

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 12895 Format III

No. Inventar ..... Anul .....

Secția ..... Raftul .....

REVOLUTIUNEA LUI HORIA.

1956

Inv. A. 5655

Debb

REVOLUTIUNEA

III 12895

1891

LUI

HORIA

ÎN

TRANSILVANIA SI UNGARIA

1784—1785

SCRISĂ PE BASA DOCUMENTELORŪ OFICIALE

DE

NIC. DENSUȘIANU.

~~19598~~

Donațiune
ION BUCUREȘTI

BUCUREȘCI

TIPOGRAFIA „ROMANULŪ”, CAROL GÖBL

14, STRADA DOAMNEI, 14

1884.

CONTROL 1953

Biblioteca Centrală Univer.
"Carol I" București
Cota 12895

166

1961

D

B.C.U. "CAROL I" BUCURESTI

C201602313

64856

P R E F A Ț Ă .

Amă descrisă aici originea și fazele revoluțiunii din 1784, unū singurū actū din luptele de libertate ale românilorū de peste Carpați.

Descrierea acēsta nu are de a face absolutū nimicū cu actualitatea.

Ea se raportă purū și simplu la faptele și ideile trecutului, la societatea și organisarea ei trecută.

Istoria avēndū nobila misiune de a înfățișa binele și răulū din viața popórelorū, astū-felū singurulū principiū, de care amū fostū conduși în descrierea acestorū evenimente, a fostū căutarea și expunerea adevărului.

Totū ce amū relatatū este pe basa documentelorū contemporane, pe baza documentelorū oficiale din arhivele Transilvaniei și Ungariei.

În revoluțiunea de la 1784 se resfrângū suferințele de mai multe secole ale poporului românū din Transilvania și Ungaria; și fiindū-că evenimentele dela 1784 nu potū fi justū aprețiate fără de a cunoșce faptele trecutului, astū-feliū am trebuitū să schițămū mai pe largū fazele, prin cari a trecutū poporulū românū de peste Carpați din suta a XIII-a și până la 1784.

În privința acestei revoluțiuni au apărut până astăzi numeroase publicațiuni în Ungaria și în Țările austriace, două chiar în ultimele decenii.

Dar cu durere trebuie să constatăm, că mișcarea dela 1784 a fost studiată într'un mod unilateral, necomplet, și ce e mai trist, că, pe lângă interpretări contrarii verității istorice, aflăm în publicațiunile acestea și epitete cu totul nedemne adresate națiunii române ¹⁾.

Mișcarea dela 1784 face parte din viața trecută a poporului român și astăzi este o datorință salutară de a lumina pe cât se poate de mult această epocă, care astăzi când se împlinesc o sută de ani, aparține numai simplu domeniului istoric.

București, în Octobrie 1884.

NIC. DENSUȘIANU.

¹⁾ Totu din această cauză scria regretatul Papiu Ilarianu pe la 1865 următoarele: „Istoria acestei școli (a revoluțiunii din 1784) de acum 81 de ani, nici până astăzi nu e scrisă. Ungurii nu o scria: ei ar fi dorit ca, din totu ce privesce această școală, să nu rămână de cătu o vagă aducere aminte de jafurile și omorurile ce au comis Români; apoi și de altmintea, e cunoscutu cumcă Ungurii sunt cei mai parțiali, cei mai răi istorici. Ear Români nu cuteza să o scrie. De aci a urmatu că, noi înșine, Români din Transilvania, pre când umblam la școală, eramu aproape de a crede, după câte auđiamu dela profesorii nostri unguri, că Horia, ca și Michaiu, nu ar avé altu locu în istoria, decâtu locul ce se cuvine hoșiloru și tâlhariloru celoru faimoși. Și dacă n'ar fi între Români cine să scrie istoria dela 1848: după cele ce scriu Ungurii chiar și astăzi, sunt hoși și tâlharii totu ce făcurămu noi și la acestu anu în Transilvania.“ *Tesauru de monumente istorice*, III. 304.

INTRODUȚIUNE.

I. CARACTERULŢ REVOLUŢIUNII DIN 1784.

RevoluŢiunea română de la 1784 represintă unul din cele mai memorabile evenimente în anele Transilvaniei din secolul trecut, ea este începutul unei epoce cu năue idei, cu năue principii şi năue tendinŢe politice.

RevoluŢiunea se născuse, ce e drept, sub asprimea regimului feudal şi politic din Transilvania şi ea Ţintea între altele la distrugerea privilegielor năobilitari. Dar adevărata tendinŢă a revoluŢiunii nu era schimbarea ordinei sociale. Ideea dominantă nu era stergerea sarcinelor feudale. Nu era lupta iobagiului în contra claselor libere, sau a proletariului în contra omului avut, ci era lupta supusului în contra cuceritorului, lupta pentru recucerirea libertăŢii naŢionale, lupta pentru revindicarea patriei.

Poporul român se ridicase la 1784 în contra servituŢii feudale, nu pentru că ar fi voit să obŢină numai o simplă uşurare a sarcinelor iobăgesci, dar fiindcă simŢia în inima sa, că e născut pentru o sörte mai bună. El doria pământul ocupat de nobili, fiindcă avea consciinŢă, că a fost odată proprietatea sa, doria domnia Transilvaniei fiindcă se credea singurul moştenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expulsiunea elementului dominant, fiindcă numai singur se considera naŢiune legală în Transilvania.

Pe lângă liberarea din servitutea feudală, revoluŢiunea dela 1784 tindea în linia primă la liberarea poporului român

din servitutea politică, la liberarea Transilvaniei de domnia altei rase. În scurtă vreme, revoluțiunea dela 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și pe ruinele sale să întemeieze un sistem politic român.

Conștiința națională, conștiința libertății și a drepturilor ca ginte, se deșceptase ce e dreptul de mult în poporul român de peste Carpați, și mulți martiri 'și vârsase sângele lor pentru această nobilă idee în cursul de mai multe sute de ani. Dar nici odată silințele românilor n'au fost așa de intensive și energice, sentimentele așa de aprinse, o mișcare națională așa de viă, nici odată atâtea victime ca în secolul trecut.

Începându dela Archireul Albei Iulie, care voia să libereze pe români prin unire cu biserica Romei, prin schimbare chiar a religiunii;

Dela Claină nemuritoriul, care voia să restorne sistemul politic al Transilvaniei cu principiile dreptului istoric și cu filosofia politică;

Dela ilustrii călugări ai ordinului Basilic, cari voiau să recâștige pământul pierdut prin vastele lor lucrări istorice, lingvistice și bisericesti;

Și până la țeranul din Albac, care proclamă cu o pasiune așa de viă expulsiunea elementului dominant;

Dela mitropolitul până la cel din urmă miser și iobagiu, totă națiunea în ferebă, silințe în toate direcțiunile, peste tot omeni întrepiziți, zeloși, cu o nespasă forță de voință, plini de încredere în viitoriu, inspirați de una și aceeași idee, urmărind una și aceeași nobilă tendință, liberarea națională, liberarea patriei.

Secolul plin de virtuți și plin de acțiune.

Două secole trecute, secolul al XVI-lea și secolul al XVII-lea liberase poporul român de peste Carpați de domnia limbei slave în biserică, urmă acum secolul al XVIII-lea, care voia să-l libereze din servitutea feudală și din servitutea politică.

Astă-felū, cā revoluȚiunea dela 1784 ne înfăȚișeză unū caracterū cu totulū particularū față cu revoluȚiunile anteriore ale țeranilorū din Transilvania și Ungaria.

La 1437 și la 1514 populaȚiunea iobagilorū din Transilvania și Ungaria, tindea la recāștigarea libertăȚilorū, ce le avuse dēnsa în primele secole ale regatului ungurescū, atunci cānd țeranulū era militarū și cetățeanū alū patriei.

La 1784 însă, ideile erau multū mai radicale și mai progresate. Țeranulū românū lupta de astă dată pentru două lucruri: pentru libertate și naȚionalitate; pentru libertate din jugulū selăviei feudale și pentru naȚionalitate în contra selăviei politice.

Cu revoluȚiunea dela 1784 se închiee trecutulū, lunga serie de revoluȚiuni țărănesci în Transilvania și Ungaria, și se începe o nouă epocă, epoca luptelorū de naȚionalitate.

Privită însă din punctulū de vedere generalū alū istoriei române, revoluȚiunea dela 1784 ne mai presintă o importanȚă cu totulū deosebită.

Întogma cum fraȚii Petru și Asanū se rēsculase la 1185 în contra dominaȚiunii grecesci din Bisanzū, întogma cum românii de la Dunăre se luptară seculū întregi pentru emanciparea politică de sub Turci, totū asemenea și revoluȚiunea dela 1784 din Transilvania, era numai unū inelū din lunga catenă de lupte ale latinilorū orientali, lupte, cari tôte tindeau la revindicarea independinȚei naȚionale.

Deși manifestaȚiunile aceste întēplate în diferite locuri, la Balcani, la Oltū, la Prutū și în munȚii Abrudului, se ar părē la prima vedere a fi numai nise fenomene cu totulū isolate, dar cercetāndū mai adāncū natura și misterulū lorū, vomū afla în ele o intimă conexitate morală, aceleași idei și aspiraȚiuni, aceeași luptă înverșunată în contra dominaȚiunii străine, aceleași convulsii în tôte membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

Acēsta era față revoluȚiunii dela 1785.

Vechile Dacii romane se ruinase ce e dreptū de multū,

orașele, cetățile și nobilele lor monumente dispăruse, dar rămăsese poporul român, rămăsese limba română, și în popor peste tot locul o credință nesdruncinată în forțele și vitalitatea sa. Istoria trăia instinctiv în sufletul său.

Dar pentru apusul Europei revoluțiunea dela 1784 înfățișa un eveniment aprópe inexplicabil.

Legislațiunea feudală a Transilvaniei și Ungariei, eschisese de mult din viața politică pe poporul român, pe majoritatea cetățenilor de peste Carpați; cronicarii națiunilor privilegiate, desfigurase de mult numărul și caracterul acestui popor; așa că, pe la 1784 publiciștii Europei apusene, „apărătorii popórelor“ așa numiții filosofi ai seculului alú XVIII-lea căutaú revoluțiunea lui Horia în Țéaromânéscă și nu-și puteaú închipui o mișcare națională română dincolo de Carpați, cu atâtú mai puținú o insurecțiune așa de înverșunată și cu aspirațiunii la unú principatú saú regatú românescú ¹⁾.

A trebuitú ca revoluțiunea dela 1784 să scótă la lumină pe acestú poporú ascunsú alú feudalității transilvane, să proclame pentru ántáia óră în fața Europei romanitatea acestei țéri, română încă din cele mai vechi timpuri istorice ²⁾.

II. LITERATURA REVOLUȚIUNII.

Ca evenimentú istoricú revoluțiunea română din 1784 a

¹⁾ *Seconde Lettre d'un Défenseur du peuple a l'empereur Joseph II.* pag. 80 : Tel fut la sort des Gracchus à Rome, de Walter, de Cade en Angleterre, des Fascio, de Le maitre à Geneve, de Horiah en Valachie.— Cf. *Tesaurulú de Monumente* T. III. pag. 363.

²⁾ Cu escepciune de presa monarchicá și feudală, revoluțiunea română dela 1784, era privită în apusul Europei, ca luptă legitimă a dreptului și a libertății în contra despotismului feudalú și politicú. A se vedé : *Seconde Lettre*, în capitululú următorii.

fostu obiectulū mai multorū studii și monografiī apărute în diferite țeri ale Europei, din cari notămū aici următoarele :

1.

Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen, aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G. M. Wien, mit v. Ghelenschen Schriften, 1784. 8, 8 foi.

Broșura acēsta apăruse încă în cursulū revoluțiunii. Editorulū o publicase, după cum singurū mărturisesce, numai pentru a satisface curiozitatea publiculū.

2.

Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II, sur son reglement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des Valaques; où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple. Dublin, M.DCC.LXXXV. 8°, 98 p. (Biblioteca d-lui B. P. Hasdeu).

Acēstă interesantă „scrisore“ adresată împēratulū Iosifū alū II-lea rămăsese până astăzi necunoscută în literatura acestei revoluțiunii. Autorulū ei, unū partisanū înfocatū alū filosofiei lui Locke și Rousseau, publicase încă totū în același anū *prima scrisore* către împēratulū Iosifū, sub titlulū de : *Un défenseur du peuple à l'empereur Joseph II concernant ses diverses réformes.*

Ca scriere filosofică și politică, *Seconde Lettre* este o lucrare de valoare eminentă, și pentru noi cu atâtū mai importantă, fiindū-că ne înfățișeză totū-o-dată și ideile lumii literate asupra revoluțiunii române din 1784.

Vorbindū de evenimentele desvoltate în Transilvania la anulū 1784 autorulū se exprimă în modulū următorū :

„Vinū la altă cestiune, dice dēnsulū, și mai importantă de câtū cea precedentă ¹⁾, adecă la cestiunea, care s'a născutū din faimosă, revoluțiune a Romānilorū, alū cărorū căpitanū *Horia* a făcutū atāta sgomotū prin diare. Astăzi revoluțiunea s'a risipitū și acestū nefericitū, dimpreună cu câțiva complici ai sēi, aū expiratū sub tormente. Eū voiescū să esami-

¹⁾ Asupra dreptulū de emigrațiune.

neză aici, dacă supliciuul acesta a fost just. Acastă analiză mă conduce la esaminarea cestiunii generale. *Ce este o revoluțiune? Aū Principiū drep-tulū să pedepsescă pe cei revoltați? Și dacă-lū aū, trebuie să aplice asu-pra lorū o pedepsă de mórte; și trebuie óre să inventeze supliciū rafinate?*⁴

Autorulū desvóltă apoi teoria, că tótă puterea în statū derivă de la poporū, că revoluțiunea este o opozițiune în contra legiū, dar numai în contra legiū, care este espresiunea voinței generale, și apoi continuă astū-felū :

„Toți aceia, cari aū scrisū despre revoluțiunea Românilorū se parū a fi conspiratū în contra nefericitulū poporū, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsesci cu suplicii oribile pe capiū revoluțiunii și să strîngi lanțurile poporului. Am vėđutū eū însumi scriitorī, cari glu-miaū despre rótele, pe cari a trebuitū să-și finescă ȓilele *demagogulū* ¹⁾ Horia (cum 'lū numiaū ei). Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestorū monstriei, cari-și prostitue condefele lorū pentru nefericirea po-pórelorū. Dare-ar ceriulū, ca într'o ȓi să cađă pe capetele lorū tóte oro-riile servituțiūi, pe cari dênșiū le predică cu atăta blestemătiă. . .

„Nu trebuie așa dar' să credemū în relatările, celū puținū suspecte, ale gazetarilorū. Greșelele românilorū se vorū fi esageratū, rezistența lorū se va fi travestitū în atacū, se vorū fi calculatū tóte, se vorū fi combinatū tóte, num i ca să-ī facă criminali, și să justifice pe acei ilustri *Nobili*, cari i-aū tiranisatū, și administrațiunea, care a datū mână de ajutoriū la vexațiunile lorū.

„O! dacă ași avé în mână actele acestui procesū, dacă ași fi obser-vatū câtū-va timpū sórtea acestui poporū, dacă l'ași fi urmăritū în lucrările sale, precum l'am urmăritū în torturele lui, dacă ași fi trăitū în colibele sale, în sinulū pământului, care i-a fostū adese-orī sin-gurulū asilū, dacă ași fi fostū față la conspirațiune, dacă ași fi fostū marturū la rugările lui cătră suveranū, ca să-lū scape din starea de mi-seriă, orī la luptele lui când voia singurū să-ī pună capetū; — cu câtă veritate și energiă l'ași apėra eu. Dar' departe de teatrulū ace-stui resbelū și neavendū în privința acestorū lupte de câtū numai nisce detaurī seci și mincinóse ale gazetarilorū, singurū, aprópe fără de lumină, și fiindū susținutū numai de zelulū, care mă împinge să a-

¹⁾ *Demagogū*, e numele, ce-lū daū aristocrațiū și despoțiū, orī mai bine ȓisū, scri-itorī lorū mercenari, la capiū poporului, cari voescū să-lū scape de opresiune. E ridiculū a vedé pe acești timiȓi servitorī ai despotismulū tãmăiandū pe demagogulū Washington, fiindū-că a reușitū invingėtorū peste tiraniă, și trimițendū de altă parte la supliciū pe unū altū demagogū saū apėrătorū alū poporului, fiindū-că a succumbatū. Dacă *Horia* ar fi reușitū, atunci ei puneau o corónă de laurī pe capulū lui. Nota autorului *Seconde Lettre*.

părū poporulū peste totū loculū, unde-lū vĕdū bătăcălindu-se sub euțitulū opresiunii, ce potū să facū altū-ceva, de câtū să probezū chiar cu relatările părții, care a triumfatū, că Româniū aū avutū dreptū să se revolteze? . . .

“Principe, soții tĕi se jucaū altă dată cu viața supușilorū sĕi: lumea a vĕcutū monarhii, cari osîndiaū pe ómeni din propria lorū autoritate, singurū numai din cauză, că nu le plăcea de ei. Istoria a înferatū numele acestorū Principi. Ei sunt în clasa ‘cea ordinară, a tiranilorū. Tu însă ai vĕrsatū sângele numai la doi ómeni ¹⁾. Dar’ ei potū să fiă nevinovați ca asasinii și sunt nevinovați ca rebeli. Eū celū de întăiū vinū să reclamū asupra cenușii lorū și chiar pentru cenușa lorū. Este datoria mea, și am dreptulū să o facū. De óră-ce atunci, când poporulū nu mai are nici unū apărătoriiū, este datoria filosofuluiū să vegheze asupra magistratilorū poporulū, să analizeze sentențele lorū, și să cerceteze, dacă aceia, pe cari i judecă ei, merită să fiă pedesiți, sau să fiă răsbunați. Este datoria ta, Principe, să ascultii reclamațiunea mea, și să supuni la ó cercetare mai aprofundată acestū procesū, judecatii probabilū după principiile eronate ale vechii jurisprudențe monarchice.

“Eū suntū celū d’ântăiū, care apĕrū încă cauza Românilorū, ce aū fostū victimele forței în acĕstă insurecțiune și repetezū, că Româniū aū dreptulū să se revolteze, până când vorū fi sclavi și nefericiți. A-i pedepsi pentru esercitarea acestui dreptū, însemnĕză a-i pedepsi fiindū-că sunt ómeni.

“Sau că tu estii convinsū de veritatea acĕsta, sau că nu cređi încă în ea; în casulū de întăiū nu trebuie să perđi unū singurū momentū ca să restituī Românilorū libertatea, și să le acorđi ó proprietate. Dacă însă tu estii de părere, că trebuie să respectezi usurpațiunea nobililorū sĕi, dacă nu voiesci să le restituī aceea, ce li se cuvine, atunci este unū mijlocū simplū, ca să faci dreptate tuturorū . . . . . Dacă nobilii aceștia se opunū cu forța la umanele tale planuri, atunci lasă țĕra acĕsta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze în contra tiranilorū sĕi și cĕrta se va termina îndată.

“Iar’ dacă tu nu ești convinsū de veritățile acestea, atunci e datoria ta, să citești acestū discursū pentru libertate. Și dacă acĕstă apĕrare te pune la îndoieli, atunci consultă pe jurisconsultii și ómenii tĕi politici, dar’ te feresce a-i consulta numai în secretū, fiindū-că ei fórte adese-orī numai de aū dusū pe monarchii pe căi rĕtăcite, atunci când n’aveaū a se teme de lumina đilei. Să-și publice opiniunea lorū, ca să pótă fi discutată, să-și declăre numele, și eū mă oferū a intra în arenă,

¹⁾ Autorulū înțelege aici pe capiū revoluțiunii, pe Horia și Cloșca.

ca să răspundă la obiecțiunile lor. Ce dicu, o mulțime de spirite bune voră apară îndată, ca să apere drepturile umanității și ale libertății.“

3.

Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen. Nebst historisch-geographischen Erläuterungen. Mit den Schattenrissen der beyden Rebellen Horia und Gloczka. Strasburg, in der Bartholomäischen Buchhandlung. 1785, 8°, 47 pag.

Pe titlul internă ală broșurei se vede desemnul ordinăi lui Horia, reprezentându la mijloc: o inimă străpunsă cu sabia, de la dreapta spre stânga în jos, de asupra și de desuptă o cruce duplicată, de ambele latură inscripțiunea HO | RA, iar' din josă literele R. D. (Rex Daciae).

Autorulă e de părere, că demoralisarea stateloră este adevărată causă a turburăriloră ivite în epoca sa,—și apoi continuă:

„Întreprinderile cutezătore ale Româniloră din Transilvania, aă atrasă cătă-va timpă asupra loră privirile tuturoră ómeniloră, cară urmărescă cursulă evenimenteloră, și totuși adevărate istoriă a acesteă revoluțiună este fórte puțină cunoscută. . . În unele țiare, vina fu aruncată asupra Iesnițiloră. . . Dar' eróra s's vėđutū, și acum politicastră începură să prevėđă totū felulă de revoluțiună mară.“ Autorulă enaréză apoi luptele resculațiloră cu noblimea și armata imperială, înfățișându pe Horia, ca ună rebelă, care voia a se face rege independentă.

4.

Horja und Klotska Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen. Eine physiognomische Skizze historisch und charakteristisch behandelt, nebst der Geschichte dieses Aufrührers . . . . Mit beider ähnlichen Schattenrissen nebst Wappen und Insiegeln. Karlsburg und Hermannstadt, 1785 ¹⁾. In Kom-

¹⁾ Indicațiunea locului (Karlsburg und Hermannstadt), este fictivă. Imprimarea sa eșecutată în striănătate (Germania), după cum se póte cunósce din titlu și din mulțimea de erori în numele de persóne și localități.

mission in der Buchhandlung der Gelehrten zu Leipzig. 8°, 71 pag.

Acastă descriere s'a reproduș în „Tesaurul de monumente“ alü decedatului Papiu Harianü. Tom. II, pag. 297—340. — Espunerea istorică, conține pe lângă unele adevăruri și o mulțime de fabule, iar schița patonică acelorü trei căpitani represintă o încercare cu totul primitivă. Autorulü nu cunoscea nici istoria și nici calitățile psihologice ale țerani-lorü români.

5.

Totü în anulü 1785 apăruse în străinătate încă o altă scriere în limba germană asupra revoluțiunii din 1784.

Unü fragmentü din acastă broșură se află astăzi în biblioteca museului naționalü din Pesta, înregistratü sub titlulü: „**Horia Insurrection in Siebenbürgen**“ No. 2600 ¹⁾.

Textulü este apröpe identicü cu celü din broșura *Horja und Klotska*. La fine conține și unü suplimentü [Anhang] cu o scrisöre din comitatulü Zarandulü, cu data 16 Novembre 1784. 8°, 17—34 pag. Începutulü lipsesce.

6.

În catalogulü Bibliotecii Seceniane din Pesta se face încă amintire de döne imprimate din anulü 1785, relative la acastă revoluțiune.

Unulü sub titlulü:

Beschreibung der Strafe so an dem dritten Haupt-anführer der Wallachischen missvergünstigten Namens Georg Krisan den 15. Hornung 1785. zu Carlsburg vollzogen worden. F. 1. 4°, fol. 2.

(1) Într'o corespondență din Viena de la 2 Febr. 1785 cetimä următöarele: Ont vient de défendre la vente d'un écrit, qui renfermoit de détails peu connus à ce sujet (adecă cu privire la revoluțiunea din 1784). Dar de ce scriere este vorba aici, autorulü mi ne spune. *Correspondance politique*, M.DCC.LXXXIX, T. III. pag. 142.

Altulū:

Todesurtheil und wohlverdiente Strafe, so an den zween Hauptrebellēn Hora und Kloczka den 28. Hornung 1785. zu Karlsburg im Grossfürstenthume Siebenbürgen vollführt worden. Wien, 4° fol. cum Icon. 2 ¹⁾.

7.

Icona națiunii române, depinsă în III cărți de Iosifū Benkő preotū în Aita-de-mijlocū, protopopū alū Silvaniei din Ardealū. (Erdélyi oláh Nemzet képe lefesté III könyvekben Benkő Iózsef, Közep-Ajtai Prédikátor, Erdövideki Esperes, és Hárlemi tudományos társaságbeli tag).

Sub acestū titlu începuse literatulū transilvanū Iosifū Benkő să tipărească în secululū trecutū la Poșonū o istoriă a revoluțiunii lui Horia. Planulū întregēi opere se publicase în țiarulū ungurescū de atunci Magyar Hirmondó ²⁾. Cartea I, cuprindea o introducțiune generală despre numele, originea, datinele și ultimele revoluțiuni ale Românilorū, și partea acēsta se tipărise întregă la Poșonū în anulū 1785, după cum ne asigură contele Iosifū Kemény ³⁾.

Cartea a II-a și III-a, conțineau descrierea revoluțiunii din 1784, dar câtū s'a tipăritū din ele, nu se scie cu siguranță nici până astăzi. Biografulū lui Benkő, contele Emericū Mikó, ne spune, că dēnsulū vėduse numai o singură colă ⁴⁾, și totū numai atâtū, amū vėdūtū și noi la anulū 1878 în biblioteca museului naționalū din Pesta. Ultimulū fragmentū are paginatura 9—16, și se referē la operațiunile regimentului alū II-lea de Secuī în contra rēsculațiilor romāni, (dela 29 Novembre până la 7 Decembre 1784).

8.

Species facti de lanienis ger gentem Valachorum in I.

1) Catalogus Bibliothecae Hungaricae nationalis Széchényianae. Tom. I. Suppl. I. Posonii, 1803. pag. 68 și 568.

2) Scrisórea a 37-a din 14 Maiū 1875.

3) Uj Magyar Muzeum, 1856, pag. 334—6.

4) Gróf Mikó Imre: Benkő József élete és munkái. Pest, 1867, pag. 94.

Comitatu Hunyad cum Zarand unito Ao 1784 sub decursu mensis Novembris, Commissario Regio Comiti Antonio Jankovits exhibita. (Raportu alu comitatului Hinedora catre comisarulu regescu contele Antoniu Jankovits, publicatu in *Collectio Ordinationum Imperatoris Josephi II.* Pars. I. Dioszegini, 1790, pag. 148).

Acesta expunere oficiala a revolutiunii din comitatulu Hinedorei coptine o completa desfigurare a istoriei romane. Representantii de atunci ai comitatului Hinedora, credinciosi doctrinelor feudale, voira sa probeze, ca raspunderea morala pentru revoltarea taranilor romani nu pote sa cada asupra nobilimii unguresci. Raportulu e scrisu cu o patima escesiva in contra romanilor, iar autorulu acestui monumentu feudal este Samuilu Balia, din Slivașulu-de-susu, descendentu alu unei nobile familii romanesce din Tera-Hațegulu¹⁾.

9.

Unu Procesu verbalu alu comitatului Hinedora, din anul 1790, sub titlulu:

Adunarea generala a nobilulu Comitatu Hinedora, ținuta la Deva in 2 Iunie, anul 0 mia șapte sute nouezeci, sub Președința Ilustratii sale a d-lui Baronu Antoniu Iosica, guvernatoriulu supremu alu acestui nobilu comitatu. (Déván Ezer-hét-száz kilentzvenben Sz. Iván Havának második napján Nemes Hunyád-vármegyének tartatik közönséges gyűlése Méltóságos Josika Antal zászlós ur, és ezen Nemes Vármegyének Fő kormányzója elől-ülése alatt, etc). 2°, 27 pag.

1) Aceași descriere se află și ca manuscris în Biblioteca museului naționalu din Pesta, sub titlulu *Brevis Descriptio Rebellionis Horiae* in Anno D. Millesimo septingentesimo octuagesimo quarto saeculis, elaborata per *Samuellem Balia* juniorem de Felső Szilvas, protunc ordinariu I. Comitatus Hunyad Notariu, postea vero Inclitae Tabulae Regiae per magnum Transalvaniae Principatum Judicariae assessorem actualem. Colecțiunea: "Hóra Veszdelme."

Aici comitatul Hinedórei renoesce încă o dată amarele sentimente din anul 1784, și face un călduros apel către țera ungrăscă, ca să ajute pe nobilimea transilvană a căpeta satisfacțiune completă pentru pagubele suferite în decursul revoluțiunii române. (Punctul 5 alı proc. verb.)

10.

Kurzgefasste Lebens- und Regierungsgeschichte Josephs des II.

Acastă monografiă se publicase în calendariul de pe anul 1791 alı tipografulı Martinı Hochmeister din Sibiiı. Autorul susținea între altele, că asprimea escesivă a domnilorı feudali a fostı causa în surecțiunii țeranilorı români. Dar camera transilvană din 1791 consideră acestı pasagiı ca o gravă calomniă asupra onoriı nobilimii, ordonă confiscarea imediată a calendariului, care s'a și executatı încă în decursul aceleiași ședințe 1).

11.

Procesele verbale ale Camereı transilvane din 1790—91 (Az Erdélyi három Nemzetekböl álla Rendeknek . . . Jegyzökönyve) Clujı, 1791.

În camera transilvană dela 1791 revoluțiunea română a fostı obiectul unorı vii discuțiuni

Maı memorabile sunt :

Ședința a X-a, când s'a confiscatı calendariulı tipografulı Hochmeister din Sibiiı.

Ședința a XVIII-a, în care s'a hotărıtı a se cere din Viena investigațiunea făcută de contele Antoniu Jankovits asupra revoluțiunii din 1784.

Ședința a XXI-a, în care fostulı prefectı alı Clujului, contele Ionı Csaki, ceru a i se recunósce serviciile, ce le făcuse țerei în gravele momente ale revoluțiunii lui Horia.

1) A se vedé: Az erdélyi három nemzetekböl álla rendeknek . . . jegyzökönyve. Kolozsváratt, 1791, Ședința a X-a.

În fine :

Ședința a XXIV-a, în care comitatul Hinedórei ceru o nouă investigațiune asupra revoluțiunii din 1784 și a se trage în judecată (ad notam perpetuae infidelitatis) toți aceia, cari au inculpatu nobilema transilvană, că dânsa a fostu cauza acesteî periculoase revoluțiunii.

12.

O comunicațiune făcută de literatul Nic. Jankovits în Tudományos Gyűjtemény (Tom. II din 1821, pag. 73—86) sub titlulū :

Activitatea oficială a contelui Michaiu Sztárai și îmbiarea nobilimii pentru liniscirea revoluțiunii lui Horia. (Gróf Sztárai Mihály tiszti igyekezete és a nemeségnek kész ajánlása Hóra támadásának lecsendesítésére).

13.

Ruina familiei decedatului Ladislau Göttfy de Matisfalva, întemplată din cauza resbelului țărănescu alū lui Horia, pe care a descris'o Barbara Göttfy de Matisfalva, veduva reposatului Ionu Török din Ponoru, fostu agentu transilvanu, collectoru alū arendii dișmelorū regale, judecatoriu la tribunalulū comitatului Hinedóra și notariu alū Bulgarilorū din Deva. Prima carte auxiliară în limba maternă pentru istoria resbelului țărănescu alū lui Horia. (Néhai Mátisfalvi Göttfy László, Háznépének Hóra' Pórhada miatt esett romlása. Előadta Mátisfalvi Göttfy Borbála, néhai Ponori Thewrewk János', Erdélyi Agens', Királyi Dézmák' Arendája' Beszedője', Hunyad Vármegye' Táblabiroja', és a' Dévai Bolgárok' Jegyzőjének Özvegye. Anyanyelven legelső Segédkönyv Hóra' porhadának Hisztóriájára) Pesta, la librariulū George Subuly, 1823, 8°, 73 pag.

Acéstă broșură conține istoria suferințelorū familiei Göttfy în cursulū revoluțiunii dela 1784. Cartea e scrisă sub impresiunea durerilorū familiari, dar' cu tóte aceste presentă ore care interesu pentru cunoșcerea spiritului agitatu alū epoei de atunci.

14.

Lupte cu Horénii pe câmpul Devei, *scrise de Alexandru Vitan din Băiesci, judecătoria la onorabilul comitat al Hinedórei. Carte ausiliară pentru istoria resbelului țărănesc al lui Horia.* (Csatak Hóra' Követőjivel a Dévai mezőn. Leirta Bajesdi Vitan Sándor Tekintetes Hunyad Vmegye' Tábla-birája. Segédkönyv Hóra' paraszthadának historiájára). Pesta, 1825, cu tipariul lui Ludovic Landerer de Fiiskut, 8°; 30 pagine.

Alexandru Vitan se trăgea din o nobilă familie românească, care trecuse în secolii trecuți din Banat în Țera Hațegului ¹⁾. La anul 1784, dânsul dimpreună cu alți nobili, se luptă la Deva în contra țeranilor români și ne lasă în broșura de față o scurtă descriere a acestor lupte, sau mai bine zis, a vitejiilor sale destul de esagerate.

15.

Hora und Kloska, die walachische Revolution des Jahres 1784 in Siebenbürgen. *Eine Parallele für die Gegenwart. Nach einer handschriftlichen aus Actenstücken verfassten Erzählung des Michael von Hermann, durch authentische Zusätze vermehrt von A. K. Klausenburg im October 1848, 8°, 16 pag.*

Sub acestu titlu începuse literatul Antoniu Kurz să publice istoria revoluțiunii din 1784, după un manuscript al lui Michaiu Hermann din Brașov, intitulat: „*Horratische Unruhe*“.

Dar' din această descriere a apărut numai o singură colă, iar' continuarea s'a întrerupt din cauza evenimentelor urmate în anii 1848 și 1849 ²⁾.

1) Pesty: A Szörényi Bánság, Pest 1874, I. pag. 454.

2) Antoniu Kurz fusese redactorul revistei istorice: Magazin für Geschichte, Literatur u. alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens (1844—1848). Asupra vieții sale găsim următoarele notițe în cartea d-lui Eug. v. Friedenfels intitulată Joseph Bedeus von Scharberg: Literatur Antoniu Kurz, dice d-lu Friedenfels, a fost o persoană cu totul misterioasă în Transilvania, și un întuerec particulară domnesce asupra originii, antecedentelor, aparițiunii și disparițiunii sale. Dânsul venise în Transilvania ca emigrant, pe la începutul deceniului 1840, și nu putem ști dacă a fost spion ori emisariu. Aici

16.

Schaser Ioh. Georg : Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel von Brukenthal, Gubernators von Siebenbürgen. Aus archivarischen Quellen gesammelt. Hermann stadt, 1848. 8° 146+74 pag.

Acastă broșură conține și unŭ capitulŭ intitulatŭ : *Des Gubernators Berichte über den Aufruhr walachischer Unterthanen unter Horra und Kloska und die dem Br. Brukenthal ertheilten kais. Befehle* (pag. 60—99),

Schaser, preotŭ sășescŭ în comuna Daia din Transilvania petrecuse în tinerețele sale mai multŭ timpŭ în casa familiei Brukenthal, ca institutorŭ alŭ copiilorŭ baronului Iosifŭ Brukenthal.

Scopulŭ serierii sale, după cum ne spune însuși autorulŭ, a fostŭ: ca să eternizeze memoria baronului Samuilŭ Brukental, guvernatorŭ alŭ Transilvaniei pe timpulŭ revoluțiunii lui Horia¹⁾. Din această cauză, Schaser a trecutŭ cu vederea peste multe documente din epoca lui Horia, iar, din altele a folositŭ numai fragmentele, ce puteau să illustreze viața conaționului său, a Bar. S. Brukenthal.

17.

Câte-va notițe despre evenimentele petrecute în Zarandŭ la anulŭ 1784, se află în cartea ce pŕortă titlulŭ :

Descriere geografică, statistică și istorică a comitatului Zarandŭ, compusă de Paulŭ Cosma, fostŭ comite alŭ comitatului Zarandŭ și actualŭ consilierŭ alŭ guvernului transilvanŭ. (Zarand-vármegye földirati, statistikai és törteneti Leirása, szerzé Kozma Pál Zarandmegye egykori főispánnya,

Kurz fu imbrățișatŭ cu ospitalitate din partea contelui Iosifŭ Kemény, iar' mai târziu se aședă la Brașovŭ, unde începu a se ocupa cu lucrări literare. În 1848 dŕnsulŭ se alătură la curentulŭ ungureșcŭ, ajunse secretariulŭ lui Bemŭ și cădu în lupta întemplată la Sighișora în 31 Iuliu 1849. Op. cit. II pag. 21 și 124.

¹⁾ . . . . . damit, unter uns und unsern Nachkommen der gefeierte Staats- und Biedermann im Segen bleibe (Vorrede).

2

C 201602313

1959
86587

jeleg erdélyi Főkormányzéki tanácsos). Clujă, 1848; 8°. 109 pag.

18.

„**Tesaură de Monumente istorice**“ publicată de *Al. P. Ilariană* în anii 1862 — 64, conține în Tomulă III, următorele scrieri asupra acestei epoe:

1. *O prefațiune asupra revoluțiunii lui Horia și Cloșca* scrisă de Al. P. Ilariană.

2. O reproducere a monografiilor: „*Horja und Klotska*“ și „*Umständlicher Bericht*“, dimpreună cu o traducere în limba română.

3. Extracte din *Journal politique de Bruxelles* și *Gazette de France* din 1785, comunicate de d-lă A. I. Odobescu din colecțiunea reposatului N. Bălcescu.

4. *Acta et Relationes de funestissimo Tumultu transylvanico*. Manuscriptă comunicată de reposatulă Alexandru Hurmuzachi. În fine mai multe portrete ale capiloră acestei revoluțiunii.

19.

Descrierea revoluțiunii române din 1784, compusă de Iosifă Benkő. *După manuscriptulă originală.* (Az 1784-ben tãmadat oláh zenebonának leirása. Készitette Benkő József. Az eredeti kézirat után). Fragmentă.

Acéstă lucrare a lui Benkő se publicase în calendariulă unghurescă, ce apãruse la Clujă pe anulă 1865 ¹⁾. Contele Emerică Mikó crede, cã fragmentulă de față ar fi începutulă cãrții a II-a din scrierea lui Benkő intitulatã: *Iceña națiunii române*, de care amă făcută mențiune mai susă sub punctulă 7.

Benkő, ne relatězã contele Iosifă Kémeny, ar fi mai avută încã ună altă manuscriptă asupra revoluțiunii din 1784, intitulatã: „*Documente privitóre la istoria revoluțiuniloră romãnesci din 1784*, conținendă scrisori originale și acte oficiale, copiate și ordinate de Iosifă Benkő“ (Az 1784-béli oláh tãmadások történeteit érdeklő adatok akkori

1) Koloszvári Nagy-náptar 1865-dik évre; pag. 104—113.

akkori eredeti levelekben, és hivatalos irományokban, melyeket leirt és rendbeszedett Benkő József).

O coplă de pe acestă manuscriptă se aflase în posesiunea contelui Kemény, însă după cum ne asigură dânsul, i s'a perdut în timpul revoluțiunii din 1848-49 cu ocasiunea devastării Grindului ¹⁾.

20.

Istoria revoluțiunii lui Horia, scrisă de contele Dominică Teleki celă bêtână (A Hóra-Támádas története). Pesta 1865 8°, 183 pag.

Acastă descriere conține mai multă istoria suferințelor nobilimii unguresci în 1784. Contele Teleki, în locă de a subordina revoluțiunea română unor legi istorice universale, dânsul din contră se silesce a înfățișa lupta de libertate a românilor ca ună evenimentă înspăimântătoră. Născut și crescut în tradițiunile feudalității transilvane, autorul desconsideră cu totul pe români în aprețiarile sale, neglige partea principală a evenimentului și cercă să escite compătimirea umanității pentru aceia, cari aũ fostă adevărata cauză a acestei vërsări de sângē. Peste tot scrierea contelui Teleki se vede prea multă adăpată de impresiunile durerose, ce le-a lăsată revoluțiunea română în inima națiunii unguresci ²⁾.

21.

Epoca lui Horia în Transilvania scrisă de Franciscă Szilágyi (A Hóra-világ Erdélyben). Pesta. 1871. 8° 272 pag.

Szilágyi este celă de întâiu, care a începută se trateze revoluțiunea de la 1784 din ună punctă de vedere mai sciințifică. Dar și dânsul a cădut în aceleași erori, în cari alunecase predecesorul său contele Dominică Teleki. Așa că scrierea lui Szilágyi ne înfățișeză mai multă ună martirologiă ală nobilimii transilvane, de câtă o imagine fidelă a evenimentului cunoscută sub numele de epoca lui Horia.

(1) Uj Magyar Muzeum, VI. 1856. pag. 334—336.

(2) Contele Teleki († 1876) a publicată în anulă 1863 încă o scriere relativă la Români, sub titlulă: *A két Kalugér* (cei doi călugări), care se raportă la agitațiunile lui Visarion și Sofronie în contra unirii Românilor cu biserica catolică (1744-1761). Budapesti Szemle. Tom. XVII. Pest., 1863 pag. 55—81.

Amândoi scriitorii Szilágyi și Teleki au esagerat suferințele clasei feudale, amândoi au transformat pe nobili în victime și pe țărani în asasinii, și la amândoi preocupățiunile politice se simțesc pe fiecare pagină.

22.

Orià. — *Cenni biografici* (Estratto dall'Enciclopedia popolare) de **Cantani**. F. I. ș. a. 8° 4 pag.

O scurtă notiță istorică despre epoca lui Horia, pe care autorul îl numește: il primo risvegliatore dell' idea nazionale fra i Rumeni.

23.

Portretele lui Horia, Cloșca și Crișanș, notiță istorică de d-lă D. A. Sturdza.

Sub acestă titlu d-lă Sturdza neobositulă exploratoriă ală istoriei naționale, a publicată la anulă 1877 în „Columna lui Traiană“ ¹⁾ o interesantă relațiune despre 21 portrete ale capiloră revoluțiunii din 1784. Celă mai prețiosă portretă în această frumoșă colecțiune este ună bustă medalionă ală lui Cloșca, luerată în ghipsă, și care se pôte considera ca singura imagine autentică a acestui căpitană, din tôte căte ne sunt cunoscute până astăđi. Interesantulă portretă se află astăđi în biblioteca Academiăi Române, între colecțiunile istorice ale d-lui D. A. Sturdza.

24.

Moți și Curcani. *Doze conferențe ținute la Atheneul din Bucuresci*, de d-lă **A. I. Odobescu**. Bucuresci, 1878. 8° 9ă pag.

Prima conferință se raportă la revoluțiunea română din 1784. Autorulă consideră această mișcare ca o manifestațiune spontană a poporului română, lipsită de ori-ce influență din partea școlei naționale a erudițiilor din Blajă.

¹⁾ pag. 421—426.

25.

Cercetări istorice în Arhivele și Bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei. Raportu înaintat Academiiei Române de Nic. Densușianu. Bucuresei, 1880. 4° 124 pag.

Acastă broșură conține și unu conspectu alu documentelorū Horiane aflate în bibliotecile și arhivele de peste Carpați¹⁾.

26.

Mai multe notițe asupra evenimentelorū din 1784 se află respândite prin diferite **Țiare și Publicațiuni periodice**, din cari notămū aici următoarele :

1. *Mesagerulū unghurescū* (Magyar Hirmondó), care aparea la Poșonū în anii 1784 și 1875.

2. *Wiener Zeitung*, ȝiariulū oficialū alū guvernului din Viena pe anii 1784 și 1785.

3. *Correspondance politique et anecdotique* sur les Affaires de l'Europe. Tome III. f. 1. M.D.CC.LXXXIX. 8° 356 pag.

4. *Patria și Străinătatea* (Hon és Külföld) ȝiariū, care apăruse la Clujū în a. 1841 sub redacțiunea reposatului Franciscū Szilágyi. N-rulū 99 alū acesteī foī conținea unū studiū asupra revoluțiunii din 1784, sub titlulū *Epoca luī Horia* (Hóra-Világ). Autorulū făcuse chiar la începutulū descrierii sale următoarea notiță :

„Împăratulū Franciscū I, ²⁾ de fericită memoriă, ceruse să-i aducă tôte actele, cari se raportaū la epoca luī Horia, și după ce le a cititū le a sigilatū într'unū volumū și a scrisū pe ele cu mâna propriă, că până va trăi Maiestatea Sa, să nu fiă permisū nimenūi a le desface. Apoi actele aceste aū fostū depuse în archiva Cancelariei transilvane, și probabilū, că pravulū zace și acum pe ele.“ Însă numērulū acesta a fostū confiscatū, și unū esemplarū se mai află astăđi în colecțiunea luī Alexandru

(1) A se vedē Analele Academiiei Române, Seria II. Tom. II. Secț. I. An. 1880 pag. 163—223.

(2) A domnitū de a. 1792—1835.

Mike din biblioteca Museului transilvană, tomul: Despre Români (Az Oláhokról).

5. *Foia pentru minte, inimă și literatură* din Brașov, a publicat de asemenea în N-rii 31—34 din 1862 câte-va acte relative la această revoluțiune sub titlul: „Documente istorice năue“ de G. Romanu. Iar în N-rul 45 din același an: Sentința de morțe a lui Horia și Cloșca în limba latină și în traducțiune română, comunicată de d-lu I. Moldovanu.

6. *Concordia*, diariu politic și literar din Pesta a publicat: „Scrieri despre rescóla lui Horia și Cloșca de I. Vulcanu (N-rii 90—92, 1862),—o traducțiune a broșurei germane „Horja und Klotska“ (Nr. 55, 58. 61—66 din 1863), — câte-va notițe asupra cărții contelui Dominicu Teleki de Theodoru Roșiu (No. 97 din 1864), și în fine o critică a lui Franciscu Szilágyi asupra operei lui Teleki, (Reproducere din diariul ungurescu Sürgöny. N-rii 8—10 ai Concordiei din 1865).

7. *Transilvania*, foia asociațiunii române din Sibiu încă a publicat în anul 1872 (N-rii 1—6) o mică lucrare asupra acestei epoce sub titlul: Scurtă descriere a revoluțiunii lui Horia și Cloșca din 1784, redactată după autorii Bar. Brukenthal (?) guvernatoriul Transilvaniei pe acel tempu, Teleki Domokos, Szilágyi Ferencz, Tesauru de monumente de Papiu etc.,—de R. (I. V. Rusu). Iar în N-rii 3—4 din 1882 „Doue documente relative la renumita familiă a protopopulu Ighianu, emanate în urmarea revoluțiunii din a. 1784“.

27

Afară de scrierile amintite până aici, mai există încă o mulțime de relatări asupra insurecțiunii din 1784, răspândite prin diferite opere istorice și enciclopedice, cari au apărut dela 1784 în cöce. Așa sunt de exemplu: istoria antică și modernă scrisă de abatele Millot, tradusă și completată de Christiani ¹⁾, Memoriile pentru istoria Iacobinismulu de Barruel, istoria critică a Regilor Ungariei de St. Katona,

1) Des Herrn Abts Millot Mitgliedes der Academie zu Lyon, allgemeine Weltgeschichte alter, mittlerer und neuerer Zeit, fortgesetzt von Wilhelm Ernst Christiani königlich-Dänischer wirklichen Justiz-Rath und ordentlichen Professor der Weltweisheit, Beredsamkeit und Geschichte, wie auch Bibliothekar der königlichen Universität zu Kiel. Fünfzehnter Band. Wien, 1813, pag. 339—344.

istoria Ungariei de Michaiu Horvath și istoria Transilvaniei de Ladislaü Kövári.

Dar mai toate scrierile apărute în străinătate conțin puțin adevăr despre evenimentele din 1784. Revoluțiunea română a fost studiată ca un fapt izolat, fără de a avea în vedere totalitatea istoriei poporului român, și adese-ori fără a cunoaște legile, asprimea și caracterul feudalității transilvane. În fine, mai toți scriitorii acestei epoci, influențați de principiile dreptului medieval nu putură să-și formeze un orizont mai larg pentru așteptările lor. Astu-fel puțem dice, că întunerecul domnesce până astăzi asupra evenimentelor transilvane din 1784.

28.

Afară de scrierile tipărite înșirate până aici, vom face încă mențiune de câte-va **manuscripte** nepublicate, cari se raportă la evenimentele acestei epoci.

Acestate sunt :

1. *Horvathianae Seditionis Historia*, ex actis Commissionis Jankovichianae et fidedignis amicorum relationibus per coevum *Antonium Szirmay de Szirma*, Sacratissimae Caesareo-Regiae Majestatis Consiliarum aulicum conscripta, ac Bibliothecae nationali donata Anno 1881. Cum intercessione: ut si quid praeter mentem scriptoris irrepisset, quod Publico, aut privatis officiculo foret, illud per competentem superioritatem obliteretur. (Biblioteca museului național din Pesta.) 4° 72 pag.

Monografia lui Szirmay nu corespunde nici pe departe cerințelor istorice. Szirmay în epoca sa era cunoscut ca unul din cei mai parțiali scriitorii ungurești ¹⁾. Anume, în ce privește manuscriptul de față, faptele sunt relate cu același spirit de ostilitate, și putem dice cu același abuz de neadevăr, care din nefericire, lă aflăm prea adese-ori în actele feudalității ungurești. Szirmay indicase ca sursă istorică arhiva comisiunii Iancoviciane (ex actis Commissionis Jankovichianae), dar trebuie se constatăm, că în realitate frasa această nu este de cât o simplă decorațiune esternă. Alt cum sunt înfățișate lucrurile în arhiva comisiunii Ianco-

¹⁾ A de Gerando. De l'Esprit public en Hongrie. Paris 1848. pag. 27.

viciane și altă cum ni le espune autorul manuscriptului „*Horaianae Seditionis Historia*“

2. *Horraische Unruhe*. Acastă descriere face parte dintr'unu manuscriptu alu lui *George Hermann* din Brașovă († 1807) sub titlul: *Das alte und neue Kronstadt, beschrieben von Georg Michael Gottlieb von Herrmann könig. Rath, im Jahr 1802.* (Tom. III. P. 1. pag. 47 — 133 în Biblioteca museului Brukenthal din Sibiu). La anul 1848 literatul Anton Kurz începuse să publice partea, care se raportă la revoluțiunea lui Horia. Dênsul a și tipăritu o colă, dar continuarea n'a mai urmatu.

3. *Biographie des General-Feldzeugmeisters Baron Paul v. Kray aus Original-Urkunden, bearbeitet von Chr. Genersich.* (Biblioteca museului naționalu din Pesta, 4° 570 pag.) Pe fața primă a manuscriptului găsimu următorea notiță: *idiographum per censuram librorum Budensem reprobatum*. Kray fusese în timpul revoluțiunii române locotenentă-colonelă în regimentul alu II-lea de Secu, și comandase corpul de armată, ce era destinată să străbată prin Zarandă în munții Abrudului. Kray avu o lupta victoriosă cu țeranii la Michăleni, și prinse pe cei trei căpitani ai țeranilor, pe Horia, Cloșca și Crișană. Manuscriptul lui Genersich († 1825) conține și o descriere a revoluțiunii din 1784 pe 76 pagine, în care găsimu multe detaiuri forte interesante, mai cu sémă relative la luptele armatei imperiale cu românii resculați ¹⁾.

4. *Historia Hori și a poporului română din munții apusenii*. Manuscriptu autografu alu decedatului mitropolitu *Alexandru Sterca Siutiu* în biblioteca archidieceșană din Blajă. Monografia acêșta se bazează mai multă pe tradițiunii de câtă pe documente. Afară de aceea autorul a scrisu sub impresiunea suferințelor familiare din anul 1784, când părinții săi fusese persecutați de munteni lui Horia, și din acêșta causă, dênsul n'a pututu să păstreze peste totu locul independența spiritului, care se cere în judecarea unor acte de o gravitate așa mare ²⁾.

1) În Biblioteca museului naționalu din Pesta se mai află unu manuscriptu cu privire la revoluțiunea acêșta, și anume sub titlul: *Processus ordinarius per VI classes processuales quo Valachus Horia de Flora Daciae Tyranus procedit contra Siculos ad Repositionem Sui in Integrum juxta normam novissimam ab Aug. Imp. Iosepho II praescriptam, elaboratus M.DCCCLXXXV et Bibliothecae Hungaricae Szecenyanae Regnicolari oblatu, per Michhelem Landerer dFuskut, Incl. Comitatus de Temes Tabulae Judicariae Assessorem; R. p. nat. Typographum et Bibliop. 1804, 4° 168 pag.* — Simplă romanță fără nici o valoare istorică.

2) A se vedé articolul „Cestiuni istorice“ publicatū de autorul acêștei scrieri în *Gazeta Transilvaniei* din a. 1881, No. 32.

III. FONTÂNILE ISTORICE ALE REVOLUȚIUNII.

Ca singure fântâni autentice, cu privire la revoluțiunea din 1784, putem considera numai actele oficiale din epoca de atunci, reslățite astăzi prin diferite colecțiuni și arhive ale Transilvaniei și Ungariei. Documentele aceste scrise pe timpul revoluțiunii și la locul unde se petreceau evenimentele, ele ne prezintă cele mai pozitive informațiuni despre începutul și decursul acestei mișcări.

Este adevărat, că faptele revoluțiunii române au fost alterate chiar și în rapoartele oficiale ale funcționarilor; și lucrul e de explicat, căci autoritățile se aflau în mâna clasei feudale, în mâna elementului în contra căruia se resculase țeranii români. Dar cu toate aceste o privire critică independentă va pute ușor să discernă veritatea istorică de falsele imagini ale prevențiilor sociale și politice.

Din Colecțiunile mai însemnate de documente cu privire la epoca acesta notăm aici următoarele:

1. Colecțiunea istoricului transilvană *Iosifū Carolū Eder* 1) în biblioteca muzeului național din Pesta, sub titlul: *Analecta ad Historiam Seditionis per Valachos Transilvaniae Duce Hora conflatae*. Estrase din registrele și actele guvernului transilvană cu privire la începutul și decursul revoluțiunii până la prinderea căpitanilor Horia și Cloșca. 4° 45 pag.

2. Colecțiunea literatului ungurescū *Nic. Jankovits*, din prima jumătate a secolului presentū sub titlul: *Flagelulū lui Horia in Transilvania* (Hóra veszedelme Erdélyben) astăzi în Biblioteca muzeului național din Pesta.

3. *Hora Flora Tumultus*, și *Circa ortum et progressum . . . tumultuationis*. Colecțiunii de scrisori și rapoarte oficiale asupra evenimentelor din 1784, în Biblioteca Academiei din Pesta.

1) Pe la anul 1792 fost Directorū alū scōlei normale din Sibiiū.

4. Dar mai importantă pentru această epocă este colecțiunea contelui *Iosifü Kemény* în biblioteca museului transilvană din Clujă, care conține două tomuri. Tomul I poartă titlul: *Cercetări oficiale despre resbelulă țărănescă ală luî Horia, conținendă acte originale din epoca de atunci* (Hóra' Pórhadáróli hivatalos nyomozások akkori eredeti írományokban). Contele *Iosifü Kemény* însoțese această colecțiune cu următoarea notiță: „La anulă 1784 începându-se revoluțiunea Româniloră din Transilvania, guvernulă transilvană trimise pe baronulă *Michaiü Brukenthal* în calitate de comisariü, ca să cerceteze cauzele turburăriloră și să liniscescă pe poporulă revoltatü. Scrisorile sale oficiale, cu privire la acestü evenimentü, se află în colecțiunea de față, care conține două tomuri“¹⁾. Avemü aici așa dară o parte însemnată din archiva comisariului transilvană *Michaiü Brukenthal*. (Tom. I, 1784, 2° 650 pag Tom. II, 1785, 2° 673 pag.). Unü altü tomü ală colecțiunii contelui *Kemény* poartă titlul: *Istoria revoluțiunii luî Horia în scrisorî și manuscrise contimporane adunate de George Aranka în a. 1784²⁾, precum și versurile luî Samuilă Bölöni despre epoca luî Horia, și versurile ungrescî ale Enyedesciloră despre nefericirile întemplate atunci în comitatulă Zarandului* (Hóra Támadásnak története akkori levelekben s írásokban gyűjtöte Aranka György 1784, és Bölöni Samuel versei a Hóra világról és Enyediek magyar versei az akkori Záránd megyei veszedelemről). 4° No. XVI.

5. Colecțiunea luî *Alexandru Mike*, fostü archivariü ală guvernului transilvană, în două tomuri: Tomulă I sub titlulă: *Epoca luî Horia, scrisorî despre începutulă și decursulă revoluțiunii din 1874* (A Hóravilág; az 1784-ik Esztendőben kiütött zenebonának eredetéről és folyomotyáról szóló Levelek 65 darabban). 2° 373 pag. — Tom. II: *Despre Români* (Az Oláhokról). 2° 460 pag. + 42 foi. Ambele volume se află astăđi depuse în biblioteca museului transilvană din Clujă.

6. Importantă este și colecțiunea contelui *George Bánffy* fostü guvernatoriü ală Transilvaniei, reposatü la a. 1822. Indicele acestei colecțiunii s'a publicatü de *Teleki* în opera sa asupra revoluțiunii luî Horia.

1) Contele *Iosifü Kemény* († 1855) a fostü unulă din cei mai activi exploratori ai istoriei transilvane și ultimulă descendentü din linia catolică a *Kemenesciloră*. Prețioasele sale colecțiuni se află astăđi depuse în biblioteca museului transilvană din Clujă.

2) *G. Aranka* a fostü în timpulă revoluțiunii luî Horia asesorü la curtea de apelă (Tabla regală) a Transilvaniei. Archiv f. Sieb. Ldkunde N. F. XIII. pag. 70. — Sieb. Quartalschrift 1791, pag. II.

În fine:

7. *Acta Tumultus Horia*. O colecțiune de mai multe acte oficiale în biblioteca contelui Samuil Teleki din Tergul-Mureșului.

Între **Arhivele** mai importante pentru istoria acestei epoce locul întâiu 'lă ocupă:

Archiva Comisiunii Iancoviciane, care astăzi se află depusă în arhivele statului din Buda. Contele Antoniu Iankovits fusese trimis la anul 1784 de împăratul Iosif II, ca să cerceteze originea turburărilor ivite în Ungaria și Transilvania și să linișcească poporul revoltat. De și activitatea contelui Iancovic a lăsat ce e dreptu foarte multu de doritu, dar cu tôte aceste actele sale conțină celă mai prețiosu materialu pentru studiulu istoricu ală evenimenteloră din 1784 și 1785. Anume ne presintă unu mare interesu interogatoriile, ce le făcuse contele Iankovits cu căpitanii revoluțiunii Horia, Cloșca și Crișană și rapôrtele sale către împăratulu și către cancelaria aulică.

După archiva contelui Iankovits, cea mai copiosă și mai importantă pentru epoca acêsta este *archiva Cancelariei aulice transilvane*. Aici aflăm diferitele ordine ale împăratulu Iosif II către cancelaria aulică și către guvernulu transilvană pentru linișcirea româniloră, precum și rapôrtele guvernătorulu Samuil Brunkenthal despre începutulu și decursulu revoluțiunii.

Unu deosebitu interesu pentru istoria acestei epoce 'lă are *archiva Guvernulu transilvană*, deși o mare parte din actele, cari se raportaă la evenimentele anulu 1784 aă dispărutu încă de multu din dosarele acestei archive. Mai multe chărții importante le reținuse la sine guvernătorulu de atunci ală Transilvaniei Baronul Samuil Brunkenthal, din cari apoi și-a formatu o archivă a sa propriă familiară¹⁾, iar actele comisiariulu Michai Brunkenthal despre revoluțiunea lui Horia, ajunseră mai târziu în mâna contelui Iosif Kemény și numai în a doua jumătate a secululu presentu trecură în posesiunea bibliotecii Museulu transilvană²⁾.

1) Schaser : Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Erhrn S. v. Brunkenthal (Vorrede)

2) Despre abusu, ce s'a făcutu cu actele guvernulu din Transilvania se plânge și istoriculă Ladislă Kővári : Guvernulu din Viena, dice densusu, a luat de aici documentele din epoca Apafesciloră și le-a transportat la Viena, iar alte acte importante le-a luat câte unu funcționară sau archivistă de ală guvernulu și le-a uitat la sine ori la colegii săi, până în fine chărțiile ajunseră pe mâna colectoriloră de documente. Kővári László, Erdély történelme. II. pag. XVI.

Între cele-lalte archive, de cari ne-am folosit în studiul acestei e-poce, menționăm aici, archiva Locotenentei din Buda, archiva Națiunii săsești din Sibii, archivele comitatelor Bihor, Cluj și Hinedora¹⁾, archiva Primăriei și a Comandei militare din Alba Iulia, archiva Mitropoliei din Blaj și archivele bisericelor orientale din Abrud și Câmpeni²⁾.

IV. ROMÂNII ÎN EPOCA MILITARĂ.

Încă din suta a XII-a încôce poporul român se mișcă vigoros din Hem și până în fundul Tesaliei, dela Dunăre și până în crescutul Carpaților. Atât dincôce cât și dincolo de Dunăre, pe pământul ambelor Daci, se ridică state române independente, susținându fiă-care lupte eroice, dincolo cu împărații bizantini și cruciați, iar dincôce cu regii Ungariei și ai Poloniei.

Se presintă acum cestiunea, care era fața antică a societății române, cari au fost vechile instituții, ce au pus temeiul formațiunii politice a poporului roman?

Acastă analiză istorică ne este indispensabilă, căci numai cu ajutoriul trecutului ne putem esplica ideile, și diferitele fenomene din viața unui popor.

Ce e drept, istoria vechiă a Românilor este acoperită de întunerecul evului de mijloc, și dacă nu putem eunósce fazele prin cari a trecut poporul român în epoca migrațiunii ginților și până în suta a XII, — vom pute cel puțin să eunóschem liniamentele principale ale vieții sale

1) Archiva comitatului Albei-de-jos (Aiud) a ars în revoluțiunea de la 1849.

2) Lista documentelor colectate s'a publicat în Analele Academiei Române, Seria II. Tom. II. Secț. I, An. 1880. Pag. 118—189.

publice, instituțiunile, cari au consolidat elementul național¹⁾.

Încă înainte de a se ivi la Carpați cele două principate române, voivodatele lui Lirțioiu și Stanislau²⁾, vechia organizațiune socială și politică a Românilor era basată pe un sistem militar.

Numirile de Voivodă și comandanți ai militarilor (militum Duces — Exercitus Ductores), titlu, ce-lu purtară cu gloriă principii români până în zilele noastre, — numirile de boieri (milites dignioris ordinis, bellatores), — castrensi și apărători ai castrelor, — au constituită odată totu atâtea elemente, iar ađi represintă totu atâtea relievi ale unei constituțiuni militare încă înainte de suta a XIII-a.

Anume în ce privesce elementul român de peste Dunăre, scimă din scriitorii bizantini, că Blachi din Hemu și Blachi din Tesalia formau încă din suta a XII încoco o parte însemnată din armata imperiului oriental.

Cronicariul italianu Lupulu Protospata, care trăise pe la începutul seculului alu XII-lea ne relatéază, că la anul 1027, Români din Peninsula Balcanică, făcuse serviciu militar în oștea bizantină, care a fostu trimisă să euceréscă Sicilia³⁾.

Totă în același secul, pe la anul 1091, Români de peste Dunăre se luptă în oștea împératului Alexe Comnenu în

¹⁾ Teoriile lui Bănuțu despre „paptulă socială“ alu Românilor, și anume, că Români s'au învoitū să se așede în Dacia, și s'au învoitū ea să fundeze două republice, Țera românéscă și Moldova (Derept. pub. pag. 80) sunt meditațiuni filosofice fără nici unu fundamentu istoric.

²⁾ Veđi Diploma reg. Bela IV din a. 1247. Fejér, IV. 1. pag. 447 - 454.

³⁾ Despotus Nicus in Italia descendit cum ingentibus copiis Russorum, Wandalorum, Turcarum, Bulgarorum, Blachorum, Polonorum, Macedonum, aliarumque nationum ad Siciliam capiendam. Du Cange, apud Thumann, pag. 352.

contra Pacinaților, și această expedițiune fu una din cele mai gloriose ale acestui monarhă bizantin¹⁾.

La anul 1167 împăratul Manuil Comnenă, unul din cei mai periculoși adversari ai regatului unguresc, trimite pe Leon Vatațe cu oște numerosă asupra Ungariei, dar mai cu seamă o mulțime imensă de Români, ca să atace pe Ungurii din părțile mării negre. Vatațe străbate cu Români în Transilvania, devastază țera, taiă o mulțime de oameni și apoi se întorce peste Dunăre ducându cu sine un număr însemnat de captivi²⁾.

Cu optă-spre-zece ani mai târziu, la 1185, doi români din provincia Hemului, frații Petru și Asan se presintă la împăratul Isac Angelă, care pe atunci se afla în orașul Cipsela,

1) Anna Comenna, Alexiadis lib. VIII, pag. 395—407. Ed. Bonnensis.

2) Ioannis Cinnami Historiarum lib. VI. 3. pag. 260. Ed. Bonn.

λέοντα δέ τινα Βατάτζην ἐπέκλησιν ἐτέρωθεν στρατεύμα ἑπαγόμενον ἄλλο τε συχνόν καὶ ὀθὴ καὶ Βλάχων πολλὴν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοὶ πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῇ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις . . . ὁ Βατάτζης δὲ ὅθεν εἴρηται προσβαλὼν ἔχειρέ τε ἀφειδῶς πάντα καὶ ξυνεπάτατε τὰ παραπίπτοντα. ἀνθρώπων τε οὖν πολλὴν εἴργαστο φόνον καὶ ἀνδραποδισμόν οὐκ ἐλάσσω πεποίητο (Leonem autem Batatzem nomine aliunde cum exercitu perinde magno, maxime vero Valachorum ingenti multitudine, qui Italarum coloni quondam fuisse perhibentur, ex locis Ponto Euxino vicinis irruptionem in Hungariam facere iubet qua ex parte nemo adhuc a primis seculis eos invaserat. . . . Batatzes autem ab iis quae diximus locis irrumpens, omnia depopulatus obvia quaeque prosternit hominum ingentem caedem edit, nec pauciores captivos ducit.)

D-lă Hasdeu se încercă a comenta pasagiulă acesta din Cinamă astă-felū: că armata română a lui Batațe era compusă din Olteni de la Severin, cari „profitându de dușmănia dintre imperiulă bizantină și regatulă maghiarū se aliéză cu celū de ântăiū, năvălescū în Ardélū și cuprindū Ducatulă Făgărașulu” [Ist. crit. Ed. II. pag. 14—15]. Însă față cu evenimentele ce se desvoltă peste 18 ani în provincia Hemului [anume puternica revoluțiune a românilor sub Petru și Asan, apoi întemeierea statului româno-bulgarū la Balcani], convicțiunea noastră în privința acēsta este cu totulă din contra.

și ceru de la dânsul, ca să fiă admiși în legiunile bizantine, — se înțelege cu ómenii lor, — iar dreptă remunerațiune să li se dee o mică moșiă în muntele Hemü. Împăratul nevoindă a le satisface cererea, amândoi frații, Petru și Asanü se întorec nemulțumiți a casă și în scurtă timp revoltéză pe români din Hemü în contra imperiului bizantinü. Așa dar, cestiunea serviciilor militare era implicată chiar și în memorabila revoluțiune de la 1185¹⁾.

Și chiar pe timpul, când împăratul Isacü Angelü se afla în lupte continue cu trupele lui Petru și Asanü, pe atunci unü altü romänü din Hemü cu numele Chrisu trecuse la bizantini cu 500 oștași de ai săi, și se lupta în armata imperială în contra românilor²⁾.

Peste totü români formă în acéstă epocă (1091 — 1235) unü elementü principalü din armata imperiului bizantinü, și întru adevărü ei ne dau probe de o strălucită valóre militară, bătëndü armatele lui Isacü și Alexe Angelü, sfă-

¹⁾ Nicetae Choniatae de Isaccio Angelo lib. I 4. pag. 432. Ed. Ponn. οἱ Μυσοὶ πρότερον ὀνοράζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται . . . . ἐς ἀποστασίαν λαμπρὰν ἀνεσκήρτησαν . . . ἦσαν δὲ οἱ τοῦ κακοῦ πρωτοουργοὶ καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀναστῆσαντες Πέτρος τις καὶ Ἄσαν, δημογενεῖς καὶ ταυτόσποροι, οἱ καὶ μὴ ὄρωντες τὴν νεωτέρεισιν ἀπροφάσιστον προσίαισι βασιλεῖ σκητουμένῳ ἐν τοῖς Κυψέλλοις, αἰτούμενοι συστρατολογήθῃναι Ῥωμαίοις καὶ δια βασιλείου γράμματός σφισι βραβευθῆναι χωρίον τι βραχυπρόσοδον κατὰ τὸν Αἴμιον κείμενον (qui olim Mysi, nunc Blachi nominantur . . . . aperte defecerunt eius defectionis principes et auctores fuere duo ex illa gente fratres, Petrus et Asan; qui ne sine causa res novas moliri viderentur imperatorem Cypsellis degentem adeunt, petentes ut in Romanas legiones referantur, et sibi praedium exigui reditus in Haemo monte situm assignetur).

²⁾ Nicetas, de Alexio sacii Angeli Fr lib. II. c. 3. ἦν δ' ὁ Χρυσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν συνεσταλμένος, μὴ συμφρονήσας μὲν ἀφισταμένους Ῥωμαίων Πέτρῳ καὶ τῷ Ἄσαν, ὅτι μὴ καὶ μάλλον κατ' αὐτῶν ἀράμενος ὕπλα μὲθ' ὧν εἶχε πεντακοσίων δημογενῶν, καὶ Ῥωμαίων, γεγογῶς ἐνσπονδός (Erat is Chrysus genere Blachus, parvae staturae homo qui in Petri et Asanis defectionem a Romanis non consenserat, ac potius foedere cum Romanis icto cum suis D militibus arma eis inferebat).

rîmîndu trupele cruciaților și prindîndu pe Balduinî împăratulî Latinilorî 1).

Istoriografu bizantinî Niceta, care fusese guvernătoriu alî Filipopolei pe la a. 1189, ne relatéză, că româniî din Hemû încă înainte de revoluțiunea lui Petru și Asanû, aveaû o mulțime de castele zidite în munți pe prețipișurile stîncilorû,

1) Roesler, Romänische Studien, pag 108. 114. So dienen auch zahlreiche Walachen im Feldzuge Alexios I gegen die Kumanen (sau Pacinați). — Die Heere des Kaiser Isaak Angelos bestehen zum Theil aus ihnen. — La anulî 1260 Româniî din Tesalia se luptă în armata lui Michailû Despotulî Etoliei în contra lui Mihailû Paleologulî: Ioannes nothus filius ex ea gente sibi conflatum exercitum ducabat quae . . . . . nunc Megaloblachitae vocabantur. Georgii Pachymeris, de Michaelae Palaeologo lib. I. pag. 83. Edit. Bonn. — Pe la anulî 1343, pe când Tesalia se numia Βλαχία și μεγάλη Βλαχία împăratulî Ionû Cantacuzenû dice către legațiî lui Apocaurp: Τὰ δ' ἐμὰ στρατιώτῃδ᾽, ἣ τε περὶ ἐμὲ διηνεκὴς δύναμις καὶ Θεσσαλία μικροῦ πάσα, ἀκοῦσιν ὁ αἰμαίσε τὴν Θεσσαλικὴν ἵππον ἡλίκη, καὶ ὕσῃν ἔχει τὴν ἐμπειρίαν ὁ στρατὸς ἐκεῖνος πρὸς τὰ πολέμια, καὶ ὅπως μακρόν καὶ ποικίλων πολέμων εἰσὶν ἀθληταί. (Exercitus autem mei sunt, primum eae vires, quae me perpetuo comitantur, tum etiam tota fere Thessalia. Atqui audiisse te opinor, quantum Thessalorum equitatus, quantumque ille in remilitari habeat experientiae et quomodo sit longis ac multiplicibus bellis exercitatus) Niceph. Gregoras. Hist. XIII c. 8. pag. 663. Cantacuzeni Hist. lib. III. pag. 320 — 322. Georgii Acrop. Annales p. 66. Phrantzes p. 414 — Astû-felû de milițiâ equestră consvetudinară a existatû și în T é r a F ä g ä r a ș u l u î, din cele mai vechi timpuri și până în secululî alî XVIII-lea. Vedî Monumente pentru istoria Țerei Făgărașului în Columna lui Traianû, A. 1882 și 1883. — Asemenea găsimû și pe Româniî din Bosnia prestândû serviciî militariî banului Mladinû: Vlahorum nomen ante annum MCCC in Dalmaticis monumentis non reperitur, talique nomine censebantur pastores, montana Bosnae incolentes, qui, cum Mladino, Dalmatiae, Croatiae, et Bosnae Bano, militaria servitia praestitissent ad plana descendere, et Croatis immixti, agros colere permissi fuerunt; unde multiplicati, maritarum quoque civitatum agros infestarunt. J. Lucii de Regno Dalmatiae. lib. VI. c. 5. — Româniî din ținutulî Prizrenului aveaû se repareze cetățile. A se vedé ΣΑΚΟΝΗ ΒΛΑΧΟΜΗ din Chrisovalû țarului Dușanû dela a. 1348, la Hasdeû, Arch. ist. III. pag. 121. — Pe de altă parte Greciî, după cum ne spune Procopiû, erau

și încreduți în forțele proprii, ei s'au arătat totu-de-una cu puțină supunere față de imperiul bizantin¹⁾.

În fine chiar și administrațiunea ținuturilor românești era mai multă militară de câtă civilă. Încă în secolul al X-lea Hemul și Tesalia, (ce în scut timp apară eu un caracter românesc), erau guvernate de Duci, adică milităresce, după cum ne relatează Constantin celă născut în Porfiră²⁾.

Aparițiunea Românilor în armata bizantină amă puté s'o urmărimă chiar până în suta a șesa, la anul 579, când generalii Comențiol și Martină perdură o victoria aprópe sigură asupra Avarilor, din cauză, că un soldat strigase cătră altul în limba ținutului Hemă, „retorna, retorna“,

considerați ca cei mai slabi soldați din armata bizantină: *ἐπικαλοῦντες τοῖς μὲν ὡς Γραῖκοι εἶεν, ὥσπερ οὐκ ἔξον τῶν ἀπὸ τῆς τὸ παράπαν τινὲ γενναῖον γενέσθαι* (Graecumque nomen ut probrum aliis obiectaretur quasi nullum Graecia ferret strennum militem). Procopii Historia Arcana c. 24. pag. 134. Ed. Bonn.

¹⁾ Nicetae de Isaacio Angelo lib. I. 4. οὗτοι γὰρ (οἱ Μυσοὶ νυνὶ δὲ Βλάχοι) ταῖς δυσχωραῖς πεποιθότες, καὶ τοῖς φρουρίοις θρασυόμενοι ἢ πλεῖστὰ τε εἰσι καὶ ὀρθὰ κατ' ἀποτόμους κείμενα πέτρας, καὶ ἄλλοτε μὲν κατὰ Ῥωμαίων ἐμεγαλύνθησαν . . . εἰς ἀποστασίαν λαμπρὰν ἀνεσκήρτησαν (Hi enim — Mysi nunc Blachi — angustiis et castellis freti, quae plurima habent praeruptis saxis inaedificata, cum prius etiam Romanos parum curarent . . . aperte defecerunt). — Ephraemius de Isaacio Angelo v. 6071-6080: Ἀγχίαλον οὖν παραμείψας (βασιλεὺς) τὴν πόλιν — εἴσεισιν Αἴμον τὴν Βλάχων παροικίαν, — πάντα δὲ τὰκεῖ φρουρίων πολιχνίων — εἶρόν ἐρυμνήν ἰσχὺν ἐνδεδυμένα, — καὶ τεύχεσι πύργους τε διειλημμένα . . . ὑποστροφῆς ἤβητο τῆς πρὸς τὴν πόλιν. (Quam obrem — Caesar urbe Anchialo praeterita Haemum ingreditur, Blachorum sedem, sed cum castella ibidem cunctasque urbeculas praesidiis invenisset munitas validis, moenibus atque turribus convestitas . . . reditum ad urbem regiam instruere coepit). La anul 1342 împăratul Ioan Cantacuzenă numesce pe Ioan Angelă κεφαλὴν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν Βλαχίας (caput seu praefectum castellorum et regionis Blachiae; adică ală Tesaliei) Ioann. Cantacuzeni Historiarum lib. III. cap. 53. pag. 320. Edit. Bonn. — Totă despre români din Tesalia dice și călătorul spaniol Beniamin Tudela: neque ullus rex eos domare potest. Roesler, Rom. Studien, pag. 108.

²⁾ Const. Porphyrogeniti, De Thematibus lib. II. pag. 47. 50. Ed. Bonn.

sau după Theofane „torna fratre torna“, cuvinte, cari constată aproape cu certitudine, că corpul de armată al lui Comențiolu și Martinu era compus din elementul româniceu al peninsulei balcanice ¹⁾.

Aceeași consvetudine militară o aflăm și la Români din stânga Dunării.

La anul 1457 regele Ladislaș al Ungariei confirmă vechile libertăți ale Românilor din Bănătū, în semn de grațitudine, după cum țice dēnsulū, pentru meritele, ce le au cāștigatū romāniū acestia pādindū și apērândū vadurile Dunării în contra deselorū incursiunī turcescī,— și regele adauge cu acēstā ocașiune, că militarismulū romānilorū din Bănătū era c o n s v e t u d i n a r i ū, adecā nu era impusū nici prin lege și nici prin relațiunī de vasalitate ²⁾.

¹⁾ Theophylacti Hist. II. c. 15. Ed Bonn. 99 . . . ἐπιχωρίω τε γλώττη, εἰς τοῦπίσω τραπέσθαί ἄλλος ἄλλω προσέτατε «ρετόρνα» μετὰ μεγίστου τάρχου φεγγόμενοι, οἷα νυκτομαχίας τινὸς ἐνδημούσης ἀδοκίτος αὐτοῖς (et alius alium patria voce ad reditum impellere, retorna retorna tumultuosissime vociferando ac si de improvise nocturna pugna illis ingruisset). — La Theofane, Chronographia, P. 213. Ed. Bonn. 397. τέρνα τέρνα φράτρε. — Roesler, Rom. Studien, 107. Die angeführten Worte des Soldaten gehören einer romanischen Sprache an und legen ein Zeugniß dafür ab, dass Soldaten deren Muttersprache ein romanischer Dialect war im griechischen Heere dieneten; wahrscheinlich waren dieselben Anwohner der Gegend welche als eine von Wlachen erfüllte unter Manuel Comnenos erscheint. — Sulzer (Geschichte des transalp. Daciens. II. 40—41) încă nu contestă caracterul românesc al acestorū cuvinte: Geschahen diese Worte nicht in wälscher sondern walachischer Sprache, wie Thunmann mit Grunde muthmasset. Pic însă (Abstammung der Rumänen, 54) altereză cu totul înțelesulū cuvintelorū lui Sulzer, când țice: Die erwähnten Worte sind jedenfalls lateinischen Ursprungs, jedoch nicht der walachischen Gruppe, wie schon seinerzeit Sulzer bemerkt hat, (?) angehörig.

²⁾ Pesty, A ször. várm. h. oláh kerületek. 73. 1457. Nos Ladislaus . . . consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum meritis eorundem Vniversorum Nobilium et Keniziorum ac ceterorum Valachorum (de Districtibus Lugas, Sebes, Mi-

Același caracteru militaru lă aflăm și la Românii din părțile Transilvaniei.

Românii din Brescū, unū micū poporū aședatū în partea orientală a Transilvaniei, constituiaū încă din vechime o garnisonă permanentă la pasulū Oituzulū, avēnd să apere frontiera de acolo și să facă explorațiuni în ținuturile Mol-

hald, Halmas, Krassofw, Borzafw, Komiathy et Illyed vocatis) quibus ydem non solum predecessoribus nostris Regibus Hungarie, sed et nobis se gratos reddiderunt, et acceptos, et praesertim eo respectu, quod ipsi . . . . in custodia et tuicione Vadorum Danuby contra crebros incursus Turcorum . . . . personas, resque et bona sua fortune casibus summittere, damnaque et incommoda ac vulnera dira suscipere non formidant. Volentes eisdem gratitudinis vicem, rependere, omnia et singula eorundem Valachorum et Keniziorum prinilegia . . . . pro eisdem nobilibus Valachis et Kenezys ceterisque Valachis . . . . confirmamus. — Ibid. 75—76. 1457. Ladislaus dei gratia . . . fidelibus nostris vniversis et singulis volahis Nobilibus et Kenezys districtus Komiathy Salutem et gratiam . . . fidelitati vestre taliter respondemus . . . . quod nos maxime ex consideracione, vt vos, vna cum ceteris volahis Nobilibus et kenesys prescriptorum septem districtuum ad seruicia nostra adque pro conseruacione, et defensione, confiniorum, et vadorum illarum parcium inferiorum ex consuetudine obligamini . . . . prefatum districtum komiathi, pretactis alys septem districtibus volahicalibus readiunximus et reincorporauimus. — Pesty, A ször. Bánság. III, 117. 1494. Nos Wladislaus . . . . consideratis fidelitatibus et seruicijs per eosdem Wolachos (districtus Sebes) in exercitualibus expeditionibus contra seuissimos Thurcos sepe sepius instauratis. — Pentru serviciile militari ale românilorū din țera Severinului este importantă și diploma regelui Bela IV din anulū 1247. Fejer, IV. 1. 449 . . . . volumus etiam, quod memorati Olahi ad defensionem terrae, et ad injurias propulsandas seu vleiscendas, quae ab extraneis, nostrae ditioni non subiectis, inferentur iam dictis fratribus (domus hospitalis Ierosolymitani) cum apparatu suo bellico assistere.

dovei, după cum le a fost datina și până aci (sicut haec tenus sunt consueti ¹⁾).

Iar Româniî din ținutul Devei și alu Hinedorei formau în evul de mijlocu o societate organizată milităresce, avându să construască fortificațiunî, să apere castelele, să iee parte la expedițiunî în timpu de resbelu, — și regele Sigismundu numesce acéstă îndatorire a Românilorū o vechiă și laudabilă consvetudine ²⁾.

¹⁾ Fejer, X. 6. 796—98. 1462. Nos Sigismundus . . volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti, ita et in futurum dicti Kenezius et villani de saepe dicta Bereczkfalva ad faciendam custodiam in illis confinibus et explorationem in partibus Moldaviae obligati sint.

²⁾ Kemeny în Magazin f. Geschichte Siebenbürgens. II. 315 1427. Sigismundus . . . . . Olachihî (în districtibus olachalibus castrî Deva) . . . . . etiam opera servitia manualia ad conservationem castrî oportuna, ut sunt munimenta struendi, et reparandi aggeres fodiendi, ligna secandi, indagine praecidendi, victualiam et comeatum devehendi, et alia id generis servitia facere, juxta antiquam et laudabilem consvetudinem teneantur. — Ibid. 311. 1482. Matthias . . . unde nos praefatos Kenezios nostros (in pertinentiis castrî Hunyad) in antiquis eorum libertatibus tenere volentes, et conservare, fidelitati vestrae firmiter mandamus, quatenus . . . . . eis servitia ad praefatum castrum nostrum Hunyad ut prius facere adstricti fuerunt, permittatis. — Același caracteru socialu 'lă găsimu și la o mică coloniă română din comitatul Arva în Ungaria, aprópe de frontierele Moraviei și Galitiiei. Schwartner, De Scultetiis. 167—168. 1614. Nos Comes Georgius Thurzo de Bethlenfalva, Regni Hungariae Palatinus . . . . . debitum habentes respectum demissae supplicationis Pauli Sculteti ac quinque colonorum Valachalium possessionis nostrae Sucha Hora dictae, ad arcem nostram Arva omnino in eodem comitatu Aruensi extractam spectantis . . . . . cum eisdem colonis conclusimus tali modo . . . . . tempore necessitatis armati insurgere, arcemque restaurare debeant et teneantur. — Iar Româniî din fostulă Ducatū alu Omlaşului după multe certe, ce le au avutu cu Sașiî din scaunulă (districtulă) Sibiiului, în fine se impacă la anulă 1383, stipulându espresu, că dênșiî, adică româniî; voru avé să pădêscă frontierele Carpaților de la Tâlmaci și până la Sălisce, Fejer, X. 1 132—133. 1383 . . . . . secundus articulus est

Acceași laudabilă consvetudine, cum o numise regele Sigismund, o găsim la românii din Țera Făgărașului, în vechia Terra Blacorum.

Boierii din Făgăraș constituiau încă din vechime o cohortă stabilă în jurul castelului de aici, avându să presteze servicii militare domnilor acestei provincii, și anume servicii militare equestre în puterea unei vechi consvetudini. Și această instituțiune se conservă în Făgăraș până la jumătatea seculului trecut, iar la anul 1876 guvernul ungaresc șterse și ultima rămășiță din acest sistem militar, numele și funcțiunea de Căpitan al Țerei Făgărașului¹⁾.

iste: quod assumpserunt ipsi Valachi custodiam seruandam, in omnibus alpibus ad Tolmaczvsque ad magnam villam Valachichalem. — La anul 1260 Românii se luptă în óstea regelui Bela al IV-lea în contra regelui Otocar al Bohemiei. Acest din urmă serie Papei: (Fejer, IV. 3. 16. 1260) . . . . . gravis belli, quod adversus Belam, et natum eiusdem Stephanum Vngarie reges . . . . . et innumeram multitudinem inhumanorum hominum Cumanorum, Vngarorum . . . . . et Valachorum . . . . . auctore Deo gessimus. — La anul 1325 (așa dară înainte de trecerea lui Bogdan) Românii din Moldova probabil cu cei din Maramureș dau ajutor Polonilor în contra marcegrafului din Brandenburg. Dlugosii, Hist. polonica. Ed. Francofurt. 989, 1325. Wladislaus Poloniae Rex . . . contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum et Lithuanorum stipatus, Marcham Brandenburgensem citra et ultra Odram sitam post festum S. Ioannis Baptistae ingreditur et a Brandenburg vsque ad Franckofordiam quanto latius fieri poterat, populationem iussit extendi.

1) N. Densușianu, Monumente pentru Ist. Ț. Făgărașului, în „Columna lui Traian” 1882, 220. 1664. Nos Anna Bornemisza . . . . . hogy ök is (Sándru Pándre is Stantsull és Sztojka) a z réghis zokás szerént Fogarasi Varunkhoz tartozando szolgalttjokat jo köntösökkel paripával és fegyverekkel fel lévén ruházttatva . . . . . tartozanak praestalni (Noi Anna Bornemisza . . . . . ca și ei — Șandru Pandrea cu Stanciu și Stoica — să fiă obligați în conformitate cu vechia consvetudine a presta serviciile, cu cari sunt datorii la castelul Făgărașului . . . . . fiind echipați

În fine totu aceleași vestigii ale anticității românești le găsim și la Români din Croația și Slavonia. Așezați între râurile Drava și Sava, Români d'aici formau o comunitate militară, constituiți sub voievozi și căpitani și îndatinați să apere frontierele Austriei în contra invasiunilor turcesci. La anul 1627, împăratul Ferdinand al II, confirmă vechile libertăți ale acestor Români și recunoșce expresu meritele, ce le-a câștigatu acestu popor, față de imperiul german și față de întreaga lume creștină, cu serviciile sale militari, ce le-a prestatu încă de pe timpul descălecării sale acolo ¹⁾.

cu haine, cu cai și cu arme bune). — Ibid. 250-251. 1694. Nos Michael Apafi . . . . . ut (Alexander Fulitsa haeredesque et Posteritates ipsius) more aliorum verorum natorum indubitatorum Districtus nostri ac Arcis Fogarasiensis existentium et inservientium Boeronum nostrorum equis ac frameis ad id aptis et convenientibus inservire debeant et sint adstricti. — Aceeași cavaleriă consvetudinară o găsim și la români din Maramureșu. „Maramureșeni, țice Mironu Costinu, se bucură de a nu fi iabagi, ci ca nisce omeni liberi se cărmuescu după legile lor proprie, avendu-și dată pe sémă cetatea Hust și servind la resbóe în cavaleria regală, în care se distingú prin vitejiă.” Veđi Opisanie ziemi Moldawskiej i Multanskiej przez Mirona Costyna, în Cronicele României de M. Kogálnicenu, III, 509 — 510. Cf. Engel, Fortsetzung der Voracten z. ungr. Geschichte, in, Allg. Weltgeschichte. XXXI Th. III Band. 113 — 115. — Totu aceeași organizațiune militară o aflăm în Țera-românescă și în Moldova: „Toți Români erau arcași (Arkaszam) sau cãlãrași (Kalaraszami”, țice Mironu Costinu vorbindu despre epoca lui Dragoșu. Mironu Costinu, Descrierea Moldovei și a Țerei rom. la Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. 1. 167 — 171. Cf. Bălcescu, Puterea armată; Ist. Românilor sub Michaiu V. V. 587—668. — Paulu Ioviu încă amintescă că Români sunt puternici în cavaleriă. Ea gens (Valachi) equitutu pollet: nam quisque uel egentissimus domi equum alit, quo praedatur et militat. (Historiarum sui temporis. Lib. XL).

¹⁾ Гласник српског ученог друштва. Књига пета. 23—24. 1627. Ferdinandus . . . . . considerantes et expertum plane habentes

Astă-felū poporulū românū în evulū de mijlocū atâtū dincoace câtū și dincolo de Dunăre ni se presintă ca unū poporū adevăratū legionariū; viața sa publică este în arme, în expedițiuni, cari se întindū de o parte până în Sicilia și în maregrafiatulū Brandenburgulū, de altă parte până în

dictam nationem Valachorum, militarem operam eorum, excubandoque et Vigiliās agendo, quae pro bonno et emolumento partium illarum, et etiam locorum Confinariorum (inde a tempore emigrationis, et condescensionis in sedes et domicilia quae etiam nunc incolunt) exhibuerunt et impenderunt, etiam communi Reipublicae Christianae rebus non nihil commodi attulisse. — Ibid. 39—40. Statuta Valachorum, De re militari. Art. VII. Cum vero tota Valachorum Communitas rebus potissimum bellicis ac militaribus vacet (este devotată), ob idque singularibus privilegiis gaudeat. Art. XI. Quocunque autem tempore, quod Deus clementer advertat, quidam impetus aut suspicio majoris momenti oriretur, ex omnibus omnino Capitaneatibus, quotquot inveniuntur Valachi, imo ipsa juvenus, decimum octavum annum excedens, ad Turcas et hostes, counctis viribus, omni ex parte cum vita et sanguinis effusione propulsandos — subito erunt parati, adeoque militaribus signis. . . excitati intra vel ad summum tres horas cum omni Bellico apparatu, semper ad minimum sex vel septem millia militum Valachorum, in unum locum congregabuntur. — Încă pe timpulū împăraților romanī, frontierele imperiului erau ocupate cu garnisonē numeroșe numite milites limitanei. A se vedē Jung, Roemer u. Romanen 40 et seq. — Böcking, Notitia dignitatum. . . in partibus orientis. p. XLII. Dacia ripensis habebat Praesidem et Ducem limitaneum. Procopii, Hist. arcana, c. 24. Ed. Bonn. 135.—Totū ca militari aflămū pe Românī și în peninsula Crimulū. La anulū 1474 Turcii ocupase fortăreța gotică Teodoro din Crimū. În relațiunea italiană despre ocuparea acestei cetăți se dice, că Domnulū Gothiei a apăratū fortăreța cu 300 de români. Tomaschek, die Goten in Taurien, 54: l'armata era a campo a un castello fortissimo della Gotia, che si chiama Teodoro, dove si trova il signore della Gotia con 300 valacchi, e gli ha dato cinque battaglie ordinate e non l'ha potuto ottenere, perchè e fortissimo, come l'ho detto, e non vi si può entrare se non da uno luogo. Tomaschek crede însă, că acești 300 de „valacchi“ ar fi fostū Goți (?).

Bosnia și în peninsula Crimului. Nu este locul aici să cercetăm mai departe originea acestei consvetudinii militare, faptul, rămâne însă pozitiv, că această viață era comuna întregu elementului român, deși îl aflăm reslățit prin diferite țări și trăind sub diferite guverne.

În togma cum era caracterul așa erau și elementele societății române.

În fruntea provinciilor române, atât dincóce cât și dincolo de Carpați, se afla câte un Voivodă, Ban sau Căpitan (militum Duces, Exercitus ductores) investiți totu-o-dată și cu funcțiuni administrative și cu unele atribuțiuni ale puterii judecătorești¹⁾. Iar societatea, sau poporul, se afla divizat în trei clase, în boierii sau militari de prima ordine, chinezii sau căpitanii de districte, și în țărani obligați la apărarea castelelor și a frontierelor, și la resbelu în timp de necesitate.

Așa aflăm în evul de mijlocu o mulțime de voivođi în toate părțile unde a esistat vre o societate română: voivođi pe Stanislaū și pe Lirtioiu, unul dincóce și altul dincolo de Oltă²⁾, pe Ionu voivodă în Bănată³⁾, pe Milutin voivodă

¹⁾ Ioann. Lucii De Regno Dalmat. et Croat. lib. VI c. I. Voynoda vero exercitus ductorem significabat, et hodie promiscue pro quolibet exercitus vel ordinum ductore accipitur, ut apud Italos Capitaneus. — Ioann. Dlugossi, Hist. Polonica, Ed. Francofurt. I. 58—59. Woiewodas, id est Exercituum ductores. — *Гласник српског ученог друштва, књига пета*. Statuta Valachorum. De re militari. Art. II. 38—39. Voivodae sint viri militares, illibatorum morum et vitae integritate praediti. Cf. Pesty, A Syör. Bănság. II. 219.

²⁾ Fejer, IV. 1. 448—449. 1247 . . . . . totam terram de Zeurino usque ad flumen Oltae excepta terra Kenezatus Lyrtioy (Pr. Linioy) Waiwodae, quam Olahis relinquimus . . . . . a fluvio Oltae et alpihus ultrasilyvanis totam Cumaniam . . . . . excepta terra Szeneslai Woiavodae Olahorum.

³⁾ Fejer, X. 1. 426. 1388. Ioanne quondam Wayuoda Zeurinen. — Ibid X. 1. 503. 1389. Ioanne olim Wayuoda Zeurinensi. — Pesty, A ször. várm. h. oláh kerületek. 82. Iacobus

vodă la Mihadiă ¹⁾, pe Raia și pe Stoica voivođi ai Caransebeșului — Oppidi Valachorum — ²⁾, pe Bolia voivodă în comitatul Zarandului, pe Iacobă voivodă la Abrudă ³⁾, pe Négulă, pe Ionă și pe Petru, voivođi în ținutul Beiu-

de Marga et Raynwaywoda vice Bani Zewrinienses. — Chiar și cuvântul „Bană“ după Du Cange, nu înseamnă altă-ceva de câtă voivodă saă căpitană ală militarilor: Certe a ban seu banno, vel bando, id est, vexillo videntur Bani appellati, quod sub eorum vexillis ac signis provinciales militarent (Glossarium med. et inf. latinitatis). — Fejer, X. 6. 7. Fuerant quippe Bani ductores exercitus generales. — In vechia limbă sêrbescă, cuvântul „Bană“, după cum mărturisește răposatulă Safarik, nu există, iar Croații, ar fi adoptatū acestă numire de la Avari. Safarik's Geschichte des serbischen Schrifthums. 38. 43. Numele de Bană 'lă aveaă și prefectiă din districtele romănesci, ale Caransebeșului și Lugoșului (Pesty, A. Ször. Bănság. I. 293—314).

¹⁾ Pesty, A Ször. Bănság. III. 38. 1439. Ladislaus filius Myluthen Wayuode de Mihal d.

²⁾ Pesty, A Ször. Bănság. II. 219 1429. Raya Peter Sebesi Vajda. — Ibid. III. 125. 1498. Stephani Izthowyka (maă josă Ztoyka) Judicis et Wayuode. . . . Oppidi Karansebes. — Ibid III. 152. 1505: Nos Stephanus Ztoyka, Judex et vaywoda de Karansebes. — La anulă 1494 Nicolae Lazără se întitulăză căpitană și jude. Ibid. III. 115. Universi nobiles districtus Karansebes: Nicolaus Lazar Capitaneus et Judex. — Voivođi saă Bani se numiaă și prefectiă comitatulă Timișora [Alias etiam Vajvodae et Bani dicti. Lehotzki, Regni Hung. Status et Ordines. 152). — Nagy Gábor scrie, că sub autoritatea Baniloră din Temișora se aflaă următorele orașe: Severinulă, Orșova, Caransebeșulă, maă departe 9 voivođi, voivodatele Lugoșului, Itvinișului, Mănăsturului și a Ciochei și în fine 2 castelană. (Pesty, A. Ször. Bănság. I. 426).

³⁾ Kemeny, în Uj Magyar Muzeum, II, 125. 1415. Nos Pypo de Ozora Themensiensis . . . Comes . . . quod licet nos Boalyam Voyvodam de Krestor . . . decollari fecerimus universasque possessiones et portiones possessionarias . . . abstulerimus. — Ibid II. 130 . . . az abrudbányai oláhság-nak (Alsó Fejér megyében) még 1547-ben külön (Jakab nevű) vajdaja volt.

șului ¹⁾, pe Stanislău și pe Baleu, voievozi ai Românilor din Satmară ²⁾, pe Vladă și pe Nicolae, voievozi ai Românilor din părțile Clujului, Dobâcii și ale Solnocului ³⁾, pe

¹⁾ Nagy Imre, Codex dipl. hung. Andegavensis, II. 238. 1326. possessionem . . . . Hudus vocatam populosam in qua Negul woywoda considet et commoratur. — Fejer, IX. 3. 365. 1363. Iwan Woywoda de Bulenus, ac Boch de Balk, frates sui. — Kemeny, Transilvania, 1872. 200. 1410. Petrus Vajda, ac Universi Kenezii et Jurati de pretinentiis ejusdem Belenes. — În Regestele Orădii din secolul XIII încă se face amintire de unele persoane numite „Voda” și de ună Luca „Princeps exercitus”: §. 96. Voda, Queren et Andreas de villa Scerep feurunt Varadini cum pristaldo eorum nomine Toma. — Ibid. §. 241. Luca Principe Exercitus, et Matthia centurione impetierunt libertinos Forcos et Kelemen. — Ibid. §. 336. Voda, filius Forcassi, impetiit ioubagionem Lamperti, scilicet Hegun de occisione patris sui.

²⁾ Fejer, X. 1. 87—88. 1383. Zanizsló . . . . ki a' Kerechkey és Buchnicze falukban Királynék' Olahjinak Vajdája vala (Stanislău . . . . care a fostă voivodă peste români regiunii din satele Kerechkey și Buchnicze). — Despre voivodii din comitatul Bereg în districtul Craina, cf. Duliscovic, II. 19. apud. Pic, 148. — Fejer, X. 1. 69. 1383. Maria . . . . Dicunt nobis Balk, Vajwoda Comitatus Zathmariensis et Drág. ac Ioannes fratres sui. — Fejer, X. 1. 99. 1383 . . . . Balk Vajwoda, comes Zathmariensis. et Dragh, ac Ioannes fratres sui. — Fejer, X. 8. 139. 1384. condam Wolk Wajwode, Comiti Zathmariensis. nec non Drag et Ioanni, fratribus eiusdem. — În regestele Orădii din secolul al XIII încă se face amintire de ună voivodă din comitatul Satmarului. §. 102. Dethmar itaque curialis Comes Simonis quendam Voiuoden nomine Comitatus de Zathmar . . . . missit Varadinum ad candentis ferri iudicium.

³⁾ Arhiva familiară a contelui Teleki din Tergul-Mureșului. 1370. Petrus filius Ladislai et Andreas ac Mattyas proximi ipsius Petri de Nadasd comitatu de Kolos . . . . una cum Ladislao Waywoda Olacorum potentialiter veniendo. — Kemeny, Transilvania, 1873. 115. 1450. Nicolai Waywode Walachorum nostrorum de Oláh Gorbo. — Registr. Varad. §. 44. An. 12 . . . Vincentius, Venedu, Voca de villa Roba impetiere conuillanos suos . . . . dicentes, quod eorum falsa suggestionem, quidam potens nomine Vaiavoda in sex marcis eos damnificasset. Illi responderunt quod

Stefană, pe Ionă, pe Bogdană, pe Balcu saă Băliță și pe Dragu, voievođi în Maramureșu ¹⁾, aflămă că ună Căpi-

praenominatus *Vaiavoda* non eorum suggestione quid quam eis subtraxisset, sed cum esset eorum *centurio*, et ipsi *castrensēs*.—Ibid. §. 147. An. 12. . . *Bulsuhdux Exercitus* de castro *Zounuc*. — Ibid. § 304. 1219. Cum *Voivoda* comes de *Doboca* peruideret exercitum suum. — *Kemeny*, Transilvania, 1874. 145. 1548. *Anna Bathori de Somlyo* . . . *Thomam Hosszu* (nume usitată la români) de *Kis Nyires* in *Voivodatu* possessionis *Restolcz* . . . confirmat.

¹⁾ *Ant. Szirmay*, *Notitia Comitatus Ugochiensis*. 113. 1300. *Stephanus Vayvoda* . . . Comes de *Marmaros*. — *O diplomă a regelui Ludovicu din 1349*, amintesce de ună *Ionu filium Ige* (*Iugae*) *vojvodam Olacorum* (*Col. d-lui St. Szilagy* in *Sighetulu Marmatiei*, apud *Hunfalvi*, *Die Rumänen*, 113). — *Fejer*, X. 3. 469. 1365. *Ludovicus* . . . possessionem *Kunya* vocatam cum *appertinentiis* . . . in *Comitatu Marmarus* existen., quae per *infidelitatem Bogdan Wajuodae* . . . ad se devolutas *solenni privilegio* (*strenuo viro Balk*, *filio Saaz*, *Moldavo*, *Wayvodae Maramorusiensis*) confert. — Ibid. IX. 3. 469. XI. 474—475. 1365. *Balk filio Zaaz Moldavo Wayvodae Maramoriensi*. *Kemeny*, *Uj Magyar Museum*. II. 1854. 121. 1386. *Comitum Balk Wayvode Olachorum*, et *Drag* ejus *fratris* (*comitatu lu nu se amintesce*). — Ibid. X. I. 286. 1386. *Drag Woyvoda Marmorosiensis*. — Ibid. X. 1. 372. 1387. *Ivan*, *Olachi*, *fily Dragumeri*, *filii scilicet sororis vterine Magnificorum Virorum Balk et Drag Wayvode*. — Ibid. X. 1. 581-582. 1390. *Dragh*, Comes de *Marmaros* sua et *Walk Wayvoda*e, *similiter comilis dicti comitatus* in *personis*, in *nostrae Maiestatis accedens praesentiam*. — *Miklosich*, *Acta Patriarchatus* II. 156-157. 1391. ὁ τε βοιβόδας ὁ Μπαλιτζας (*Baliță*) καὶ ὁ Νδράγιος (*Dragu*) ἔχουσι μοναστήριον ἀπὸ γονικότητος περὶ τὸν τόπον τοῦ *Μαραμόρεσο*. — *Fejer*, X. 2. 63. 1392. *Magnificis viris Dominis Balk et Drag Vayvodis Comitatum Marmorosii et de Ugocha*. — *Ant. Szirmay*, *Notitia Comit. Ugochiensis*. 143. 1400. *Dominae consortis Dragh Wayvoda*e de castro *Nyaláb* (*Ugocia*). — *Despre maī multī voievođi români amintesce Papa Clemente alū VI-lea intr'o scrisore către regele Ludovicu alū Ungariei*. *A. Theiner*, *Vetera Monumenta hist. Hungariam sacram illustrantia*. I. 691. 1345. *Clemens Episcopus* . . . *auditum, quod Olachi Romani commorantes in partibus Ungariae Transilvanis, Ultrapinis*

tană în fruntea Țerei Făgărașului și a Chioarului ¹⁾, voievozii la Români din Croația și Slavonia ²⁾, voievozii la colo-

et Sirmiis . . . . aliqui iam viam veritatis agnoverunt per susceptionem fidei catholice . . . . de salute Olachorum ipsorum et dilatione fidei orthodoxe solliciti et iocundi diversas oportunas litteras nostras patentes et clausas . . . . Nobilibus viris Alexandro Bassarati, et aliis tam Nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao Voyvade de Bivinis, Stanislao de Syprach, Aprozye Voyvade de Zopus, et Nicolao Voyvade de Auginas . . . . dirigendas providimus. Din localitățile însemnate aici Bevin-ul (de Bevinis) se vede a fi fost în părțile Transilvaniei. A-nume într'un document din anul 1332 publicat de Theiner la pag. 560, se face mențiune de comuna Bevin în „partibus transilvanis“ (dns Chunradus de villa Bevini sc. quondam decanus de Sprungi). Iar Syprach-ul se pare a fi românescul Siplac (ung. Széplak), nume de sate în ținutul Săn-Mărtinului, Reghinului, Dejului, Selagiului și alu Orădii (Cf. Fejer. III. 2. 130. 1228. possessionem nomine Széplak, ultra silvas constitutam). Roesler (Rom. Stud. 390) rătăcesee, când crede, că toți voievozii amintiți aici ar fi fost principii feudali din Muntenia. Papa Clemente ne spune expres, că acești Olachi Romani erau din trei provincii diferite și anume din Transilvania, Țera românească și din Sirmin.

¹⁾ Că Făgărașul și Omlașul au format în vechime două voievodate românești se vede din titlurile Domnilor Țerei românești, cari în sec. XIV și XV se numesc foarte adese ori Duci ai Făgărașului și Omlașului. Iar după ce Făgărașul a fost rupt de către Țera românească titlul de Duce se înlocui cu titlul de Căpitan. *Approb. Constitutiones*. P. II. tit. 15. art. 1. Fogaras Vára és Tartományá . . . . a Kapitányok authoritások 's inspectiójok alatt hagyattatnak (Fortăreța Făgărașului și ținutul său se lasă și de aici înainte sub autoritatea și inspecțiunea Căpitanilor). — Ibid. despre Chioar. III. tit. 46. art. 5. — Pesty, Az eltűnt régi vármegyék, II. 67-70. — Nu amintim aici despre Gelu, dux Blacorum terrae ultra silvanae (Anonymus Belae regis c. 24. 26), și nici despre Negru-Vodă alu Făgărașului, esistența lor fiind încă supusă controversei.

²⁾ Гласник српског ученог друштва, Књига пета. 23. 1627. Ferdinandus secundus . . . . . Unde etiam ad instar suarum Majestatum quondam Rudolphi secundi et Mathiae similiter secundi . . . . . felicis recordationis, qui nimirum nationi Valachorum sub certis ductoribus et Antesignanis ex conditionibus Turcarum emigrarent, ac in domiciliorum loca, quae pro nunc

niele din Galiția ¹⁾, în fine voievođi și la Români din Tesalia ²⁾.

Acolo însă unde elementul român și-a pierdut suveranitatea națională, cum a fost de exemplu în Ungaria și Transilvania, acolo și sfera de activitate a voievođilor a început să scadă din ce în ce mai mult, până în fine, voievođii ajunseră a fi simpli căpitanii în trupele milițienilor sau castrenșilor ³⁾. Dar cu toate aceste voievodatele române se conservară în Ungaria și Transilvania până pe la mijlocul secolului al XVI-lea, nu în aceeași splendoră, ce e drept, în care se află voievodatele din Muntenia și Moldova, dar cel puțin ca o tristă relieviă a unei vechi instituții militare a poporului român.

Voievodatele de peste Olt, cum și voievodatele din Transilvania și Ungaria se află la începutul divisate în mai

in partibus Slavoniae et Croatiae incolunt, collocarentur, peculiaribus gratis et favoribus prosecuti fuerunt. Ibid. 38-39. Statuta Valachorum. De re militari. Art. V. In Voivodarum . . . demortuorum, vel etiam judicialiter ab officio depositorum loca, alii bene meriti per communitatem Generali commendabuntur.

¹⁾ Studia historyczne M. Balinskiego. 210. (Apud Hasdeu, Arch. ist. I. 1. 104) 1390. D z i n g i o de Stupnicza Wo y w o d a W a l a c h o r u m. — Ibid. 1392. D z u r d z, de Stupnicza w o i e w o d a W a l a c h o r u m

²⁾ Cantacuzeni Hist. III. c. 53. Ed. Bonn. 322. 1342. τινες τῶν ἐν τῇ Βλαχία ἀρχόντων — De și caventulă Voivodă se vede a fi de origine străină, de aici încă nu urmăză, că instituțiunea voievodatelor ar fi împrumutată de la Slavi. Voievođi aflăm la poporele din imperiul oriental chiar și pe timpul lui Justinian (τοὺς ἡγουμένους τῶν ἔθνων — praesides gentium, Novella VIII. c. 1). Ducii săi voievođi se numiau căpeteniile soldaților romani încă în primii seculi ai erei creștine. Procopius, de Bello Persico. lib. I. c. 17. Ρωμαίων στρατιωτῶν ἀρχῶν, οὓς δοῦκας καλοῦσιν. eorum quibus milites Romani parent hos ducēs vocant — Idem, de Aedificiis. II. c. 6. — Böcking. Notitia Dignitatum in part. Orient pag. XLII.

³⁾ Registr. Varad. §. 44. Illi autem (castrenses) responderunt, quod praenominatus V a i a u o d a, non eorum suggestionē quidquam eis subtraxisset, sed cum esset eorum centurio et ipsi castrens. — Sam.

multe chineziatate saŭ districte. Așa aflămŭ de esemplu, chineziatatele lui Ionŭ, lui Fărcașu și Lirțioiu¹⁾ în Țera Severinului (Terra de Zewrino, Bănatulŭ și Oltenia), chineziatulŭ lui Petru în districtulŭ Mihadie²⁾, chineziatulŭ lui Ionŭ, Sandrinŭ și Stefanŭ în comitatele Beregŭ și Satmarŭ³⁾, reprezentândŭ la începutŭ o întindere teritorială destulŭ de însemnată.

Budina, Historia Szigheti în M. Belii Scriptorum, I. 724. Una cum perditum ductoribus seu praefectis quos Vayudas vocant.

1) Fejer, IV. 1. 448. 1247 . . . . totam terram de Zeurino . . . . pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad flumen Oltae, excepta terra Kenezatus Lyrtioy (Pr. Linoy Waiwodae. — Aici se presintă trei chineziatate, alŭ lui Ionŭ, Fărcașu, și Lirțioiu, și între acești trei, chinezulŭ Lirțioiu apare totŭ-o-dată investitŭ și cu demnitatea de voivodŭ. În părțile de peste Carpați, anume în comitatulŭ Beregŭ și în Croația, voivodii se alegeau din partea chinezilor și a poporului. Veđi Duliskovic. II. 18. 19., la Pic, 148. **Гласник, кнѣга петѧ.** Stat. Valachorum. De re militari. Art. V. pag. 38—39.

2) Pesty, A Ször. várm. h. oláh kerületek, 51. 1387. fily Dees Kenezy districtum Castris regalis Michald vocati.

3) Fejer, X. 1. 88. 1383. Mi Maria . . . . Iánosnak, Sándrinak, és Istvánnak, néhai Zaniszló fiainak, ki a'Kerechkey, és Buchnicze falukban Királynék' Oláhjinak Vajdája vala . . . . . Bereg és Zathmár Vármegyékben lévő Oláhoknak Keneziaságát . . . . örökre . . . átadni eltökéllétük (Noi Maria . . . amŭ hotăritŭ, ca să dămŭ pentru totŭ-de-una chineziatulŭ Romănilorŭ din comitatululŭ Beregŭ și Satmarŭ lui Ionŭ, lui Sandrinŭ și lui Stefanŭ, feciori ai decedatului Stanislau, care a fostŭ Voivodŭ peste Romăni Reginei din satele, Kerechkey și Buchnicze.) — În Croația chinezii încă erau capi de districte. Lucius, de regno Dalmatiae et Croatiae, lib. VI. c. 1. Satnicus dicebatur, qui praerat regioni, quae centum armatos dare poterat. Horum loco successere Knesi, quod idem quod Comites significat. — Rogerius, Carmen miserabile, c. XXXV. Constituerunt (Tartari) Canesios . . . . . Et sic procurator meus de istis dominis erat unus, et paene mille villas regebat, et erant Canesii fere centum. — Chineziatatele romăne de peste Carpați erau o instituțiune cu totul străină de spiritulŭ administrațiunii unguresci. Dar care era originea chineziatelorŭ romănesci? Fântănilor istorice nu

Funcțiunile chinezului erau diferite. Elu era judecătoriu și capul administrațiunii districtului ¹⁾, dar în prima liniă, chinezul era prefectul militar alu ținutulu seü ²⁾, și

ne dau nici o lumină de acētă privință. Diplomele regiloru unguresci se mărginescu a aminti numai, că chinezii români se află de timpuri immemoriale în funcțiunile și posesiunile lor. Pesty, A Ször. várm. h. oláh kerületek, pag. 56. 1420. a q u a m p l u r i b u s t e m p o r i b u s i a m r e t r o l a p s i s n o m i n e K e n e z i a t u s p o s s e d i s s e a s s e r u n t u r. — Ibid. 59 1428. n o m i n e k e n e z y a t u s, a b o l i m p e r m u l t o r u m a n n o r u m p r a e t e r i t o r u m c u r r i c u l a p a c i f i c e t e n u i s s e n t. I d e m. A Ször Bánság. III. 9—11. — Safarik derivă cuvântul knez de la goticulü kunninggs, și este de părere, că acēstă numire s'a introdusă la Sērbii de-o-dată cu cărțile cirile (Geschichte d. serb. Schrifthums. 38). Cum a venitü însă acēstü cuvētü la români? Prin cărțile cirile, cu limba oficială slavonă, saü pe cale politică, ori socială? În acēstă privință totulü remâne numai o simplă ipotesă, cu atâtü mai multü, fiindü că adevēratulü terenü alü chineziatelorü romănesci 'lū aflămü în Țēra-Severinulu, în Ungaria și Transilvania. Încercările unorü scriitori de a presenta chineziatele române ca instituțiuni de colonizare, aü rămasü până astăzi fără nici unü rezultatü pentru sciința istorică.

¹⁾ Kurz, Magazin II. 1. 299. 1426. Quod nullus omnino Judicium Regalium, et terrestrium ipsos [inhabitantes villae Bereczk] judicare . . . . praesumat, nisi ipsemet Kenezius cum praefatae villae villanis. — Pesty, A Ször. Bánság. III. 9. 1387. Nos Sigismundus . . . . pro fidelitatibus et fidelibus servijs Bogdan Olahi filij Stephani de Mothnuk . . . . . quendam possessionem nostram sub ipsius keneziatu seu officiolatu hactenus habitam, Almafa vocatam . . . . . dedimus. — Ibid. III. pag. 10—11. 1390. Nos Sigismundus . . . . . possessiones Kryuapatak et Patak vocatas . . . . simul cum omnibus ipsarum Juribus Jurisdictionibus (Nobili Kenezio de Temeshel) . . . . . dedimus.

²⁾ Pesty, A Ször. Bánság. III. 11. 1390. ipsi (Kenez de Temeshel in tenentis castri nostri Myhald) et heredes ipsorum de dictis possessionibus ad predictum exercitum cum vna lancea ut . . . . . consuetudinis certorum nobilium Keneziorum dictarum terr . . . . . proficisci teneantur. Aici sub „una lancea„ se înțelegea „una gens“ saü o trupă mai mică de soldați. (Veđi Pesty, Oláh kerületek. 66. 1437. pro solucione huiusmodi

fântânile istorice ne relatéză adese-orî despre virtuțile militare ale chinezilor români¹⁾.

Demnitatea chinezului era ereditară; ea trecea din părinte în fiu, și din fiu în nepoți ca unu dreptu particularu alu familiei chinezesci, și acéstă transmisiune ne este explicabilă; — în epoca de atunci, instituțiunea chineziatu-

quinquaginta lancearum, seu gencium sub eisdem lanceis exercituancium). În evul de mijlocu se numia lance și stégulū militarū, care se înfigea în lance. (Du Cange ad vocem.) Fejer, X. 6. 797. 1436. Nos Sigismundus . . . volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti, ita et in futurum dicti Kenezius et villani de saepedicta Bereczkfalva ad faciendam custodiam in illis confinibus et explorationem in partibus Moldaviae obligati sint. -- Kurz, Magazin. II. 311. 1482 Mathias . . . sed eis (Kenezii Districtus Hunyad) servitia ad praefatum Castrum nostrum Hunyad, ut prius facere adstricti fuerunt, permittatis. — Era o deosebire capitală între chinezii români și între șoltuzii său scultetiți din Ungaria. Scultețiile erau instituțiunii de colonizare, și nu aveau nici unu obligamentu militarū. M. Schwartner, de Scultetiis 140. neque tamen in litteris investiturae, illis (Scultetis), ante tempora quibus Thurzones floruerunt (Sec. XVI. XVII.) imposita est insurgendi in hostem necessitas.

¹⁾ Pesty, A ször. várm. h. oláh kerületek. 51—52. 1387. Nos Stephanus de lochonch Banus Zeuerinensis . . . consideratis laude dignis meritis fidelium seruiciorum Petri fily dees Kenez y districtuum Castri regalis Michald vocati . . . signanter vero tempore pristinae guerre, dum pro liberatione domine marie regie (sic) laborabamus. — Ibid. 54—55. 1406. Nos Sigismundus . . . consideratis . . . fidelitibus et fidelium obsequiorum vberimis meritis et sinceris complacencys per ipsum dionisium (filium Kenezii Chwka) in nostris et regni nostri varys expeditionibus . . . Praeserim vero in yeme proxime preterita et in estate presenti, in regio exercitu nostro Boznensi, aduersus Herwoyam nostrum notoriam infidelem. — Ibid. 56-57. 1420. Nos Sigismundus de Losoncz . . . consideratis . . . preclaris et laudedignis meritis, dilecti nostri Bogdani fily Nicolai fily Magoya (Chinezū) per ipsum nobis in nonnullis nostris seruiciis validis et expeditionibus . . . signanter sub castro Zeuriniensi contra seuissimos Turcos.

lui se basa mai mult pe valoarea militară a familiei chinezesci ¹⁾.

Încă în secolul al IV-lea și al V-lea numărul chinezatelor de peste Carpați se înmulțise așa de tare, încât chinezii formați în această epocă o clasă numeroasă și totu dată importantă a societății române, clasă, care astăzi a dispărut cu totul ²⁾.

O altă clasă a societății române era compusă din Boierime, și această instituțiune ne presintă în istoria română timpuri cu totul obscure, foarte depărtate.

Boierimea română nu se născuse din feudalitate, căci nobilime în sensul feudal la români în epoca veche n'a existat. Din contră în evul de mijloc boierimea română reprezenta o clasă militară în totă forța cuvântului, clasa, care-și câștigase numele de boieri, prerogativele și moștile, fiindcă avea să presteze necurmăte servicii de război. Boierii în epoca veche erau adevărați ostași legionari, însa clasa, cea mai distinsă a poporului militar ³⁾, și

¹⁾ Kurz, Magazin. II. 297. 1377 Ludovicus . . . . quos (Kenezios) in aliis distretibus Olachalibus . . . . in prehabitis eorum Keneziatibus relinquere, et in filios filiorum confirmare consuevimus.

²⁾ Kurtz, Magazin. II. 300. 1363. Nos Petrus Vice-Vayvoda Transylvanus... unacum eisdem nobilibus... comitatus Hunyadiensis, universisque Keneziiis, et senioribus Olachalibus ipsius Districtus Haczak, ac aliis provincialibus. — Pesty, Oláh kerületek. 52. 1391. Nobiles et kenezios districtuum et prouinciarum quatuor scilicet de Sebes, de Iugas, ac de karan et kompyathi. — Idem, A ször. Bánság. III. 33. 1439. — Kemeny, Transylvania. 1873. 290 — 291, 1481. universi Kenezii et incolae pertinentis castris Deva.

³⁾ Milites dignioris ordinis, στρατιῶται bellatores, rom. boieri de la slav. бѣи pugna. Dincă de Carpați, în Țera-românească și Moldova existau două categorii de Boieri: boieri mari și boieri mici, fiă-care categorii avându mai multe diviziuni. Cantemir, Descriptio Mold 1872, 76 et. seq. — Hasdeu, Arhivele. I. 1. pag. 5. 75. 76. 98.

fântânele istorice ne probéză, că ea și-a îndeplinită cu gloriă misiunea sa de arme¹⁾. Militarismul boierilor români era consvetudinară, elă nu era impusă prin relațiuni de vasalitate, nu avea nici o durată, nu avea nici condițiuni, cum era în statele feudale²⁾, precum nici n'a

1) Ună interesantă documentă despre valărea militară a acesteia boierimii este o diplomă a regelui Vladislavă din anulă 1443. Patru familiă nobile române din Țera Hațegului și din Bănată apără cu ómenii și cu chełtuielele loră în timpă de patru ani, șapte castele ale Ungariei în contra Turciloră și anume: Severinulă, Găurenii, Orșova, Petă, Sviņa, (Caran)Sebeșulă și Mihadia. Pesty, A szór. Bánság. III. 44 1443. Nos Wladislaus . . . . Quod quia fideles nostri Strenni et Nobiles Michael de Chorna et Blasius filius Sthoyan de eadem, Item Musynia et Sandor de dampso ac Nicolaus de Byzere a tempore Regiminis . . . domini Alberti Regis . . . vsque ad hec nostre maiestatis tempora Castra nostra Regalia Zewryn et Gewrin, Orswa Peech, Zinicze, Sebes et Mihald vocata . . . . nulla eis dispositione superinde facta proprys sumptibus et expensis . . . . contra incursos crebrerimos Turcorum . . . . ac crebra propri sanguinis effusione . . . . fideliter conseruauerunt . . . . (et) maiestatem nostram antefatis . . . . pro talibus fidelibus eorum sernicys ac conseruacione Castrorum . . . . in Quinque Milibus florenorum auri obligatam remansisse. — Diferiți nobili români din Transilvania și Ungaria ne apără ca militari ai curții regale. Fejer, Genus Ioann. Corvini. 32. 1409. Woyk, filii Serbe aulæ nostræ militis. — Idem. X. 2. 521, 1397. strenni militis Gurzonis, filii Iwan de Maramorusio — Pesty, A szór. várm. h. oláh kerületek. 57. 1422 egregy viri magistri Stanchul filius Baab et Dragaan filius Manchul Wolahy de Komyath Aule Regie milites. — Idem. A szór. Bánság. III. 27. 1433. Nicolai fily condam ladislai de Byzere Aule nostre Militis.

2) Katona, Hist. crit. XXI. a. 1550 pag. 1096. Obiectabant (nobili ung.) ius veteris libertatis, qua non ultra XV diem in bello esse tenerentur. — Kovachich, Script. rer. hung. minores. II. 108. Si contra occidentales (pugnandum est, (Siculi), decimam sui partem mittunt, neque ultra quintum supra decimum diem sequuntur castra.

esistată vre-o ordine de succesiune feudală în moșiile boieresci ¹⁾.

În Ungaria și Transilvania, boierimea română a figurat până în secolul al XV-lea sub numele de *nobilii români* (*nobiles valachi, nobiles ut dicitur Valachorum*), formând o clasă socială și politică diferită de nobilimea ungară (*nobiles hungari*), și distinsă de ea prin originea prin istoria și prin natura privilegiilor sale ²⁾.

În fine clasa a treia și cea mai numerosă o formau țerani și țerani români numiți *apărători* sau *soldați ai castrilor* (*castrenses, populi castrenses, milites castris*), și cari în ținuturile românești se află divizați, în mai multe chineziate și voievodate Țerani castrilor în epoca veche erau *omni liberi* nesupuși serviciilor feudale, pământurile lor (*fundi militares, praedia militaria* ³⁾), se

¹⁾ Moșiile boieresci forma un patrimoniu al familiei, și adeseori în documente se numesc, *ereditați boieresci* sau *boieronate ereditare* (*haereditates boieronales*) N. Densușianu. Monumente p. ist. T. Făgărașului. în Columna I. Traianu, 1882. 14. 15, 96. 442

²⁾ Pesty, Oláh kerületek. 74. 1457. Nos Ladislaus.... eosdem Nobiles Valachos instar verorum nobilium Regni nostri . . . . ex omni solucione tributis . . . . exemptos esse volumus.—Kemeny, Transilvania. 1873. 79. 1439. Albertus . . . . Ioannis dicti Kende de Malomviz, ac Ladislai filii ipsius, nec non Kende filii Kende de eadem, nobilium ut dicitur Vallachorum nostrorum Districtus nostri Haczeg appellati. Ibid. 115. 1455. Fejer, X. 2. 719. — N. Densușianu, în Columna I. Traianu, 1882. 431. 1696. Nos Michael Apafi . . . . Praescriptum itaque Popa Sztan . . . . in coetum et numerum verorum natorum indubitatorum Districtus Fagarasiensis Boeronum . . . . adnumerandum . . . . duximus.

³⁾ Levnclavii, Ivris graeco-romani T. II. 144. Const. in Porphyra nati Nov. III. Sancimus igitur id quod ipsa consuetudo iam dudum citra scripturam confirmavit, ne militibus ea praedia de quibus militiae functiones exhibentur detrabere liceat.

mosceniău din generațiune în generațiune și în lipsă de succesori se puteau vinde și testa. Numai o singură obligațiune aveau posesorii acestor moșii, și anume să facă servicii de castru, adică să construască fortificațiuni, să apere castrulele și frontierele, și să iee parte la expedițiuni în timpul de rebelă 1).

În părțile de peste Carpați, în Ungaria și Transilvania,

1) **Registr. Varad.** § 10. 1219. *Perus Ioubagio castri Borod, impetiit castrenses eiusdem castri . . . . .* dicens, quod officium eorum esset carceres custodire. Illi autem e contrario dixerunt, quod milites quidem castri essent ad belligerandum, non ad carcerem custodiendum.— **Fejer**, Genus I. Corvini. 74. 1444. *walachis castrensibus*, semper et ab antiquo ad ipsum castrum (*Vilagosvár*) spectantibus. — **Idem**, X. 1. 132. 1383. *Flädmerus et omnes ceteri Valachi morantes sub castro* (în ținutul Sibialui). — **Registr. Varad.** §. 11. *Castrenses Dubukaj.* — §. 102. *Castrenses Zathmar.* — §. 194. *universos Castrenses de Bichor.* — §. 146. *Universi castrenses de Cornust.* — §. 182. *iobagione castris Zounuc.* — §. 249. *castrenses de Orod.* — §. 254. *castrenses de Clus.* — §. 307. *castrenses de Carasna.* — Totu în calitate de castrensi aflăm și pe Români din Serbia în ținutul Prizrendului: *Lege pentru români. . . Iar cei-l'alți români se repareze cetățile.* **Chrisovul Țarului Dușan**, 1348. **Hasden**, *Arch. ist.* III. 120 — Afară de aceea aflăm în epoca vechiă o mulțime de castru și castele în ținuturile locuite de români de peste Carpați, și din cari notăm aici următoarele; **Alba Iulia**, **Arieșu**, **Bihoru**, **Boeșu**, **Cărașu**, **Cetate-de-baltă**, **Chioaru**, **Ciceu**, **Cioica**, **Clujă**, **Codlea**, **Cohalmă**, **Crasna**, **Cricău**, **Deva**, **Dobăca**, **Drencova**, **Ersomlyo (Bănată)**, **Farkaszeg**, **Hălmagi**, **Hațegu**, **Hinedóra**, **Huedină**, **Hustă**, **Hraztovicha**, **Găurenă**, **Gergenă (com Turzii)**, **Ghimeșu**, **Gilău Ieci (Vécs)**, **Jidova**, **Lotru**, **Lugoșu**, **Mănăsturu (Bănată)**, **Margine**, **Mihadia**, **Muncaci**, **Omlășu**, **Orșova**, **Petă Sălisce (Salgo)**, **Sânleccă**, **Sămară**, **Sebeșu**, **Severină**, **Șimleu**, **Svinița**, **Șiria**, **Solnocă**, **Tălmaci**, **Timișora**, **Turda**, **Trăscău**, **Ugocia**, **Uióra**, **Ungurașu (Balványos)**, **Valcău**. Afară de ținuturile romănesce se mai află castrensi și în alte părți ale Ungariei, însă serviciile lor erau foarte diferite, și nu erau peste totu locul obligăți la apărarea castelelor și la expedițiuni. Așa aflăm castrensi fabricanți de arcuți, tăbăcari, pescari, cultivatori de

poporul român apröpe peste totü loculü avea teritoriale sale naționale, teritoriü cu instituțiunii particulare, și unde administrațiunea se află în mâna elementului românü. Așa era în partea meridională a Transilvaniei Țé ra Făgărașului său Terra Blacorum în secululü alü XIII-lea ¹⁾, iar în partea de apusü Banatulü Severinului — Terra de Zewrino — divisațü în optü districte naționale, numite *districtus volahicales*, și töte aceste districte formändü o provincia națională în sînulü regatului ungurescü, în frunte cu unü banü său voivodü ²⁾, — așa era Țé ra Hațegului cu ținutulü Hinedörei și alü Deveü formändü unü complexü de mai multe districte românescü, organisațe în togmaü ca Țé ra Făgărașului și ca Bănatulü, pe basa

vii, cosași, petrari, strungari, rotari, căruțași, păđitori de închisorü, păđitori de drumuri, de poduri, păđitori de cai, de porci (villa porcario-rum castrı Pöson), castrensi obligați la transportulü săriü și bęturilorü, castrensi contribuitori de peü, vęnători, crescători de cãni și de șoinü (qui nutriunt accipitres), alții, cari plätiaü numai taxe castelului (solutores quinque ponderum, debitores liberorum denariorum), și astü-feliü de servicii găsimü la castrensi din Cenadü, Zala, Pojonü, Mojonü, Zipsü, Galgoși și Neutra (Pesty, A m. värispäsägok története, 77 et seq.) De aceea nu e mirare, că regele Ungarieü Bela IV scrie Papeü Inocențiu IV la anulü 1254, că poporulü ungurescü nu se pricepe la apërarea castrelorü: cum gens nostra ad hoc (ad defensionem castrorum) exstiterit insueta. Fejer, IV. 2. 222.

¹⁾ *Fontes rer. austr.* II Abth. XV Band. I. 18. — Eder, Obs. criticae, 53.

²⁾ Pesty, A ször. Bäsäg. III. 61. 1451. Iohannes de Hunyad . . . Nobilibus viris Iudicibus Nobilium Septem sedium Valahicalium (unü districtü era zălogitü lui Ionü Huniadi și fratelui seü). — Ibid. 63. 1452. Opidum Sebes vocatum Sedem scilicet Judiciariam principalem Septem Sedium Nobilium Walachicalium. — Aceste optü districte erau: Lugoșulü, Sebeșulü (Caransebeșulü), Mihadia, Almașulü (Halmas), Crașova (Krassofw), Berzova (Borzafw), Comiatulü și Ila-dia. Cf. Pesty, Oláh kerületek. 63. 76.

unui sistemă militară¹⁾. Și asemenea districte românești mai aflăm în partea de miică-nöpte a Bănatului, în ținutul Aradului, în Zarandă, în comitatul Bihorului, în Beregă, în Maramureșă, și cari adeseori în documentele evului de mijlocă figură sub numele de chineziate sau voivodate românești²⁾.

Pe lângă instituținea voivodateloră și a chineziateeloră, pe lângă clasele sociale diferite de clasele unguresci, mai

¹⁾ Fejer, X. 8. 447. 1398. Castellanus et 12 Jurati Provinciae Hattzek.—Kurz, Magazin. II. 300. 1363. universis Keneziiis, et senioribus Olachalibus Districtus Haczak. — Ibid. 311. 1482. Mathias . . . . Expositum est nostrae majestati in personis universorum Keneziorum nostrorum in pertinentiis Castri nostri Hunyad commorantium. — Fejer, XI. 507. 1534. Inhabitorum Districtus Oppidi et Castri Nostri Hunyadensis.—Kemeny, in Magazin f. Siebenbürgen. 1846. II. 315. 1427. populi in districtibus Olachalibus dicti Castri (Deva) existentes. — Ibid. 297. 1377. (Kenezii) in aliis districtibus Olachalibus tamquam pertinentiis castrorum nostrorum. Cf. Fontes rer. austr. Diplom. II Abth. XV. I. 87. 1267.

²⁾ Fejer, Genus I. Corvini. 180. 1453. item districtum walachalium Swggia, Bosar, Monottor et Swpan vocatorum in Comitatu Temesiensi. — Pesty, Krassó várm. története. III. 398. 1454. districtum nostrorum Wolachalium Swggia, Swpan et Thwerd (Ferde) vocatorum in Comitatu Temesiensi. — Fejer, Genus I. Corvini. 74. 1444. Castrum . . . . Vilagosvár vocatum cum . . . . districtibus Kaladwa, Aramyag, Kapolna, Chwch, Feyerkeres, Halmagh, Ribiche . . . et valachis castrensibus . . . in Comit. de Zarand et Orodieni existantibus. — Pesty (Oláh kerületek, 41) încă recunöscă, că aă mai esistatü districte românești și în alte ținuturi, „așa de esemplu în Comitatul Zarandului, ală Satmarului și Solnocului de mijlocă“ — În Transilvania mai apară ca districte românești Omlașul și Valea-Rodnei. Kevachich Suppl. ad Vest. Com. II. 192. 1467. Provincias Fogaras, Omlas et Rodna — Kemeny in Transilvania, 1873. 239. 1572. Mathias . . . . universi Valachi in districtu Radna Völgye commorantes.

esista în ținuturile românesce și unŭ dreptŭ consuetudinariŭ românŭ — *jus volachie*, *antiqua lex districtuum volahicalium* ¹⁾, -- și anume românulŭ, cu excepțiune de cauzele criminale, nu putea fi judecatŭ de câtŭ de voivodulŭ saŭ comitele seŭ ²⁾, aflămŭ tribunale românesce compuse din chinezŭ, nobilŭ și țeranŭ românŭ ³⁾, instituțiunea ju-

¹⁾ Pesty, A ször. Bãnság III. 134. 136. 145.—Idem, Oláh kerületek 82. 1478. Quod ipse prefatus Georgius duodecimo se personis sacramentum deponere teneatur Juxta antiquam et approbatam legem districtuum volahicalium vniuersorum. — **Monumenta comit. regni Transilvaniae.** II. 323. 1566. „În privința locuitorilorŭ din Țera Făgărașului și a relațiunilorŭ lorŭ, s'a hotărîtŭ, că orŭ-ce felŭ de legŭ și obiceiuri vechi au avutŭ în afacerile lorŭ interne, în ce privesce justiția, acele să rămână și de aci înainte.“

²⁾ Pesty, Oláh kerületek, 74. 1457. Nos Ladislaus . . . . . Preterea annuismus eisdem Nobilibus Valachis et Kenezys [din Bãnatŭ] ut nullus eos iudicet preter Comitem eorum pro tempore constitutum. — **Duliscovic,** II. 18. 1378. [apud Pic 149] Elisabetha . . . . . kenezios et olahos nostros [in comitatu Beregh] in nullis causis iudicare sitis ausi. exceptis publicis furto et latrocinio et criminalibus causis . . . siquidem autem actionis contra ipsos habetis, vel habueritis, in praesentia Comitiss de Beregh, vel Officialis eorundem Olachorum prosequi debeatis.

³⁾ Kurz, Magazin. II. 300. 1363. Nos Petrus Vice-Vayvoda Transylvanus . . . . . universisque Kenezis et senioribus Olachalibus ac aliis provincialibus ipsius Districtus Haczak . . . . . pro tribunali sedentibus. — **Kemeni,** în Transilvania 1872. 172. 1398. Nos Styborius . . . . . praenotati Knezii Janustinus, Basarabe et Kuste (de Riusor) responderunt et dixerunt . . . quia nunquam causam fidedignis et ipsorum hominibus ac sermonibus nobis superscriptis Styborio nec non duodecim juratis ad Iudicandum in Haczag dictus Dominus Vajvoda commissit. — Cf. Pesty, Oláh kerületek. 61. — **N. Susșianu,** Monumente p. ist. Făgărașului în Columna lui Traianŭ 1882. 441, 1732. Nos Sedis Boeronalis Iudiciariae Fogarasien-sis Communitas. Despre cei 12 boeri jurați din Țera Făgărașului Ibid. p. 556, și anulŭ 1883 p. 191.

decătoriloră aleși ¹⁾, unŭ dreptŭ particularŭ de posesiune și proprietate, și adecă în districtele românesce moșiile nobilitari se conferiaŭ cu totulŭ sub alte condițiuni de cum se conferiaŭ în ținuturile unguresce ²⁾, aflămŭ moși chinezesci cu o natură juridică particulară ³⁾, și moși țărănesci cu principala obligațiune a servicielorŭ militari, și cari moși se aflaŭ la începutŭ în deplină proprietate a țeranului, aflămŭ în fine o consuetudine națională de a presta serviciŭ militarŭ ⁴⁾, unŭ dreptŭ particularŭ de taxe și contribuțiuni ⁵⁾, iar în Galiția unŭ dreptŭ particularŭ de colonizare ⁶⁾, astŭ-felŭ, că în epoca vechiă dreptulŭ publicŭ și dreptulŭ privatŭ românescŭ ne apare cu totulŭ diferitŭ de dreptulŭ ungurescŭ.

¹⁾ Pesty, A ször. Bánság. III. 55. 116. 175

²⁾ Pesty, Oláh kerületek. 69. 1444. Nos Wladislaus . . . possessiones Wolachicales Kusklya Zawoy vtrasque patak et Zylfa vocatas . . . sub illis condicionibus et servicijs quibus alie possessiones Wolachicales in dicto districtu (Karansebes) tenentur et possidentur ac sub eisdem vigoribus quibus similes possessiones wolachicales per praedecessores Nostros Reges conferre solite fuere memorato Nicolao de Byzere . . . dedimus donauimus. Idem. A ször. Bánság. III. 37. 1439. Cf. Kurz, Magazin. II. 391-392.

³⁾ Fejer, Genus I. Corvini. 100. 1447. possessionem Chonokos praedictam vocatam in Comitatu de Hunyad . . . in cuius dominio praefatus Daan more Keneziatus hucusque perstitisset. — Pesty, Oláh kerületek. 55. 1406. more keneziatus tenuissent et possedissent.

⁴⁾ 1355. servitia more consueto Olachorum regiae Majestati teneantur . . . exhibere. Hunfalvy, Die Rumänen. 113.

⁵⁾ Kurz, Magazin. II. 306. 316. — Archiv. f. sieb. Landeskunde N. F. XV. 454.

⁶⁾ Hasdeu, Arch. ist. I. 2. 118. 1569. (villam Wiczow) . . . iure et consuetudine Walachorum locare . . . aliae nostrae eidem vicinae in eodem iure Walachico locatae.

În secolul al III-lea așa dară și până în a doua jumătate a secolului al IV-lea poporul român din Transilvania și Ungaria ni se presintă ca un popor liber militar, cu teritoriile și clasele sale naționale, cu instituțiile sale particulare, în scurtă ea o națiune politică distinctă în toate elementele sale de națiunea ungară, secuiască și săsească ¹⁾.

V. FEUDALITATEA UNGURĂSCĂ ÎN TRANSILVANIA.

Încă din a doua jumătate a secolului al IV-lea (1366) o nouă epocă se începe pentru viața politică a românilor de peste Carpați, o epocă de decadentă și servitute. Regii Ungariei, încă din secolul al XII-lea încetează, încep cu un fel de prodigalitate să dăruiește la particulari și biserici, sate și moșii întregi din teritoriul castelelor, în fine chiar și castelele, și astăzi vechiul sistem de apărare al castrelor se desființează și cu el se desființează și vechile instituții ale românilor de peste Carpați ²⁾.

Voivodatele române, cele mai multe, dispărură încă pe la finele secolului al IV-lea, iar nobilimea română, clasa cea mai puternică a societății legionare fu transformată încet cu încetul în nobilime ungară, silită apoi să treacă la catolicism pentru conservarea privilegiilor și a posesi-

¹⁾ *Fontes rer. austr.* II Abth. XV Band, I Th. 167. 1291. Andreas . . . Quod cum nos universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transylvanis apud Albam Iule pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus.

²⁾ Pesty, *A Magyarországi várispánságok*, 28. — Fejer, X, 5, pag. X. Bonorum Castrensium maximus dissipator fuit Almus, Bella II, Andreas II, et Ladislaus Chonus.

siuniloră sale ¹⁾, se rupse una câte una din legăturile naționale, ce esistaū între dēnsa și țeranī, se contopi cu elementulū dominantū, în cātū pe la finele seculului alū XV-lea procesulū de disolvare alū nobilimiī romāne era terminatū ²⁾. Așa se încheiă pentru totū-de-una vieța acelei nobilimiī particulare romāne, care în evulū de mijlocū ne a lăsatū atâtea suvenirī frumōse despre valōrea sa militară, nobilime, din care a eșitū Iōnū Corvinulū, geniulū militarū alū Transilvaniei, regele Ungariei Matia, cance-

¹⁾ Pesty, A ször. Bănság. III. 131. 1500. Wladislaus . . . porcionēs possessionarias Noblium Myhaylo et alterius Nicolai de dicta porecha . . . (in districtu Myhald) ex eo quod . . . damnabili secte scimatice Walachorum siue Rascianorum adhesisse dicuntur ad nos . . . devolute esse.

— Cf. Kemeny, Transilvania. 1874. 85. 1511.

²⁾ Despre catolisarea nobilimiī romāne în secululū alū XV—XVII-lea ne putemū face o ideă destulū de clară din următōrea seriă de nume de botezū, neșitate la romāniū de religiunea orientală, și pe cari le estragemū din interesanta publicațiune a d-lui Pesty (A ször. Bănság. I. II. III): Emericū Macicașū 1480, Franciscū Lazarū 1485, Ludovicū și Franciscū Fiatū 1519, Franciscū Bucosniță 1519, Franciscū Moise 1537, Franciscū Fodorū 1539, Franciscū Borgia 1544, Franciscū de Margine 1544, Franciscū Lățugū 1555, Franciscū de Mutnicū 1560, Menhardū Marga 1560, Franciscū Ciorciocū 1561, Franciscū Gămanū 1561, Franciscū Groza 1564, Baltasarū Ciula 1566, Gasparū Becheșū 1575, Francisū Băsărabă 1576, Emericū Peica 1576, Franciscū și Gasparū Berta 1507, Franciscū Stoiianū 1578, Franciscū Luia 1579, Franciscū Zăcanū 1581, Franciscū Văcariū 1581, Franciscū Modlina 1586, Gasparū Lungu 1590, Franciscū Iosica 1594, Franciscū Pavilca 1594, Franciscū Peica 1598, Franciscū Mihulū 1602, Menhardū Barla 1603, Laurențiu Ghiuracă 1610, Emericia Marinū 1623, Franciscū Gurguiatū 1626, Sigismundū Flore 1656, Franciscū Ursulū 1657, și Franciscū Stefonī 1658

lariul Nicolae Olahul¹⁾, voievozii transilvanii Bartolomei Dragfi²⁾ și Stefanu Mailat³⁾, și alți bărbați distinși în istoria Transilvaniei și a Ungariei.

Iar chinezii români, parte mare fură nobilitați, și ace-

¹⁾ După *Fejer* (Genus I. Corvini) și *Wagner* (Collectanea gen. hist. Dec. I. 112), Tabela genealogică a **Corvinilor** din Transilvania este următoarea :

N. N.			
Radul ¹⁾ 1409.		Sérbu ²⁾ 1409.	
		Radul ¹⁾ 1409.	Mogoșu ²⁾ 1409.
			Voicu numit ³⁾ și Românu ⁴⁾ (Oláh, aulae regiae miles) 1409, căs. cu Elisabeta nob. rom. de Margine.
Marina măritată du- pă Mamzilă din Argeșu.	N. N. Soră anoni- mă măr. Ionu Secula (Zekel), apo ⁵⁾ Ionu Giscra.	Ionu (Ioanes Mi- nor, miles mili- tum) numit ⁶⁾ și Ioannes Oláh. † 1442.	Ionu (Iancul ⁷⁾) Huniadi Corvinul ⁸⁾ , numit ⁹⁾ și Ioan- nes Oláh, voievod ¹⁰⁾ al ¹¹⁾ Transilv. și Locotenent ¹²⁾ al ¹³⁾ Ungariei, nasc. circa 1386, căs. cu Elisabeta de Szilagy ¹⁴⁾ † 1456.
Stanciul ¹⁵⁾ Danu, Petru Pref. al ¹⁶⁾ Orășciei. 1514.	Stoiană nu- mită și Ste- fanu Româ- nu ¹⁷⁾ (Ola- chus) căs. cu Barbara Hunzar ¹⁸⁾ (Császár).		Ladislau, Comite al ¹⁹⁾ Bistriței, Banu al ²⁰⁾ Croației și Dalmației, nasc. 1432. † 1457.
			Matia, alesu ²¹⁾ Rege al ²²⁾ Ungariei, nasc. 1443. † 1490.
Nicolae Olahul ²³⁾ , Archiepiscopul ²⁴⁾ Strigonului, Can- celariu al ²⁵⁾ Un- gariei, și Locote- nentu regal ²⁶⁾ , nasc. 1493. † 1568.	Mateiu ²⁷⁾ Olahul ²⁸⁾ , Pre- fectu al ²⁹⁾ O- rășciei. † 1536.	Ursula căs. cu Cris- toforu Császár, Nicolae	Helena, măritată Nicolae Oloz. apoi cu Giorgiu Bona. † 1553. Giorgiu Bonna † 1559.
	Toma căs. cu Mar- gareta Bakits de Lack. † 1559.	Mihailu ³⁰⁾ Ana.	
	Lucia măr. Ionu Lisztius de Köptsény.		

Familia Sérbu, există și astăzi în Com. Hinedorei. Cf. Archiv f. sieb. Landeskunde. N. F. XV. 263–261. 417.

²⁾ Szirmay, Notitia Com. Ugochiensis. 8. — Wagner, Coll. geneal. hist. Dec. III. 24. — Fejer, X. 7. 92.

³⁾ Românu din Comuna Țințari în Țera Făgărașului. E. v. Trauschensfelds, Duetsche Fundgruben. 1860. 13. 19.

stia umară întru toate sôrtea celei-alte nobilimii ¹⁾, parte ajunseră numai simpli primari în câte o comună țărănească, tratați câtă-va timp ca libertini, apoi cădura repede în stare de iobagi ²⁾.

Totă asemenea se schimbă în mod fundamental și pozițiunea țăranilor români, cari mai înainte erau apărători ai castrelor și frontierelor. Satele și moșiile lor fură dăruite nobililor ungurești sau bisericilor catolice, și din țărani militari și ômeni liberi ajunseră a fi iobagi ³⁾, ômeni fără proprietate și fără libertate.

Acum țărănimea fu singura clasă, care mai rămase românilor de peste Carpați. Ea-și conservă, ce e drept, și de aci înainte naționalitatea, și resistă cu o tăria admirabilă la toate încercările de catolisare și reformațiune. Dar urmară pe cale legislativă o mulțime de măsuri opresive în contra ei, în câtă și perđu totă însemnătatea politică și cădu repede în stare de grea servitute.

„Locuitorii, ce se țină de secta Românilor sau Grecilor se suferă provisoriu (pro tempore) în Țără, până le va plăcă Principilor și pământenilor țerei (usque ad beneplacitum Principum et Regnicolarum)“. *Approb. Const. I. 1. 13.*

„Deși națiunea română nu s'a numărată între staturi (adică între națiunile pământene), și nici religiunea ei nu s'a admisă între religiunile recunoscute prin lege ⁴⁾, cu toate a-

¹⁾ Fejer, IX. 3. 553 1366. Ludovicus . . . vnusquisque Kenezus, per nostras litteras regales in suo Kenezatu roboratus, pro vno vero nobili acceptetur.

²⁾ Kemeny in Kurz, Magazin II. 327. 328. 1466. Joannem Kenez . . . ac alios decem jobagiones . . . captivari. — 1531. Moysu Kenezius, et jobagio . . . in Malomviz. — 1573. Tomas Kenezius et jobagio . . . in Zeykfalva. Dayn Lwpsonia Kenezius, et jobagio . . . in Denk. — 1556. Ioannem Dan villicum, seu Kenezium paganum, et Michaellem Porta, jobbagiones dictorum dominorum Apafi.

³⁾ Țerană supusă serviciilor feudale.

⁴⁾ Religiunile legală recunoscute în Transilvania erau: evange-

cestea se suferă aici pentru folosul țerei (propter regni emolumentum).“ Approb. Const. I. 8. 1.

Acestea erau dispozițiunile principale ale constituțiunii transilvane cu privire la elementul român în secolul ală XVI, XVII și ală XVIII-lea.

Acum poporul român, ori câtă vechiă ne apare în istoria țărilor de peste Carpați, fu declarat de străin în Transilvania, și suferit în această țără, ca selavii și animalele, numai pentru folosul economic ală principilor, ală națiunii ungurese, săsese și secuiesce.

De aici înainte românii cuprinși în massa cea mare a țăranilor, trebuia să suferă toate miseriile feudalității ungurese, toate asupririle unei nobilimi înzestrate cu mari libertăți, dar fără sentimentă de dreptate față cu țăranul. Moșia țăranului era considerată ca moșia domnului seă ¹⁾, fără ca țăranul să aibă dreptulă a se strămuta de la ună domnă la altulă. Elă întogma ca o materie brută era declarată inamovibilă (glebae adscriptus) de pe moșia domnului seă și silită să împărțescă întru toate sörtea fundului nobilitar, condamnată la o muncă perpetuă în folosul domnului feudală, câte 4 - 6 ăile de lucru pe săptămână ²⁾, și cu toate aceste silită să-ă mai deă a 9-a sau a 10-a parte din slaba sa recoltă, ună anumită numără din produsulă oiloră, capreloră, porciloră, și ală stupiloră,

lică-reformată sau calvină, augustană sau luterană, romanocatică, și unitară sau antitrinitară. Approb. Const. P. I. tit. 1. art. 3.

¹⁾ În legislațiunea ungurăscă posesorulă feudală se numia *dominus terrestris*.

²⁾ La anulă 1783 locuitorii din comuna *Mărtinescei* în com. Hinedorei se plângă la împ. Iosifă II, arătându, că sunt siliți a face serviciă iobăgesce câte trei săptămâni pe fiă-care lună; — *per quoslibet menses tres impendimus septimanas pro Dominilibus serviciis* (Archiva Com. Hinedóra). Iar câte 6 ăile serviciă pe săptămână, veđi *Șineai*, Cronica, anulă 1514.

cară de regulă i se lua de jumătate, și alte diferite daruri de trei ori pe an¹⁾, și iarăși a 9-a sau a 10-a parte din recoltă pentru preoții catolici sau luterani²⁾, supusă în fine la toate impozitele și sarcinile publice, să plătească cheltuelile pentru susținerea armatei active, cheltuelile pentru administrațiunea comitatelor, întreținerea drumurilor și a podurilor, diurnele deputaților, din care cauză țeranii din Ungaria și Transilvania se numiau și miserul popor³⁾ contribuitorii (misera plebs contribuens), căci nobilii erau scutiți de oricare impozite și oricare contribuțiuni. Moșia țeranului se împărțea adese-ori între 8—10 copii, și cu toate acestea, fiă-care din ei trebuia să facă serviciu ca pentru o moșie întregă, supusă la stôrcerile și abuzurile funcționarilor publici, cară până la anul 1730 nu aveau nici o plată în Transilvania, ei trăiau numai din amendele și taxele ilegale, ce le scoteau în sumă nehotărâtă de pe spațele țeranilor³⁾, supuși în fine la arbitriul și justiția implacabilă a domnului pământesc⁴⁾, prinși în jug⁵⁾ ca animalele⁵⁾, pedepsiți cu câte 50 până la 100 bastoane, scoși de pe moșii, aruncați în lanțuri, trimiși și uitați în închide

¹⁾ Subditi propius ad residentias dominales habitantes cum bobus in Curia dominali suo ordine stant, et pro festis Natalitys unum pro Paschalibus vero alterum saginatum bovem pretio et arbitrio Dominorum statuto persolvere tenentur. Petițiunea comunelor Homorodă, Porcura etc. din comitatul Hinedorei (Arch. Cont. Iankovits, anul 1785. 350). — Kurz, Magazin II. 368. 1427. more alias consveto tria munera Dominis ipsorum . . . administrare teneantur.

²⁾ Eder, Observationes criticae, 268.

³⁾ Friedenfels Eug. v, Ioseph Bedens von Scharberg, I. 327.

⁴⁾ Kurz, Magazin II. 368, 1437. quilibet nobilis in sua possessione in medio suorum jobbationum more alias consveto justitiam judiciariam faciendi habeat facultatem, etc.

⁵⁾ Viri ad occandum conjunctim ad instar jugalium pecorum applicantur. Contele Iankovits către comitatele Transilvaniei, 22 Ianuarie 1785.

sorile comitatelor, mutilați și uciși chiar de domniilor lor, din cari unii aveau și dreptul de viață și moarte asupra țăranilor (jus patibuli, jus gladii ¹⁾). În scurtă țărănul nu era de cât un sclav fără drepturi politice și civile, condamnat chiar prin lege, ca el nu odată să nu mai pătă scutura jugul iobagiei ²⁾, declarat incapabil de a pute câștiga avere ³⁾, lipsit de libertate personală ⁴⁾ și lipsit chiar de dreptul de a se pute apăra în contra domnului său, pe care nu putea să-l cheme în judecată ⁵⁾.

Și pe lângă mulțimea de opresiuni, la cari erau supuși țăranii în general, mai trebuie să amintim aici suferințele țăranilor români din cauza fanatismului religios al bisericii catolice și reformate. Religiunea română în continuă persecuțiune din secolul al XIII-lea și până în secolul al

¹⁾ La anul 1363, regele Ludovică concede familiei Vas din Țaga în comitatul Dobăcei să ridice furci și alte instrumente de moarte ori unde pe moșiile sale (veđi Kemény, Transilvania 1871, 254). Acestă dreptă fu ștersă abia la anul 1784, — jure gladii hactenus per quoscunque privatos exercito dehinc penitus abrogato. Patenta Imperatului Iosifă II, 12 Decembre 1785.

²⁾ *Decretum Tripart.* P. III. tit. 25. propter seditionem, et tumultuariam eorum adversus universam Nobilitatem, sub nomine Cruciatăe, ductu cujusdam sceleratissimi latronis, Georgii Székely (Doja) appellati insurrectionem . . . . Dominis ipsorum terrestribus, mera et perpetua jam rusticitate subiecti sunt.

³⁾ *Decretum Tripart.* P. III. 30. 7. Nam rusticus praeter laboris mercedem, et praemium, in terris Domini sui, quantum ad perpetuitatem, nil Juris habet: sed totius terrae proprietas, ad dominum terrestrem spectat et pertinet.

⁴⁾ Țărănul, nici chiar plătindu-și tôte datoriiile nu se putea strămuta de pe o moșă pe alta, și până la anul 1783 nu avea nici dreptul a se căsători fără consensul domnului său (Ord. Guv. trans. 1783. No. 6961).

⁵⁾ *Decretum Tripart.* P. III. tit. 31.

XVIII-lea ¹⁾), episcopii români tratați ca eretici, destituiți, aruncați în închisori ²⁾), preoții deveniți iobagi, mulțime de biserică luate din posesiunea românilor mai întâiu de catolică și apoi de reformați, icónele din biserică călcate în picioare, aruncate pe strade, sau arse în foc, sărbătorile românesce nerespectate ³⁾), și țeranul român adese-oră silit la patul morții să chieime pe preotul catolic sau calvin.

Și la toate aceste se mai adăgează în fine miseriile provenite din antagonismul național, antagonism, care a esistat totu-de-una între elementul ungurească și român din Transilvania. Poporul român considerat ca un element periculos în țară, națiunea română întreagă declarată fără patriă ⁴⁾), românul batjocorit, insultat și umilit la toate ocaziunile, înaintea tribunalului tratat mai rău de cât iobagiul ungar ⁵⁾), legile penale

¹⁾ Fejer, III. 2. 375. 1234. Nos Bela . . . haereticos et . . . fictos filios Christianos de terris nostris bona fide studebimus pro viribus exstirpare, et eos, qui Romanae Ecclesiae in terra nostra sunt inobedientes . . . compellemus obedire Romanae Ecclesiae.

²⁾ La anul 1456, Ionu de Cafa episcopul românilor din Transilvania fu arestat din simpla cauză a religiunii, și lăsat în libertate numai după ce făcu declarațiune, că se va supune Bisericii romane și se botează de nou (abiuravit omnes errores et schismata, submittens se obedientiae Sacrosanctae Romanae Ecclesiae . . . et baptizatus est ad cautelam. — Pic, Abstammung der Rumänen. 220). Iar la anul 1643, mitropolitul Iorestu fu destituit și dat judecării, pentru diferite preteste, în realitate însă pentru opozițiunea densusului în contra propagandei calvine. Aceeași sorte o avu mitropolitul Sava Brancovici la anul 1680.

³⁾ Cum ex nonnullis relationibus intelligam Diebus etiam Dominicis et festis ad servitutem cogi subditos. Conte Iankovits catre comitatul Hinedorei. 29 Decembre 1784.

⁴⁾ Veđi pag. 60.

⁵⁾ Monumenta comit. R. Transylvaniae, I. 520. 1554. Legea din Tergul-

aplicate cu un fel de barbariă asupra lui, și peste tot o triplă opresiune asupra românului, ca iobagiū, ca biserică și ca națiune.

Acēsta era pozițiunea politică și socială a țeranilor români din Transilvania și Ungaria. Numele de român ajunsesese aprōpe sinonimū cu numele de iobagiū, și amēndouē exprimaū una și aceeași noțiune «unū slavū trântitū în pulbere și menitū să trăească sub arbitriu»¹⁾.

Diferitele ușurări, ce le acordase țeranilor câțiva regi ai Ungariei și principii ai Transilvaniei, aū rēmasū în practică totū-de-una fără rezultat. Nobilimea ungară se considera singură în dreptū, să reguleze sōrtea țeranului, și ea privia orī-ce ușurare a iobagiului din partea puterii monarchice, ca unū atentatū asupra privilegiilor sale, așa că arbitriul domnului pământescū a rēmasū totū-de-una singură lege în privința țeranului²⁾.

De aici o mulțime de revoluțiuni ale iobagilor în contra nobilimii. Țeraniū storși, maltratați, disperați, fără protecțiune, și fără perspectivă de a li se ușura sōrtea, apucară în mai multe rēnduri armele în contra nobilimii, cercândū singuri să-și facă dreptate și singuri să scuture jugul selăviei; așa că istoria Transilvaniei și a Ungariei din secolul al IV-lea și până la finele secolului al XVIII-lea este plină de revoluțiuni, tumulte și vērșări de sânge, de ale iobagilor în contra nobilimii.

gulū Mureșului: *nemo rusticorum Hungarorum... pronunciari possit, nisi vera et cogita fassione septem proborum hominum pronunciari debeat, et sic puniatur de facto; Valachus autem trium hominum proborum pronunciatus, puniri debeat.*

¹⁾ B. Kemény G., Nagy-Enyednek és vidékenek veszedelme 1848 — 1849-ben. 25.

²⁾ *Monumenta comit. R. Hungariae. III. 144. 1547. neque ulla res magis ab aliquot annis florenti condam Ungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei. Decisiunea Camerei din Sămbăta-mare.*

Așa a fost revoluțiunea țeranilor români și unguri în Transilvania la anul 1437¹⁾, înfiorătoarea insurecțiune întem-

1) **Revoluțiunea țeranilor români și unguri din anul 1437.** În anul acesta țeranii români din comitatul Solnocului se aliază cu țeranii unguri și împreună încep un război crâncenă asupra nobilimii unguresc. Causa acestei revoluțiuni, în cât se raportă la români erau următoarele: că nobilii i-au adus în stare de sclaviă, ca și cum ar fi oameni cumpărați, că nu le permită a se strămuta de pe o moșie pe alta, nici despoiați de toate averile lor, că i-au lipsit de toate drepturile și libertățile, și în fine i-au supus la sarcini grele, ce nu le mai pot suporta. Din aceste cauze, și totu-o-dată ca să-și recâștige vechile libertăți (pro reacquirendis et reobtinendis pristinis libertatibus) țeranii români din comitatul Solnocului împreună cu țeranii unguri țin o adunare comună pe muntele Bobalna, de pe teritoriul comunei Olpretu, se consultă aici ce se face, și apoi trimetă soli la nobili, cerându să le respecte vechile libertăți și să le iee de pe gât jugul sclaviei insuportabile. Dar nobilimea nu voi să le asculte cererile; din contra soli țeranilor fură prinși, aruncați în închisori, apoi mutilați și despicați. Acum țeranii se pun în stare de război, trimetă soli cu săbiți sângerate prin satele vecine și cu amenințări de moarte provocă pe iob gî să iasă la luptă în contra nobilimii. De astă dată tendința lor era să supună nobilimea din Transilvania și să ocupe țera pentru dânsii. De altă parte nobilimea ungerescă și sâceni, în frunte cu voivodul Transilvaniei Ladislau Ciacu încă pleacă asupra țeranilor. O luptă sângerosă se încinge între țeranii și nobili, mulți cad de amândouă părțile, dar în fine nobilimea vădendă, că pericolul e mare, și rezultatul luptei îndoios, se hotărăse, ca să trateze de pace cu țeranii, și astă-fel în 6 Iulie 1437 ambele părți închieă o pace, ale cărei condițiuni principale erau următoarele: că de aci înainte nici un magnat sau nobil, să nu mai iee a noua parte din recolta țeranului, că țeranul să aibă dreptul a se strămuta de pe o moșie pe alta, și pe viitoriu în fiă-care an înainte de serbătorea Înălțării-Domnului reprezentanții țeranilor să țină o adunare pe muntele Bobalna, la care să participe câte doi bătrâni mai de frunte din fiă-care sat și oraș, dinpreună cu căpitanii țeranilor, sau cu alți căpitanii, ce se vor alege pe un timp anumit, și la acastă adunare căpitanii să întrebe pe bătrâni, dacă nobilii respecteză libertățile țeranilor, și în casă, de se ar afla, că vre un nobil a violat acastă împăciuire, fiă în totală, fiă în parte, unul ca acela să fiă considerat ca sperjur

plată în Ungaria la anul 1514, revoluțiunea țăranilor români din Transilvania pe timpul lui Michaiu Viteazul, și în fine o mulțime de alte turburări și tumulte particulare în fiă-care

și cei-l-alti nobili să se rețină de a-lu mai apăra în contra țăranilor. Condițiunile acestei păci erau grele și umilitore pentru nobilimea transilvană, care mai înainte de începerea revoluțiunii nu voia să audă nimic de cererile țăranilor. Se vede însă de aici, că în lupta, ce o avuse nobilii cu țăranii, cumpăna victoriei, începuse a se pleca în partea acestor din urmă. Dar nobilimea transilvană închiase pacea cu cugete rezervate, fiindcă nu mult după aceea, nobilii, sașii și sėcuii din Transilvania se întrunesc la satul Căpălna din comitatul Solnocului (14 Septembrie 1437), și aici cu jurământu închieiă o alianță defensivă și ofensivă (unio trium nationum.) îndreptată mai cu sémă asupra țăranilor. Resbelul civilu ermppe acum pentru a două óră. Țăranii se luptă și de astă dată cu vitejiă, până în fine cele trei națiuni vėdėndu, că nu pot supune pe țăranii cu armele, alėrgă de noū la mijlocul de a face pace cu țăranii, și apoi amėndonė părțile închieiă o pace provisoriă în comuna A p o t i (6 Octombrie 1437), prin care se învoesc, că diferențele dintre nobilii și țăranii să le decidă în modu definitivu, împėratul Germaniei Sigismund, care era și rege alu Ungariei. Apoi nobilii și țăranii trimetū o deputațiune la conventul din Mănăsturul-Clujului, ca să deė autenticitate legală documentul de pace. În acėstă revoluțiune căpitani țăranilor români au fost Michaiu Românul și Galu Românul din comuna Șireag. Dar împėratul Sigismund murise (9 Decembrie 1437) încă înainte de a hotărî diferențele dintre nobilii și țăranii Transilvaniei, și acum focul revoluțiunii isbucni pentru a treia óră. O parte din armata țăranilor înaintă spre inima Transilvaniei, iar alta spre Ungaria. Țăranii străbatu până la A i u d ũ și ocupă C l u j u l ũ (15 Ianuaru 1438) devastându peste totu locul curțile și posesiunile nobililor. Iar nobilii pustiesc și dēnsii satele țăranilor, taiă pe cari i potu prinde, și singuri dau focu orașului Aiud, care căduse în mânil țăranilor. Acum cele trei națiuni îngrijate de esistența lor se întrunesc de noū la Turda (2 Februarie 1438, și aici reinoesc. pactul ce-lu închieiase în anul trecut la Căpălna, ca să stērpescă pe blestemați i de țăranii (rebelliones nefandissimorum Rusticorum contritione et eradicatione). Dar în fine revoluțiunea țăranilor fu suprimată cu armele. Primul căpitanu alu revoluțiunii ardelene A n t o n i ũ M a g n u fu ucis de nobilii și taiat în mai multe bucăți lângă monăstirea Clujului, iar alți nouă soți ai sėi tras în țepă pe muntele ce se înalța dinaintea orașului Turda. Acėstă sãngerosă revoluțiune intimidă așa de multu pe

secolu, și aprópe în fiă-care comitatú. Dar țéranii totú-de-una învinși, sórta lorú în locú de a se ușura se agravă totú mai multú prin fiă-care revoluțiune¹⁾.

nobilii din Transilvania, în câtú de aci înainte începură a-și întări curțile cu șanțuri și ziduri înalte, iar alții-și ridicară castele particulari. Archiv. f. sieb. Landeskunde, N. F. XII. 79 et seq. — Kurz, Magazin. II. 357-374. — Eder, Observationes crit. 70-75. — Katona, Historia crit. V. Ord. XII. 791.

1) **Revoluțiunea țéranilorú din Ungaria la anulú 1514.** Acéstă revoluțiune pe câtú a fostú de sângerósă, pe atátú a fostú de funestă în consecințele sale pentru bună starea și liniscea internă a regatuluí. Toma archiepiscopulu Strigonuluí fusese în anulú acesta la Roma și primise dela Papa Leo X crucea militară, ca să începă o expedițiune asupra Turcilorú, carí devastase togma în timpulú acesta Epirulu, Iliria și Dalmația. În dată după întórcerea archiepiscopuluí în Ungaria, se făcură publicațiuni prin tóte comitatele, că orí cine va lua armele și va merge asupra Turcilorú, de va muri în resbelú, va fi liberú de tóte păcatele și de tóte pedepsele. Acum o mulțime de țéraní, ca să scape de tirániile nobilimii, alergară la Pesta, la Orade, la Alba, la Calocia și Bacia, unde erau locurile de concentrare pentru armată cruciată, iar acasă rămâneaú numai bétranií, bolnavii, femeile și copii. Nobilii de altă parte vedéndu-se acum lipsiți de muncitorí, plecară și dênșií după țéraní, ca să-í întórcă iarăși la servicií, și începură să pedepsésca cu severitate pe iobagii, ce-í prindeau, sau pe membrii familieí, ce rămăsese acasă. Acum o agitațiune se începu în castre. Pe fiă-care dí sosescú la Doja căpitanulu armatei cruciate, o mulțime de plângerí în contra nobilimii. până când în fine țéranii declară, că dênșií nu mai potú să plece asupra Turcilorú, din cauza diferitelorú tiránií, ce le comitú nobilii cu familieele lorú. Căpitanulu Doja, de origine sécuiú, născutú în comuna Dalmocú din Transilvania, vedéndú acum mulțimea cea mare a armatei țéranesci, și schimbă planulu, renunță la resbelulu avea să-lú porțe în contra Turcilorú, și se hotăresce să întórcă armele țéranilorú asupra nobilimii unguresci și să ocupe țera pentru dênsulú. Signalulu resbelulu civilú e datú, și țéranii capetă libertate să facă cu nobilii ce vorú voi. Acum o parte din țéraní devastéză B u d a și P e s t a, iar Doja cu altă parte din armata țéranescă plecă spre S e g h e d i n ú. Țéranii, peste totú loculú pe unde ajungú, jefuescú și devastéză curțile nobilitari, despóia bisericiele, răpescú fetele, ucidú pe nobilii, iar cei, carí puteau să scape fugiau cu nevestele și copii lorú

De aici o înstrăinare și ură neîmpăcată între țeranii români și între nobilimea ungară, închisorile comitatelor pline de iobagi și preoți români chiar și în timpuri normale, pedepsa de mörte ajunsă a fi o pedepsă de tóte ȕilele, drumurile publice pline de țepe, spândurătorii și ómenii esecutați, în câtú la 1773 împărătesa Maria Theresia ordonă guvernului transilvanú să

plângendú și suspinandú. Dela Seghedinú, Doja cu mulțimea țeranilorú ia drumulú spre Transilvania, aprinde Nădlaculú, ocupă Șiria, Șoimușulú, Lipova, și trage în țepă o mulțime de nobili, iar altă parte de țeranii sub conducerea popei Laurențiu aprinde Oradea-mare, devastază comitatulú Bihorulú și alú Sălagiulú, așa că flăcările edificiilorú aprinse se vedeau până la Buda. Acum Doja nehotărítú ce se facă, să trecă cu armata în Transilvania, sau să rămână în Ungaria, se oprește mai multú timpú între Mureșú și Crișú, apoi în fine se decide să plece către Timișóra. Nobilimea ungară vedendú acum pericolulú în care se afla, ceru ajutoriú de la Ioanú Zapolia, voivodulú Transilvaniei, promitendú-i, că dacă regele Ludovicú va muri fără copii, atunci i vorú oferi densuslú coróna Ungariei. Zapolia plecá imediatú cu trupele din Transilvania asupra resculăților, și după o luptă crâncenă întemplată la Timișóra, armata țeranilorú fu învinsă. Doja fu prinsú dimpreună cu frate-séu și cu mai mulți căpitani, iar alții patruđeci de prizoneri mai însemnați fură aruncáți în închisori întunecóse, torturați 15 ȕile cu fόμεa, ca în fine aceia, cari vorú scăpa cu viétă, să fiă siliți să mănânce carnea lui Doja. Dar după 15 ȕile din acești patruđeci de nefericiți, numai 9 inși mai rămăsese în viétă, cei-l-alți perise de fόμε. De odata cu armata lui Zapolia plecase din Transilvania o mulțime de țigani vagabunđi, ce aveau meseria să facă serviciú de gâđi pe la diferitele esecutări ale tribunalelorú feudale. Aceștia, din ordinulú lui Zapolia, construescú unú tronú, o corónă și unú sceptru de ferú, desbracă apoi pe Doja, și-lú aședă pe tronú, i punú pe capú corónă de ferú arsă în focú, scotú din închisóre pe cei 9 prizoneri mai multú umbre de câtú ființe omenescé, și le declară, că de vorú mânca carnea lui Doja vorú scăpa cu viétă, iar altú-cum vorú peri cu toții. Și pe când unii atingeau corpulú lui Doja cu fere învăpăiate, pe atunci alții cu săbiile scóse i amenințau cu mörte, de nu vorú rumpe cu dinții carnea, care sfărâia pe corpulú căpitanului lorú. Așa espiră Doja în mijloculú durerilorú celorú mai crâncene, iar corpulú lui fu tăiatú în bucăți, spânduratú la Buda, la Pesta, la Alba și Orade, ca să fiă de spectaculú și de batjocurá

eurețe drumurile publice de cadavrele ómenilorú esecutați, fiindú-cá Iosifú II, fiulú dênseí, hotárise sá vísitezé Transilvania. Iar românií mare parte, ca sá scape de terorismulú nobilimii, trebuiaú sá emigreze în Țéra románescá și Moldova, iar alțií se retrágeaú în munți, formaú bande de haiduci, și

inaintea trecátorilorú. Mai multí alțií prisioneri furá esecutați în furci saú spândurați de arbori, la alțií le táiará urechile și nasulú, și pe lângá aceea mái fiá-care nobilú 'și fácu justiția particulará asupra iobagilorú sêi. Așa de esemplu nobilulú Kenderesi din comitatulú Bací imprimá o cruce arsá pe fruntea iobagilorú sêi. Afará de aceea armata lui Zapolia mái aflá în castrele dela Timișóra o mulțime de copii și femeí, carí fugise de acasă dimpreună cu țéranii, ca sá scape de cruđimile și desfréulú nobililorú. O parte din aceștia furá táiați încá în cursulú luptii; iar altá parte peri de fóme. Istoriculú contimporanú Paulú Joviu vorbindú de justiția lui Zapolia și a nobililorú transilvaní esclamá : „Întru adevérú spectaculú înflorátoriú și unú genú de mórte, de care nu ne aducemú aminte, fiindú cá deși George Doja a meritátú pedépsa cea mái severá, totuși inima și ochii omulú creștinú, aú trebuitú sá se întórcá de la o astú-felú de mórte.“ *Revoluțiunea lui Doja* pétrunse și în *Transilvania* până în ținutulú Clujului, unde țéranii de asemenea comiserá o mulțime de omoruri și devastári. Dar în fine fu învinsá și armata țéranilorú din párțile de susú ale Ungariei și Transilvaniei. Popa Laurențiu fu dusú la Clujú și aici din ordinulú lui Zapolia, trasú în țépá și friptú ca unú purcelú, dupá cum se exprimá unú cronicariú din secululú alú XVI-lea, iar cei-l-alțií resculáți, carí puturá sá scape, fugirá în Polonia — *Katona, Historia crit* Tom. XI. Ord. XVIII. 714.—*Monumenta Hung. hist* Scriptorés. I. 68-70 III. 5—12. — *Mikó Imre, Erdélyi tört. adatok.* I 11. III 18.

Revoluțiunea țéranilorú románi din Transilvania la anulú 1599, o descrie cancelariulú Transilvaniei Wolfgangú Bethlen în modulú urmátoriú : „Dupá ce se láți faima despre nefericita luptá întéplatá la Sibiiú (între Michaiú Vitézulú și Andreiú Batori) și care, ca unú fulgerú strábátu repede tótá țéra, românií din Transilvania, carí locuescú resláțiți prin sate și cáttune fácurá conspiráțiune, se unirá cu străinií de aceeași ginte, apoi împreună cu dênșii saú separáți începurá sá cutriere tótá țéra. Acum toțií eraú plini de frică, de întristare și lacremi, nicáirií omulú nu mái era sigurú de vieța sa, și fiá-care se simția umilitú sub mána cea puternicá a lui D-deú. Chiar divinitatea, care pedepsia

apoî de aici năvăliau asupra curților nobilitare. O luptă perpetuă și înverșunată curgea de mai multe secole între țeranî și nobili, iobagiulă privia pe domnulă pămîntescă ca pe tiranulă sĕă neîmpăcată, iar nobilulă credea, că numai prin terore mai pôte domni asupra țeraniloră.

Era acum pe la finele seculului ală XVII-lea.

Româniî din Transilvania, după lungi și grele suferințe, dorindă în fine să scape de miseriile unei servituți insuportabile, cum și de persecuțiunile religiöse ale calviniloră, se hotărîră să-și schimbe religiunea, și în modulă acesta să ajungă la o stare politică mai fericită.

Seduși prin diferitele promisiuni ale iesuițiloră Gavrilă Hevenesî și Paulă Barani, îndemnați de curtea imperială din Viena, mitropolitulă Atănasie și protopopii româniî din Transilvania se hotărescă la anulă 1698 a se uni cu biserica Romei, credîndă, că în modulă acesta religiunea ro-

acum păcatele gințiiă transilvane (ale celoră trei națiuni legale, unguři, sași și sĕcuî) se prefăcuse de astă dată într'o furiă. Fiă-care vedea înaintea ochiloră sĕi numaiă diua cea din urmă a vieței sale, și nimeni nu putea să iĕsă din Transilvania, chiar dacă ar fi voită, fiindă-că Româniî Transilvaniei, în credință că aă să capete acum ună domnă din gîntea loră (după cum trăgeauă speranță), apucase lăncile ascuțite și sulitiile, de cari se folosescă după datina loră, ocupase drumurile și omoriaă ici și colea pe cei, cari fugiaă într'ascunsă sau pe față, cum și pe cei cari rĕmăneauă acasă, năvăliaă în casele nobililoră, le jăfuaă averile și făceaă ca nefericirea, care în sine era destulă de mare, să fiă și mai crăncenă la vĕdută și la aădită. Așa a perită Franciscă Teke vice-comitele comitatului Turda, Ladislaă Boronkai și alți mulți bărbați distinși ai nobilimii . . . Și de astă dată româniî din Transilvania erauă cu atătă mai crănceni, fiindă-că mai înainte, pe cānd Transilvania era liniscită, ei de regulă erauă condamnați la cele mai aspre pedepse, dacă se constata prin judecată, că aă comisă vre o crimă. Nică o dată furcile, temnițele, sĕcurile, cārlichele, strĕngurile și colțurile stănciloră n'auă omorîtă mai mulți criminali ca româniă "Wolfgangi Bethlen. Historia de rebus Transilvanicis. Ed. II Tom. IV. 428. cf. Hurmuzachi. Documente. III. 350. 358.

mână va ajunge să fiă religione legală în Transilvania, iar clerul și poporul român se va pute bucura de toate libertățile și drepturile, de cari se bucurău aderenții bisericei catolice.

În această speranță și numai singur din aceste motive se făcu unirea cu biserica Romei, unire, care primi o formă reală prin manifestul din 7 Octobrie 1698, dat în mănăstirea S-tei Treimi din Alba-Iulia, prin care mitropolitul Atănasia și 38 protopopi români din Transilvania, declarară în formă solemnă, că se unesc cu biserica Romei, voind, după

Alte revoluțiuni parțiale ale românilor de peste Carpați au fost: la 1387 revoluțiunea lui Vladu Iancu, Vladu Dan și Michaiu Dan, în Banat (Fejer. X. 1. 398. Pesty, A ször Bânság. I. 383); — la 1435 revoluțiunea lui Costa, Stanciu și Popa Volculu, chinezii din Riușor în Țera Hațegului (Fejer, XI. 503); — la 1474 revoluțiunea românilor din districtul Șeice și Mediașului (Trausch, Dipl. Transilvanico-Valachicum, Ms. în Bibl. gimn. lut. din Brașov); — la 1486, o revoluțiune a românilor din Transilvania în contra nobililor și a sașilor (Trausch, l. c.); — la 1526 revoluțiunea lui Iovanu Tarul, fiu de român, în Banat și până la Orăstia (Monumenta Hung. hist. Scriptores, III. 26); — la 1701, revoluțiunea românilor din Alba Iulia voind să risipească cu puterea camera Transilvaniei; — la 1707 mai mulți români sub conducerea căpitanilor Vasile Negru, Dragul Balică, Bucur Câmpeanu și Gavrilă Nagyszegi, acesta în calitate de colonel, participă la revoluțiunea lui Racoți în contra casei austriace; — la 1721, românii din Dobra în comitatul Hinedorei voind să scape de serviciile feudale ocupă fortăreața Devei și alungă garnisona împărătească, care se afla acolo (Hurmuzachi, Fragmente, II. 87); — la 1727 românii din Abrud în contra Primăriei; — la 1730, românii din Trăscău în contra familiei Torotzkai (Trausch, l. c.); — la 1760 unu tumultu alu românilor din ținutul Abrudului (Col. Al. Mike, Hóravilág). — În fine cu câți-va ani mai înainte de 1784 românii de pe moșiile Baronului S. Intzedi, se revoltă, asaltă curtea baronului punu mâna pe densus și-lu ducă ca prisioner până la o distanță depărtată (Acta Tumultus Horia, Bibl. S. Teleki No. 1144^b).

cum diceau dênșii, să trăescă cu același privilegii, cu cari trăescă membrii și preoții bisericei catolice ¹⁾.

Dar unirea din 1698 fu ună pasă greșită ală Românilorū de peste Carpați. Prin actulū dela 1698 mitropolitulū Atănasiē și clerulū din Transilvania, sacrificară întregitatea bisericei române, pentru o simplă speranță a unorū drepturi politice și civile, drepturi, cari mai curēndū saū mai târđiū se puteau căștiga și pe altă cale ²⁾. Și în faptă unirea cu biserica Romei nu schimbă de locū pozițiunea socială și politică a Românilorū din Transilvania. Biserica română rămase și de aci înainte numai biserică tolerată, națiunea română o națiune fără drepturi politice, preoții uniți iobagi ai nobililorū, fără privilegii și fără venituri, poporulū fără reprezentanți în camera Transilvaniei, oficiile țerei distribuite numai la aderenții celorū patru religiuni, a religiunii catolice, calvine, luterane și unitare, și fără niei o considerațiune la religiunea română unită, iar poporulū românū, care nu voi să trecă la unire lipsitū de biserici, lipsitū de episcopi și persecutatū în tôte modurile și pe tôte căile de guvernulū din Transilvania și de guvernulū centralū din Viena; — așa, că unirea cu biserica Romei, care se făcuse din simple motive politice, nu aduse de locū rezultatele, pe cari le sperase mitropolitulū Atănasiē și clerulū românū dela 1698 ³⁾.

¹⁾ Originalulū manifestulū de unire din 1698, în care sunt cuprinse totū odată și condițiunile unirii, l'amū aflatū cu ocaziunea misiunii mele istorice din 1878, în biblioteca Universității din Pesta, colecțiunea Hevenes. Veđi Nic. Densușianu, Cercetări istorice, pag. — 14. Analele Academiei Române Seria II. Tom. II. Sect. 1. 114

²⁾ Atănasiē Angelū din Ciugudiū, fu consecratū în Bucuresci la 22 Ian. 1698, sântitū de nou în Viena ca episcopū unitū la 1701; escomunicatū la 1702 de către Calinicū patriarculū Constantinoplei, pentru că trecuse la unire, repausă în anulū 1714.

³⁾ Hurmuzachi, Documente, VI. 567. 1743, Memorialulū Ep. I. Clainū către împ. M. Theresia: jam in fine nihil aliud nisi in duriores m

Desilusiunea era mare.

Dar cu toate acestea clerul român continuă cu o perseveranță admirabilă opera de emancipare a poporului, și cu treizeci de ani mai târziu biserica română din Ardelul începu de nou lupta națională.

Episcopul Inocente Clainu, cel mai genial arhieru unitu din secolul trecut, îndată după venirea sa la cârma bisericei unite, formulă într'unu modu precisu programu de egală-îndreptățire a românilor din Transilvania. Cu unu zelu și cu o energiă neobosită densusu ceru de la curtea imperială și de la camera Transilvaniei: să se caseze toate legile, decretelē și statutelē făcute în contra poporului român înainte de unire, națiunea română, cea mai vechiă și cea mai numerosă în Dacia să fiă declarată de a patra națiune politică în Transilvania și în părțile Ungariei locuite de români¹⁾, episcopul unitu ca protectoru naturalu

sortem, quam prior erat me et Clerum meum unitum, ac Nationem Valachicam incidisse comperio . . . ac plura alia sunt, Sacratissima Regina, pro Dolor, Christianitatem, catholicismum, justitiam, ac pietatem in Deum, et Ecclesiam suam sacrae Romano-Catholicae unitam, quae Clerum Nationemque Valachicam quasi in altera servitute Egyptiaca suspirantem usque ad sanguinem feriunt. Iar în altă petițiune către împ. Maria Theresia, episcopul Clainu esclamă: heu miseram nostram nullibi fors in Europa auditam sortem! Veđi Moldovanu, Acte sinodali. II. 88.

¹⁾ Numărul românilor din Transilvania, dela jumătatea secolul trecut începe ne presintă următoarele cifre: După conscripțiunea făcută la anul 1761, se aflau atunci în Transilvania 547,243 români, afară de românii din districtul Brașovului calculați cu 13,000, totalu 560,243

La 1772	667,306
„ 1784	787,369
„ 1811	950,000
„ 1837 (567,603 uniți, 565,377 neuniți	1,132,980
„ 1857	1,227,276

alū clerului și alū poporului românū, să aibă scaunū și votū în guvernulū Transilvaniei, clerulū românilorū neuniți admisū între clasele privilegiate ale țerei, funcțiunile de la curtea apelativă, din comitate și districte, funcțiunile financiarī și militarī distribuite și la românī, copiii românilorū nenobili admiși la învățarea artelorū și meseriilorū, iar românii cu merite să fiă nobilitați, ca astū-felū să pōtă câștiga și posesede averi imobiliare.

Dar tōte încercările acestea rămaseră fără succesū. Cele trei națiuni din Transilvania, ungurii, sașii și secuii considerău admiterea românilorū între națiunile politice ale Transilvaniei, ca unū pericolū imensū pentru existența lorū. Urmă apoi camera din 1744, și după multe desbateri sgotose și invective asupra episcopului Clainū și a poporului românū, cele trei națiuni din Transilvania deciseră: că a patra națiune politică nu se pōte constitui în țeră, fiindū-că altū-cum s'ar resturna întregū sistemulū politicū alū Transilvaniei, și că poporulū românū, precum nici alți venetici nu potū să facă parte din națiunile politice ale țerei).

La 1870 1,207,862

„ 1880 1,146,611

La 1880 populațiunea întregă a Transilvaniei făcea 2.084.048 locuitorī, între cari, afară de românī, se aflău 608.152 ungurī, 204.713 germani, restulū diferite popore asiatice. Iar numērulū totalū alū românilorū din Transilvania și Ungaria la 1870 era de 2,470,068, la 1880 însă 2,323,788. Deși recensementele, cari se făcuse în secululū trecutū ai fostū defectuose în multe privințe, dar cu tōte aceste cifrele de susū ne presintă unū tabloū destulū de interesantū despre mișcarea populațiunii române de peste Carpați în cursulū unui seculū expiratū. Cf. Broșura Horja u. Klotska 1785. Schwartzner, Statistik d Königr. Ungarn 1798. Discussio Discriptionis Valachorum Trans. 1812. F. Schmidt, Statistik d oesterr. Kaiserstaates. 1857. Bielz, Handb. d Landeskunde Sieb 1857. Keleti S., A nemzetiségi viszonyok M. orsz. 1881. Keleti K., Hazánk és népe. 1873.

1) Art. VI din 1744. neve Plebs Valachorum, aliorumque A dvenarum numerum inter Nationes faciat

Iar episcopul Clainu persecutată acum într'o formă de guvernulă transilvană și de toți adversarii săi politici, cădută și în disgrația curții din Viena, după o luptă de 15 ani, fu silită a se retrage la Roma, abdică de episcopie și muri aici în cea mai mare miserie la anul 1768¹⁾.

Acăsta fu sôrtea celui mai mare arhieru unită din secululă trecută, ună omă inspirată de celă mai nobilă naționalismă, ridicată peste tôte prejudiciile confesionale ale timpului său, de și episcopă unită, elă luptă într'o formă și pentru clerulă neunită, voindă cu o sută cincă-deci de ani mai înainte să aducă pe românii Transilvaniei în o stare politică, pe care nici astă-zi n'au ajuns'o.

Dar lucrurile mergeau cu precipitare spre o catastrofă inevitabilă.

Cu doi ani înainte de începerea revoluțiunii, la 1782 bătârnulă Episcopă Grigorie Maioră²⁾, silită și dânsulă de gu-

ac vel ulli trium Nationum, earumque Juribus, Privilegiis, Immunitatibus et Praerogativis praejudicio sit

¹⁾ Episcopulă I n o c e n t e C l a i n ũ sau Ionă Miculă se trăgea din familia M i c u l ũ din comuna Sadă în ținutulă Sibiului. Încă pe când se afla dânsulă la școlă i se germanisă numele de familiă în Klein, iar numele de Inocente lă primi când s'a călugărită. Claină studiă teologia în seminariulă St. Albertă din Tirnavia, în 1729 fu numită episcopă și consecrată la anulă 1730 de către Ghenadie Bizanti episcopulă din Muncaci. Sub Claină se strămută reședința episcopiei unite din Făgărașulă la Blajă, dânsulă trimise mai ântăiă tineri români din Transilvania ca să studieze în Roma, și facă o dotațiune pentru călugăriă basiliți din Blajă, cari până în secululă presentă au escelată prin sciință și naționalismă. După retragerea sa la Roma, Claină petrecu aici în mănăstirca călugăriloră basiliți din Polonia, și după încetarea sa din viață fu înmormântată în cripa acestei biserici.

²⁾ G r i g o r i e M a i o r ũ din comuna Șarvadă, fu alesă episcopă în anulă 1772 și consecrată la Viena în prezența împărătesei Maria Theresia, de către episcopulă Vasile Boziscovici din Croația. Maioră ca să înlesnescă româniloră din Transilvania a-și trimite copiii la școlă, înființă ună fondă, din care să se procure pânea necesară pentru 200 elevi, ce voră stu-

vernul din Viena a se retrage dela episcopiă, se presentă cu lacrimi în ochi înaintea sinodului, dela care avea să-și iee rămasă bună, și sub impresiunea nemulțămirii și disperățiunii generale, ce domnia atunci în sînul poporului român, ăise către clerulă adunată : « N'am pregetatū a eși afară la vederea patimiloră vōstre, a primi pe ulițe, pe deluri, pe văi, în frigū și în zăduvū instanțiele vōstre, a vē asculta plāngerile vōstre; a vesti cu Isaia proroculū sēracilorū mângăiere, a vindeca pe cei sdrobiți la inimă, a propovedui robiiților iertare și orbilorū vedere, n'am încetatū cu cuvēntulū și cu lucrulū a mē lupta pentru voi, acum cu uniī din afară, acum cu alțiī din lăuntru, într'atāta cātū acum am slăbitū și unulū cu atāția nu mai potū birui. Ca nu cum-va însă, acēstă corabiă de atātea vēnturī dinainte și dinapoī aiēptatā și de valurī bătutā, supt ocārmuirea mea să se cufunde . . . ietā mē jertfescū și vremea despărțirii mele s'a apropiatū . . . Dōmne, Dōmne, caută din ceriū și veđi și întăresce via acēsta și o sporesce, pe care a sădit'o drēptata! »¹⁾. Și în acēstū momentū de adāncă durere se ridică în numele clerulū protopopulū Dānilă din Cătina și ăise către episcopū: « Unde te ducē prea milostive Dōmne? Cui ne lași? Cum te ai înduratū a te despărți de atāta nēmū și preoțiā sfāntă, de unū clerū ca acesta, cu atāta mulțime de poporū împodobitū, veđi acum circumstanțele ăilelorū acestora cātū sunt de grele, veđi frațiī și fiī tēi, cum staū cu ochiī plini de lacrimi, se uită și suspină la a lorū de către Escelenția despărțire, — pe cine vomū avē noi acum dară, în scārbele nōstre mângăiere? »¹⁾.

Aurora revoluțiunii începea a se zări.

---

dia în Blajū, După abdicarea sa, Episcopul Maiorū să retrase în mănăstirea din Alba Iulia și muri aici în luna lui Ianuarie 1785.

¹⁾ Moldovanū I. M., Acte sinodalē. Tom. I. 116 et seq.

PARTEA I.

PRELUDIULŪ REVOLUȚIUNII.

VI. ASUPRIRILE ROMÂNILORŪ DIN MUNȚII ABRUDULUI.

Revoluțiunea română din 1784 se începu în partea de apusă a Transilvaniei în munții Abrudului, un teren abundent cu mine de aur, și care până la 1857 cu dreptul cuvenit și câștigase renumele de California Transilvaniei ¹⁾.

O catenă de munți înalți cu păduri seculare, cu văi înguste și încinse de amândouă laturile cu piramide gigantice de stânci, înunjoră de toate părțile satele românești aședate în jurul Abrudului, formându aici cea mai frumoasă și cea mai puternică fortăreață naturală din totă Transilvania. De aici erau primii căpitani ai revoluțiunii, aici se făcu conspirațiunea, și aici principiile revoluțiunii fură apărute cu cel mai nobil entuziasm de la începutul mișcării și până la finele acestei drame sângerose.

Românii din munții Abrudului parte metalurgici, parte castrenși ²⁾, se bucurau încă din vechime de anumite drep-

¹⁾ Ackner, Die röm. Alterthümer in Siebenbürgen. 17.

²⁾ Mitropolitul Al. Șuluțu în manuscriptul său „Istoria Horii“ ne spune: cămu ntenii fiind vânători foarte iscasiți, Principii Transilvaniei întrebuntau pe pușcașii mii renumiți la apărarea fortărețelor sale la bătăi în locuri de iagheri (vânători), și că locuitorii din munții Abrudului apărau plaiurile și trecătorile munților Bihării și Găiniii în contra invasiunii din partea Țerei-unguresci, mai virtosul pe timpul, în care Turcii stăpâneau și Oradea-mare și împrejurul ei. Aceste, afla dice autorul, le a auditu de la bătrâni pe la anul 1814-1836, când se afla ca preot în comuna Bistra.

turi și libertăți, așa că încă pe la anul 1547 aflăm aici pe un *Iacob* ca voivodă al românilor dela *Abrud* ¹⁾.

Pe lângă serviciile militare, castrenșii din munții *Abrudului* mai erau obligați în epoca vechiă să dea regilor *Ungariei* un anumit număr de piei de vulpe, de șderă, de vercițe, dișme din oi și miei, — venituri, cari după desfacearea *Transilvaniei* de *Ungaria* (1526), trecură toate în posesiunea principilor *transilvani*.

Dar mai târziu pentru toate impozitele în natură se introduse o mică taxă de rescumpărare în bani. Așa că românii din munții *Abrudului*, chiar și după plățirea taxei, remaseră în faptă oameni liberi, scutiți de ori-ce servicii iobăgești, iar munții și pășunile, ca în toate locurile unde se aflau castrenși militari, erau în esclusiva lor posesiune și folosință.

Dar de la 1715 încôce, încet cu încetul, românii din munții *Abrudului* începură să fiă considerați ca iobagi ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru rescumpărarea sarcinilor iobăgești, și întreg teritoriul munților cu casele, cu grădinele și cu arăturile muntenilor, fu declarat ca domeniu al statului. Iar pentru încasarea diferitelor venituri din munții *Abrudului*, se afla încă din vechime instituită o administrațiune cu reședința în *Slatna*, și după numele acestui oraș întreg teritoriul munților se numi domeniul *Slatnei* ²⁾.

Dar o schimbare și mai nefericită se întâmplă în pozițiunea muntenilor la anul 1775.

Până la anul 1775 întreaga taxă de rescumpărare, care avea

¹⁾ *Kemeny*, în *Uj Magyar Muzeum* 1854 II. 130. . . az *abrudbányai oláhságnak* (*Alsó Fejér megyében*) még 1547-ben külön (*J a k o b* nevű) *v a j d a j a* volt.

²⁾ Divisat în domeniul de sus, de mijloc, de jos și în domeniul *Ofenbăii*.

să o plătească românii din munții Abrudului nu era mai mare de 5859 fl. 30 $\frac{1}{2}$ cr. În anul 1775 taxa de rescumpărare se urcă la suma 14,769 fl. 12 cr., iar în anul 1783 ajunse la cifra de 21,555 fl. 2 cr.

Și calamitatea, care lovia acum mai adânc în existența familiilor era, că deși în taxa acésta erau cuprinse toate obligațiunile feudale ale muntenilor, cu toate acestea li se mai impuse, sub diferite titule, o mulțime de alte contribuțiuni și ȃile de lucru. Așa că pe la anul 1775 românii din munții Abrudului, iobagii statului, ajunseră într'o pozițiune multă mai nefavorabilă de câtă chiar iobagii nobilimii, lipsiți de munți, de vechiul lor patrimoniu, aproape jumătate din locuitori fără pământuri de arătură, fără grădini și fără fânețe ¹⁾, supuși la robote sau la ȃile de lucru, și pe lângă aceea obligați și la plătirea unei enorme taxe dominale.

Obligațiunii duple în bani și în natură pentru aceleași servicii iobăgesci.

De aici apoi urmară o mulțime de conflicte între românii din munții Abrudului și între funcționarii domeniului. Dar iritațiunea cea mai mare o produse conflictul din 1778. În anul acesta patru comune românesce din munții Abrudului, anume Rîul-mare ²⁾, Vidra, Câmpeni și Bistra deciseră a se plânge la guvernul transilvană în contra diferitelor abuzuri ale funcționarilor domeniului. Spre scopul acesta densusă trimiseră o deputațiune numerosă la Sibiu, unde se afla reședința guvernului. Dar în epoca acésta domnia la toate autoritățile din Transilvania ca o regulă stabilă principiul, că iobagiul trăese din averea domnului seă și nu pôte să reclame

¹⁾ După tabelele de contribuțiune, până la anul 1782 se află în munții Abrudului 4653 părinți de familie, cari posedau și imobile esterne, grădini, fânețe și arături; 3237 părinți de familie, cari afară de case nu mai aveau nici un imobil esternă, și 345 vèduve de asemenea fără alte dependente.

²⁾ Rîul-mare (Nagy-Aranyos), comună colectivă cuprindea Alba-cul, Săcatura, Seărișora, după Szilágyi și Ponorelul.

dreptate în contra lui. Așa și deputațiunea muntenilor trimisă la guvernul din Sibiiu nu putu să obțină nici o ușurare. Din contra George Devai, administratorul domeniului Slatna intentă o acțiune penală asupra deputaților îndată ce se întorseră acasă și urmarea acestei acțiuni fu: că mai mulți locuitori din comuna Câmpeni fură pedepsiți cu câte 12 bastóne, fiind-că au mersu la Sibiiu fără cauză suficientă, și fără mandatul comunei, iar deputații comunei Rîulū-mare din motivul, că au molestatū în două rânduri înaltele autorități din Sibiiu, că și-au uitatū de totū respectulū și supunerea față de funcționarii domeniului, cari represintă persóna Maiestății Sale împēratului, a domnului feudalū din munții Abrudului, că au desprețuitū admonițiunea funcționarilor, și au plecatū cu mulțimea și cu sgomotū la Sibiiu, că în călătoria acēsta au îndemnatū și pe alte comune ca să petițiuneze totū asemenea; din acēstă cauză deputații comunei Rîulū-mare, că autorii și corifeii acestei deputațiuni, anume, Tóderū Jungă, Cristea Todea și Petru Nicola fură condamnați la câte 25 bastóne, iar Vasile Pasca, Vasile Bide, Tóderū Nicola și unū bătrânū de 80 de ani cu numele Gavrilă Todea, la câte 12 bastóne, și toți la suportarea cheltuelilor de judecată ¹⁾. Din aceștia Petru Nicola și rescumpără pedepsa cu bani, iar bătrânul Gavrilă Todea se bolnăvi în urma bătăii, și după cincī luni și muri.

Adevăratū actū de tiraniă.

Acum românii din munții Abrudului, vędēndū că la guvernul din Transilvania încă nu potū să obțină nici unū rezultatū

1) Quia praedicti subditi N. Aranyasienses comprobati, bis Excelsas Instantias Cibinii molestaverint turmatim et cum insano tumultu, oblitī omnis modestiae, omnis reverentiae, submissionis et obedientiae, qua erga suos Dominos Officiales, consequenterque in persona suorum repraesentatum Dominum terrestrem suum, videlicet Sacratissimam Majestatem ferri debuissent, s p r e t a D o m i n o r u m O f f i c i a l i u m a d h o r t a t i o n e p r o f e c t i f u e r i n t, atque alias etiam communitates suo ductu, sua exhortatione, suo

favorabilă, hotărîră a se plînge de a dreptul la curtea imperială din Viena.

Spre acestu scopu dênșii trimiseră mai multe deputațiunii la împărătesa Maria Theresia și la succesorul dênsei, împăratul Iosif II. În fruntea acestor deputațiunii figurază de regulă locuitoriul din Albacă cu numele Ursu Nicola sau Horia, ca reprezentant al comunei Riulă-mare¹⁾ și locuitoriul din

denique exemplo adparem supplicationem consequenterque Excelsarum instantiarum molistationem temeraria audacia persuaserint, induxerint, ac impulerint. Sentența Forului domimală. Slatua, 11 Aug. 1778.

¹⁾ Pe lângă alte petițiuni ale comunelor, Horia înaintă și în numele său la anul 1780 următoarea cerere la cancelaria aulică:

Humillimum Promemoria,

Postquam in querelis suis coram competentia reiteratis Communitas nostra Nagy-Aranyosiensis et reliquarum cum his cointeressatarum nullum sublevamen obtinuissent, cogebantur coram Altissimo quoque Throno querelas suas promovere, primo quidem ante annum de inde vero nunc recentissime praeterito mense 8-bri, ad quem semper me, et gemiales suos deputarunt. Excelsum Consilium! Ut rem in loco suo, quo nimirum inviabimur, tute urgere valeamus, pro nostra Conformatione necessaria venit nobis benignae ordinationis per confectionem indorsationem significatio, ne scilicet rursus ob defectum huius horsum recurrere cogamur, quod nunquam sine expensis etiam minimis fieri potest. Hac igitur ex ratione, quam ex ea etiam, quod mihi summe injunctum esset, ut sine Resolutione cui se communitates conformare possent, redire non tentarem, humillime supplicare necessitor, ut Excelsum hocce Consilium benignam Resolutionem ad promotas dictae Communitatis Nagy-Aranyos et reliquarum querelas jam ut spero, examinatas per consuetam Indorsationem extradare disponere dignetur. Qui in profundissima veneratione emorior.

indignus famulus
Nicola Ursz,
Incola Nagy-Aranyosiensis.

Cărpenișu Ionu Cloșca în numele românilor din comunele Cărpenișu, Abrudă și Buciumă

Conținutul diferitelor plânsori, ce le înaintară deputații muntienilor în anii 1779—82, parte de a dreptulă la curtea imperială, parte la cancelaria aulică ¹⁾ era următorul: că pe lângă taxa dominală, care în anii din urmă s'a urcată într'unu modă escesivă, li s'a interdișu dreptulă de pășunită, dreptulă de a tăia lemne de clădită, și li s'aă impusă o mulțime de lucrări ilegale, anume: să taie 13,182 stânjină de lemne pentru domeniū și să-î transporteze la locurile de consumațiune, să cosescă fênațele statului, să strîngă și transpôrte fênulă, lucru pentru care sunt de lipsă câte șapte miă de ómeni, să ducă vinulă și vinarsulă statului până la Slatna, depărtare de câte patru ȃile pentru unele comune, să transporteze fieră din Hinedóra pentru stabilimentele mineloră și orđă din Ungaria pentru berăria statului, cale de câte 12 ȃile, să sape ună canală în lungime de două ȃile, și tóte lucrările aceste să le esecute gratuită saă pe lângă o plată cu totulă neînsemnată;—că întregă ținutulă munțiloră fiindă ună pămêntă cu totulă sterilă, dênșii aveaă mai înainte dreptulă să-și aducă alimente din Ungaria, anume grău, orđă, meiu și vină, liberi de oră-ce vamă, iar acum sunt siliți să le cumpere cu prețu îndoită de la arendașulă domeniuluiă, că preoții sunt supuși la taxe și servicii feudale întogma ca iobagii, că li s'aă luată bisericelă din posesiune și s'aă dată unițiloră, drepturile și libertățile metalurgiloră nu se mai respecteză, că dacă móre ună locuitoriū din munți fără descendenți, atunci ru-

¹⁾ C a n c e l a r i a a u l i c ă t r a n s i l v a n ă cu reședința în Viena era cea mai înaltă autoritate a Transilvaniei. În analogiă cu relațiunile de astăđi, cancelaria aulică întrunia funcțiunile ministeriului de interne, de justițiă, de comerciū, de comunicațiune, culte și instrucțiune, iar în cestiuă de procese avea atribuțiunile înaltei curți de justițiă. În fruntea acestui oficiū sta ună c a n c e l a r i ũ care se alegea din partea camerăi transilvane.

dele mai de aproape sunt silite să plătescă funcționarilor domeniului întregul prețului averii, ce li se transmite; că pe lângă taxele și serviciile domeniului li s'au impus încă o mulțime de lucrări de ale comitatului, lucrări la cari sunt reținuți câte 14 zile, că teritoriul munților este un pământ neproductiv, și cu toate acestea li s'au impus să dea în natură pentru armată diferite lucruri, pe cari dârșii au trebuit să le procure cu bani și pentru cari nu li s'a dat nici o plată, că primarii din Rîulămare, din Vidra, Câmpeni și Bistra au încasat de pe la locuitori suma de 14,491 fl. 50 cr. sub titlu cheltueli de cancelaria, și totu sub acestu titlu au luat de pe dârșii subprefectul Comaromi suma de 8388 fl., sume pentru cari de patru ani nu s'a dat nici o socotelă ¹⁾. În fine, că mai mulți deputați au fostu pedesiți pentru plânsorile, ce le au înaintat la Viena și la guvernul din Sibiu, unii la câte 100 fl. și 200 fl. amende; Petru Nicula la două luni de închisore și bătut ca un tâlhariu la trei hotare, iar bătrânul Gavrilă Todea în urma bătăii, ce a suferit s'a bolnăvit și a trebuit să moră.

Toate petițiunile aceste fură trimise la guvernul din Transilvania cu ordin din partea monarhului: că guvernul să dispună a se face o investigațiune la fața locului, și după terminarea investigațiunii, guvernul să înainteze toate actele la cancelaria aulică arătându și părerea sa, anume ce măsuri voru trebui luate pentru despăgubirea țeranilor și pentru încetarea ilegalităților, dacă plânsorile lor se voru constata a fi adevărate, și în fine în ce modu va trebui să se pedepsască persoanele, cari se voru afla culpabile.

¹⁾ Raportul comisariului Michaiu Brukenthal către cancelaria aulică, 17 Augustu 1785. — Decisiunea cancelăriei aulice, 11 Maiu 1786, No. 4456,

Resoluțiunea acésta era ce e dreptă corectă. Dar în realitate investigațiunea ordonată fu totu amânată în Transilvania ¹⁾. Deputații comunelor, urmăriți, prinși, maltratați și aruncați în închisori, așa, că pe lângă toate deputațiunile, ce le trimeseră munteni la Viena de la 1779 încóce, dênșii nu putură să obțină nici o ușurare, până în fine la 1784 erupse revoluțiunea.

VII. TUMULTULŪ DIN CĂMPENI DELA 1782.

Una din asupririle cele mai simțitoare pentru români din munții Abrudului a fostă luarea dreptului de cârcimăritu.

Până la anul 1778 fiă-care locuitoriu din munții Abrudului avea dreptul să-și aducă beuturile necesare, de unde le gasia mai bune și mai eftine, și fiă-care putea să cârcimărească vinu ori vinarșu, dacă credea, că în modul acesta pôte să câștige ceva.

Pentru folosirea acestui dreptă moșcenitū de timpuri imemoriale, comunele românesce din domeniul Slatnei aveaū să plătescă statului pe fiă-care anū o taxă de rescumpărare cu totul ne însemnată, așa de esemplu în domeniul de susū alū Slatnei până la anul 1778 întrégă taxa acésta nu făcea mai multū de 157 fl. 30 cr.

În anul 1778 însă, o schimbare esențială se făcu și în privința dreptului de cârcimăritū.

Tesaurariatulū sau Direcțiunea financiară din Transilvania înființă în anul acesta peste taxa de rescumpărare încă

¹⁾ de eventu mox dictae investigationis jam a longiori tempore haerentis relatio huc usque submissa non fuerit. Cancellaria aul. No. 732 anulū 1782.

o taxă de licență numită *dolgosiă*, pentru toți locuitorii din munții Abrudului, cari se ocupaă cu cârcimăritul, și anume, câte 1½ cr. pentru vatra de vină și 1 cr. pentru fiă-care cupă de vinarsă.

Taxa acăsta era o flagrantă nedreptate asupra comunelor. Muntenii plătiaă acum de două ori impositul dreptului de cârcimărită, ântâiă ca răscurpărare și a două ca licență. Dar cu tôte aceste lucrurile remaseră așa până la 1781.

În anulă acesta însă ună căpitană de cavaleriă eșită din serviciă, cu numele Ionă Aronă de Bistra, propuse Tesaurariatulă din Transilvania, ca să-i lase dănsulă arenda dreptului de cârcimărită în munții Abrudului, pentru care se oferi a plăti statulă o sumă de 12,000 fl. pe fiă care anulă, propunere, care fu acceptată din partea Tesaurariatulă ¹⁾. Dar căpitanulă Aronă, care se asociase la acăstă întreprindere cu câți-va cetățeni din Sibiiă, nu fu în stare să plătescă nici rata de ântâiă a arendei, și așa în 26 Novembre 1781 i se luă dreptulă de cârcimărită și se dede la doi armeni, cu numele Martină Bosniacă și Martină Patrabană, pe termină de 6 ani și totă cu prețulă de 12,000 fl. pe fiă care anulă ²⁾.

Arăndașii armeni voindă acum să tragă celă mai mare

1) Tôte autoritățile fiscale montane și monetare din Transilvania erau, subordonate Tesaurariatulă regescă din Sibiiă (Regius Thesaurariatus), care avea sfera de activitate a unei Direcțiunii financiare. În capulă acestui oficiă se afla Tesaurariulă transilvană (Regius Transilvaniae Thesaurarius) care se alegea din partea camerei și era totă-odată vice-președinte ală guvernulă transilvană.

2) *annebst wurde auch der Schank dessen Redemption ohnehin schon in dem berührten Relutiosquanto 21,555 fl. 2 cr. begriffen war.... im Jahre 1781.... den Unterthanen gar abgenommen und um 12,000 fl. an 2 armenische Handesleute verpachtet, unangesehen auch nach dōr Zeit von Klägern die.... Schanktax bezahlt worden ist* Cancelaria aul. către Împ. Iosifă. 23 Febr. 1786.

profită posibilă din arendă, se folosiră spre scopul acesta de toate mijloacele imaginabile, interziseră locuitorilor din munții Abrudului dreptul de a mai exercita cărcimăritul în particulară, și de altă parte aduseră în munți băuturile cele mai rele, pe cari le vindeaă cu preț aproape îndoit, opriră pe locuitori să mai dea în schimb băuturi pe obiecte de lemn, și dacă se întempla, că un muntean să călătorască la târgurile din Abrud, Turda sau Hălmagă, și dacă lua cu sine ceva vin sau vinarsă pe drum, atunci 'lă prindeaă servitorii arêndașilor, 'lă maltrataă, i luaă băuturile, și adese-oră 'lă supuneaă și la amende.

Severitatea arêndașilor armeni ajunsese acum așa de departe, încât dênșii confiscară în timpul Pascilor din anul 1782 și o sticlă cu vin, ce o trimesese un cetățenă din Abrud pentru preotul din Abrud-sat, ca să cuminece pe locuitorii comunei.

Abusuri de natura acăsta se repetară mai adese-oră, și nemulțumirea poporului începu să iee proporțiuni totă mai mari.

Acum se apropia ziua de 24 Maiă 1782, și în care se făcea târg de țără în comuna Câmpeni din munții Abrudului. Locuitorii din comunele Riulă-mare, Vidra, Câmpeni și Bistra consideraă încă din vechime târgurile din Câmpeni, ca ună privilegiu particulară ală loră, în care numai dênșii aveaă dreptul să cărcimărescă vină, ba luaă și o vamă cu totul neînsemnată de la ómenii străini, cari aduceaă vină de vânzare în târgurile aceste.

Arêndașii armeni de și cunoseaă nemulțămirea poporului, dar cercară să pună capătă și la usul acăsta. Spre scopul acăsta aședară peste totă loculă băuturi în târgă, armară pe servitorii cu lăncă, cu pușcă și pistole, și-î trimiseră la fața locului, ca să împedice oră-ce amestecă ală munteniloră în dreptul loră de cărcimărită. Prin purtarea

lorŷ, sevitoriŷ aceŷtia iritară ŷi mai multŷ pe poporulŷ nemulŷămitŷ

Anume se întemplă cu acēŷtă ocasiune, că unŷ servitoriu de alŷ arēndaŷilorŷ cu numele Isacŷ Cojoceanŷ alergândŷ în fuga mare cu calulŷ sēŷ prin tērgŷ, începŷ să isbēscă ŷi să lovēscă pe totŷ omulŷ, care nu i se feria din drumŷ, trânti pe o femeia din Hălmagŷ, care adusese nucŷ de vēndare ŷi-i împrăscia nucile, apoi cālca cu calulŷ în picioare pe unŷ ŷeranŷ din Zarandŷ, care-ŷi pacheta într'unŷ sacŷ lâna, ce o cumpērase în tērgŷ. Dar ŷeranulŷ din Zarandŷ sculându-se înfuriatŷ de sub picioarele calului puse repede mâna pe o sēcure, sări îndată la unŷ butoiŷ cu vinŷ alŷ arēndaŷilorŷ, i sparse fundulŷ ŷi le vērsă bēutura. Totŷ pe atunci unŷ altŷ servitoriu de alŷ arēndaŷilorŷ cu numele Vertanŷ începŷ a se certa cu unŷ ŷeranŷ din Rîulŷ-mare, cu numele Iacobŷ Zăhuŷŷ, care adusese miedŷ de vēndare în tērgŷ, ŷi apoi cu înjurăturŷ ŷi lovituri cu patulŷ puscŷi lŷ duse la spanulŷ domeniului ¹⁾. ŷeranulŷ Iacobŷ Zăhuŷŷ se întorcea de la casa spanului chiar în momentulŷ pe când românulŷ din Zarandŷ spargea butoiulŷ cu vinŷ alŷ arēndaŷilorŷ. Acum se însoteŷcŷ amēndoŷ ŷeraniŷ, daŷ chiote prin tērgŷ ŷi împreună cu mai mulŷi ŷomenŷ sarŷ la butoiele arēndaŷilorŷ, le spargŷ fundurile ŷi le varsă totă bēutura.

Cărcimariŷ ŷi servitoriŷ arēndaŷilorŷ de frică să nu fiă masacraŷi fugiră imediatŷ din tērgŷ. Iar George Devai administratorulŷ domeniului, care în timpulŷ acesta se afla ŷi dēnsulŷ presentŷ în Cămpeni trimise repede după gornici ²⁾. Dar

¹⁾ Funcŷionariŷ domeniului fiscalŷ din Slatna erau următorii: unŷ *Provisorŷ* saŷ administratorŷ cu reŷedinŷa în Slatna, unŷ *comptabilŷ*, *trei spanŷ* saŷ inspectorŷ, câte unulŷ pentru fiă-care domeniŷ (de susŷ, de mijlocŷ ŷi de josŷ) ŷi în fine mai mulŷi funcŷionariŷ subalternŷ. Benkŷ, Transilvania. 1833. II. 76.

²⁾ *Gorniciŷ*, pāditoriŷ de pāduri. În epoca feudală gorniciŷ mai erau totŷ-o-dată însărcinaŷi ŷi cu diferite esecutiuni asupra iobagilorŷ.

în confusiunea acésta nu putu să aflu mai multă de doi, și voi să-î trimită pe acești doi, ca să împedice tumultul poporului. Însă gornicii se opuseră ȋicându: „Domnule, să nu ne trimeți în tîrgu, acolo sunt adunați Crișenii, Mogoșenii, Sălcienu și o mulțime de ómenii din alte părți, toți sunt în mare ferebere, toți lucră în desperare și în momentul în care vomu merge acolo și vomu cerca să le ȋicemu ceva, noi suntemu perduți“.

Acum mulțimea poporului după ce sparse butóiele, din tîrgu, înfuriându-se și mai tare voi să plece la pivnițele arêndașiloru din Câmpeni, ca se verse și bęutura de acolo. Dar atunci păși înaintea poporului primariulu din Rîulú-mare, Dumitru Todea, strigă asupra ómeniloru și-î opri ca să mai esecute și planulú acesta.

Arêndașii armeni, îndată după întemplanrea acésta, părăsiră arenda cãrcimãritulu în cele patru comune, și nu mai voiră s'ó continue sub nici ó condițiune, ȋicându, că acolo tóte sunt în ferebere, și dênșii se temú de unú reú și mai mare.

Acum se institui ó comisiune pentru constatarea și pedepsierea autoriloru acestui tumultu, cum și pentru constatarea pagubei întemplate arêndașiloru armeni. Iar guvernulú transilvanú adresă în 5 Decembre 1782 urmãtorilú ordinú către tribunalulú din Aiudú: “să trimițã doi sau trei judecãtorii la Slatna, cari împreunã cu funcționariii domeniulu să țina Forú-dominall¹⁾, să prinđã numai de cãtú pe aștorii tumultulu, să-î esamineze în modulú celú mai severú (adecã cu torturã), ca astú-feliú să pótã descoperi și pe alți complici, și în fine să-î p e d e p s e s -

1) F o r u l ú d o m i n a l ú (Forum dominale) se compunea din domnulú feudalú, care avea dreptulú să judece pe iobagii sęi în tóte cauzele civile și criminale; în multe casuri însã în domnulú feudalú trebuia să fie asistatú de unulú sau de doi judecãtorii ai comitatulu. *Decretum trip.* III tit. 25 et seq.— Benkő. Transilvania. 1833. II 59.

că imediat ū într'unŭ modŭ esemplarŭ, așă ca să fiă de teróre și pentru alții ¹⁾).

Epocă tristă în istoria Transilvaniei.

Guvernulŭ fără să mai reflecteze asupra acestei desperate întreprinderi, decretă a se pedepsi cu mórte autorii tumultului, fiindŭ-că muntenii și apěraŭ unŭ dreptŭ eselusivŭ alŭ lorŭ, și pentru care dēnșii mai plătiaŭ statului și o taxă de rescumpěrare. Și urmarea acestui fatalŭ ordinŭ fu: că 23 primari și jurați din munții Abrudului fură prinși și dați în judecata Forului-dominalŭ din Slatna, care în primă-věra anulŭ 1783, condamnă pe George Buzgarŭ Bunŭ, pe Petru Toma Capră, Ionŭ Dinișŭ, Avramŭ Napu, Ilie Garcea Medardu, pe Simóeă Cotoșelŭ, Petru Leba, Petru Coroiŭ, Gavrilă Helerŭ, Lupu Coroiŭ, Iacobŭ Zăhuțŭ, Avramŭ Schiopu și Dumitru Marcu Popa la câte 25—100 bastóne și 3 luni până la 2 ani de închisóre; iar Dumitru Todea Bută și Petru Manciu din Rîlŭ-mare, Simionŭ Bostanŭ și Andrieșŭ Pascu, din Câmpeni și Ursŭ Gomboșŭ din Vidra, ca autori principali ai tumultului din Câmpeni, și din motivulŭ, că dēnșii aŭ agitatŭ poporulŭ și la alte ocațiuni, că aŭ ținutŭ conferințe secrete și aŭ pusŭ contribuțiuni pe poporŭ, ca să trimiță deputațiuni la Viena, din aceste cauze toți cinci fură condamnați la mórte spre terórea altora, după cum dice sentința, și fiindŭ-că nu mai astŭfelŭ pacea și liniscea publică se mai póte restabili în munți ²⁾. Totŭ-o-dată Dumitru

¹⁾ *authores Tumultus iam exploratos statim intercipi eurent, et de detegendis reliquis etiam complicibus strictissime examinent, ac illos etiam intercipiendo, omnes Jure prosequantur, et juxta Deliberata Fori Dominalis statim in terrorem aliorum pro demerito exemplariteŭ puniant.* Ord. gov. trans 5 Dec. 1782, No 8869.

²⁾ *nec aliter pacis et tranquillitatis publicae statum debitum reduci posse, nisi Incti exempla-*

Todea, ca autorulū mai multorū tumulte fu condamnatū și la tortură înainte de esecutare, ca astū-feliū să descopere și pe alți complici, iar după esecutare să i se taie capulū, corpulū să i se despice în patru părți și bucățile să i să pună în țepă.

Terorismulū era la înălțimea sa.

Cu acéstă ocașiune George Devai, administratorulū domeniulū ceru ca pedépsa de mórte să fiă esecutată imediatū în conformitate cu ordinulū guvernulū. Dar Forulū-dominalū decise, în urma cererii ce o făcură condamnații că sentința să fiă supusă apelulū.

De asemenea fură condamnați toți locuitorii din comunele Riulū-mare, Vidra, Câmpeni și Bistra, fără considerațiune, dacă aū fostū saū nu cu toții presentī în târgulū de la Câm-peni, și dacă aū participatū cu toții la tumultū saū nu, ca să plătéscă aréndașilorū armeni o despăgubire în sumă totală de 8708 fl. 49³/₄ cr., deși prețulū bécaturii, care se vėrsase nu făcea mai multū de 343 fl. 41 cr.

Din suma acéstă excesivă se incasară de pe cele patru comune până la începutulū revoluțiunii 6179 fl. 22 cr. iar restulū rămase neplătitū.

Între indiviđii urmăriți pentru tumultulū din Câm-peni se afla și țeranulū din Albacū, Ursū Nicola saū Horia, care mai târđiū fu primulū căpitanū alū revoluțiunii, și dóne rude ale sale Petru Nicola și Cristea Nicola. Sentința Forulū-dominalū amintesee adese-orī despre agitările și conferințele secrete ale lui Horia, pe care-lū numesee totū-o-dată „făimosulū amăgitoriū“¹⁾. Dar nici pe

riter ad terrorem aliorum in conformitate Excelsi R. Gubernii 5° Xbr. 1782 sub No. 8869 editi decreti puniantur . . . et quidem Togyá Dumitru, Bosztan Szimeon, Gombos Ursz Iudices et Andrejes Pászok Juratus eorum, jurataeque fidei transgressores d'ictamine Art. 16 de A^o 1609, Dominio antememorato exemplo statnendi, capiteque pleetendi, etc.

dênsulŷ şi nici pe cele-l-alte doue rude ale sale Forulŷ dominalŷ nu putu sã punã mãna, cu tãte cã trimise circulare prin diferite comitate, ca sã-i prindã. Ei se fãcuse nevãduŷi²⁾.

Acum locuitorii comunelorŷ Riulŷ-Mare, Vidra, Cãmpeni, Bistra, Muŷea, Ofenbaia, Buciumŷ, Abrudŷ, ŷi Cãrpeniŷ deciserã a trimite o nouã deputaŷiune la guvernulŷ din Viena.

În petiŷiunile, ce le înaintarã la cancelaria aulicã în cursulŷ lunei lui Maiŷ 1783, deputaŷii muntenilorŷ se plãnserã de nouŷ despre multele abuzuri ŷi eruŷimŷ, la cari sunt supuŷi locuitorii ŷi deputaŷii comunelorŷ, ŷi totŷ-o datã se rugarã a se face dispoŷiŷiuni urgente, pentru a scãpa vieŷta celorŷ cincŷ indiviŷi condamnaŷi la mãrte, dupã enm ŷiceauŷ dênŷii, numai din causa, cã locuitorii s'au plãnsŷ la Viena, fãrã voia funcŷionarilorŷ domeniului. De asemenea cerurã, cã pãnã se va termina investigaŷiunea ordonãtã încã în anulŷ 1780, nici locuitorii comunelorŷ, cari s'au plãnsŷ la Viena, ŷi nici deputaŷii lorŷ sã nu mãi fiã arestaŷi sau molestaŷi de funcŷionariiŷ domeniului, ori ai comitatuluiŷ, ŷi în fine, cã rezoluŷiunea acãsta sã li se comunice cãtŷ mãi în grabã, fiindŷ-cã dênŷii lipsiŷi de ori-ce cheltueli se luptã în Viena cu cea mãi mare miseria.

¹⁾ Cum famoso Seductore Nicula Ursz Hora dicto nimiam observasse Inctos Koroj Lup et Koroj Petru familiaritatem et coluisse amicitiam . . . . Quod antequam Mants Petru Inctus cum Horja et aliis clancularia consilia inivissent, renitentia et difficultates in administratione administrandorum praestationeque praestandorum observatae non fuerint. Sentenŷa For. dom. din Slatna 1783.

²⁾ Istoriculŷ Szilãgyi este în erãre când susŷine (Hóra-vilãg, 21), cã Horia încã ar fi fostŷ condamnatŷ pentru tumultulŷ din Cãmpeni. Avemŷ înaintea nãstrã sentenŷa Foruluiŷ dominalŷ ŷi mãi multe acte relative la acãstã cestiune, din care se vede destulŷ de clarŷ, cã Horia a fostŷ numai urmãritŷ, dar nici de cum condamnatŷ.

De astă-dată petițiunile muntenilor fură prezentate în consiliul de stat al imperiului, și în 7 Iuniu 1783 urmă decisiunea împăratului, prin care guvernul din Transilvania fu invitat: să iese măsuri serioase, că până va urma decisiunea imperială nici locuitorii din munții Abrudului și nici deputații lor să nu fiă molestați pentru plânsorile ce le-au înaintat la Viena, și nici să se execute vre-o sentență de moarte asupra lor. În fine, adaugă împăratul, că îndată ce investigațiunea acésta va sosi din Transilvania, cancelaria și camera aulică ¹⁾ să-și supună în comun părerile lor, cum s'ar pute pune capăt acestor abuzuri și tirăni.

Dar nici rezoluțiunea acésta nu avu rezultatul dorit. Sentența Forului dominal fu executată în mare parte asupra muntenilor. Singur numai pedépsa de moarte se schimbă în pedépsă de închisore de la 1—2 ani și câte 50—100 bastone.

VIII. CĂLĂTORIILE ÎMP. IOSIFŪ ÎN TRANSILVANIA 1773-1783.

În anul 1691 Principatul Transilvaniei ajunsese sub domnia casei austriace ²⁾, dar până la anul 1773 încă nici un regent din casa Habsburgilor nu visitase acésta țără, atât de binecuvântată de natură, dar atât de ruinată prin păcatele feudalității unguresci.

¹⁾ Camera aulică, cea mai înaltă autoritate financiară a statului cu reședința în Viena.

²⁾ Transilvania (numele vechiu Dacia superior, Erdwelu, terra ultra silvana, partes ultrasilvanae, Ueber Walt, septem castra, după Pesty și Hungaria nigra), pe timpul când veniră ungurii aici, se afla după Anonimul regelui Bela sub domnia unui *voivodă*

În anul 1773 însă împăratul Iosifū II, unul din cei mai geniali monarhi din casa Habsburgilor, unū principe, care-și formase devisa, că nu poporul este pentru monarhū, ci monarhul pentru poporū, Iosifū II, adevăratul patronū alū țeranilor se hotărî să întreprindă o călătorie în Transilvania, călătorie, care fusese proiectată încă cu trei ani mai înainte.

Încă în luna lui Maiū 1773, cu puține zile mai înainte de plecarea împăratulū, împărătesa Maria Theresia trimise unū curierū specialū la guvernulū din Transilvania cu ordinū, că încă mai înainte de sosirea împăratulū să se curețe drumurile publice de cadavrele ómenilorū esecutați cu ștréngulū, cu róta și cu țépa, cari după usulū de până acuma, ȕieca împărătesa, staū espuse pe lângă drumurile publice spre orórea și aversiunea călătorilorū ¹⁾.

Iar baronulū Samuilū Brukenthal, fostulū președinte alū Cancelariei aulice, supuse împăratulū Iosifū o schiță despre constituțiunea Transilvaniei, schiță, în care dēnsulū ȕieca: că românū din Transilvania în înțelesulū legilorū

românū (ubi Gelou quilata Blacus dominium tenebat. Cap. 25, 26, și 27). De la 1002 până la 1526 Transilvania fu guvernată de Ducei, apoi de voivodăi feudatari regilorū Ungariei. Iar de la anulū 1526—1691 formă unū Principatū semi-independentū sub suzeranitatea Porții otomane, și în epoca acēsta fură încorporate succesivū la Transilvania mai multe comitate din Ungaria (partes Regni Hungariae), anume: Maramureșulū, Biharia, Becheșulū, Zarandulū, Aradulū, Solnoculū-de-mijlocū, Crasna, Sătmarulū, Ugocia, Sabolțū, Beragū, Zempli ū, Borșodū, Abaujvar, districtulū Chioarulū, și Bănatulū Severinulū, așa că Principiū Transilvaniei portară totū-o-dată și titlulū de Partium Regni Hungariae Dominus.

¹⁾ cadavera omnium delinquentium laqueo, rota aut veru mortis traditorum, et juxta usum hactenus in nonnullis circulis observatum, non sine horrore, et aversione in viis publicis, itinerantium conspectui expositorum, statim et indillate ammoveantur ac inhumentur. Guv. trans. 11 Maiū, 1773, No 3872.

nu constituie o națiune, ei sunt numai o plebe saŭ poporŭ toleratŭ, eschiși de la tôte drepturile și libertățile celorlalte națiuni, că domnulŭ feudalŭ este celŭ de ântâiŭ judecătoria pe moșia sa, și pôte în unele casuri să condamne chiar la mörte, asistatŭ de câți-va judecătoria ai comitatului, și că în fine, țeranulŭ nu are nimicŭ, afară de ceea ce dên-sulŭ pôte să câștige prin munca sa.

În 7 Maiŭ 1773, împăratulŭ Iosifŭ plecă din Viena spre Ungaria și în 21 Maiŭ întră în Transilvania prin Țera Hațegului ¹⁾. Însoțitŭ de generaliŭ Nostitz, Siskovits și Pelegri ni, împăratulŭ vizită apröpe tôte orașele Transilvaniei, Hațegulŭ, Hinedóra, Deva, Orăscia, Alba Iulia, făcu o excursiune călare în munții Abrudului până la Slatna. La Hațegŭ, la Hinedóra și la Orlatŭ trecu în revistă pe grănicerii români. Apoi și continuă drumulŭ pe la Sibiiŭ, Nocrigŭ, Cincu mare, Cohalmŭ, Sighișóra, Elisabetopole, Mediașŭ ²⁾, trecu de aici la Făgărașiŭ, vizită Brașovulŭ, Săcuimea.

¹⁾ Țera Hațegului, numesce poporulŭ românŭ de peste Carpați frumösa vale, care se întinde în partea de apusŭ și de mēdă-đi a Transilvaniei, unde armatele lui Traianŭ înfrânseră östea lui Decebalŭ și cuprinsēră capitala Daciei, Sarmizegetusa, numită apoi în onörea lui Traianŭ Colonia Ulpia Trajana Augusta Sarmizegetusa, și care în secululŭ alŭ 3-lea căpētă titlulŭ de Metropolis.

²⁾ În autobiografia lui Michailŭ Conradŭ de Heydendorf (Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVI, 450 et seq.) aflămŭ următorele amărunte despre călătoria împăratului Iosifŭ, în ținutul Mediașului la anulŭ 1773. Pe teritoriulŭ comunei Soroșŭ de alungulŭ drumulŭ, đice Heydendorf, îngenuchiară în diferite locuri înaintea împăratului suplicanți din tôte sexele, de tôte etățile și din tôte națiunile Transilvaniei, arătându-și petițiunile cu mânilorŭ ridicate în susŭ. Împăratulŭ se opria la fiă-care, le đicea să se ridice, către sași în limba germană, iar către români în limba română: scóla! scóla!, lua cu mânilorŭ sale petițiunile de la dênși, i întreba despre conținutulŭ plângerilorŭ sale, și după ce-i asculta đicea către fiă-care, că le va cerceta plângerile, către sași în limba germană, iar către românii în limba română „o i-căuta“. La podulŭ de la Ațelŭ îngenuchiară înaintea împăratului reprezentanții comunității săsesei din Ațelŭ și-i prezentară unŭ memoriŭ, în care dênșiŭ rugau pe împăratulŭ, ca să dispună a se strămuta în altŭ locŭ românii,

Bistrița, Rodna, Gherla, Clujul, Turda, Aiudul, se întorse de nou la Sibii, și din Sibii trecu peste Năsăud în Maramureș, iar din Maramureș în Galiția și Lodomeria, nouele provincii, ce le câștigase în urma împărțirii Poloniei din anul 1772.

cară sunt așezați pe teritoriul acestei comune. Cu această ocaziune notariul Heydendorf, cumpunătorul petițiunii, desfășură verbal înaintea împăratului, că pe teritoriul comunei Ațel se află așezate cam la 100 de familii românești, și de oră-ce comunitatea sășescă are singură trebuință de pământul acesta, așa a voit să strămute pe români în alt loc, dar românii nu au voit să se strămute de bună voie, și din această cauză comunitatea sășescă a întrebuințat forța asupra lor, și a dat foc la colibele românilor. Dar cu un an mai târziu, și anume chiar în ziua aceea, în care sașii dase foc la colibele românilor, a fost aprinsă de mai multe părți și comuna sășescă Ațel, și de atunci încôce a mai ars de vre o cincă oră; sașii au mare suspiciune, că românii le au dat foc și nu se cred în siguranță, până când aceștia nu vor fi strămutați de acolo. Guvernul transilvan, dicea Heydendorf, în urma unei petițiuni a comunității sășesci, a trimis comisar special, și aceștia au publicat românilor, că de se vor mai întâmpla și de aci înainte aprinderi în comuna sășescă, atunci totă paguba ce vor avea să plătescă românii, dar nici publicațiunea aceasta n'a folosit nimic, de oră-ce după câte-va săptămâni, a ars chiar șura primariului, unde se făcuse publicațiunea. Împăratul Iosif II a uimit cum pot să fie obligați românii, ca să plătescă pagubele sașilor înainte a fi constatați, că ei le au dat foc, și declară reprezentanților sășesci, că a strămuta din locurile lor pe românii din Ațel, însemnă a-i pedepsi înainte de a fi constatați. Românii din Ațel presentară și dâșii împăratului o petițiune și se plâneră totu-o-dată și verbal, că dâșii sunt siliți să plătescă contribuțiunile, să suporțe sarcinile țerei, ale districtului și orașului întogma ca sașii, dar cu toate acestea nu au nici pământuri de arătură, nici fânețe; nici vii, fiindu-că sașii le dicu, că pământul este al lor, dăruiț de regii Ungariei și nu voesc să deă nimic românilor. Împăratul i întrebă apoi într'o limbă românească, așa cum o scia, dacă facu serviciu feudale la vre un domn pământesc, la care românii responderă, că la domni dâșii nu lucră, dar facu serviciu pentru district și pentru sat. Un român din comuna Bratei îngenunchiă înaintea împăratului și-i presentă o petițiune, în care dâșul se ruga, ca să-i libereze ficiorul din armată. Împăratul întrebă apoi pe țeran,

Peste totu' loculū o mulțme de poporū întēpină pe împēratulū în călētoria sa. Cu deosebită atențiune se în-teresă Iosifū II în călētoria acēsta de sōrtea țēranilorū. Strîngea cu mînile sale petițiunile de la dēnșii, i întreba dacā sunt iobagi, intra în casele lorū, vorbea cu țēranulū romānū în limba romānă, și peste totū primi cu acēstă ocașiune, în Transilvania, enorma sumă de 19 mii de petițiuni, din carī partea cea mai mare eraū de la mi-seriī iobagi.

Iar dupā întōrcerea împēratulū la Viena se bătură, în memoria acesteī călētořiī, dōue medalii, una reprezentāndū sosirea, alta călētoria noulū împēratū romanū pe pāmēntulū vechiī Dacie.

într'o limbă romānēscă stricată, care e conținu'lul petițiunii sale, și romānulū i repetă de noū rugăciunea, că împēratulū să-i libereze ficiorulū din armată, fiindū-că dēnsulū e bētrānū și numai pōte lucra. „La ce regi-mentū ficioru“ lū întrebă de noū împēratulū în limba romānēscă, apoi i dede bētrānului cățī-va galbinī și-i dīse totū în limba romānă „oi căuta“. Cu acēstă ocașiune împēratulū întrebă pe Heydendorf, notariulū orașului Mediașū, dacā dēnsulū scie bine romānēscē? Heydendorf rēspunse: că limba acēsta o sciu toți sașii din ținutulū Mediașului întogma ca limba lorū maternă, și trebuie să scimū dīcea dēnsulū, fiindū-că avemū în tōtă dīna de a face cu romāniī, și fiindū-că romāniī nu voescū să ne învețe limba nōstră, așa trebuie să învățămū noi limba lorū. Nu departe de sa-tulū Brateiū asceptau pe împēratulū toți preoții neuniți din ținutulū Mediașului dimpreună cu o mulțime mare de poporū, și dēnșii se rugarū, că împēratulū să le permită a ridica biserici, iar romāniī din comuna Brateiū cerură să li se restituē biserica, care li s'a luatū din posesiune și s'a datū romānilorū uniți. Împēratulū i întrebă apoi în limba romā-nēscă despre diferite împrejurări, și în fine pentru ce nu voescū să mērgă în bisericile unite? Dar la acēstă întrebare preoții nu rēspunseră nimicū. Împēratulū i întrebă apoi de noū, dacā biserica unită și neunită nu e totū una. „Ba-i totū una Dōmne“, rēspunseră romāniī. Atunci împēratulū le dīse să mērgă totū într'o biserică cu uniții, și anume dupā-ce vorū eși uniții din biserică—atunci să intre dēnșii. Romāniī se declararū mulțāmiți, se plecarā până la pāmēntū, iar împēratulū le dīse, că va cerceta plān-gerile lorū și plecā mai departe.

Cea din urmă medaliă ne înfățișează pe o parte „Transilvania“ ingenunchiându înaintea Cesarului romană și inscripțiunea : FELICITAS DACIAE. PROPECTIO AUG. MDCCLXXIII ¹⁾, și totu asemenea medaliă cu vechia inscripțiune romană DACIA FELIX se mai bătuse și la anul 1769. Dar cuvintele „Dacia fericită“ erau bune să esprime tesaurul de avuții, cu cari natura înzestraseră pământul vechii Dacie, dar nu corespundeau de loc la lipsa de administrațiune, de justițiă, de libertate și proprietate, la miseria feudală, în care se afla marea majoritate a populațiunii din Transilvania.

În 29 Novembre 1780 muri împărătesa Maria Theresia ²⁾, și acum împăratul Iosif ³⁾, care până aci fusese numai core-

¹⁾ *Tabulae numismaticae* Instituti Nationalis Szechenyani. F. a.

²⁾ Linia bărbătescă din casa Habsburgilor se stinse cu împăratul Germaniei Carol VI († 1740). În puterea nouei ordine de succesiune saă a sancțiunii pragmatice din 1713, urmă, după mórtea imperatorului Carol al VI-lea la guvernul țerilor austriace fica sa Maria Theresia, căsătorită cu Francisc Ștefan, mare duce de Lotharingia, ales împărat al Germaniei, († 1765), și această căsătoriă întemeiă casa domnitore de astăzi, Lotharingo-habsburgică. Împărătesa Maria Theresia înălță Transilvania la rangul de Mare-principat (2 Novembre 1765), și cu tóte că dēnsa în cursul domniī sale se întemeiă mai multu pe clasa nobilimiī, dar apără în tóte actele sale „pe sērmanul iobagiū în contra asupririlor nedrepte.“ Sunt interesante pentru ideile seculului trecut următoarele strofe dintr'o elegiă, ce o făcuse un român la mórtea împărătesei:

S'aū desceptat la glasul cel cu suspin al Daciei

Inima mea;

Trist trist cântă citara ei . . .

Cósa ta Atropos! grósnică umbră! ai turburat făptura,

Ca un fulger ți-ai tocmit săgéta, și acum dorm móșcele Maicii . .

Însă Iosif plinesce noianul fiul Augustei,

Cumpănă sfântă în drépta țiind;

Ceriule sfinte! ascultă, ascultă, ține pe Iosiv al doilea Traian.

(Ode entru Pomenirja Muteri. Sibiu 1781. Bibl. gimn. Iut. Brașov, în *Miscell. hung. trans.* Fasc. XVIII).

³⁾ Împăratul Iosif II născut în 13 Martie 1741, ales împărat al Germaniei în 1765, reposă în 20 Febr. 1790.

gentulă, sau cum după ținea dânsulă „fiulă ascultătorilă ală mamei sale“ ajunse deplină autoeratulă și în provinciile austriace.

Dorindă să cunoscă și măi bine starea provinciilor sale orientale împăratulă Iosifă se hotărî în anulă 1783 să viziteze de nouă Transilvania. Dar călătoria acăsta însă avea totă-o-dată și ună scopă militară.

Încă în luna lui Septembrie 1782, împăratăsa Rusiei Caterina II comunică împăratulă Iosifă grandiosulă sēu plană pentru împărțirea imperului otomană, plană, după care, ținea împăratăsa, va avé să domnescă o perfectă egalitate în cuceririle ambeloră părți. Împăratăsa Caterina întemeinduse pe principiulă, că să nu fiă nici o vecinătate imediată între Rusia, Austria și între noulă imperiulă, care se va înălța pe ruinele Turciei, propuse împăratulă să se înființeze de nouă statulă independentă, cunoscută în vechime sub numele de *Dacia*, care se va forma, ținea dânsa, din Principatulă Moldovei, ală Țării-româneșci și din Besarabia, puse sub sceptrulă unui principe de religiune ortodoxă, și avândă ca frontiere Nistrulă și marea negră de către Rusia, Dunărea și Oltulă de către Austria. Și planulă aceste ală împăratăsei fu acceptată de împăratulă Iosifă în 13 Novembre 1782 ¹⁾.

În prevederea acestoră evenimente, împăratulă Iosifă plecă din Viena în luna lui Aprilie 1783. Călători măi întâiă în părțile meridionale ale Ungariei, se informă în persônă despre fortificațiunile, ce le făcuse Turcii la Belgradă, apoi în 28 Maiă intră pe la Lugojă în Transilvania. Cu acăstă ocașiune împăratulă vizită orșele Deva, Alba-Iulia, Sebeșulă, Miercurea, și în 31 Maiă ajunse la Sibiiă, unde-și luă cuartirulă în otelulă la „Împăratulă romană“,

1) Martens, Recueil de Traités et Conventions. T. II Traités avec l'Autriche. St. Pétersbourg, 1875. 133. l'Impératrice Cathérine propose de reconstituer l'Etat indépendant connu dans l'antiquité sous le nom de *Dacie*, formé de provinces de Moldavie, de Valachie et de Bessarabie et placé sous le sceptre d'un prince professant la religion grecque.

care se numește astŭ-felŭ în memoria petrecerei sale aici în anulŭ 1773.

Întogma ea în prima sa călătorie, așa și la anulŭ 1783, împăratulŭ Iosifŭ primi o mulțime de petițiuni de la diferiți locuitori ai Transilvaniei, dar partea cea mai mare de la iobagiŭ români, cari se plângeau despre greutatea serviciilor feudale și rugau pe împăratulŭ ca să le ușureze sôrtea.

În generalŭ împăratulŭ Iosifŭ considera clasa țeranilorŭ ca clasa cea mai folositore a societății. Principala sa grijă, în totŭ cursulŭ domniei sale, a fostŭ, să ridice pe țeranŭ și prin țeranŭ să ridice agricultura și industria statelorŭ sale.

Condusŭ de aceste principii împăratulŭ Iosifŭ desființă la anulŭ 1781 servitutea personală din Bohemia, din Moravia și Silesia, și totŭ asemenea voia să facă acum în Transilvania.

Încă pe când se afla împăratulŭ în Sibiiŭ, declară de ștersă servitutea personală a iobagilorŭ din Transilvania, dîcîndŭ: „ca să înceteze odată peste totŭ loculŭ această degradare sclavescă a omenimii“.

Dar nobila sa intențiune întempină o vehementă opozițiune din partea cancelariei aulice, și așa desființarea „iobăgiei“ din Transilvania, rămase de astă dată o simplă dorință neexecutată. Iar în 6 Iunie împăratulŭ Iosifŭ plecă din Sibiiŭ către Brașovŭ și la despărțire dîse către membrii guvernului: „Vă recomandŭ să urmați ordinele mele și de aci înainte tôte șicanele să înceteze, și astŭ-felŭ pace vouă!“

În amîndouă călătoriile aceste împăratulŭ Iosifŭ se convinse pe deplinŭ despre decadența morală a nobilimii, despre misera sôrte a țeranuluiŭ și extrema anarchia, ce domnia în tôte ramurile vieței publice.

Încă în 16 Augustŭ 1783, îndată după întorcerea sa la Viena, împăratulŭ ordonă guvernuluiŭ din Transilvania să apere pe iobagi în contra tuturorŭ apăsărilorŭ și vexațiilorŭ domnilorŭ pămîntesci, că de aci înainte iobagiulŭ să se pôtă căsători, să pôtă învăța artele și meseriile, chiar fără consensulŭ domnuluiŭ pămîntescŭ, și nici unŭ domnŭ

pământescă să nu mai scóță pe iobagiî din moșii, fără cauză legală, constatată prin judecată, nici să-i strămute dintr'unu comitată în altul. Iar în 2 Martie 1784, împăratul Iosifă invită de nou pe guvernulă din Transilvania, că până se voră termina investigațiunile în privința serviciilor și impositeloră excesive, despre cari se aă plânsă țeranii cu ocasiunea ultimei sale călătorii, până atunci obligațiunile iobagiloră să se reducă la măsura fixată prin legile urbariale, saă prin vechia consvetudine.

Amendouă călătoriile împăratulă în Transilvania, lăsară o adâncă impresiune în inima țărânului română. Afabilitatea împăratulă cu iobagiî, viulă interesă, ce-lă arătă la tóte ocașiunile pentru îmbunătățirea sortiî loră, puțina considerațiune față cu nobilimea unгурescă, tóte aceste formară în țeranii o convicțiune constantă, că împăratulă dorește din inimă ușurarea sortiî loră, că uresce nobilimea unгурescă, care, diceaă dênșii, nu plătesce contribuțiune, și nu e de nici ună folosă pentru împăratulă, și dacă cu tóte acestea misera loră sórte nu se îmbunătățesece, cauza nu este împăratulă, ci numai nobilimea unгурescă și autoritățile din Transilvania, cari prin posițiunea și influența loră anihiléză tóte ordinele și tóte intențiunile împăratulă.

Așa argumentaă țeranii.

Și în realitate politica antifeudală a împăratulă Iosifă, care în tóte reformele sale se întemeia mai cu sémă numai pe armata cea mare a țeraniloră, în fine călătoriile sale în Transilvania, făcură pe iobagiî românii să aibă mai multă încredere în drepturile și în puterea loră.

Țeranii vedându-se acum sprijiniți de împăratulă începură să fiă mai renitenți cu domniî loră feudali, și în unele locuri denegară serviciile iobăgesci îndată după cea de ântâiă călătoriă a împăratulă, declarară ordinele guvernulă neobligătorie pentru dênșii dicându, că sunt de la domni și nu sunt de la împăratulă, și peste totă țărânulă română începu a se nutri cu speranța, că peste puținu timpă iobăgia

se va sterge, pământurile iobăgesci vor rămâne în deplina lui proprietate, și că poporul român va ajunge, dacă nu elementul dominant în Transilvania, cel puțin egal îndreptățit cu cele trei națiuni, cu ungurii, sașii și secuii ¹⁾.

IX. CĂLĂTORIA LUÎ HORIA LA VIENA ÎN 1783.

În luna lui Novembre 1783 Horia deputatul țăranilor din Albacă plecă din noă la Viena.

Despre călătoriile lui Horia și Cloșca la Viena aflăm următoarele date în interogatoriul, care-l făcuse contele Iankovits cu Cloșca la anul 1785.

„Dênșii, ne spune Cloșca, a fost în trei rënduri la Viena. Antâiași dată (1779) Horia, Cloșca, Dumitru Todea Bută și un alt locuitor din comuna Rîul-mare cu numele Gavrilă. În călătoria a doua (1780) a fost Horia, Cloșca, Christea Nicola și Gavrilă Onu din comuna Rîul-mare. Iar în călătoria a treia (1782) a fost la Viena Horia, Cloșca, Simion vărul lui Dumitru Todea din Rîul-mare și Popa Dumitru din Certej. Horia, adauge Cloșca, a mai fost încă o dată pentru a patra oră la Viena și anume în postul Crăciunului din anul 1783, și de astă dată s'a întorsă a casă numai târziu după Pască. Dar cine a fost cu Horia de asta dată la Viena dênșul nu scie. Bani de călătorie a primit totu-de-una de la comunele, pe cari le a reprezentat, și anume dênșul, Cloșca, a primit câte 20 fl. pentru fiă-care călătorie de la comunele Bucium, Abrud ²⁾ și Cărpeneș, iar cât a primit cei-l-alți deputați dênșul nu pôte sci. Călătoria până la Viena a făcut'o

¹⁾ Heydendorf M. C. v., Selbstbiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVI. 653.

²⁾ In privința Abrudului Cloșca observă, că banii i-a primit dela iobagi, iar nu din partea orașului.

totu-de-una pe jos, și fiă-care călătoria ținea câte patru săptămâni dusul și alte patru săptămâni întorsul, și pe lângă aceea mai trebuiau să ascepte în Viena câte patru și mai multe săptămâni. Petițiunile către împăratul le făcuse în două rânduri nobilul Samuil Marți din Abrud (care mai târziu a fost și dânsul căpitan în revoluțiune), iar a treia oră, petițiunea le a compus-o agentul Ștefan Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuși împăratul, și totu acestu Enyedi le a făcutu două copii de pe privilegiile lor, și a fostu cu dânsii în audiență la împăratul. Pentru compunerea petițiunilor dânsii nu au plătitu nimic nici lui Samuil Marți din Abrud și nici agentului Enyedi din Viena¹⁾.

Pe când Horia și cu alți deputați ai muntenilor²⁾ ajunseser

¹⁾ Cloșca în interogatoriul său nu amintesc anume în cari ani a fostu dânsul cu Horia la Viena. Dar în petițiunea, pe care o înaintase Horia la cancelaria aulică în anul 1780 (pag. 85) dânsul, Horia, ne spune expresu, că prima sa călătoria la Viena în afacerile muntenilor a fostu cu unu an mai înainte (ante annum), adică în 1779. Iar călătoria a doua a fostu apoi în lunile Octombrie-Noembrie 1780, când petițiunea muntenilor a fostu înaintată de a dreptul la curtea imperială (altissima signatura), și prin urmare deputații muntenilor au fostu de astă dată primiți în audiență. A treia călătoria a fostu în lunile Martie-Aprilie 1782. Petițiunea e compusă și semnată de agentul Enyedi și fu prezentată de a dreptul împăratului în audiența de la 16 Aprilie 1782 (supplex libellus altissima manu signatus). Totu în luna lui Aprilie a anului 1782 deputații muntenilor mai prezentară împăratului și o altă petițiune pentru confirmarea privilegiilor date de principii Sigismund și Gavrilă Batori, George Racoți cel bătrân și cel tineru, ca să le fiă permis a aduce alimente din Ungaria liberi de vamă; așa că cele relatate de Cloșca despre călătoria a treia la Viena corespund pe deplin cu actele din anul 1782. În fine călătoria a patra sa cea din urmă a lui Horia la Viena a fostu în toamna anului 1783. Horia fusese așa dar de trei ori primitu în audiență la curtea imperială, o dată în 1780, pe când trăia încă împărătesa Maria Theresia, și de două ori pe timpul domniei lui Iosif al II-lea, în 1782 și 1784.

²⁾ Horia în călătoria acesta nu a fostu numai singuru la Viena. În ordinul cancelariei aulice din 13 Aprilie 1784, No. 674, se vorbesce de mai mulți deputați (Deputatus suos huc expeditos), și între deputații

la Viena în luna lui Decembre 1783, pe atunci împăratul Iosif al II-lea plecase în Italia la Roma, de unde se întorse numai în primăvera anului următoriu (în 20 Martie 1784), și acesta fu cauza, pentru care Horia trebui de astă dată să ascepte așa mult în Viena.

Dar îndată după întorcerea împăratului, Horia fu primit în audiență, în ziua de 1 Aprilie 1784. Cu această ocaziune dânsul prezentă monarhului o nouă petițiune în numele comunelor Rîul-mare, Vidra, Câmpești, Bistra, Mușca, Ofenbaiă, Bucium, Abrud și Cârpeniș, petițiune în care locuitorii se plîngeau de nouă, că pe lângă toate rugăciunile lor înaintate în diferite rînduri la curtea imperială, dânsii n'au putut să obțină nici o ușurare, că locuitorii comunelor de abia mai pot rămâne pe la casele lor, din cauza maltrătarilor funcționarilor domeniului și ai comitatului, că unii au murit din cauza bătăilor, alții în miseria închisorilor, iar unii zac totuși închiși; și în fine dânsii se rugară a se face dispoziții, ca deputații comunelor să nu mai fiă maltratați pentru plînsurile înaintate la curtea imperială.

În 13 Aprilie 1784 urmă apoi ordinul cancelariei către guvernul din Transilvania, și al cărui cuprins era: că până va urma deciziunea monarhului asupra investigațiunii, care a fost ordonată încă în anul 1780, până atunci guvernul să apere pe locuitorii comunelor susplinate și pe deputații lor în contra tuturor persecuțiilor ilegale ale funcționarilor domeniului și comitatului, și dacă unii din ei voru fi închiși pentru plînsurile acestea, aceia să fiă puși numai de cât în libertate. De asemenea fură invitați și deputații comunelor, să plece acasă și să ascepte liniștiți deciziunea, care va urma câtu mai curînd, de oră-ce, ține cancelaria, prezența lor în Viena,

aceștia se vede a fi fost și Petru Nicola din Albac, care dimpreună cu Horia era urmărit pentru tumultul din Câmpești (der Nicola Petru welcher sammt Hora bereits in Wien war. M. Brukenthal către cancelaria aul. 30 Iulie 1785).

nu p^ote să ajute nimic^u nici la grăbirea decisiunii și nici la favorul^u causei.

Dar audiența lui Horia la împ^{er}atul^u din primăvera anului 1784 j^ocă un^u rol^u important^u în tot^u cursul^u acestei memorabile revoluțiuni.

Anume e fapt^u pozitiv^u, că Horia, îndată după înt^orcerea sa acasă, începu să agiteze pe ț^{er}anii din Transilvania, mai ântâiu în secret^u și apoi pe față, dⁱcându-le: că împ^{er}atul^u a trimes^u mai multe ordine în Transilvaia, ca ț^{er}anii să nu mai facă servici^u în m^{er}sura de până aci, dar nobilimea și autoritățile Transilvaniei nu voiesc^u să respecteze ordinele monarcului și nu voiesc^u să le comunice iobagilor^u, că din ac^{es}tă ca^usă împ^{er}atul^u a dat^u ordin^u să se militarizeze într^{er}ega ț^{er}ă, și iobagi^u să capete arme că d^{en}sul^u are ch^{ar}tii dela împ^{er}atul^u, ca ț^{er}anii de aci înainte să nu mai facă servici^u domnilor^u, ci numai împ^{er}atul^u ¹⁾, că monarcul^u nu scie nimic^u de o mulțime de im^ositate, pe car^u le a^u aruncat^u asupra iobagilor^u numai nobilimea și funcționari^u, în folosul^u lor^u propri^u și fără de scirea împ^{er}atul^u ²⁾ și de oră-ce nobilimea nu voiesce să comunice ț^{er}anilor^u ordinele date pentru ușurarea lor^u, de aceea împ^{er}atul^u l'a autorisat^u, ca să res^ole pe români^u din Transilvania și cu d^{en}șii să stingă și să estermineze pe toți magnații, pe toți nobili^u și pe cei alalți unguri, să le prădeze și prefacă în cenușă t^ote curțile

¹⁾ Der Horre unser Capitain . . . . hat eine Schrift von Kayser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle, Indem er der Horre-selbst bey Ihro Mayestät gewesen, und der Kayser hatte auch denen Landesstellen den Befehl zugeschickt, dass wir den Grundherrn nicht wie bishero Frohndienste thun solten, weilen aber die Herrschaften sich hienach nicht achten wolten, so habed der Kaiser befohlen, dass wir so, wie das ganze Land zu Soldaten conscribirt werden solten. Români^u din Zarand^u către ocalistul^u I Molnar^u. 17 Nov. 1784.

²⁾ Dicebat Hora . . . . quod taxam capitatis et taxam urbanialis cameralis non sit a Sua Majestate sed a Dnis tantum Magnatibus et nobilibus imposita (sic). Depos. l. Urs^u Uibar^u, 22 Nov. 1784.

și averile, așa ca să nu mai rămână piatră pe piatră și acesta este voința și porunca împăratului¹⁾.

Spre încredințare că toate aceste sunt adevărate, Horia se presentă înaintea poporului cu o cruce mică aurită²⁾, pe care se afla și chipul împăratului³⁾, și care dicea, că i-a dat-o însuși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Totu-o-dată dânsul asigură pe țărani, că nici soldații din armata imperială nu voru pușca asupra lor, îndată ce voru vedé semnul acesta⁴⁾.

Crucea acesta, dîcî uni, că Horia ar fi cumpărat-o în tîrgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergamen din secolul al XV-lea, scris în limba latină și cu inițiale de aur, pe care lă înfățișa înaintea poporului ca o pleni-

¹⁾ diese vor Ihm stehende 2 Männer ihn (Horia) in Vöröspatak mit Augen gesehen, und aus seinem Munde den Befehl gehört haben . . . Er habe vom Kayser die Vollmacht die Hungarn auszurotten. Interrog. lui Horia 41. — Dass Horia . . . überführet ist . . . den Befehl ertheilt zu haben . . . sammentliche in diesem Gross-Fürstenthum Siebenbürgen befündliche Herrschaften, Edelleute und bürgerliche sowohl als unterthänigen Standes Hungarn zu vertilgen. Sentența l. Horia.

²⁾ Endlich aber um . . . das volle Zutrauen des Land-Volks zu gewinnen hat er demselben ein vergoldetes Kreuz . . . vorgewiesen. Sentența contra lui Horia. 26 Februarie 1785.

³⁾ si vergyem ke Tyipu eszta pe Krutse Tyipu Imperatuluj si me plek la Tyipu Imperatuluj, dare pene la optă zi sze fi je patse. Cuvintele v. col. Schultz la Tibru, după depozițiunea l. Vasile Avramă din Lupșa 29 Novembre 1784. — Iosif Bänkő în manuscriptul său despre revoluțiunea lui Horia încă ne spune, că Crișană în adunarea de la Mes-técănă, scoțîndu din traistă o cruce și arătînd-o poporului a dîsu: „Vedeți, asta-i chipul împăratului și-i semnă, că e voința împăratului, ca voi să fiți militari.“ Bibl. Museului trans. Colect. Al. Mike Tom. III „Despre români“ 44. — Cf. Kozma Pál, Zaránd-vármegye' leirása. 96.

⁴⁾ Quando vidit Populus Horam cum Cruce aurata, quam a Sua Majestate dicebat esse donatam, et multitudinem hominum circa illum, audivitque dicentem, quod neque milites ipsius Crucem videntes contra illos insurgerent Populus seductus fuit. Depozițiunea l. Ursă Uibară 22 Novembre. 1784.

potență din partea împăratului; ¹⁾ dar că în realitate pergamenu lă acesta nu era altă ceva, de câtă evangelia Sf. Ioană, „Întru începută era cuvântulă“, numită Canon de către preoții catolici, și care după disolvarea ordinea Iesuiților ajunsese în tângulă de vechituri dimpreună cu alte lucruri bisericesci²⁾.

Cuvintele lui Horia, întâmpinată deplină încredere la țeranii români din Transilvania. Mai multă, ele produsera o adâncă consternațiune la tôte clasele nobilimii din Transilvania. Și chiar după încetarea revoluțiunii nu aă lipsită omeni, cari susțineau, unii în ascusă și alții pe față, că pasiunea înfocată, cu care și-a urmărită împăratulă Iosifă planurile sale liberale, antipatia dânsului către constituțiunea și nobilimea ungerescă, ușoră l'aă putută aduce în pozițiune să încourageze pe Horia, și că a trebuită să existe ceva adevără în cuvintele: „cu voia și cu porunca împăratului,“—cuvinte, pe cari căpitanulă țeraniloră le aruncă în lume cu atâta resoluțiune.

Dar despre cele întemplate în audiența lui Horia la împăratulă din primăvêra anulă 1784 nu există nici cea mai mică informațiune pozitivă.

La începutulă mișcării, țeranii români, vorbiaă despre audiența acêsta astă-felă: că într'ună timpă ôre-care, împăratulă Iosifă se ar fi plânsă către Horia, că nu pôte nici de cum să supună nobilimea ungerescă, și atunci Horia ar fi disă că dacă împăratulă i lasă țeranii pe mâna dânsului, atunci elă cu ajutoriulă acestora, saă va supune saă va estermina cu totulă nobilimea ungerescă, și atunci împăratulă i dede crucea de aură.³⁾

¹⁾ pro credentialibus cruce m quamdam auream Literasque cum quibusdam caracteribus aureis commonstravit, falsa haec . . . instrumenta sibi ab Augustissimo in fidem expeditionis data esse dictitans. Comitatulă Hinedôrei către c. Iankovits, 25 Novembre. 1784.

²⁾ Szirmay A., Horaianae seditionis historia, § 55. Ms. în bibl. Múseului din Pesta.

³⁾ tempore quodam Caesar eidem (Horjae) conquestus est quod no-

Maî există încă o relatare în privința acésta, anume scrisórea unuí nobilú din Zarandú cu numele Ribiczei, către unú conte ungurescú.

Ribiczei serie :

În audiența, ce a avut'o Horia la împératulú în primăvéra anuluí 1784, dênsulú, după ce espuse plângerile muntenilorú în contra arendașilorú armení, se rugă în fine de împératulú, ca să libereze pe români de iobagia ungurilorú și totú odată adause, că dacá împératulú nu va face acésta, atuncí ușorú se póte întâmpla, că românií să se reseóle, și singurí cu pericolulú lorú să ceree a-și câștiga libertatea. La cuvintele aceste împératulú ar fi đisú către Horia: Faceți-o! (Thut ihr das!), iar Horia în semnú de grațitudine căđu atuncí la picióarele împératulú.

Scena acésta, đice Ribiczei, i-a relatat'o în maî multe rëndurí unú amicú alú seú, căpitanulú Sodler din regimentulú de infanteriá Carolú de Toscana, care în timpulú acesta fusese și dênsulú la Viena pentru óre carí afacerí, și care maî târđiú a repositú în orașulú Slatna din Transilvania ¹⁾.

Cuvintele lui Horia, ce e dreptú, corespundú cu o mulțime de fapte positive, și anume, că ordinele date pentru ușurarea sarcinelorú iobăgescí nu se publicau și nu se esecutau în Transilvania, că împératulú Iosifú voia să estindă și maî multú înstituțiunea grănicerilorú din Transilvania. Dar cu tóte acestea relatările lui Sodler nu sunt suficiente pentru a stabili o veritate istorică: dacá revoluțiunea dela 1784 s'a făcutú cu scierea și cu învoirea împératulú Iosifú; și peste

bilitatem nullo modo subjugare possit, ad haec Horjam dixisse: si Caesar plebem rusticam ei concederet brevi nobilitatem illorum ope aut subjugare aut de toto deleri erucemque auream Caesarem ei dedisse. Deposițiunea l. Iosifú alú Popi din Sulighetú, Deva 8 Novembre 1784.

¹⁾ Biblioteca museului transilvanú din Clujú, colecțiunea Al. Mike Tom III „Despre români“ 301.

totu' nu e de locu' constatată, că Sodler ar fi fostu' presentu' la audiența, ce o avuse Horia la împăratul.

În Transilvania însă, pe la anulă 1784 nu era lucru nou de a pune în mișcare pasiunile țeraniloră cu voia și cu porunca împăratului. Sistemulă acesta de agitare se pusesse în practică cu succesu' încă în două rënduri, mai înainte de 1784. Anume la anulă 1759, în timpulă când mai curgeau încă turburările de religiune între uniții și neuniții din Transilvania, unu' preotu' română din comuna Aciliu', cu numele Popa Ionu'¹⁾ respândi faima prin mai multe părți ale Transilvaniei, că dēnsulă e autorisatu' din partea împărătesei Maria Theresia ca să schimbe în tôte comunele românesci pe preoții uniți cu cei nenniți, să țină adunări publice sau sinode, și că dēnsulă are chărtii dela împărătesă Maria Theresia, prin cari e împuternicitu', să facă schimbările aceste în biserica română; totu' asemenea se întēplă înainte de 1784, că unu' țerană română, care fugise din armată, resculă pe iobagiă baronului Samuilă Intzedi din Transilvania, asaltară curtea baronului, 'lă prinseră, 'lă chinuiră și apoi desbrăcatu' aprăpe cu totulă 'lă duseră ca prisioneriă, dina la amēđi, până la o distanță depărtată. Țēranulă acesta încă đicea, că dēnsulă e trimesu' din partea împăratului, ca să prindă pe baronulă Intzedi.

Peste totu' așa dar' devisa „cu voia și cu porunca împăratului“ era în secululă trecută unu' mijlocu' fôrte practică de a pune cu succesu' în mișcare masele țeraniloră.

În realitate însă revoluțiunea din munții Abrudului devenise inevitabilă încă mai înainte de călētoria lui Horia la Viena în 1783. Sentimentulă publică ală munteniloră se revoltase

¹⁾ Numele seău adevărată a fostă Ionă Molnară de origine din comuna Sadă de lângă Sibiu. În urma ordineloră guvernului dēnsulă fu prinsă și trimisă la Blajă, iar aiciă fu lipsitu' de preoțiă și tunsă, din care causă poporulă l'a și numitu' Ionă Tunsulă.

Încă din anul 1778, când deputații comunelor Rîul-mare și Câmpeni fusese pedepsiți cu bastoane, din cauză, că s'ermanii locuitorii cercase a se plînge la guvernă în contra abusurilor și tirăniilor funcționarilor.

Încă în anul 1783 sentința Forului-dominală din Slatna declarase, că pacea și liniseea publică în munții Abrudului numai prin terore se mai pôte restabili. Iar de altă parte Horia, deputatul țăranilor din Albaeă, era considerat ăncă dela 1782 ca cel ă mai periculos ă agitator ă din munții Abrudului, urmărit ă prin mai multe comitate, soții seă condamnați unii la mărte iar alții la închisore. Așa. că pentru dănsul ă nu mai rēmăsese la anul 1784 altă alternativă, de cât ău să ăncăpă revoluținea, să ău să fiă prins ă și condamnat ă și el ă. Nu esistă așa dar, nici cea mai mică esagerare în cuvintele lui Cloșca către contele Iankovits: că funcționarii domeniului ămbă de doi ani de țile după dănsul ă și după Horia, ca să-ă prindă și să-ă spândure.

Dar îndată ce Horia se întorse de la Viena, țeranii din munții Abrudului mai făcură o ultimă încercare la guvernul ă din Transilvania.

Sunt memorabile în această privință cuvintele lui Cloșca către contele Iankovits.

În postul ă St. Petruului din anul 1784, ne spune Cloșca, dănsul ă dimpreună cu mai mulți ămeni ă ă luat ă cu sine revoluținea, ce o adusesse Horia din Viena și s'ă ă dus ă la Sibii ă. Cu această ocasiune guvernul ă le spuse, că locuitorii, cari sunt arestați pentru afacerea ăcrista vor ă fi puși în libertate, iar dănsii să mērgă acasă și să fiă linisciți, fiind ă-că plângerile lor ă se vor ă cerceta și decide după dreptate. De astă dată guvernul ă le puse un ă termin ă de 14 țile, și după trecerea acestui termin ă, dănsii se ă ă dus ă de nou ă la Sibii ă, și guvernul ă le puse acum un ă nou termin ă. După ce a trecut ă și terminul ă acesta guvernul ă transilvan ă le spuse, că a trimis ă tôte actele lor ă la prefectul ău să ă la comitele din Galda, și de aci înainte să mērgă numai acolo. Dănsii se

aă dusă apoi la Galda, și prefectulă la începută le a promisă, că se va interesa de cauza loră, și spre scopulă acesta le a pusă mai multe termine. Dênșii aă fostă de trei oră la Galda și mai în urmă a fostă dênșulă, Cloșca, și alți cinci ómeni, și de astă dată prefectulă le a spusă să mērgă acasă, fiindă-că investigațiunea s'a terminată și din tótă afacerea loră nu resultă nimică. După ce aă primită răspunsulă acesta-dênșii se aă dusă la comisariulă de resbelă din Alba Iulia, i-aă arētātă resoluțiunile, comisariulă le a cetită și le a spusă, că să mērgă acasă și să fiă linisciți, de óră-ce împēratulă va veni și așa în Transilvania și atunci voră putē vorbi în persónă cu monarhulă, iar ieī s'aă întorsă acasă și despre cele întēplate aă reportată comuneloră Cămpenă, Cărpenișă și Rîulă-mare.

Acesta fu, așa dar, tristulă resultată ală tuturoră plângeriloră înaintate la Viena dela anulă 1779 și până la 1784. Investigațiunea ordonată în anulă 1780 se terminase, ce e dreptă, dar în nefavorulă munteniloră

Justițiă pentru țēranii români nu mai era.

X. CONSCRIPTIUNEA MILITARĂ.

Cea mai mare agitațiune între țēranii români din Transilvania o provocă conscripțiunea militară din 1784.

În anulă 1761 baronulă Adolfă Bucow, comandantulă generală ală Transilvaniei¹⁾ propuse guvernulă din Viena să înființeze pe lângă frontierele Transilvaniei mai multe regimente de grăniceri, și astă-felă să prelungească de alungulă Carpațiloră cordonulă militară, care se întindea din Dalmația peste Croația, Bănată și până la Porțile-de-feră.

¹⁾ Br. Adolfă Nicolae Bucow generală de cavaleriă, fu numită în 15 Februarie 1761 comandantă generală ală Transilvaniei, în 7 Maiă 1762 fu însărcinată și cu președința guvernulă transilvană, și reposă în 17 Maiă 1764, în etate de 54 ani.

Împărătesa Maria Theresia aprobă planul generalului Bucow și în cursul de patru ani de la 1762—1766 se înființară succesiv în Transilvania trei regimente de grăniceri români și alte două regimente de secuși¹⁾.

Acum comunele românești, cari primise arme, scăpară odată pentru totu-de-una de greutatea și miseriile servituții, posesorii feudali fură espropriati, iar țeranii români, din iobagi maltratați și fără avere, ajunseră oameni liberi, proprietari de pământ, supuși numai autorităților militare, și avându o singură obligațiune, să apere frontierele țerei în timpul de pace și în timpul de rebelu.

¹⁾ Primul regiment de grăniceri români se întindea de a lungul Carpaților meridionali, se începea în districtul Brașovului, trecea peste Țera Făgărașului, districtul Sibiiului și alu Orăstiei și se termina în comitatul Hinedorei. Colonelul regimentului se afla în Orlatu și vice-colonelul în Hațegu. Iar regimentul alu doilea de grăniceri români era compus din populațiunea, care formeză astăzi districtul Năsăudului. La înființarea acestui regimentu împărătesa Maria Theresia trimise aici mai mulți oficeri italieni pentru instrucțiunea și organizarea grănicerilor, și oficerii aceștia, oameni de aceeași origine cu peporalu în mijlocul căruia venise, inspirați de suvenirile trecutului, și ca să entuziasmeze și mai multu pe grăniceri, puseră nume latine la trei comune românești din ținutul Năsăudului: Romuli — Parva — Nepos — (Iar numele comunei Salva, care încă se credea a fi totu din epoca aceasta, e mai vechiu, elu figurează și în documentele sec. XVII. Archiv. N. F. XII. 429). Totu cu această ocaziune regimentul alu II românescu primi pe stegul său frumoșă devisă: *Virtus romana rediviva*. Colonelul regimentului se afla în Năsăudu, vice-colonelul în Feldra. Alu treilea regimentu de grăniceri români, era unu regimentu de dragoni, însă din cauză, că regimentul acesta era prea tare reslățitu prin țeră, fu redusu în anul 1772, numai la patru escadrone, și escadronele aceste fură încorporate la regimentul secuiescu de cavaleriă (husari). Comandanții acestor escadrone erau în Dejan, la Dobra, la Tiușu și la Agribici. Regimentele grănicerilor români intrară pentru întâia oară în rebelu la a. 1779, și de atunci în cöce ele se distinseră la tôte ocaziunile cu adevărată gloriă militară. La 1848—49 însă regimentele secuiesci de frontieră făcură cauză comună cu revoluțiunea ungerescă și după pacificarea Ungariei, guvernul din Viena nu mai află cu cale, ca să lase pe secuși și de aci

Starea acésta liberă și fericită a comunelor din frontieră desceptă în scurtă timp o via dorință și în cele-l-alte comune iobăgesci, ca să primescă arme și în loc de servicii feudale, să facă servicii militari.

Ocasiunea cea mai bună pentru comunele iobăgesci, ca să-și manifesteze acésta dorință a lor, se presentă în anul 1784.

Încă în luna lui Ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale de germanizare¹⁾ și cu reformele, ce le avea în perspectivă, ordonă guvernului transilvan să înscrie prealabil între grăniceri și pe alte comune, ce sunt aședate lângă frontierele Transilvaniei²⁾.

Dar sistemul frontierei militare din Transilvania lovise adânc în interesele claselor privilegiate. Mai multe familii nobile unguresci fusese espropriate într'un mod simțitoriu. Teritoriile întregi se scosese de sub competența administrațiunii civile. Autoritățile militare ale grănicerilor confunda adese ori sferile de jurisdicțiune, și ce e mai mult lua rolul de protectori ai iobagilor în contra tirăniilor

înainte în arme, și astă-fel granița secuiească fu desființată. După ce acum frontiera orientală a Transilvaniei rămase lipsită de miliție, guvernul austriac fu de părere, că nici instituțiunea grănicerilor români din partea de amedă-și și de medă-nopte a Transilvaniei nu mai are înțeles practic, și așa în 1851 fură desființate și regimentele românesci.

1) În 11 Mai 1784 împăratul Iosif decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania în locul limbei latine, care mai rămase în usă numai în Polonia, în Ungaria și în Transilvania. Despre limba ungurească împăratul se exprimă astă-fel: Si Hungara vernacula in eodem Nostro Hungariae Regno Partibusque illi adnexis Magno item Transylvaniae Principatu communis foret, posset equidem tunc in ipsis etiam pertractandis publicis negotiis illius usus fieri, ast notum est, Germanicam, Illyricam cum multiplicibus illius Dialectis, item Valachicam adeo perinde in usu esse, ut Hungarica pro communi lingua haberi omnino nequeat. Ord. Imp. Iosif, 11 Mai 1784.

2) Ihro k. k. Majestät . . . von Allerhöchst dero unermüdeten Sorgfalt für die Sicherheit dieses Landes, und für die Wohlfahrt Ihrer Unterthanen bewogen durch ein unterm 31 Januar dieses 1784 Jahres an dieses königliche Gubernium erlassenes Allerhöchstes Hof-Decret die

nobilimii. Așa că ordinul împăratului Iosif pentru înscrierea prealabilă rămase nepublicat în Transilvania până după începerea revoluțiunii române.

În timpul acesta Horia, deputatul țăranilor din Albacă, se întorsese dela Viena și dânsul aruncă numai de câtă scânteia revoluțiunii în masele țăranilor. Împăratul, ținând dânsul, a trimis un ordin în Transilvania ca toți locuitorii țerei să fiă înscriși ca militari, acesta din cauză că nobilimea nu voiesee să respecteze ordinele monarhului pentru ușurarea țăranilor, și dânsul are chârta de la împăratul, că țăranii de aci înainte să nu mai facă servicii nobililor ci numai împăratului¹⁾. Agitațiunea acesta combinată și esecută cu multă înțelepciune provocă numai de câtă serioase turburări în mecanismul feudalității transilvane. Faima se lăți repede în comunele iobăgesci, că împăratul voiesee să militarizeze întreaga țară²⁾, și o mulțime de țăranii din comitatul Albei și al Hinedorei începură să alerge numai de câtă la ofierii din Alba Iulia și din Hațegü; ca să cêră arme, să se înscrie ca militari.

Începutul mișcării lă făcură țăranii români din comuna Hăpria, în comitatul Albei-de-josü. Anume în luna lui

Conscription einiger von Ihro Majestät selbst bestimmten an die Gränzen dieses Grossfürstenthums stossender Ortschaften, Gründe und Gemeinden Allergnädigst anzuordnen geruht haben. Ord. guv. trans. Nov. 1784. — Hurmuzachi afirmă în Fragmentele sale (II. 215) dar fără să indice vre o sorginte anumită, că guvernul din Viena ar fi voit în timpul acesta să inființeze încă două regimente de grăniceri români. Dar în acele, cari se raportă la turburările conscripțiunii din 1784 noi nu amă aflatü nici cea mai mică amintire despre această intențiune a guvernului.

¹⁾ Der Horre unser Capitain . . . hat eine Schrift von Kaiser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle, Indem er der Horre selbst bey Ihro Majestät gewesen, und . . . habe der Kaiser befohlen das wir so, wie das ganze Land zu Soldaten conscribirt werden solten. Țăranii din Zarandü către oculistul I. Molnarü, 17 Novembre 1784.

²⁾ dass Euer Majestät Willens seyen alle Inwohner des Landes conscribiren zu lassen. Canc. aul. 23 Septembre 1784.

Iulie 1784 țeranii români din comuna Hăpria trimiseră 10 deputați la comisariul de resbelă, Ortmayer, din Alba Iulia, și cerură, ca locuitorii comunei să fiă înscriși ca militari. Comisariul Ortmayer se aretă favorabilu acestei dorințe și invită pe deputații comunei Hăpria să se presinte de nou la o ȝi anumită, când le va comunica și răspunsul comandantului generală din Sibiiă. Peste puține ȝile sosi ordinulă baronului Preisz, a comandantului generală din Sibiiă, ordină, prin care comisariulă Ortmayer era învitatū, să înscrie ca militari pe locuitorii comunei Hăpria dimpreună cu tôte familiile și cu tôte pământurile lorū, dar totū o-dată să le declare, că dênșii să fiă cu ascultare față cu domniū lorū pământesei până va urma decisiunea definitivă a monarhului. În fine, ȝicea br. Preisz, că dacă se vorū presenta și alți locuitori din alte comune, dênșulă să procedeze totū în modulū acesta. La terminulă fixatū deputații țeraniloră din Hăpria se înfățișară de nou la Alba-Iulia. Comisariulă Ortmayer, i invită să vină în ȝiua următore dimpreună cu toți locuitorii și cu preotulă comunei, și de astă dată ei fură înscriși ca militari.

Acum începutulă era făcutū, și faima despre cele întemplate se răspândi repede în comunele vecine în Henigū, în Straja, în Dumitra și Vingardū. Țeranii din comunele aceste trimiseră și dênșii deputați la Alba Iulia. Comisariulă Ortmayer i înscrie și pe locuitorii aceștia și totū o-dată le declară verbală, că dênșulă are ordină precisă dela comandantulă generală, ca să înscrie pe toți locuitorii, cari se vorū presenta de bună voiă ¹⁾.

¹⁾ Totū asemenea certifică și protopopolă română din Alba Iulia Tironă Dragoșū: *Infra scriptus testor super eo quod Magnus D. Bellicus Commissarius mihi coram praefata sua Dominatione personaliter constituto, ordines Consilii Bellici, accepisse declaraverit, nimirum ut quicumque militiae nomen dare voluerit, atque huc eo fine appulerit, suscipiatur et conscribatur, etc. A. Carolinae d. 22-da Aug. 1784. Tyron Dragosy mp. Districtus Albensis Archidiaconus.*

Acum perspectiva unei năuue stări sociale era deschisă pentru țeranii, și entusiasmul de militarizare începu a se estinde cu rapiditate totu mai mare.

Pe lângă iobagiū din comitatulū Albei începură să alerge cu mulțimea la Alba Iulia și țeranii din ținuturile vecine, din comitatulū Cetății-de-baltă, alū Turđii, alū Hinedorei și Zarandulū. Nime nu mai voia să fiă iobagiū și vechia iubire pentru viața de arme începu a se manifesta de nou în țeranulū românū.

Comisariulū Ortmayervē dēndū cā numērulū țeranilorū, cari se presintă la Alba Iulia ca să cēră arme, cresce din ȃi în ȃi totū mai tare, deschise acum unū biuroū separatū pentru operațiunile conscripțiunii, biuroū, în care pe lângă personalulū sēū militarū mai lucraū ȃiua și nōptea încă 6 preoți romāni dimpreună cu ficiorii lorū. Și cānd nici personalulū acesta nu mai era suficientū, ca să înscrie mulțimea cea mare a țeranilorū, cari se înfățișau pe fiă-care ȃi, comisariulū Ortmayer împărți formulare pe la comune și le invită să facă conscripțiunea acasă cu preoții, cu primarii și juratii și s'o aducă gata la Alba Iulia. Și urmarea fu, cā țeranii parte plecaū de a dreptulū la Alba Iulia, ca să facă înscrierea acolo, parte se înscrieau pe acasă cu preoții și cu învățatorii lorū.

Peste totū agitațiunea pentru militarizare se respāndi în țera cu atāta rapiditate, în cātū în timpū de 4 sēptēmāni de la jumētatea lunei lui Iulie și pānā la jumētatea lunei lui Augustū, se înscrieră la Alba Iulia ¹⁾ 81 comune din comitatulū Albei, alū Turđii, alū Zarandulū și alū Cetății-de-baltă.

¹⁾ Alba Iulia (Bēlgradū, Weissenburg, Karlsburg, Gyula-Fehērvār) aședată la pōlele munților în partea de apusū a Transilvaniei, pe țermurile dreptū alū rīnului Ompoiū, era în timpurile mai vechi reședința Principilorū transilvani și a mitropolitulū romānū, din care causă Archiepiscopulū din Blajū pōrtă și astăȃi titlulū de mitropolitū alū Albei Iulie. Iar dupā trecerea Transilvaniei sub domnia casei austriace Alba Iulia fu destinată ca reședință a guvernulū transilvanū (Resolutio

În scurtă timp, spiritul de militarizare începu să cuprindă și pe iobagi sași. Generalul Pfefferkorn se întâlnește la Sâncel cu o trupă de iobagi, în număr de vr'o sută de inși români și sași, din comuna Boianu, cari mergeau la Alba Iulia să se înscrie ca militari. Întrebați de generalul Pfefferkorn unde merg și ce voiesc, iobagi sași i răspunseră, că dâșii voiesc să se facă militari din cauză, că administratorul domnului feudal i tratăză într'un mod cu totul neuman, mai mulți iobagi au murit din cauza bătailor, iar pe unul, diceau dâșii lă înmormântăză pôte astăzi.

Tot în același timp se ivi o asemenea mișcare și în Țera-Hațegului. Aici începutul lă făcură țeranii români din comuna Gonța. Dâșii se presentară la vice-colonelul Karp¹⁾ din Hațegu, și cerură să fiă înscriși ca militari.

După țeranii din Gonța urma locuitorii din comunele Vâlcelele-bune, Vâlcelele-rele, Boșorogu, Bățalariu, Valea Sângeorgiului, Ohaba, Ocoliușu-micu, Titidu, Sântă-Halma, Plopi

c. r. Alvincziana, 21), dar din diferite motive politice, guvernul fu strămutat mai târziu din Alba Iulia la Sibiu și din Sibiu la Cluj. Împăratul Carol VI adăuse nouă fortificațiuni la cetatea Alba Iulia (1715-1735), și după numele său s'a și numit apoi Alba Carolina. Iar pe șesul, care se întinde între Alba Iulia și Partoșu, se afla în epoca romană cetatea Apulum fondată de împ. Marcus Aurelius (161-180), și ruinele acestui municipiu, străde regulate, edificii cu ziduri înalte încă până la 6 urme, zăcu și astăzi acoperite de ierbă, luptându-se adese-ori cu plugul țeranilor. Apulum era capitala unei provincii deosebite (provincia Apulensis), aici se află cuartirul general (praetorium) al Legiunii XIII Gemine, care fu destinată pentru pața Daciei, aici era arsenalul, biserica, cancelaria și arhivele legiunii și aici se afla un director financiar (Procurator Augusti). A se vedea Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XII. 147. 162. XIII. 283.

¹⁾ George Andreiu Karp din Mediașu servi în I-lă regimentu român de frontieră dela înființarea acestui regimentu (1762) și până la anul 1787. În 1783 Karp înaintă la rangul de locotenent-colonel, iar în 1787 fu pensionat cu caracterul de colonel și reposedă în 1800, în etate de 82 ani. Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVI. 558.

și din alte comune. Vice-colonelul Karp i înscrise și pe aceștia ¹⁾ și cu această ocaziune locuitorii din Valea Săn-Georgiului se plânseră la vice-colonelul Karp, că nobilul George Varadi i silește să-i facă câte 6 zile de serviciu pe săptămână, iar nobilul Adam Szabo totu din comuna Valea Săn-Georgiului le-a publicat, că pe viitoru fiă-care individă să-i facă câte 4 zile de lucru pe săptămână, pe când mai înainte, diceau țeranii, câte patru zile pe săptămână avea să facă numai capul de familie.

Dar înscrierile întemplate la Alba Iulia și la Hațegă complică și mai multă situațiunea. Comunele iobăgesci, îndată după înscriere începură să denege nobililor orî-ce serviciu și orî ce taxe feudale.

Chiar și plutașii din comuna Partoșă ²⁾, cari se înscrieseră și dênșii ca militari se pușeră numai de cătă în stare de libertate și nu mai voiaă să transpôrte sarea statului în Ungaria.

Acum țeranii înscriși se consideraă peste totă loculă liberă de iobăgiă. Nu mai voiaă să arete nici încredere, nici supunere față cu domniilor loră și cu funcționarii comitatului.

În bucuria loră, că aă scăpată de servitute și că domni pămêntesci aă ajunsă acum pe mâna iobagiloră, mai multe trupe de țerană, întorcându-se de la Alba Iulia, legaă câte o cârpă roșă în vârfulă unei prăjini și treceaă cu stéguri către casă. De altă parte țeranii începură imediată după conscripțiune să vorbescă peste totă loculă în publică, că pămênturile iobăgesci aă să fiă ale loră, că voră împărți

¹⁾ Subprefectul Nicolae Puy scrie în Augustă 1784 baronulă Bornemisza, comitelă din Deva, că vice-colonelul Karp i-a đisă: „dacă trebuie să-ți spună, ceea ce amă tăcută până acum, iată ți declară, că eă a m instrucțiunii pentru conscripțiune, în ce privesce ținutulă acesta, aici încă trebuie să fiă ca în Bohemia“.

²⁾ Comuna Partoșă (Maros-Porto) aședată pe țermulă dreptă ală Mureșului în apropiere de Alba Iulia. În epoca romană teritoriulă acesteia comune se ținea de municipiulă Apulum și atunci încă se afla aici ună collegium nautarum, saă corporațiune de plutași. Archiv f. sieb. Landeskunde, N. F. XII 118. XIII 299.

și moștile domnilor feudali, că nu voru mai domni nobilii peste dênșii, ci dênșii peste nobilii, că voru tăia și estermina tótă nobilimea unгурéscă îndată ce vor căpéta arme în mână. Între alții unŭ țéranŭ din Ilia cu numele Iosifŭ Buda se esprimă astŭ-felŭ către unŭ nobilŭ unгурescŭ: „Acum ați gátat'o și voi unгурilorŭ, vi se iaŭ moștile și ni le daŭ nouă, iar peste 15 ȝile căpétămŭ și arme și atuncŭ vĕ tăiamŭ pe toți unгурii“. Iar altŭ țéranŭ cu numele Ionŭ Lupașŭ, din comuna Săcămașŭ, ȝise totŭ către acelașŭ nobilŭ: „După Sân-Mihaiŭ căpétămŭ arme și apoi nici o ȝi mai multŭ nu facemŭ slujbe, dar să căpétămŭ odată arme, că apoi tăiamŭ capurile unгурilorŭ ca napii“.

Amenințări de natura acésta se iviaŭ peste totŭ loculŭ și comitele Hinedórei, br. Bornemisza, scrise în 23 Augustŭ guvernulŭ transilvanŭ, că țéranii vorbescŭ pe față, în publicŭ și pretutindinea de începerea uciderilorŭ, jafurilorŭ și aprinderilorŭ, că funcționarii nu-și mai potŭ împlini funcțiunile lorŭ, perceptorii nu mai sciŭ cum să strîngă contribuțiunea, cu unŭ cuvântŭ, ȝicea dênsulŭ, siguranța publică a ajunsŭ în așa stare, în câtŭ de nu se vorŭ lua măsuri la timpŭ, din o mică scânteia se va aprinde unŭ mare incendiŭ.

Direcțiunea mișcării era întru adevĕrŭ revoluționară.

Nobilimea unгурéscă, vĕȝându acum entuziasmulŭ iobagilorŭ pentru libertate, renitențele și amenințările lorŭ, ȝorŭlŭ ce-î cuprinsese să ajungă proprietari de pământŭ, și de altă parte temĕndu-se, ca réulŭ să nu iee proporțiunii și mai mari, începu după sistemulŭ puterii feudale, să închiȝă, să pedepsească, să scóță de pe moșii pe corifeii iobagilorŭ saŭ pe aceia, cari denegaŭ serviciile feudale. Anume țéranii din comuna Sântă-Halmă se plânseră la vice-colonelulŭ Karp, că nobilulŭ Franciscŭ Măcicașŭ ¹⁾ a pusŭ în fĕre pe doi

¹⁾ Familia Macskasi (de Măcicașŭ) trecută la catolicismŭ pe la anulŭ 1435 descinde din o vechiă familiă de chinezii români, din districtulŭ Caransebeșului. Pesty, Krassó Vármegye III. 328. 1428. Nos Sigismundus . . . Attendentes Lande digna seruitia Fidelium nostrorum

iobagi, pe George Ignatū celū bătrânū și pe George Ignatū celū tînărū, din cauză, că locuitorii comunei aū fostū la Hațegū, ca să cêră arme, că totū dênsulū a luatū vitele și bucatele dela doi jeleri ¹⁾, carī se înscrise ca militari, iar pe femeile și copii lorū i a scosū afară din satū. Afară de aceea, se mai plîngeaū țeranii, că nobilulū Maciceași voiesce să pedepsescă pe toți locuitorii comunei cu câte 50 de bastone. să-i pună în fêre și să-i trimită în închisorile dela Deva, iar administratorulū acestui nobilū, le a dîsū în bătaia de jocū: că pôte apoi să vină împêratulū și să-i scape din închisore.

În unele locuri iritațiunea născută între țeranī și nobilī în urma conscripțiunii, ajunse până la acte de violență.

Așa se întêmplă, că nisce țeranī din Clopotiva prinseră în munți pe nobilulū Nandra și-lū uciseră, iar sub-prefectulū Herța călătorindū în ținutulū Jiului, fu pușcatū nóptea prin

condam Romani filij Kosztac et Michaelis filij Farcas de Maeskas Districtus nostri Sebesiensis . . . cum inter nostros et . . . Turcos (sub castro Galambocz) longa certaminis pugna commissa fuisset, praefati Roman et Michael, ut viri laudandae agilitatis inter ceteros nostrae aciei strenui pugnatorez grata servitia exhibuerunt nostrae Majestati. In quo quidem conflictu ydem Roman et Michael extiterunt interempti. — Ibid 336. 1431. Quod fidelis noster Nicolaus filius Kosztac, filij condam Romani de Maeskas districtus nostri Sebesiensis suo necnon ejusdem Kozta Patris, ac Petri, Roman, Demetry et Sztrojajae carnalium, Item Nicolay, Iwan, Lucae, Michaelis et Ladislai filiorum Dionisy, praeterea Ladislai, Michaelis, et Zachariae filiorum Michaelis ac Nicolai filij Farkas, caeterum Sorbani, Demetry et Ladislai filiorum Andreae de dicta Maeskas Patruelium et Condivisionalium fratrum suorum nominibus et in personis Maiestatis nostrae veniens in praesentiam. — Despre chineziatulū, Măcieășescilorū, Cf. Ibid. 395. — Pesty, A Ször. Bânság. II. 252. III. 66, 68, 70

¹⁾ Jeleriū, inquilinus, terminū feudalū în Transivania, însemneză locuitorii aședatū pe proprietatea unui nobilū. Condițiunea jelerilorū era mlutū mai inferiōră ca a iobagilorū, fiindū-că de regulă, obligațiunile lorū se basaū numaī pe unū simplu contractū.

capu când dormia, și-lu găsiră numai a două di mortu în locul unde se culcase.

Situațiunea era destul de gravă și guvernul transilvanu o complică și mai multu.

Br. Brukenthal, guvernatoriul Transilvaniei vedându că înscrierea se începuse din partea armatei fără de scirea guvernului, că turburările iaă din ce în ce unu caracteru totu mai seriosu, se decise să declare întręga conscripțiunea fără valore și să invite pe țerani, ca să continue serviciile iobăgesi.

Spre scopul acesta br. Brukenthal trimise pe Stefanu Halmágyi judele regescu din Tergulü-Muresulu, ca să męrgă la fața locului, unde se ivise turburările, și să publice țeraniloru, că înscrierile s'aă făcutu fără de scirea împęratului și prin urmare nu aă nici o valore și nime să nu se țină de ele, că iobagiü să facă și de aci înainte serviciü domnilorü seü, să le plătescă dările și taxele cu cari le sunt datorü. Despre męsura acęsta guvernulü informă numai de cätü și pe br. Preisz și-lu rugă totu-odată să facă dispoșiuni, ca să înceteze tóte lucrările conscripțiunii.

Dar br. Preisz respuse în termini plini de inocență, că dęnsulü a fostü ce e dreptü informatü despre cererea, care o făcuse iobagiü din Hăpria, dar nu are nici o cunoscință despre înscrierea celorü alalte comune, însă fiindü-că scie, că țeraniü förte ușorü potü să fiă seduși la disordini și turburări, din acęstă causă a învitatu pe comisariulü din Alba Iulia să declare țeranilorü, că să fiă cu ascultare și cu supunere fața de domniü lorü; totü asemenea a datü ordinü comandantului din Alba Iulia și celorü alalți oficerü din graniță să înceteze cu tóte lucrările conscripțiunii și dacă va fi undeva de lipsă pentru conservarea ordinei să trimiță forța armată necesară și să dee mânia de ajutoriü comisariulü Halmágyi, ca să pótă îndeplini misiunea cu care este însărcinatü.

Comisariulü Halmágyi plecă numai de cätü în comitatulü

Albei ¹⁾, și în rapoartele sale, dânsul făcu cunoscut guvernului, că la Alba Iulia s'a întâlnit cu o trupă de 200—300 iobagi, cari venise acolo să cêră arme. Dânsul a chemat înaintea sa pe iobagi aceștia și în prezența comandantului fortăreței și a mai multor oficeri le a făcut cunoscut, că conscripțiunea s'a început fără voia comandantului general, fără voia guvernului, și fără ordinul împăratului, că întrégă conscripțiunea nu are nici o valoare, iobagi să mERGă acasă, să asculte de funcționarii comitatului, să-și împlinescă obligațiunile feudale. căci altă-cum voru fi siliți cu forță armată, iar dacă dênșii au vre o plângere în contra cui va, să cêră a li se face dreptate de către autoritățile comitatului, apoi a învitat pe țărani, că cele auzite aci să le comunice și la alții, pe cari i voru întâlni pe drum, cum și iobagilor, cari au rămas acasă; iar în ziua următoare a chemat la Alba Iulia câte 7 deputați din comunele vecine dimpreună cu preoții lor, și cu cuvinte blânde i-a învitat să rămână liniștiți; în fine a făcut dispozițiuni, că țărani, cari nu voru asculta de ordinul acesta și voru cerca să mERGă în mase la Alba Iulia, să fiă respinși cu blândețe pe la poduri și pe la vaduri. Iar în ultimul său raport, comisariul Halmágyi exprimă speranța, că în scurt timp poporul se va liniși cu totul, și fiindcă scopul misiunii sale este ajuns, așa dânsul a și plecat la Tergul-Mureșului, la locul funcțiunii sale.

Tot așa asemenea fură trimiși comisari civili și în comitatul Hinedórei.

Comitatul Hinedórei în înțelegere cu vice-colonelul Karp, trimise în 6 Septembrie pe Francisc Bodea și pe Andrei Zek, însoțiți de trupe militare, ca să publice țăranilor de pe valea Streiului și de pe valea Mureșului din sus de Deva, pe unde renitența poporului se arăta mai mare,

¹⁾ După „Diariul revoluțiunii lui Horia“ dimpreună cu cancelistul guvernului Motoc (din Săsciori).

că înscrierile s'aũ făcutũ fără de scirea împãratului, iobagii sã fiã și de aci înainte cu supunere față cu autoritãțile comitatului, sã presteze serviciile iobãgesci, sã plãtescã contribuțiunea, sã supõrte sarcinile publice, sã renunțe de a mai cere arme, iar dacã aũ vre o plângere întemeiatã, sã mERGã înaintea autoritãților comitatului și sã cERã a li se face dreptate.

Episcopul ortodox Gedeonũ Nichiticĩ¹⁾, care se instalase la Sibiiũ, numai cu puține zile mai înainte de începerea acestorũ mișcãri, scrise și dẽnsulũ preoților din Zarandũ sã-și deE totã silința, ca sã liniscEscã poporul turburatũ, și sã-lũ înduplece a presta și de aci înainte serviciile iobãgesci.

În fine guvernulũ ordonã comitatului Hinedorei sã prindã pe autorii și corifeii turburãrilor. sã-i tragã înaintea judecãții, dar sentențele înainte de publicare sã le comunice guvernulũ.

Așa era epoca în Transilvania. Guvernulũ în locũ de a cugeta seriosũ la ușurarea pozițiunii iobagilorũ, cãci timpũ de perdutũ nu mai era, dẽnsulũ din contra, totũ mai era de credință, cã prin comisari și prin sentențe severe, va putE sã convingã pe țerani, cã privilegiile nobilimii sunt nealterabile și cã iobãgia ori cãtũ de grea, este singura sõrte menitã pentru ei.

Dar publicațiunea ce se făcu țeranilorũ, ca sã continue și de aci înainte serviciile iobãgesci, iritã și mai multũ spiritele lorũ.

Iobagiulũ sã înstrãinase prea multũ de domnulũ, de asupritoriulũ sEũ. Elũ scia prea bine ce sõrte are sã accepte

¹⁾ Gedeonũ Nikitich mai înainte archimandritũ alũ mãnãstirii Șisatovați din diecesa Sirminulũ, fu numitũ în 6 Novembre 1783 episcopũ alũ romãnilorũ ortodoxi din Transilvania, și fu instalatũ la Sibiiũ în 12 Iulie 1784 (Ord. gov. trans. 5899 din 1784). Dẽnsulũ reposit la Reșinari în 1788.

în iobăgia, și iobăgia era pentru el o orore. Plânsorile țăranului considerate totu-de-una ca ilegale și nedrepte zăcea de un șir lung de ani neresolvate la comitate și la guvern, și chiar cercetările, cari se făcuse în timpul acestor turburări, nici acele nu reușiră în favorul țăranilor.

Așa că iobagiul înșelat prea de multe ori, perduse totă încrederea în nobilime și în autoritățile Transilvaniei, se stinsese în el oră ce speranță, ca să pôtă afla justiția la comitatul său guvern. Iar de altă parte spiritul de libertate entusiasmase prea mult inima lui, profesiunea de arme i se părea mai nobilă, și-i oferia totu-o-dată un vast câmp pentru ideile și ambițiunile lui. Așa, că țăranii aprópe peste tot locul unde li se făcu publicațiunea, respunseră că, ei nu pot crede, că conscripțiunea se ar fi făcută fără de voia împăratului, fiindu-că atunci, diceau dênșii, oficerii, cari au făcut-o ar fi fostu pedepsiți, dar acésta nu s'a întemplat și așa conscripțiunea trebuie să fiă bună, că ei afară de împăratul, nu vor așculta de nime, nici de domni feudală, nici de funcționarii comitatului, ei mai bine vor emigra în Țera-românească.

Aceste erau argumentele țăranilor, și dênșii credea din contră, că revocarea conscripțiunii nu este cu voia împăratului, ci numai rezultatul influenței și intrigilor nobilimii. Ei totu mai aveau speranță, că vor căpeta arme, și în această credință i întări și mai mult atitudinea spectativă a armatei, care din partea sa se feria peste tot locul, să declare țăranilor, că conscripțiunea ar fi fără valóre. Și așa se întemplă, că iobagii din Ilia plecară de nou la Alba Iulia, ca să cêră arme, și conscripțiunea se încep de nou în fortăreța Deveș prin un cetățen, și în Șoimuș prin un funcționariu de saline.

În unele locuri țăranii promiseră la început, că vor așculta de domni lor și în scurtu timp se întórseră iarăși.

Așa se întemplă cu locuitorii din comuna Cigmău. Aceștia mai ântâiu declarară în fața comisiunii, că se vor su-

pune, iar în ziua următoare se uniră cu locuitorii din comuna Acmară și strigară în târgul de la Oraștia, că ei nu cred în publicațiunea comisarilor, că rămân și de aci înainte pe lângă conscripțiune și vor trimite deputați la împăratul în Viena, cum au făcut și locuitorii din Acmară.

Iar în alte locuri țeranii vădându-și acum speranțele lor nimicite și de altă parte iritați prin provocațiunile nobilimii, începură să amenințe, că vor face revoluțiune și vor esterma pe toți nobilii și pe toți ungurii.

Anume un țeran din comuna Tuscia, cu numele Todossie Tomescu, întorcându-se dela târgul Hațegului și trecând prin comuna Făcădină, strigă înaintea mai multor oameni: „noi ne-am temut până acuma numai de neputința ungarilor, dar mai întâiu să-i stingem pe unguri, că apoi pe nemții nici că-i luăm în seamă“. Iar George Pădurănu din comuna Telna, duse către un nobil ungar: „Vomă cerea noi și alta, că până nu vomă speria pe domni n'a fi bine de noi“.

Tendențele revoluționare se manifesta în toate părțile.

În unele locuri țeranii începură să declare în public: că țera asta e țera românilor și nu-i a ungarilor, că dacă voră căpeta ei arme în mână, voră alunga de pe pământurile lor pe unguri și pe domni feudali ¹⁾.

Anume țeranul Florea Cosma din comuna Gârbău, duse către nobilul Szent-Pali: „E de jaba jupâne, pe voi pe nemeși, pe domni și pe unguri, ar trebui să vă scotă totu cu balegi din sat și din țera asta, că țera asta e a noastră, a voastră e țera ungară, și în scurtă vreme vă și scotem noi de aici“ ²⁾. Iar Ionu Ispășu

¹⁾ Quod publico e rumore audiverimus eo ex Principio et motivo Valachos Albam Carolinam ivisse, et arma violenter petiisse, quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e propriis suis Possessionibus, etc. Certificatulă asesoriloră I. Veress, St. Bessenyei și Lad. Isak. Bucerdea-vinôsă, 13 Septembre 1784. Archiva c. Iankovits.

²⁾ Archiva c. Iankovits No. 337.

din Corna ڦise către unŭ altŭ nobilŭ ungurescŭ : „vomŭ vedé noi în scurtă vreme ce vorŭ mai avé unguirii aici, noi acuși vomŭ începe să măsurămŭ pământurile cu stânjinulŭ“.

„Țéra asta-î țéra nóstră“ era singura suvenire ce mai rămăsese țăranilorŭ românî din totŭ trecutulŭ lorŭ politicŭ. Ori câtŭ de apésați și umiliți, dar în inima lorŭ însă trăise totŭ-de-una credința, că Ardélulŭ e țéra românilorŭ. Și acéstă obseură reminiscență se străcurase cu țăranulŭ românŭ prin toți seculii, fiindŭ-că esprima epoca sa cea fericită, bunăstarea materială de o dată, timpulŭ când elŭ fusese proprietariŭ de pământŭ ¹⁾.

Iar în Țéra Hațegului, țăranii începură a se esprima în publicŭ, că dacă nu le va succede să-și capete libertatea,

¹⁾ Sub raportulŭ etnograficŭ, Transilvania și părțile orientali ale Ungariei represintă unŭ teritoriŭ românescŭ. După recensământulŭ făcutŭ în a. 1870, elementulŭ românŭ de peste Carpați posedé o majoritate absolută în 20 de comitate, pe când elementulŭ ungurescŭ în tótă Ungaria și Transilvania, are o majoritate absolută numai în 29 comitate. Exprimândŭ cifra populațiunii române în procente, comitatele cu majoritate absolută română sunt următoarele :

1. Năséudulŭ . . . . . 99.10 %	11. Dobâca . . . . . 79.19 %
2. Zarandulŭ . . . . . 96.45 „	12. Solnoculŭ-interiorŭ . 78.27 „
3. Hinedóra . . . . . 94.13 „	13. Turda. . . . . 66.50 „
4. Făgărașulŭ. . . . . 93.63 „	14. Aradulŭ . . . . . 63.90 „
5. Chioarulŭ . . . . . 90.11 „	15. Solnoculŭ-de-mijlocŭ . 59.85 „
6. Orăstia . . . . . 86.05 „	16. Clujulŭ . . . . . 57.86 „
7. Alba-de-josŭ . . . . . 83.59 „	17. Sibiiulŭ. . . . . 57.80 „
8. Cărașulŭ. . . . . 81.24 „	18. Nocrigulŭ . . . . . 57.77 „
9. Mercurea . . . . . 79.45 „	19. Cetate-de-baltă . . . 55.24 „
10. Sebeșulŭ. . . . . 79.27 „	20. Alba-de-susŭ . . . . . 53.85 „

În majoritate relativă față cu cele-lalte naționalități se află elementulŭ românŭ în comitatulŭ Brașovului cu 44 % și în comitatulŭ Timișórei 42 %. Peste totŭ așa dară românii de peste Carpați aveau la a. 1870, o majoritate etnică în 22 comitate, în cari de altmintrelea nu sunt cuprinse comitatele Satmarulŭ, Bihorulŭ, Maramureșulŭ, Crasna, Mediașulŭ, Sighișóra, Cinculŭ-mare și Cohalmulŭ, cu o populațiune considerabilă română. A se vedé Keleti K., Hazánk és népe. Ed. II. 79.

voră cerea ei să se libereze prin revoluțiune cu ucideri și cu devastări, că voră întrebuinta forța și în contra împăratului, se voră retrage în munți și de aici voră năvăli asupra țerei, și de nu voră căpăta arme la târgul Hațegului din 26 Aug., voră începe ei atunci să-și realizeze planurile loră. Așa că vice-colonelul Karp, ca să prevină turburările, ce se puteau întâmpla cu această ocaziune, se vedu silit să contragă la Hațegă ună numără mai însemnată de soldați. Iar țeranii din Zarandă strigară în piața orașului Bradă, cu ocaziunea unui târgă de săptămână, „că dênșii se voră duce la vice-colonelul Karp în Hațegă, fiindă-că le-a promisă, că peste 8 zile le dă arme, și dacă nu le va da arme, voră scote pe Karp din casă afară și-lă voră ucide, apoi voră merge la Sibii și voră cere arme de la comanda generală, și dacă nu voră căpăta arme nici de acolo, se voră duce la împăratul Iosifă ală II în Viena, și dacă nu voră dobândi arme nici de la împăratul Iosifă, atunci națiunea românească va începe să lucreze și altmintrelea, românii se voră libera singuri pentru totă-de-una și voră da de lucru și împăratulă“. Cuvinte grele pentru o epocă, în care terărea era singura lege pentru iobagiulă nemulțămītă, dar și elă, afară de o miseră viță, nu mai avea ce să părădă. Totă asemenea și țeranii din Slivașulă-de-josă declarară în fața comisiunii, care le făcu publicațiunea, „că dacă împăratulă nu voesee să le dee arme, voră căpăta ei destule de la alte puteri“. Iar țeranulă Michaiă Breteanu, din comuna Ostrovă, strigă în târgulă Sânta-Măriei când li-se făcu publicațiunea (20 Sept. 1784): „Nouă ne placă poruncile înălțatului împărată și voimă să le urmămă până la cea din urmă picătură de sânge, dar fiindă-că domniă nu ascultă de poruncile împăratului, nici noi nu ne putemă ținé de ele“.

Cei mai renitenți însă se arătară țeranii din comuna Măceu. Ei alungară din sată pe sub-prefectă, pe soldați și pe primarii domnesci, și cerură ajutoriă de la comunele vecine Ocolișulă-mică și Vălcelele-bune pentru casulă când va merge

cine-va asupra lor, puseră sentinele pe trei deluri ca să le dea de seire de se va întâmpla ceva, și în totu timpul acesta nu permisă nici unui locuitoriu ca să părăsescă satul. Perturbațiunea era generală pe valea Streiului și pe valea Mureșului. Țăranii începuse să țină conferințe secrete, corespondența între dênșii curgea ziua și noaptea. Și câtă de serioase erau planurile lor se vede din cuvintele gornicului Iosif Trifan din Certej: „Vai de mine domnule, ăse dênșul către un nobil unguresc, dacă Dumnețeu nu va împede cumva lucrurile acēstea, nu mai e speranță de bine, m'am întâlnit cu primariul din Cămărzinesc și mi-a spus, că dênșul încă e cu ce conșpirați“.

Nobilimea ungurescă se vedea amenințată de o revoluțiune, pericolul se părea cu totul aproape, dar nime nu putea să de unde are să isbuenescă focul. Și în astu-fel de grele împrejurări comitatul Hinedorei ceru dela guvernul transilvan să mijlocescă a se trimite acolo pentru timpul de iernă încă patru companii de infanteria și o divisiune de cavaleria, dar nu soldați grăniceri, ăcea comitatul, fiindcă acēstia sunt români și cu dênșii nu se pôte ajunge scopul.

Br. Brukenthal însă primise raporte contradicțore despre turburările, cari se manifesta în comitatul Hinedorei și al Zarandului. Și din acēstă cauză trimise în luna lui Octobrie pe secretariul Ștefan Costă¹⁾ să se informeze la fața locului despre adevărata stare a lucrurilor și pe sub mână să cerceteze dacă există sau nu ceva pericol pentru siguranța publică. Dar secretariul Costă nu putu să pătrundă adevărata situațiune. Amenințările încetase și conșpirațiunea începuse, țăranii se ocupa serios cu planul unei revolu-

¹⁾ Ștefan Costă cu predicatul de Beișu (Belenyes) de naționalitate română născut în Hălmag la anul 1748, era pe la 1772 concipient, la 1784 secretariu al guvernului din Sibiu, iar în 1810 'lu găsim totu aici cu rangul de consiliariu, însă nu „consiliariu de curte în Viena“ după cum afirmă reposatul Papiu (Vița lui Șincai, 15) înțelegându rău un pasagiu din cronica lui Șincai.

țiunii generală. Costa în credință, că poporul s'a liniscit, informă peste puține zile pe br. Brukenthal, că mișcările, ce esistase mai înainte în Țera Hațegului și în părțile din cöce de Mureșu se au calmatu aproape peste totu locul, iar despre starea lucrurilor din Zarandü nu a pututu să afle nimicü cu siguranță. Br. Brukenthal consideră și dënsulu turburările ca liniscite și în 19 Octobre ordonă comitatulu Hinedóra, că dacă a'prinsü pe corifeii țăranilorü din Măceu, să-i țină 8 zile în arestü și apoi să-i lase în libertate.

Totu asemenea fură privite lucrurile și în Viena. Cancelaria aulică, întemeiându-se pe rapörtele br. Brukenthal, supuse în 23 Sept. împëratulu Iosifü următorea părere: că de örä-ce din rapörtele guvernulu și ale comisariulu Halmágyi se vede, că lucrurile încă nu au ajunsü la o revoluțiune formală, și fiindü-că e speranță, că bunele dispozițiuni ale guvernulu vorü duce la rezultatulu doritü, cancelaria e de părere, că autoritățile să trateze în modü mai bländü cu poporulü, și la pedepse mai aspre să condamne numai pe corifeii și pe țăranii, cari vorü fi comisü omoruri. În fine, dices cancelaria, dacă comisariulu de resbelü ar fi procedatü în efectuarea conscripțiunii cu mai multă seriositate, și cu deosebire, dacă comandantulu generalü ar fi avutü mai multă precauțiune în distribuirea ordinelorü sale, atunci poporulü n'ar fi avutü nici o ocasiune [să mai facă escese. Cu unü cuvëntü, cancelaria ar fi doritü a se face o investigațiune despre genesa acestorü turburări. Dar împëratulu Iosifü nu mai află cu cale, ca să trimită iarăși pe țăranii înaintea tribunalelorü comitatelorü, și puse următorea rezoluțiune pe părerea cancelariei: că de örä-ce lucrurile se au liniscitü, să nu se mai facă nici o investigațiune, fiindü-că într'o formă au greșitü și comandantulu generalü și comisariulu de resbelü din Alba Iulia, cum și țăranii, cari au cădütü în astü-felü de idei rëtăcite. De altmintrelea, dices monarhulu, să se ordöne autoritățilorü, ca să trateze în modü

mai umană cu țeranii și să nu-î siléscă, ca ei să-și schimbe pozițiunea loră.

Așa se încheiă preludiul acestei revoluțiuni, înfățișându-ne în Transilvania ună regimă plină de anarhiă și de violențe, o plebe oprimată și desbrăcată de toate drepturile, o epocă, în care sërmanul iobagiū, dacā se plângea în contra asupririlor sau se apëra în contra despoiarilor, elū se vedea pedepsitū cu lungi închisori, cu mörte sau persecutatū în totă vieța.

Dar Horia, principalul autorū alū turburărilor din vëra a. 1784, rămase de astă dată cu totul perdatū din vederea autorităților transilvane, iar nobilimea și guvernulū în credință, că țeranii s'au liniscitū. Da, se liniscise, ca după 12 zile catastrofa să începă cu totă vehemența.

Dar nobilimea unгурéscă, îndată după începerea revoluțiunii, nu lipsi să inculpe administrațiunea armatei și în particularū pe br. Preisz, pe Ortmayer și pe Karp, că numai conscripțiunea militară a fostū causa principală a acestei drame sângeröse, și nici de cum greutatea sarcinelorū iobăgesci sau tirania domnilorū feudali. În realitate însă, cu toate agitațiunile secrete ale lui Horia, turburările din vëra a. 1784 erau numai simptomele unei stări insuportabilī a țeranilorū, și revoluțiunea din 1784 ori câtū de triste au fostū scenele ei, se presintă înaintea istoriei ca o consecință logică și legitimă a trecutului.

„Spiritulū de disordine, dice vice-colonelulū Karp într'o adresă către comandantulū generalū, era de multū înrădăcinatū în poporū și n'a pututū fi escitatū prin conscripțiunea militară. Töte acțiunile mele au țintitū într'acolo, ca să depărtezū erupțiunea cea apropiată a turburărilorū, lucru, care mi-a și succésū pe unū timpū destulū de îndelungatū. Înșă desorganisarea domnia în comitatū. Nobilimea nu se mai sfia de nimene, opresiunea țeranilorū crescū totū mai multū, plânsorile iobagilorū numai arare ori erau primite, dar și atunci cercetate în modū superficialū. Și chiar petițiunile,

pe cari le predase țeraniî Maiestății sale împăratului și cari fusese recomandate funcționarilor comitatului sub titlul de „Imperiale“ ca să le cerceteze și complaneze, nici aceste nu aũ fostũ examinate cum ar fi trebuitũ, și cu tũte cã comisiunea din vãra anului trecutũ constatase adevãrulũ acestorũ plãngerĩ, totuși n'a urmatũ nici o ușurare pentru poporũ, așã cã poporulũ a trebuitũ sã cadã în desperațiune și sã facã planuri desperate. Aceste și altele multe, cari se ar mãi putẽ înșira, ðice Karp, aũ pusũ fundamentul turburãrilorũ, așã cã devastãrile și vãrsãrile de sãnge aũ fostũ cauzate prin apãsãrile grele și continue ale nobilimiĩ, dar nici de cum prin mine“.

PARTEA II.

REVOLUȚIUNEA LUI HORIA

ÎN

TRANSILVANIA ȘI UNGARIA.

XI. CAPITANI REVOLUȚIUNII.

Primul căpitan al revoluțiunii era țeranul Ursu Nicola saŭ Horia din Albacŭ, iobagiŭ al statului, în etate de 54 ani pe timpul revoluțiunii. Elŭ se trăgea din familia Nicola saŭ a Niculesciloru din Albacŭ, și adevăratul său nume era Vasile Nicola, după cum singurŭ ne declară în testamentul său ¹⁾. Iar numele Ursu era numai o numire secundară, ce o primise în familiă, în locul numelui de botezŭ Vasile. O datină particulară există la țeranii din munții Abrudului, că adese ori părintele de familiă, în locul numelui de botezŭ dă fiului său numele de „Ursu“, și cu numele acesta figurază țeranul în totă viața sa în familiă și în societate ²⁾. Așa se întemplantă și cu Vasile Nicola, căpitanul revoluțiunii din 1784. Iar numele Horia era unŭ simplŭ epitetŭ poporalŭ, ce i-lŭ dase munteniŭ pen-

¹⁾ Întregŭ testamentul se va comunica mai târziu.

²⁾ Bătrânul Ursu Coroiŭ, din Cărpeneșu, în vėra anului 1879, mi-a relatatŭ următoarele despre istoria numelui Ursu: „Aici, la noi, în munții Abrudului, ȳese dēnsulŭ, e obiceiulŭ, cā dacā-i mōre unui părinte fiulŭ încă până e micŭ, atunci ca să nu-i mōră și celŭ de alŭ doilea, țeranulŭ nu-i mai ȳice pe numele de botezŭ, ci-i pune singurŭ numele Ursu. Așa s'a întemplantŭ și cu mine, ȳicea dēnsulŭ. Numele meŭ de botezŭ este Macaveiŭ, dar tatălŭ meŭ în locŭ de Macaveiŭ mi-a pusŭ numele Ursu; și cauza pentru care se întrebuintēzā numele acesta, este fiindŭ-cā ursulŭ e puternicŭ și sãnētosŭ“ — Acēstā particularitate a numelui Ursu, a făcutŭ pe toți scriitorii moderni să creȳă, cā adevăratulŭ nume alŭ lui Horia ar fi fostŭ Nicolae Ursu, așa-lŭ numesce Ilarianŭ (Nicolae Ursulŭ), așa-i ȳice Teleki (Nyikuláj Ursz), așa-lŭ traduce Szilágyi (Ursz Miklós).

tru deosebita pasiune, ce o avea dânsul să horască ¹⁾, pentru farmecul și puterea cântărilor sale.

Despre viața sa înainte de 1779, se știe cu siguranță numai atât, că petrecuse mai mult timp în comuna Ciucea, din comitatul Clujului, la un unchiu al nevestei sale. Dar și aici misera sorțe a țeranului mișcă inima lui. Sentința Forului dominal din 1783, 'lă inculpă, că făcuse agitațiuni și între jelerii statului de aici, cărora le promisese, că-î va scăpa de impozitul personal, dar n'a putut să obțină nici un rezultat. Dar ce putea ore să le ajute în epoca acăsta, călătoriile și petițiunile unui simplu iobagiu, când mulțimea imensă a ordinelor împărătesei Maria Theresia și ale împăratului Iosif al II-lea încă nu puteau să le folosescă nimic? Dar mai târziu, după cum ne spune sentința, primarul din Albac Dumitru Todea, 'lă chiamă și-lă aduse iarăși în locul născerii sale, ca să ațite și pe iobagi din domeniul de sus al Slatnei ²⁾. Bătrânii căr 'lă cunoscuse, mai spuneau despre dânsul, și acăsta corespunde pe deplin cu faptele, că el fusese un fel de apărător al țeranilor pe la judecătorile comunale din munții Abrudului ³⁾.

¹⁾ Pompiliu M., Balade, 89. „La dânsii (la Români crășeni) horă însemnă o melodiă doioasă, o doină; de aici horescu: cântă de dor și de jale.“ — Iar numele de Flora, ce se mai atribue lui Horia, se bazează pe o simplă confuziune cu numele lui Florea Nicola un căpitan subaltern din Albac.

²⁾ Quod Providum Nicula Ursz alias Hora e Possessione Nagy-Aranyos oriundum Fiscalem subditum . . . . in Inclitum comitatum Kolos transeuntem, ad consortis suae Patruum, ibidemque extra limites Domini sub conditione Inquilinali commorantium Fiscalium subditorum animos eo convertentem, quod, si ipsi expensae competentes administratae fuerint, in finem sit deducturus, ut a Taxa capitis inquilinaris relascentur, itaque sub spe firma consequendae relaxationis administratam sibi 300 aut 400 flor. summam absumentem, nil tamen proficientem, Inctus Togy Dumitru ad pares concitandas in Dominio superiori Zalathnensi invitasset et reduxisset. — În testamentul său Horia încă țice: „Satul Ciucea am fost datori 170 florinți“.

³⁾ Tote cele-lalte notițe despre viața lui Horia înainte de revoluțiu-

Dotat de la natură cu multe calități eminente, o inteligență frumoasă, eloquență via, înfățișare simpatice, constant și rezolut cu inimicii țeranilor, înavuțit tot-o-dată cu mai multe cunoscințe practice, câștigate în viața sa agitată și în călătoriile sale la Viena, Horia stăpâna pe iobagii din comunele Rîu-mare, Vidra, Cămpeni și Bistra, și popularitatea lui încă de pe la 1782 se părea periculoasă funcționarilor domeniului¹⁾. Dar starea sa materială era cu totul nefavorabilă. Afară de o miseră căsuță, mai mult colibă, care există și astăzi în crângul Feregetului²⁾, Horia pe timpul

ne, că ar fi fost crescut de un magnat ungurească, fratele unui episcop român, preot în Cămpeni, căpitan în armată, sunt simple fabule.

1) Dacă Horia a știut scrie și ceti nu e deplin sigur. În arhiva c. Iancovits se află două scrisori originale adresate de Horia către sub-prefectul George Bisztrai din Cămpeni, pe cari atât Bisztrai cât și nobilul Chendi le declară de „scrisorile lui Horia“. Asemenea mai există un ordin al lui Horia pentru adunarea țeranilor la Geoagiul-de-jos. Tote actele aceste sunt scrise de aceeași mână, cu litere cirile, trăsuri bătrânești și stilul lor corespunde într-o tate cu modul cum vedem, că și exprima Horia ideile sale. Cu ocaziunea prinderii sale se mai află la densusul, condei, creion, ceră roșie și un sigil al său propriu. Așa, că din toate elementele aceste rezultă cu probabilitate, că densusul scia scrie și ceti cu litere cirile. Totu asemenea susține și tradițiunea care s'a păstrat despre Horia în familia Nicola din Albacu. Dificultatea însă se prezintă când Horia în interogatoriul său declară, că nu scie nici scrie nici ceti. Însă declarațiunile, ce le făcuse Horia în cursul procesului său, trebuie cumpănite cu multă critică, fiindcă densusul negase și o mulțime de alte fapte, cari de altmintelea erau pe deplin constatate. — Descrierea persoanei lui Horia, așa după cum s'a făcut din partea armatei, e următoarea: statură de mijloc, talie mai mult subțire ca grosă, păr scurt, castaniu deschis, mustețe aproape roșietice, față ovală, nas ascuțit, umblă și stă totu-de-una drept. Portul său: suman negru pe margini cu cusături vinete, cisme încheiate pe jumătate, în timp de iernă un cojoc de piele, și pe cap căciula neagră.

2) Casa lui Horia, construită din bărne cioplite de brad și încheiate foarte bine, conține două despărțăminte, o tindă și o cameră de locuit. Din grinda principală, unde țerani români scriu de ordinari anulul său numele celui ce a ridicat casa, se vede de mai mult timp tăiată o bucată măricică, pe care, după cum ne spune Szilágyi, era gra-

revoluțiunii altă avere nu posedă, și acesta se esplică în de ajunsă prin pasiunea lui înăscută de a se interesa mai multă de afacerile publice ale comunelor. Horia era căsătorit, pe soția dânsului o chiăma Ilina, și avea doi copii, unul Ion în etate de 19 ani, care fu și dânsul vice-căpitană pe timpul revoluțiunii, și altul Luca în etate de 16 ani¹⁾.

Ală doilea căpitană ală revoluțiunii și celă mai intimă amică ală lui Horia era Ion Cloșca, iobagiă ală statului din comună Cărpeneșă, în munții Abrudului, în etate de 37 ani²⁾. Adevăratulă sēu nume era Ion Őrgă, iar Cloșca

vată numele Nikula Ursz (Hóra-világ, 209). Astăđi casa lui Horia se află în posesiunea țeranului Tóderă Bumbu.

1) Horia în testamentulă sēu făcută în închisărea sa din Alba Iulia, dă o etate mai mică copiiloră sēi, anume lui Ion 14 și lui Luca 6 ani, și acesta a făcut' o de sigură din motivulă. ca să nu fiă urmăriți și ei. Inșă veritatea istorică stă cu totulă altmintrelea. Ion fusese și dânsulă căpitană peste o tabără întrăgă, și ună martoră oculară ne spune, că în timpulă revoluțiunii elă era în etate de 19 ani, iar în lista oficială de la începutulă a. 1786 când Ion fu esilată în Bănată, elă a trecută în etate de 20 ani și căsătorit, prin urmare pe la începutulă anului 1785 era în etate de 19 ani. Totă asemenea stă lucrulă și cu Luca. In registrulă decedațiloră din Maeri Sibiului, Luca, la mórtea sa întemplată în a. 1839 e trecută în etate de 71 ani, prin urmare pe timpulă revoluțiunii era de 16 ani. Dar etatea de 6 ani a lui Luca nu corespunde nici cu cercetările, cari se făcuse în comitatulă Bihorului în luna lui Ianuarie 1785, din cari rezultă, că soția lui Horia de 7 ani nu mai trăia cu dânsulă.

2) Noi punemă aici aniă etății lui Cloșca după cum i declară singură în testamentulă sēu. Etatea acesta se confirmă și prin descrierea persănei sale făcută din partea armatei, unde Cloșca e pusă în etate de circa 40 de ani. Prin urmare declarațiunea lui Cloșca din interogatoriulă sēu, că e „cam de vre o 30 de ani“ trebuie înțelesă după limbagiulă poporului, adecă etatea de 30—40 ani. Descrierea persănei sale făcută din partea armatei e următoria : statură mică, îndesată, bine făcută, fața plină brunetă și mai multă rotundă, pēru castaniă închisă, mustețe brune roșietice, vorbesce peltică, âmblă și stă dreptă. Înbrăcămintea ca a lui Horia, câte o dată pórta ună cojocelă scurtă cu lâna în afară.

unū simplu epitetū poporalū datū mai multū în glumă de câtū în batjocură, după cum adese-orî întîmpinămū astūfelū de numiri caracteristice în clasa țeranilorū români¹⁾. Curajosū, inteligentū și seriosū, Cloșca câștigase încă de tînerū iubirea țeranilorū din comunele Cărpenișū, Abrudū și Buciumū, cari în trei rînduri 'lū trimiseră ca deputatū la Viena, și mai ântâiū la a. 1779 în etate numai de 32 de ani. Relațiunile sale materialī erau însă mai favorabile ca ale lui Horia. Cloșca posedă o casă lângă drumulū ce duce de la Abrudū spre Cămpeni în loculū numitū astăđi cōsta Clocescilorū²⁾, mai multe pămînturi de arătură și fînațe. Pe soția dînsului o chiăma Marina, pe frate-so Tōderū Órgă, iar pe soru-sa Achimia.

În fine, alū treilea căpitanū fu George Crișanū, ioba-giū alū statului din comuna Cărpenișū, în etate de 52 ani, unū țeranū înfocatū, resolutū, severū și superbū, cu unū esteriorū frumosū și impunetoriū. Numele sēū adevăratū era Giurgiu Marculū de origine din comuna Vaca³⁾ în comitatulū Zarandului, saū de pe Crișū, de unde 'lū numiră muntenii și Crișanū. În tinerețele sale, Crișanū fusese soldatū în regimentulū contelui Franciscū Gyulai⁴⁾, după cum singurū

1) Despre originea numelui Cloșca amū auđitū în munții Abrudului două versiuni, una, că numele acesta i-a rămasū încă de când era tînerū, fiindū-că în jocurile sale cu alți copii avea mai totū-de-una rolulū cloșcei, care-și apēră puii în contra uliului; altă versiune, că fiindū dînsulū proprietariū de mine, săpa în tōte părțile cercândū să cuprindă terenū câtū se pōte mai multū, din care causă poporulū l'a și numitū Cloșca.

2) Casa lui Cloșca se află actualminte în posesiunea țeranului Iosifū Găldău, și pe grinda principală se mai vede și astăđi gravatū cu litere ciřile anulū 1752.

3) Capitaneus nomine Krissan Györg ab origine ex comitato Zarandensi possessione Vaka. Declarațiunea l. Al. Chendi. Abrudū 5 Ianuarie 1785.

4) Regimentulū Franciscū Gyulai în secululū trecutū era compusū aprōpe numai din soldați români.

ne spune, și aici disciplina militară înaspri și mai multă natura sa de feră, în câtă elă rămase cu totul nemișcată în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, ce le comiseră ómenii săi cu nobilii din Zarandă. Crișană era și dânsul căsătorit, și după cum rezultă din actele prinderii sale avea ună fecioră cu numele Ionă ¹⁾.

În timpul revoluțiunii Horia se numia căpitanul-mare, âmbra totă-de-una însoțită de o gardă armată de 12—30 călăreți, cei mai aleși bărbați din munții Abrudului, era înarmată cu o pușcă și purta o mantea albă de soldați. Iar Cloșca și Crișană âmbrau încinși cu săbii și se numiau vice-căpitani.

Afară de Horia, Cloșca și Crișană, mai apare în cele de ântâiu dila ale revoluțiunii încă ună ală patrula căpitană, ună omă de o statură înaltă, în etate cam de 50 ani, cu fața negricioasă, purtândă pe capă o chivără roșă de soldați, două pistole la brâu și încinsă cu o sabiă lungă. Dar cine și de unde era căpitanul acesta? ne a rămasă cu totul necunoscută. Horia se presintă cu dânsul în comuna Buciumă din munții Abrudului (8 și 9 Nov.) și aici căpitanul acesta anonimă, singură dă ordine poporului, elă vorbește în locul lui Horia, iar Horia i dăce căpitană, și în unele cestuni trimite pe țerană să întrebe părerea dânsului ²⁾. Din Buciumă totă Horia merge cu dânsul în co-

¹⁾ Casa lui Crișană, construită din bârne în stilulă arhitectonică ală țeranilor din Zarandă (astăđi însă fôrte multă renovată) este aședată în partea stângă a drumului, ce duce de la Abrudă spre Cămpeni, în locul numit Besécănă sau costa Dăróei, și se află în posesiunea strănepótei sale Ilina, măritată George Cămpenariu. Pe grinda de la intrare se mai véde încă anulă gravată cu litere cirile, 1784.

²⁾ ein Mann mit einen rothen Soldaten Kalpag und Säbel sey auch dort (in Butsum) gewesen. den der Horia Capitain gennant habe. Deposițiunea l. Onu Costinașă din Buciumă în interogatoriulă făcută de c. Iancovits. — Hora aber hat sich mit seinem Hauptmann, welcher wie schon gesaget worden, einen rothen Husaren Kalpag auf den Kopf, und einen Säbel umgürtet hatte . . . gegen

muna Musca (9 și 10 Nov.) Aici rolul principal l'ă j'ocă, ce e dreptu Horia, dar căpitanulă anonimă repeșese și înaspresce și mai multu ordinele lui Horia¹⁾. Iar din Musca căpitanulă acesta dispare, cu totulă de pe teatrulă revoluționii. Elă vorbia romănesce și toți martorii căți l'ău v'edutū declară, că nici d'ênșii și nici alții din comunele loră nu l'ău pututū cun'osce.

Îndată însă la începutulă revoluționii, se lăfi faima în totă nobilimea ungur'escă, că primulă căpitană ală ț'eraniloră resculați, ar fi ună străină cu numele Salis, care după ce-și împlu saculă cu bană și alte lucruri prețioșe, trecu în Turcia sub pretestū să cumpere arme și munițiuni, dar nici elă nu se mai înt'orse, și nici arme nu trimise. Salis acesta, ună omă de o statură mică și uscată, cu fața lungăreță și palidă, în etate de 39 ană era născutū în Silesia prusiană, și pentru mai multe fapte rele esilatū din t'ote ț'erile Austriei. Adev'eratulă seă nume era Ignaz Kristian Herzog, iar numele falsū Iulius Ignaz Salis de Salfeld, și în lunile lui Octob're și Novemb're, era urmăritū din ordinulă împ'eratului Iosifū, prin t'ote comitatele Ungariei și Transilvaniei, suspectū fiindū, că âmb'lă să înduplece pe locuitoră la emigrațiune. Împ'eratulă Iosifū decretase ună premiū de 100 galbină pentru acela, care va prinde pe Salis saū pe unulă din emisarii seă, și ordonase autoritățiloră, să-î trateze după legile marțiali, îndată ce se voră afla culpabilă, că aū cercatū să înduplece pe locuitoră la emigrațiune. Prin ac'estă singură co-

Muszka gezogen. . . . den jedoch niemand von seinem Dorfe (Butsum) kenne. . . . jedoch es gewiss dass dieser anstatt des Horia immer das Wort geführet habe. Deposițiunile l. Toma Bugnară și Petru Giurca din Buciumă în interog. făcutū de c. Iancovits.

¹⁾ dass zwar Horra die Befehle im Orte (Muska) ausgegeben, der Mann aber, der den rothen Kalpag auf dem Kopfe, einen langen hungarischen Säbel an der Seite und ein Paar Pistolen im Gürtel getragen, solche wiederholt und verschärft habe. Deposițiunea l. Toma Petruța din Musca în interog. făcutū de c. Iancovits.

incidență a împrejurărilor, că totu în timpul acesta se ridicară și țeranii din Transilvania, se născu faima, că Salis ar fi fostu mestecatū în revoluțiunea română. Dar nime nu putu să constate prezența acestu individū, în tótă Ungaria și în tótă Transilvania, și nici nu există unū singurū indiciū, că Salis ar fi avutū óre-carī legături cu țeranii români, cu carī de altmintrelea nici că se putea înțelege. Așa că necunoscutulū din munții Abrudului era o persónă cu totulū distinctă de vagabundulū Ignaz Herzog saū Salis de Salfeld ¹⁾.

XII. CONSPIRAȚIUNEA ȘI SCOPULŪ REVOLUȚIUNII.

Revoluțiunea din 1784, se începu în urma unei conspirațiuni.

La începutū planulū țeranilorū români era să începă revoluțiunea numai în anulū următoriu 1785, și atunci într'o di saū nópte anumită, să se revolteze de o dată tóte satele românesci din Transilvania, și fiă-care satū să-și ucidă pe domniī sēi; iar până atunci țeranii să-și dee silința să pótă căpeta arme din Alba Iulia. În modulū acesta se pregătia asupra nobilimii unguresci, unū măcelū sângerosu ana-

¹⁾ În mai multe scrisori și manuscripte contemporane se amintesc, că între resculații români, se ar fi aflatū și unū capelanū alū curții, cu numele *O r h a* (póte Órga numele lui Cloșca?), unū *B a r a n y a i*, oficerū destituitū, unū *K o e z y*, fostū vice-colonelū întru unū regimentū românescū de frontieră, *Michaiū P o p e r s k i*, oficerū rusescū. Nimicū de câtū simple ficțiuni. *Michaiū P o p e r s k i* saū *P o p e s c u l ū* era din principatele române (dênsulū odată declară din Bucuresci și altă dată din Iași), fusese locutenentū în armata rusescă, și în primele zile ale revoluțiunii (2—12 Nov.) dênsulū se afla la contele Gyulai în comitatulū Solnocului-de-mijlocū, de unde priveghiatū de autoritățile Transilvaniei, trecu peste Năseudū în Bucovina.

logă cu vespera siciliană din 1282 sau cu noaptea St. Bartolomeu din 1572.

Dar ziua pentru începerea masacrului generală, nu era fixată încă definitiv. Țăranii din comitatul Zarandului voiau să începă revoluțiunea în ziua de St. Ionă sau la Bobotăză ¹⁾, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui Maiă 1785 ²⁾.

Într'o petițiune, pe care o înaintase cancelariei aulice ³⁾ nobilii și funcționarii din comitatul Cetății-de-baltă și din scaunul Mureșului, dășii expună următoarele: că prin depozițiunile unor țărani resculați, s'a constatat, că la început, planul țăranilor a fost să începă revoluțiunea în ziua de întâiu a lunei lui Maiă 1785, iar până atunci prin emisari să comunice din sată în sată intențiunea acăsta tuturor țăranilor, și la ziua numită să se revolteze de o dată tôte satele iobăgesci din Transilvania, și fiă-care sată să-și ucidă pe nobilii săi. Dacă planul acesta se ar fi putut pune în esecutiune, nu suferă îndoelă, că vărsările de sânge avea să fiă și mai crâncene. Atâtă este ce scimă cu siguranță despre primul proiectă de revoluțiune ală țăranilor români.

Dar grija, că până la primăvera viitoare conspirațiunea să nu fiă trădată; de altă parte nelinisea, în care se afla Horia, capul conspirațiunii, urmărită cu ordină de arestare încă dela 1782, lă siliră să începă imediată revoluțiunea.

Dar cum se legase între sine cei trei căpitană Horia, Cloșca și Crișană, și ce felă de înțelegeri avuse ei? Despre

¹⁾ Archiva c. Iancovits No. 227.

²⁾ ut universae valachicae Possessiones inter se constituerint omnes et singulos Terrestres Dominos 1-a May 1785 nocte intempesta jugulare. Archiva com. Bihoră. Fasc Hóra Pórhada. Iar comitele Făgărașului Ahlfeld pe basa informațiuniloră din Sibiuă serie în 23 Novembre: Die ganze Conspiration ist zu früh ausgebrochen. Es ware solche allgemein eingeleitert und sollte erst den 24 May künftigen Jahres im ganzen Lande zugleich mit Ermordung aller Edellenthe ihren Anfang nehmen.

³⁾ Cu data 1 Dec. 1784 No. 14953.

tóte aceste momentóse împrejurări ale conspirațiunii, nu găsimă de câtă o tăcere adâncă în interogatoriile loră 1).

1) Despre căpitanulă Crîșanu ne relatéză Franciscă Szilágyi următorulă interesantă episodă întemplată la curtea br. Antoniu Iosica din Brănișca cu puțină zile înainte de începerea revoluțiunii : „In anulă 1784 pe la mijlociul lunei lui Octobree, într'o zi după amădi, când br. Antoniu Iosica se afla dusă la viă, soția dănsului contesa Maria Teleki aude de o dată lătrândă tare în curte cănelă de vėnată ală baronului. Baronesa întrebândă ce e cauza, servitoriulă i rėspunde, că josă la scară stă ună română în haine curioșe, legată la ună ochiă, cu o căciulă naltă pe capă, elă doresce să vorbescă cu baronulă său cu baronesa între patru ochi, și de altmintrelea dice, că elă e profetă. Dar baronesa nu voi să se intereseze și ordonă servitoriloră să-lă scotă afară din castelă. Înșă românulă aseptă pe baronulă afară la pörtă, și nu trecu multă timpă, către sėră baronulă se și întorse și întrebă pe omulă acesta, cine e? și ce voesce? Iar românulă se rugă de baronulă să-lă asculte între patru ochi, fiindă-că are să-i spună lucruri importante, și de altmintrelea „elă e profetă“. Baronulă însă nefindă curiosă să-i afle secretulă, ce pretindea elă, i dize să-i spună aci îndată oră-ce ar avé în prezența companioniloră sėi. Dar românulă nu se învoi, și se rugă fórte multă de baronulă, să fiă așa de bună și să-lă asculte. că de sigură nu-i va părė rėu. Baronulă însă cređendă, că e ună pungașă, numai stete de vorbă cu elă, ci-i dede ună sfață de argintă și plecă. Românulă, vėđendă că baronulă nu voesce să-lă asculte, plecă după dănsulă și cu o voce tare i dize, să asculte celă puțină lucrurile, ce i le va spune acum. Baronulă uitându-se înapoi, românulă i dize astă-felă : Fiindă-că Măria Ta nu voesci să mă ascuți, 'ți voi vorbi acum în pilde : „se va scula ună craiă, care va începe resboiă și voră âmbra ómenii în sânge până la glesne“, și după cuvintele aceste misterioșe se depărtă repede de aci. Dar mai târđiă baronulă meditândă asupra acesteii întemplări, i păru rėu de ce a lăsată să plece omulă acestă curiosă, trimise după primariulă satulă și-i ordonă să-lă caute, dar nu-i mai putură da de urmă. După două sėptemăni se începu revoluțiunea lui Horia, și între alte devastări ce se făcură, fu ruinată și castelulă baronului din Brănișca. Dar după suprimarea revoluțiunii și după ce căpitanii fură prinși, pe la începutulă lui Februarie 1785 baronulă Antoniu Iosica fiindă trimesă la Alba-Iulia în cestiunea țeraniloră prisioneri din comitatulă Hinedórei, dănsulă cercetândă acolo diferitele închisori intră și în camera, în care era închisă Crișană. Crișană, îndată ce observă pe baronulă, 'lă întrebă dacă 'lă cunósce pe elă Măria Sa. Baronulă rėspundendă-i, că

În cursul revoluțiunii însă, Horia, Cloșca și Crișan, sili-
 liră trupele peste cari comanda, cum și pe mai mulți țărani
 în particular, să le presteze jurământul de credință.
 Și anume trupa lui Cloșca în număr de 1,400 ómen, i
 prestă jurământul de credință în valea numită „la pèrèlù
 Turcului.“ Și totù dènsulù jură pe popa Ianculù din Lupșa,
 că va asculta de poruncile împèratulù și de poruncile sale,
 și nu va cerca la nici o ocasiune să-lù părăsescă, așa să-i
 ajute Dumneđe, Tatălù, Fiulù și Spiritulù sfântù, Maica
 Domnulù și toți sfinții. De asemenea jură și Crișanù pe
 toți țèranii întruniți la biserica din Mestécănù. Iar Horia
 făcu pe subcápitanulù Uibarù Ursù, să-i presteze jurămèn-
 tulù de credință pe crucea sa de aurù, și jurământulù se
 făcu cu invocarea sfintei Treimi. Totù Horia jură pe țèra-

nu-lù cunósce, Crișanù i aduse aminte, că elù este omulù care se făcuse
 profetù, și pe care baronulù nu voise să-lù asculte în Branisca înainte
 da culesulù viilorù, acum i pare rë, fiindù-că elù voise sub formă de
 profesiă să facă atentù pe baronulù la evenimentele, ce se vorù întem-
 pla, ca să pótă lua precauțiunile necesari. Baronulù întrebându-lù din ce
 causă a făcutù acèsta, Crișanù i rëspunse, că la pasulù acesta l'a îndem-
 natù numai recunoscința, fiindù-că înainte cu vre o doi ani aflându-se dènsulù
 greù bolnavù în Miercurea, unde zăcea sub stréșina unui otelù, se întem-
 plase, că totù atunci trăsese acolo și baronulù, și îndată ce baronesa anđi
 de starea miseră în care se afla elù, a lăsatù banì la otelariulù, și i-a
 ordonatù să-lù îngrijescă bine și să-i dee totù ce va avé de lipsă, iar
 după câte-va ðile întorcèndu-se baronulù către casă l'a pusù pe carulù
 de bagaje și l'a dusù până la Branisca, unde a rëmasù până s'a însănă-
 toșatù deplinù, și atunci baronulù mai dându-ì și alte daruri elù s'a dusù
 acasă la Cârpenișù. Acèstă mare bine-facere a voitù elù să o rësplătescă
 în modulù acesta familiei baronesci și să-ì profetescă lucrurile, pe cari nu
 le putea descoperi altù-mintrelea, fiindù-că limba lui era legatã
 cu unù jurământù infricoșatù. Acèstă întèmplare interesantă
 și totù-o-dată momentósă chiar din punctulù de vedere psihologicù — dice
 Szilágyi — i-a comunicat'ò în 23 Oct. 1833 baronulù Ionù Iosica, fos-
 tulù președinte alù guvernulù transilvanù și fiulù lui Antoniu Iosica, și
 dènsulù mai adause, că reposatulù sèu pàrinte încã mulți ani după aceea
 adese-orì și arèta pàrerea sa de rë, că n'a ascultatù pe profetulù românù
 (Szilágyi, Hóra-világ. 227)

nulă Petru Giureă din Buciumă, că va merge cu dânsul și cu căpitanul său anonim peste tot locul, ca să răscole întrăgă țera Ardélului și să stingă pe unguri, așa să-î ajute Dumneșeu Tatălă, Fiulă și Spiritulă sfântă. Și de astă dată Petru Giureă făcu jurământulă acesta punendă mâna dréptă pe sabia căpitanului anonim, scosă de jumătate afară din tēcă ¹⁾.

Precum fiă-care revoluțiune și are ideile sale, așa și revoluțiunea țeraniloră din 1784 și avea tendințele sale precise.

În prima liniă scopulă revoluțiunii române era politică. Căpitanii țeraniloră voiaă: să estindă revoluțiunea peste totă Transilvania ²⁾, să estermineze pe toți nobilii și pe toți un-

¹⁾ In a. 1765 și 1766 se revoltase și țeraniă de pe moșile conțiloră Batthyani din Ungaria. Jurământulă loră, pe care-lă traducemă aici din limba latină oficială, era următorilă: „Noi sub ceriulă senină, unde ca în totă loculă domnesce puterea lui D-șeu. în tunete, în fulgere, în plôia, în néuă și în grindină, jurămă pe D-șeu celă în trei fețe, prea sfântă, dreptă și atotă puternică, pe Tatălă, Fiulă și pe Spiritulă sfântă, pe sfântă Treime una și nedespărțită, pe Maica lui Isusă Christosă, pe toți sfinții și pe totă ceta sfântă cerescă, că până va mai fi în noi o picătură de sânge, noi nu ne vomă abate, prin nici o rugăciune, prin nici ună sfită, sau amenințare, dela cele ce amă hotărîtă, nici nu vomă trăda pe vre-unulă din autoră, și nici nu vomă suferi să se facă cea mai mică vătămare vre unuia din noi, ci vomă privi cu ochi indiferenți și mai bine vomă muri și peri cu toții împreună ca adeverați curuți (cruciați sau revoluționari) Dacă vre unulă din noi va călca jurământulă acesta, să fiă lipsită pentru totă-de-una de scumpulă sânge ală fiului lui D-șeu, ca și când pentru elă Christosă nici o dată nu ar fi suferită, lepra, amețala, abcesele, pietra și tôte durerile imaginabilă ale bóleloră să-lă cuprindă de o dată, copii și nepoții să-lă blasteme totă-de-una, munții și ripele să-lă acopere, memoria lui să péră pentru totă-de-una și să fiă blăstămată, elă să fiă lipsită de tôte bunătățile de veci, și nici o dată să nu vedă Ierusalimulă cerescă, sufletulă lui să fiă chinuită de totă Ghena, și puterea ceriului și a pământului să-lă stingă și nimicescă“. Sam. Székelly, *Analecta monumentorum omnis aevi*. T. III. 331. Ms. Biblioteca Batthyani din Alba Iulia.

²⁾ Er (Krisan) habe . . . gesaget: dass . . . Sie drey: Er Hora und Kloska . . . zusammen getroffen wären, so wären Sie alle drey zu Hauptleuthen gemacht worden, mit der Einverständniss dass

guri, sau să-i forțeze a se face români primind religiea română ¹⁾).

Și în modul acesta voiau dînșii să pună capăt domniei ungurești din Transilvania și țera să ajungă sub puterea elementului român, se înțelege sub regimul casei austriace.

Documentele în această privință sunt clare.

Alesandru Chendi nobil român din Câmpeni, care în timpul revoluțiunii petrecuse mai multe zile în casa lui Horia și-i făcuse servicii de secretariu pentru limba latină și limba ungurească, ne spune, că „unicul scop al căpitaniilor a fost, să scotă pe unguri din Transilvania și țera să ajungă sub domnia lor” ²⁾.

Iar căpitaniii Cloșca și Crișană declarase înaintea mulțimii poporului, pe când se aflau în comuna Mogoșu, „că după ce vor stinge pe toți ungurii, întregu Ardélul are să fiă administrat numai de funcționari de naționalitate română, pe cari i vor numi Horia și Cloșca” ³⁾. Iar căpi-

die Rebellion in den ganzen Grossfürstenthum ausgebreitet, und die unter sich beschlossene Veranstaltungen, gehörig durch sie durchgeföhret werden sollen. Interog. I. Crișană, 24.

¹⁾ Hacc quoque ipse Hora coram me dicebat, quod omnes Hungari nisi Baptismum Valachorum susciperent interficerentur, ita ut nullus quidem Hungarorum in hoc principatu . . . permanens esset Interog. lui Toma Petruță din Musca. Abrudă 11 Ianuarie 1785. — Botezarea ungarilor nu era de loc dictată prin un sentiment de fanatism religios, din contra țeranii români considerau botezul ungarilor, ca singurul mijloc pentru a-i romanisa de o dată și fără nici o întârziere. Despre motivele acestor botezuri vom avea ocaziune să vorbim și mai târziu.

²⁾ unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transilvaniae eliminarent, et ipsi dominarentur. Declarațiunea lui Al. Chendi dată vice-colonelului Kray. Abrudă, 5 Ian. 1785.

³⁾ Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possessione Mogos praesentiaque totius Plebis antequam iter ad Krakko aliquasque Possessiones pro deva-tatione destinatas, inchoassemus dictum

tanulă Crișană formulăză cererile româniloră astă-felă: „Româniă să nu mai fiă iobagi și nici ună ungară să nu mai domnescă în Transilvania“ ¹⁾.

Însuși căpitanulă Horia declară înaintea țeraniloră din Musca, că de aci înainte nu se voră mai suferi în țeră nici nobili, nici funcționari de ai comitatului și de ai domeniului, adecă unguri, și că va mijloci dânsulă să fiă numiți alți funcționari ²⁾. Iar în ultimatulă seă către comitatulă Hinedórei, prima condițiune de capitulațiune este că, nobilimea să-î preseteze jurământulă de credință, adecă să se supună româniloră.

Iar în linia a două, revoluțiunea română, ca tóte revoluțiunile făcute de poporă avea și ună caracteră socială. Cererile țeraniloră erau :

1. Poporulă română să fiă liberă de iobagiă ;
2. Nobilime să nu mai fiă, și nobiliă să plătescă imposite întogma ca poporulă țerană. Cu ună cuvântă, ruina totală a feudalității, nimicirea nobilimii din Transilvania, egalitatea în sarcini și egalitatea în drepturi. Și întru adeveră este o gloriă pentru poporulă română, că încă la anulă 1784 și a vârsată sângele cu profusiune pentru nimicirea principiiloră false ale societății, pentru desființarea servituții și a nobilimii feudale ;

est nobis, interfectis omnibus Hungaris, totus hic Principatus ab Officialibus duntaxat Valachicae Nationis per Duces Hora et Kloska denominandis administraretur. Interog. preotului Gavrilă Sulară și ală lui Ionă Sulară din Mogoșă. Abrudă 26 Dec. 1784. — Despre aspirațiunile lui Horia la domnia Transilvaniei și despre titlulă seă onorifică de „rege“ și „împărată“ vomă vorbi mai târziu.

¹⁾ dass wir keine Unterthanen sein sollen, kein Unger soll nicht in 7-bürgen regieren. După raportulă caporalului Serentsés. 21 Novembre 1784.

²⁾ dass künftig weder hungarische Edelleute noch Comitats- noch auch herrschaftliche Beamte mehr im Lande gelitten . . . und dass er Hora erwürken werde, dass andere Beamte eingesetzt. Interog. I. Ignată Ursă din Musca.

3. Românii să capete arme și să fiă militari. Înarmarea națională;

4. Pământurile nobilitari să se împărțescă între țărani ¹⁾. Adecă deposedarea completă și fără nici o indemnizare a nobililor, sau după cum diceau țărani, a elementului nefolositoriu statului ²⁾.

În cazul de față însă pretențiunea pentru împărțirea pământurilor nobilitari, era cu totul lipsită de tendințe comuniste sau anarchice. Ea nu deriva din principiul legilor naturale, că totu omul are dreptul la o proprietate, ci se basa numai pe simple motive istorice. Țărani români se considera despoiați pe nedreptul de pământurile, de pășunile, de munții și pădurile lor. Ei cereau împărțirea pământurilor nobilitari, nu din motivele unei noue ordine sociale, ci basati pe principiul: că țera este a lor și pământurile sunt ale lor ³⁾.

Ideile revoluțiunii erau așa dar tradiționale formate

1) Erstlich das Löbl. Commitat samt allen Besitzern und deren Familien unter und auf das Kreutz schwören. Zweitens: künftighin kein Adel mehr seye . . . Drittens. Sollten die adeligen Besitzer von ihren Güthern völlig weggehen. Ferner viertens. Solten Sie adeliche eben solche Contribuenten, als die übrigen seyn. Fünftens. Dass die Edelgründe nach denen zu erfolgenden Verordnungen unter das gemeine Volk aufgetheilet werden solten. Ultimatulul l. Horia (trad. oficială din limba ung.). Șoimuși, 11 Nov. 1784.—Locotenentul Probst încă se exprimă astu-felü despre cererile românilor din trupa lui Cloșca: 1 bitten sie um die Freiheit von der Leibeigenschaft. 2-do militarisirt zu werden.—Totu asemenea și românii din trupa lui Crișanu către oculistul Molnarü: bitten wir vorzüglichst, dass der Kaiser . . . geruhen wollte, uns von dem Joch der Grundherrschaft zu befreyn, und in kaiserl. Dienste aufzunehmen.

²⁾ Este așa dar o evidentă alterare a ideilor acestei revoluțiunii, când Szilágyi (pag. 61) scrie: Românii se au resculatü in contra nobilimii unguresci, ca să o stingă și să-i pustiéscă averile“. Revoluțiunii populari numai pentru omoruri și pustiiri de averi, fără vre o idee națională sau socială, nu au esistatü nici o dată.

³⁾ quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e

pe basa dreptului istoric, pe basa vechimii românilor în Transilvania.

XIII. ADUNAREA ȚĂRANILOR Ț LA MESTÉCĂNŪ.

Cu două zile mai înainte de începerea revoluțiunii țărani români avură o adunare secretă la biserica din MestécănŪ.

Joi în 28 Octombore 1784 era di. în care se făcea tégŭ de sêptemână în comuna Bradŭ din comitatulŭ Zarandului. Căpitantulŭ Crișanŭ, trimisŭ din partea luȚ Horia, veni și dênsulŭ la tégŭ, și ca să nu fiă observatŭ de nobilime saŭ de agenȚii seȚ, se ascunse sub podulŭ de peste Crișŭ. Aici dênsulŭ chiamă pe rëndŭ la sine, pe mai mulȚi țărani din diferite sate, căroro le făcu cunoscutŭ, că Horia din Albacŭ a fostŭ la Viena și a adusŭ de la împêratulŭ unŭ ordinŭ, ca țărani români să capete arme și să nu mai facă serviciŭ nobilimii. Spre încredințare Crișanŭ le arêță crucea de aurŭ a luȚ Horia, și-î invită, că pe Dumineca viitoare să vină câte 3—4 inși din fiă-care satŭ la biserica din Mestécănŭ, ca să asculte porunca împêrătêscă, ce a adus-o Horia dela Viena, și totŭ odată să se înțelégă ce să facă. Ca adunarea acêsta să fiă pe câtŭ se pôte de numerosă, Crișanŭ însărcină totŭ-o-dată pe țărani să trimită emisari și în alte comune cu ordinŭ, că la diua fixată să vină la Mestécănŭ câte 3—4 inși din fiă-care comună ¹⁾

Duminecă în 31 Octobore se adunase în secretŭ la biserica din Mestécănŭ vre-o 500 până la 600 țărani din districtulŭ Za-

propriis suis Possessionibus. Certificatulŭ asesorilorŭ I. Veress, St. Besseney, Lad. Isak. Bucerdea-vinósă, 13 Septembore 1784.—Iar Florea Cosma din Gărbăŭ, iobagiuŭ contelui Grigore Bethlen declară: țera asta e a nôstră a vóstră e țera ungarêscă. Cf. pag. 128.

¹⁾ venerunt ex Brad ad possessionem nostram (Krisesor) numerosi Incolae . . . qui jusserunt Pagensibus nostris, ut duo vel tres veniremus cum ipsis ad possessionem Meszatakem ad audiendum manad-tum quoddam. Deposițiunea l. George Marculŭ, din Cristiorŭ, 1 Februarie 1785. Asemenea și deposițiunea luȚ Adamŭ Giurgiŭ din Cristiorŭ cu aceeași dată.

randului, alŭ Hinedórei și din munții Abrudului. În aceea ȃi ȃi pe la améđi sosi la adunare și Crișanŭ, îmbrăcatŭ în haine sdrențóse, și avéndŭ în mână o cruce mică de lemnŭ colorată frumosŭ. Cu dênsulŭ dimpreună mai venise la Meștécănŭ și unŭ altŭ locuitorŭ din cōmuna Cărpenișŭ, dar pe acesta poporulŭ nu-lŭ putu cunósee ¹⁾. La adunarea acésta Crișanŭ înfățișă țéranilorŭ crucea de aurŭ și o scrisóre, și le făcu cunoscutŭ, că Horia fiindŭ bolnavŭ n'a pututŭ să vină la adunare, dar l'a însărcinatŭ pe dênsulŭ și pe soțulŭ sêŭ, ca să le comunice, că dênsulŭ a sositŭ numai de curéndŭ din Viena, și că împératulŭ i a datŭ crucea și scrisórea ²⁾, ca să adune pe toți țéranii din Transilvania, și să-i ducă la Alba Iulia, unde a sositŭ unŭ noŭ ordinŭ, ca să priméscă arme și să fiă grăniceri, împératulŭ lasă fiă-cărui în voiă liberă, sau să fiă militariŭ, sau să facă și de aci înainte serviciile iobăgesci, că la Alba Iulia se vorŭ scadé sarcinele iobăgesci și contribuțiunea pentru țéranii, cari vorŭ voi să remână și de aci înainte iobagi, și iobagii acestia nu vorŭ avé în viitorŭ să facă mai multŭ nobililorŭ de câtŭ o singură ȃi pe sêptémână, dar și acésta pe lângă plată, iar țéranii,

¹⁾ *pervenimus ad dictam possessionem Mesztaken, ubi circa Templum et coemeterium, erant quam 600 coadunati homines valachici, sed inermes, ubi comparuit laceris vestibus dictus Krisan Dsurs cum quodam mihi ignoto. Deposițiunea l George Marculŭ din Cristiorŭ, 1 Febr. 1785.*

²⁾ Comitatulŭ Hinedórei în dóne rapórté ale sale, unulŭ către c. Iancovits (25 Nov.), altulŭ către cancelaria alică (3. Dec.), afirmă, că scrisórea, care fu prezentată aici poporulŭ, ar fi fostŭ o diplomă cu litere aurite (*Literasque cum quibusdam characteribus aureis monstravit*). Dar în raportulŭ supref. Lad. Popŭ, cu data Bradŭ 1 Nov. și în raportulŭ Provisorulŭ din Slatna, totŭ din 1 Nov., scrise așa dar numai a dóna ȃi după adunarea din Meștécănŭ, se vorbesce numai de o scrisóre (*literae quaedam — eine Schrift*), așa, că certitudine deplină esistă numai despre o scrisóre, care ȃicea Crișanŭ, că o are Horia de la împératulŭ. Crișanŭ, în înteregatoriulŭ sêŭ, încă declară, că la Meștécănŭ a avutŭ nisce scrisóri românesci (*scripta valachica*), dar ce conțineau scrisorile acele, dênsulŭ se feresce ca să spună.

carî nu voiescû să mai fiă iobagi, aceia de sigurû aû să primescă arme la Alba Iulia și se vorû face grănicerî, și în fine că totû la Alba Iulia se va publica țêranilorû o nouă poruncă împêrătescă ¹⁾. Apoi ridicândû în susû crucea de aurû

1) ein von Stephan Hollaki subst. Vice Comes, von K. Banya d. 1. Nov. um 10 Uhr abends abgefassten Bericht worin er anzeigt . . . dass 2 Einwohner aus Kerpenyes . . . Mocz genannt bey dieser Versammlung erschienen und ihnen vorgetragen dass Hore Krankheit wegen nicht selbst kommen könne ihnen sagen lasse er seye aus Wien angelangt und von Ihro Mayestät dem Kayser die Verordnung erhalten dass alle diejenigen welche ihren Grundherrn dienen wollen wöchentlich nur 1 Tag gegen 10 Groschen Bezahlung zu arbeiten schuldig sein sollen, wenn sie ihnen aber (ilegibilû) bleiben wollen; sie in Carlsburg ganz gewiss Gewehr erhalten würden . . . Der Zalathnaer Provisorat von 1-ten Nov. bestätigt dass ein gewisser Betrüger des vorigen Tages, einen Haufen bey Mesztakon versamelter Bauern mit mit Vorzeigung eines goldenen Kreuzes und einer Schrift die er in der Absicht von Ihro Mayestät erhalten zu haben vorgegeben um die alle hiesigen Unterthanen nach Karlsburg anzuweisen, woselbst sie zu Soldaten angenommen werden würden. Raportû alû guv. trans. către cancelaria anl. fără dată *Analecta ad Historiam seditionis*: Zwey Bauer aus Kerpenyes hatten dabei im Nahmen des Hora dem Haufen angekündigt Er sey kürzlich von Wien gekommen, und lasse Ihnen sagen Se Majestät hatten es jedem frey gestellt, entweder sich militarisiren zu lassen, oder ferner roboten; etc. — Iar subpref. Lad. Popû cu data Bradû 1. Nov. raportéză com. Hinedóra: *Quidam maleferiatus . . . die hesterno plurimis huius circuli Incolis ad Possessionem Mesztaka, clandestine coadunatis crucem auream et literas quasdam spectandas exhibuit, illasque sua Majestate Sacratissima sibi eo fine data esse asseruit, quatenus universos Magni huius Transilvaniae Principatus Iobbagiones Albam Carolinam ad suscipienda arma inviaret.* — Sub-căpitanulû George Marculû din Cristiorû, care a fostû presentû la adunarea din Mestécănû, declară în 17 Nov. către oculistulû I. Monarû: Der Horre hat uns angedeutet, wir solten uns in den Mesztaker Terren versamlen, er schrieb uns auch, dass er die Vollmacht vom Kayser habe, uns alle zusam zu berufen, wir sollten demnach alle zusammen kommen, indem es befehle hätte, die er uns herausgeben wolte . . . (wir) solten mit ihm nach Karlsburg gehen, um daselbst die

le ȃise : Vedeȃi aici e chipulŭ împĕratului Ńi e semnŭ, cĂ voinȃa împĕratului este ca voi sĂ fiȃi militari, le vorbi despre sfinȃenia crucei, cĂ voi credeȃi Ńn cruce, pe cruce sunteȃi botezaȃi, pe cruce juraȃi ¹⁾, Ńi-ȃ invitĂ sĂ plece imediatŭ la Alba Iulia, cĂ acolo se vorŭ convinge despre adevĕrulŭ cuvintelorŭ lui Horia Ńi despre puterea acestorŭ semne ²⁾. Ńi Ńn fine, CriŃanŭ mai adause, cĂ Horia ŃncĂ-ȃ aŃteptĂ la Slatna, ca de acolo ŃmpreunĂ cu dĕnŃii sĂ mĕrgĂ la Alba Iulia, ca sĂ primĕscĂ arme, cĂ de pe valea MureŃului ŃncĂ

weitere Befehle zu erhalten, und so schwuren wir alle bey der Mestzaker Kirche. — CriŃanŭ Ńn interogatoriulŭ sĕu ŃncĂ ne spune urmĂtoarele : Hierauf habe Er (Krisan) also Sie auf nĂchsten Sonntag zur weiteren Verabredung zur Mesztaker Kirchen bestellet. . . . Er mit einen in der Hand gehalten kleinen hĂlzeren schĂn gemahlten Kreutz nachmittags bey den Volek erschienen. . . . Bey der Kirchen zu Mesztaka habe Er (Krisan) denen versamleten Leuthen Ăfentlich bekant gemacht : dass Sie zu Carlsburg werden GrĂnitzer werden, Gewehre, und die Erleichterung an der Contribution, und an den grundherrlichen Diensten erhalten; denn Hora habe Ihm es gesagt dass Er derowegen von Ihre MayestĂt den Kaiser resolutionen in Handen habe. — Conte Iancovits ŃntĕrbĂ pe CriŃanŭ : Ob Er nachdem die angeordnete Menschen bey der Mesztaka er Kirchen sich versamlet hatten, alldorten den Befehl gegeben habe . . . zu Kurety erscheinen, von dorten aber zur weiteren Vernehmung eines kaiserlichen Befehls nach Carlsburg mitgehen solle? Ńi dĕnsulŭ rĕspunde : Ja! Er habe dieses befohlen. — Martorulŭ Adamŭ Giurgiu din Cristiorŭ, Ńn interogatoriulŭ sĕu din 1 Fevr. 1785, ŃncĂ declarĂ : quo (Meszteka) pervenientes, tale acceperunt mandatum ut . . . pervenirent A. Carolinam ad mandatum regium exaudiendum. — Iar vice-comitele Zarandului St. Hollaki Ńn scrisĂrea sa de la 28 Ian. 1785, ne spune, cĂ George CriŃanŭ Ńi soȃulŭ sĕu, ar fi ȃisŭ cĂtre poporŭ : cĂ Horia i ŃnciintĕzĂ Ńi le adevĂresce prin dĕnŃii, cĂ mergĕndŭ la Maiestatea Sa, a cĂpĕtatŭ scrisĂrea (cu litere mari Ńi crucea, ca sĂ mĕrgĂ cu ei la Alba Iulia, unde a ajunsŭ pĂnĂ acum o nouĂ poruncĂ ca sĂ iee arme, etc.

¹⁾ BenkĂ I, Ńn manuscrisulŭ sĕu despre revoluȃiunea lui Horia. Bibl. museului trans. din Clujŭ.

²⁾ ScrisĂrea vice-comitelui din Zarandŭ Stef. Hollaki. 28 Ian. 1785. Bibl. museului trans. Col. Ales. Mike T. III „despre romĂni“.

să li se publice o nouă poruncă împăratăseă. Deși țeranii fură împedecați în drumul lor și nu putură ajunge până la Alba Iulia, dar cu toate acestea, noua poruncă împăratăseă a lui Horia ne este astăzi deplin cunoscută. Crișanul o publică a treia zi în comuna Curechiu, și această nouă poruncă împăratăseă era, că țeranii să se revolteze, să stingă și stăpănescă pe toți nobilii și pe toți ungurii din Transilvania.

Planul este așa dar evident. Horia și căpitanii săi voiau ca țeranii înainte de începerea revoluțiunii să capete arme în mână ¹⁾.

Dar ce se întâmplă ore la Alba Iulia? Căpetau țeranii arme ori nu?

Noi vom lăsa cu totul la o parte cestiunea, că armata imperială se afla și dânsa într-o gravă complicitate morală pentru turburările din vîră anului 1784, că dânsa înserisese fără nici o greutate pe țeranii ca militari și le promisese arme, că militarizarea coresponde pe deplin cu intențiunile împăratului Iosif și ale partitului militar. Vom observa numai, că după cum ne probază adunarea din Mestécănu, Horia punea acum de nou în mișcare către Alba Iulia, toate stratele țeranilor, atât pe cei cari voiau să rămână iobagi, cum și pe țeranii cari voiau se fiă militari, că iobagii plecau acum după arme legați cu jurământ și cu o rezoluțiune multă mai desperată, așa că în tot casul, dacă dînșii ajungeau până la Alba Iulia, ori căpetau arme ori nu, dar revoluțiunea se incepea acolo.

¹⁾ Cloșca încă declară ómenilor din trupa sa, că are să-i ducă la Alba Iulia, ca să primescă arme (Interog. 89). Nu are așa dară nici un fundament real afirmatiunea lui Szilágyi (pag. 60) când susține: că de sigur călătoria țeranilor către Alba Iulia a fost numai un pretext, ca să mascheze adevăratul scop al conjurațiunii; și prin urmare nici n'au avut intențiunea ca să călătorescă până acolo.

XIV. REVOLUȚIUNEA ÎN COM. HINEDOREI ȘI ZARANDULUI ¹⁾.

1. Crișanșu proclamă revoluționea la biserica din Curechiu.

Țăranii, cari plecase Duminecă de la Mestécănu, ajunseră Luni séra în 1 Nov. în comuna Curechiu, satu românescu aședatù în partea orientală a Zarandului. Totu în aceea di sosiră aici mai multı deputați și preoți și din alte comune, cari nu participase la adunarea din ziua precedentă ²⁾. Căpitanulu Crișanșu le dede ordinu să-și capete quartire, iar diminéta în ziua următoare să vină cu toții ca să asculte poruncile ce le va da. Dar mulțimea poporului crescuse la unu numărù considerabilù și țăranii ne putându-și afla cu toții quartire în satù, o parte din ei tăbărira pe câmpu afară.

În aceea di, nóptea târđiù, sosiră la Curechiu subprefecții Michaiu Gál din Baiă-de-Crișu și Wolfgangu Naláci din Bradu, cu o gardă de 3 - 4 soldați ca să prindă pe căpeteniile țăranilor.

Ca misiunea dênșiloru să fiă încoronată cu deplinu succesu, cei doi subprefecți trimiseră înainte pe gorniculù Petru Cara din Cristioru, ca să spioneze loculù unde se află în-

¹⁾ În urma ordinulu împératului Iosifù, din 19 Maiu 1784, Transilvania fu divisată în următoarele unu-spre-dece comitate: 1. Comitatulu Hinedorei unitu cu comitatulu Zarandului. 2. Si biulu unitu cu districtele Orăștia, Sebeșulu, Miercurea și Mediașulu. 3. Alba. 4. Cetate-de-baltă. 5. Făgărașulu. 6. Haromseculu saù Treiscaane. 7. Odorheiulu. 8. Turda. 9. Clujulu. 10. Solnoculu-internu. 11. Solnoculu-de-mijlocu. Iar în 6 Sept. 1784, Zarandulu a și fostu unitu cu comitatulu Hinedorei.

²⁾ hoc certum est, quamlibet Possessionem suos Deputatos cum Popis ad Kurety misisse. Interrogatoriulu preliminaru alu lui Crișanșu. 25.

cuartiratū căpitanulū Crișanū. Petru Cara, ne spune unū sub-căpitanū de alū lui Crișanū, veni nōptea în Curechiū, se duse la casa primarului unde află numai pe fiulū acestuia, ceru pâne și aruncă pânea în focū, ceru vinarsū și aruncă sticla cu vinarsū, apoi întrebându pe băiatū unde e crăișorulū vostru ca să-lū mănâncū? începu să-lū tortureze cu vĕtrariulū arsū în focū arđĕndu-ī fața și genitalele, ca să-ī descopere loculū unde se află încuartiratū căpitanulū Crișanū.

După acestea Petru Cara se depărtă, iar pe la mieđulū nopții se întorsee de noū cu cei doi subprefecți chiar la casa unde dormia căpitanulū Crișanū. Aici însă o femeică făcu atentū pe Crișanū, că aū sositū subprefecții și soldații ca să-lū prindă; dĕnsulū apucă repede fuga, iar subprefecții vĕđĕndū că-lū scapă, invitară pe soldați să tragă focū asupra lui.

În momentul acela însă ómenii din jurulū lui Crișanū, începură să deee chiote de alarmă în satū, traseră clopotele și mulțimea poporului se adună imediatū. Cei doi subprefecți vĕđĕndu-se acum în pericolū ordonară soldaților să tragă cu armele asupra mulțimii, dar armele lorū nu luară focū. Țĕranii ĩ încunjurară de tóte părțile, apoi cu pietri, cu bâte și ce apucară în mână năvălră asupra subprefecților și-ī uciseră pe amĕndoi. Petru Cara fu prinsū și dĕnsulū și după ordinulū lui Crișanū esecutatū imediatū ¹⁾, iar soldații fură desarmați, și scăpară cu o mică bătăiă.

Apoi, în diminĕța următoare (2 Nov.), Crișanū chiamă pe țĕranī la adunare în loculū numitū „la cruce“ afară de satū, aici le arĕta de noū scrisorile ce le avuse la Mestĕcănū și-ī invită să continue drumulū până la Alba Iulia, ca să primĕscă arme.

¹⁾ George Marculū, subcăpitanulū lui Crișanū, în declarațiunea sa făcută către oculistulū Molnarū, ne spune, că numele acestui gornicū ar fi fostū Petru Legin. Dar în alte acte oficiali, anume în interogatoriulū lui Crișanū și în sentența pronunțată în contra dĕnsului, gorniculū acesta figurĕză sub numele de Petru Kara.

Dar situațiunea se agravase. Țeranii în urma conflictului din noaptea trecută, îngrijați de sôrtea familielor ce rămăsesese acasă, declarară, că dênșii nu mai potú să continue drumulú. Apoi Crișanú conduse mulțimea țeranilorú dela cruce la biserica din satú și aici le declară : că de óră-ce nobiliimea, după cum se vede din casulú întêmplatú în noaptea trecută, se opune, ca dênșii să capete arme, de aceea țeranii să-lú urmeze acum pe dênsulú, să stingă pe toți nobilii și pe toți ungurii, să nu aibă nici o frică, fiindú-că dênsulú are poruncă de la împêratulú să stingă pe toți ungurii și să le prădeze tóte averile ¹⁾.

Revoluțiunea era acum proclamată.

Crișanú se întorce cu trupa țeranilorú înapoi asupra nobilimii din Zarandú, și înfiorătorilú resbelú țărănescú, putemú dice resbelú de rasă dintre români și ungurii se începe de noú în Transilvania.

2. Ocuparea Zarandului.

Pe la anulú 1404 româniú din comitatulú Zarandulú 'și aveaú voivodulú lorú naționalú pe Boalia fiulú lui Boarú cu reședința în comuna Crisciorú ²⁾.

¹⁾ dass nachdem (wie dieser Zufall Sie belehret hat) die Hungarn der Erfüllung des kais. Befehls, nemlich dass das conscribte Volk zu Carlsburg Gewehr empfangen solle, sich widersetzen: . . . Er (Krisan) habe das Volk zu den ausser den Dorf aufgerichteten Kreutz bestellet; als es versamlet ware zur Orts Kirchen geführt, und dorten die vorbemerkte Worte geredet (adecă: dass nachdem die vergangene Nacht Ihre Ueberfallung und die Ermordung zweier Stuhlrichtern und eines Gorniken sich ereignet habe; das Volk Ihme folgen, alle Herren, Edelleute, und Hungaren umbringen, und Ihr Haab und Gut plündern solle). Interogatoriulú lui Crișanú 10, 37.—Iar sub punctulú 47 contele Iankovits face următórea observațiune: der Turesiu Mihay saget dem Krisan Zsurs hier ins Gesicht, dass Er dem . . . Volk also zugeredet habe: Erschreket nicht, denn ich habe den Befehl des Kaisers alle Hungaren zu plündern und zu ermorden.

²⁾ În documentele din anii 1599 și 1610 Crisciorulú apare ca unú castru alú comitatulú Zarandú Col. Kemeny în Transilvania 1868. 541.

Dar pentru diferite ofense și insulte, ce le făcuse voivodul Boalia regelui Sigismund, comitele Timișorei Pipo de Ozora din ordinul regelui i tăia capul și-i confiscă toate averile, atât moșiile particulare cât și acele, cari le ținea în puterea voivodatului. Dar peste puțină ană un fiu al lui Boalia cu numele Vladu câștigă prin valoarea și meritele sale de nouă grația regelui Sigismund. Cu deosebire se distinse dânsul în Bosnia, unde rămăsese pentru apărarea castelului Balavar, și regele ordonă comitelui Pipo de Ozora să-i restituie moșiile confiscate ale părintelui său, anume Crisciorul, Rișca, Sdrapțul și Cerețelul¹⁾.

Maî târziu însă această ilustră familie română, întogma ca ceea l-altă nobilime națională de peste Carpați, trecu la catholicism, apoi la reformațiune, și din reformațiune la desnaționalizare, așa că în secolul trecut descendenții voivodu-

¹⁾ Kemeny, în Uj Magyar Muzeum. II. 1854. 125—126. 1415. Nos Pypo de Ozora Themesiensis . . . Comes . . . quod licet nos Boalyam Voyvodam de Krestor, qui pro suis multiplicibus et sepissimis excessibus, et notoriis infamiis, ac difamationum et dictorum offensionibus, quibus idem erga serenissimum dominum nostrum Regem diversis locorum in temporibus non immerito fuit accusatus, ex ejusdem domini nostri Regis commissione et mandato specialibus ipsum Boalya decollari fecerimus universasque possessiones et portiones possessionarias erga manus suas tam jure perpetuo, quam etiam pro officio . . . habitas, et existentes abstulerimus, . . . tamen quia idem serenissimus dominus noster Rex praenotatus attentis et consideratis fidelitatibus, et fideliam servitiorum gratuitis meritis, quibus nobilissimus Ladislaus filius ejusdem condam Boalya propter sua servitia diversis locorum et temporum curriculis et specialiter nuper in regno Bosniae in Castro Balavar vocato, ex nostra commissione pro defensione, et tuitione regni, et castris praemissorum remanendo, . . . possessiones Kristor, Riska, Zdravez et Czernezel in districtu albi Crisii existentes propter dicti Boalya excessus per nos ablatas mandavit nobis eidem Ladislao remittere et resignare . . . Nos itaque mandatis ejusdem domini nostri Regis satisfacere et eidem obtemperare volentes praemissas possessiones . . . remisimus. — Tot aici a publicatú contele Kemeny și genealogia familiei Kristsori dela Boarú și până în a dóna jumătate a secolului trecutú.

lui Boalia din Zarandü eraü ungarisași cu totulü, și după numele moși principale Crisciorulü, ei purtau numele de KristSORI.

Asupra nobilimii din Crisciorü se întemplă la anulü 1784 celü de ântăiü atacü alü țeranilorü resculași.

Căpitanulü Crișanü plecase din Curechiü Marți diminéța în 2 Novembre și în aceea și pe la 10—11 ore înainte de amedi ajunse cu trupa țeranilorü în comuna Crisciorü. Cu o furiä vehementă țeranii se aruncară îndată asupra curților nobilitari și esecutarä 17 persöne din nobilimea de aici, între cari se aflaü 12 membrii din vechia familiä KristSORI, sub-prefectulü Michaiü Pakot și soția preotului reformatü¹⁾. Pușini nobili scäparä cu fuga prin păduri, iar cei alalți, bărbați, femei și copii furä făcuți prisionieri și apoi cu toți botezași în religiunea romänä.

Iobagiü din Crisciorü împärtirä între sine tötä averea mobilariä a domnilorü sei, dicändü cä dênși cu munca lorü äü cäștigatü-o, luarä clopotulü de la biserica reformatä și-lü puserä la biserica romänä, vechiä reminiscință, cä biserica acésta fusese odatä a romänilorü. Iar pe fica sub-prefectulü Michaiü Pakot, cu numele Apolonia, o botezarä mai äntăiü în religiunea romänä, și apoi preotulü Constantinü Turciü, numitü și Popa Costanü, o cununä cu unü tinerü iobagiü din Crisciorü, anume Ionü Sêrbu.

Acestü Popa Costanü, omü încă tinerü, în etate numai de 32 ani, fu unulü din cei mai activi și devotași preoți în tötä revoluțiunea Zarandului. În repetite rënduri dênsulü asigurase pe țerani, cä pe viitorü nu äü sä mai fiä iobagi, le declarä, cä are și dênsulü porunci de la împëratulü sä estermineze pe toți unguriü, și în totü timpulü cätü ținu revoluțiunea romänä, Popa Costanü cântä în bisericä în töte

¹⁾ După lista oficialä din 24 Martie 1785 sub titlulü: *Tabella individualis per tumultuantes Valachos Anno superiori 1784 mense Novembri in Inelyto comitatu Hunyad cum Zarand unito Interemptorum.*

Miercurile și Vinerile : „Mântuesce Dómnne poporulú Těu“. Iar țėraniū, în semnŭ de stimă și iubire, i dase titlulŭ onorificŭ de Vicariŭ alŭ românilorŭ ortodoxi din Transilvania ¹⁾.

Din Crisciorŭ, trupa țėranilorŭ se divisă în dóue părți. O parte apucă drumulŭ spre comuna Michalenŭ, iar căpitanulŭ Crișanŭ cu altă trupă de țėrani, atacă în aceeași ȃi după amėdi, nobilimea din orașulŭ Bradŭ.

La scirea, că româniŭ vinŭ asupra Bradului, mare parte din nobilimea de aici 'și căutase refugiulŭ în turnulŭ bisericei reformate, dar țėraniŭ năvăliră îndată asupra bisericei, frânseră ușile, se suiră în turnŭ, traseră josŭ pe nobili, o parte din ei fură esecutați aci, iar cei alaltți bărbați, femei și copii, agrafiați sub condițiune să primescă religiunea română, apoi peste dóue ȃile, Joi în 4 Novembre, fură botezați cu toți, catolici și reformați. Unŭ iobagiŭ românŭ intră în casa fostului asesorŭ Nicolae Bradŭ, cu cuvintele : „Aici ești dragulŭ meŭ de domnŭ“, i luă de pe capŭ căciula de nobilŭ și o puse pe capulŭ seŭ, apoi scóse pe domnulŭ seŭ din casă afară și-lŭ dede pe mâna mulțimii, care-lŭ esecută imediatŭ. Iar alți doi nobili, Ionŭ Nemes cu doi fiŭ ai seŭ, George Anca cu unŭ fiŭ alŭ seŭ, cantorulŭ reformatŭ și unŭ amărítŭ de croitorŭ, creȃură, că vorŭ puté scăpa cu fuga din captivitatea românilorŭ, dar fuga le fu nefericită, ei fură prinși, aduși înapoi la Bradŭ, condamnați la mórte, iar Vineri în 5 Novembre, duși la podulŭ de peste Crișŭ și aici esecutați cu toți, nobili și particulari, părinți și copii. În Bradŭ, furia țėranilorŭ resculați, cădu și asupra unorŭ comercianți ovrei. Iositŭ Samuelŭ, ovreu din Alba Iulia, venise tocmai în timpulŭ acesta la Bradŭ cu soția sa și unŭ companionŭ alŭ seŭ, ca să vėndă licheruri și alte lucruri de co-

¹⁾ După trecerea la unire a mitropolitului Atanasie, româniŭ ortodoxi din Transilvania remaseră fără episcopŭ în țėră până la anulŭ 1784, și întregă administrațiunea bisericei ortodoxe (afară de numirea și sfințirea preoțilorŭ) era până în timpulŭ acesta încredințată unui vicariŭ. (Cf. Benkő, Transsilvania. Ed. 1833. II. 240. 588).

merciu. Dar țeranii le secuestrară îndată tótă marfa, raseră bărbile la amêndoî ovrei, și după cum se plânge Iositu Samuelu i desbrăcară pe toți trei până la piele și le turnară apă peste capu, dîcîndu că-î botéză și-î facu românî.

Acum țeranii începură a se ridica în massă în tóte părțile Zarandului. În fiăcare comună sosiau câte 2—3 emisari de ai lui Crișană, convocau pe sătenî la adunare, le publicaū porunca împêratului pentru esterminarea ginții unguresci și noue cete de țeranî sosiaū pe fiăcare óră în trupa lui Crișană.

Din Bradu mulțimea țeraniloru se divisă iarăși în mai multe trupe, apucându fiă care trupă câte o direcțiune diferită prin tóte colțurile Zarandului. Iar căpitanulu Crișană cu o parte din armata țeraniloru atacă Miercuri în 3 Novembre diminéta curțile nobilimii din comuna Ribița. La scirea, că țeranii resculatî vinu asupra Ribiței, mare parte din nobilimea de aici se retrăsese în casele fostulu perceptorū Iosifū Ribiczei, și aici cu armele în mână cercă să se apere în contra furiei poporulu resculatū. Dar țeranii încunjurară îndată casa lui Ribiczei și o luptă înverșunată se încinse între dênșii și între nobilii desperatî, luptă, care ținu până după amêdî și în care cădură 7 ómenî din trupa lui Crișană¹⁾. În fine, țeranii incendiară casa lui Ribiczei, o parte din nobilii cădură în cursulu luptîi, alții pe când voiaū să fugă, iar cei-l-alții fură prinși, și apoi după cum e justiția poporulu înfuriatū condamnatî cu toții în modū sumarū la mórte, iar Joi în ziua urmátore duși cu mare escortă la capulu satulu și aici datî pe mâna țiganiloru să-î esecute și înmormênteze. Între cei condamnatî se afla și perceptorulu Zarandulu Moise Ribiczei, dar țiganulu întârđiă cu esecutarea dênșulu dîcîndu,

¹⁾ Popa Avramu din Uibăresci încă a fostu acusatū la episcopulu Nichitici, că în timpulū ataculu din Ribița, dênșulu se suise în turnulu bisericei și de acolo îndemna poporulu la luptă în contra nobilimii. Interogatoriulu făcutū de secretariulu episcopescu Dumitru Eustathievics. Abrudū, 14 Decembre 1784.

că-î e milă și voiesce mai ântâiū să-î sape mormântulū, ca de o dată să-î arunce cadavrulū dinaintea ochilorū. Iar Moise Ribiczei legatū cu unū lanțū de carū trebui să privească cu ochiī sēi cum i sapă țiganulū mormântulū. În timpulū acesta însă sosiră aici câți-va soldați trimiși de căpitantulū Csepi din Baiă-de-Crișū, acestia interveniră pentru Ribiczei și-lū scăpară de la mōrte

Iar două fete ale lui Emericū Nemes, una Rafaela în e-tate de 24 ani, alta Agneta de 20 ani, fură agrățiate sub condițiune să trecă la religiunea română, și ceremonia botezului, după cum ne spunū dēsele, se întēplă în modulū următorii: Preotulū le întrebă dacă li scārbă de religiunea lorū și se lapedă de bună voiă de ea. Ele răspunseră că da, și scupară de trei ori pe pāmēntū, una primi în botezū numele de Raveca și alta Rafira, preotulū le unse fața, fruntea și dosulū mānelorū cu mirū și apoi dīcēndū cuvintele: „Botéză-se rōbele lui Dumneđeū Raveca și Rafira“, muiă patrafirulū în apă și le stropi pe amēndouē.

Peste totū țeranii romāni uciseră și esecutară în Ribița 42 persōne, nobili și diferiți particulari, între cari se aflaū 19 inși din familia Nemes, 5 din familia Ribiczei, fostulū notariū alū comitatului Iosifū Madoesai și cantorulū reformatū.

A două trupă a țeranilorū, care plecase Marți la amēdi, în 2 Novembre din Crisciorū, ajunse în aceeași dī în comuna Michăleni¹⁾.

Nobilulū Ladislaū Csiszár din Michăleni, singurulū domnū feudalū alū acesteī comune, auđindū că țeranii resculați vinū asupra dēnsului, cercă să fugă repede cu familia sa prin păduri, dar abia făcuse câți-va pași de acasă și Ladislaū Csiszár fu prinsū dimpreună cu tōtă familia sa, adusū înapoi la Michăleni și aici esecutatū cu doi copii ai sēi și cu unū frate al sēū.

Iar soția dēnsului Caterina, fica fostului comite alū Zarrandului, a br. Pavelū Hollaki, o nevestă tīneră și frumōsă

¹⁾ La Szilágyi 4 Novembre, dar neesactū.

se îmbracă în haine țărănești, și la propunerea preotului din Michăleni se ascunse în podul bisericii românești. Dar Miercuri în ziua următoare, o aflară și aici doi iobagi, soldați licențiați, aceștia o duseră în biserică și aici o siliară să presteze jurământul, că se lapădă de confesiunea catolică și trece la religiunea română. Iar Joi în ziua următoare, sosi în Michăleni și căpitanul Crișană venindă cu trupa sa din comuna Ribita. Nefericita neastă de frica țeranilor fugi de noă în păduri, dar căpitanul Crișană trâmise trei ómeni după dânsa, aceștia o prinseră, o aduseră înapoi la Michăleni și acum țeranii înfuriați voiaă s'o esecute. Dar interveni în această justiția populară căpitanul Crișană și Caterina Csiszár fu lăsată în viață ¹⁾ sub condițiune, după cum se plânge dânsa, ca să se boteze de noă ²⁾.

Trista sórte a acestei nobile dame, desceptă și compătımirea istoricului transilvană, a abatelui Iosifă Carolă Eder,

¹⁾ În petițiunile sale către împăratul Iosifă și către contele Jankovits, Caterina Csiszár nu amintese nimică că dânsa ar fi scăpată dela mórte cu ajutorulă căpitanului Crișană. În interogatoriulă sêu însă, căpitanulă Crișană declară în două rânduri și în modă fórte categorică, că dânsulă a împedecată poporulă să nu o esecute (*inveni illam dominam vestibus valachicis amictam, et impediui ne illa interficeretur. Interog. prelim. 17*). De și Crișană în totă cursulă procesulă sêu este fórte laonică, dar dânsulă nu inventeză nică o dată lucrari, cari nu s'au întemplată, și din această causă, noi contrari păreriilă lui Szilágyi, trebuie să considerămă declarațiunea lui Crișană în privința Caterinei Csiszár ca adevărată.

²⁾ În mai multe scrisori particulari din timpul revoluțiunii se amintese, că țeranii resculați ar fi măritată pe Caterina Csiszár după ună iobagiă română din Blăjeni, cu numele Tóderă Cleșă, soldată licențiată, care după cum se constată din actele oficială, esecutase pe bărbatulă și pe copii dânselă. Faptulă acesta lă relatéză ca pozitivă și contele Dominică Telki. În plânsorile sale însă Caterina Csiszár, cu totă dreptulă, nu amintese nimică în privința acestei delicate cestiunii. Dar e fórte probabilă, ca și dânsa să fi avută sórtea celorlălalte femeilă nobile din Zarandă, să fi fostă silită în aceste critice împrejurări să-și mântue viața prin o căsătoriă țărănescă.

care într'o epistolă poetică descrie cu mult sentiment, putem să dice cu ceva esaltare, suferințele acestei femei pe timpul revoluțiunii române. Ună adevăr, însă foarte caracteristică pentru epoca de atunci aflăm totuși în scrisoarea abatelui Eder, anume, că în timpul acesta înaintea țeranilor români era o crimă de a fi născut cine-va din sânge ungurească. — Hungarico sanguine natos crimen erat!¹⁾

Iar Joi, în 4 Novembre, altă trupă de țeranî atacă populațiunea ungurească din orașul Baiă-de-Crișu.

Călugării franciscani de aici²⁾ mare parte de naționalitate unguri, simțindu-se cu viața în pericol, fugiră cu toții spre Ungaria lăsându în sfânta mănăstire numai pe un singur călugăr. Țeranii resculați petrunseră îndată în mănăstire, distruseră tot ce aflară aici și în iritațiunea loră asupra nobilimii și a națiunii ungurești străpunseră icóna Preacuratei Fecioare dicându: „Asta-i Maica Prăcestă a ungarilor,“ aruncară pe jos cuminecătura din potir strigându: „Asta-i Dumneșul Ungurilor, acum să le ajute dacă pôte“, și în furia de care erau cuprinși, înaintea loră nu mai era nimic sfânt ce era ungurească. Deschiseseră mormântul fostului comite Ladislaú Mariaffy, îngropat cu ună ană mai înainte, botezată în religiunea română pe veduva subprefectului Michaiú Gál ucisă la Curechiú cu două zile mai înainte și o măritară după un iobagiú român, esecutară pe avocatul George Szentkirályi, pe un curier al comitatului și pe un nobil cu numele Iosifú Kis.

În același timp sentinelele resculaților de la satul Tîrnova în apropiere de Baiă-de-Crișu prinseră pe o femciă din Beiușu cu numele de Eva Ajtai, care călătoria la părinții săi din Abrudú, și țeranii credându, că e ungarică

¹⁾ Epistola poetică. Ms. în biblioteca museului Brukental din Sibiu, vol. XLVII.

²⁾ Din ordinea „Părinților observanți“, cari în general se numesc „Bulgari“ sau preoți ai provinciei bulgare, în unele scrieri și călugări românesci (Olá-Barátok).

voiaă s'o esecute. Femeia acésta însă scăpă de la mórte numai declarându că e română, iar spre încredințare trebui să reciteze țeranilorū Tatălū nostru în limba românescă.

Iar Miercuri în 3 Novembre, țeranii din comunele Hertegani și Sălisce plecară asupra curții contelui Franciscū Gyulai din comuna Trestia ¹⁾. Pre drumū însă unū băiașū i făcu atenți, că Trestia e comună băiașescă și vorū face pagubă împératului și țeranii se întórseră înapoi, ca să nu atace nimicū, ce e împărătescū. Dar în ziua următoare veniră la dênșii doi iobagi din Trestia și-i invitară de nou, ca să vină să atace curtea domnului lorū. Țeranii plecară și edificele contelui Franciscū Gyulai fură prefăcute în ruine.

Apoi Joi în 4 Novembre, țeranii atacară și distruseră frumosul palatū alū contelui Franciscū Gyulai din Luncă, esecutară pe administratorulū domeniului Antoniu Gensci, botezată în religiunea română pe două fetițe nobile cari se aflau în curtea de aici, apoi le măritară, una după unū soldatū licențiatū, alta după unū iobagiū. Distruseră și în mare parte arseră curțile nobilitari din Luncoiulū-de-susū, Luncoiulū-de-josū, Ociū, Hălmagiū, Hălmăgelū, Pleșcuța, Termure, Tomesei, Sălisce și Azuva, împrăseiară archiva comitatului, atacară și despoiară bisericile reformate din Crisciorū, Bradū, Ribița, Baiă-de-Crișū, cum și bisericile catolice din Ociū, Michăleni, Luncă și Trestia.

Așa, că în urma lorū nu remase unū edificiu, unū monumentū neafinsū, care avea ceva suvenirū legate de domnia despotică a nobilimii din Zarandū.

Vicecomitele Zarandului Stefanū Hollaki scăpă cu fuga la Aradū, mai mulți nobili se ascuseră în primele momente ale pericolului pe la iobagi mai credincioși, apoi rătăcindū câte 2—3 zile prin păduri se retraseră la Deva, iar alții și căutară scăparea la Orade.

¹⁾ Cu predicatulū conte de Mintia (Maros-Németi) și baronū de Trestia.

Așa, că în timp de patru zile de la 2—5 Novembre Zarandulă întregă ajunsese în posesiunea țeranilor resculați și afară de autoritatea lui Horia și Crișană, aici nu mai exista nici un fel de autoritate ¹⁾.

Peste totu locul pe unde ajungeau trupele resculaților întrebau pe iobagi, dacă țină cu împăratul sau cu domni, în casul de întâiu să mērgă cu dēnșii, iar în casul alu doilea voru aprinde casele pe ei. Însă amenințările aceste erau cu totul de prisos. Iobagii români peste totu locul acceptau cu doru trupele resculaților și se însoțiau de bună voiă cu dēnșii. Iobagii proprii erau cei de întâiu, cari intrau în casele domnilor săi și cei mai înverșunați asupra lor ²⁾.

Țeranii erau surdi și muți la rugările și lacrimile domnilor săi. Legați cu lanțuri de caru duceau pe nobili la capul satului și aici i da pe mâna țiganilor să-i esecute și înmormēnteze. În furia lor, ei nu cruțau nici femeile nici copiii domnilor lor, și esecutau într'o formă pe domni lor feudali, cum și pe aceia, cari nu avea nici unu iobagi. Revoluținea nu era numai în contra nobilimii, ea era în contra întregulu elementu unguresc.

Iar agrățiarile, ce le acorda țeranii erau legate de o singură condițione, aceea de a se face români. Sfîngerea sa romanisarea elementulu unguresc din Transilvania era devisa aceste violente revoluțiuni. Iar convertirea la naționalitatea

¹⁾ Magnații din Transilvania în memoriulu lor înaintatū contelui Iankovits încă se plângu pe cum urmēză: „În comitatulū Zarandulu compusū din români cei mai sēlbatici, dīcū dēnșii, astādi domnesce numai Horia cu rebelii săi, și așa că l'a închisū de tōte părțile, în cātū nime nu mai pōte strābate acolo, și nici nu mai esistā în comitatulū acesta nici unū feliu de administrațione, ca și cum nu se arține de Transilvania“.

²⁾ Eben derselbe (Gubernial-Commissarius B. Brukenenthal) berichtet. . . die eigenen Einwohner der Dörfer hätten bis itzt immer am rasendsten gewühlt, wenn der Schwarm zu ihnen gekommen sey. Ms. *Analecta ad historiam seditionis*,

română se făcea prin acceptarea religiunii române. Țăranii credeau, că prin misterul apei sfințite, prin asimilarea credinței voru putea naționalisa imediatu pe adversarii lor, și 117 prizoneri nobili și particulari, câți cădură în mânilor țăranilor se supuseră cu toții acestui proces de romanisare. Unii se făcură români prestându numai jurământul, că se lapdă de credința lor și trecu la religiunea română, iar alții fură botezați de nou după tôte formalitățile bisericeii ortodoxe, și totu cu asemenea ceremoniă țăranii măritară veduvele și fetele nobililor după iobagi. Pe femeii le îmbrăcau în haine românesci, le interdiceau să mai vorbescă unguresce, nu le era permisă să amintescă, că au fostu dómne nobile și că au avut iobagi, le siliau să amble desculțe pe strade, apoi toți captivi, bărbați și femeii într'o formă, erau obligați la tôte lucrurile economiei domestice și agricole a țăranilor, până chiar să le curețe poetile ¹⁾. Și câtă bucuriă era pentru țeranu vedëndu pe stăpâni sēi de o dată ajunsii acum în stare de servitute la dēnsulū.

Trupele țăranilor, ori pe unde treceau, în urma lor, din casele nobililor, nu mai rămânea de câtu cenușa sau triste ruine. Așa, că urmele acestui înfricoșatū resbelu de esterminare, de și acoperite de nōuele ruine ale anului 1848—49 se mai cunoscū și până astăzi în comitatulū Zarandulū.

„Casele nōstre, se plānge nobilimea din Zarandū către împēratulū Iosifū, au fostu prefăcute în cenușă sau în ruine miserabile, tōtă averea nōstră a fostu prădată, și în acēstă situațiune, care nu se pōte descrie, când inimile nōstre erau aprōpe să se frāngă de durere ne vedurāmū ajunsii într'o stare cu multū mai amară de câtu însăși mōrtea. Sufletele nōstre au fostu forțate să primescă vechia lorū religiune grecēscă, iar noi supuși la cea mai tristă stare de slavī, și în acēstă situațiune și miseriă amū trebuitū să petrecemū mai

¹⁾ Petițiunea mai multorū nobili din Crisciorū refugiați în Deva către br. I. Bornemisza comitele Hinedórei, Deva 25 Novembre 1784.

multă de patru săptămâni, fără nici un ajutoriu sub mânilor servitorilor și țeranilor noștri¹⁾.

Catastrofa era într-o adevăr mare.

Țăranul română asuprită, despoiată și torturată sute de ani, elă care văduse distrusă întrăga lui individualitate politică, libertatea lui nimicită, proprietatea lui luată, religiunea lui declarată de idololatriă, numele de română egală cu numele de sclavă, elă care nu mai avea nici ună tribunală la care să se pôtă plânge, se constitui acum singură în tribunală și singură și făcea dreptate. Pedepsele de mărte, cari lovise așa de multă și așa de greă pe țăranulă română se întorceau la anulă 1784 asupra nobilimii unguresă.

Era o tragică resbunare a trecutului. Și violența cu care se esecută acăstă revoluțiune, este numai o probă despre nedreptatea, mai multă despre batjocura, ce se făcuse cu poporulă română seculă întregă.

3. Revoluțiunea se estinde peste întregă comitatulă Hinedórei.

După Zarandă urmă districtulă Hinedórei.

Încă Miercură în 3 Novembre Ladislaă Popă fostulă vice-comite ală Zarandului vădëndă, că revoluțiunea țeraniloră cresce din đă în đă apucă repede drumulă călare spre Deva, strigândă pe la ferestile nobililoră să fugă fiă care în cotro pôte, ajunse în Șoimusă nóptea pe la 11 ore și alarmă îndată întrăga comună, să îngrijăscă fiă care de sine. În aceeași đă sunetulă clopoteloră din Băița și din comunele de frontieră ale Zarandului anunțară populațiunii din valea Mureșului, că revoluțiunea se apropie de districtulă Hinedórei. Iar țăranii de pe Mureșă la scirile ce le primiaă despre

¹⁾ unsere Seelen wurden dem Zwange der annahme Ihrer alt gläubisch-griechischer Religion, wir aber selbst, dem traurigsten, Sclaven stande unterworfen. In solchem Zustande nun mussten wir unter den Händen unserer Knechte, unserer Tyranen. . . . über 4 Wochen, alle Hülfe und Rettungslos elendiglich legen. Petițiunea nobililoră și libertiniloră ungară din Zarandă către împăratulă Iosifă II, f. d,

succesul revoluțiunii din Zarandă începură și dênșii a se înarma repede cu băltașe, cu lănci și arme de foc. Momentul li se părea venit în care iobagiul să-și tragă socotela cu domnul său.

O frică ce nu se pôte descrie cuprinse îndată tótă nobilimea de pe valea Mureșului. „Pentru Dumneșeu, suntem perduți“ erau cuvintele cu cari agenții de percepțiune, gornicii și servitorii nobililor se întorceau de prin comunele vecine și anunțau domnilor lor pericolul iminent al revoluțiunii. Baroni Antoniu și Ștefan Iosica din Brănișca, br. Antoniu Orbán din Bintințu, contele Grigore Kun din Geoagi părsiră în grabă mare castelele și locuințele lor, br. Ion Bornemisza lasă oficiul de comite al Hinedórei și fugiră cu toții la Sibiu. Iar ceea-l-altă nobilime de pe valea Mureșului temându-se și dênșea de resbunarea țeranilor și căută repede scăparea la Deva și se retrase în fortăreța de acolo. Încă din timpul resbelului cu Michai Vitézul iobagiul din Transilvania nu mai inspirase atâta teróre nobilimii unguresci ca la anul 1784.

Apoi Joi în 4 Novembre două trupe de țeran coborîndu-se pe valea Caianului trecură din Zarandă în districtul Hinedórei. Una din trupele aceste apucă direcțiunea pe Mureșu la vale și în aceeași zi séra prefăcu în cenușă castelul br. Antoniu Iosica din Brănișca¹⁾. Iar în cele două

¹⁾ Familia baronilor Iosica din Transilvania, după origine e română și se trage din Caransebeșu. Cel de întâiu, care înălță renumele acestei familii fu Ștefan Iosica, român din Caransebeșu, cancelariu al Transilvaniei pe timpul Principelui Sigismund Bathori. Mai târziu însă Ștefan Iosica cădu în suspțiune, că aspirază la tronul Transilvaniei și din ordinul Principelui fu executat în anul 1598. — Szamosközi, Rerum Transylvanicarum Pentadis V. lib. II. Erat Iósika ex Karam Sebesso Valachorum oppido. . . . nobili quidem familia, sed neque opibus valenti, nec ullis claris facinoribus praestanti oriundus. . . . Sed propter singularem fortunae felicitatem, et Sigismundi Principis liberalitatem, nonnihil suo etiam ipse adiutus ingenio, ex infimo pene sortis gradu, in summos et amplissimos

șile următoare țăranii distruseră și arseră toate curțile nobilitari din Sulighetu, Capre, Bretea, Ilia, Bacea, Sîrbî, Gura-Sadă, Cîmpeni, Tătăresci, Lasău, Leșnicu, Dobra, Roșcani și Zamu, până în frontiera Ungariei, despoiară biserica catolică din Brănișea și cele două biserici catolică și reformată din Ilia, arseră toate cărțile domnesce dintre Deva și Dobra, esecutară în Ilia pe nobilul Ladislaș Crainicu cu totă familia sa, în număr de 10 persoane, pe preotul reformat și pe cantorul reformat, și aceeași sorte o avură mai multe persoane, nobili și particulari din alte comune. Ladislaș Götffy, comisariul de contribuție din comuna Sîrbî, cerea la început să scape de furia țăranilor în casa preotului românesc de acolo, dar în ziua următoare țăranii lă scoseră din casă afară și-lu esecutară chiar în curtea preotului.

Iar trupa a doua a țăranilor din Zarandă năvăli Joi sêra, în 4 Novembre, asupra nobilimii ungurese din comuna Șoimușu, dede îndată signalul de revoluție cu tragera clopotelor, devastară și arseră curțile nobilimii de aici, iar Vineri, în dimineața următoare, cu făclii și luminări în mână, țăranii plecară asupra nobilimii din Hârău și Bêrsău, apoi cu rapiditate care se vedea de mai înainte calculată, luară direcțiunea pe Mureșu în sus. La 8 ore distruseră și aprinseră curțile nobililor din Chemindia, la 10 ore în Banpătaea, Cărpensișu, și Uroișu *) la 12 în Rapoltu, la 2 în Bobâlna, la 5 în Foltu, la 6 în Geoagiul-de-josu, unde arseră castelul

honores proventus fuerat, atque etiam cancellariatus quam vocant munere honestatus. — Bethlen, Historia de rebus Transsylvanicis, Ed. Cibinii 1785. IV. 45. Principele Sigismundă Băthory către Ștefană Bocskay: Hoc tibi svadeo, quod si tibi opus sit Principatu Transsylvaniae, ne per aliquem Valachum (Iosikam indigitans) praeripi tibi illum patiaris. — Fragmente din genealogia familiei Iosica de la anulă 1559—1695 sunt publicate de Pesty în opera sa: A ször. Bânság, I. 470

conților Ștefanu și Ladislau Kun ¹⁾, la 8 óre séra prădară, distruseră și esecutară în Băcăința și Homorod, lăsându peste totu locul în urma lorú numai flacări și ruine. Despoiară bisericile reformate din Șoimușu, Chemindia, Bobálna, Rapoltu, Geoagiulú-de-josu și Homorod, și esecutară în drumulú lorú de la Șoimușu până la Homorod 15 persóne, nobili, administratori de domenii și alți particulari.

Iar Sâmbătă, în ziua următoare, incendiară frumosulú palatú alú br. Antoniu Orbán din Bințințu, i ruinară prețioșele florării și lacuri artificiale și prefăcură în cenușă curțile conților Iosifú Gyulai și Sigismundú Kun din comuna Tischinți. Așa, că lumina curților incendiate pe valea Mureșulú în zilele de 5, 6 și 7 Novembre străbătuse nóptea departe la apusú până în Banatú și la medă-đi până în Țera Hațegulú.

Unú conductorú alú postelorú transilvane, cu numele Antoniu Schmidt din Sibiiú, întorcându-se cu posta din Banatú ne spune : că a văđutú cu ochii sêi prefăcutú în cenușe castelulú br. Iosiea din Brănișca, că la Deva primise o gardă de soldați pentru pađa carulú de postă, dar cu tóte, că pe drumú s'a întâlnitú cu mai multe cete de resculați, dênșii

¹⁾ Descendența națională a familielorú aristocratice din Transilvania și Ungaria se află încă acoperită de unú adâncú întunerecú istoricú, întunerecú până astăđi puținú străbătutú. După Pesty (A szór. Bânság I. 453), familia Kun, din comitatulú Hinedórei încă este originară din Banatulú Severinulú. Anume aflămú în secululú alú XVII-lea pe mai mulți membrii din această familiă, ocupându în Banatú diferite funcțiuni înalte de vic-comiți ai Severinulú, comiți și primari ai Caransebeșulú (Ibid. 324. II 262). Dar Benkő, reprezentantulú istoriei transilvane din secululú trecutú, ne spune, că familia Kun din comitatulú Hinedórei, ar fi de origine secúescă. (Traussilvania, Ed. 1833 II. 399). Astăđi însă scimú cu deplină certitudine, că genealogiele magnațilorú din Transilvania și Ungaria până în secululú trecutú erau compuse după împregiurări și simple ambițiuni, încátú nu presintă nici cea mai mică valóre istoricá în privința descendenței naționale.

l'au lăsată peste totu loculă să trēcă liberu și nu i-au făcutu nici o violență, iar în nóptea de 7 spre 8 Novembre se afla cu carulă de postă pe la viile Lugojuului și de acolo se vedea unu focu mare înflăcărătă spre frontierele Transilvaniei, că între Cosova și Dobra s'a întâlnitū pe drumū cu mai mulți țeranī din Banatū, carī călătoriau la tērgulū din Dobra și dicēndu-le să se întōrcă înapoi, fiindū-că acolo nu-ī linisee, țeranīi și continuară drumulū lorū dicēndū : „De ar da Dumneđu să fie în tóte părțile așa !“

Iar baroniū Antoniu Orbán, Iosifū Györffi și contele Gri-gore Kun se plângū astū-felū către guvernulū transilvanū :

„La începutulū acestei luni amū trebuitū să fugimū de furia țeranilorū la Sibiiū, și după ce am petrecutū aici câte-va zile, auđindū sciri mai favorabile, anume, că țeranīi se ar fi liniscitū în câtū-va, ne amū decisū să ne întōrcemū iarăși la casele nóstre, dar cu ochiī plini de lacrimi, suntemū siliți să mărturisimū, că tóte edificiele nóstre au fostū prefăcute în cenușă, amū găsitū casele nóstre încă scānteindū și fume-gāndū și amū vėđutū atāta ruină, câtū n'a facutū vre odată nici Turculū, nici Tātarulū în Transilvania, și fiindū-că acasă nu amū pututū fi siguri cu viēta nóstră, ne amū întorsū de noū aici despoiați de tóte, unde trebuie să ducemū o viēță plină de miseriă.“

Ruină, ce n'a făcutū vre odată nici Turculū, nici Tātarulū în Transilvania?

Esistă însă o deosebire radicală între devastările popórelorū barbare, ale Goșilorū, Vandalilorū, Hunilorū, Gepiđilorū, Avarilorū, Turcilorū și Tātarilorū, devastări purcese din unu simplu sentimentū de cupiditate și din o sēlbatică iubire de distrucțiune și între furia țeranilorū romāni, singurulū poporū muncitoriū în nobilele comitate ale Transilvaniei, care nimicia de astă dată curțile și averile nobililorū pentru a scāpa de lanțele sclavii și a-și căștiga de noū o patriă în care el fusese declaratū străinū.

Țeranīi, carī trecuse din Zarandū, puseră numai de câtū

în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Téra Hațegului. E porunca împăratului, ca țeranii să se ridice asupra nobililor și a ungarilor, ȕiceaŭ dênșii, la din contră le vorŭ aprinde casele și-ŭ vorŭ ucide. Iar nobilimea de pe Streiŭ și de la Hațegŭ, înspăimântată, părăsi repede casele și averile sale, parte fugi la Deva, parte în castelulŭ Hinedórei, unii și căutară scăparea în orașulŭ Hațegŭ, alții se retraseră în comunele Puiŭ, Pescéna și Densușŭ și aici se puseră în stare de apărare. Apoi unŭ satŭ după altulŭ dândŭ signalulŭ cu tragerea clopotelorŭ se ridicară asupra domnilorŭ seŭ și în ȕilele de 6, 7, 8 și 9 Novembre, țeranii prădară, ruinară și arseră edificiele nobilitari din comunele Pescăria, Simeria, Bărcia mare, Nighighisŭ, Pestișulŭ-de-susŭ, Pestișulŭ-de-josŭ, Almașulŭ Ghêrgociulŭ, Băcia, Tomășesci, Batizŭ, Buiturŭ, St. Măria de pétră, Săn-Georgiŭ, Titidŭ, Streiŭ, Rușŭ, Bățalariŭ, Bretea (ung.), Bretea românească, Slivașulŭ-de-susŭ, Slivașulŭ-de-josŭ, St. Măria Hațegului, Nălați, Vadŭ, Rîa, Păclișa, Cărnesci, Unciucŭ, Breazova, Grădisce, Ostrovŭ, Clopotiva, Rîu-de-morŭ, Ciopeia, Rușorŭ, Rîu-albŭ, Gălați, Puiŭ, Ponorŭ, Rîu-bărbatŭ, Sălașulŭ-de-susŭ, Măcestŭ, Șerelŭ și Zăicani până lângă frontiera Terei românești.

În Sântă-Măria prefăcură în flacări și în cenușă două casele ale conțilorŭ Kendeffi ¹⁾, în Nălați curțile br. Iosifŭ Na-

1) Protopărintele genealogicŭ alŭ familieŭ Kendeffi din Transilvania a fostŭ românulŭ Căndea din comuna Rîu-de-morŭ în Téra Hațegului. Col. Kemeny, în Transilvania 1872, 183, 1404. Nos Sigismundus . . . possessionem Nuxora vocatam, in comitatu Hunyad existentem, fidelibus nostris Ioanni filio Kende de Malomviz, districtuque de Haczeg, et per eum Kende fratri suo uterino, ipsorumque haeredibus . . . in perpetuom duximus conferendam. — Idem, Transilvania 1873, 79, 1439. Albertus . . . pro fidelitatibus, et fidelibus servitiis Ioannis dicti Kende de Malomviz, ac Ladislai filii ipsius, nec non Kende filii Kende de eadem nobilium ut dicitur Vallachorum nostrorum Districtus nostri Haczeg appellati . . .

lăczi ¹⁾, devastară bisericile reformate din Sântă-Măria ²⁾ și Rîu-de-morî, iar în comuna din urmă le secuestrară și clopotul.

Iar țeranii români din Cincișu, nesciind în această situațiune turburată ce se face, trimiseră Duminecă în 7 Novembre trei deputați la Hațegü, să întrebe pe unü căpitanü de alü resculaților ce atitudine să ıee, și căpitanulü acesta le declară, că voința împăratulü este, să masacreze pe toți domniü lorü feudali și să împărțescă între dênșii tötă averea lorü, câștigată numai cu sudórea țéranilorü, că acela, care se va arêta mai activü în esecutarea acestüi planü și va urma pe căpitanı, afară de prada, ce o va face, va primi încă o plată de 30 cr. pe fiă care ți. În 11 Novembre, deputații țéranilorü din Cincișu se întórseră de la Hațegü acasă, dederă imediatü signalulü de adunare cu tragerea clopotelorü, comunicară sătenilorü scirea adusă, și apoi cu toții se aruncară asupra curților familiei Csolnakosi, le prădară și apoi le arseră ³⁾.

tumque propter instrumentorum literalium eorum super possessionibus . . . . deperditionem possession(es) . . . . Malomviz . . . . cum Malomviztorok, Sebestorok, Strogyl, et Szabathfalva nuncupatas in praedicto Districtu Haczeg . . . . novae nostrae Donationis titulo in perpetuum contulerimus. Generațiunea a dóua din familia lui Cândia a primitü supranumele de Kendefi (filius Kende). Iar în secululü trecutü împăratésa Maria Theresia conferi lui Alexe Kndeffi titlulü de conte (Benkö, Transsilvania, Ed. 1833, II, 483).

¹⁾ Pe la anulü 1585 unii membrii din familia Naláczı figuréză în șırulü nobililorü din Banatulü Severinulü. Iar la anulü 1658 aflăm pe unü Stefanü Naláczı ca primariü a'ü Caransebeșulü. Pesty, A ször. Bánság. I. 455, II. 268.

²⁾ Biserica reformată din Sântă-Măria, dimpreună cu biserica reformată din comuna Streiü, cele dóue biserici, ortodoxă și reformată din Pescéna și biserica din Densuşü represintă cele mai vechi monumente de arhitectură medievală în Țéra Hațegulü. După nóuele cercetări archeologice construcțiunea lorü datéză din secululü alü XIII și alü XIV-lea Archiv. f. sieb. Landeskunde N. F. XVI 280 et. seq.

³⁾ Familia Csolnakosi (sañ de Cincișu) după origine este de asemenea română. Schwartzner, Introductio in rem dipl. Budaë, 1802, 367,

Violențele țăranilor în contra nobilimii începură să inspire neliniște și populațiunii săsesci din comitatul Sibiului.

Magistratul din Orăștiă temându-se, că țăranii rescuțați să nu atace și orașul acesta, refuză să acorde asilul ungușorilor, cari fugeau aici și scriseră țăranilor de peste Mureșul, că cetățenii din Orăștiă doresc să trăească în pace cu dênșii ¹⁾.

În cele mai multe locuri din palatele magnaților și din curțile nobililor nu rămase de câtă cenușă sau ruine miserabile. Și peste tot locul țăranii executau devastările acestea cu anume intențiune, ca pe viitor să facă imposibilă ori-ce existență a nobilimii, spărgeau ușile și ferestile caselor, stricău mobilele, distrugeau zidurile cu securile, io-

1448. Ioannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator . . . . Dicit nobis Egregius Woyik de Chionok (astă-đi Csolnakos) frater noster condivisionalis, in sua, ac Ladislai et Sandrini filiorum suorum, nec non Daan filii Iarizlo de dicta Chionok personis, quomodo complures forent Nobiles et Castellani, qui ipsos in diuersis seruitiis . . . . Unle nos praesentibus hisce nostris requirimus Dominationes vestras. . . . quatenus praefatos . . . . posteritatesque ipsorum uniuersas, in ipsorum possessionibus, puta Chyónok praedicta in Hatzek, et Dobocsa in Hunyad districtibus habitis, nullo modo impedire, et impedire facere dignemini.—Totu cu privire la descendența acestei familii a se vedé Benkő, Transsilvania, Edițiunea din Viena 1778, I. 567.

¹⁾ După textul originalu, responsul comunelor românesce către Magistratul din Orăștiă este următorul: Cinstiților orașeni, pace și sănătate, vă poftim. Noi satul Rapoltul, vă mulțămim de scrisórea care ne aú venit. Dară noi vă dăm de scire cum-că noi nu avem acea grijă ca să venim cu rântate asupra D-vóstre. Iar de alte părți nu scim precum nu am scint și când aú venit la noi numai căt ne am trezit cu ei veniți de pe Criș. Nisce vorbi, care aú dat pentru nisce feciori cari i-aú prins la Turdaș, care bine ar fi de i-ar slobođi să nu fim noi în alcan cu Dumniavóstră. Acésta scriind vă rămânem de binevoitori

Satul Rapolt

Și noi bobálneni de împreună cu Folténii și cu vecinii stăm pe acé pace dar Dumniavóstră să ne dați valos (răspunsu) înapoi și celușag să nu fiă.

bagii proprii împărțeau între dênșii bucatele, fênul și vitele nobililor dîcîndu, că sunt agonisite cu munca lor, frîngeau ușile pivnițelor, spîrgeau buțile și lăsaă să curgă vinul, ce nu-lă mai puteau bea, prin uși, prin feresti și păreți nu mai lăsaă o bucată de feru, ruinaă florăriile, spîrgeau arhivele familiilor și împrăsciau chârțiile, iar acolo unde întîmpinaă case acoperite cu țigle, dacă nu le puteau preface în flacări altmîntrelea, suiaă slănină în podu, aruncaă grămeđi de pae pe ele și așa le daă focu, cum s'a întemplatu cu curțile br. Naláci din Bobalna și ale conțiloru Kendeffi din Sântă-Măriă.

„În locurile unde erau mai înainte curțile nobililoru, casele parochiiloru, bisericei și cimiteri, se plînge comitatulă Hinedórei către contele Iankovits, astăđi domnesce numai oróra, tăcerea și pustietatea și afară de ruinele edificielorú nici nu se mai vede altu-ceva, mulți din cei despoiați, scăpându de pericolulú vieții desculți cu capulú golú și mai desbrăcați, abia și putură acoperi trupulú cu haine împrumutate de la alții, și mulți și câștigă pânea de tóte dîlele de la buna-voința și caritatea deapropelú“¹).

Așa, că în timpú de o sêptemână de la proclamarea revoluțiunii în Curechiú comitatulú Zarandulú și alú Hinedórei presinta numai unú vastú spectaculú de ruine și desolațiune. „Numai în 61 comune din districtulú Hinedórei, dî-

¹ Familiile din comitatulú Hinedórei, cari aú suferitú pagube mai multú sau mai puținú însemnate în cursulú acesteí revoluțiunii sunt urmátorele: conții, Bánfi, Bethlen, Eszterházi, Gyulai, Haller, Kendeffi, Kun, Nemes, Teleki și Torotzkai; baroni, Bornemisza, Iosica, Naláci și Orbán; familiile nobile, Apoli, Bágya, Bália, Balica, Bálint, Balog, Baresai, Berivoji, Bernád, Bobicú, Boér, Brázovai, Buda, Calugarița, Crainicú, Csolnakosi, Daia, Farkas, Go ó, Hernia, Herța, Hortobágyi, Horváth, Intze, Kádár, Kenderesi, Komlosi, Kováts, Kozolyai, Macskasi, Makrai, Mara, Marcorianú, Mihonia, More, Munianú, Nagy, Nandra, Nopcia, Orbonășú, Petricú, Pogán, Ponori, Pongrátz, Pny, Ribiczei, Rutkai, Szente, Szeredai, Szilyási, Toth, Turnia, Túri, Ujvári, Vadas, Vitán, Váradí și Zejk.

ce guvernul transilvană către împăratul Iosif, au fost parte arse, parte devastate 232 curți nobilitari.“ Iar numărul nobililor și al particularilor unguři, ce cădură loviți de furia țăranilor rescuți în aceste două districte era peste tot 133 persoane.

Esecutările erau mai puține în districtul Hinedórei ca în Zarandă, și acesta din cauză, că pe valea Mureșului și a Streiului, țăranii în cele mai multe locuri nu întâmpinără în drumul lor de câtă numai curți părăsite.

4. Țăranii atacă orașul Deva.

Ca țăranii să pótă ajunge stăpâni pe comitatul Hinedórei trebuia să ocupe orașul Deva, reședința comitatului, unde se retrăsese partea cea mai mare din nobilimea de pe valea Mureșului.

Asupra Devei era concentrată iritațiunea miserilor țăranii din tot comitatul, și îndată ce revoluțiunea ajunse la țărmurile Mureșului, iobagi începură a se ocupa cu planul, cum să atace și să prefacă în cenușă orașul acesta. Intențiunea lor era să esecute pe toți nobilii și pe toți cetățenii unguři, cari se aflau aici, apoi să dea foc orașului de patru părți¹⁾.

Revoluțiunea ajunse Vineri, în 5 Novembre, la marginea teritoriului Deva, iar Sâmbătă, în 6 Novembre, se făcură publicațiunile pentru atacarea orașului. Primarii și jurații îmbândă din casă în casă, pe unele locuri gornicii și țăranii trimiși anume publicară prin toate comunele vecine, că din fiă care casă să vină câte un om armat la țărmurile Mureșului, ca să atace Deva, fiindă-că un om, cu numele

¹⁾ imo uti hodiè instituto Benigno Examine quorundam Captivorum in reverenter advoluto Extractu comprobatur proposuerant hoc oppidum a quatuor lateribus supposito igne incendere. . . singulos nobiles et Hungaros crudeliter interimere. Comitatu Hinedórei către guvernul trans. Deva 8 Novembre 1784.

Horia, a câștigat de la împăratul să stingă totă nobilimea unгурescă, că Horia înă vine cu stégū roșu dela Alba Iulia să se întrunescă cu dênșii la Deva, și împreună să estermineze întrégă nobilimea adunată în fortăreța de acolo, că soldații grăniceri chiămați de nobilime pentru apărarea Devei nu vorū fi în contra țeranilorū, din contra se vorū alia cu dênșii îndată ce se vorū întruni acolo. Apoi primarii, jurații, gornicii și ómenii veniți din Zarándu dederă instrucțiunii țeranilorū, că peste totū loculū pe unde vorū ajunge să aprindă la marginea satelorū edificiele nobilitari, ca să intimideze poporulū.

În aceeași di o trupă de țeranī, care venia de către Ilia spre Deva, publică de asemenea prin tóte comunele vecine din cóce de Mureșū, că unū omū cu numele Horia vine de ceea-l-altă parte a Mureșului cu dóue stéguri roșii și cu mare mulțime de ómenī, ca să atace Deva, fiindū-că a câștigatū dela împăratulū să stingă totă nobilimea din Transilvania, ca din acéstă caúsă a poruncitū Horia, că și din partea de josū a Mureșului să se scóle câte unū omū din fiă care casă, să vină să se întrunescă cu dênșulū la Deva și să estermineze nobilimea de acolo, la din contra vorū aprinde casele pe aceia, cari nu vorū veni ¹⁾).

Apoi în aceea di séra o mare mulțime de țeranī, după ce prădară și prefăcură în flacări curțile nobilimii din Mintia plecară cu împușcături și strigări înfiorátore asupra reședinței comitatului, veniră până la marginea din josū a orașului, aici aprinseră vila vėduvei Adamū Ribiczei, apoi di visați în cete mai mici se aruncară asupra suburbei bulgare voinđū să atace casele cetățenilorū unğuri de acolo

Dar grănicerii romāni chiămați de noblime pentru apărarea Deveī, traseră cu armele în aerū peste capetele țerani-

¹⁾ Interogatoriulū făcutū cu prizonierii Nicula Sirbū, Petru Petrescu, Lapedatū Veranū, Tănase Reu, Ionū Solnoeū, Ioja Hegedūs, Constantinū Josanū, Filimonū Grozavū, Iosifū alū Popii și Adamū Părău. Deva 8 No-vembre 1784.

lorū, și țeranii vedēndū, că armata imperială li se opune începură a se retrage numai de câtū.

Dela Deva trupa țeranilorū se întorse de noū la Mintia. Aici se întruniră în curtea contelui Iosifū Gyulai, ținură svatū și de noū trimiseră ómenī prin tóte comunele vecine să invite pe țeranī, că Duminecă în ȕiua urmátore să vină de noū să atace Deva și să împlinēscă porunca lui Horia. Apoi tótă nóptea aceea cu împușcături, cu strigări și amenințări strinseră pe țeranī și-i aduseră pe țermurele Mureșului.

Iar Duminecă, în 7 Novembre, ataculū se începu de noū.

În aceea ȕi, înainte de amēȕi, o trupă de țeranī, în număr de 300—400 de ómenī ¹⁾, cu împușcături și strigări sgomotose: „haidatī cu porunca împēratului și cu voia lui Dumneȕeū“, plecă de noū din Mintia asupra reședinței comitatului. Pe la 11 óre trupa țeranilorū ajunse la marginea din josū a orașului și aici se opri nu departe de fortărețā. În momentulū acēsta însă comandantulū fortăreței, locutenentulū Pfeifer vedēndū intenȕiunea ostilă a țeranilorū, luă cu dēnsulū 70 de soldaȕi grānicerī și 74 husarī romānī, le eși înainte și făcu imediatū unū atacū asupra lorū. Dar acȕiunea țeranilorū nu era calculată în contra armatei imperiale. Ei se consideraū aliaȕi fidelī ai împēratului în contra nobilimī și credeaū, că rezistența, ce o întēmpinase în séra precedentă din partea armatei imperiale se făcuse numai sub presiunea nobilimī din Deva. Acum însă fură surprinși vedēndu-se seriosū atacaȕi din partea armatei, și după o mică rezistență ajunseră îndată în confusiune și începură în disordine mare a se retrage către țermurele Mureșului. Iar

1) În rapórtelē sale comitatulū Hinedórei nu fixēzā de locū numărulū câtū ara de mare trupa țeranilorū, carī atăcase în ȕiua acēsta orașulū Deva. Locotenentulū Pfeifer calculēzā numărulū țeranilorū la 800 de ómenī, Teleki la 300, Szilágyi peste 300. Însā dacā vomū avē în vedere, că 144 soldaȕi avură curagiulū să părăsēscă fortărețā cea înaltă a Deveī și să atace pe câmpū deschisū trupa țeranilorū, atunci numărulū lorū în totū casulū nu putea fi mai mare de 300—400 de ómenī.

armata imperială și 22 nobilii călări începură să-î persecute acum către țărmurii Mureșului, 72 de țăranii fură tăiați, mare parte aruncați în Mureș, alți 44 cădură prizoneri în mâna armatei, iar dintre soldați și nobili nu mai puținii fură răniți ¹⁾. Așa scăpă orașul Deva cu ajutoriul grănicerilor români de un pericol, a cărui mărime nu se putea prevedea de ajuns ²⁾. Iar Horia cu trupa sa nu veni și nici că putea să sosescă. Dânsul chiar în ziua acesta ocupase

1) Hodie post prandium circa horam 2-dam Rebellis multitudo a Pago Nemeti rursum et non procul ab oppido hujate circa arcem constitit, cui obviam profecti Nostrates Nobiles item 70 pedives et 74 Equites siculicae Legionis limitaneae (escadronul din Dobra). . . . sub ductu ordinar. V.C. impetum in Rebelles fecere ultra 70 partim caesi partim Marusio absorpti partim intercepti, reliqui in fogam conjecti, sunt pauci ex nostris vulnerati. Comitatul Hinedórei către guvernatoriul S. Brukental. (Deva 7 Novembre 1784). Iar maiorul Stoianich raportază în 10 Novembre comandantului general: Gleich bei meiner Ankunft auf Deva meldete mir, der allhier commandirte Herr Oberlieut. Pfeifer dass derselbe . . . . de 6-ten Abends . . . . angegriffen seye worden, welche aber in zeiten reposirt hat. Den folgenden Tag den 7-ten . . . . ist ein Schwarm deroselben in Zahl von 800 abermalen Vormittag erchienen, Deva stürmisch angegriffen, und gedachter Officier mit Zuziehung deren berittenen Edelleutthen . . . . sie verfolgte . . . . ohnerachtet dessen haben Tumultuanten auf keine gute Art ergeben, sondern mit feuern continuirt, wodurch also die Edelleuthe viele Rebelles getödtet, in die Maros gesprengt und von Herrn Oberlieut. Pfeifer 44 Köpfe gefangen gemacht, die sogleich dem Comitatus überliefert. In privința orei când s'a întâmplat atacul, ambele raporte, ale comitatului și armatei, divergéză unul de altul. Noi însă am adoptat timpul înainte de ameli, care se confirmă și prin interogatoriile făcute cu prizonierii (Die vero 7-ma 9-br. arcem aequae oppidum Devense 11-a praetacti diei, hora antemeridiana temerario ausu aggredi hostiliter ausi sunt).

2) Atacul țăranilor asupra Deveii a fost cu totul desfigurată în raportul comitatului Hinedóra, cunoscut sub numele de Species facti, cum și în scrierile contelui Teleki și Szilágyi. Contele Teleki susține că „25 de unguri au respinsă întregă trupa țăranilor, iar despre armată dânsul nu face nici cea mai mică amintire. Szilágyi încă dă rolul principal nobilei și fixeză, pôte din eróre, numărul armatei imperiale cu 84 în loc de 144 soldați. Amândoi scriitorii, Teleki și Szilágyi au urmat în

comuna Roșia din munții Abrudului, și publicațiunea, că vine Horia cu mare mulțime de ómenî, se făcuse numai ca să inspire mai multă curagiú țeranilorú.

În amêndouê atacurile dela Deva țeraniî români nu avurá nici unú comandantú. În credință, că armata imperială nu li se va opune, ei făcurá ataculú în massă, fără ordine de bătaia, fără planú, numai de o singurá parte a orașului. Mai multú entusiasmú de câtú cunoscințe militari! Și nici nu era posibilú, că o trupă de țerani, care nu cunoscea nici o ordine, armată numai cu băltagé, cu láncei, cu furci de ferú și fórté pușini cu arme de focú, să pótá susține o luptá victoriósă cu o trupă de infanteriá și cavaleriá, superióră prin arme și superióră prin disciplină.

Afară de lupta dela Deva diferite alte ciocniri mai mici între grăniceri și țerani se întêmplará la Bințințú și în Țera Hașegului. Vice-colonelulú Karp atacá cu o trupă de grăniceri pe țeraniî români chiar în momentulú, când acestia erau ocupați cu despoierea curții br. Antoniu Orbán din Bințințú, 20 de țerani furá răniți, iar 41 făcuți prizoneri și predați autorității comitatului din Deva. Totú vice-colonelulú Karp atacá în 9 Novembre mai multe cete de țerani în Țera Hașegului. Aici 50 de țerani furá uciși, iar alți strîmtorați lângă apa Streiului și aflará mare parte mórtea în undele rîului.

5. Esecutarea prizonerilorú din Deva.

Deva era scápată și țeraniî plătise scumpú ataculú din ziua de 7 Novembre. Dar nobilimea comitatului nu era mulțumită cu atátú.

mare parte monografia lui Vitán Sándor, scrisă din memoriá cu 40 de ani în urma acestorú evenimente și plină de cele mai grosolane neadevăruri (așa d. e., că din tótá trupa țeranilorú numai 4 inși aú scápatú cu viață). După cum resultá însá din primele rapórté oficiali rolulú nobilimii în lupta dela Deva a fostú mai multú în persecuțiune. Totú asemenea susține și unú raportú particularú alú lui Andreiú Kis și Franciscú Domokos, în care se dice: „Vedêndú nobiliî, că tâlhariî fugú căpêtará încredere și erau 24 la numărú și făcurá frumósă învingere “ (Col. Hóra veszedelme).

Luni, în 8 Novembre dimineața, funcționarii și nobilii prezenți în Deva, se întruniră în ședință să facă judecată asupra prizonierilor. Ședința o ținură în fortăreța Deveii, de ore-ce „cuprinși de frică, declară dânsii, n'aũ cutezatũ să facă judecata în orașũ“.

Apoi fără să cerceteze multũ, care din prizonierii acestia era culpabilũ și întru câtũ, i condemnară pe toți în modũ sumarũ la mörte. Și, ca sentința să pötã fi executatã imediatũ, luară de pretextũ ordinulũ împãratului Iosifũ în privința agentului Salis și a emisarilorũ sãi, ordinũ care se raporta expresũ numai la crima pentru amãgire la emigrațiune, și care nu avea absolutũ nimicũ a face cu mișcarea politicã și socialã a țeranilorũ romãni ¹⁾.

Textulũ acestei temerarie sentințe era urmãtoriuľ :

„De öra-ce acușatii sunt constatați prin acțiune fiscalã, cã sunt aprindëtöri evidenti, omöritori crudeli și jãfuitöri de case, și aũ fostũ prinși de nobilime parte în cursulu luptii, parte în persecuțiune continuã, pe când voiaũ să facã unũ atacũ ostilũ asupra orașulu Deva dimpreunã cu cecall-altã mulțime a țeranilorũ revoltați, și fiindũ-cã din märturisirile unorũ prizonieri și din relatãrile demne de credință ale altörũ persöne resultã cu evidență presunțiune, cã acu-

¹⁾ Ordinulũ împãratului Iosifũ în privința lui Salis era urmãtoriuľ:
Lieber Graf Banffy! Dem sicheren Vernehmen nach soll ein gewisser Salis eine beträchtliche Auswanderung meiner Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und den dortigen Grenzen einzuleiten vorhaben Sie werden also den unverzüglichen Befehl an die betreffenden Provinzial-Beamten und Komitate erlassen, damit aller Orten und in den Grenzen auf diesen Menschen, wenn er etwa in die dortigen Gegenden kommen sollte, sowie auf seine Emissaires ein obachtsames Auge getragen, ihren heimlichen Verführungen sorgfältigst nachspüret, und wenn sich ein oder anderer dieses Verbrechens schuldig machte, solcher auf der Stelle und ohne Anfrage mittelst Standrecht, das in derlei Fällen stattfindet, mit dem Strange abgestraft werde, wovon mir alsdann die gehörige Anzeige zu machen ist. Prag, den 16 Sept. 1784. Ioseph.

sații menționați mai susă dimpreună cu ceea-l-altă mulțime revoltată sunt partisanii unui emisariu ore-care, din această cauză Tabla, în conformitate cu grațiosul decretu alu guvernului din 6 Novembre anulă eurentă, No. 909, a aflatu cu cale să aplice asupra acusaților procedura sumară a legiil militare, și în consecință i condamnă ca pe nisce rebeli evidenți și turburători ai liniseei publice, prinși în cursul luptiil și în atacu ostilă, numai la pedepsa cu paloșulu, cu tôte că dênșii după dispozițiunile legiloru patriei ară merita cu totu dreptulu o pepépsă de mórte multu mai severă¹⁾, dar motivele de siguranță publică și împrejurările actuali consiliéază ca pedepsa să fiă mai moderată²⁾.

Apoi totu în aceea di nobilimea din Deva începu esecutarea. Dóuě-đeci de prisioneri fură duși în dosulu fortăreței lângă drumulu, ce merge spre Dobra, aici le făcură unu șanțu lungu, nefericiții țărani trebură unulu câte unulu să îngenunchie la marginea grópei, capulu lovită de sabiă, le cădea de sine în grópă, iar trupulu lă împingea carneficele, ca să facă locu altuia, și în modulă acesta fură decapitați toți dóuě-đeci de inși³⁾.

1) După *Constitutio criminalis Theresiana* din 1768 Art. 5, pedepsele de mórte erau de dóuě speciil. Pedepse mai grele: 1. Pedepsa prin focu sau arderea de viu. 2. Despicarea în patru bucăți. 3. Frângerea cu róta de josă în susă. Și aceste pedepse se mai puteau înăspri cu tărăirea condamnatulu până la loculă de supliciú, sfășierea cu clescele arse, tăierea limbei și smulgerea gátulu. 4. Tragearea în țépă. Iar pedepse de mórte mai ușóre erau tăierea capulu cu paloșulu, și furcile.

2) eosque tamquam manifestos rebelles et publicae tranquillitatis perturbatores, in ipsoque conflictu et hostili aggressionem interceptos, poena gladii duntaxat ex ea ratione plectendos iudicari, quod quamvis iidem Incti ad dictamen legum Patriarum graviorem supplicii exasperationem jure promerentur, publicae tamen securitatis ratio, et moderna circumstantiae mitigationem poenae svadere videntur.

3) La esecutarea acestorú prisioneri se raportă următórea scrisóre a comisariulu Michaiú Brukental către comitatulu Hinedórei, cu data Sebeșu, 12 Novembre 1784: e variis in intinere meo acceptis . . . rela-

„De frica represaliilor, serie în aceea și vice-comitele Zejk guvernului transilvană, amă condamnată pe prizonierii români numai la pierderea capului, deși dênșii erau demni de o pedepsă multă mai severă, și ca nu cum-va din cauza întârzierii să ne scape din mână, noi amă și executat pe câți-va“. Apoi recunoscându singur fapta rea adauge: „și dacă în împrejurările actuale amă greșit ce-va în contra drepturilor militare rugăm pe Excelențele vóstre să bine-voiți a interveni pentru noi“ ¹⁾.

Dar pe lângă tótă consciința acestei fapte neumane, în ziua următoare, executarea se începu de noi.

Alți patru-spre-dece prizonieri fură de asemenea duși în dosul fortăreței și aici executat lângă mormântul victimelor din ziua precedentă ²⁾.

După aceștia urmară prizonierii din Bințințu. Două-deci și doi de țărani prinși cu ocasiunea devastării curții br. Antoniu Orbán din Bințințu fură duși, fără să mai fiă cer-

tionibus pro certo intelaxissem I. Tabulam Continuum una die 20 ejusmodi interceptos tumultuantes exequi fecisse, eosque omnes in unam eo fine praeparatam fossam injici et contumulari curasse.— Lista nominală a prizonierilor decapitați în ziua acesta nu mi-a succedut să o pot afla în archiva comitatului.

1) concepto metu concussi in oppido hoc Indicium ferre non ausi de captivis rebellibus . . . hic in castello Iure quasi statario tamquam . . . in continua persecutione interceptos . . . ob metum represariarum capite plectendos judicavimus, et aliquot ne interposita mora nobis eriperentur decollari curavimus . . . et si aliquid contra Iura militaria in hisce circumstantiis erravimus Excellen-tiarum Vestrarum gratiosam interpositionem exorandum duximus.

2) Aceștia erau: Nicula Sirbă, Petru Petrescu, Lapedatu Verană, Tânase Reu, Onu Solnocă, Avramă Ferghiușă, Ionă Ferghiușă, Ioja Heghedus din Mintia, Nicula Petru, Constantină Josană din Herepea, Ionă Părau din Fărnația, Ionă Dană, Filimonă Grozavă din Vulcesci și Antoniu Schreiber din Vițelă.— Amândouă mormintele țărănilor decapitați aici se mai vedă și astăzi ca două mici movile în stânga drumului ce merge spre Dobra în costa de mază-noapte a „vii-lor noi“.

cetați, în partea de sus a orașului și aici executată dela cel de întâiu până la cel din urmă, fără nici o compătimire ¹⁾).

În modul acesta făcu nobilimea din Deva să cadă prin paloșu 56 de țărani prizoneri ²⁾), după ce mai întâiu cu rea intențiune i lipsi de dreptul de apel. Moderațiunea lipsia cu totul nobilimii, și executarea prizonierilor din Deva nu mai avea nici chiar umbra unei justiție rigoroase, din contra era numai o crâncenă tiraniă ³⁾).

„Scenele petrecute cu executările acestea, ne spune o personă demnă de credință, erau atât de înfiorătoare, în câtu condamnații se îmbulțiau singuri înainte ca să fiă decapitați câtu mai în grabă“. În furia sa nobilimea nu voi să acorde acestor nefericite victime nici chiar ultima consolațiune creștină, să se mărturisască și euminee, ci preoții

¹⁾ Numele acestor țărani era : Ionu Ciurdariu, Adamu Dănescu, Ionu Vințanu, Petru Olteanu, Pavelu Băcănițanu, Davidu Marișu, Pavelu Giula, Ionu Romosanu din Bințințu, Ionu Buciumanu din Geoagiu, Stefanu Dobra, Ianășu Ignatu, Iosifu Trifu din Homorodu, Aronu Stoica, Sofrone Cădea, Avramu Cădea din Rengheti, Șandru Murariu din Jibotu, Popa Michaila din Gelmariu, Ianășu Temeșanu, Ianășu Spinianțu, Ruselinu Maieru din Șeulesci, Adamu Munteanu din Uroiș și Adamu Iacobu din Cigmău.

²⁾ Lictor Comitatusis Grantsa Antoni exponit : se in moderno tumulta 56 captivos capitibus sententia damnatos exequutum fuisse, 97 homines partim in conflictu Devensi caesos partim in carceribus mortuos sepelivisse (Protocolli Incl. comitatus Hunyad cum Zarand uniti, Anni 1785 Tomus I. Sessio politico-oeconomica, 16 Februar. 1785). — Este așa dar ne exactu când Szilágyi scrie, că în ziua de 8 Novembre au fostu executati la Deva 10 țărani, iar în 10 Novembre alți 34 de inși, sau peste totu numai 44 de țărani.

³⁾ In manuscriptulu *Analecta ad Historiam Seditiois*, aflăm următoriu episod cu privire la executarea acestor prizoneri : Pe timpul execuțiunii din Deva, nobilii observându, că o mulțime óre-care se cobóra pe unu delu la vale, dênșii nu se mai îndoiră de locu, că aceștia voru fi români, intrerupseră îndată execuțiunea, alergă și se înarmeză, dar în fine ațară, că mulțimea acesta era numai o turmă de capre, pe cari unu păstoriu liniseitú le mâna pe delu la vale.

români i însoțiră până la locul de supliciu numai cu rugăciunea Tatălui nostru.

Și ce era mai dureros, că între țeranii cari cădură jertfă resbunării nobilimii din Deva se aflau și omeni, cari nu participase de loc la revoluțiune. Așa se întâmplă cu țeranul Șandru Murariu, din comuna Jibotă. Acesta întorcându-se de la Orăștia către casă, văduse un foc mare în comuna Bințințu, de curiozitate se duse și dânsul să privească, dar fu prins de armată, dus la Deva, și aici nobilii fără să-l mai cerceteze i tăiară capul. Aceeași sorțe o avu un băiașu nemptu din comuna Vițelă, cu numele Antoniu Schreiber. Nobilimea aflase la dânsul două lămâi, ce le primise de la un românu, care prădase o florăria, și singurul acestu faptu fu de ajuns, ca nobilimea să-l trateze ca rebelu și să-i taie capul.

Iar două femei prinse și dânsule în atacul de la Deva, fură condemmate la câte 60 lovituri cu biciul, un băiatu la 40 de lovituri, apoi dimpreună cu alți trei-spre-dece prisioneri, lăsați cu toții în libertate, după ce mai ântâiu prestară jurământul, că voru fi credincioși împăratului, funcționarilor și domnilor pământesci.

Iar vicecomitele Jonu Zejk, președintele și sufletul acestui tribunal de sânge, consumat de agitațiunea celor 4 zile, și pôte torturat de consciința faptei rele, pe care singuru o mărturisi înaintea guvernului, întorcându-se Miercuri séra (10 Novembre) din fortăreța Devei la cuartirul său, se puse în pat și muri imediat.

Scenele sângerose întâmplăte la Deva cu eșecutarea prisionerilor români provocară numai de câtu o justă indignațiune și în sînul armatei imperiale. Br. Preisz, comandantul general al Transilvaniei, informat despre atrocitățile nobilimii din Deva, adresă în 12 Novembre următorul protestu guvernului din Sibiu :

„Dia raportul anexat al maiorului Stoianich, onorabilul guvern se va puté convinge, că Tabla comitatului Hi-

nedóra ¹⁾, a executatū imediatū cu sabia 44 de prisionerī. Din raportulū acestei Table, ce mi s'a comunicatū de onorabilulū guvernū cu nota sa din 9 Novembre, se vede, că menționata Tablă informase încă mai înainte pe onorabilulū guvernū despre execuțiunea, ce avea de gândū să o facă și-i arătase, că dēnsa voesce să iee de pretextū decretulū cancelariei aulice în privința lui Salis. În credință, că onorabilulū guvernū va fi comunicatū Tablei instrucțiunile ce avea să le urmeze în acēstā privință, comanda generală a cređutū, că nu mai e necesarū să facă vre o amintire asupra acestei cestiuinī. Însă după ce lucrurile s'au pusū acum în execuțiune, am onóre a face atentū pe onorabilulū guvernū, că amintitulū decretū în privința lui Salis de locū nu pôte fi aplicatū la împrejurările actuali, și că prin astū-felū de execuțiunii pripite, și carī trecū în modū evidentū peste tótā mēsurā justā, se vorū irita și mai multū spiritele celorū alți țeranī resculați, înfuriați și așa întrū unū gradū fōrte mare ²⁾, și pôte, că din cauza acestorū executări vomū avé să ne tememū de unū pericolū și mai mare. Din aceste motive lasū la buna aprețiare a onorabilulū guvernū, dacă nu aflā cum-va cu cale, să suspendeze și să interdicā în modū severū tuturorū autoritățilorū subalterne atātū esecutarea arbitrarā a resculațilorū, câtū și pedepsirea lorū, rămānēndū ca dispozițiunile în acēstā privință și decisiunea asupra împrejurărilorū, carī se vorū presenta să fiā rezervate numai onorabilulū guvernū. de orā-ce însuși onorabilulū guvernū va puté să aprețieze, că esistā o mare diferență între accia, carī facū resistență și sunt prinși cu armele în mână

1) Jurisdicțiunea ordinarā a comitatulū (Tabula continua Comitatus).

2) dass das angezogene Hof-Decret (in Ansehung des Salis) auf die vorsehende Umstände gar nicht anwendbar seye, und dass durch solche übereilte und ganz offenbar das rechte Mass überschreitende Executionen die Gemüther der übrigen ohnehin in höchste Grad aufgebrachten Tomultuanten nur noch mehr verbitteren, etc.

și între aceia, cari pôte ajungă să fiă prinși numai din cauză, că alérgă și dênșii cu trupa resculaților“.

În urma acestui energic protest guvernul transilvană, care până aci nu aflase de locă cu cale, nici să interdică, nici să desaprôbe atrocitățile nobilimii din Deva ¹⁾, vêdëndă acum atitudinea resolută a br. Preisz scrise comitatului Hinedóra: că din motivele arătate de comandantul generală, guvernul de locă nu pôte să aprôbe esecutările făcute cu prisionerii, de ôre-ce procedura sumară a dreptului militară nu are locă în Transilvania, și din acéstă causă guvernul ordônă comitatului să înceteze cu tótă procedura sumară și să urmeze în privința prisionerilor români ordinezle, ce le va primi dela comisariulă guvernulă.

Aceleași represalii în contra prisionerilor români voia să încépă și nobilimea din castelulă Hinedórei.

Asesorulă Moise Váradi, care dimpreună cu altă nobilime de pe valea Streiului și cautase refugiu în castelulă Hinedórei, scrise în 9 Novembre vice-comitelă Ionă Zejk în Deva, că locutenentulă Kallyani a adusă la Hinedóra 97 prisioneri din comunele Batiză și Cincișă, dar fiindă-că timpă îndelungată și fără periculă nu-i potă ținé în castelulă de acolo, din acéstă causă dênșulă rógă pe vice-comitele să mijlocéscă a se trimite la Hinedóra o trupă de 100 de husari, ea să transporteze pe prisionerii din Hinedóra în fortăreța Devei, „iar dacă acésta nu se pôte nici întru ună casă, adauge Váradi, și fiindă-că d-vóstră, după cum mi-ați comunicată ați făcută judecată asupra acestoră felă de ô-

1) Membrii guvernulă transilvană în anulă 1784 erau următorii: Guvernatoriulă br. Samulă Brukenthal. Consilariii: Episcopulă catolică contele Ignată Battanyi, contele Carolă Teleki Tesaurariulă, br. Wolfgang Banff, contele Wolfgang Kemeny, contele Samulă Teleki, contele Ionă Eszterházy, Davidă Szekelly, Michaiă Hutern, Stefană Hannenheim, Ionă Clos, Emerică Pásztori, Ionă Gál, Michaiă Brukenthal. Samulă Biro iar între secretari aflămă pe br. Antoniu Iosica și pe Stefană Costa.

menî prădători și i-ați executat, eu încă ași pute să încep o asemenea procedură cu prizonerii de aici, numai să bine-voiți a-mi trimite toate informațiunile necesari și dacă se poate și un proces și o sentență de forma aceea, fiind-că poi-mâne ași ține judecată ne mai avându nici alimente pentru subsistența lor. Eu așa cred, că de oră ce prizonerii acestia sunt partisanii renumitului amăgitoriū Salis și pe lângă aceea mai sunt și aprindători, omoritori și tâlhari prădători, eu ași trebui să aplic asupra lor legea militară, în conformitate cu decretul dat în privința lui Salis și a emisarilor săi. Dar cu toate aceste voi urma instrucțiunile d-vostă, numai să bine-voiți a mă autorisa să țin ședință și în locul d-vostre să am eu președința, iar de va fi trebuință d-vostă trimiteți și gădele ¹⁾, ca să nu avem vre o lipsă nici în privința acesta“.

Esecuțiunea din Hinedóra era să se începă în ziua de 11 Novembre. Dar în contra acestei intențiuni protestă administratorul domeniului fiscal din Hinedóra, Iosifū Leithner ²⁾, și încă în aceeași zi scris vice-comitelui din Deva, că de oră-ce nobilimea din castelul Hinedórei voiesce să execute cât mai în grabă pe prizonerii de acolo, administrațiunea crede, că ar fi mai consult, ca prizonerii acestia să fi transportați la Deva, la locul unde s'a început esecuțiunea, de oră-ce administrațiunea se teme, că nu cumva iobagi din domeniul fiscal al Hinedórei, cari până aci

¹⁾ In Transilvania carneficele se numia în seculul trecut „armaș“.

²⁾ Eben den 11-ten wolte die hiesige Tabular Congregation mit den eingebrachten 115 Gefangenen das Standrecht anfangen allein da man viel zu wenig Bedeckung hatte, das hiesige Schloss vor einem möglichen Ueberfalle zu schützen, und mit Grunde befürchten konnte dass eine derley Execution den Hass und die Rache der rebellirenden wider das Schloss vermehren würde, so hat man wider das Vorhaben protestirt, die Execution rückstellig gemacht und an die Tabula Cont. Indiciaria nacher Deva geschrieben, die Execution dieser hier inhaftirten Leuten alldort ausüben zu wollen. Administratorul Iosifū Leithner Hinedóra 17 Novembre 1784.

aă remasă linisciți să se revolteze și dênșii vëdëndü vërsa-rea sângelui.

În 12 Novembre comitatulă respunse lui Leithner, că transportarea prizoneriloră din Hinedöră la Deva presintă o mare dificultate, anume din causă, că armata este ocupată cu suprimarea revoluțiunii și comandantulă din fortăreța Deveii a refusată să mai primescă prizoneri în închisorile de acolo, din acéstă causă, comitatulă a fostă necesitată să închiidă în case particulari pe vre o 80 de prizoneri români. De altmintrelea, adauge comitatulă, este necesarū, ca prizonerii acestia să fiă judecați de Forulă-dominală din Hinedöră și senfința să se esecute totă acolo. Cu judecarea loră comitatulă autoriséză pe Forulă-dominală din Hinedöră, însărcinândū cu președința acestui Foră pe asesorulă Moise Váradi, pe care-lă autoriséză să alégă din sinulă nobilimii de acolo pe judecătorii, cari vorū fi de lipsă, și dênșii să nu întârđie a face judecată asupra acestorū prizoneri în conformitate cu legile patriei. Iar pentru esecutarea sentenței de mörte, care se pöte întempla să o pronunțe, comitatulă le trimite pe gâdele din Deva. Din executarea acéstă, adauge în fine comitatulă, va resulta acelu bine, că țeranii din părțile vecine ale domeniului se vorū spăimênta de frica pedepsei și vor începe a se linisci

Dar intențiunea nobilimii din Hinedöră fu anihilată cu totul. Încă Vineriă diminéța în 12 Novembre, locotenentulă Kallyani ¹⁾ primindū ordinele vice-colonelului Karp din Ha-

¹⁾ Avramă Kallyani, română din Transilvania, era în timpulă acesta locotenentă primariă, și la anulă 1790 căpitană în I-lă regimentă română de frontieră. În anulă acestă din urmă Kallyani dimpreună cu mai mulți oficeri români din regimentulă I-iă și ală II-lea de frontieră (anume Petru Lupă, Nicolae Remetei, Ladislaă Moldovană. Simeonă Vitez, Ionă Ignată, Ionă Sinkay, Basile Popă, Atănase Androny, Niceforă Șarda, Danilă Gallană și protopopolă Tironă Dragosy (capelană ală regimentului ală II-lea) subsemnară o petițiune către împăratulă Leopoldă ală II, în care se rugăă și dênșii, ca națiunea română din Transilvania să fiă declarată în camera viitoare de a patra națiune

țegă, puse în libertate pe toți țăranii prizoneri, cari se aflau în Hinedóra în număr de 115 ómeni, i dojeni să nu se mai apuce de ast-feliu de fapte și-i învită să îndemne și pe sătenii lor, ca să înceteze cu revoluțiunea și să rămână liniștiți pe la casele lor¹⁾.

Motivele acestei liberări, după cum le espune vice-colonelul Karp către comandantul general, erau următoarele :

În ziua de 8 Novembre, dice vice-colonelul Karp, o trupă de soldați venind delă Orasciă către Hinedóra, ca să apere castelul de acolo, 48 țăranii din comuna Batiză observându, că armata se apropie, apucară numai de câtă fuga prin păduri. Dar grănicerii strigându către dênșii, să nu se témă nimic, că din contră au să fiă amnestiați și ridicându o cârpă albă ca stégă, țăranii aceștia se întórseră de bună voia, însă îndată ce se apropiară, soldații i arestară și-i duseră ca prizoneri în castelul Hinedórei. Totu asemenea s'a întâmplat și cu alți 48 de locuitori din comuna Cincișu, cari totu în modul acesta au fost arestați și transportați la Hinedóra. Dar fiindcă acești 96 de țăranii erau cu totul nevinovați, interesul liniscii publice cerea, ca ei să fiă lăsați iarăși în libertate, și din această cauză dênșul a dispus să le dee drumul din închisori. Karp apoi adauge : „Dacă nu ași fi liberat pe ómenii aceștia, deși dênșii erau nevinovați, nobilimea voia să-i execute cu gâdele, pe care 'lă chiămasă a-nume pentru scopul acesta, și în lipsă de sabiă voia să le taie capul cu un topor²⁾. Procedura această, este pro-

politică în țără. În anul 1793 regimentele romănesci din Transilvania, luându parte activă la resbelul cu Francia, căpitanul Avram Kallyani cădu ca un brav soldat în regiunile Renului la pótele muntelui Zabern, 27 August 1793.

¹⁾ Între prizonerii aceștia se afla Popa Dumitru din Cincișu, preotul grănițărescu Mihaiu din Băcia și trei români din comuna Podele, districtul Zarandului.

²⁾ Hätte man aber diese Leuthe nicht entlassen. so wären solche wie ich berichtet worden bin, . . . ungeschuldigerweise, und

abilul, că ar fi atârnat poporul spre mai mare resbunare și iar fi făcut să comiță acte și mai înfuriate“.

6. Ultimatul lui Horia.

Primul căpitan în urma atacului nereușit dela Deva adresă în 11 Novembre un sever ultimatum către nobilimea din comitatul Hinedórei, ultimatum, care resumă ideile politice și sociale ale acestei revoluțiuni.

Textul acestui important document, așa cum a fost comunicat comitatului de funcționariul de saline Carol Brünek din Șoimuș este următorul :

„În situație destul de durerosă și tristă a ajuns o parte din nobila noastră patriă, în urma revoluțiunii țeranilor, cari au început să-și verse furia lor omorînd, aprinzînd și devastînd după cum le place, și ale căror crudelități eu nu sunt de loc în stare să le descriu cu condeiul.

„Dar acum cuprins de frică și ca să-mi scap viéța sunt silit să aduc următoarele la cunoștința Măriei Tale și a onorabilei nobile Table, căci la din contră viéța mea va fi pierdută, după cum mi-au declarat dênșii. Astăzi au venit la mine din Criscior George Marcul, Ión Abrudean și Petru Abrudean din Ruda, toți trei trimiși ca deputați din partea căpitanului lor cu numele Horia, spunîndu-mi să scriu Măriei Tale și onorabilei nobile Table, cari sunt intențiunile amintitului căpitan și ale poporului său, căci la din contră viéța mea, după cum amintii mai sus, de sigur va fi pierdută. În urma acésta am socotit și eu, că de nu voi comunica lucrurile aceste Măriei Tale și onorabilei nobile Table, atunci Măriile Nostre nefăcîndu nici o dispozițiune veți fi atacați cu forța, eu, dacă nu voi serie, încă voi fi perdut și fiscul încă va avé să sufere pagube în urma aprinderilor, iar Măriile Vostre veți rămâne fără nici

zwar in Ermangelung des Schwerds, mit einer Hacke enthanptet worden. Raportul v. col. Karp, 26 Novembre 1784.

o pregătire și din această cauză rog cu supunere pe Măriile Vostre să nu luați în nume de rău sila, în care mă aflu de presentă, din contră să o considerați cu o grațiosă bună-voință.

Notificările comandantului loră amintitū mai susū cu numele Horia și ale poporului sēū plebeū sunt următorele :

„1. Că nobilulū comitatū dimpreună cu toți posesorii și cu tótă seminția lorū să presteze jurămēntulū sub cruce

„2. Nobilime să nu mai fiă, ci fiă-care (nobilū), dacā va putē să capete vre o funcțiune împēratēscă să trăiēscă din aceea.

„3. Posesorii nobili să părăsēscă o dată pentru totū-de-una moșiile nobilitari.

„4. Că dēnșii (nobilii) încă să plătēscă imposite întogma ca poporulū contribuabilū plebeū.

„5. Pămēnturile nobilitari să se împărțēscă între poporulū plebeū, în conformitate cu ordinulū ce-lū va da Maiestatea Sa Împēratulū ¹⁾.

„6. Dacā Măria Ta și onorabila nobilă Tablă, cum și nobilii Posesori, primiți condițiunile aceste, ei vē promitū pace, și în semnulū acesteī păci dēnșii cerū să ridicați stēguri albe în prăjini câtū se pôte mai lungi atātū pe fortărețā câtū și la capetele orașului (Deva), cum și în alte locuri.

„De altmintrelea ceī trei deputați din ordinulū căpitanu lui lorū fixēză unū terminū la tóte condițiunile aceste, anume, că răspunsulū Măriei Tale și alū onorabilei nobile Table și alū nobililorū Posesori să se trimită pe Duminecă séra în 14 a lunei acesteia la Popa Danilă din Crisciorū, fiindū-că la din contră, după cum amenință dēnșii, vorū pune jurămēntū

¹⁾ Acestū punctū din ultimatulū lui Horia a fostū mai târziu falsificatū în modulū următorii: „pămēnturile nobilitari să se împărțēscă între poporulū plebeū după ordinulū unui altū înălțatū împēratū alū nostru, care va urma.“ Așa a fostū comunicatū ultimatulū lui Horia de br. Iosifū Nálaczi cancelariulū Eszterházy din Viena, cu data Clujū 21 Novembre 1784.

și cu totă puterea loră dimpreună cu căpitanii și voră da silință ca să nimicească orașulă (Deva).

Iar eă mă recomandă de noă în bine-voitorea grația a Măriei Tale și a onorabilei nobile Table rēmānēndă totă-de-una cu stimă

Supusă servitoriă,

Șoimușă, în 11 Novembre 1784.

Carolă Brūnek¹⁾.

Condițiunile acestuă ultimată eraă întru adevără severe, dar ele eraă întru tôte conforme cu programulă socială și politică ală țeraniloră romāni.

Ultimatulă luă Horia fu primită la Deva în ziua de 13 Novembre și încă în aceeași zi comitatulă Hinedorei adresă următorea scrisore maiorulă Stoianich²⁾ din Orășciă :

„Din raportulă anexată în copă ală funcționarulă de saline din Șoimușă, Ilustritatea vōstră veți putē esamina măi bine, carī sunt condițiunile de pace, ce le propuse și le presentă întregēi nobilimă unguresci, comandantulă și căpitanulă țeraniloră resculatī cu numele Horia. Fiindă însă, că din diferite relatări demne de credință amă aflată, că numitulă Horia a convocată în comuna Criscioră din districtulă Zarándulă o mulțime imensă de țeranī din tôte părțile Zarándulă, cum și din alte locuri învecinate, că dēnsulă a cumpērată arme și cai suficienți, ca să facă incursiuni, ne tememă, că nu cum-va atacurile, ce are de gândă să le facă, să fiă de așa natură, în cătă puțina armată, care se află trimisă aici și nobilimea să nu fiă în stare să le resiste. Din acestă causă credemă, că ar fi bine dacă Ilustritatea vōstră veți binevoi a dispune să se trimită aici 12 tunuri pentru apērarea fortăreței și a populațiunii și să veniți în persōnă aici chiar și Ilustritatea vōstră cu o trupă măi mare de soldați.“

¹⁾ Originalulă în archiva comitatulă Hinedóra. Textulă în limba maghiară și subsemnătura autografă a luă Brūnek.

²⁾ Ignaz de Stoianich născută în Croația la Agramă în anulă 1737, servia în I-lă regimentă de graniceri romāni.

XV. REVOLUȚIUNEA ÎN COM. ALBEI ȘI ALŪ CLUJULUI.

1. Câmpeni, Abrudŭ și Roșia.

Primele evenimente din Zarandŭ provocară îndată revoluȚiunea și în munții Abrudului.

Primulŭ căpitanŭ vedândŭ cursul repede și favorabilŭ alŭ revoluȚiunii din Zarandŭ, convocă și densuslŭ prin emisari și circulare pe țeraniŭ din munții Abrudului¹⁾ să vină la Câmpeni, să le comunice poruncile împăratesci²⁾.

¹⁾ Româniŭ din cele-lalte părți ale Transilvaniei numescŭ Moți pe româniŭ din munții Abrudului. Totŭ asemenea și româniŭ din Macedonia, după cum ne relatéză d-nulŭ Apostolŭ Mărgăritŭ, numescŭ Mocianŭ (accentulŭ pe prima silabă) pe româniŭ din munții Pindului dela Mezovo la vale, între Tricala și Ianina. Amândouă cuvintele aceste represintă astăzi numai simple numiri de triburi, înțelesulŭ lorŭ primitivŭ a dispărutŭ cu totulŭ în Transilvania câtŭ și în Macedonia.

²⁾ Unŭ circulariŭ alŭ lui Horia pentru adunarea din Câmpeni adresatŭ către primariulŭ din comuna Ponorŭ (lângă Remetŭ) este următorilŭ: „Sănătate Domniei-tale Jude din Ponorŭ, Vină cu satele Domniei-tale la Câmpeni și cu omulŭ, pe care l'ați prinsŭ după porunca împăratescă, și să aduceți acolo și pe ómenii cari au prinsŭ pe omulŭ acela, fiindŭ-că am să vă arētŭ porunca împăratescă Pe lângă acele, cari le am avutŭ, au mai sositŭ acum Lunŭ altele noue. Dacă nu veniți vina este a vóstră fiindŭ-că ați călcatŭ porunca împăratescă. Noi vă chiămămŭ cu porunca împăratescă, ca să se cietescă tóte în fața vóstră. De nu veți veni călcați porunca împăratescă . . . . și cartea să se trimită repede la Buciumŭ la Ioniță Dadei (Dandea), ca să vină și elŭ la Câmpeni să audă porunca împăratescă și totŭ satulŭ cu voi. Ioniță Dadei să trimită cartea la Lupșă la Popa Simionŭ și de acolo să se trimită repede Mujina, ca să aibă scire să audă poruncile împăratesci. Și eŭ Ursŭ Nicula încă dau porunca acăsta la satele de susŭ, și daca cine va nu va asculta de porunca împăratescă, acela va fi pedepsitŭ, cartea să mérgă repede, ca să aibă de scire, fiindŭ-că Domniŭ nu vinŭ Joŭ la Câmpeni să facă pace cu satele“. Noi comunicămŭ documentulŭ acesta după versiunea latină, care se află în biblioteca museului naționalŭ din Pesta (Epistola Horae. Col. Hóra veszedelme) La Szilágyi încă se află în limba germană, o a dóua traducȚiune făcută din limba latină și conține câteva erori de textŭ.

În același timp căpitanul Crișană, după ce distruse nobilimea din Criseioră, din Bradă, și Ribița, se întorse cu armata din Zarandă spre munții Abrudului, să se unească aici cu trupele lui Horia și Cloșca și împreună să continue revoluțiunea în părțile Transilvaniei. Apoi, Joi în 4 Novembre toți trei căpitani Horia, Cloșca și Crișană se întruniră cu trupele loră în locul numit la Păltinișă de pe teritoriulă comunei Blăjeni, și aici țeranii întruniți prestară cu toții jurământulă, că în calea, în care plăcă din porunca împăratulă să nu mai lase în vieță ună picioră de ungură sau funcționariă, fără numai în casulă dacă voră primi religiune română.

Din Păltinișă trupa țeraniloră se divisă în două părți. O parte apucă drumulă spre Abrudă, orașulă principală ală munțiloră și ocupă pozițiună în locul numit la Gura Cerniții. Iar altă parte se coboră pe brațele Arieșului la vale și împreună cu căpitani Horia, Cloșca și Crișană intră Vineră în 5 Novembre în orașulă Câmpeni¹⁾. În fruntea acesteia trupe, după cum ne relatază doi martori oculari, mergea călare ună căpitană bătrână, George Crișană, ducendă ea stegă o cruce galbină—simbolulă luptei drepte—și strigândă cu sgomotă mare pe stradele Câmpeniloră: că porunca lui D-deu și a împăratulă, este să stingă pe toți ungurii de ori-ce religiune sau să-ă boteze de nouă. În Câmpeni mulțimea țeraniloră se duse dreptă la curtea spanului Alexe Intze, care fugise de acasă încă în sêra precedentă, și aici în cuartirulă spanului, primulă căpitană publica țeraniloră poruncile împărătesci dicendă: că dênsulă are poruncă de la împăratulă să rescôle pe țerană în contra domniloră sê și să le prădeze tôte averile până când acestia nu voră comunica țeraniloră resoluțiunile împăratulă, că totă țeranulă,

¹⁾ Szilágyi susține, că asupra Câmpeniloră a mersă numai Horia, iar Cloșca și Crișană au rămasă la trupa din Cernița. Erőre, interoga-toriulă lui Crișană (pet. 20. 21. 24) și ală lui Ursă Uibară probază din contra,

care nu va veni în trupa dînsului va fi trasă în țepă, casa se va aprinde peste copiii lui și se va preface în cenușă, că pentru executarea acestui plan împăratul i-a dat crucea de aur și nici armata imperială nu se va opune țăranilor, îndată ce va vedea semnul acesta. Apoi îndată după publicarea acestor ordine țăranii se aruncară cu o furiă violentă asupra caselor funcționarilor din Câmpeni, a spanului Alexe Intze, a schimbătorului de aur, intrară în biserica catolică, frânseră scaune, icône și totu ce aflară aci, sparseră pivnița fiscală și vărsară totă beutura, țăranii din Zarendu secuestrară aurul din caseria fiscală, iar locuitorii din Buciumu clopotul bisericeii catolice.

Câmpenii se aflau acum în mâna țăranilor și în aceeași zi primul căpitanu trâmise pe cei doi comandanți ai săi, pe Cloșca și Crișanu să ocupe Abrudul, iar dînsul se întorse înapoi la comunele Vidra ¹⁾ și Albacū să aresteze pe primarii domnesci de acolo.

Primarii domnesci erau în timpul acesta micii tirani din munții Abrudului, agenții fideli ai funcționarilor domeniului. În contra lor se plânsese comunele la curtea imperială încă din anul 1780, primarii acestia încasase de pe la țăranii sume enorme de bani și de patru ani de zile nu voia să le predea nici o socotelă. În scurtu timp primul căpitanu arestă pe primarii domnesci din Câmpeni, din Gura-negră, Gura Albacului și din alte comune și-i duse ca prizoneri la Albacū sub cuvîntul, că trebuie să-i depună socotelile. O trupă de țăranii prinse pe Vasile Goia, primarul din Vidra, un violentu despotu alu comunei sale, lă duse în locul numitu la Pêtră, și aici din vîrfulu stîncei țăranii lă aruncară josu în prăpastiă. Iar alți primari scăpară cu fuga prin comitatele vecine.

Din Câmpeni trupa țăranilor sub comanda căpitanilor Cloșca și Crișanu plecă Vineri în 5 Novembre după amêdi

¹⁾ Astăzi divizată în două comune Vidra-de-sus și Vidra-de-jos.

asupra Abrudului. În aceea zi séra țeraniî veniră până la marginea din josă a orașului, iar peste nópte tăbărîră în liveșile de acolo. Apoi Sâmbătă diminéța în ziua următoare întréga trupă acésta compusă din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Slatnei se ridică cu sgomot mare asupra Abrudului. Țeraniî ocupară îndată, ca unŭ norŭ, întregŭ délulŭ din fața orașului și esecutară aici pe preotulŭ Avramŭ Șuluțŭ ¹⁾ din Cârpenișŭ, care avuse imprudenta să se pună singurŭ în contra unŭ torentŭ eșitŭ din albia sa, să invite pe țerani, ca să nu asculte de căpitanii lorŭ ²⁾. Abru-

¹⁾ Mitropolitul Șuluțŭ în manuscriptulŭ sŭ lŭ numesce Todorŭ Șuluțŭ, dar în tóte actele din timpulŭ revoluțiunii preotulŭ acesta figură sub numele de Popa Avramŭ. Așa în memoriulŭ nobilimii adunate la Șardŭ (30 Decembre 1784), în interogatoriulŭ făcutŭ de contele Iankovits cu Cloșca și în testamentulŭ acestui căpitanŭ.

²⁾ Numai ca o simplă tradițiune comunicămŭ aici relatarea, ce ne-o făcuse bătrânulŭ Ursŭ Coroiŭ din Cârpenișŭ în anulŭ 1879 despre plecarea românilorŭ asupra Abrudului. „Giurgiŭ (Crișanŭ) după ce a resculatŭ poporulŭ din ținutulŭ Crișului, spunea țeranulŭ Ursŭ Coroiŭ, a trecutŭ cu Crișeniî sŭi în munții Abrudului, și o parte din ei s'au opritŭ la satulŭ Cernița, iar Giurgiŭ cu altă parte a venitŭ în Cârpenișŭ și a ținutŭ adunare cu poporulŭ la biserica de aici, unde au hotărîtŭ să plece asupra Abrudului. Giurgiŭ, ca să câștige mai multă încredere la poporŭ 'și unsese mânilorŭ cu o materie arđetóre și aprinđend'o ridică mânilorŭ în susŭ pline de flacări strigândŭ către poporŭ: „Să mergemŭ! să mergemŭ!“ Iar țeraniî priveauŭ uimiți la dŭnsulŭ dicendŭ: uitați-vă la elŭ că nu arde! Cu acésta ocaziune Giurgiŭ invită pe Popa Avramŭ Șuluțŭ din Cârpenișŭ, care scia și carte ungréscă (adecă limba oficială latină și ungréscă) să-i însoțéscă până la Abrudŭ, ca să citéscă poporului cărțile date de împératulŭ Iosifŭ. Dar Popa Avramŭ, dicendŭ că are Duminecă și nu póte merge, nu voi să-i însoțéscă Atunci Giurgiŭ porunci celŭ-l-altŭ preotŭ din Cârpenișŭ Popiî Moise să mérgă dŭnsulŭ la biserică, luă cu sila pe Popa Avramŭ, lŭ sui dinapoi pe calulŭ sŭ, unŭ calŭ frumosŭ porumbŭ, ce-lŭ luase de la Țesariulŭ (nobilulŭ Csiszár) de pe Crișŭ, și apoi cu toți plecară spre Abrudŭ. De la Cârpenișŭ se duseră pe luncă până la Sălisce, de la Sălisce se suiră pe délulŭ băiășilorŭ și eșiră la Gura Cornii de asupra Abrudului. Aici ținură de noŭ svatŭ și Giurgiŭ invită pe Popa Avramŭ să citéscă poporului cărțile date de împératulŭ Iosifŭ. Dar Popa Avramŭ spunea diŭ

dul se afla acum în fața unui imensă pericol. Magistratul orașului, simțind întrégă gravitatea situațiunii, trâmise răpede o deputațiune în tabăra țăranilor să-î întrebe: ce scopă, dacă voiescū vină, mâncare și bani le daū, dacă intențiunea loră este numai asupra unoră persóne, le estradaū, dar să nu pustiescă orașul. Însă răspunsul țăranilor fu: „trebuie să esterminămū pe ungurī până la unulū“. Apoi cu strigări înfiorătore, „să stingemū pe ungurī să nu mai rămână nici unulū“, țăranii năvăliră cu toții asupra orașului, sparseră închisorile magistratului și puseră în libertate pe iobagii deținuți acolo, distruseră archiva magistratului și împrăsciară tóte chârtille și privilegiete, despoiară casieria orașului, pētruseră în casele cetățenilor ungurī și până nóptea târđiū între plângerī și văietări distruseră totū ce aflară prin case, mobile, uși, ferestri, scóseră de prin ziduri gratiile ferestilor, aruncară pe strade îmbrăcăminte și hainele de patū ale inimicilor lor, intrară în pivniți, sparseră buțile și vērsară totū vinulū, pētruseră în biserica reformată, distruseră organe și totū ce aflară acolo, despoiară cassa bisericeii, pe unii i esecutară pe strade, pe alții în casele loră proprii, iar unii fură masacrați în lăuntrul bisericeilor, cum se întēplă cu Ionū Csány, cetățēnū avutū din Abrudū, care căđu lovitū de furia țăranilor sub amvonul bisericeii reformate unde cereă să scape din aintea lor.

„Devastările întēplate în Abrudū, serie comisariul guvernulū Michaiū Brukenthal, trecū peste tóte închipuirile. Tóte casele ungurilor, ale nemților și ale sașilor sunt distruse, și numai locuințele românilor aședate printre ele aū rēmasū scutite“.

cărțile aceste cu totul altmintrelea, de cum diceaū ómenii lui Giurgiū, că stă în ele, și atuncī unū țăranū de pe Crișū, se repedi infuriatū asupra Popii Avramū 'lū lovi cu toporulū în capū și Popa Avramū căđu mortū josū. Iar după ce se adunară mai mulți ómeni și din alte sate, încungiurară Abrudulū de tóte părțile și cu toții dederă năvală asupra cetățenilor ungurī de acolo.

„Fisionomia Abrudului, se plânge preotul reformată de acolo, este atât de tristă în câtă orașul acesta nici peste 100 de ani, saū pôte nici o dată nu mai ajunge în starea, în care a fostă mai înainte“.

Singurū numai edificiul fiseului și casseria fiscală remaseră neatinse, și aceste sub cuvântul că sunt proprietatea împăratului. Unū căpitanū din armata imperială, cu numele Richard, raportéză în 7 Novembre guvernului transilvanū, că dēnsul trimisese din Slatna la Abrudū, pe locotenentul Vernicourt cu o trupă de 34 soldați, ca să apere casseria fiscală de acolo. Dar în timpul când ajunsese în Abrudū locotenentul Vernicourt, orașul era devastatū, și numai edificiul și casseria fiscală rămăsese neatinse. Locotenentul Vernicourt se instală îndată cu trupa sa aci. Dar în ziua următoare, diminēta, veni la cuartirul dēnsului căpitanul Cloșca înarmatū, însoțitū de o trupă de resculați, și ceru de la sentinela să vorbescă cu locotenentul Vernicourt. Acesta i acordă întrevederea și vice-căpitanul Cloșca, cum se numia dēnsul, purtândū pene albe și roșii ca semn de distincțiune, i vorbi astū-felū : „Noi suntemū soldați împărătesci, tôte disordinele nōstre s'au făcutū în urma porunci împărătesci, pe care ni-a publicat'o căpitanul nostru celū mare, Horia. Noi respectămū averea fiseului, casele fiseului, pe germani și pe romāni și voimū să estermīnāmū numai nobilimea unгурescă. Călētoresce în pace și nu avea nici o grijă să fii molestatū câtū de puținū, dar cruță pe aderenții noștrii, și dă ordinū să-ți ducă unū stégū albū înainte“¹⁾.

Iar Lunī, în 8 Novembre, țeranii carī ocupase Abrudulū,

¹⁾ Wir sind kaiserliche Soldaten, alle unsere Unordnungen sind auf kais. Befehl, welchen uns unser Obercapitān (Horra) publicirt hat, veranlasst worden. Wir schonen der Kammer, ihrer Cassen, der Teutschen und Walachen, nur die hungarischen Edelleute wollen wir ausrotten. Reisen Sie und besorgen nicht im mindesten molestirt zu werden, doch schonen Sie unserer Anhänger und lassen eine weisse Fahne vor sich hertragen.

publicară în mijlocul pieței, că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este, că cine nu trece la religiunea română și cine nu se îmbracă în haine românești, să fiă trasu în țepă înaintea casei sale, sau să i se taie capul. Apoi imediat în urma acestui ordinu, toți cetățenii reformati, unitari și catolici din Abrudă, bărbați și femei, mari și mici, trecură la religiunea română și se făcură români, unii fură botezați de nou, iar alții prestară numai jurământul, că se lapedă de confesiunea lor și primesc credința poporului român. Și aici încă o dată trebuie să amintim, că nu fanatismul ori diferența de religiune era cauza acestor inversunate ostilități, ci diferența de naționalitate și diferența de clasă. Mai mulți alți cetățeni unguri din Abrudă se retrăsese încă din ziua de întâiu a pericolului în băile de la Corna, dar o trupă de țărani i forță și pe acestia să ăsa afară din suferane și să primescă religiunea română.

Fiă care din cei convertiți primi de la preotul român căte un biletu, pe care sta scrisu : „Ăsta-i creștinu bună“, se îmbrăcară cu toții în haine românești, și făcu fiă care căte o cruce pe ușa casei, și cu toții puseră stéguri albe la stêlpil portiloru. Iar Marți, în ziua următoare (9 Novembre), țărani luără cocoșul de pe biserica reformată și puseră cruce românească în locu-i, și fiindu-că în totu orașul populațiune reformată acum nu mai esista, țărani români se făcură stăpâni și pe biserica reformatiloru. De asemenea puseră cruce pe clopotul bisericei unitare, și toți ungurii din Abrudă trebuiră să asculte în bisericile lor, serviciul Dumneșcescu în limba română¹⁾.

„S'a trecut cu biserica reformată și unitară de aici, se plânge preotul reformatu din Abrudă. Orașul acesta nu mai e pentru mine, mă tem și de umbră, cantorul încă

¹⁾ formidine Valachorum Ritus graecum in suis Templis audire coguntur. Magistratul din Abrudă către guvernul transilvană, 15 Novembre 1784.

mi s'a făcut românu, familiile Sülyei, Borsai, Bartha, toți au jurat, că trecu și voru rămâne români“.

„În toate părțile se audu numai vaiete, plângeri și suspine. Totu omul este în doliu și plecatu în genuchi și plânge și tânguesce fiă care casa pustiită. S'ar duce acum unguni de aici, dar sunt închiși de toate părțile și împedecați de țeranî, cari au ocupatū toate drumurile în câtu nimenî nu mai pôte să mērgă nici într'o parte. Averea fiă-căruî este numai ce e pe dēnsulū, o țundră și o păreche de ciōreci, pentru că cine a avutū haine de postavū a trebuitū să se desbrace de ele, și nimenî nu mai are cu ce să se schimbe și unde să-și plece capulū. I lipsesce nu numai saltēua, perina și patulū, dar nici pae nu mai are. Acoperemēntulū lui e țundra. Pe unguni și pe servitoriî bisericeî nici nu i-au lāsatu să se apropie de cei ueiși, ci i-au îngropatū dēnșii fără sunetulū clopotelorū, ca pe nisce animale neraționale“.

Abrudulū era distrusū și o parte din trupa resculațilorū sub comanda căpitanulū Cloșca, trecu Duminecă în 7 Novembre în comuna R o ș i a. Înspăimēnțați de furia țeranilorū 94 de cetățeni unguni se refugiasc în baia unū proprietariū avutū cu numele Pavelū Lōrincz. Dar primulū căpitanū, care încă venise aici, trimise îndatā mai mulți ómenî la dēnșii să le facā cunoscutū, că dacā voru eși de buna voiă, și voru primi religiunea română, viēța și averea lorū va rămâne ne atinsā, la din contrā au decisū să nu se depărteze de acolo nici dēnsulū, nici Cloșca și nici cei alaltî căpitanî până nu-i voru supune, fiă prin fumū, fiă prin fōme. Situațiunea refugiațilorū era destulū de dificilā. Cetățenulū Pavelū Lōrincz, ca să evite pericolulū la care putea fi expusū, eși afarā din baie, chiamā la dēnsulū pe preotulū românescū și se făcu ortodoxū. Încā pe când se afla preotulū în casa mea, ne spune Pavelū Lōrincz, veni la mine căpitanulū Ionū Biro cu compania sa și întrebāndu-mē, dacā m'am făcutū creștinū i respunsei: Da ne-amū făcutū cu toți, cu totā familia și cu toate rudele mele. Apoi Ionū Biro 'mî dīse: „Și fiindū că te-ai făcutū creștinū

Domnul Horia și Ionu Cloșca se închină cu sănătate și-ți dau grație Domniei-tale, familiei Domniei-tale și averii Domniei-tale". Dar fiindu-că cei alalți cetățeni unguri nu voiră să părăsescă suteranele, țeranii români le predară și le distruseră locuințele, devastară biserica catolică și biserica reformată, iar primul căpitanu trimise după țeranii din Buciumu să vină la Roșia, să umple cu fenu și cu pae gurele băiloru de acolo, să scotă cu fumū pe unguri din băi și să-i esecute, dacă nu vorū voi să se boteze în religiunea română, fiindu-că densusu are poruncă dela împăratulū să estermineze pe toți unguri.

În amêndoue locurile în Abrudă și în Roșia furia țeranilorū ținu trei ȓile și în timpulū acesta fură constrinși să trecă la religiunea română 1122 cetățeni unguri, între cari 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani.

2. Primulū căpitanu în pericolū.

Era numai a șeptea ȓi de la proclamarea revoluțiunii în Curechiu și acțiunea țeranilorū era aprupe să înceteze cu totulū.

Din Roșia, primulū căpitanu se duse Lunī, în 8 Novembre, în comuna Buciumū și aici chiamă la adunare pe locuitorii comunei, pe unū delū din cătunulū Poieni, ca să asculte poruncile, ce avea să le comunice.

Primulū căpitanu se înfățișă aici cu o gardă de 12 bărbați armați și însoțitū de căpitanulū seū anonimū, omulū acelu misteriosū, care purta pe capū o chiveră roșia militară și era încinsū cu o sabiă lungă.

Căpitanulū acesta fără nume, ordonă țeranilorū din Buciumū să transporteze fenu și pae la băile din Roșia și prin fumū să scotă afară pe unguri, cari se refugiase acolo, apoi împreună cu amêndoi căpitanii, să plece asupra castelului din Galda.

Aici însă se întemplă, că mai mulți țerani din comuna Buciumū, instigați de primariulū domnescū George Suciū,

făcură planul să prindă pe Horia, capul acestui resbelu de esterminare, și să-lu de pe mâna autorităților din Slatna. Decisiunea făcută, țeranii începură numai de câtă să cêră cu insistență de la primul căpitană, să le arate poruncile, prin cară l'a autorisatū pe dênșulū împêratulū să stingă pe toți unguri și pe toți funcționari din Transilvania, ca să vedă și dênșii iscălitura împêratulū. Apoi lū întrebără, că ce are dênșulū de gândū să facă de aci înainte.

Primul căpitană le rêsponse, că poruncile aceste i le-a datū însuși împêratulū și se află și acum la dênșulū, dar poruncile aceste sunt cu multū mai sfinte, de câtă să le pôtă arêta țeranilorū, cu atâtū mai multū, că ei nici nu sunt în stare să le citêscă, însă de locū să nu se îndoiêscă, fiindū-că dênșulū le are de sigurū. Iar intențiunea dênșulū este, că din Buciumū să mêrgă la Galda, apoi la Aiudū și succesivū la Trăscăū, să esecute pe toți unguri, pe cară i vorū putê prinde, să le predeze averile și să le ruineze casele. Dar țeranii din Buciumū nu se mulțumiră cu atâtū. Sub cuvêntulū, că dênșulū se laudă în modū falsū cu poruncile împêratulū, lū duseră în comuna Buciumū și aici lū închiseră dimpreună cu totă suita sa în casa unū iobagiū cu numele Macaveiū Băiășanu, trimiseră apoi îndată unū omū la funcționari din Slatna după ajutoriū militarū, ca să le pôtă da în mână pe Horia.

Din acêstă critică pozițiune primul căpitană scăpă cu ajutoriulū unū amicū alū sêū. Ionuț Dandea, căpitanulū din Buciumū, vedêndū pericolulū, în care se afla capul revoluțiunii, alergă repede cu tatălū sêū și doi frați ai sêi, ridică pe țeranii din părțile de josū ale Buciumulū, din Muntari, din Satū și Cerbulū, și Marți diminêta, în ziua următore, pe la rêsăritulū sôrelū, încă înainte de a sosi ajutoriulū militarū, năvăliră cu violență asupra casei, în care se afla arestatū Horia, și-lū liberară. Țeranii, cară arestase pe Horia, fură prinși, legați, bătuti, și casele lorū prădate, din ordiulū căpitanulū Ionuț Dandea. Pe unulū din țeranii acestia

cu numele Petru Giurecă, lă sili Horia să-î presteze jurământul de credință, că va merge cu dânsul peste tot locul, în totă țera Ardélului, ca să stingă pe ungurî, așa să-î ajute Dumneđeū Tatălă, Fiulă și Spiritulă sfântă.

Întru aceea sosi ajutoriulă militară din Slatna. Dar mulțimea poporului, care se afla acum sub ordinele lui Horia și ale căpitanului săū Ionuțū Dandea, crescuse aprăpe la 800 ómenî. Trupa soldațiloră se întórse înapoi fără nici ună rezultată la Slatna, iar Horia cu suita sa, plecă către comuna Musca.

3. Căpitanii Cloșca și Horia tînărulă plecă asupra castelului din Galda.

Luni, în 8 Novembre, trupa țéraniloră, care ocupase Abru-dulă și Roșia se divisă în dóue părți.

O parte din țéranî, sub comanda căpitanului Cloșca, plecă pe Arieșū la vale, iar altă trupă, în frunte cu Ionū Horia, fiulă bătrânului căpitană, apucă direcțiunea către valea Om-poiului.

Améndóue trupele aceste aveaū una și aceeași misiune : să revolteze în drumulă loră tóte comunele românesci, améndóue trupele să se întrunescă la satulă Cricăū, să atace împreună castelulă br. Simeonū Kemény din Galda-de-josū¹⁾, și să libereze pe toți țéranii deținuți acolo, între carî se mai afla încă Dumitru Todea, fostulă primariū din Rîu-mare, ares-

¹⁾ Familia Kemény 'și trage originea „dela ună distinsū bărbatū cu numele Mikola“ din comuna Calota în Transilvania, și ună ramă ală acestei familii, purtă numele de Mikola până în secululă trecutū, când linia acésta se stinse cu br. Ladis'aū Mikola, fostū asesorū la Tabla regală din Transilvania. Dar când a trăitū acestū Mikola, întemeiătorulă casei Kemeniane, genealogiele familiari nu ne presintă date sigure. Principele Ionū Kemény (1660-1662) i fixeză epoca pe la anulă 958 (?), iar după alți genealogisti, acestū Micola ar fi trăitū în prima jumătate a seculului ală XIII. Cf. Benkő. Edit. 1833. II. 393. Nagy Iván, Magyarorsz. családai. IV. 466.

tatū și condamnatū la mórte pentru tumultulū din Câmpeni de la 1782.

Br. Simeonū Kemény, descendentele unei vechi familii aristocrate din Transilvania purta de mai mulți ani oficiulū de comite alū Albei-de-josū. Dar sub administrațiunea indolentă și destrămată a dēnsului se umplu până la mărghinī paharulū de suferințe alū țēranilorū din munții Abrudului. Br. Kemény primi încă Vineri în 5 Novembre scirea neplăcută, că iobagii din districtulū Zarandului se au revoltatū în contra nobilimii sub conducerea lui Horia, că dēnșii voiescū să vină de a dreptulū la Galda, ca să libereze pe țēranii deținuți acolo, să prindă pe baronulū, să-lū belēscă de viu și să-ī arđă castelulū.

Cuprinsū de frică br. Kemény părăsi repede castelulū sēu și fugi împreună cu tótă familia sa la Aiudū, orașulū de reședință alū comitatului Alba. Ținu încă în aceea đī ședință cu asesorii, pe cari i putu afla în grabă mare, și pregăti unū raportū către guvernulū transilvanū în care cerea ajutoriū militarū pentru siguranța vieței sale și a închisorilorū din Galda. Dar în fine temēndu-se, că ajutoriulū militarū să nu sosēscă prea târđiū, br. Kemény luă raportulū cu dēnsulū, părăsi oficiulū și reședința comitatului și fugi la Sibiu 1).

Trupa țēranilorū, care plecase Lunī în 8 Novembre către valea Arieșului, ajunse în aceea đī pe la amēđi în comuna Musca. Căpitanulū Cloșca publică aici sătenilorū poruncile împērătesci, i luă cu dēnsulū și din Musca trecu în orașulū Lupșa. Dar fiindū-că în Lupșa în lăuntrulū orașului nu era locū de ajunsū, ca mulțimea întrēgă a țēranilorū să pótă asculta vorbirea căpitanului, Cloșca conduse pe țērani pe unū șesū afară de orașū, unde se afla ridicată o movilă, se sui călare în

1) Den 9 Nov. Der Unteralbenser Obergesspann Simon Kemény war nach Hermannstadt geflüchtet, weil die Auführer ihn persönlich suchten. Das Gubernium verweist ihm die Flucht, und befiehlt ihm hinaus zu gehen. Ms. Analecta ad Historiam seditionis.

vîrfulu movilei și de aici le vorbi în modul următoriu: „Óme-
nilorú, în urma poruncii împăratesci am să vă facú cunoscutú,
că voi trebue să mă ascultați și să mă urmați. Sunt 7 ani de
dile de când eú mă muncescú cu Horia să putemú face, ca voi
să fiți militari, și acum în traista asta aici se afla acéstă
înaltă poruncă“ ¹⁾. Apoi adause, că dînsulú în urma poruncii
impăratesci are să-í ducă la Albă Iulia, ca să primescă
arme, că pe viitoriú n'aú să mai facă nimerú serviciú, fără
numai împăratulú cu armele, că din fiă-care casă să vină
câte unú omú în trupa dînsulú, iar acela, care nu va veni
se va trage în țepă înaintea casei sale, femeia și copii i se
vorú închide în casă și casa se va aprinde pe ei ²⁾. Luă ju-
rămîntulú de credință de la mai mulți țărani, cari se unise
cu trupa dînsulú, de asemenea jură pe popa Petru Iancu
din Lupșa, că va asculta de poruncile împăratulú și de
poruncile sale, că-lú va urma și nu va cerca la nici o o-
casiune să-lú părăsescă, așa să-í ajute Dumneđeú Tatălú,
Fiulú și Spiritulú sfîntú, Maica Domnulú și toți sfînții. Apoi
ordonă preotulú să iee cu dînsulú cuminecătura din biserică

1) Ihr Leuthe! Ich habe Euch auf Befehl des Kaisers dieses Kund zu machen: dass Ihr mir gehorchen, und nachfolgen sollet; Ich habe mich mit dem Hora durch Sieben Jahre bemühet, euch den Soldaten Stand zu verschaffen, und nun hier in diesen Tornister: (auf solchen mit der flachen Hand schlagend) ist dieser hoche Befehl befindlich. Interogatoriulú luí Cloșca 89.

2) Este curiosú, că și George Dosa căpitanulú revoluțiunii din 1514 totú cu asemenea amenințări invită pe țărani la luptă în contra nobilimii. Katona, Historia critica, XVIII. 720. 1514. Georgius Zeckel strenuus miles, benedictae gentis cruciferorum princeps et supremus capitaneus . . . vobis . . . mandamus . . . statim visis praesentibus . . . venire, volare et se se transferre in oppidum Czegled debeatis . . . alias in poenam . . . incurretis . . . vos in furca portarum vestrarum, ante aedes vestras, suspendemus . . . et ad cuspidem trahi faciemus, et bona vestra in damnum devastando et dilapidando vertemus, ad domorum vestrorum destructionem, vxorum et puerorum interemptionem

ca să cuminece pe țărani, cari se voru bolnăvi în drumul acesta.

Din Lupșa trupa lui Cloșca trecu Marți în 9 Novembre în orașul Ofenbailă și aceleași scene, cari se petrecuse în Abrudă se repetară și aici. Țăranii botezară pe mai mulți catoliciei și reformați, împușcară pe un protopop românu, care avuse curagiul să-i mustre pentru faptele lor, ruinară berăria și cârcimele fiscale, despoiară casa spanului și goliră magazinul de bucate.

Dela Ofenbailă trupa căpitanului Cloșca părăsi valea Arieșului și apucă drumul prin munți către Galda, iar Miercuri în 10 Novembre ajunse în comuna Mogoșu, unde veni și căpitanul Crișană cu trupa țăranilor din Zarandă. În comuna Mogoșu amândoi căpitani, Cloșca și Crișană, declarară mulțimii poporului, că după ce voru es-termina pe toți ungarii din țără, Ardélulă întregă are să fiă administrată numai de funcționari români, pe cari i voru numi căpitani Horia și Cloșca, dar țăranii să fiă cu mare grijă, că nici un ungar să nu rămână în viață, care scie ceva serie. Apoi căpitanul Cloșca dicându-le: „bleți feciori cu porunca împăratului“ țăranii plecară spre comuna Cricău. Înaintea trupei mergea preotul unită Gavrilă Sulară din comuna Mogoșu ducându ca stégă o cruce roșă, înaltă de un stânjină și jumătate. Iar Joi în 11 Novembre amândouă trupele a lui Cloșca și Crișană intrară în comuna Cricău. Țăranii din Cricău puseră îndată stéguri albe în semn, că sunt de partea resculaților, se uniră numai de câtă cu densesi, și apoi cu toții năvaliră asupra curților domnesci, le prădară, le distruseră, de asemenea devastară și biserica reformată.

A doua trupă a țăranilor, care plecase din Abrudă sub conducerea lui Ionă Horia, avându ca stégă o cruce mică aurită, trecu munții pe la Negrilésa, lăsă orașul Slatna la o parte, unde se afla o divisiune de soldați, iar Marți în 9 Novembre se coborî în valea Ompoiului și atacă imediat

curțile nobilimii din comunele Ompoita, Ighiu, Ighielu, Teina și Bucerdea-vinosă.

În comuna Craiova Ionu Horia întrebă pe locuitorii, dacă s'au înscrisu ca militari, dênșii răspunseră că da, apoi tînărul căpitanu i jură și le dede ordinu să-lu urmeze. Iar Joi, în 11 Novembre, amêndoué trupele, a lui Cloșca și Horia tînărul, se întruniră în comuna Cricău, și intențiu-nea căpitaniloru era să atace peste nôpte castelul br. Kemény din Galda.

Dar planulū rêmase neexecutatū.

În acea ȃi sosi la Galda vice-colonelulū Schultz, trimisū de comandantulū generalū ca să trateze de pace cu țeranii reseculați. Schultz trimise în tabera țeranilorū pe locotenentulū Probst, ca să-i informeze despre venirea sa, și locotenentulū Probst rugă pe căpitanulū Cloșca să nu atace Galda încă în nôptea aceea. Iar în ȃiua următore se începură tratările de pace ¹⁾.

4. Trupa țeranilorū de pe Mureșu atacă Vulperulū și Vințulū-de-josū.

Căpitanii Cloșca și Crișanū ocupase Abrudulū în 6 Novembre, și totū în acea ȃi altă trupă de țeranii, care venia pe Mureșu în susū, străbătu și dênsa din comitatulū Hinedorei în comitatulū Albei, și atacă imediatū populațiu-nea ungurêscă din comuna Vulperū.

Aici țeranii esecutară pe căpitanulū orașului și pe alte 4 persoane, prădară și distruseră 38 de case de ale nobililorū și orașenilorū unguri, între cari se aflau curțile contesei Nemes, ale baronilorū Györffi și Bánffi, și în entusiasmulū lorū despre succesulū acestei revoluțiu-ni strigaū cu sgomotū mare pe strade: „A nôtră e lumea“, „Vivat Maria Theresia“, populara împêrătêsă, care murise cu trei ani mai înainte.

¹⁾ Alte cete isolate de țeranii atacară în 14 și 15 Novembre curțile nobilitari din Galda-de-susū, din Benicū, Cetea și Beșinăū lângă Ternave,

În ziua următoare Duminecă, în 7 Novembre, aceeași trupă de țărani atacă nobilimea din orașul Vințului-de-jos.

Un comerciant arménu din Brașov, care în timpul acesta fusese prezent în Vințului-de-jos ne relatează în modului următoriu sosirea resculaților aici.

„Duminecă în 7 Novembre, pe la 10 ore înainte de amăzi, dice dênșul, sosiră în Vințului-de-jos trei români îmbrăcați numai în cămeși și avându fă-care câte o glugă pe umeri și câte un topor în mână. Români aceștia chiămară numai de cât în ajutoriu pe țărani din Vințului-de-jos, apoi se duseră drept în curtea br. Bánffi și aici începură să ruineze și să devasteze tôte. După dênșii sosi îndată și un căprariu de al resculaților ¹⁾, îmbrăcat cu o țundră négră, avându după gât o traistă de piele și un pistol la briu. D'impreună cu dênșul mai veniră și alți 6 români îmbrăcați de asemenea în țundre negre și armați cu toporă, cu drugi și furci de feru, și în scurtu timp întregu orașul se împlu de ómeni. Întrebându e pe ómenii aceștia dacă dênșii se duc mai departe, căprariul mi rêsponse: Da, se duc mai departe, căci aș să se întrunescă la Galda, unde voru primi noue ordine dela fratele împératului, care acum se află în Alba Iulia, și la Galda li se va spune ce aș să facă mai departe“.

Așa dar fratele împératului la Alba Iulia?

Faima, că un membru din familia imperială a sosit, sau că în scurtu timp are să sosescă în Transilvania se respândise repede încă în primele zile ale revoluțiunii în totu comitatul Albei și chiar în comitatul Clujului. Doi țărani din Huiedin în comitatul Clujului, întorcându-se de la tégul Abrudului comunicară iobagilor de acasă, că la Abrud e veste bună, acolo e lumea curuților, și că fratele împératului încă se află acolo cu óste mare. Țărani din

¹⁾ Despre organisarea militară a mișcării, anume despre căpitani și căprari de comune vomu vorbi mai târziu.

comuna Buru vorbiau și dênșii, că în curêndu are să sosescă și sora împêratului cu împêratulū muscălescū, ca să asiste la devastarea curțilorū domnesci. Iar alții mai adăugeaū, că împêratulū a datū pe unguni în mâna Rusiei, ca să-î trateze după cum i place, din causă, că unguni nu voescū să se supună ordinelorū împêratului, și că Rusia se ridică de asemenea.

Căpitanii revoluțiunii din 1784 respândise cu anume intențiune faimele aceste, ca să inspire mai multă încredere țeranilorū despre voința și firma decisiune a împêratului să estermineze nobilimea ungunescă.

În Vințu revoluțiunea fu condusă de doi căpitani, unul Serafinū Gônța și altulū cu numele de Ionașcu. Amêndoi căpitani aceștia publicară aici porunca cunoscută a împêratului și adăuseră: „că românii așa să esecute pe unguni și așa să le devasteze averile, în câtu nici unū românū să nu mai potă dice, că are domnū pământescū, fiindū-că și românii, cari vorū dice așa ceva înecă trebuie ucii“ ¹⁾.

Iar Oprea Ispasū cu alți soți ai sēi strigaū cu sgomotū mare pe strade: „Audiți omenilorū, dați, tăiați, ucideți și stingeți pe unguni până la unulū, nu vē fiă frică, fiindū-că e porunca împêratului și n'aveți să fiți pedepsiți, iar dacă împêratulū ne va pedepsi cumva, atunci fiindū-că ne-a înșelatū de două orī ne vomū afla noi altū împêratū“ ²⁾. Iar alții în iritațiunea lorū strigaū de asemenea, că împêratulū a înșelatū și pe românii, fiindū că le-a promisū arme și nu le-a datū ³⁾, că dacă vorū fi înșelați și în intențiunea lorū de

¹⁾ ut nullus Valachorum amplius hoc dicere possit quod dominum terrestrem habeat. Investigațiunea făcută despre revoluțiunea din Vințulū-de-josū. 30 Novembre 1784.

²⁾ est enim mandatam Regis, et si a Rege etiam quaqua ratione afficiemur, cum jam nos binis vicibus deceperit, inveniemus nos alium etiam Regem. Sentința în contra lui Ionelū Secăreanū din Vulperū, 16 Fevruarie 1785.

³⁾ Quod Rex etiam ipsos deceperit, quod arma promiserit et non dederit, sed si in hac intentione etiam decepti fuerint, quod nimirum

acum, să nu pôtă stêrpi din țeră gîntea unгурéscă, atunci 'și vorû afla eî altû împêratû, saû 'și vorû alege altulû" ¹⁾.

În Vințu furia revoluțiunii ținu patru ȃile, și în timpul acesta țêranii esecutară aici pe căpitanulû orașului și alte 7 persône, prădară și distruseră 37 case de ale nobililorû, cetățenilorû și iobagilorû tînguri, între cari se aflaû curțile

Hungaram nationem non possint extirpare ex Regno, inveniunt illi alium Regem. vel eligent illi sibimet ipsis alium. Investi-gațiunea din Vințulû-de-josû. 30 Novembre 1784. — Aici stilulû oficialû din Transilvania a substituatû peste totû loculû cuvêntulû „rege“ în loculû celulû de „împêratû“, după cum numescû românii din Transilvania și Ungaria pe Domnitorii din casa austriacă.

o) Încă în anulû 1749 românii ortodoxi din Transilvania se vêdură siliți a cere protecțiunea Rusiei în contra diferitelorû vexațiunî politice și sociali, cu deosebire în contra persecuțiunilorû religionari și spre scopulû acesta dênșii trimiseră la Petersburg pe protopopulû Nicolae Balomiri. Impêrătésa Elisabeta promise românilorû din Transilvania protecțiunea sa și în anulû următorilû 1750 adresă ambasadorulû sêû din Viena contelû Bestoujew Rimine următorea notă: Comparuit hic ad Nos-tram Residentiam et Cancellariam quidam protopopa nomine Nicolaus Balomiri ex Transilvania deditque memoriale pro clementi Protectione verorum Christianorum gentisque Valachicae ex Transilvania, qui fideles maximam persecutionem patiuntur, eo quod nolint acceptare Unionem cum Romana Ecclesia . . . . non habentes illi aliunde spem, advenit suprafatus protopopa ad Nos et porrexit varia documenta a Principibus Transilvaniae emanata, et concredita sunt illi etiam privilegia, quae concessa sunt ab ipsomet Caesare Leopoldo, quae tibi transmittuntur, ut fusius scias, num verum sit: quod ista gens in ejusmodi inveniatur miseriis, et quanta patiatur recte propter fidem patiatur? . . . . hanc Protectionem a Nobis postulantes, quam Protectionem supra Nos sumimus. (Bibl. Academiei române, colecțiunea Sulațu-Mocioni) — Protopopulû Nicolae Balomiri fusese naî înainte vicariû episcopescû alû bisericeii unite din Transilvania (1746), dar din cauza împrejurărilorû anormale, în cari se afla pe timpulû acesta episcopia Blajului, Nicolae Balomiri se lăpêdă de unire și se puse în fruntea românilorû ortodoxi. În fine însă persecutatû ca agitatorû din partea guvernulû din Viena dênșulû fu silitû a se retrage în Țêra românească și aici fu numitû egumenû alû mănăstirii Argeșû

conților Bánfi și Vass și ale baronului Alvinczi, versară totu vinul, ce-lu aflară prin pivniți, și iobagiî proprii sub titlul de „munca noastră“ împărțiră între dênșii bucatele și ceea-laltă avere mobiliară a domnilorū sêi.

5. Revoluțiunea străbate în comitatul Clujului.

Din Ofenbaia o trupă de țeranî trecu Marți în 9 Novembre în comuna Sălciava ¹⁾ din comitatul Clujului și curțile conților Toroczkai cădură îndată prada pe mânilorū.

Aceeași trupă sub conducerea căprarilorū Lupu Róncea și Ursu Róncea atacă Miercuri în ziua următoare alte două curți ale conților Toroczkai din Sân-Georgiulū Trăscaului, mănăstirea Franciscanilorū și biserica reformată.

Cu deosebire se distinse în devastările de aici unū ungrū reformatū cu numele Ionū Jărai. Acestū Ionū Jărai, trecu în formă de comandantū trupa țeranilorū români peste piața orașului, se duse cu dênșii până la mănăstirea Franciscanilorū, și căută să prindă pe preotulū reformatū, dîcîndū, că s'a legatū înaintea românilorū să-lū dee în mânilorū.

După devastările din Sălciava și Sân-Georgiulū Trăscaului revoluțiunea se estinse repede peste alte 17 comune din comitatul Clujului ²⁾. Unū satū împingea pe altulū înainte, și soldații licențiați arêtaū poporulū pasporțele lorū în loculū poruncii împărătesci. Atâtū era de mare entusiasmulū pentru nimicirea nobilimiî și scăparea de crâncenulū jugū alū iobăgiei.

Îndată după căderea Abrudului, a Roșiei și a Vințului o adâncă consternațiune cuprinse întrégă nobilimea din Tran-

¹⁾ Astăzi divisată în două comune: Sălciava-de-susū și Sălciava-de-josū.

²⁾ Comunele aceste erău: Pociaga, Lunca, Șidolmū, Ocolișū, Valea, Bedeleu, Buru, Măgura, Berchișū, Runcu, Ocolișelū, Bic'atū, Surducū, Ciagzū, Hidișū, Cicăū, Rachișū și câți-va locuitorî din orașulū Trăscaului. Raportulū com. Clujū, 16 Ianuarie 1785.

silvania. Aiudulă ajunsă într'o confusiune teribilă. Nobilimea comitatului mare parte se retrase în fortăreța Albei, iar alții fugiră încóce și încolo pe unde nu mai putură. Cetățenii din Clujă pădiau ziua și nóptea ca să nu năvăléscă pe neaseptate vre o trupă de țerană asupra loră și puseră străji pe delulă Felécului să le dee îndată de scire daca se apropie țeranii. Conventulă din mănăstirea Clujului era îngrijatū în gradulă supremū pentru vechile documente ale Transilvaniei depuse aici, căci țeranii, oră unde străbătuse prin archive, distrugeau cu deosebire cărțile de privilegii. Magistratulă și Tabla regală din Têrgulă-Mureșului se afla de asemenea în mare nelinise, ca români să nu atace și orașulă acesta. Din tóte părțile se anunța, că s'aū prinsū spioni de aī resculașiloră, că poporulă fierbe, murmură, se pregătesce și înaintéază, și toți din tóte părțile cereau cu insistență ajutoriū militarū dela guvernū.

„Nobilimea, — dice guvernulă transilvană către împăratulă, — pe care a cuprins'o cu desevêșire frica și spaima de revoluțiunea, care erupse într'unū noū modū atâtū de neaseptatū și se estinse așa de repede, nu se simte de ajunsū sigură nici chiar în ținutulă Bistriței în lăuntrulă ziduriloră cetății, și până acum (în 30 Novembre) n'a pututū fi înduplecată să se întórcă în modū stabilū iarășī la locuințele sale“.

XVI. REVOLUȚIUNEA ÎN COM. SIBIULUI.

Acțiunea țeraniloră din Zarandū se estinse repede și peste trei comune din comitatulă Sibiulă, anume peste Vinerea, Cióra și Tărtăria.

În comuna Cióra revoluțiunea se întêmplase în modulă următorii;

Vineri în 5 Novembre séra, ne spune unŷ marturŷ, după ce locuitorii din Cióra observase unŷ focŷ mare în comunele vecine, în Gelmariŷ, Geoagiŷ şi Binŷinŷŷ, nobilulŷ Petru Barcsai chiamă la dŷnsulŷ pe primariulŷ comuneiŷ şi pe marturulŷ, care ne relatéază acestea, şi le ordonă să pună străji la marginea satuluiŷ, până când dŷnsulŷ va puté să scape cu fuga, iar Sâmbătă în dimineŷa următóre Petru Barcsai se şi depărtă de aci.

În acea di. Sâmbătă în 6 Novembre, ne spune altŷ marturŷ, după ce sâtenii observase unŷ focŷ mare în părŷile de către Gelmariŷ, Geoagiŷ şi Binŷinŷŷ, a plecatŷ şi dŷnsulŷ într'acolo, să se informeze mai bine în ce comune anume este foculŷ acela, dar abia ajunsese la marginea satuluiŷ şi se întâlni în drumŷ cu 6 româniŷ din alte părŷi şi cu croitorulŷ domnuluiŷ séŷ, care mergea înainte lorŷ făcŷndu-le serviciŷ de călăuză. Româniŷ acestia lŷ opriră numai de câtŷ pe locŷ şi-lŷ întrebară, dacă domnulŷ séŷ Petru Barcsai este acasă ori nu. Martorulŷ le rŷspunse, că domnulŷ séŷ Petru Barcsai a plecatŷ, de acasă, dar nu scie în câtr'o s'a dusŷ. La cuvintele aceste unulŷ din cei 6 româniŷ se bătŷ cu pumnulŷ în peptŷ dŷicŷndŷ: „suffletulŷ luiŷ, 'mŷ pare réŷ, că nu-lŷ potŷ găsi, fiindŷ-că voiamŷ să-lŷ belescŷ şi să-lŷ umplu pielea cu pae“. Marturulŷ întrebându-lŷ cine sunt dŷenŷiiŷ şi din a cuiŷ poruncă facŷ lucrurile aceste, unulŷ din cei 6 româniŷ ridică capulŷ şi securea în susŷ dŷicŷndŷ: „din porunca împératuluiŷ şi nu întreba multŷ“.

Acestiŷ 6 ŷéranŷ intrară numai de câtŷ în satŷ, se duseră dreptŷ în curtea nobiluluiŷ Petru Barcsai şi aiciŷ, fără să întŷmpine cea mai mică resistenŷă, începură să frângă uŷile şi ferestile. Bucătariulŷ luiŷ Barcsai alergă repede şi dede alarmă cu tragerea clopotelorŷ, soŷia preotuluiŷ reformatŷ se duse în graba mare la primariulŷ satuluiŷ şi-lŷ rugă să aresteze pe cei 6 ŷéranŷ, cari intrase în curtea nobiluluiŷ Barcsai, dar nici unŷ ŷéranŷ din comună nu voi să mérgă pentru apérea curŷiiŷ domnesci.

Cei 6 țărani străini convocară îndată la adunare pe locuitorii comunei și le comunicară, că toate lucrurile acestea se întâmplă din porunca împăratului, că voința împăratului este să estermineze întrégă nobilimea unгурescă, că dênșii sunt împuterniciți din partea căpitanilor mai mari, să distrugă, să nimicéscă, că nime să nu euteze a pune mâna pe dênșii, căci fără pardonu i se va tăia capul, iar mulțimea țăranilor, care vine cu stégu roșu după dênșii, va da focu satului de 7 părți, că în fine, țărani din Cióra au deplină libertate să împărțéscă între dênșii totă averea domnilor sêi, avere, ce au câștigat'o iobagiū cu amară sudórea lor¹⁾.

După țărani aceștia, sosiră numai de câtu în comună, încă vre o 70 de români Crișeni și Pădurenii, armați cu topóre, cu báltage și bâte, și distrugerea se întinse acum în totă curtea.

Țărani aceștia aveau doi comandanți. Unul îmbrăcatu cu țundra négră, jiletcă albastră, pe capu o căciulă négră creță înaltă, de asupra cusută cu postavu albastru, și acesta se numia căpitanu. Altul se numia căprariū, purta pe capu o căiță albă de nópte și peste ea o pălăriă mare lată, și amên-doii comandanții aceștia, erau armați cu săbiū, cu pistóle și cu puscă.

Mai mulți marturii din comuna Cióra ne spunu, că au vécútu pe căpitanul acestei trupe, ședéndu pe unu calu mare

1) Es stünde demnach denen Dorfsleuthen frey, von denen herrschaftlichen Güthern, welche lediglich durch deren Unterthanen saueren Schweis erworben worden, alles unter sich zu theilen. Investigațiunea făcută despre revoluțiunea din comuna Cióra, Sebeșu 19 Novembre 1784. Iar comitele Sibiului Andreiū Rosenfeld, în raportul sêu către c. Iankovits din 24 Decembre 1784, serie: *Tumultuantium Transmarusianorum has quoque partes invadentium caterva nomine Sacratissimae Majestatis eos dementasset dicitans: Bona Nobilium tamquam mercedem laborum inter Iobbagiones dividenda esse, atque aboliendum nobilium nomen, etc.*

negru, frumos, cu sabia trasă, și căpitanul acesta îndemna pe țeranii strigându-le : „Cine ține cu împăratul, să ajute să distrugem, dați cu toții, cine ține cu Dumneșeu 'lu omorîm, cine ține cu împăratul este alu nostru“. Cuvinte, cari denotă o extremă amărăciune sufletescă, și de sigur, căpitanul din Cióra, prin cuvintele aceste, nu voia să țină altă-ceva, de câtă ceea ce se întemplă în toate revoluțiunile poporului oprimat în contra puterii oligarhice, că sub imperiul resbelului dintre selavă și domn, cursul normal al legilor morală și socială, este suspendat.

Apoi țeranii aceștia așezară într'o cameră toate scaunele, mesele și diferite alte mobile, le dederă foc, și prefăcură numai de câtă în flacări întregă casa lui Baresai¹⁾. Iar peste noapte, trupa țeranilor crișeni și pădurenii se depărta de aci.

În ziua următoare, Duminecă în 7 Novembre, se adunară toți iobagiul lui Baresai din comunele Cióra, Săsciori și Vineria, și după ordinul căpitanului din ziua precedentă, începură să împărtescă frățesce între dênșii, bucatele, turma, ciréda și erghelia domnului lor. Unu țeranu din Săsciori luă 60 de oi din turma lui Baresai, ținându, că totu atâtea i luase și domnul său cu puțină mai înainte, sub cuvântul, că le aflase pășunind pe proprietatea sa.

Peste totu, iobagiul din Săsciori căpătară în partea lor 150 de oi și mai multe vite mari, iar locuitorii din Cióra luară erghelia de cai, oile și vitele ce mai rămase, așa că, fiă-care iobagiul de alu lui Baresai căpăta în partea sa câte o oie sau două.

Din Cióra trupa Crișenilor și a Pădurenilor trecu în comuna Tărtăria, prefăcu în cenușă curtea nobilului Pavelu Baresai, iar din Tărtăria trecu în Vințulu-de-josu.

¹⁾ Conte Teleki ne spune (pag. 32), că Petru Baresai și cântase refugiul în orașul Sebeș, dar românii cerură estradarea dênșului, și magistratul l'a și scos în piața orașului ca să-lu predea în mâinile românilor, dar în momentul acela sosi în Sebeș o trupă de soldați, și trupa acesta liberă pe bătrânul nobil din mâinile lor.

Într'o scrisóre către contele Bánffi din 13 Novembre, br. Brukenthal, guvernatoriul Transilvaniei, face următoriiu tablou asupra revoluțiunii din cele patru comitate :

„Turburările poporului român, ȳice dânsul, încã totu mai continuã, și ce e mai rãu, cã ómenii proprii și servitorii domnilorú le ruinãzã locuințele, le prãdãzã bucatele și le distrugú tóte arangiamentele. Uciderile cele mai multe, totú dânsii le aũ comisú. Cãpitanulú dela care depindú cu toții locuesce în domeniulú Slatnei, și o trupã divisatã în cete mai mici se aflã în ținutulú Aiudulú și alú Albei Iulie. Trupa acãsta a devastatú Ighiulú, Țelna, Vulperulú și alte comune și acum amenință Galda, Șardulú și satele din jurú. Altã trupã se aflã la Deva dincóce și dincolo de Mureșú, ea a distrusú, a arsú, și a desolatú peste orí-ce descriere, tóte curțile nobilitari de pe amêndóue laturile rîulú. Trupa acãsta a atacatú în dóue rënduri chiar și orașulú Deveí. Dar deși a fostú respinsã din partea nobilimii adunate acolo și de puțini grãniceri, cu tóte acestea este totú atãtu de obstinatã și audace ca și mai înainte, aprinde și arde, unde mai aflã ceva de arsú. Semnele altei trupe se ivescú în Țera Hațegulú, unde vice-colonelulú Karp într'o singurã órã a trebuitú să vedã mai multe curți aprinse. Elú stinge, liniscesce, persecutã, fuge și alérgã dintr'unú locú în altulú, dar în zadarú, cã acolo unde nu e dânsulú și unde nu póte să ajungã, totulú se preface în flacãri. Furia acestorú ómeni nefericiți este epidemicã și a cuprinsú chiar și pe românii liberi, fiindú-cã avemú informațiuni, cã românii din suburbea Sebeșulú încã aũ luatú parte la devastãrile din Cióra, din Vințú și din Vulperú.“

XVII. REVOLUȚIUNEA ÎN COMITATULŪ ARADULŪ.

RevoluȚiunea ȣeranilorŭ din 1784 străbătu repede ŝi peste frontierele Transilvaniei. anume în o parte din comitatulŭ Aradulŭ în Ungaria.

Aici nemulȣămirele începuse a se manifesta în modŭ violentŭ încă în luna lui Iulie 1784, când ȣeraniŭ prinseră pe vice-comitele Aradulŭ Andreiŭ Forrai ŝi-lŭ duseră cu dênșii în pădure.

Faptulŭ se întemplete în modulŭ următorilŭ:

În 27 Iulie vice-comitele Aradulŭ Andreiŭ Forrai, unŭ bărbatŭ în etate aprópe de 70 de ani, se afla din întemplete în curtea sa dela Soborșinŭ. În aceea ŝi către séră veniră la dênsulŭ mai mulȣi ȣeraniŭ din comunele vecine ŝi-i aduseră pe unŭ soȣŭ alŭ lorŭ legatŭ cu mânilorŭ în spate, care, ȣiceau dênșii, că este unŭ tálhariŭ. Vice-comitele chiamă în dată pe unŭ cancelistŭ ŝi începu să facă interogatoriulŭ cu ȣeranulŭ acusatŭ. Dar în timpulŭ acesta sosiră în curtea lui Forrai mai mulȣi ȣeraniŭ din comunele Hunȣisorŭ, Govăsdia, Dumbroviȣa, Négra ŝi Radna, ŝi ȣeraniŭ aceștia declarară pe față vice-comitelui, că dênșii au venitŭ să-lŭ prindă ŝi să-lŭ ducă cu dênșii în pădure. Nimicŭ nu folosiră rugăciunile ŝi lacremile soȣiei sale ŝi ale generelŭ sėu. ȣeraniŭ lŭ luară ŝi între strigări de bucuriă ŝi cu sunetele muziceŭ ȣărănescă lŭ duseră cu dênșii în captivitate. Pe drumŭ însă vice-comitele simȣindŭ că-i slăbescŭ puterile trimise înapoi pe 8 ȣeraniŭ din trupa acésta, să céră dela soȣia sa unŭ calŭ, câte-va periniŭ ŝi ceva alimente. Iar peste nópte ȣeraniŭ petrecură în altŭ satŭ alŭ vice-comitelui, unde i bėură totŭ vinulŭ, ce-lŭ aflară în pivniȣă, ŝi în ȣiua următoare ajunseră cu dênsulŭ la loculŭ destinatŭ în pădure. Aici după mai multe rugări ale vice-comitelui ȣeraniŭ se deciseră în fine, să-lŭ lase iarăși în libertate, însă sub condiȣiune, că

dânșii să rămână nepedepsiți și să fie lăsați în libertate și țeranii, cari se aflau deținuți în închisorile dela Arad¹⁾. Apoi ordonară vice-comitelui să scrie o petițiune către împăratul, ca să le acorde grația și să libereze și pe țeranii arestați în închisorile comitatului. Vice-comitele scriseră petițiunea și o trimiseră cu un curier extraordinariu la împăratul în Viena. În același timp episcopul ortodox din Arad Petru Petrovici, plecă și dânsul la locul unde se afla deținutul vice-comitele Forrai și dându-și cuvântul său țeranilor, că va stărui să fie agrățiați i succese să-l libereze din mâinile lor²⁾.

Peste 7 zile dela această violentă întreprindere urmă decisiunea împăratului Iosif, a cărei cuprindere era următoarea: că avându în vedere, că țeranii, cari au prinsu pe vice-comitele Andrei Forrai în casa sa și l-au dusu cu forța în pădure, au promis că se voru îndrepta și voru duce de aci înainte o viață onestă, din aceste motive monarhul a decis să le acorde grația vieței și totu o dată dânsii să rămână scutiți de orice pedepse pentru faptul acesta³⁾.

¹⁾ Hi omnes gratiam dari ea lege petunt ut etiam Aradini in carceribus constituti dimittantur. Scrie Andrei Forrai din captivitatea sa cu data Dumbrovița, 28 Iulie 1784, pe lista nominală a țeranilor, cari l-au prinsu.

²⁾ Katona, Hist. critica, T. XL. 407, et seq.

³⁾ Quoniam nos e Benigna reflexione appromissae emendationis, ac ducendae in posterum honestae vitae eam . . . catervam, quae perhibente humillima Repraesentatione vestra sub 29-a recens praeterlapsi mensis Iulii . . . ordinarium vice-comitem nostrum Andream Forraj e propria residentiali domo sua violenter extractum, ad sylvas secum abduxit, non solum vitae gratiam donandam, verum et ab omni ulteriori poena immunem pronunciandam clementer decrevimus. — Căpitanul acestei trupe a fostu țeranul Petru Buciu din comitatul Aradului. Dar pe lângă totă grația împăratului, după cum ne spune jurnalul ungurescu de atunci „Magyar Hirmondó“ (în scrisoarea a 24 din 1785) Petru Buciu fu prinsu, și adus înainte tribunalului din Arad, dânsul duse către vice-comitele Forrai: „Ți-aducă aminte domnule, că atunci când ai fostu prinsu la noi soții mei era să-ți iee viața, dacă

Atâtŭ este ce scimŭ până astăđi despre acestŭ atacŭ neprevăđutŭ alŭ țėranilorŭ asupra vice-comitele Andreiŭ Forrai din Aradŭ.

Peste trei luni urmă apoi revoluțiunea țėranilorŭ din Transilvania.

Unŭ iobagiŭ românŭ din comuna Zamŭ cu numele Ionŭ Lucaciŭ, omŭ tinerŭ și îndrăsnețŭ, se declară de alŭ doilea Horia, luă cu dĕnsulŭ o trupă de 32 țėrani, apoi în 6 Novembre trecu din Transilvania în Ungaria și în aceeași đi atacă castelulŭ familiei Salbek din comuna Petrișŭ¹⁾.

Unŭ teologŭ din comitatulŭ Zips, cu numele Ionŭ Simon, care în timpulŭ acesta se afla presentŭ în curtea familiei Salbek ne relatează în modulŭ următoriuŭ sosirea resculațilorŭ aici :

Sâmbătă în 6 Novembre diminęta, đice dĕnsulŭ, țėranii românii din comuna Zamŭ trimiseră scire în comuna Petrișŭ, că pe la 12 ore vorŭ sosi acolo. Teologulŭ chiamă îndată vre o 20 de țėrani, ca să apere curtea domnescă, dar unŭ iobagiŭ alŭ familiei Salbek cu numele Ionŭ Lupenciŭ, care de 33 de ani se afla ca servitoriŭ în curtea acęsta, invită pe țėrani să nu facă resistență, de ore-ce ardelenii vinŭ cu porunca împėratului, đicea dĕnsulŭ. Pe la 3 ore după amęđi se vĕđu venindŭ o trupă de 32 ardeleni. În fruntea acesteii trupe mergea unŭ țėranŭ mai tinerŭ armatŭ cu o pușcă, și

i lăsamŭ eŭ“, și se rugă ca să nu fiă condamnatŭ. Dar tribunalulŭ lŭ judeca la mörte (de sigurŭ în formă pentru alte fapte) și în 28 Februarie 1785 i tăiară capulŭ.

1) Dum seniores Juventuem hortati fuissent ne se Tumultui miscerent, eotum Lukats Ioon Junior dixit se esse secundum Hora, et mandasse, ut secum ad Petris proficiscantur. Interrogatorinlŭ lui George Vŭlpe vice-primariulŭ comunei Zamŭ, Aradŭ, 4 Decembre 1784. —Iar preotulŭ Constantinŭ Popa din Zamŭ declară: Antesignani Hora vero vices-gerens est Lukats Ioon Junior, dum enim aliqui incolarum dixissent: non esse consultum ire ad nundinas, ile . . . reposuit . . . ego etenim tum secundus Hora . . . Ego sum Horaianus vices-gerens venite mecum, etc. Aradŭ, 4 Decembre 1784.

lângă dânsul unu țeranu bătrână armatū cu o secure. Amēdoī țeranīi acestia veniră dreptū la castelulū familiei Salbek și declarândū, că dēnșii vinū cu porunca împēratulū cerură să fie lăsați în lăuntru. Dar fiindū-că nu putură să arete porunca împērătēscă nu i-aū lăsatū să intre. Atunci țeranīi acestia se întōrseră la trupa lorū, care rēmăsese înapoī, teologulū împărți arme și vinarsū țeranilorū, carī venise în ajutoriulū curții și-i îndemnă să apere curtea, dar țeranīi acestia după ce bēură vinarsulū, ne spune teologulū, se duseră îndată, se uniră cu ardelenīi și împreună cu dēnșii veniră asupra castelulū, frânsēră porțile și intrară în curte.

Primariulū din comuna Petrișū publică și dēnsulū sătenilorū porunca împērătēscă pentru stingerea ginții ungurescī, și-i invită să se unēscă cu trupa ardelenilorū, căci la din contra le vorū aprinde casele. Apoi țeranīi prădară tōte edificiele familiei Salbek și în fine i prefăcură în flacări întregū castelulū.

În ziua următoare, Duminecă în 7 Novembre, țeranīi din Transilvania uniți cu țeranīi din comitatulū Aradulū, despoiară, distruseră și arseră tōte edificiele nobilitari din comunele Sălisce, Ilteu, Tocū, și în acea zi pe la 3 ore după amēdī plecară asupra castelulū vice-comitelui Andreiū Forrai din Soborșinū.

Administratorulū lui Forrai, aușindū că trupa țeranilorū se apropia, invită îndată pe primariulū din Soborșinū și pe primariū din comunele vecine, să vină cu iobagii domnesci pentru apērarea castelulū. Dar numai puținī iobagi se înfățișară, însă și aceștia se depărtară numai de câtū. În aceea zi, administratorulū lui Forrai trimise pe unū iobagiū domnescū, cu numele Michaiū Miru, până în comuna vecină Tocū, să se informeze câtū de mare e trupa țeranilorū, ce felū de omenī sunt, cum vinū, și apoi să se întōrcă repede înapoi ca să-i raporteze. Dar iobagiulū acesta, îndată ce se întâlni cu trupa țeranilorū, se uni cu dēnșii, apoi alergândū înaintea lorū, începu să strige și dēnsulū din tōte forțele, că porunca

împăratului este, să stingă pe toți ungurii și să le prefacă în flacări toate averile. Atâtă era de amăgitoare devisa dată în gura poporului „porunca împăratului“.

În aceea zi pe la trei ore după amădă, intră în Soborșinū căpitanulū Ursū Ribiță cu trupa rescuțăiorū, strigândū și dănsulū cu sgomotū mare pe strade, că porunca împăratului este, să stingă pe toți ungurii și să le prefacă în focū și cenușă toate averile, așa că numai românii și nemții să rămână, că trupa țeranilorū rescuțăi, care vine după dănsii, va arde casele iobagilorū, cari nu vorū face acăsta.

Primariulū din Soborșinū George Branișcanū, veni cu trupa țeranilorū până la castelulū lui Forrai, lovi cu bastonulū pōrta castelului și ceru în numele poruncii împărătesci să i se deschidă. Apoi țeranii trānsēră porțile, și cu toții, bărbați, femei și copii, se aruncară asupra castelului, distruseră frumoșă bibliotecă a lui Forrai, împrăsciară chărțiile și privilegiile, împărțiră între dănsii argintăria în valōre aprōpe de 5,000 fl., liberară din menageriă fērele sēlbaticē și o parte le împușcară, aprinsēră florăria și în urmă prefăcură în flacări și cenușă întregū castelulū. De asemenea frānsēră ușile bisericeii catolice, aruncară pe josū cuminecătura din potirū și distruseră totū ce aflară aci. Unū iobagiū cu numele Avramū Aranyos se îmbracă în hainele bisericesci ale preotului catolicū și în mijloculū pieței începu să salte, să urle și să bea din potirū în batjocura catolicilorū.

„Eū întrū adevērū nu maī am nimicū, de ce să mă temū, serie Andreiū Forrai vice-comitelū din Bihorū, totū am perdutū, ce am căștigatū din tinerețele mele prin muncă și pe cale drēptă. Numai viēta și pāmēntulū mi-a rēmasū, dar nici viēta nu-mī rēmānea, dacă în aceste douē luni din urmă, de cānd am scāpatū din mānile tālharilorū, prin deosebita grațია a lui Dumneđeū nu mă ași fi feritū de drumulū Soborșinului, căci împrejurările așa erau de complicate, în cātū nici unulū din familia mea nu putea să fiă acolo, și rogū pe Dumneđeū să ferēscă pe toți onorabilii cunoscuți

și cunoscute din părțile de acolo de o asemenea nefericire și de furia românilor⁴.

Țeranii veniți din Transilvania publicară peste tot locul, pe unde ajunseră, porunca împăratului pentru esterminarea gintii ungurești, siliau pe primarii comunelor să publice și dênșii sătenilor porunca acésta, apoi unŭ satŭ împingea pe altulŭ înainte, locuitorii din o comună mergeau și prefăceau în flacări casele nobililor din cea-l-altă comună, unii vorbiau că are să vină și Horia cu mare mulțime de ómeni, alții răspândiau faima, că episcopulŭ din Aradŭ a trimisŭ circulare preoțilorŭ, că dacă vine Horia să-lŭ primescă cu tóte onorurile, fiindŭ-că dênsulŭ are să stingă ginta ungurească și să prefacă în focŭ și cenușă tóte edificiele nobilitari, alții asigurau pe țeranii, că în Aradŭ încă a sositŭ porunca împăratului pentru esterminarea nobilimii, că pe unii i-au esecutatŭ, iar pe alții i-au dusŭ în captivitate la Timișóra.

În bucuria lorŭ inexprimabilă unii din căpitaniii țeranilorŭ purtau cruci de argintŭ pe peptŭ, luate din argintăriile nobililorŭ, alții se îmbrăcau în hainele foștilorŭ săi domni, unii alergau înaintea mulțimii suflândŭ în câte o trîmbiță de postă, și în cursŭ de trei zile de la 6—9 Novembre țeranii arseră tóte edificiele domnesci de pe țermurele dreptŭ alŭ Mureșului din Totvărădia, Ghiulița, Vinesci, Berzava, Conopŭ, Căpruța, Otvoșŭ, Valea Milova, Hala-lisŭ, Culieșŭ, Peciova și până la Șoimușŭ.

Protopopulŭ Atănase Roșu din Sebeșŭ și preotulŭ Nicolae Popovici din Boros-Ineŭ, cercară să convertescă la religiunea ortodoxă pe reformații din Sebeșŭ promițendu-le, că prin certificate, că dênșii au trecutŭ la confesiunea româna, i vorŭ scăpa de furia țeranilorŭ resculați.

Consternațiunea era mare în totŭ comitatulŭ. Nobilii și cetățenii unguri din Aradŭ se retraseră în graba mare în fortăreța de acolo. Iar satele germane de pe țermurele stângŭ alŭ Mureșului, primiră ordinŭ să se înarmeze, să vigileze

ziua și noaptea și să fiă gata în ori-ce oră a da ajutoriū unde va fi de lipsă.

Cetățenii din Lipova își procurară tunuri și aședară pe locurile mai înalte prăjinii lungi învăluite cu fînă și pae, ca în momentul de pericol se le dee foc, și satele vecine vedëndu signalul acesta să se grăbescă a veni în ajutoriul lor.

XVIII. ORGANISAREA MIȘCĂRII.

Una din afacerile cele mai importante și mai urgente, de care avea să se ocupe primul căpitan era organizarea militară a mișcării.

Din populațiunea iobagilor trebuia formată o armată, supusă unui sistem de organizare și disciplină, gata în totu momentul să fiă la ordinele comandanților, să intre în luptă și să înfrunte tóte pericolele.

Organizarea se începu cu numirea căpitanilor de comune.

Primul căpitan, îndată după liberarea sa din Bucium, însoțit de 30 călăreți, garda sa armată, trecu Marți în 9 Novembre în comuna Mușca. Aici ajunse séra târziu, intră în casa țeranului Vasile Macavei și-lu întrebă, dacă a auđit vre o dată ceva de numele lui Horia. Țeranul i răspunse, că de numele acesta densusul a auđit ce e drept, dar pe Horia în persoană nu-lu cunoșce. „Eū suntū Horia“ i dișe atunci primul căpitan, i ceru de cină și cuatirū peste nopte.

Iar Miercuri, în ziua următoare, densusul chiamă la adunare pe țeranii din Musca și le ordonă să-și alégă unū căpitan. Sătenii i propuseră pe țeranul Toma Petruță. Primul căpitan lu confirmă și mai numi pe lângă densusul pe trei țeranii în calitate de căprari. Apoi, în prezența po-

porului adunată, Horia sub amenințări de mörte, ordonă căpitanului Toma Petruță, să pună străji în jurul satului, să nu lase să intre în comună nici o trupă de unguri sau de soldați, asigură pe țeranii, că de aci înainte dênșii nu vorü mai avé să plătescă niméruî nimicü, nici restante de contribuțiune, nici taxele domeniului, că nu vorü mai avé să facă robote, și în viitoriü nu se vorü suferi mai multü în țéră, nici nobili unguri, nici funcționari de ai comitatului sau domeniului, din contra, pe aceștia țeranii să-î estermineze ori unde-î vorü afla, dacă nu vorü primi religiunea română, în fine, le declară, că dênșulü va mijloci să fiă numiți alți funcționari, dar funcționari de ai domeniului nu se vorü mai pune de locü, că sătenii dacă nu vorü asculta de poruncile lui și dacă nu vorü esecuta cum se cade expedițiunile, ce le va încredința, vorü fi pedepsiți cu crâncenă mörte, iar casele lorü se vorü preface în flacări și cenușă. Arătă apoi, țeranilorü poruncile împărătesci, cari dicea că i le a datü însuși monarhulü și-î asigură, că peste puține zile accepta alte porunci nóue de la împératulü, porunci, ca dênșulü să publice numai de câtü românilorü ¹⁾, că ori unde va fi dênșulü, sătenii să vină la momentü, când vorü fi chiămați, și să asculte de ordinele lui.

Din Mușca, primulü căpitanü trecu în comuna Lupșa, se întörse apoi la Bistra, la Câmpeni, la Vidra și Albacü, puse peste totü loculü căpitani, și le dede ordinü să stee fiă-care gata cu trupa sa.

Iar Lunî în 15 Novembre primulü căpitanü însoțitü de

¹⁾ Mandata vero per Hora nobis haec sunt proposita. . . 2-do Quod nisi ejus mandatis obtemperaremus, expeditionesque ejus nobis committendas rite exequeremur, secus crudeli morte afficiendi veniremus domosque nostras igne concremaret. . . 4°. Ostentabat nobis mandata Regia, quae sibi ab imperatore dicebat esse data et adhuc alia iterum decreta Imperatoria referebat expectare, quae statim ipsemet Valachis publicaret. Interogatoriulü lui Toma Petruță, Abrudü 11 Februarie 1785,

garda sa armată se presentă în comuna Mărișelă aproape de orașul Gilăului. Aici nuni căprari pe trei țărani, pe San-tionă Pavenă, Onu Pavenă și Petru Négă din muntele Ghiur-cuța, i jură și le dede ordină să publice românilor de pe valea Someșului să fiă față în totă momentulă, și cu toți să se ridice când le va trimite scrisore, căci la din contră crâncenă pedepsă va căde asupra aceluia, care nu va sta lângă dânsulă.

Așa că în timpă de 12 zile de la proclamarea revoluțiunii primulă căpitană avea numai în munții Abrudului vre-o 50 de căpitană subalternă, ¹⁾ și căpitană acestia erau de două clase. Ună căpitană numită și jurați de cei trei capi ai revoluțiunii de Horia, Cloșca și Crișană, și acestia erau căpitană de ordinea întâia, iar alții erau căpitană aleși și recunoscăți de poporă, sau căpitană de ordinea a două ²⁾.

Fiă-care căpitană avea lângă dânsulă ca ajutore câte 2 – 3 căprari subalternă, și căprariă acestia întogma ca și căpitană, ună erau numită și jurați de Horia și Cloșca, iar alții aleși și recunoscăți de poporă.

Ca semnă de distincțiune căpitană țăraneloră purtaă pene în pălăria, umblău de regulă încinși cu o sabiă, și țăraniă se adresaă către dânsă cu titlulă de „Căpitană“ sau „Domnule Căpitană.“

¹⁾ Ursă Uibară căprariă în revoluțiunea de la 1784 întreată în cursulă procesulă său: Quot incirca Capitaneos habeat Hora? Răspunde: In circa quinquaginta. Interogatoriulă din 22 Novembre 1784.

²⁾ (Antesignani în tumultuatiune) Fuerant duplicis ordinis et quidem Prioris ordinis: 1 Mamalige Iuanes per Hora constitutus... capitaneus. 2. Szuts Kirille, hic fuit per Hora constitutus Capitanei subalternus corporarius 3. Steph Ilie, hic fuit per Kloskutz constitutus capitaneus... Posterioris ordinis... Ductores per plebem tumultuantem observati... (et) praefatorum Ductorum corporarii. Interogatoriulă preotulă Gavrilă Sulară și ală lui Ionă Sulară din comuna Mogoșă. Abrudă, 26 Decembre 1784.

Din căpitanii acestia subalterni ai lui Horia ne sunt pînă astăzi cunoscuți următorii :

În comitatul Alb e i :

1. George alu lui Nistoru din Albaeu.
2. Gheorghiu Nicula, preotu „ „
3. Florea Juncu Nicula din Riu-mare.
4. Nuțu Todea alu lui Țilă „ „ „
5. Todoru Lazaru „ „ „
6. Ionu Vêrtanu din Ponorelu, căpitanu numitu de Horia cu diplomă ¹⁾.
7. Ilie Bursu din Ponorelu.
8. Filipu Drăgoiu „ „
9. Ursu Șoldeșu din Sécatură.
10. Nicolae Pleșa din Scărișoră.
11. Vasile Giurgiu „ „
12. Nicolae Tafe „ „
13. Igă Crîngulu „ „ ²⁾
14. Petru Goia din Vidra, căpitanu numitu și juratu de Horia.
15. Iacobu Todea din Vidra, căpitanu mare alu lui Horia.
16. Toma Gligoru din Vidra.
17. Pavelu Bocu „ „
18. Tulia Nicula „ „
19. Petru Nicula „ „
20. Tôderu Berindeiu din Câmpeni.
21. Tôderu Scoică „ „
22. Avramu Nariță „ Sohodolu.
23. Ionu Culdă „ „
24. Ionu Iobagiu „ Bistra.
25. Todoru Caturu „ „
26. Rostie Florea „ „

Căpitanii
numiți de Horia.

¹⁾ Hic fuit (Vurtan Inon) qui per Diploma Horaianum constitutus est Capitaneus, cui etiam in Litteris cessionales Horianae elargitae sunt. Investigațiunea în contra lui Ionu Vêrtanu, 2 Ianuarie 1785.

²⁾ Acesti doi căpitanii din urmă i comunicăm după Szilágyi (pag. 55).

27. Petru Oidă Țică din Bistra.
28. Ilie Sintu din Vîrși.
29. Toma Pêtruța din Mușca, căpitanu confirmatū de Horia.
30. Davidu Onu Surdu din Mușca.
31. Samuelu Marti, nobilū din Abrudū.
32. Ionu Biro, (figuréză în Roșia).
33. Vasile Bodoroiu din Ofenbaiă.
34. Todoru Fauru " "
35. Vasile Todoru " "
36. Ianeșu Mămăligă din Mogoșu, căpitanu numitu de Horia.
37. Ilie Stefu din Mogoșu. }
 38. Iacobu Giurea " } Căpitanu
 39. Savu Trifa " } numitu de Cloșca.
40. Vasile Mărianu din Mogoșu. }
 41. Onu Barbu " " }
 42. Nicolae Barbu " " }
 43. Onuțu Ungureanu " " }
 44. Ionu Timariu " " }
 45. Vasile Jinariu " " } Căpitanu
 46. Lulă Birle " " } recunosețu de po-
 47. Gavrilă Birle " " } poru.
 48. Sântionu Mărianu " " }
 49. Ionu Chirilă " " }
50. Ionuțu Dande din Buciumu.
51. Nicolae Forde, (în alte documente Torda, ?) din Ponoru.
52. Solomonu Ispasu din Vulperu.
53. Ionu Munteanu " "
54. Drăgoiu Rotea din Cârna.
55. Ionelū Sēcăreanu " "
56. Serafinu Gontă " "
57. Ionașcu (figuréză în Vințulu de-josu).
58. Budașu (figuréză în Cricău, unu marturu afirmă, că era de naționalitate ungu).

În comitatul Clujului:

59. Simion Bogolia din Sălciva.
 60. Ion Bercia   "   "
 61. Ion Jârai din Sân-Georgiul Trăscăului.
 62. George Nicula sau Cherecheș din Vale.
 63. Simeon Ferentiu   "   "

În districtul Zarandului:

64. George Marcul din Criscioru.	} Căpitanii numiți de Crișan.
65. Toma Berna din Vaca.	
66. Ion Fauru din Tommaticu.	
67. Vasile Sgarciu din Salisce lângă A-brudu. Mama sa era sora lui Cloșca.	

Din acestia George Marcul și Toma Berna erau cei mai mari căpitanii în Zarand după Crișan.

68. Ilie Dăncuțu din Ociu.
 69. Micula (Nicolae) Bibarțu din Blăjeni.
 70. George Adamu din Criscioru.
 71. Popa Costanu din Criscioru, căpitanu recunoscutu de poporu ¹⁾.

În comitatul Aradului:

72. Ion Lucaciu din Zamu.
 73. Ion Lupenciu din Petrișu.
 74. Ion Manu din Ilteu.
 75. Ursu Ribita (sau Stăniju) din Cerbi.
 76. Toma Micula din Salisce în Zarand.
 77. George Brănișcanu din Soborșinu.
 78. Ion Lăpădatu   "   "
 79. Tripa Grozavu   "   "

¹⁾ Kozma Pál în monografia Zarandului (pag. 97) ne spune, dar fără să amintescă fântâna, că din Baia-de-Crișu încă au fostu trei căpitanii, anume Adamu Babă, Ionu Sava și nobilulu Adamu Pagu. Din acestia, celu din urmă, pe timpul când comitatulu rămăsese din cauza revoluțiunii fără funcționari, 'și atribuisse titlulu și oficiulu de vice-comite. Totu densuslu mai amintesece din Bradu pe următorii căpitanii: Ionu Golcea, Ionu Sucișu și Danilă Todoranu.

80. Ionu Tămașu din Soborșinu.

81. Jucu Celmageanu din Conopu ¹⁾.

Drepturile și datorințele acestor căpitani erau: să înar-meze poporul, să esecute ordinele lui Horia, să estermineze întrégă populațiunea unгурescă din Transilvania de ori-ce rangă și de ori-ce stare. Toți căpitani aceștia aveau unu singuru superioru, pe Horia, și peste porunca lui Horia altă poruncă mai mare nu esista nici dela împăratulu și nici de la funcționari²⁾.

În revoluțiunea de la 1784 esista așa dar o hierarchiă militară în frunte cu unu căpitanu mare, trei vice-căpitani, Cloșca, Crișanu și Horia tînerulu, și vre o 80 alți căpitani subalterni. Totu pentru serviciulu revoluțiunii primul căpitanu avea mai multu bucinatori cu tulnice ³⁾ și cornuri, cari da din munte în munte signalulu de adunare sau de alarmă, așa că de esemplu comunicările din munții Mogoșulu și până la primul căpitanu în Albaeu se făceau în câteva minute. Iar alții aveau însărcinarea să publice din comună în comună ordinele primulu căpitanu, și publicarea acêsta se făcea cu amenințări de tragere în țepă, amenda de 500 fl. și aprinderea caselor.

¹⁾ Țărani cu gradulu de căprari erau: Iacobu Topa, Anghelū alū Manciułū, Anghelū alū lui Țiloșu din Albaeu, Ispasu Găldău din Riu-mare, George alū lui Costinu, George alū lui Cormeșu, Bunu Corcheșu și Ionu Bădău din Sēcătura, Ursu Uibarū din Vidra, căprariu juratu de Horia, Petru Vesa Lupu Deheleanu din Cămpeni, Simionu Mămăligă, Ionu Miclea, Ionu Sulare, Onu Sulare și Ionu Bogdanu din Mogoșu, căprari numiți de Cloșca, Ionu Tiușanu, Pavelu Tiușanu și Chirilă Suciū sau Toderū din Mogoșu, căprari recunoscuți de poporū, Ignatū Damianu, Petruțu Macaveiū, și Vasiu Gavrilă din Mușca, căprari numiți de Horia, Sântionu Pavenū, Onu Pavenū și Petru Nėgu din muntele Ghiurecuța, căprari numiți și jurați de Horia, Lupu Roncea și Ursu Roncea din Brezesci, Ionu Vancu din Halalișu și Alexe Tănase din Petrișu.

²⁾ Raportulu subprefectulu Efraimū Enyedi către comitatulu Albei. Slatna, 17 Novembre 1784.

³⁾ Trompetă construită din dōge lungi de bradū legate cu cercuri.

Dar arme lipsiaú țeranilorú.

Primulú căpitanú, pe câtú 'lú ajutaú împrejurările, făcu dispozițiunii și în această privință. Ordonă faurilorú din Albacú, din Lupșa și După-pétră să pregătéscă arme pentru poporú și le dede modele de lemnú după cari să fabrice lăncile și săbiile.

În Zarandú căpitanulú Crișanú formă în cele de ântăiú ȃile ale revoluțiunii, o cavaleriă de 200 ómení, armați cu lănci, cu pușci și cu alte arme¹⁾, închise Zarandulú cu pichete de tóte părțile și introduse paspórté románescí pentru soldații și particularii, cari voiaú să călătoréscă prin Zarandú²⁾.

¹⁾ Siquidem vero e fide dignis Relationibus compertum esset antelatum Hore in Circulo Zarandiensi . . . . arma insuper equosque sufficientes pro faciendis irruptionibus comparasse. Comitatulú Hinedórei către maiorulú Stoianich, Deva, 12 Novembre 1784. — Iar cadetulú Franciscú Missics, cu data 5 Februarie 1785, relatéză : (26 Novembris) Mittags ist auch der Krisan mit ungefähr 200 Bauern zu Pferde, mit Lanzen und allerlei Waffen versehen . . . zu Brad angekommen . . . Krisan György . . . ist mit den 200 berittenen Bauern nicht graden Wegs über die Brúke zu Brad eingezogen, sondern hat einen Umschweif genommen.

²⁾ Unú căprariú din armata imperială cu numele Szerentsés voinđú să trecă prin Zarandú fu prinsú de románi, apoi lăsatú de Crișanú iarăși în libertate, dănsulú ne relatéză următórele: Einer von dem Schwarm . . . erforderte auch seinen Pass und hielt Ihm vor, dass der Oculist Molnar mit Deponenten vor drei Wochen mit den Bauern in dem Thal Valjebrad einen Stillstand getroffen, die Bauern sich ausbedungen hatten dass künftighin die Soldaten und Provincialisten einen wallachischen Pass mit dem kayserlichen Insiigel bey sich führen sollen. Alba Iulia, 11 Decembre 1784. — Totú cu privire la paspórtéle románescí ne relatéză cadetulú Franciscú Missics, care de asemenea fusese prinsú de țeranii din Zarandú: den herbeygerufenen Popa ersuchte Deponent (Franz Missics) dringlichst, Ihm einen wallachischen Pass zu schreiben um mittels desselben loszukommen; der Poppa willfahrte Ihm damit, dass Er hatten einen solchen wallachischen Pass . . . geschrieben . . . . statt des Siegels waren auf den Pass 3 wallachische Kreuze gezeichnet, Alba Iulia, 5 Februarie 1785.

Dar pe lângă organizarea militară mai era de lipsă în unele comune și o administrațiune civilă. Mare parte din vechii primari ai comunelor fugise, alții fusese esecutați și în locul lor trebuia primari noi. Primul căpitan înțepu îndată și un fel de organizare civilă a comunelor. În mai multe localități din domeniul de sus al Slatnei dânsul institui primari și jurați noi ¹⁾. Din funcționarii aceștia ne sunt până astăzi cunoscuți Petru Nicola primariu în Albacă pus de Horia și Michaiu Turciu chinez în Criscioru numit de Crișanu.

XIX. BARONUL BRUKENTHAL ȘI BARONUL PREISZ.

În fruntea guvernului transilvanu se afla în timpul acesta br. Samuilu Brukenthal, unu bărbatu dotatu cu multe calități eminente, iubitoriu de sciințe și de arte, dar fără prevederi politice, fără idei de organizare și fără energiă ²⁾.

Născutu și crescutu în districtele săsesci, dânsulu nu cu-

1) Ms. *Analecta ad Historiam seditionis. Salathnaer Oberbergamt. Zalathna 16 November. Der alte Hora halte sich in der oberen Salathnaer Herschaft zu Albak auf, setzte andere Richter und Geschwornen ein und sagte: „Er sey nun da Grundherr“.*— Iar guvernulu transilvanu în raportulu său către împăratulu Iosifu, din 25 Novembre 1784 scrie: dass sie nach einem vom könig. Thesaurariat herübergegebenen Bericht, sich auf Eisen-Arbeit verstehende Leuthe zusammengerafft, um sich Waffen schmieden zu lassen. Sie haben . . . an verschiedenen Orten . . . ihren Rotten Anführer und Vorgesetzte gegeben. Sie haben sich erfrechet in diesen Gegenden Richter und andere Beamten aufzustellen.

2) Br. Samuilu Brukenthal născutu în anul 1721, fu celu mai însemnatu bărbatu politicu al națiunii săsesci din Transilvania. Dânsulu era fiulu unui judecătoriu regescu cu numele Michaiu Brekner din Nocrigă. Prin talentulu, cultura și esteriorulu său frumosu, br. Brukenthal căștigă încă de tinăru grația împărătesei Maria Theresia și dintr'unu simplu vice-notariu al magistratulu din Sibiu, înaintă repede

noscea de locu anarchica administrațiune a comitatelorū, abuserile fără margini ale nobilimii, miseria și starea insuportabilă a iobăgiei.

Împărătesa Maria Theresia lă numise în anul 1777 guvernatoriū alū Transilvaniei și cu această ocaziune i adresase dreptu instrucțiune, 6 puncte „ce trebuie să le aibă fixe totū de una înainte ochilorū sēi.“

„Toți supușii din Transilvania fără osebite de națiune, ȳice împărătesa în punctulū 3, sunt de o formă supușii mei și în consecință aflu fōrte equitabilū, că toți într'o formă să fiă tratați după dreptate și equitate, fără predilecțiune pentru una saū pentru altă națiune. I recomandū de rigōre acestū punctū, și cu deosebire apērarea sērmanului iobagii, fiă elū de ori-ce națiune, în contra tuturorū asupririlorū nedrepte“ ¹⁾.

În același biletū împărătesa Maria Theresia atrase atențiunea br. Brukenthal și asupra celei mai importante cestiuni economice și sociali din Transilvania, și acesta era regularea serviciilor și oblegămintelorū iobagilorū față de nobilime, anume, ce felū de servicii trebuie desființate saū mai restrânse, în scurtū asupra regulării urbarialī, cum se numia pe atunci

la cele mai înalte funcțiuni administrative ale Transilvaniei. În 1757 împărătesa Maria Theresia lă numi secretariū la guvernulū transilvanū, în 1760 consiliariū, în 1762 cancelariū provincialū și baronū, 1766 președinte alū cancelariei aulice, 1774 președinte alū guvernului transilvanū iar în 1777 guvernatoriū. Despre intimitatea sa cu împărătesa Maria Theresia, se află mai multe date publicate la Schaser (Denkwürdigkeiten), și la I. C. Schuller (Maria Theresia u. Freih. S. v. Brukenthal, Hermannstadt 1863).

¹⁾ Alle Siebenbürgische Unterthanen sind ohne Unterschied der Nation gleich meine Unterthanen; nichts billiger finde daher, als dass alle gleich ohne Vorliebe und vor Urtheile für eine oder andere Nation nach gerechtigkeit und billigkeit behandelt werden. Ich empfehle ihme diesen Punkt nachdrucksam, vorzüglich die handhabung des armen Unterthan, von welcher Nation selber immer seye, wieder alle ungerechte Bedrückung. Schuller, Maria Theresia und Freiherr S. v. Brukenthal. Hermannstadt 1863, 14.

cestiunea acésta în Transilvania. „Nu potǖ de locǖ sǎ per-
mitǖ mai multǖ, đice împěratésa în punctulǖ 4, ca acéstă
lucrare, care-mǖ jace așa de multǖ la inimă sǎ fiă totǖ a-
mănată, intențiunea sa (a br. Brukenthal) în cestiunea acéstă
sǎ fiă îndreptată la ușurarea iobagiului, apésatǖ peste tóte
měsurile, fiă elǖ de ori-ce naționalitate¹⁾“.

Br. Brukenthal așa dar, avea în calitate de guvernatoriǖ
alǖ Transilvaniei o misiune administrativă din cele mai labo-
rióse și salutare, sǎ regenereze pe cale administrativă o
țěră ruinată, plină de violențe, sǎ pună unǖ frěu adminis-
trațiunii imorale a comitatelorǖ, unǖ capětǖ fortunelorǖ, cari
se iviaǖ aprópe în fiă-care anǖ, acum întru unǖ comitatǖ,
acum în altulǖ din cauza esceselorǖ nobilimiǖ, sǎ ridice massa
cea mare a populațiunii, care singură purta tóte greutățile
comitatelorǖ, singură lucra păměntulǖ, singură împlea ca-
drele armatei, singură plătia contribuțiune, singură nutria
clasa nobilimiǖ și a funcționarilorǖ, în scurtǖ sǎ facă din
selavia iobagiului o stare mai umană, mai suportabilă.

Dar cum și-a îndeplinitǖ br. Brukenthal acéstă principală
îndatorire a sa, cum a apěratǖ děnsulǖ pe sěrmanulǖ ioba-
giǖ apésatǖ peste tóte měsurile, faptele și evenimentele
vorbescǖ.

Cu unǖ anǖ mai târđiǖ după numirea sa de guvernatoriǖ,
se presintă la Sibiu deputațiǖ iobagilorǖ din Cămpeni și Riu-
mare. Miseriǖ țěranii se plângǖ în contra despoiării și vio-
lențelorǖ funcționarilorǖ, dar děnșii, ómenii cei mai ónesti,
cei mai cu importanță în munți, fura pedepsiți cu bastóne
fiindǖ-că aǖ cutezatǖ sǎ molesteze înaltele instanțe din Sibiu.

În 1779 și 1780 țěranii alérgă amăríti la curtea impe-
rială din Viena, împěratésa Maria Theresia ordónă a se face

¹⁾ allermassen ich nimmermehr zugeben kann, dieses mir so angele-
gene Werk (die Urbarial Regulation) in längern Vorschub zu lassen.
Hiebey ist vor allen auf die Erleichterung des über die Maass
bedrückten Unterthan ohne Unterschied der Nation das augenmerk
zu richten Ibid. 22.

o investigațiune esactă asupra tuturor plângerilor lor, și invită guvernul din Transilvania s'o înainteze câtă mai repede la Viena (*quantocius horsum promoveat*). Dar investigațiunea fu amânată în nefericita Transilvanii, și abia după 4 ani de zile, după multe alergări ale muntenilor la Viena, după multe ordine ale împăratului investigațiunea fu terminată, terminată însă așa, că după alți doi ani de zile se constată, că era cu totul contrară adevăratei stări de lucruri.

Urmă anulul 1782 și violențele întâmplăte la Câmpeni. Br. Brukenthal ordonă tribunalului din Aiud să pedepsescă cu mörte pe căpeteniile țăranilor, înainte de a se cum se aũ întâmplat faptele și cine sunt adevărații culpabili.

În véra anulul 1784 țăranii, ca să scape de ororile servițuții, alérgă și se înscriu ca militari, dar br. Brukenthal, decide, că nu robotele excesive sunt cauza acestor turburări¹⁾.

Destul, că abusul și violențele domniau în comitate sub guvernul br. Brukenthal, munca, averea și viéța țăranilor căduse pradă pe mâna domnilor sêi, administrațiunea comitatelor fără supraveghiere, dreptul de plângeră închis la comitate și închis la guvern, țăranii, cari alergase la Viena, urmăriți, închiși, bătuți și condamnați la mörte, ordinele împăratului Iosif pentru ușurarea țăranilor și pentru liberarea muntenilor din închisoră neexecutate, așa că umana domniă a acestui nobil regentă rămase nesimțită în Transilvania, și miserul iobagiũ scia numai, că împăratul i doresce binele, dar nobilimea și autoritățile se opun²⁾.

Însă cari erau ideile br. Brukenthal în privința revoluți-

¹⁾ eam quam memoratus Dominus Colonellus, in datis ad Inclytam Supremam Armorum Praefecturam, suis cum Regio Gubernio communicatis relationibus, de robotis, per dominos terrestres excessive exactis, adduxerat, plebis concitationis causam haud verificam esse. Species facti.

²⁾ Scriitorii naționii săsesei din Transilvania esageréză prea multă calitățile și valórea politică a br. Brukenthal, cu deosebire când

unii de la 1784, cum 'lă mișca pe dânsul nefericita sôrte a iobagiloră, cum voia dânsulă să liniscăscă turburările aceste, actele sale ne voră dovedi.

Cea de ântâiă scire, că țăraniă români se aă revoltatū în Zarandū sosi la guvernū în 4 Novembre, pe la 10 ôre înainte de amedăi, cu unū curierū extraordinariū trimisū de comitatulă Hinedôrei.

Br. Brukenthal comunică îndată acestă scire neplăcută cu comandantulă generalū ală Transilvaniei br. Preisz ¹⁾ și ceru să trimiță forță armată suficientă, ca să suprimă turburările și să restabilăscă liniscea publică.

Dar br. Preisz se afla fața cu revoluțiunea română în mare perplexitate.

Ordinele, cari le avea dânsulă din Viena încă înainte de începerea revoluțiunii eraă, că afară de casuri urgente să nu concedă nici o intervențiune militară fără de scirea consiliului de resbelū din Viena ²⁾. Revoluțiunea româniloră nu-î inspira nici o grijă, nici din punctulă de vedere dinasticū, nici din punctulă de vedere ală statului. Țăraniă români se ridicase

dânsi laudă „pătrunderea sa genială“, „adâncile sale prevederi politice, cari de multe ori treceau departe înainte peste timpulă sêu“, când amintescū de „lucrările sale organizatoriă“, mai bine dîsu de o singură lucrare, sistemulă sêu de imposite, prin care o parte însemnată din contribuțiunea districteloră săsesci fu aruncată asupra comitateloră, saă cu alte cuvinte asupra populațiunii iobagiloră (Friedenfels, Bedeus I. 5). Particulara afecciune, ce i-o arătase împăratăsa Maria Theresia, distincțiunile cu cari l'a onoratū dânsa, în fine meritele, ce și le-a câștigatū dânsulă față de națiunea săsescă, tôte aceste nu influențază de locū adevêrnulă istoricū în privința administrațiunii sale ca guvernatoriū ală Transilvaniei.

¹⁾ Ionă Franciscū br. de Preisz, locotenentū-mareșalū, fu numitū în 22 Ianuarie 1771 comandantū generalū ală Transilvaniei.

²⁾ Weiter aber (das General-Commando) eine Hofkriegsräthliche Verordnung beigerückt, nach welcher der Militärbeistand ausser nur in dringenden Fällen ohne Vorwissen des Hofkriegsraths nicht eingestanden werden dürfte. Guvernulă trans. către împ. 8 Novembre 1784. Schaser, 67.

în contra unei clase, care se afla în continuă și vehementă opozițiune cu ordinele împăratului, în contra nobilimii, care nu era bine vădută nici la curte nici în cercurile armatei, și care în fine nici dânsa nu recunosea pe Iosif II de rege legal al Ungariei, fiindcă nu jurase și nu voi să jore pe imunitățile și obiceiurile nobilimii, în scurtă țerană se revoltase în contra sistemului feudal unguresc, sistem, pe care însuși împăratul ar fi dorit să-l vedă răsturnat cât mai în grabă, și așa br. Preisz credea, că nu e consult să se mestece fără ordin espres în această revoluțiune, să se pună în stare de resbel cu mulțimea iobagilor patronați de împăratul, și acesta pentru siguranța unei nobilimi rebele cu monarhul și tirane cu țeranii ¹⁾.

De altă parte însă nu i se părea corect nici br. Preisz, ca să rămână indolent și neactiv în fața unei revoluțiuni, care sub numele împăratului esecuta fără milă clasa cea mai înaltă a societății, și-î prefăcea în fum și cenușă toate locuin-

¹⁾ În puterea diplomei leopoldine, sau a pactului fundamental cu casa austriacă, comandantul general din Transilvania avea să fie totu-de-una un general de naționalitate germană, sau cu alte cuvinte un general din armata imperială germană (Generalem tamen et caput Germanum illis praeferemus. Punctul 17). Comandantul general atâtu în secolul trecut cât și în secolul prezent era omul de încredere al curții imperiale și al guvernului central din Viena, dânsul da informații despre înalții funcționari ai țerei și despre spiritul populațiunii, la camerele Transilvaniei era de regulă comisariul regal, dânsul avea să vegheze peste toate ramurile vieții publice din țară, afacerile mai importante ale Transilvaniei nu se decideau în Viena fără de a-l consulta pe dânsul, în scurtă comandantul general era centrul înaltei poliții de stat în Transilvania. Cu deosebire în epocile turburate comandantul general era considerat ca autoritatea cea mai bine informată despre părerile, intențiunile și politica curții din Viena. Supușii credincioși ai curții imperiale și adresa de regulă în astu-fel de timpuri petițiunile lor la dânsul sau la organele sale, și această pozițiune particulară a comandantului general din Sibiu l'a făcut să fie adese ori necomod autorităților și necomod nobilimii din Transilvania. (A se vedé Friedenfels, Bedeus II 356.

țele. „În totu casulū eū sunt perdutū“ ȃise br. Preisz cȃnd primi cea de ȃntȃiu scire despre revoluȃiunea țȃranilorū, daca voiū proceda cu severitate ȃn contra resculaȃilorū ȃmpȃratulū mȃ inculpȃ, cȃ i am pușcatū supușii, daca n'o facū, se ȃntȃmplȃ unū rȃu și mai mare, și atuncȃ totū eū sunt de vinȃ.“

La tȃte aceste dificultȃȃi, de ordine politicȃ și militarȃ, ȃn carȃ se afla br. Preisz, se mai adȃugea ȃn fine aversiunea personalȃ, care esista de mai multū timpū ȃntre dȃnsulū și ȃntre br. Brukenthal. Celū de ȃntȃiu unū caracterū militarū liniscitū, dar ȃncreȃutū prea multū ȃn vederile sale clare, ȃn judecata sa sigurȃ, ȃn cunoscȃnȃele sale de organizare și administraȃiune. Celū de alū doilea o naturȃ mai bruscȃ, mai pasionatȃ, doritoriū de aprobare și ambiȃiosū prea multū pentru particulara influenȃȃ, ce o avuse la curtea ȃmpȃrȃtesei Maria Theresia, pentru repedeȃ și splendidȃ carierȃ, ce o fȃcuse. Așȃ, cȃ amȃndoȃi acestȃi capȃ ai administraȃiunii transilvane, dupȃ cum ne declarȃ ȃnsușȃ br. Brukenthal, nu se puteau de locū ȃnȃlege.

Sub aceste ȃmprejurȃri br. Preisz se decise, cȃ pȃnȃ la nȃuetele ordine, ce-ȃ vorū sosi din Viena, dȃnsulū sȃ amȃne ori-ce intervenȃiune a forȃii armate. Iar la cererea br. Brukenthal pentru ajutoriū militarū, br. Preisz respunse referindu-se la o notȃ a sa ȃncȃ din timpulū turburȃrilor pentru conscripȃiune (15 Octobree), și ȃn care ȃicea: cȃ mai nainte de a trimite mai multe trupe ȃn țȃnurile turburate guvernulū sȃ ȃntrebunȃteze și alte mijlȃce pentru liniscirea poporului, totū odatȃ sȃ-ȃ facȃ cunoscutū anume locurile unde va trebui sȃ mȃrgȃ armata și numele comisarilorū, carȃ au sȃ ȃngrijȃscȃ de cuartirele și ȃntreținerea armateȃi. Dar fiindū-cȃ guvernulū ȃn privinȃȃ acȃsta, adauge br. Preisz, pȃnȃ acum nu i-a respunsū nimicū, așȃ nicȃ comanda nu este ȃn stare sȃ facȃ alte dispoziȃiuni, cu atȃtū mai puȃinū cȃ ȃntȃmplȃriile, așȃ cum le descrie comitatulū Hinedȃrei, sunt prea difuze și aprȃpe de necreȃutū, cȃ raportulū comitatului e subsem-

nată numai de vice-comite și de un subprefect, și dânsul speră, că în curând vor sosi sciri mai sigure.

În ziua următoare însă în 5 Novembre br. Brukenthal ceru de nou și cu insistență ajutoriul militar și adause, că împrejurările din 15 Octobre și până astăzi se au schimbatu cu totul.

În urma acestor repetite cereri br. Preisz se decise acum să pună în mișcare către teatrul revoluțiunii o parte din trupele transilvane, dar cu toate aceste să nu începă nici o acțiune militară în contra țeranilor resculați.

Comanda generală, dăce br. Preisz către guvernă într'o notă din 6 Novembre, se grăbesce a aminti aici pe scurt dispozițiunile, ce le a făcutu prealabil în urma scirilor, cari au sositu despre revoluțiunea țeranilor, sciri, cari ce e dreptu nu pot fi considerate peste totu ca adevărate. În comitatul Hinedorei se afla trei companii din regimentul din infanteria Orosz, dar aproape jumătate din soldații acestia s'au bolnăvit în urma repetitelor alergări încôce și încolo, la cari au fostu supuse companiile aceste în urma dispozițiunilor comitatului. Afară de companiile aceste se au mai trimis în comitatul Hinedorei încă alte 10 diferite companii din regimentele Orosz și Gyulai, din I-lu regimentu de grăniceri români, husarii dela Dobra și Lușerdea, o divisiune și jumătate husari de pe Arieș și din regimentul Toscana. Toate trupele aceste, dăce br. Preisz, sunt puse sub ordinele vice-colonelului Karp și ale maiorului Stoianich din regimentul I român, cari au primitu instrucțiunile cele mai precise, ca să procedeze în comunu acord cu comisariul guvernului, cu comitele Hinedorei br. Bornemisza și cu cei-l-alți funcționari ai comitatului, dar să se rețină în modu serios și negreșitu dela orice acțiune ¹⁾.

¹⁾ Jedoch sich von aller Thätlichkeit ernstlich und ohnfelbar zu enthalten. — Iar administratorul domeniului fiscal din Hinedóra raportază cu data 14 Novembre 1784: In weiteren lautet die Ordre an den hieher commandirten Oberlieut. dass künftig wider die Wider-

Iar onorabilul guvernă este rugat, că în fața acestor împrejurări, când timp de loc nu trebuie perdut, să de pretutindenă ordine, și cu deosebire în locurile unde se duc trupele, ca din partea comitatelor să li se de tot ajutorul și asistența în privința transportului, a quartirelor și a subsistenței, și comanda lasă la esaminarea și apretierea guvernului, în cât e de lipsă să se repareze drumurile și podurile până la Sibiiu, ca să pôtă fi practicabile. De altmintrelea onorabilul guvernă nu-mi va lua mie generalului comandant în nume de rău, dacă declară fără a prejudeca cestiunea, că armata singură nu este în stare să restabilească peste tot locul ordinea, și cred, că e de lipsă și concursul onorabilului guvernă, anume să trimiță câți-va comisari sau preoți abili, cari să svătuască pe țerani, să înceteze cu escesele lor și se declare sincer, pentru ce au început și pentru ce continuă întreprinderile aceste neumane și cine i-a sedus, și daca dênșii vor mărturisi de bună voiă lucrurile aceste, guvernul va fi gata a dispune să li se facă totă dreptatea și să li se de ajutoriu. Aceste sunt ce am onóre a aminti de astă dată onorabilului guvernă, până vor sosi sciri mai detaiate și mai sigure în privința împrejurarilor, cari se presintă.

Așa dar br. Preisz se îndoia încă în 6 Novembre despre scirile, cari sosiau de pe teatrul revoluțiunii, atunci când țeranii români ocupase întreg Zarandul, străbătuse până în Țera Hațegului, devastase Câmpeni și Abrudul și ajunsese în comitatul Sibiului până la Cióra. Desastrul nobilimii începuse, și în aceste momente pline de pericol br. Preisz declară pe față guvernului, că a dat ordin ar-

spenstigen von dem Militär gar keine Gewalthätigkeit ausgeübt werden sollte, und sich ohne Erlaubniss des General-Commando von aller Tödlichkeit zu enthalten seye. Der Officier oder das beorderte Commando hätte bloss den rebellirenden, und plünderenden Haufen zuzurufen, zur Ruhe zurückzukehren, und mit Worten zu ermahnen, von ihrem Unternehmen, That, oder Vorhaben abzustehen.

matei să se rețină de la orî-ce acțiune, și invită guvernul să întrebe pe țărani din ce cauză au început și de ce continuă revoluțiunea acésta.

Răspunsul br. Preisz provocă o adâncă nelinisce în sînul guvernului transilvană Pe lângă totu conflictul personal br. Brukenthal avu în ziua următoare o întrevedere cu br. Preisz și ceru cu insistență, să recedă de la dispozițiunea, ce o luase în privința armatei. Dar br. Preisz rămase nemișcat și declară, că dînsul chiar și în casul, dacă resculații voru ajunge să fiă multu mai audaci nu pôte să se abată de la decisiunea luată, fiindu-că trebuie să răspundă de ordinele sale.

Catastrofa însă amenința cu violență nobilimea și br. Brukenthal fu de părere, că în conformitate cu vechia constituțiune a Transilvaniei, dînsul să proclame starea de rebelu, să dea ordinu nobilimii și comunităților libere să se ridice asupra țărănilor resculați ¹⁾.

Dar br. Preisz prevădu îndată consecințele periculoase ale acestui planu.

Anume br. Preisz se temea de încureături politice multu mai serioase, dacă o sabiă sângerată va fi transportată de a lungul țerei, dacă se voru pune signale de focu pe toate delurile, după cum se făcea de regulă convocarea acésta, dacă se va ridica nobilimea cu toți iobagii săi, se înțelege iobagii credincioși sau siliți, dacă voru prinde armele comunitățile orașelor, și cele două națiuni libere națiunea secuiescă și săsescă. În casul acesta Transilvania se transformă, ce e dreptu, în teatrul unii crâncenă rebelu fără părechia în istoria acestei

¹⁾ (Das Gubernium) damit es nun nichts verabsäumen möge trug es dem General Commando unterm 9-ten dieses an, auf den Fall wenn dasselbe glaubte, dass die im Land stehende Militz in allen Theilen des Landes zur Unterdrückung des Aufruhrs nicht hinreichend wäre, das einzige was in seiner Macht ist anzuwenden, den Adel nemlich und die freye Communitäten zu ihrer eigenen Sicherheit insurgiren zu lassen. Guvernul trans. către împăratul, 13 Novembre 1784.

țării. Nobilimea din Ungaria solidară cu nobilimea din Transilvania, și ca să împedecă pericolul, care de altmintrelea trecuse frontiera, se ridica și dânsa, și dintr'unu resbelu în contra românilor se putea nasee unu resbelu în contra armatei imperiale, în contra suveranului.

Insurecțiunea așa dar cum o proiectase br. Brukenthal putea să provôce o situațiune plină de pericule, și br. Preisz răspunse guvernului în termină plină de moderațiune, că nu esistă motive adevărate pentru a provoca o insurecțiune generală, care în totu casulu are să coste multu și va fi îngreunătoare pentru accia, cară o întreprindă. În casulu însă, dăce br. Preisz, dacă revoluțiunea românilor va ajunge să fiă generală, atunci nobilii și ômenii liberi în interesulu loră propriu potă să resiste, și să iee măsură de apărare, acolo unde poporul se va arêta malițiosu, și unde nu va fi armata la îndemână, dar acêsta numai până în momentul când va sosi armata acolo.

După două zile în 11 Novembre br. Brukenthal presentă o nouă propunere, anume ca br. Preisz să chiăme în ajutoriū trupe din Ungaria din comitatulu Bihorului și alu Aradului. Dar br. Preisz se opuse și acestei măsură și declară, că împrejurările nu sunt așa de urgente, ca să chiăme trupe din altă țără, prin acêsta se ar face numai șgomotū și mai mare despre revoluțiune, și de altmintrelea în părțile Ungariei despre Transilvania se afla mai multă cavaleriă, care nu pôte să opereze în ținuturile muntôse. În scurtu reserva era luată și br. Preisz nu voia să începă nimicū fără ordinulu suveranului seū.

Așa se întêmplă, că armata imperială luă numai de câtu peste totu loculă o atitudine spectativă în fața revoluțiunii. Comandanții diferitelorū corpură priviaū cum se formaū trupe de țerană, cum năvăliaū asupra curțiilor nobilitari, cum esecutaū pe foștii lorū domni, cum le ardeaū locuințele și le transportaū averile cu carele și cu luntrile. Și comandanții aceștia rămâneaū surdă și muți la tôte rugările nobililorū, ca să le dee ajutoriū. În unele locuri declaraū, că n'aū ordinū să inter-

vină, său că ordinele dênșiloră sunt pentru alte ținuturi, ajungeau adese ori la loculă de pericolă după ce țeranii prădase, esecutase și aprinsese, soldații vorbeau și dênșii, că români esterminéză numai nobilimea dar nu poporulă contribuabilă, iar soldații grăniceri mai adăugeau, că peste două săptămâni români voră fi singuri domni peste tótă Transilvania ¹⁾, și în unele locuri huară și dênșii parte la despoiarea curțiloră nobilitari.

Sub aceste împrejurări curagiulă țeraniloră începu să crească, și cuvintele lui Horia adresate poporului, că armata imperială n'are să li se opună se păreau a fi adevărate. „Dacă s'a întemplată pe unele locuri să pusce din ai noștri, diceau țeranii, causa a fostă numai intrigile unguriloră, Stoianich este ună croată, iar altulă este ună ungară, dar acum nici ei numai cutéză să ne facă nimică, fiindă-că amă auđitū noi, că au primită acum porunci în privința acésta“.

„Ași fi fără respectă față de capulă statului, dice contele Sztáray către cancelariulă Eszterházy, neđreptă față cu patriă, dacă nu așa descoperi Excelenției tale consternațiunea generală a spiriteloră provenită din neactivitatea vedită a armatei, care privia nemișcată cu ochi de ghiață tóte aceste, ea, care e chiămată și e plătită de țeră ca să veghieze pentru liniscea internă și esternă a patriei și să apere locuințele cetățeniloră. Tristă spectaculă în mijloculă păcii!“

„Dacă ne aducemă aminte, dică magnații din Transilvania către contele Iankovits, de anulă 1761 și de anii următoră, mai cu sémă de sub fericita domniă a gloriosei Maria Theresia, când fiă-care era sigură în casa sa, și fiă-care stăpânia în liniscea aceea ce avea, când țeranii, cari se au resculatū astăđi asupra noastră și cunosceau forțe bine dato-

¹⁾ Actum est jam de Hungaris, post spatium duarum hebdomadarum Valachorum erit tota Transylvania; Nos erimus soli Domini et Ungari. . . eliminabuntur. Certificatulă vice-notariului Ștefană Boér și ală nobilului Ladislau Andrasi din comitatulă Clujului. Alba Iulia, 20 Ianuarie 1785.

riile lor și erau cu supunere față de noi, când în țară nu era atâta armată câtă se află astăzi, fiindcă nici în timpurile cele mai războinice nu se afla în țară mai mult de un batalion de infanterie și un escadron de cavalerie, și totuși patria era liniscită, iar astăzi când în mijlocul nostru se află un număr așa însemnat de armată, țara arde în flăcări și cetățenul n'are unde să pășescă cu siguranță, și dacă ne aducem aminte de aceste timpuri, dacă asemenea starea noastră de astăzi cu starea de atunci, nu putem să nu plângem cu amar când cugetăm, ce timpuri de aur au trăit părinții noștri.....“

„O adâncă durere a cuprins nobilimea, când s'a vădută silită să se apere singură, pe când armata imperială, care e plătită să apere linisea publică a țerei, ea-și petrecea când omoria pe nobili, privia cu nepăsare și întârșia cu ajutoriul când ardeau curțile nobilitari, dacă nobilul se plângea i aruncau în ochi crușimile nobilimii, crușimi trâmbișate atât de mult, dacă se tânguia, diceau că nu-î nimic adevărat și dacă nobilimea se apăra o inculpau că face rescôlă, iar când țeranul omoria pe domnul său, armata dicea, că nu trebuie să estermineze pe nevinovatul popor contribuabil, ea publica pace și linisea, când revoluțiunea era mai mare și nu voia să taie, să atingă pe poporul tâlhariu, dicându că n'are ordin să întrebunțeze armele în contra românilor, armatei i părea rău să estermineze poporul, care ridicase o cruce de aur pentru escutarea tâlhăriilor sale, care se jurase pe o cruce de aur, ca să ruineze țara, care sub titlul de popor contribuabil ridicase o cruce în loc de stégă, ca să estermineze până la unul pe domni săi pământesci“.

XX. GUVERNULŢ TRANSILVANŢ ŞI REVOLUȚIUNEA.

Ne întorcemŢ acum la mŢsurile administrative, ce le luase guvernulŢ transilvanŢ Ţn sfera activitŢtŢi propriie pentru salvarea nobilimŢi Ţi suprimarea revoluȚiunii.

ComitatulŢ HinedŢrei Ţi comitatulŢ Albei amŢndŢoue teatrele revoluȚiunii rŢmŢsese fŢrŢ capi administrativi, cŢci amŢndŢoi comiȚŢi br. Bornemisza Ţi br. Kemeny ŢŢi pŢrŢsise funcȚiunile lorŢ Ţi fugise de frica țŢranilorŢ la SibiiŢ.

O probŢ evidentŢ cŢtŢ de puȚinŢ responsabilitate avea oficiulŢ de comite Ţn secululŢ trecutŢ.

Dar amŢndŢoi aceșȚi ŢnalȚi funcȚionari, fŢrŢ ocupaȚiunii, primirŢ o asprŢ censurŢ din partea guvernuluiŢ Ţi furŢ trimesŢi ŢnapŢi Ţn comitatele lorŢ ¹⁾.

CaracteristicŢ ŢnsŢ pentru deplorabila administraȚiune a Transilvaniei Ţn timpulŢ acesta era, cŢ guvernulŢ din SibiiŢ acum dupŢ Ţnceperea revoluȚiunii, aflŢ cu cale sŢ-șŢ arate Ţngrijirea sa de munca Ţi de pŢnea cea amarŢ a țŢranului, sŢ ordŢne comitatelorŢ, cŢ funcȚionarii, cari cŢlŢtorescŢ prin districtele lorŢ, fiŢ pentru afacerŢ private sau publice, sŢ nu smulgŢ Ţi sŢ nu stŢrcŢ pe țŢrani ²⁾. Avea așŢ dar cunoșȚinȚŢ

¹⁾ *Displicentur prorsus advertit D. Vestram contra recentioris etiam ordinationis praescriptum Circulum administrationi suae clementer delatum deseruisse. . . . penes cui contumacis facti sui exprobatorem Eidem D. Vestrae serio hisce, et positive committitur, ut indilate ad suum circulum conferat.* GuvernulŢ trans. cŢtre br. Bornemisza, 7 Novembre 1784.

²⁾ *Officiales in Circulo et Processu suo, seu privata ex ratione, seu publici causa itinerantes ab omnibus exactionibus, et extortionibus Plebisque emunctionibus sub irremisibili officii amissione et incurrenda in duplo refusionis poena abstineant.* GuvernulŢ trans. cŢtre comitate, 8 Novembre 1784.

guvernulŢ transilvanŢ, cŢ astŢ-felŢ de fapacitŢŢ se intem-
plaŢ de regulŢ în comitate.

Dar mŢsura era tardivŢ.

În timpulŢ acesta aprŢpe toŢŢ funcŢionariŢ, chiar Ţi în co-
mitatele cele mai depŢrtate ; ŢŢ pŢrŢsise funcŢiunile lorŢ Ţi
nu mai averŢ curajulŢ sŢ cŢlŢtorŢscŢ prin comune, cu atŢtŢ
mai puŢinŢ sŢ smulgŢ pe iobagiŢ.

Dar trebuiauŢ mŢsurŢ mai decisive Ţi guvernulŢ afarŢ de
preoŢime nu avea alte mijloce.

În timpuriŢ critice guvernele nesincere Ţi despote alŢrgŢ
de regulŢ la preoŢŢ, ca prin dŢnŢŢŢ sŢ sufŢce reclamaŢiunile
poporului nemulŢamitŢ. TotŢ asemenea Ţi guvernulŢ transil-
vanŢ vŢdŢndŢ, cŢ pericolulŢ revoluŢiunii e seriosŢ Ţi cautŢ a-
cum refugiulŢ la preoŢime Ţi în 6 Novembre invitŢ pe a-
mŢndoŢ episcopiŢ din SibiuŢ Ţi din BlajŢ, ca dŢnŢŢŢ prin cle-
rulŢ lorŢ subalternŢ sŢ inblŢndŢscŢ inimile turburate ale ŢŢ-
ranilorŢ.

În comitate însŢ disordinea era la culme. MŢsurile gover-
nuluiŢ trebuiauŢ executate fŢrŢ intŢrŢdiere Ţi cu succesŢ, dar
spiritele erau agitate, funcŢionariŢ retraŢŢ prin fortŢreŢe sau
fugiŢŢ. Trebuia la faŢa loculuiŢ mai multŢ activitate, o auto-
ritate cu puteriŢ mai estinse, mai calmŢ, mai prudentŢ Ţi
totŢ odatŢ mai energicŢ.

În faŢa acestorŢ împrejurŢri guvernulŢ numi în 7 Novem-
bre pe consiliariulŢ MichaiŢ Brukenthal ¹⁾ de comisariŢ alŢ
sŢŢ, Ţi-lŢ însŢrcinŢ sŢ se apropie de Ţinuturile revoltate Ţi
sŢ-ŢŢi dee toŢtŢ silinŢa, ca sŢ liniscŢscŢ poporulŢ turburatŢ.

InstrucŢiunile comisariuluiŢ erau urmŢtŢtoarele: grija sa princi-
palŢ sŢ fiŢ liniscirea revoluŢiuniiŢ, comisariulŢ sŢ-ŢŢi procure
informaŢiuniŢ detaiate Ţi autentice despre numŢrulŢ trupelorŢ
Ţi despre cŢpitaniiŢ ŢŢranilorŢ, despre cauzele revoluŢiuniiŢ,
actele resculaŢilorŢ Ţi intenŢiunile lorŢ, spre scopulŢ acesta
dŢnsulŢ sŢ trimiŢtŢ spioniŢ încreduŢŢŢ în taberele ŢŢranilorŢ, Ţi în
casŢ dacŢ revoluŢiunea se va linisci în cŢtŢ-va, atunciŢ pe

¹⁾ NepoŢŢ alŢ guvernatoriuluiŢ SamuilŢ Brukenthal.

câtă i voră concede împrejurările să promită premii de câte 20—50 galbină aceloră, cară voră prinde pe căpeteniile țeraniloră. Iar dacă revoluțiunea pe cale pacinică nu se va puté linisci și va trebui să intervină forța armată, atunci acțiunea comisariului nu va fi alta, de câtă să facă atentă pe comandantulă trupeloră unde este de lipsă ajutoriă militară măi de urgentă. Pentru siguranța sa personală i se dă o gardă de 20 soldați, și în casuri extraordinare și unde voră trebui luate măsură de urgentă, comisariulă este autorizată să facă și să dispună tóte, câte va afla de lipsă pentru liniscirea revoluțiunii și pentru ajutoriulă persóneloră, cară se voră afla în pericolă.

Totă în aceea și fu învitată și episcopulă Ghedeonă Nichitică să plece și dânsulă împreună cu comisariulă guvernulă și prin svaturile sale înțelepte să liniscéscă violențele poporului turburată.

Dar revoluțiunea, diceău căpitaniă, e cu scirea, cu voința și cu porunca împératului, și guvernulă ca să combată faimele aceste adresă țeraniloră în 11 Novembre următórea patentă în limba română.

„Guvernulă regală a înțelesă cu mare indignațiune, că o parte din țeraniă români amăgiți prin minciunile și svaturile unoră ómeni înșelători și cu rele intențiunii, aă începută să comită grave atentate și adunați în trupe aă începută să devasteze averile, cu deosebire casele nobililoră, anume sub pretextulă, că dênși ar fi primită în acéstă privință porunci dela superioră loră. Dar fiindă-că voința neîndoiósă a augustului împérată este, că fiă-care să se ocupe pe acasă liniscită cu afacerile sale, și fiindă-că faptele aceste de sigură aă atinsă adâncă pe augustulă împérată, care va pedepsi cu severitate ca pe ună turburatoriă ală liniscă publice pe totă omulă, care nu se va întóree la ascultare. Din acéstă causă guvernulă regală vă ordónă vouă tuturoră și fiă-cărui turburatoriă ală liniscă publice, sub cea măi grea pedépsă, ca să vă împrașciați și să vă duceți pe la casele

văstre, şi daca aveţi vre o plângere în contra cui-va să ne-o aretaţi nouă guvernului regală, care avemă sarcina, să facemă dreptate oră şi cui. În modulă acesta prin ascultarea vĂtră veţi câştiga graţia prea sfintei sale Maiestăţii, iar la din contra să fiţi siguri, că aveţi să fiţi consideraţi ca supuşi rebeli şi necredincioşi ai Maiestăţii Sale şi veţi fi aduşi la ascultare chiar şi cu forţa armată.“¹⁾

Dar mijloculă celă mai sigură pentru liniscirea revoluţiunii i se părea guvernului prinderea căpitaniloră. Spre scopulă acesta adresă în 18 Novembre populaţiunii din Transilvania o nouă patentă ală căruia conţinutulă era următorulă : că de oră-ce s'a observatū, că ţeranii resculaţi cu scopulă ca să estindă revoluţiunea din đă în đă totū mai multū, trimitulă amăgitoriă din satū în satū şi prin minciuni şi seduceră periculăse invită pe ţerană să se unescă cu dênşii, ca nu cum-va rēulă acesta să se estindă şi mai departe, guvernulă face cunoscutū tuturoră, că cine va prinde pe unū astū-felū de amăgitoriū şi înşelatoriū şi-lū va da în mânile tribunulă mai de aprăpe, va primi o frumăsa recompensă de 30 fl. ung., iar daca vre o comună va primi în mijloculă seū pe unū astū-felū de amăgitoriū şi se va uni cu resculaţi, atuncă primariulă comună şi trei locuitori dimpreună cu dênsulă fără speranţă de agrătiare, aū să fiă traşi în ţepă.

Aceste erauă cuvintele guvernului către ţerană. „Daca cine-va are vre-o plângere în contra cui-va, đicea br. Brukenthal, să ne-o arete nouă guvernului regală.“

Peste totū guvernulă transilvană se făcea, că nu pricepe fortuna, că nu cunosce cauzele revoluţiunii, că nu scie de plângerile ţeraniloră şi cară sunt intenţiunile loră, considera pe ţerană ca şi când ei nu ar avé nici unū motivū justū să fiă nemulţămăi de miseria loră şi privia apărarea ţeraniloră în contra despoiării, lupta loră pentru câştigarea unoră drepturi legitime, ca o crimă demă de mărte.

1) Comunicămă aiciă patentă acēsta în traducere nouă dapă textulă originală din limba latină.

Periculu­lă începu­se, dar cu tôte aceste guvernulă din Sibii­u nu voia să arete nici celă mai mică semnă de bună­voință față cu țeranii, nu le promitea nici o concesiu­ne, nu le oferia nici eliar speranța, că sôrtea loră se va cere­ta și amelio­ra. Ostilă tuturoră dorințeloră acestoră țerană, guvernulă din 1784 voia să supri­me revoluțiu­nea cu forța, și numă după ce br. Preisz declară, că dên­sulă nu voe­se să verse sângele țeraniloră, atunci guvernulă din Sibii­u alergă la alte mijloce totă atătă de despotice, la calmarea popo­rului prin preoți, combaterea cu patente, premii pentru prin­dere­a căpitaniloră, amenințări că primarii și trei locuitori din fiă-care comună vor fi trași în țepă, și ordine, că o parte din cadavrele țeraniloă să rămână neîn­mormântate și ținuite pe rôte, ca să fiă de esem­plu și pentru alții.

Aceste erau în scurtă principi­ele, aceste erau măsurile admini­strative ale guvernului transilvană pentru lini­scirea revoluțiu­nii din 1784.

XXI. ARMISTIȚIULĂ DELA TIBRU.

În 11 Novembre căpitanii Cloșea și Horia tînărulă ocu­pase Cricăulă și în 12 Novembre dênșii încheiară la Tibru ună fatală armistițiu cu armata imperială, armistițiu, care puse capătă operațiu­niloră mai departe ale țeraniloră români.

Br. Preisz în dificila pozițiu­ne, în care se afla dên­sulă, se decise, că până la năuele ordine ce-î voră sosi din Viena, să împedece celă puțină progresulă revoluțiu­nii prin o poli­tică de conciliare, să arete țeraniloră periculele revoluțiu­nii și să le ofere speranța, că pe cale pacinică voră puté să-și dobândăscă drepturile loră.

Cu misiunea acăsta br. Preisz însărcină pe vice-colonelulă Schultz din regimentulă secuiescă de husari ¹⁾).

¹⁾ Anton Schultz de Leichtenthal servise în anii 1773—74

Vice-colonelul Schultz, trimise îndată pe locotenentul Probst înaintea trupei, care venia asupra Găldii, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanul ei.

În 10 Novembre locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșea în valea numită la Păreul Tureului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întorse la Cricău, și înaintă vice-colonelului Schultz următorul raport :

„Primind ordinul onorabilei comande a Divisiunii, am sosit în 8 ale lunii curente, pe la mezul nopții cu 24 husari în comuna Remeți, dar n'am aflat aici pe nici un subprefect și pe nici un alt funcționar, așa că nu era nime, care să-mi fi putut da mână de ajutor în afacerea acésta.

„Comuna Remeți este așa de împrăsciată, încât numai aici și colo se vede câte o casă așezată pe câte un del, drumurile sunt prin stânci precipișe și peste prăpăstii, așa că în timp de noapte nici nu pôte să călătorească cineva pe aici, mai cu sémă călare.

„În ziua de 9 Novembre am luat direcțiunea spre Ofenbaia, dar încă pe drum am auzit, că violențele țeranilor turburați din ținutul acesta se terminase pe aici, și că dânsii se au întors către comuna Mogoșu (care este totu Remeți). În același timp am vădit pe locuitorii din comunele Ponoru și Remeți, că mergeau la adunare, unde erau chemați cu un circulariu. Am plecat și eu după dânsii, totu în partea aceea în care mergeau țeranii și locuitorii aceștia, până când ne ajunsese noaptea.

„În ziua următoare, în 10 Novembre către séra, observa, că o mare mulțime de ómeni se aduna în valea numită la Păreul Tureului, mă apropia de dânsii și ceru să vorbesc

cu maioru în granița militară a Croației, iar în anul 1783 fu trimis ca vice-colonel în regimentul secuiescu de husari și în 1793 avansa la rangul de general.

cu căpitaniî lorū. După unū micū discursū, ce-lū ținūî în limba lorū eșiră numai de câtū înainte doi ómenî și mă întrebareă ce voescū, și daca eū sunt de partea Maiestății sale împēratulū saū de partea domnilorū? La cavintele aceste eū le respunseî, că sunt trimisū aici pentru siguranța lorū, dar dēnșii 'mî respunseră, că siguranța lorū stă în aceea, ca să le daū puseî și săbiî și să fiă liberî de domniî lorū.

„După ce vēđură însă, că eū sunt românū, și cređēndū că sunt de religiunea lorū mă rugară să înaintežū autorității următórele trei puncte :

„1. Se rógă să fiă liberî de iobă giă;

„2. Să fiă militarisați;

„3. Să fiă lăsați iarăși în libertate căți-va ómenî, cari se afla condemnați și închiși la Galda.

„Țēraniî aceștia nemulțamiți sunt din următórele comune, anume din întregū domeniulū Slatnei, din Lupșă, din Cămpeni, Ponorū, Remeți, Bistra, Ofenbaia, Muncelū, Salciva, toți formēza o trupă în numărū sigurū de 1400 de ómenî, și pe fiă-care momentū sosescū la dēnșii totū mai mulți țērani. Ei sunt comandați de doi căpitani, unulū se numesce Ionū Cloșca din Carpenișū, iar altulū Gavrilă Birlă din Remeți. Trupa acēsta a trecutū astăđi din cōce de munți peste hotarele lorū, astăđi se împărțescū sub căpitani, și apoi se vorū uni cu o trupă mai mare, pe care o comandēză unū căpitanū cu numele Horia și vorū ataca Ighiulū.

„Ei lasă neatinsū totū ce e împērătescū, dar pe reformați și pe arianî i botēză cu preotulū, care-lū aū cu dēnșii, după cum aū și botezatū pe mai mulți inși în Ofenbaia.

„Dēnșii 'mî totū spuneau, că aū porunci dela Maiestatea Sa împēratulū pentru lucrurile aceste, și eū cerū într'unū modū de totū finū, să vēđū și eū o poruncă de aceste și atunci ei 'mî arētară (anume căpitanulū) unū cuartū de chârțiă, pe care se afla scrisă în limba română o copiă de pe o rezoluțiune, și care nu pōte nici de cum să le dee vre unū motivū pentru revoluțiunea acēsta.

„Eă ași fi înaintatâ onorabilei Divisiunii încă erî raportulă acesta, dar nu cunosceamâ drumurile, și nu amâ fostâ până astăđi în stare să eșimâ din stâncile, carî ne uimiaâ, și unde nu puteamâ să căpătămâ vre o provisiune, nici noi și nici caii noștrii. Și fiindâ-că țeranii de aici aă venitâ cu toții încôce, și pe acasă aă rămasâ numai femeile și copii, așa amâ fostâ și eă silitâ să mă retragâ aici.

„Căpitanulă Ionă Cloșca este armatâ cu o pușcă și cu o tēcă gôlă de sabiă, iar companionulă seă cu pușci și cu pistole. Mulțimea se adresază către dênșii cu titlulă de căpitană și erî le-aă și prestatâ jurămêntulă de credință. Mijloce de subsistență n'aă de locă, din care causă și taiă imediatâ vitele, ce le apucă în mână. Iar poporulă celâ-l-altâ este armatâ parte cu pușci, parte cu lăncei, parte cu topôră și cu furci. Munițiune aă puțină saă aprôpe de locă, și intențiunea loră este să estermineze pe toți nobilii, carî nu sunt militari.

„Aceste am onôre a aduce respectuosâ la cunoscința onorabilei comande a Divisiunii, ca sigură informațiune.

„Căpitanulă Cloșca a împușcatâ la momentâ pe unâ preotâ românâ din Ofenbaiă, care i mustrase pentru revoluțiunea loră.

„Probst,
„locotenentâ primariă“.

Iar în đina următore în 12 Novembre, vice-colonelulă Schultz avu o întrevedere cu Cloșca și cu alți căpitani de ai țeraniloră pe delulă comunii Tibru. Încheiă cu dênșii unâ armistițiulă de 8 đile și despre întregâ decursulă acestorâ tratări supuse br. Preisz următoriulă raportâ:

„Convinsâ pe deplină, că în tristele împrejurări de astăđi măsurile blândeței și ale indulgenței sunt cele mai eficaci pentru siguranța magnașiloră și a nobililoră, și pentru a evita vêrsarea de sânge a țeraniloră resculăți, subsemnatulă mă am decisâ să mă ducâ la căpitanii trupei și prin o convorbire personală cu dênșii, să cercetezâ, ce felă de ômeni

sunt aceștia, ce i-a îndemnată pe dênșii la pasul acesta contrariu ordinii publice și unde țintesc intențiunile lor.

„Spre scopul acesta am însărcinat pe locotenentul Probst din regimentul secuiesc de husari, care, pentru cunoștința escelentă a limbii și a scrisorii românești, mi se pare cel mai abil, că unde va afla vre o trupă adunată de țărani să se apropie de dênșii, să-i trateze cu blândete, să se informeze despre căpitanul trupei și să-mi pregătescă o convorbire personală cu ei.

„Raportul locotenentului Probst, anexat aici în original, arată succesul misiunii sale. Eu am primit raportul acesta pe drumul dintre Ighiu și Țelna, unde o parte din ómenii aceștia ajunsese cu devastările lor încă cu o zi mai înainte, adică în 10 ale lunii curente.

„În ziua de 11 Novembre după amedei, sunetul de alarmă al clopotelor din Cricău mă chiamă să dau ajutoriu acolo. Dar pe când am sosit eu aici cu mica mea trupă, devastarea era terminată. Țăranii se retrăsese în munți și ocupase pozițiuni pe delul viilor dintre Cricău și Tibru, lângă focurile îndatinate de nópte.

„Cercetai devastările, ce le făcuse dênșii în Cricău și în tâlnii dinaintea castelului contesei Székely pe un om, care voia să intre călare în curte, și fiindcă dênșii la scurtele întrebări, ce i le adresa încep să răspundă gângăvind, omul mi se păru suspect și ordonai să-l ducă legat la Galda.

„Omul acesta era preotul Popa Petru din Lupșa. Dar după ce-l arestară și-l duseră veni locotenentul Probst și-mi spuse, că preotul acesta venise din tabera țăranilor în urma rugărilor sale, fiindcă dênșii voia să convingă pe preotul acesta și prin dênșii întreaga trupă despre orórea devastărilor, ce le făcuse aici.

„Eu ordonai locotenentului Probst să veghiez asupra Cricăului și apoi mă întorsei pe urma preotului înapoi la Galda, dar ajunsei la Galda înaintea dênșii, lă luai în cuar-

tirulŭ meŭ, desfăcuŭ îndată ferele de pe dēnsulŭ, i restituŭ de la mine banŭi, ce i luase husariŭ și cereaŭ prin binefaceri să-i câștigŭ încrederea. . . .

„În ziua următoare însă, voindu să cercetezŭ pe căpitaniŭ trupeŭ în pozițiunile lorŭ, am lăsatŭ pe preotulŭ acesta nelegatŭ în pađa sergentulŭ Fench, ca să-lŭ îngrijească bine, unde dēnsulŭ se află și acum.

„Apoi luaŭ cu mine unŭ suboficierŭ și amŭ plecatŭ. Dar încă pe drumŭ observaŭ, că trupa țeranilorŭ, care se afla pe delŭ apucase drumulŭ către Aiudŭ. În același timpŭ veni și locotenentulŭ Probst cu trupa sa, căci dēnsulŭ încă i observase tōtă noptea, lăsarămŭ înapoi tōtă trupa noastră și plecarămŭ înainte cu doi soldați, strigarămŭ către țeranŭ și chiămarămŭ pe doi inși la noi, iar cei doi husari le spuseră, că locotenentulŭ Probst mă duce la dēnșii, de oră-ce căpitaniŭ lorŭ dorescŭ să vorbească cu mine.

„Cei doi țeranŭ prin strigările lorŭ făcură numai de câtŭ să se oprască trupa țeranilorŭ, care plecase, și-i întorseră înapoi. Iar după unŭ intervalŭ de o jumătate de oră se întorseră, cam jumătate din tōtă trupa acesta, la 1500 de omeni iarăși în pozițiunile lorŭ de mai înainte între Cricăŭ și Tibrŭ, iar ceea-l-altă jumătate se opri pe cōsta drēptă a delulŭi, care se cobōră spre Benicŭ.

„După întōrcerea lorŭ veni îndată călare la mine alŭ doilea căpitanŭ alŭ lorŭ, Ionŭ Cloșca din Cărpenișŭ, cu 6 omeni pe josŭ, dar nearmați și mă întrebă, dacă eŭ sunt de partea Maiestății Sale împēratulŭi saŭ de partea domnilorŭ.

„Eŭ i respunsei, că în calitate de oficerŭ alŭ statulŭi majorŭ nu suferē îndoielă, că eŭ trebuie să fiŭ de partea Maiestății Sale împēratulŭi, că vinŭ la dēnșii ca amicŭ și-lŭ întrebaŭ dacă dēnsulŭ e căpitanulŭ mai mare. La întrebarea acesta Cloșca 'mŭ respunse, că peste trupa acesta căpitanulŭ mai mare este Ionŭ Horia fiulŭ luŭ Ursŭ Horia, iar dēnsulŭ este căpitanulŭ alŭ doilea, și începu numai decătŭ să-mŭ însire plângerile lorŭ, dar eŭ 'lŭ întrepruseŭ îndată și ceruŭ să

vină și Ionu Horia dimpreună cu preotul, care probabil, că se afla la dênșii, și câți-va din ómenii mai bătrâni. La cuvintele mele despre preot, dênșul mă întrepruse numai decătú dícendú, că preotul trebuie să fiă în mânil mele, de óră-ce preotul acesta ca omú bunú s'a dusú la locotenentul Probst pe parola ce i-a dat'o. Eú m'amú escusatú și-i amú declaratú, că dacá preotul acesta ar fi venitú la mine eú l'ași fi adusú înapoi.

„În ce privesce însá presența lui Horia, Ionu Cloșca 'mí dize, că dênșul și Horia sunt totú una, și că Horia nu se afla acum acolo, dar eu tóte aceste se întórse numai de cătú înapoi, ca să-lú caute, apoi veni și Ionu Horia din posițiunea sa dimpreună cu tótá trupa sa, aducêndú înainte o cruce micá aurită.

„La o depártare de 500 de pași eú ceruí să se opréscă întrega trupá, și chiámai să se înfáțișeze numai căpitanii. Apoi venirá la mine Horia, Ionu Cloșcă dimpreună cu alți trei ómeni, din carí unulú aduse și crucea, 'mí dederá mânil și declarará, că dênșii sunt supuși fidelí ai Maiestáții Sale.

„Apoi le adresai urmátorele întrebári :

„1. Ce i-a îndemnatú pe dênșii să facá atáta adunare de poporú ?

„La întrebarea acésta dênșii 'mí repetará de nou tóte cestiuile, carí le comunicase locotenentul Probst și declarará espresú, că afacerea lorú privesce întréga țérá ¹⁾, că de 7 aní și mai bine se aú plânsú la autoritáți pentru anumite

¹⁾ Aici vice-colonelul Schultz din necunoscínța limbei române pune cuvêntulú „Țariná“ în locú de „Țérá“ (dass ihre Sache die ganze Zarina betrefe). Szilágyi înțelege sub cuvêntulú acesta „domeniulú fiscalú alú Slatnei și iobagiú de acolo“, însá trebuie să observámú, că nici în secululú trecutú și nici în secululú presentú, teritoriulú din munții Abradulái nu s'a numitú Țariná. Totú numai țérá și nimicú altú ceva înțelege și guvernulú transilvanú în raportulú sêu către împêratulú, din 25 Novembre 1784 (und—der Haufe—auf die Untersuchung und Abstellung seiner Klagen, als welche das ganze Land betreffen beharret).

drepturi, ce le aveaŭ în munții din domeniulŭ de susŭ alŭ Slatnei, drepturi, cari mai înainte erau lăstate în libera lorŭ folosință, însă n'au pututŭ să obțină nici o ușurare. Pentru folosirea acestorŭ drepturi dênșii plătiaŭ mai înainte numai câte-va sute de florini, dar acum întręga sumă face numai pe unŭ singurŭ anŭ la 1400 fl., și în suma acęsta nu se cuprinde ce mai iaŭ pe de asupra funcționariŭ, și care încă face a treia parte din tótă suma.

„Împrejurările aceste i aŭ silitŭ să înainteze încă în anulŭ acesta Maiestății Săle o umilită plângere prin Ursŭ Horia, care a călătoritŭ în persoană la Viena. La petițiunea acęsta dênșii aŭ primitŭ în luna Aprile o rezoluțiune, pe care o anexezŭ aici copiată în limba română ¹⁾, și prin rezoluțiunea acęsta li s'a promisŭ, că plângerile lorŭ vorŭ fi satisfăcute, și dênșii staŭ și acum pe rezoluțiunea acęsta.

„Guvernulŭ, ce e dreptŭ, a ordonatŭ o investigațiune, dar comisiunea a luatŭ lucrulŭ prea ușorŭ și numai pe de asupra, afară de aceea în totŭ timpulŭ se aflaŭ arestați din ei câte 100 de ómeni și mai bine, și câți-va din ómenii aceștia aŭ și muritŭ din cauza bătăilorŭ, numai ca lucrulŭ acesta să ajungă odată la unŭ capătŭ. Chiar și acum se află închiși 5 inși la Slatna și 2 în Galda totŭ pentru afacerea acęsta, și numele celorŭ din urmă este Dumitru Todea și Cianŭ Paseu.

»2. La întrebarea pentru ce turbură dênșii liniseea publică și pentru ce comitŭ omorurile aceste, fiindŭ-că ori cum nu-î asta calea, pe care potŭ să-și câștige drepturile lorŭ?

¹⁾ În actele contelui Iankovits rezoluțiunea acęsta se află numai în traducțiune germană, și conținutulŭ ei este următorilŭ: „În privința plânsorilorŭ, ce le aŭ înaintatŭ suplicanții, se ordonă astăzi guvernului, ca de aci înainte să-î apere pe toți până se va termina afacerea acęsta, și să pótă merge acasă atâtŭ aceia, cari sunt arestați, câtŭ și aceia, cari sunt împrăsciați până se va decide întręgă afacerea lorŭ. Dată în cancelaria ungaro-transilvană. Viena în 13 Aprile.

„Franciscŭ Horvath.

„Suplicanții din domeniulŭ Slatnei se rógă la prea înalta curte imperială.“

„Dênșii respunseră, că uciderile se aũ întemplatũ fără de scirea și fără voia lorũ, de órã-ce se unescũ cu dênșii și ómenĩ, carĩ nu se ținũ de ei, cã peste totũ causele nemulțãmirii sunt mai cu sémã tratãrile cele rele ale domnilorũ și ale funcționarilorũ, aceștia i înjurã și daca se ducũ cu plãngerĩ i scotũ afarã din casã și-i tratãzã cu disprețũ, pe cãnd ar trebui sã scie, cã dênșii sunt supușii Maiestãții Sale și plãtescũ contribuțiune.

„Macaveiũ Bota și Vasile Ioja sunt în continu primarĩ fără sã se fi fãcutũ vre o alegere nouã, unulũ e în Vidra și celũ-l-altũ în Rĩu-mare, și amẽdoĩ primariĩ aceștia se aũ înavuțitũ prin asupririle țeranilorũ așã de multũ, în cãtũ la începutulũ turburãrii amẽdoĩ și-aũ încãreatũ banii pe doi cai și aũ fugitũ cu ei în munții cei mai înalți, se mai adauge, cã Macaveiũ Bota și alți mulți îndrãsnescũ sã înjure pe Maiestatea sa în modulũ celũ mai infamũ și mai odiosũ.

„3. La întrebarea ce le amũ fãcut'õ, cã totuși nu pôte fi, ca uciderile sã se fi întemplatũ fără de scirea și fără de voia lorũ, fiindũ-cã dênșii sunt cãpitaniĩ ómenilorũ?

Dênșii respunserã, cã orĩ pe unde trecũ vinũ în fiã-care ãi pe urma lorũ și alți iobagi, partea cea mai mare înfuriãți asupra domnilorũ seĩ, și aceștia conduși de unũ sentimentũ de resbunare asupra domnilorũ seĩ, comitũ ilegalitãțile aceste, ilegalitãți, carĩ apoi se trecũ pe socotela lorũ, și de altmintrelea dênșii nici nu sunt în stare sã ținã în ordine o mulțime așã mare de ómenĩ.

„4. Cine anume se aflã la dênșii și de unde aũ venitũ ómenii aceștia, fiindũ-cã judecãndu-i dupã faptele lorũ, dênșii nu potũ fi considerați de cãtũ ca tâlhari?

„La întrebarea acẽsta dênșii respunserã, cã la ei nici unũ tâlhariũ nu se aflã, cã tótã trupa e compusã numai din ei, ómenĩ din Țerã, cã nici nu se aflã tâlhari pe la dênșii, și cu atãtũ mai puținũ sunt ei, iar Popa Petru pe care-lũ întrebãsemũ mai înainte în particularũ despre cunoscutulũ Salis mẽ asigurã, cã dênșulũ nici de numele lui Salis n'a auãitũ.

„5. Daca mai aũ ceva sã-mi spunã sau sã se rãge.

„La acẽsta 'mi repetarã de nouã tãte cestiunile amintite mai susũ, și cari sunt cuprinse în punctele specificate în raportul locotenentului Probst, și afarã de aceea se mai rugãrã sã fiã înscrise ca militari fiindũ gata sã se prezinte peste totũ loculũ, unde vorũ cere înalții mei superiori.

„Dupã declarațiunile aceste i-am întreatũ, dacã dẽnșii mẽ considerã ca pe unũ servitoriũ alũ Maiestãții Sale și dacã vorũ asculta de poruncile mele, așa ca și cum eũ le-aș da în urma prea înaltului ordinũ alũ Maiestãții Sale, și dẽnșii respunserã, cã da.

„Apoi le pusei în vedere într'unũ modũ detaiatũ rescolã lorũ, devastãrile și uciderile și le arẽtai, cãtũ timpũ aũ perdutũ ei în economia lorũ domesticã de atunci încãce, și ie ordonã sã se împrãscie numai decãtũ în linisce pe la casele lorũ, și sã ascepte cu paciențã cele ce se vorũ urma, ca așa celũ puținũ în modulũ acesta sã nu se facã și mai multũ nedemni de prea înalta grațã și amnestiã, fiindũ-cã dẽnșii trebuie sã scie, cã intențiunile Maiestãții Sale țintescũ numai la binele supușilorũ scĩ. În deosebĩ ordonã lui Ionũ Horia sã caute pe tatãlũ sãũ, și sã aibe grijã ca și cele-lalte trupe sã se reținã dela ori-ce escese, iar dẽnșulũ împreunã cu tatãlũ sãũ, sã se întoreã înapoi acasã, fiindũ-cã eũ voiũ supune în persãnã afacerea acẽsta înalțilorũ mei superiori din Sibiũ.

„Apoi Ionũ Horia și Ionũ Cloșca 'mi declarãrã, cã dẽnșii vorũ asculta îndatã cu trupa presentã, dar se rãgã sã li se restituie cei trei ómeni și caii lorũ, pe cari i-aũ prinsũ soldatũ mei, de asemenea și Popa Petru din Lupșa.

„Apoi mẽ întreatũ despre timpulũ când mẽ voiũ întoree iarãși la dẽnșii și le voiũ aduce o decisiune la rugãrile lorũ, și cu deosebire o resoluțiune în scrisũ la petițiunea, ce aũ înaintat'o Maiestãții Sale, și dacã atunci va trebui sã vinã totũ în modulũ acesta.

„Eũ le declarã de nouã, cã petițiuni cu adunãri de ómeni

nu se potu face, ei e de lipsă ca ei să rămână pe la casele lor, fiindu-că eu voescu să am a face numai cu căpitani ca suplicanți, și acésta chiar în prezența lui Ursu Horia, și așa după propria lor propunere eu voiu sosi la dênșii în Câmpeni celu multu până în 19 ale lunei acesteia.

„Apoi se rugară de noă, ca Popa Petru să fiă lăsatu în libertate, și dênșii jurară pe cruce după modul lor individual, că-și voru ține cuvântulu, se voru duce acasă, voru rămâne linisciți și voru comunica tôte aceste lui Ursu Horia, iar eu sărutați crucea în semn, ca jurământulu lor să fiă stabilu, și că voiu interveni.

„Apoi dênșii se întorseră la trupa lor, iar eu pentru siguranța mai mare, că într'adevăr voru publica mulțimii ordinulu ce-lu dasem, ordonai locotenentulu Probst să mergă și dênșulu călare până acolo ca să asculte publicațiunea, și daca se ar întempla să lase ceva afară, să facă a se adauge. Apoi mă luați și eu călare după dênșii, intrați chiar în mijloculu trupei, și vedui că toți mă primiră cu modestia și cuviința ¹⁾, ascultară publicațiunea cu capulu descoperitu, se împrăsciară numai decatu, iar țeranii, cari locuia în apropiere se întorseră pe la satele lor și unii din ei slobođiră puscile în aeru.

„Eu încă mă întorsei înapoi la cuartirulu meu din Galda, lăsați în libertate pe cei trei prizoneri din Mesentea dimpreună cu caii lor și ordonai să-i dee în mâna soldatulu, care re-

¹⁾ Aici vice-colonelulu Schultz, după cum ne spune unu martură ocularu, se adresă către țeranii cu următorele cuvinte: „Noi credem că dicitu omeni acesti de omeniă (adecă Cloșca și cei-l-alti patru soți ai sei) și acestia sunt omeni drepti“, iar despre crucea, care o ținea Cloșca în mână, vice-colonelulu Schultz diise: „și vedem, că chipulu acesta pe cruce e chipulu împăratulu și eu mă plecă la chipulu împăratulu și până în a opta di să fiă pace și linisce, și a opta di vomu merge la Câmpeni și vomu vedé ce a fi“. Interogatoriulu lui Avramu Vasilie din Lupșa. Turda 29 Novembre 1784.

măsese înapoi, iar în ce privesce estrădarea Popii mă escusaî, că încă n'a sosită la mine.

„Depinde acum dela grațioșele ordine mai înalte, dacă se potă acorda aceste rugări ale țeraniloră spre a se pută evita ori-ce vėrsare de sânge, și ce felă de ordine mi se voră da mic pentru întrevederea fixată pe điuă de 19 ale lunei acesteia, și aici 'mă permită totă odată a observa, că Ionă Cloșca la prima întâlnire 'mă declară, că dēnșii acum ce e dreptă nu sunt așa de teribilă, dar pe viitoriă se voră arăta și mai înfricoșăți, chiar dacă lucrurile aceste voră ține câtă de îndelungată, și chiar dacă i va costa și viēta, fiindă-că e multă de când dēnșii se totă plângă ¹⁾. Sibiiă în 14 Novembre 1784.

„Schultz de Leichtenthal,
„vice-colonelă“.

Înainte de tôte însă o mică observațione.

După cum vedemă vice-colonelulă Schultz presintă raportulă seă într'o formă, ea și cum dēnsulă ar fi începută pasulă acesta fără de ordinulă prealabilă ală comandei generale.

Dar misiunea lui Schultz era ordonată, și după tôte regulele disciplinei militare nici nu putea să fă altă cum.

În aceea đă chiar, în care vice-colonelulă Schultz trata la Tibru cu țeraniă resculați, br. Preisz đicea într'o notă către guvernulă transilvană: „Din partea comandei s'a și începută

¹⁾ Pe timpulă acestoră consultări, ună incidentă sângerosă se întâmplă în tabăra țeraniloră. Nobilulă Nicolae Biró din Benică, simțindă, că pericolulă e aprăpe, veni în tabăra țeraniloră să facă pace cu bană, așa că în casulă, dacă țeraniă voră veni asupra Benicului, casa și familia sa să rămână scutite. Dar căpitanulă Cloșca observândă, că ună nobilă se apropiă de loculă unde se consulta dēnsulă cu vice-colonelulă Schultz, ridică indignată de odată capulă în susă și făcu nisce ochi mară, iar vice-colonelulă Schultz i făcu numai decătă semnă cu mâna să se întorcă înapoi. Nefericitulă nobilă se întorse, dar la depărtare de 100 de pași, țeraniă din apropiere 'lă traseră josă de pe cală și-lă escutară la momentă.

cu resculații calea împăciuirii, ca mijlocul cel mai bun și mai salutar¹⁾.

Așa dar inițiativa tratărilor cu țeranii, politica de conciliare o începuse br. Preisz și încă fără de seirea guvernului transilvană²⁾.

În scurtă, rezultatele deliberărilor dela Tibru erau, că vice-colonelul Schultz promise țăranilor, că în timp de 8 zile le va aduce rezoluțiunea împăratului la plângerile, cari le înaintase dênșii în anii precedenți³⁾, de asemenea și decisiunea guvernului la nòuele cereri, ce le făcuse acum la Tibru, iar până atunci țăranii să se întóreă pe la casele lor, și în cele 8 zile să nu mai continue de loc revoluțiunea, apoi amêndòue părțile, căpitanii și vice-colonelul Schultz întăririă împăciuirea acêsta prestându jurământul pe crucea aurită.

Dacă vomă privi acum în fondul cererile, ce le făcuse țăranii la Tibru, deși erau fòrte simple, dar trebuie să recunòsemă adâncea lor importanță socială și politică. Liberii de iobagiă și militarisați, acêsta era nòua constituțiune, ce o cereau românii dela 1784. Ori-cum să fiă lucrurile, fiă din o simplă iubire de arme, fiă numai din coincidența și forța împre-

¹⁾ Da man hiernächst auch den Weg der Güte als das Beste und heilsamste Mittel eingeschlagen hat.

²⁾ Szilágyi crede, că misiunea vice-colonelului Schultz la Tibru, a fost în înțelegere cu guvernul transilvană. Dar între br. Brukenenthal și br. Preisz, cestiunea trimiterii unui oficer în tabăra țăranilor se tratase numai în 12 Novembre și în ziua acêsta vice-colonelul Schultz se afla la Tibru. Chiar și raportul locotenentului Probst, care ajunsese în comuna Remeți în 8 Novembre, ne arêtă, că ordinul br. Preisz era cu mult mai anterior. În fine, înțelegerea, ce o avuse br. Brukenenthal cu br. Preisz fusese cu totul alta, anume că oficerul, care va fi trimis în tabăra țăranilor, să cêră dela dênșii depunerea armelor și estrădarea căpitanilor. Guvernul transilvană către împ. 30 Novembre 1784.

³⁾ In 8-vo ipse etiam Ill. D. Vice Colonellus Resolutionem auicam secum adferret. Interogatoriul lui Ursu Uibarü. — Asemenea și interogatoriul lui Crișanü, pct. 25.

jurărilor, dar țeranii de la 1784 tindeau la aceeași stare socială și politică, care o avuse poporul român în epoca militară.

Constituțiunea militară făcuse pe cele două țări românești dela Dunăre să-și păsteze o independență națională în timpuri de grele încercări, să potă reziste cu o faimosă vitejă la repeșitele atacuri ale regatului unguresc, polon și ale imperiului otoman, constituțiunea militară a făcută din Serbia și Montenegro să potă esista ca state în fața unui inamic atât de violent și atât de puternic, în fine constituțiunea militară a făcută pe mica Croația să păstreze încă până în zilele noastre un fel de autonomie provincială.

Dar tratările armatei dela Tiberu nu erau de loc sincere. Nu era aici intențiunea să acorde sau să mijlocesca ceva pentru nefericita populațiune a iobagilor, ci totă politica negoțiarilor tindea numai să pună o stavilă provizoriă la progresul repede al revoluțiunii. Așa că românii dela 1784 naturi sincere țeranești, oameni fără experiențe politice fură amar înșelați la Tiberu. Ei se întorseră acasă cu false speranțe.

În fine încă un mic episod.

În raportul său vice-colonelul Schultz ne spune, că dânsul a tratat la Tiberu cu amândoi căpitani trupelor, cu Ionu Horia și cu Ionu Cloșca.

Dar în privința persoanei lui Ionu Horia vice-colonelul Schultz a fost mistificat cu desăvârșire la Tiberu. Înaintea sa nu se înfățișase aici căpitanul Ionu Horia, ci cu totul altă persoană, căprianul Ursu Uibarū. Acestă mistificare o recunoșce însuși vice-colonelul Schultz peste 8 zile, când i aduseră prinsu în Abrud pe căprianul Ursu Uibarū, o declară însuși Ursu Uibarū în interogatoriul său dîcîndu, că tînerul Horia i-a ordonat, ca să mîrgă sub numele său și să asiste la tratările cu vice-colonelul Schultz.

Acum negoțiarile se începură pe totă linia.

Peste totu locul comandanții corpurilor de armată pri-

miră ordine, că ori unde voră întâlni vre o trupă de țărani să-î trateze cu blândețe, să-î întrebe, cari sunt plângerile loră, să-î asigureze, că cererile loră voră fi satisfăcute, și în modulă acesta să-î înduplece a se întorce pe la casele loră și să rămână linisciți până le va sosi responsulă.

Totă în astă-feliă încheiă o nouă împăciuire și vice-colonelulă Ott cu o trupă de țărani din comunele Inuri și Paclișa lângă Alba Iulia. Cu această ocaziune țărani de aici întrebați, cari sunt punctele loră de împăciuire, preotulă din Paclișa, căpitanulă trupei, pâși înainte cu trei locuitori și declară, că dênșii se impacă numai cu următorele două condițiuni: ântâiă, că ungură pe hotarulă loră nici odată să nu mai pună piciorulă, a două, că națiunea română nici o dată să nu mai servescă domniloră pământesci.

XXII. MISIUNEA LUI MOLNARŪ ÎN ZARANDU.

După misiunea lui Schultz în comitatulă Albei urmă misiunea lui Molnară în Zarandă.

În 11 Novembre guvernulă transilvană scrisse comisariulă seă Michaiă Brukenthal din Sebeșă, că dênșulă în coînțelegere cu generalulă Pfefferkorn din Alba Iulia și cu episcopulă Nichitici să caute ună omă încređută de naționalitate română, care fiă singură, fiă însoțită de soldați să mērgă la căpitanulă țăraniloră resculați, adecă la Horia, ca să afle dela dênșulă, cari sunt causele acestei revoluțiuni și intențiunile sale, totă odată să-î ofere ună pasportă de liberă venire și întorcere, dacă va voi să vină până la comisariulă guvernulă în Sebeșă.

Cu misiunea acēsta comisariulă Michaiă Brukenthal însărcină pe literatulă română Ionă Molnară, oculistă în Si-

biu¹⁾ și-lu trimise la trupa țeraniloru din Zarandū, fiindu-că româniū din munții Abruduluī încheiase chiar în timpulū a-cesta armistițiuulū dela Tibru. Totū odată oculistulū Molnarū fu însăreinatū să trateze și dēnsulū de pace cu țeraniū și să-ī înduplece a se întorce pe la casele lorū²⁾.

Oculistulū Molnarū ca să inspire țeranilorū mai multă încredere, luă cu dēnsulū o cruce și plecă în Zarandū. În 16 Novembre dēnsulū ajunse în comuna Bradū și informă numai de câtū despre venirea sa pe căpitanulū Crișanū, care se afla în Valea Braduluī. Dar Crișanū ceru ca Molnarū să mērgă la dēnsulū și-lū asceptă cu o parte din trupa sa pe unū delū dinaintea satuluī. În aceea ȓi pe la 4 ore Molnarū sosi în Valea Braduluī, și se apropiă de trupa luī Crișanū, cu crucea ridicată. Aici Molnarū avu o convorbire cu Crișanū și cu cei-l-alți căpitanī aī seī, se întorse în aceea ȓi cu o

¹⁾ Ionū Molnarū cu predicatulū de Müllersheim era născutū în comuna Sadū de lângă Sibiū la anulū 1749. În anulū 1788 dēnsulū publică la Viena Gramatica germană-română (Deutsch-walachische Sprachlehre) și altă edițiune se făcu la Sibiū în 1810. Cu trei ani mai înainte de începerea revoluțiunii la 1781, dēnsulū intră în logea francmasonă din Sibiū, numită logea sfântuluī Andreiū la cele trei foī de mare, în care se află mai mulți membrii de ai guvernuulū, anume secretariī br. Antoniū Iosica și Ladislaū Tūri, consiliariī br. Wolfgangū Bánffi, contele Wolfgangū Kemeny și comitele Cetății-de-baltă contele Alexandru Bethlen etc. Acastă societate compusă în majoritate din străini și din membrii celorlū-l-alte națiūni din Transilvania, avu ore-care influență și asupra sentimentelorū sale, influență, care se vede chiar și în raportulū, ce-lū înaintă dēnsulū despre misiunea sa în Zarandū. A se vedē Archiv f. Sieb Landeskunde, N. F. XIII. 74.

²⁾ Quum praeterea Salis Officialis M. Solymosiensis relatione (ultimatuī luī Horia) hoc etiam videre sit, quod tumultuantes sub certis punctis pactare, responsumque intra triduum praestolari vellent, hinc circumstantiis ita constitutis necessarium existimavi fine explorandae uberius eorumque voluntatis oculistam Molnar, natione aequae Valachum . . . ad ipsorummet tumultuantium medium transmittere. Comisariulū M. Brukenthal către comitatulū Deves, 14 Novembre 1784.

trupă de țărani înapoi la Bradu, luă în scrisu cererile românilor așa cum le declară unu sub-căpitanu de alu lui Crișanu, George Marculu din Criscioru, plecă înapoi la Sebeșu, și despre misiunea sa înaintă comisariulu Michaiu Brukenthal urmatoriulu raportu :

„Subsemnatulu trimisulu de domnulu Brukenthal, consiliariulu guvernulu și de domnulu episcopu Gedeonu Nichitici, ca să mergu cu o patentă la trupa țeraniloru resculați în Zarandü, am plecatu într'acolo cu unu căprariu din regimentulu de infanteriă Orosz, anume Ionu Szerentsés, și în ziua de 16 Novembre, pe la 4 ore după améđi, amu întâlnitu în Valea Bradulu pe unu delu dinaintea satulu pe căpitanulu George Crișanu în mijloculu unei mulțimii de poporü în numărü cam la 600 de ómenii, armați parte cu puscii, parte cu furcii de feru și cu alte instrumente ¹⁾. Densu ne încunjură numai de câtü și după ce se rugă de pace i am întreatu în modulü urmatoriü :

„Când și cum s'a începutu rescóla acésta ?

„Rescóla acésta s'a începutu așa, că eu George Marculu din Criscioru m'am dusu în luna lui Iulie 1784 la Slatna și amu trasu în cărcima lui Váradi, și cărcimariulu de acolo cu numele Petru m'a întreatu, dacă amu fostu la Alba Iulia

¹⁾ Cu mai multe detairi descrie întâlnirea acésta Ionu Szerentsés în raportulu său din 21 Novembre 1784. Soldatulü acesta trecuse dela Slatna peste Buceșu în Zarandü, se întâlni în Bradu cu oculistulu Molnarü „și aici după unu scurtu intervalu, dice densulu, sosi ordinulu dela căpitanulu țeraniloru resculați, că eu dimpreună cu oculistulu să mergemü la densulu în Valea Bradulu, și așa amu plecatu îndată către Valea Bradulu, eu cu 4 husari și cu oculistulu Molnarü, dar când ne aflamü încă pe drumu amu trimisulu pe unu românü în Valea Bradulu să spună căpitanulu, ca să vină la capulu satulu cu unulu lângă densulu, de órăce și noi suntemü doi, căci pe husari i lasamü înapoi la o depărtare de 200—300 de pași, așa a venitü căpitanulu George Crișanu înaintea noastră cu câți-va inși lângă densulu, și l'amu întreatu de ce a făcutu revoluținea acésta, iar oculistulu Molnarü le dise, că densulu voiesce să arete cererile lorü consiliulu aulicu de rebelu și guvernulu, etc.“

și dacă nu am fost să mergem și noi Crișciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia, cari nu se înscriu vor rămâne iobagi, iar cei cari se înscriu vor servi împăratului ca soldați, și așa după trei săptămâni m'am dus eu George Mareulă la Alba Iulia în numele tuturor locuitorilor din comună, pe cari i luasem însemnați, și i-am înscris, dar când m'am întors de la Alba Iulia acasă am aflat pe servitorii mei în lanțuri și doi boi ai mei legați la dâmba mea Szebeni din Crișcior, din cauză, că am mers la Alba Iulia cu scrisoarea. În modul acesta s'a înscris toate cererile din ținutul acesta cum s'a înscris și țera întregă.

„De unde știți voi că țera întregă s'a înscris?”

„Horia, căpitanul nostru, pe care îl cunoscem foarte bine după nume, are o scrisoare de la împărat, și în puterea acestei scrisori omeni nu mai au să facă serviciu domnilor ci numai împăratului, fiindcă Horia a fost în persoană la Majestatea Sa și împăratul a trimis poruncă și guvernului, că noi să nu mai facem serviciu domnilor în măsura de până acum, dar fiindcă domni nu voiesc să asculte de porunca aceasta, așa a poruncit împăratul, că noi în tocmai ea și țera întregă să fim înscrisi ca militari...”

„Cum ați făcut adunarea și cum s'a început turburările aceste?”

„Horia ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mestécănului, și afară de aceea ne-a și scris, că dâmbul are poruncă de la împărat, ca să ne adune pe toți, și așa să venim cu toți la adunare, fiindcă are nise porunci, pe cari voiesc să ni le comunice, și așa ne-a întrebat dacă noi voim să ținem cu domni sau cu împăratul? Aceia cari voiesc să țină cu împăratul, să meargă cu dâmbul la Alba Iulia, ca acolo să asculte poruncile, ce au să facă mai departe, și așa am jurat cu toți la biserica din Mestécăn, și aveam acum să vedem, dacă mai servim domnilor, ori căpetăni armă, sau dacă comandantul (din Alba Iulia) ne dă alte porunci. Așa am plecat în 1 Novembre la 8

óre diminéța către Curechiu, dar Horia n'a fostu aici de față, ci numai George Crișanu, pe care-lu trimesese Horia...

„Ce arme ați avutu voi la începutu ?

„La începutu când amü plecatü să mergemü la Alba-Iulia nu aveamü în mâni de câtü bâtele nóstre, dar unii nici bâte nu aveaü.

„Care e cauza purtării acestei revoluționare a vóstre, purtare atâtü de culpabilă înaintea lui Dumnezeu și a ómenilorü ?

„Înainte de tóte ne rugămü în genuchí și cu lacrimi de prea grațiosulü nostru împëratü, ca să ne ierte, fiindü-că nouă ne pare rău de ce amü făcutü, noi ómeni sërăci și chinuiți de domni, apoi cu deosebire ne rugămü de împëratulü să bine-voiescă prea grațiosü a ne libera de jugulü iobagiei și să ne primescă în serviciulü împëratescü, așa după cum ne amü înserisü la Alba Iulia, fiindü-că de vomü ajunge să fimü iarăși supuși domnilorü, dênsii ne vorü trata în viitorü și mai rău și țera se va rescula.

„Însă dacă eü vă declarü, că Maiestatea Sa împëratulü nu voesce să fiți soldați și mai cu sémă acum, după ce a-ți comisü atâtea escese ?

„Daca împëratulü nu voesce să fimü militari, noi ne sunemü voinții și poruncilorü Maiestății Sale, dar să nu mai fimü iobagi. Să ne dee funcționari germani însă ungurii nici de cum mai multü.

„De ce voiți voi acum de odată să scăpați de domniivostrii, cari după cum se scie cu siguranță, vă aü făcutü atâta bine, vă aü apëratü, și când ați fostü în lipsă vă aü ajutatü în totü modulü ?

„Din caúsă, că domniivostrii aü reținutü tóte ordinele, ce le-a datü Maiestatea Sa împëratulü pentru ușurarea sërăcimii, și dênsii din contră ne-aü încăreatü cu serviciivostrii totü mai grele, unii luaü de la noi grâu, și alte bucate și pe lângă aceea dișme de la toți, așa încätü noi numai apa nu aveamü să o plătimü și cu toții mărturisimü sub jurământü, că la Păscii

și la Crăciunŭ trebuia fiă-care să le dămŭ 1 colacŭ, 1 urciorŭ, 1 luminare și o găină, și dacă vre unŭ iobagiŭ avea, să fiă cu iertare, doi porci, atunci domnulŭ i lua unŭ porcŭ, și dacă nu avea porci atunci de frică trebuia să cumpere unulŭ cu bani și să-lŭ dee domnului sĕu. Pe lângă aceea fiă-care iobagiŭ, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dee domnului sĕu pe fiă-care anŭ câte două cofe de untŭ, iar după ce ne-amŭ plânsŭ la guvernŭ în privința acĕsta înainte de asta cu 5 ani, amŭ primitŭ răspunsŭ, că să dămŭ numai câte o cofă de untŭ. Mai departe trebuia să facemŭ pe fiă-care sĕptĕmână câte 4 zile de lucru, deși unii nu aveamŭ în stăpânire de câtŭ a patra parte dintr'unŭ iugherŭ de pământŭ ¹⁾.

„Mai multŭ, unii domni ne sileaŭ să le aducemŭ lemne chiar și în sfânta noastră ȃi de Crăciunŭ, ȃicĕndŭ, că ce le pasă lorŭ de sĕrbătorile nĕstre.

„Iar dacă se întĕmpla să mĕră unŭ iobagiŭ, care avea o casă bună, atunci pe vĕduva o scoteau din casă afară dacă nu avea nici unŭ feciorŭ, și o trimeteau în temniță, ca să descopere exactŭ tĕtă averea, ce i-a rămasŭ de la bărbatulŭ ei, apoi i luaŭ tĕte și o trimeteau cu copii să-și capete pânea de tĕte ȃilele cum va putĕ și unde va putĕ. Chiar și în casulŭ dacă rămĕneau feciori minoreni, cari nu erau în stare să facă serviciile domnesei, domniŭ luaŭ și de la copii acești mici, pământurile și averea rămasă de la părintele lorŭ, și după ce cresceau mari i sileaŭ de ne nouă să le facă servicii, dar fără să le mai dee ceva din averea părinților lorŭ. De asemenea trebuiau și femeile să le facă diferite servicii, să tĕrcă și să țese pânză de inŭ, iar dacă o femeie nu scia să tĕrcă bine, trebuia să plătească cu bani alta în loculŭ ei.

„Și aceste sunt împrejurările, cari ne sileseŭ să rugămŭ pe împĕratulŭ ca să ne mântue odată de unŭ astŭ-felŭ de jugŭ.

„În fine ceremŭ să se desființeze arendile din ținutulŭ a-

¹⁾ Unŭ iugherŭ represintă ceva mai multŭ ca o jumĕtate de hectarŭ (sau 57 ari, 55 metrii □), prin urmare a patra parte dintr'unŭ iugherŭ face 1438 metrii □.

ceasta, și să rămână în mâna fiscului, de ore ce armenii, cari au luat moșii în arendă, voiesc să tragă, totu prin noi, celu mai mare folosu din moșiele aceste, și noi nu mai putemu suporta o astu-felu de stare.

„De asemenea ne rugămă să fiă lăsați în libertate toți aceia, cari au fostu prinși în timpulă acesteii mișcări.

S'au scrisu în Bradu în 17 Novembre în prezența unei mari mulțimi de poporū, așa că a fostu de față câte unu omu din fiă-care satu din totu ținutulū Crișului, și eu care am declaratū tôte aceste sub jurământu și în urma ordinului căpitanului meu punu degetulū și mă numescū :

„Georgia Mareculū.

„Ianoșu Gâlcia.

„Igna Adamuțu.

„Ionu Filipu.

„Ursu Boganu.

„Și noi subsemnați preoți constatămă aici în interesulū adevărului, că amū veditu și amū auditu tôte câte au scrisu aici pentru noi :

Eu namesnieu Popa Alexandru.

„ „ Popa Constandinu Turciu.

„ „ Popa Ionu Cloos.

„ „ Samuilu Popovicu.

„ „ Michaiu Popovicu.

„ „ Popa Giurgiulu Juncoianu.

„ „ Danila Popovicu.

„După ce subsemnatulū am ascultatū de la reseculați cele scrise mai susu, am trebuitū în urmă să le promitu, că voiu înainta autorității plângerile lorū, apoi în conformitate cu instrucțiunea, ce am primitu de la d-lu Brukenthal consiliariulū guvernului, le am declaratū limpede și lămuritu, că întręga purtarea lorū revoluționară este în contra voinței și intențiunilorū Maiestății Sale, că nu este cu putință, că Horia să fi pututu căpeta poruncă dela Maiestatea Sa, de ore-ce înălțimea monarhului nostru nu-î permite să aibă a face cu

unŭ omŭ așă de josŭ, că Horia i seduce, i înșelă și voiesce să aducă în cea mai mare nefericire nu numai pe ómenii adunați aici dar întréga națiune română, și de sigurŭ o va și duce. Apoi i am dojenitŭ seriosŭ și i am îndemnatŭ să rămână linisceți, fiindŭ-că întêmplându-se să nu asculte i vorŭ nimici și estermine trupele, cari sunt în mișcare pe drumŭ de tóte părțile. În urma acestora dênșii mi-au făcutŭ, ce e dreptŭ, totŭ felulŭ de promisiuni bune, și au întăritŭ promisiunile lorŭ punêndŭ jurământulŭ pe o cruce, ce o aveamŭ la mine în prezența căprariului Ionŭ Szerentsés amin-titŭ mai susŭ. Dacă dênșii vorŭ rămâné saŭ nu credincioși acestui jurământŭ viitorulŭ va arêta.

„Ionŭ Molnarŭ
„oculistŭ“¹⁾.

Așă dar cererile, cari le făcuse românii din Zarandŭ eraŭ identice cu cererile românilorŭ din munții Abrudului, și anume ântâiŭ, să fiă liberi de iobăgiă, și a dóua, militarisați.

Însă raportulŭ oculistului Molnarŭ nu amintesece nimicŭ despre alte dóue cestiuni importante, și cari formase de asemenea obiectulŭ acestorŭ consultări.

Anume este unŭ faptŭ pozitivŭ, că Molnarŭ a închiase cu românii din Zarandŭ unŭ armistițiu²⁾ de 15 zile și se obli-

¹⁾ Noi comunicămŭ raportulŭ acesta după textulŭ oficialŭ germanŭ, pe care 'lŭ predase oculistulŭ Molnarŭ comisariului Michaiŭ Brukenthal, iar de la Michaiŭ Brukenthal trecse la guvernŭ, la cancelariă și la împêratulŭ. În Bradŭ însă originalulŭ a fostŭ scrisŭ în limba română și Molnarŭ înaintase esemplariulŭ acesta episcopului Nichitiei, iar Nichitiei 'lŭ predede mai târziu contelui Iankovits. Acéstă împrejurare, că oculistulŭ Molnarŭ a prezentatŭ dóue rapórté, unulŭ în limba germană și altulŭ în limba română, a făcutŭ pe comitatulŭ Hinedórei să declare într'o petițiune către camera transilvană din 1791, că raportulŭ lui Molnarŭ a fostŭ schimbatŭ și falsificatŭ. (Az Erdélyi három nemzetekböl állá Rendeknek . . . jegyzökönyve, 1791. Ședința a 24 din 28 Februarie.) Dar întrégă deosebirea între aceste dóue rapórté consistă în aceea, că alineatulŭ din urmă (După ce subsemnatulŭ am ascultatŭ etc.) lipsese în originalulŭ românescŭ.

²⁾ Raportulŭ căprariului Szerentsés din 11 Decembre 1784. A se vedé pag. 236 nota. 2.

gase, că în timpul acesta le va aduce decisiunea guvernului, la cererile, cari le făcuse dênșii ¹⁾).

În urma acestui armistițiu căpitanul Crișană disolvă apoi numai de câtă trupa țeranilor din Zarandă și ordonă ăme-niloră săi, să mĂrgă pe acasă, și să rĂmână linisciti, să nu mĂi comită nici unĂ faptĂ revoluționarĂ, dar la cea de ĂntăiĂ porunceă să fiĂ gata cu toții să se adune și să esecute ordinele, ce le va da ²⁾).

Cu acĂstă ocașiune țeranii din Zarandă mĂi făcură încă urmĂtĂrele dĂuĂ cereri, ĂntăiĂ, cĂ nici unĂ ungurĂ să nu mĂi domnĂscĂ în Transilvania ³⁾. Oculistul MolnarĂ, ce e dreptĂ, amintescĂ și dĂnsulĂ în raportulĂ sĂu despre cererea acĂstă, dar dĂnsulĂ o presintĂ în forma ceva mĂi moderatĂ, țicĂndĂ, cĂ țeranii din Zarandă Ău cerutĂ, cĂ în casulĂ daca ĂmpĂratulĂ nu voiesce, ca ei să fiĂ militari, atuncĂ să le dee funcționarĂ germanĂ, dar ungurĂ nici de cum mĂi multĂ.

¹⁾ Cum autem innotuisset nobis . . . perceptis Petitoriis Punctis praedictus Dnus de Schultz vice-colonellus ab Horre, et Dnus Molnar a Krisan Dsurz appromissum habuerunt, in Pace tumultuantes perseveraturos, usque Resolutionem ab Excelso Regio Gubernio subsequendam. Ep. Nichitici cĂtre c. Iakovits, 23 Decembre 1784.—Iar protopopulĂ IosifĂ SĂnziana din Trestia, scrie episcopulĂ NichiticiĂ cu data Deva 21 Novembre: In quantum intelligere potui homines illi petunt responsum ad Puncta porrecta Domino Molnar, ajunt quidem, quod Molnar etiam deceperit illos, ex eo quod non attulit iisdem responsum, prout sponderat.

²⁾ Auf dieses BefĂlte der Capiten Krisan Gyorgye dass sich alle in ruhe sezen auch niemanden mer tĂdten . . . dass sich keiner nicht getraue zu schiessen . . . und auf ersten Befehl soll sich alles fertig halten um gleich beysammen zu seyn umb das anbefohlene zu vollziehen. RaportulĂ lui IonĂ SzerentsĂs din 21 Novembre 1784.

³⁾ Das wir keine Unterthanen seyn sollen, kein Unger soll nicht in 7-bĂrgen Regiren, Ihre MajestĂt soll nichts in Arrenda geben, wir wollen entweder Fiscalische Unterthanen seyn, oder das Gewehr haben. RaportulĂ cĂprariulĂ SzerentsĂs. Slatna, 21 Novembre 1784

A doua cerere ce o făcuse românii din Zarandă şi care de asemenea nu e cuprinsă în raportul lui Molnară era, că pe viitorii atât soldaţii din armata imperială, câtă şi particularii, cari voră călători prin Zarandă să aibă cu deşii ună pasportă românescă investită cu sigilulă împărătescă ¹⁾.

Aşa dar încă la anulă 1784 ţeranii românii din Zarandă doria să aibă limba română ca limbă oficială. Acestă dorinţă o esprimară mai ântâiă la Mestécănă, când luase decisiune, că George Crişană să-i înveţe eserciţiulă militară în limba română, şi adouă oră la Bradă, când ceruse pasporţe românesce pentru călătoriă, cari voră trece de aci înainte prin Zarandă.

XXIII. EPISCOPII NICHITICII, PETROVICII ŞI POPOVICII.

Dar cele mai importante serviciă pentru liniscirea revoluţiunii din 1784 le făcără guvernulă episcopii română.

Episcopulă Gedeonă Nichitică, venită numai de curêndă din Croaţia, ună omă, care avea să mulţumescă numai guvernulă din Viena înalta sa poziţiune în Transilvania, se aretă la momentă gata să pună autoritatea sa bisericescă în serviciulă politică.

Din Sibiiă episcopulă Nichitică plecă împreună cu comisarulă guvernulă. Ajunseră în 11 Novembre, în oraşulă Miercurea şi aici cu ocasiunea ună tîrgă de ţeră, publicară în două locuri în modă solemnă patenta guvernulă pentru liniscirea turburărilor. Totă odată episcopulă, după cum ne spune singură, puse în vederea ţeraniloră în modulă celă mai seriosă, că tôte svaturile reseculaţilor sunt false, sunt

¹⁾ A se vedé pag. 236 nota 2.

deșerte, sunt scornituri și nime să nu le dea nici o credință.

Din Miercurea episcopul trecu în Alba Iulia și aici cu ocaziunea unui târg de săptămână, dojeni pe țărani să se rețină dela orî-ce prădări, dela orî-ce aprinderi și atentate malițioase. Iar din Alba se întorse la Sebeș. Trimise circulare pe la toți protopopii și preoții din comitatele revoltate, dîcîndu, că a înțelesu „cu adîncă mîhnire, cu destulă scîrbă și simțitoare durere“ scirea despre turburările urmate în comitatul Zarandului, al Hinedorei și al Albei. Invită pe protopopii să călătorască prin comunele lor, să publice poporului patentele guvernului, să le citească circularele episcopului, să facă propagandă în contra lui Horia, să arete țeranilor cîtu de rele sunt faptele resculaților și să-i înduplece ca să rămîna linisciți. „Ce e alu lui Dumneđu, dați lui Dumneđu și ce este alu împăratului dați împăratului, prin care se înțelege, că la tîtă stăpînirea să fiă omul supus ascultătoriu,“ dîcea episcopul întru unu circulariu alu său.

Iar în altu circulariu din 16 Novembre, episcopul dîcea următoarele :

„Horia, căpetenia rebelșilor, nu încetază a face răutate și minciuni cari sunt în potriva lui Dumneđu și împăratului și în potriva legii și bisericii și blagosloveniei vlădicesci . . . . Decî noi cu numele împăratului poruncim, că nici unu român să nu îndrăsnescă a asculta minciunile lui Horia, nici să mîrgă la el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutoriu lui, nici ómenilor lui, nici pre ascunsu nici în arêtare.“

În urma acestor ordine se puse numai de cîtu în mișcare întregu clerul superioru din ținuturile revoltate. Protopopul Iosif Adamovici călători prin comunele din munții Abrudului și pe valea Arieșului, protopopul Iosif Sânziana prin comunele din ținutul Zarandului, protopopul Ion Popovici prin comunele băiăsesci de lângă Sécărămbu, Popa George din Băcia și Popa Solomonu din Visca în partea de

josu a Mureșului, strînseră peste totu locul pe preoți și pe țeranî i dojeniră, i amenințară, i intimidară, le înfățișară revoluțiunea ca o faptă imorală, necrestinescă și criminală, și pe mai multe comune le înduplecară numaî de cătu să rămână liniscite, iar pe altele le făcură să vaccineze.

Din Sebeșu episcopulu plecă la Orăscia și Deva, chiămă la dînsulu peste totu locul pe preoți și căte 2—3 ómeni din fiă-care comună, le puse în vedere pericolulu revoluțiunii și-i învită să asculte de ordinele guvernulu, să se supună domnilorū pămîntesci, să împlinescă serviciile iobăgesci, și dacă vre-unu preotū, i se părea suspectū saū neascultătoriū, cerea de la armată să-lă aresteze. Trimise la comisariulu Mihaiū Brukenthal în Sebeșu pe protopopulu Ionū Popovici, fostū vicariū episcopescū și rivalū alū seū în episcopiă, și ceru să-lū țină acolo, până se va linisci revoluțiunea, din causă, că vice-comitele Hinedórei și domniū pămîntesci n'au încredere în dînsulu, dicea episcopulu.

Aceleași influențe asupra poporulu urmară și din partea celorū-lalți episcopi.

Episcopulu Petru Petrovici din Aradū, Popovici din Verșetū și Ionū Bobū din Blajū, adresară și dînșii circulare clerulu și învitară pe preoți, că prin dojeniri suave creștinesci să îmblandescă inimele turburate ale poporulu

Iar episcopulu Petrovici din Aradū plecă în persónă în districtulu Hălmagiulu „ca să lumineze poporulu despre rătăcirea în care se află“.

Serviciile episcopilorū și ale protopopilorū români erau neprețuite.

În timpul acesta, nici funcționariī comitatelorū, nici comisariulu guvernulu nu se mai puteau apropia de ținuturile revoltate și nici nu mai aveaū vre-o încredere la poporū.

Episcopiī și protopopiī români supliniră în revoluțiunea acesta rolulu funcționarilorū administrativi, dînșii înfățișară poporulu țeranilorū patentele guvernulu, dînșii înfățișară poporulu revoluțiunea ca o faptă în contra lui D-deū și în contra

împăratului, dînșii făcură cea mai mare propagandă în contra lui Horia, dînșii intimidară pe preoți și pe țărani.

Dar nici unul din episcopii acestia nu făcură nici atăt pentru sërmanul poporū, câtū făcuse vice-colonelul Schultz și oculistul Molnarū, nici unul din ei nu avu curagiul și sentimentul de datoriă să informeze guvernul despre adevăratele cauze ale acestei revoluțiunii, despre crâncena sôrte a iobăgiei, despre starea insuportabilă a clerului.

Cătū de mare era distanța între aceste figuri timide și eternū nemuritoriul Clainū.

XXIV. SCHULTZ LA CÂMPENI.

În ziua de 19 Novembre espiră armistițiul de la Tibru și vice-colonelul Schultz promisese românilorū, că până în terminul acesta le va aduce decisiunea guvernului la cere-rile, cari le făcuse dînșii, anume: să fiă liberi de iobăgie, militarisați, și lăsați în libertate țărani închiși la Slatna și la Galda.

Br. Preisz comunică îndată raportul vice-colonelului Schultz cu guvernul transilvanū și-i ceru și părerea sa în privința condițiunilorū, ce le propusese țărani români.

Dar br. Brukenthal respunse: că e nedemnū, că nu se cuvine și va avea urmări rele, ca cineva să se lase în tratări cu ómeni, cari se afla în adevărată stare de revoluțiune mai înainte de ce dînșii se vorū fi împrăsciatū și vorū fi depusū armele, că acordarea celorū dōne condițiuni de ântâiū, liberarea de iobăgie și militarisarea, nici nu staū în puterea guvernului, iar în ce privesece pe țărani închiși la Galda, acestia sunt condamnați judecătorește, cestiunea lorū se află în apelū și prin urmare totū pe cale judecătorească trebuie să se resolve, că în fine tōte plângerile țăranilorū din

munți sunt vechi, și guvernul le-a supus la decisiunea monarhului dimpreună cu părerea sa.

Așa dar guvernul nu voia să scie de nici o concesiune. Nu voia nici chiar să lase în libertate pe iobagi, cari se aflau închiși la Galda și pentru cari sosise ordinul cancelariei aulice înă în luna lui Aprile 1784.

Dar cu toate aceste br. Preisz se decise să trimită de nouă pe vice-colonelul Schultz la românii din munții Abrudului.

De astă dată însă ordinul br. Preisz era, că vice-colonelul Schultz sub pretextul, ca să continue tratările de pace, să ceară a îndupleca pe căpitani să eșă afară din munți, eventual să cêră pe față de la țeranii, estradarea căpitanelor și depunerea armelor.

Acêsta era noua misiune a lui Schultz la Câmpeii.

În 19 Novembre vice-colonelul Schultz ajunse la Abrud și peste două zile avu la Câmpeii o întrevedere cu căpitani Horia și Cloșca, se întorse apoi la Sebeș și despre misiunea sa supuse br. Preisz următorii raporturi :

„În urma înaltului ordină am ajuns în 19 Novembre pe la 2 ore în Abrud și peste-va minute mi aduseră aci pe Horia cel tînăr, pe care-l cunoseam eu, și pe care-l arestase locuitorii din Lupșa în 19 Novembre dimineța, ziua hotărîtă pentru întrevederea de la Câmpeii.

„Eu mă referu de nouă la raportul meu din 19 ale lunii curente și anume, că prisonerul acesta este acela, cu care vorbisem eu în 12 ale lunii acesteia între comunele Cricău și Tibru, și care acum declară, că este Ursu Uibară.

„Întemplarea acêsta, care surprinse întregu ținutul, mă aduse în perplexitate și mă făcu să cred, că principalii căpitani saii voru veni cu o mulțime revoltată de omeni, saii nu se voru presenta de loc, și împrejurarea acêsta mă făcu să rămân peste nopte în Abrud.

„În ziua următoare, în 20 Novembre, însoțit de 20 husari continua drumul către Câmpeii, trecui prin comuna Cârpe-

nișu și după ce am ajunsu în Câmpeni întrebați pe români de aici, dacă a venitū erī Horia acolo cu cei alți partisași ai săi, și dacă dēnsulū a asceptatū aci pentru o anumită convorbire.

„Atātū primariulū câtū și întrēga comună mă asigurară, că Horia și Cloșca s'au înfățișatū erī acolo cu 40 de ómenī și aū întreatū după unū oficerū împērătescū, apoi s'a întorsū la domiciliulū sēu în Albacū.

„Eū esaminaī cu atențiune edificiele ruinate și făcūi recunóscerī despre posițiunea comunei, dar pe când 'mī întorceamū privirile asupra munților, ce se înalță către comuna Riu-mare, observaī, că o trupă mică de ómenī se cobóra călare pe unū délū la vale, trimeseī înaintea lorū doi soldași, ca să-ī întrebe cine sunt și unde mergū, și ei respunseră: acesta de bună-sémă trebuie să fiă oficerulū acela de la împēratulū, care a promisū să vină la noi și noi dorimū să vorbimū cu dēnsulū.

„Eū mă duseī maī aprópe și dēnsū se rugară: dacă Horia și locuitorī comunei potū să vină la mine, fiindū-că m'au căutatū erī și s'au întorsū iarăși acasă.

„Eū le răspunseī, că Horia și locuitorī comunei potū să vină la mine, fără împedicare, mâne în 21 Novembre și să ascepte răspunsulū, ce am să le daū.

Țēraniī aceștia se întórseră înapoi, iar eū mă duseī la Bistra să mă informezū despre spiritulū locuitorilorū de acolo, pe care-ī aflaī fórte induplecabilī și supuși la tóte ordinele mele.

„În ținutulū Cărpenișului și alū Câmpenilorū tóte băile erau în lucrare și țēraniī 'și continuaū meseria și mijloculū lorū de esistență cu spělarea aurului.

„Către séră mă întorseī iarăși la Câmpeni și peste nópte am rămasū aci, însă trebuie să observū cu supunere, că tótă nóptea aceea am auditū suffândū cu cornurile de vėnatū prin munții împrăștiati, probabilū că se da signalulū de adunare.

„În ziua de 21 ale lunii acesteia pe la 1 oră d. a. veni-
niră la mine primarii și jurații din Rîu-mare, din Vidra,
din Câmpeni, Bistra și Lupșa, și mi spuseră, că au venit în
urma ordinului și mă rugară să mă ducă la dînșii.

„Eū mă dusei pe șesul celū micū de la Câmpeni și or-
donaī, ca Horia și locuitorii comunelor să vină acolo. După
unū micū intervalū se cobori pe drumulū ce vine prin munți
de la Rîulū-mare o cētă în numărū cam de 600 de omenī
cu bâte în mână.

„Din trupa acēsta pāși înainte Horia saū Ursū Nicula,
Ionū Cloșca și vre o alți 12 omenī bătrāni, și descoperiră
cu toții capetele și stătură linisciți.

„Eū comunicaī adunării, că înalta autoritate mi-a ordonatū
să le facū cunoscutū, că bătrāniī și jurații împreună cu
cāpitaniī lorū să se înfățișeze pe ziua de 24 ale lunii aces-
teia totū în loculū unde amū avutū convorbirea de ântăiū,
în ținutulū Cricăulū și alū Tibrulū și unde vorū auđi în
persōnă porunea mai departe împēratulū de la generalulū (și
nēmțulū ¹⁾) care va veni acolo. Dar țēraniī, cari se aflaū
înainte mi respuseră, că dînșii singuri până la Cricăū nu
potū să facă drumulū acesta, iar dacā vorū lua cu dînșii și
pe locuitorii comunelor, cari se află acum aci, atunci nu
potū să stee bunī pentru escesele, ce le vorū comite cu
dusulū și întorsulū din cauza mijlócelorū indispensabile de
subsistență și a cuartirelorū.

„Eū le respusei de nou, că consciința lorū nu pōte să
fiă curată, de ore-ce dînșii nu se încredū să vină singuri,
și așa să mi declare sincerū, dacā sciū, că au păcătuitū prin
tōte faptele aceste nedemne, cāte le-aū comisū, și că și au
atrasū disgrația Maiestății Sale. La cuvintele aceste cădură
cu toții în genunchi strigāndū tare: recunōscemū, că amū pă-
cătuitū, ne rugāmū de Maiestatea Sa, să ne agrățieze și ne
supunemū înaltelorū sale ordine, ce vorū urma, în deplină

1) Cuvinte sterse în raportulū din archiva c. Iankovits.

încredere, că nouă amărăților de iobagi ni se va face vre ună ajutoriū.

„Amū fostū siliți să facemū pasulū acesta, ca să ajungă la urechile monarchului tristele nōstre împrejurări și rugăminte.

„La cuvintele aceste eū le amū răspunsū, că dacā dēnșii recunoscū, că aū greșitū, să-mī spună cine i-a sedusū la pasulū acesta ilegalū, și răspunsulū lorū fu, că țera întregă a făcut'o, că eū să vedū diferitele lorū rezoluțiuni, carī le aū adusū în originalū, dar în zadarū aū alergatū pe la tōte autoritățile țerei, căci totū n'aū pututū să obțină nicī o decisiune.

„Atunci Horia și Cloșea scōseră din traistele lorū nisece pachete de chārtii și-mī predarā mai multe rezoluțiuni de ale cancelariei aulice, scrise în limba latină și învestite cu numerī autentici.

„Eū învitatī pe locotenentulū Probst, pe care încă lū luasemū cu mine, ca să esplice adunării rezoluțiunile aceste și le arētai, că din conținutulū lorū dēnșii nu aū avutū nicī unū motivū să facā pasulū acesta, și că prin urmare aū fostū numai înșelați de ōmenī rebeli și spirite seducētore, și numai acestora aū să impute nefericirea, ce va cădē acum peste capetele lorū. De altmintrelea potū să alēgā pe cāti-va ōmenī din comunele lorū și să-ī trimitā pe diua de 24 Novembre la Sebeșū la reședința comisiunii instituite, ca să asculte porunca mai departe a împēratului. Auđindū numele Maiestății Sale împēratului cădurā de noū cu toți în genunchi, dicēndū, că vorū trimite pe bētrāni. Atunci de noū i întreprusei și le declarai, că după ce cu toți sunteți convinși că ați greșitū, trebuie să recunōsceți și aceea, că ați fostū înșelați de căpitaniī voștrii și cu greū veți putē dobēndi grația împēratului, dacā nu-mī veți împlini numai de cātū două condițiuni: ântâiū să predați în mânilē armatei totū felulū de puscī și arme, a două, să-mī estradați numai de cātū aici pe locū pe căpitaniī voștrii, carī vē aū sedusū și vē aū înșelatū, ca să-și pōtā lua pedēpsa meritată,

„La punctul de ântâiu, dênşii răspunseră, că eă vedă forțe bine, că dênşii nu aă nici o armă și totă ce aă în mâni suntă numai bâtele loră ordinară, iar pe acasă aă câte o pușcă saă două de vênată, dar dênşii chiar și la rescôla de de ântâiu aă fostă armaă numai cu topôră și cu furcă, afară de unii puțini, cară aveă și pușci.

„Iar la punctulă ală doilea mă declarară, că dênşii nu potă să-mă estradee pe nici ună căpitană, cu atâtă mă puțină fiindă-că dênşii nici n'aă căpitană, de ôre-ee tôte le a făcută țera, și foculă a venită peste eă din Crișă, și dênşii se aă unită numai cu Crișeniă și aă mersă cu eă până la Cricăă și Tibru, dar în urma poruncă împăratescă, care ne aă publicată tu acolo, ne amă întorsă înapoi la casele nôstre, unde ne aflamă și acum și asceptamă grațია împăratulă.

„Eă am persistată în cererile aceste, și când am vedută, că dênşii să escusa în continu, am începută să le vorbescă și mă repede, că de ôre-ee cărțile vôtrec sunt în mânilc acestoră doi ômenă, cară se afla înaintea mea și fiindă-că acestia înaintea vôtrec trebuie să fiă ômenă de omeniă, eă iaa cu mine pe ômenă acestia (arătândă pe bêtrânulă Horia și pe Cloșca) și-i ducă la marele generală, ca acolo în numele vostru dênşii să apere causa comună.

„Atunci întrega mulțime strigă cu sgomotă, că pe acești doi ômenă noi nu-i dămă, și o parte din eă să mișcă înainte, ca să mă ice în mijlocă, iar eă le ordonă să nu facă sgomotă și să rămână liniscă pe locă. Sgomotulă ținu, ce e dreptă, câtă-va timpă, dar nu se mă mișcară din locă și apoi dojenindu-i a două ôră se liniscă cu toții.

„Pe când ținea sgomotulă acesta, Horia bêtrânulă se retrase în mijloculă mulțimă și lăpedă cojoculă celă lungă, care-lă avea pe dênsulă și nu l'amă mă putută deosebi dintre eă-lalți, iar Cloșca rămase lângă mine nemișcată. Eă întrebă apoi adunarea, dacă li s'a publicată patenta împăratescă, și eă răspunseră, că da, apoi ordonă locotenentulă Probst, să le o publice de nouă și am dată ună esemplariă din pa-

tenta tipărită a guvernului în mânilor lui Cloșea și a preotului din Rîu-mare dîcîndu-le: că în fața nefericirii ce ve ascéptă să nu puteți dîce, că n'ați cunoscut-o, primiți-o acum din mânilor mele, mergeți acasă, consultați-ve linisciți și ve supuneți înaltelor porunci.

„Ei mă asigurară, că voru face tôte, dar Horia nu se mai arătă, apoi trecură peste munți, iar eu mă continuaî drumul către locul destinațiunii mele.

„Aceste sunt, ce am să raportez cu supunere în urma ordinului ce l'am primit. Sebeșu în 24 Novembre 1784.“

Dar ce avea să ascepte deputații muntenilor, dacă se înfățișau la Sebeșu, ne-o spune însuși comisariul Michaiu Brukenthal într'unu raportu alu său către guvernul transilvanu.

„Daca deputații țeranilor resculați, dîce dînsul, se voru înfățișa mâne aici (25 Novembre), după cum mă comunică Schultz, ceea-ce eu mă îndoiesc, atunci pe lângă condițiunile, ce le-a pusă vice-colonelul vomu adauge și aceea, că dînsii să restituie lucrurile luate dela nobili, vomu ține aici pe câți-va din deputații aceștia ca ostatici, vomu prinde pe mai mulți ca garanți și-i vomu trece pe toți într'o listă“ ¹⁾.

Acesta era așa dar rezultatul fatalului armistițiu dela Tîbru, timpu perdut pentru revoluțiunea din 1784.

Țeranii cređuse, că tratările de împăciuire ale armatei erau seriose, și atunci când dînsii se aflau aprópe în mijlocul țerei, la porțile Aiudului și ale Turzii, când frica și spaima cuprinsese nobilimea în tôte părțile, când iobagi peste totu locul asceptau cu doru cetele resculaților, când trupele țeranilor cresceau și se înmulțiau pe fiă-care ți, când

¹⁾ Wenn ferner in Folge gedachter Auskunft des H. Obrist Lieutenants die Deputierte derer Tumultuanten Morgen hier erscheinen solten (an welchem jedoch zu zweifeln ist) so werden wir . . . . etliche als Gaisel hier behalten, noch mehrere aber gleichsam als Caventen ausnehmen lassen, und solche in ein Verzeichniss zusammen tragen. Comisariul M. Brukenthal, Sebeșu 24 Novembre 1784.

armata era puțină în Transilvania și br. Preisz nu putea să începă nici o acțiune în contra lor, atunci nefericiții iobagi fură de nou amăgiți și înșelați, disolvară trupele, părăsiră terenul ocupat și se întorseră acasă.

Și care era situațiunea Transilvaniei în timpul acesta? Ne-o spune însuși guvernul.

„Mulți iobagi, mai cu seamă români, dice br. Brukenthal către împăratul, chiar și în ținuturile liniscite și cele mai depărtate de teatrul revoluțiunii și îndreptau atențiunea lor asupra succesului revoluțiunii, ei credeau și aplaudau cu bucurie falsele amăgirii, și începură pe ici și cole să denege dările și robotele, și să refuze chiar contribuțiunea, și prin acosta frica nobilimii se mări și mai multă“ ¹⁾.

De altă parte spiritul revoluțiunii începu numaî de câtă a se manifesta și în Ungaria în comitatul Beregü, în orașele Hăiducilor, în ocele Maramureșului, în comitatul Bihorul și în Bănatul Severinului ²⁾, iar în Transilvania cu deosebire în comitatul Cetății-de-baltă ³⁾ și în ținutul Sighișorei.

Împăratul Iosifü, vedându, că pericolul revoluțiunii amenință și orașele Hăiducilor ⁴⁾ și ocele Maramureșului,

¹⁾ Raportul din 30 Novembre 1784.

²⁾ Relatam est mihi Populum in Processu Oraviczensi, praesertim in tractu Szaszkensu nonnullorum magistratuum dura agendi ratione commotum esse, ut metuendum sit ne in Turbam erumpat. Conte Iankovits către vice-comitele Cărașului Ignatü Madarasz. Timișóra 30 Novembre 1784.

³⁾ Küküllöer Komitatstafel d. 17. Noch ist hier alles ruhig, doch ist das Volk übel gestimmt, und wartet nur auf einen Anführer. Die Popen trugen an sich zu versammeln, es ward Ihnen verboten, es ohne Vorwissen des Komitates zu thun. Ms. Analecta ad Historiam seditionis.

⁴⁾ Hăiducii din Ungaria (Haidones) erau pe la începutul secolului alü XVII-lea unü felü de militari pedestrii, ómeni vagabunđi, cu capul amána și îndrăzneți, după cum le dice Benkö, și fórte temuți pentru incursiunile lor în Stiria și Austria de josü. Principele Transilvaniei

trimise numai decătū aici în numele său pe Iosifū Mailath, vice-președintele camerei, și-lū autorisă să facă tôte dispozițiunile, câte va afla cu eale, dar fără să provóce sgomotū și senzațiune ¹⁾).

În comitatulū Bihorulū trei preoți români publicară sătenilorū, că pe viitoriū fiă-care țeranū are să fiă soldatū și de aci înainte nu vorū avé să plătescă mai multū de câtū unū singurū florinū contribuțiune pe anū.

Unulū din preoții aceștia, cu numele Popa Ionū din Lehecenī, strigă în piața Vaseaulū, când li se publică ordinulū de liniscire alū comitatului: „De ar aduce Dumneđeū pe resculați aici, căci de nu va fi mai bine, mai rău nu póte să fiă,” și „lasă protopópe să ardă, că și așa a lorū a fostū.“

Preotulū românū din Mică-Sasa în Transilvania, călcă în picioré patenta guvernului, ce i o trimise sub-prefectulū, ea să o publice țeranilorū. Popa Vasile din Penticū lângă Bistrița, convocă pe sătenī nóptea la biserică, le comunică o

Stefanū Boeskaī (1605—1606), pentru serviciile militarī, ce i le făcuse Hăiducii, i nobilită pe toți, i înzestră cu privilegiū și le dede ca locuințe mai multe orașe din Ungaria de susū, din cari mai esistaū în secululū trecentū în comitatulū Sabolțū încă următórele: Vámos-Pirts, Hatház, Nánás, Rác-Böszörmény, Szoboszló și Dorog. Hăiducii aceștia aveaū o jurisdicțiune separată de a comitatului și eraū guvernați de unū căpitanū propriū alesū din sinulū lorū. Cf. Benkő, Transsilvania, Ed. 1778. I. pag 254. 572.—Approbatæ Const. P. III. Tit. 86.

¹⁾ Ioseph der Zweyte, etc. Damit jenes Uebel, welches man in Beregher, und Marmaroscher Comitæ wie auch den Hayducken Städten, wegen einer zu besorgender Empörung laut einlaufenden Berichten zu befürchten scheint, durch die zu dessen Dämpfung vorzeitig zu wählenden Mittel nicht etwa noch ärger werde; haben wir zu entschliessen geruhet dass dem Vice Kammer Praesidenten von Majlath, . . . in unseren Namen von Euch Liebe Getrene sogleich aufgetragen werde, jenes zu veranlassen was er den Umständen am angemessensten findet, ohne unnützen Lärmen und Aufsehen zu machen. Wien der 25-ten Dec. 1784. Ioseph; Graf Franz Eszterhazy, Paul v. Slavy. Ordinū către locotenența din Buda.

scrisóre a lui Horia, în care primulú cãpitanú le fixa o ñi, când va sosi la dênþii pe la meðulú nopþii, ñi chiar daca nu va puté sã vinã, ñicea Horia, sãtenii sã fiã gata la terminulú fixatú, sã deé signalulú cu tragerea clopotelorú, ñi sã nãvãléscã asupra curþilorú nobilitari. Revoluþiunea acésta era sã începã peste câte-va ñile. În comuna Paloþú din þitulú Cohamulú, se adunã în secretú vre-o 30 preoþi români ñi deciserã sã începã ñi acolo revoluþiunea, anume sã méréã mai ântãiu asupra Sighiþorei, apoi asupra Ibaþfalãului ñi de aci înainte unde vorú puté. Mai multe sate din comitatulú Cetãþii-de-baltã ñi doué sate din comitatulú Fãgãraþului cercarã sã capete arme dela Sighiþora ñi trimiserã deputaþi la Horia în munþii Abrudului ¹⁾.

Spiritele erau peste totú loculú în ferbere. În tóte pãrþile se auþiaú numai consultãri, murmure, strigãri, ameninþãri, ñi toþi doriaú cu bucuriã sã scape odatã de jugulú celú crãncenú alú iobãgiei.

Aþa, cã în cele 8 ñile dacã nu se închiãia armistiþiulú simulatú de la Tibru, aprópe toþi iobãgii români din Transilvania erau revoltaþi.

Dar armistiþiulú din 12 Novembre împedecã orí-ce acþiune mai departe a þéranilorú ñi revoluþiunea romãnã intrã acum într'o nouã fasã, din ofensivã trecu la defensivã.

¹⁾ Den 24 Dec. General-Commando 22, übergibt eine ihm vom Savoyischen Regimente zugekommene Originalanzeige des Kükülöer Comitatus, nach welcher verschiedene Dörfer dieses und 2 Ortschaften des Fogarascher Comitatus Abgeordnete an Hora geschickt, dass ferner in ebendenselben mittelst der Popen ein Reisegeld für Hora gesammelt werde, und dass diese Ortschaften zu Schässburg Gewehr einkaufen versucht. Es sind einige von Savoyen in diese Dörfer commandirt worden. Ms. Analecta ad Historiam seditionis.

XXV. INSURECȚIUNEA NOBILIMII.

O singură obligațiune avea nobilimea din Ungaria și Transilvania, anume să apere statul când era chemată de rege sau de principe, și acesta se numea insurecțiune.

Insurecțiunea era de două feluri, generală, când toți nobilii cu toți iobagii lor, toți sașii și secuii erau obligați să meargă în persoană la rebel, și insurecțiunea era particulară, când peste tot se cerea un contingent mai mic de miliție, când nobilul putea să trimită la rebel și un substitut în locul său.

Br. Brukenthal vedându că situațiunea în Transilvania devine din ce în ce mai gravă, că revoluțiunea se estinde cu o vehemență și rapiditate extraordinară, fu de părere să proclame numai de cât insurecțiunea generală a nobilimii.

Dar br. Preisz, vechiul militariu austriac, nu voia să vedă arme în mâinile cetățenilor. Densul nu voia să mărească dificultățile, să provoace în Transilvania un război intern național, și astă-fel se opuse acestei măsuri neoportune și extreme.

Br. Brukenthal însă, răpit de curentul nobilimii, provocă insurecțiunea chiar și fără învoirea comandantului general. Densul fără să aibă în vedere că numai suveranul era în drept să o facă, scrisese comitatelor, că în interesul apărării proprii, funcționarii pot să cheme sub arme pe nobili și pe posesori ¹⁾.

¹⁾ Despre această autorizare amintesc comitatul Clujului în petițiunea sa către împăratul Iosif din 6 Martie 1785, zicându: *In hoc itaque succursus militaris defectu, nisi capita nostra ultro furori Plebis obijcere voluissemus necessario in campum prodeundum et arma vel invitis arripuenda erant. Annuente nobis . . . . regii Gubernii Decreti textu in verbis sub finem puncti 6-ti: Officiales ubi necessarium existimabant Nobiles quoque, et Possessores ad securitatis curam sibi asciscere poterunt . . . sed praetermisso*

În urma acestei permisiuni comitatele din Transilvania începură numai de câtă să proclame insurecȚiunea nobilimiȚ.

Începutulă lă făcu comitatulă Albei.

În 11 Novembre, vice-comitele din Alba, Ladislaă Ballo, scriseră guvernului transilvană, că nobilimea de acolo în interesulă apărării proprii, a apucată armele, ca în casă de lipsă să fiă de ajutoriă armatei imperiale.

Br. Simeonă Kemeny, comitele comitatului, ceru arme de la comandantulă fortăreȚei Alba și primi din magazinele cetății peste 2000 puscă și pistole și la 1900 patrone, pe cari le distribui populațiunii ungureșă din Alba Iulia, Aiudă, Șardă și Vințulă-de-josă. Cetățenii și nobilii din Aiudă începură îndată să facă exerciții militare și să probeze cum să execute ataculă asupra româniloră, în casă dăca va fi de lipsă.

După Alba urmă comitatulă Clujului.

Nobilimea de aici se declară și dēnsa în stare de resbelă, încinse vechile arme, puseră caschete roșii pe capă, și făcură uniforme și se organizară milităresce. Femeile nobile din Clujă, ca să escite și mai multă sentimentulă de resbelă, se îmbrăcară și dēnsele în costumă naȚională ungureșă, purtândă pe capă cépsa saă căiȚa ungureșă.

Contele Ionă Csáky, comitele comitatului, luă titlulă de

etiam hoc praeaudati R. Gubernii indultu praelegebat clarissimus Approbatarum nostrarum Constitutionum Pars 3-tia tit. 76., Articulus sextus, quo in repentinis, qualis erat noster, casibus Nobilitas absque etiam Principis mandato arma corripere et in campum prodire jubetur.— Despre acēstă permisiune saă ordină ală guvernului, amintescă și nobilimea din comitatulă Cetății-de-Baltă în scrisorea către locuitoriă din Bogacia. Ms. Analecfa ad Historiam seditionis: Die Edellente des K. K. Komitatens waren armirt, und befohlen unter dem 17 Nov. zufolge der vom Gubernio befohlenen Insurrection des Adels und freyen Leute den Einwohner von Bogáts nach Gálfalva 50 gut bewafnete Männer zu schicken. Unterzeichnet waren als Kommandanten Gr. Ladisl. Bethlen und Gr. Ladisl. Thodalagi.

supremă beliduce, br. George Bánffy vice-beliduce, se împărțiră apoi în trei trupe și plecară la resbelu.

În comitatul Hinedórei se formară de asemenea mai multe cete de nobili armați. Unele se puseră în stare de apărare în comunele Puiú, Pescéna și Densușú, iar altele plecară asupra comunelor rescutate.

Propaganda de insurecțiune se începu acum în toate părțile. Unú comitatú invita pe altulú să apuce armele în contra țeranilor români, cari s'au conjuratú pentru stingerea nobilimii și a gintii unguresci.

Nobilimea din comitatulú Cetății-de-baltă se puse și dēnsa în arme sub comanda conțilorú Ladislaú Bethlen și Ladislaú Toldalagi.

Cetățenii și nobilimea din Tērgulú-Mureșului se împărțiră în cavaleriă și pedestrime și plecară cu sgomotú mare la resbelú.

Comitatulú Haromseculú scrisse guvernului, că nobilimea de acolo a decisú să se ridice și dēnsa, și să plece în ajutoriulú nobililorú din ținuturile revoltate. Totú asemenea făcu și comitatulú Odorheiului.

Pregătirile de insurecțiune se începură numai de câtú și în Ungaria.

Adunarea comitatuluiú Maramureșú decise să compună o armată de 400 pedestri și 200 călăreți din locitoriú comitatuluiú. Cetățenii din Baia-mare apucară și dēnșii armele și începură să facă exerciții militari.

Comitele din Sabolțú, contele Mihaiú Sztáray, propuse cancelariului din Viena insurecțiunea nobilimii din tótá Ungaria.

„După legea din 1715, dīce dēnsulú, Palatinulú póte, mai multú dēnsulú trebuie, și în casú când nu există Palatinú, póte Judele Curiei și Primatulú țerei să convóce pe prelați și pe baroni, pe comitate și orașe libere și cu învoirea Maiestății Sale să ordóne insurecțiunea pentru casulú acestei necesități neasceptate. Iar în casú dāca insurecțiunea acēsta nu se ar afla necesară, saú ar fi împedicată, atunci fiindú-că

însuși dreptul naturii permite fiă-cărui o legitimă apărare, Maiestatea Sa să permită ca comitatele să se ajute împrumutată cu trupe și celelalte de lipsă. Să nu se témă Maiestatea Sa de credincioasa sa nobilime, să se témă din contra de plebea noastră, care se pôte numi unū monstru înfricoșatū cu mai multe capete¹⁾, care în tôte actele sale nici o dată n'a fostū condusă, și nici nu pôte să fiă condusă de sentimentulū onorii de credință, de iubire față cu patria și de pietate către altare și vetre“.

Dar pe lângă totū entusiasmulū oficialū, comitatele nu fură în stare să compună din sînulū nobilimii o trupă mai însemnată de luptători.

Beliducele nobilimii din Clujū, contele Ionū Csáky, scrisse comitatulū Satmarū să-i trimită unū ajutoriū de 50 călăreți, dîcîndū, că de nu vorū avé puteri mai multe, puteri ce dênșilorū întru adevărū le lipsescū, atunci întrégă nobilimea Transilvaniei și succesivū nobilimea din comitatele vecine ale Ungariei, va trebui să cadă jertfă furiei atătū de escesive a acestei mulțimi revoltate²⁾.

Nobilimea din comitatulū Cetății-de-baltă, ceru unū ajutoriū de 50 ómeni armați de la comuna Bogacea³⁾. Dar în

¹⁾ Non metuat Majestas fidelem Nobilitatem suam, metuat Plebem nostram, quae immanis multorum capitum Bellua dici potest. Scrisórea din 10 Dec. 1784, in Tudományos Gyűjtemény, 1821 II 73-86.

²⁾ ex quo sapienter pervidebit Inclyta Universitas rem eo jam devenisse, ut nisi majoribus viribus, quae nobis profecto desunt retundendis . . . horum conatibus incumbamus, universam Principatus hujus, et quod consequens est vicinam quoque nobilitatem insolentissimo multitudinis huius furori brevi sacrificari sit necesse. Scrisórea contelui Ionu Csáky din castrele de la Gilău, 2 Dec. 1784.

³⁾ Contele Alesandru Bethlen comitele comitatulū Cetății-de-baltă, încă serie în 16 Novembre cancelariulū Eszterhazy: „Până la liniscirea completă a acestui resbelū de tâlharī, voiescū să ținū resculatū nobilulū comitatū cu puțina nobilime, care a eșitū în castre“.

fine, spre mai mare siguranță, întrégă nobilimea de aici se retrase în orașul Têrgul-Mureșului¹⁾.

Cetele acestea ale nobilimii, neputându să începă o expedițiune regulată asupra țeranilor din munți, și de altă parte nevoind să se mărginescă numai la apărarea proprieă, începură în timpul armistițiului să facă resbelu cu țeranii pe drumuri, cu țeranii cari nu se afla în stare de revoluțiune, cari nu ataca și nu făcea nici o rezistență, năvălia pe neaseptate asupra comunelor liniscite, ataca, tăia și pușca pe ómenii pe drumuri și pe strade, pătrundeau în casele țeranilor și ale preoților, i bătea, i terorisau, le deschidea lățile și sub titlu de despăgubiri, le lua bani²⁾, ducea cu dênșii vitele țeranilor³⁾, i despoia de bucate și de fênă, pentru dênșii, pentru servitorii și caii lor⁴⁾, strîngea pe țeranii cu grămada, vinovați și nevinovați, bărbați, femei și copii, și în modu victoriosu i ducea ca prizoneri în închisorile comitatelor. Așa că insurecțiunea nobilimii de la 1784, degeneră într'unu resbelu de bande înfuriate cu populațiunea liniscită și nearmată a țeranilor, în despoiarile și atrocitățile cele mai brutale.

Administratorul fiscalu din Hinedóra raportéză în acéstă privință:

„În 11 Novembre, dice dênșul, sosi scirea, că nobilimea, care a plecatu asupra țeranilor reseulați a pușcatu în

1) O petițiune a nobilimii din 24 Novembre 1784, adresată guvernului transilvanu, e subsemnată astu-felú: *Tabula Regia Indiciaria, supremus Comes Tabulaque continua Comitatus de Küküllö cum Maros uniti, Magnates item et Nobiles securitatis gratia in civitatem M. Vasarhely confluentes.*

2) Archiva contelui Iankovits No. 507. — Raportulu comisiunii din Aradu, 8 Dec. 1784.

3) Archiva contelui Iankovits No. 323.

4) Raportulu vice-colonelului Karp către comanda generală, 21 Decembrie 1784 — Totu asemenea ordinulu guvernului transilvanu către comitatulu Chjulu din 27 Ian. 1785 No. 459, și scrisórea contelui Iankovits către același comitatu, 5 Febr. 1785.

Pescișu pe doi țerani, despre cari de altmintrelea nu se scie, daca au fostu și dênșii în societate cu țeranii resculați, sau că venise acolo numai pentru afacerile lor particulari, și așa i voru fi ucisă fără să fiă vinovați, de oră-ce nobilii iritați nu mai cruțau nimic ce le cădea în mână, și nici nu-și mai luară timp să deosebescă pe cei vinovați de cei nevinovați. Totu în acea zi un nobil cu numele Iosif Buda atacă pe drum cu armele în mână pe un murariu alu fiscului și-i luă banii ce-i avea la dênșulu în suma de 55 fl. Murariulu acesta s'a plânsu aici la administrațiune. Amu chiămatu apoi pe Buda să răspundă și i-amu cerutu să înapoieze banii ce-i luase, pe cari dênșulu i-a și restituitu. Dar trebe să observu aici, că nobilimea, care s'a armatu și plăcă asupra țeranilor, comite o mulțime de inconveniențe și cruțimi neumane, prin cari rēlul acesta se ațîța și mai multu. Afară de aceea se vorbesc lucruri despre unii nobili, cari arată, că dênșii au mai multu în vedere prada și cupiditatea de câtu restabilirea liniscii¹⁾. În fine pe fiă-care zi sosesc sciri, că mulți țerani persecutați au fugitu de frică prin munți și stau ascunși pe acolo, iar hutmanul din Muncelul-mic mi-a relatatu în ziua de erī, că nisece femeii fugite și persecutate s'au scoborit cu copiii la sinu din pădurea Muncelului-mare și l'au rugatu să le dea mijlōce de subsistență“.

În același timp Ladislaū Ballo, vice-comitele Albei, scrie comitatului Hinedóra:

„În ce privesce datorința noastră noi încă nu am rămasu înapoi. După ce am luat cu noi câți-va soldați viteji din

¹⁾ Nur muss man hier anmerken dass durch die bewafnete, und ausziehende Edelleute viele Inconvenienzen, und unmenschliche Grausamkeiten geschehen, die das Uebel gewiss nur immer mehr anfachen. Es werden sogar von einigen Geschichten erzehlet, die da anzeigen, dass sie mehr das Beuthmachen, oder die Habsucht als die Herstellung der Ruhe zum Augenmerk haben. Administratoriulū Iosif Leitner către Tesaurariatū, 14 Novembre 1784.

regimentul Toscana, amă prinsă în Trăscău 140 de inși și amă ucisă 6, în Ighiu amă prinsă 13 și amă ucisă 9, în Cetea și în Geoagiul-de-susă amă prinsă 12 și amă ucisă 4.“

Totă dânsulă serie în 21 Novembre către ună conte unguresă:

„În proporțiune cu numărulă celă mică ală națiunii năstre am adunată lângă mine vre-o 100 de inși, și voi amă să mă unescă cu alți 50 de nobili armați din Ighiu, apoi să mă iaă cu mine pe căpitanulă Multz din regimentulă Toscana cu 25 de husari și împreună să mergemă prin munți ca să persecutămă până la mărte pe turbații de tâlhari, cari se scaldă în sângele nostru, dar cu durere și of! cu ce amară durere a inimii am trebuită să mă convingă... că de și husari unguresci bunți la inimă ară fi voită să sbore cu totă bucuria, ca să stingă pe tâlhari aceia, cari ne sugă sângele nostru, dar cu tôte aceste aă fostă împedeați în bunulă loră scopă prin ordinele venite de la comandă, că nici într'ună chipă să nu vină cu noi prin munți după tâlhari, măi multă, chiar și în casulă daca tâlhari voră veni pe aici, dânsii număi să-i alunge înapoi dar să nu-i omore, să nu-i taie... De altmîntrelea Ilustritățile văstre trebuie să aveți în vedere, că plebea cea sălbatică nici o-dată n'a putută fi guvernată și nici nu pôte fi guvernată fără frêu tare, că prisoneri, cari i-amă făcută până acum și ală căroră numără trece peste 300 de inși trebuie pedepsiți în conformitate cu legile patriei, cari amenință cu mărte pe acela, care comite ună furtă în valóre de 3 fl.“

În urma acestui resbelă neumană cu populațiunea liniscită și nearmată a țeraniloră închisorile din Aiudă, din Alba și Deva se umplură de prisoneri.

Dar cum trata nobilimea cu prisoneri aceștia, trece peste ori-ce închipuire.

Mulți dintre țeranii aceștia nefericiți, loviți de violen-

tele nobilimiî cădeaă morți pe drumuri saă în lăuntruă orașeloră, iar unii periaă de fôme, de sete și de bătăi în închisorii.

Despre ună faptă întru adevără revoltătoriă întêmplată cu prisionerii din Aiudă ne relatăză contele Teleki ¹⁾ următorele:

„Mulți dintre țeraniî resculați în Sân-Georgiulă Trăscăuluî aă fostă tăiați, mulți aă fostă răniți și aduși ca prisioneri la Aiudă, și din aceștia mulți aă murită pe drumă saă în orașă. Unulă și dede sufletulă pe stradă lângă o fântână cu rôtă, și rêmase acolo până când gâdele i legă capulă de piciore și-lă duse cu o prăjină afară din orașă. Iar pe cei-l-alti prisioneri i închiseră în pivnița luî Bodor în față. cu fortăreța, dându-le pe fiă-care și câte ună funtă de pâne și apă. Dar încă în decada a treia a secululuî presentă, pe când scriitoriulă acestoră șire (Teleki) se afla ca studentă în Aiudă, se vorbia în generală, că ună individă ôre-care, lipsită de sentimentulă umanitășii, astupă nôptea cu paie pe din afară ferestile pivnișei și în diminăța următore aflară pe miserii arestanți nădușiți“ ²⁾.

„Împrejurările ne mai aușite iesă la lumină, serie contele Iankovits către comitatulă Hinedórei. Prisionerii esaminați în ziua de 2 Ianuarie 'mă descoperă, că mulți din ei arestați încă mai înainte cu 8 sêptêmâni, de abia aă putută scăpa să nu móră de sete, de când sunt aduși și aruncați în închisorile de aici, că neputendă dênșii să capete apă în modă

¹⁾ Teleki, A Hóra-tamadás, 50.

²⁾ Despre întêmplarea acêta, amintesce și „Điariulă revolușioniî luî Horia“, susține însă, că româniî se aă ucisă singuri unii pe alții. „În Sân-Georgiulă Trăscăuluî, șice Điariulă revolușioniî, 6 inși aă cădută morți, unii aă fostă răniți, iar 138 aduși ca prisioneri în închisorile Aiuduluî. Aici i închiseră în nisce pivniți, dar țeraniî incepură să se certe, să se bată și căți-va se uciseră unii pe alții“ Comunicarea acêta însă, și anume, că ună numără mai mare de țeraniî să se fi ucisă singuri unii pe alții în închisorii, estă cu totulă neverosimilă. Judecândă

gratuită a trebuit să plătească Judelui de închisori câte 8 groșițe pentru ună caucă de apă, și 4 cr. pentru o vadră, că într'o singură noapte a murit dintre ei 7 inși, ómeni, cari se rugau să le dea apă, dar aceia cari n'au putut să plătească nici n'au căpătat să bea. Nu se póte ascunde din nici un punct de vedere, ȳice contele Iankovits, că modul acesta de a trata cu prizonerii este contrariu orí cãrei umanitãți“¹⁾.

Înainte de a încheia acestú tristú capítulú despre atrocitãțile, ce le comise nobilimea resculatã cu populațiunea țeranilorú, mai trebuie să amintimú aici și despre premiele ce le puserã funcționarii din Slatna pentru prinderea saú nimicirea cãpitanilorú.

Fãrã nici o autorizare legalã, oficiulú montanú din Slatna publicã unú premiú de 2000 fl. pentru acela, care va prinde pe Horia viu, și 1000 fl. care 'lú va aduce mortú, 100 de galbiní pentru Ionú Horia viu și 50 galbiní mortú, 500 fl. pentru prinderea lui Cloșca și Birla și 30 fl. pentru prinderea emisarilorú²⁾.

Dar pânã acum — în 17 Novembre — scrie subprefectulú din Slatna, nu s'a aflatú nime, care să punã mâna pe acești doi corifei, pe Horia bêtrânulú și Horia tînêrulú, cari âmblá în continu însoțiți de trupele lorú³⁾.

dupã estrema iritațiune în care se aflau funcționarii comitatului Alba (și probã destulú de evidentã sunt scrisorile vice-comitelui L. Ballo) se pare, cã funcționarii comitatului nu erau cu totul străini de asasinatulú acesta.

1) În 28 Decembre comandantulú generalú din Sibiu scrie contelui Iankovits „cã prizonerii din Alba Iulia, dacã vorú fi tratați și de aci înainte totú astú-felú, atunci vorú trebui să piêrã cu toții într'unú modú miserabilú din cauza relei subsistențe“.

2) Raportulú subprefectului Efraimú Enyedi cu data Slatna 17 Novembre 1784, și serisórea lui Andreiú Zelenkai magistrulú mu țilorú, din 20 Novembre a aceluiași anú.

3) În 15 Novembre trei husari din Slatna cercarã să prindã pe Horia celú tînêrú în comuna Mogoșú, dar fãrã rezultatú. Anume cãpi-

XXVI. ÎMPĂRATULŪ IOSIFŪ ȘI REVOLUȚIUNEA.

Cea de ântâiū scire, că țĕraniū români se aū revoltatū în Zarandū sosi la Viena în ziua de 12 Novembre diminēta.

În timpulū acesta telegrafele și drumurile de fierū lipsiaū, iar comunicaținea dintre Sibiū și Viena, pe drumurile cele rele ale Transilvaniei, pe puste de pline de noroiū ale Unga-

tanulū Richard din armata imperială, care în timpulū acesta se afla cu o trupă mai mică de soldați în Slatna, trimise în 15 Novembre trei husari în comuna Mogoșū să ducă și acolo patenta, ce o adresase guvernulū către țĕrani pentru liniscirea turburărilor. Soldații aceștia ajungēndū în comuna Mogoșū predară patenta preotulū de acolo, care și începu să o citēscă inaintea unei trupe de vre o 250 de țĕrani, care se afla aici sub comanda căpitanulū Ionū Horia. Dar tĕnerulū Horia îndată ce aūdi conținutulū patentēi o smulse din mânil preotulū, o călcă în piciorē și scupă pe ea. După unū micū intervalū Ionū Horia voidū să mērgă prin pădure, soldații se luară după dēnsulū, ca să-lū prinđă sau să-lū taie. Când era însă aprōpe să-lū ajungă, calulū lui Ionū Horia potnici și tĕnerulū căpitanū 'și lasă calulū în mânil husarilorū și scapă pe josū în altă parte. Soldații însă nu încetară să-lū persecute, și în unire cu dēnșii, unū iobagiū din Mogoșū cu numele Luca Miclea alergă repede inaintea lui Ionū Horia și-lū prinse. Dar în momentulū acela sosiră mai mulți țĕrani în ajutoriulū lui Horia, 'lū liberară din mânil iobagiulū și alungară pe soldați, iar aceștia se întōrseră la Slatna luândū cu dēnșii calulū lui Ionū Horia și chivera, ce-i căduse de pe capū. Tĕnerulū căpitanū credēndū, că soldații, cari 'lū persecutasē în Mogoșū fusese numai nisce lucrători dela usina din Slatna îmbrăcați în haine de militari, adresă în ziua următoare o scrisōre către funcționariū din Slatna, în care dicea, că dēnsulū s'a ținutū de pacea, ce aū închiăiat'o pe câmpulū dela Galda, dar nu scie din a cui poruncă l'aū atacatū erī în Mogoșū trei tâlhari îmbrăcați în haine de militari, aceștia aū voitū să-lū ucidă, i-aū luatū calulū, și astū-felū cere să-i trimită câtū mai în grabă calulū inapoī, căci altcum pace bună nu va fi. Scrisōrea acēsta, care se începe cu cuvintele: „Eū Ursū Nicula fiulū lui Horia“ e subsemnată cu același nume „Eū Ursū Nicula“. Din scrisōrea acēsta, cum și din interogatoriulū lui Ursū Uibarū se constată așa dar, că tĕnerulū Horia încă primise în familiā numele de Ursū. Decedatulū Szilágyi amintese și dēnsulū de dōue orī despre

riei, abia se putea face în 8 și 10 zile, chiar și în casurile cele mai urgente.

Împăratul Iosif intrase, chiar în timpul acesta în stare de rebelu cu republica Olandei, pentru deschiderea liberei navigațiunii pe râul Schelda, concentrase la frontierele Țărilor-de-jos o armată de 80,000 ómeni și voia să conducă singur în persoană operațiunile de rebelu în contra republicei. În această situațiune delicată și critică, cum o numesce însuși împăratul, scirea despre rebelul românilor din Transilvania începutu în contra elementului ungurescu chiar sub numele monarhului, lă surprinse într'unu modu cu totul neplăcutu și neacceptatú.

Cea de întâiu grijă a împăratului fu așa dar să restabilească numai decâtú iarăși liniseca publică în Transilvania, și încă cu tóte mijlócele.

Spre scopul acesta împăratul adresă în 15 Novembre br. Brukenthal următoriu biletú :

„Trebue cu tótă seriozitatea și cu tótă rapiditatea să se pună capétú întemplerii atâtú de neplăcute, de triste și fatale cum e revoluțiunea țăraniloru români, cum sunt atrocitățile și devastările, ce le comitú cu această ocaziune. Orí ce administrațiune bine organizată trebue să aibă în vedere, că posesiunea liniseită și siguranța să fiă garantate în statú, atâtú în privința persónelorú, câtú și în privința averei. Și fiindú-că amêndoue lucrurile aceste aú fostú atacate întru unu modú atâtú de neplăcutú Domnia-ta te vei înțelege verbalú numai decâtú cu comandantulú generalú și împreună veți da ordine comitatelorú, ca dênsele să dee totú ajutoriu necesarú pentru linisirea acestorú turburări. Și fiindú-că procedura legii staturé trebue să servéscă în astú-felú de

intemplarea acesta. O dată însă ne spune, că incidentul acesta s'a întemplatú cu Ionú Horia (pag. 112) și altă dată 'lú relatézá despre Ursú Uibarú (pag. 150). Erórea principală însă este, când Szilágyi crede, că scrisórea acesta e adresată din partea lui Ursú Uibarú.

casurî ca unŭ esemplu și spectaculŭ publicŭ de teróre, Domnia-ta veî dispune să plece împreună cu trupele și câți-va funcționari de ai comitatelorŭ, fiă vice-comiți, subprefecți sau asesorî, parte ca dênșii să dojenescă pe resculați în limba lorŭ, parte ca după o cercetare sumară ce o vorŭ face să țină judecată statară asupra agitatorilorŭ și a persónelorŭ, ce vorŭ face rezistența, și pe cei condamnați să-î esecute acolo pe locŭ cu gâdele ce-lŭ vorŭ avé la indemână, se înțelege însă, să nu se comită nici unŭ abusŭ cu măsura acésta, și în modulŭ acesta să fiă tratați numai sceleratiŭ mai renumiți.

„De asemenea veî invita preoțimea de religiunea grecescă să-și dee cea mai scrupulosă silință, ca să convingă pe ómenii acestia înfuriați despre rătăcirea în care se află, și să-î aducă iarăși la liniscea, ce trebuie s'o observe.

„Și fiindŭ-că liniscea acestorŭ turburări 'mî jace fórte multŭ la inimă, Domnia-ta 'mî veî înainta rapórtele D-tale detaiate prin cancelaria aulică.

„Pe capulŭ revoluțiunii să se pună unŭ premiŭ de 300 galbinî în favorulŭ persónei sau a persónelorŭ, carî vorŭ da în mâna autorității pe căpitanulŭ acesta, sau pe alți căpitani mai de frunte, și premiulŭ acesta să se aducă la cunoștință publică peste totŭ loculŭ.

„De altmintrelea Domnia-ta veî avé grija cea mai mare, să-mî înaintezî câtŭ mai în grabă unŭ raportŭ detaiatŭ despre împrejurările cum s'a născutŭ turburările aceste, prin ce aŭ fostŭ provocate, cum se aŭ estinsŭ și în fine cum staŭ lucrurile până în óra aceea.

„Îndată ce Domnia-ta 'mî veî puté da informațiuni sigure și detaiate asupra acestorŭ întâmplări, sau dacă în privința acésta veî avé lipsă de nóue ordine să-mî trimiți iarăși înapoi pe gardistulŭ acesta“.

Totŭ asemenea biletŭ fu adresatŭ și contelui Niczky, președintele Locotenentei din Buda.

Iar br. Preisz, comandantul generalu din Transilvania, primi dela împăratul următoriu ordinu :

„Nu mă îndoiesc, că Domnia-ta de și te affi în depărtare vei fi luatū totuși măsurile cele mai estinse, ca să împedeci revoluțiunea țeraniloru din Transilvania, și la casu din contra să faci numai de câtū dispozițiunii în privința acēsta și cu tōtă serioșitatea.

„Fiindū-că impresiunea cea mai puternică asupra mulțimii mari o facū în astū-felū de casuri tunurile, Domnia-ta vei da numai de câtū ordinu prin gardistulū acesta la Alba Iulia, ca să trimită de acolo și din Sibiiū câte-va tunuri de câte 3 funți împreună cu soldații de artilerie și cu munițiunea, ce e de lipsă, și să le transporte ziua și noștea, cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele și să le distribue pe la bataliōne și divisiuni.

„Pe lângă aceea am mai datū ordinu și comandantulu generalu din Ungaria, că îndată ce liniscea se va fi restabilitū acolo, să trimită la Domnia-ta pe generalulū Koppenzollern cu două regimente de infanteriă, De Vins și Károly, de asemenea și pe generalulū Sturm cu dragonii din regiamentele Württemberg și Berlichingen, și Domnia-ta să întrebunțezi trupele aceste acolo unde vei afla de lipsă, ca să ieși pe resculați între două focuri.

„Daca liniscea în părțile de acolo încă nu se va fi restabilitū, atunci precauțiunea cere, ca regimentulū I românū de graniță, care e compusū din soldați cam nedesciplinați să fiă retrasū îndată, companiă cu companiă, și ținutū în ordine sub inspecțiunea oficeriloru superiori și subalterni, așa că orī-ce escese să pōtă fi evitate. Iar în casū dacă poporulū acestū resculatū nu se va putē îndupleca, să se împrăscie și să dee pe agitatori în mâna autorității, atunci e de lipsă să întrebunțezi și forța, dar nu trebuie continuată mai multū de câtū până trupele țeraniloru se împrăscia și se retragū.

„De altmintage Domnia-ta te vei înțelege în comună cu guvernulă de acolo, așa ca ordinele mele să fiă urmate întocmai și liniseea să se restabilească câtă mai în grabă peste totă loculă. Despre tôte aceste Domnia-ta vei raporta în continu consiliulă aulică de resbelă, în măsură, după cum împrejurările se voră îmbunătăți sau agrava.

„Îndată ce-mă vei pută da informațiună sigure și detaiate despre întâmplările aceste, sau vei avă lipsă de năue ordine să-mă trimiți pe gardistulă acesta iarăși înapoi“.

Totă în aceea și împăratulă scrisă și br. Schakmin comandantulă generală din Buda :

„Dispozițiunea fôrte bună, ce ai făcută-o, și împăratulă, că ai trimisă în contra țăraniloră resculați dăue regimente de infanteriă și dăue de cavaleriă, se aprobă și are să rămână. Dar pe lângă regimentele aceste vei trimite numai de câtă din cavaleria, care se află acolo în apropiere, încă atâtea trupe, câte sunt necesari . . . Prin gardistulă acesta vei da numai de câtă ordină să se trimiță din Timișora câte-va tunuri de câte 3 funți dimpreună cu artileristiă necesari, și să le transpôrte ziua și năptea cu cai de distanță la locurile unde se află bataliănele trimise în contra resculațiloră. Pentru siguranță mai mare vei trimite de asemenea și din Buda câte-va tunuri de câte 3 funți...

„Și de oră-ce comandantulă generală din Timișora este absentă . . . de aceea Domnia-ta în casulă acesta urgentă vei da ordină în numele meă prin curierulă acesta colonelulă Hubel din Timișora și comandăi regimentulă românolirică, ca în casă dacă turburările totă mai continuă în ținutulă de acolo, atunci pentru mai mare siguranță a averiloră din graniță, și cu deosebire, ca să nu se ațițe cum-va și trupele aceste, cari și așa sunt cam nedisciplinate, și să țină cu țăranii, ele să fiă retrase numai de câtă, companiă cu companiă, și ținute în ordine sub inspecțiunea oficeriloră superiori și subalterni, așa ca să se pôtă evita oră-ce escese.

Iar în casă dăca liniseea se va fi restabilită cu totul, măsura acăsta să nu se mai esecute, saă să țină numai până în momentul, când liniseea se va fi restabilită pe deplină“.

Ordinele aceste erau întru adevăr sever.

Împăratul fără de a avé în vedere, dacă miserii iobagi mai puteau suferi saă nu ună astă-felă de jugă crâncenă, pedepsia prin măsurile sale nu pe nobilimea tirană și pe autoritățile complice cu nobilimea, ci pe iobagiulă maltratată, desbrăcată și flămândă, pe țăranulă, care lupta pentru împăratulă.

Premiulă atâtă de mare pentru prinderea lui Horia, punerea în mișcare a tunuriloră din Alba, din Sibiiă, din Timișora și Buda, ordinulă să iee pe resculați între două focuri, darea țăraniloră pe mâna nobilimii să-î judece fără recursă și fără grafiă, toate aceste ne arată cătă de impresionată fu împăratulă la cea ântăii scire, că românii se au resculată în Transilvania.

Dar peste 7 zile împăratulă reveni de noă asupra ordineloră sale.

Iosifă amiculă țăraniloră recunoseu singură, că nu cu tunuri și cu legi stătare, nu cu vărsări de sânge, ci cu blândetă și amnestiă trebuie să vină înaintea poporului, care în nefericirea și desperarea sa apucase armele.

În 22 Novembre împăratulă Iosifă adresă ună rescriptă energică guvernuluiă din Transilvania, rescriptă, în care împăratulă și exprimă adâncă sa indignare pentru atrocitățile, ce le comise nobilimea cu țăranii prisioneri, dojeni cu severitate pe br. Brukenthal, care voise să proclame insurrecțiunea generală a nobilimii, și invită guvernulă să suspendeze numai de cătă legea statară, și să publice amnestiă generală pentru țăranii resculați.

Textulă acestui memorabilă documentă era următorilă :

„Iosifă ală II-le etc. Dintr'ună raportă, care ne-a sosită amă înțelesă cu neplăcere, că ună numără ore care de no-

bili adunați și cari nu puteau să constituie nici chiar o adunare ordinară a comitatului au cutezat într'un mod arbitrar să esecutive numai de cât în două locuri pe prizoneri, fără nici o cercetare, după dreptul statariu, și anume într'un loc vre o 60 de inși și în alt loc vre o 40 de inși ¹⁾.

„Fiind că actele aceste de sigur numai că irităză și mai mult pe ómeni, și de altmintrelea nici nu folosescú nimicú, iar de altă parte deși purtarea poporului în realitate se ar puté privi ca un fel de resbunare și atrocitate, totuși poporul trebuie adus la calea cea bună mai mult prin convingeri și prin recunóscerea greșelei, ce a comis'o, așa că pentru scopul acesta agratierea și liberarea prizonerilor din închisori va avé o influență multú mai salutară de câtú pedepsele cele mai severe, fiindú-că severitatea sub-jugă ce e dreptú poporul, dar nu-lú convinge și prin urmare focul póte să erumpă de nou la cea de ántáiú ocasiune. Acéstă purtare umană față cu poporul trebuie să o imprimați bine în inimile nobililor, orí câtú de greu au fostú dênși atacați din partea resculăților, fiindú-că altmintrelea dênși nici-o-dată nu vorú puté spera să fiă siguri, ci din contră vor fi espúși la unú pericolú și mai mare la cea de ántáiú ocașiune. De asemenea trebuie să ordonați în modulú celú mai severú și funcționarilor comitatului, să nu arete față cu ómenii nici o neîncredere, căci altcum țeranii vedéndú că funcționarii se temú de dênși, vorú deveni și mai cutezători. Prin urmare este de lipsă, ca procedura sumară să fiă iarăși suspendată, iar țeranii, cari se află în închisori să rămână deținuți până va veni la Deva co-

1) Aus einem Uns zugekommenen Bericht, haben wir nicht ohne Missvergnügen vernohmen, dass versammelte Edelleute, die nicht einmal eine ordentlich Comitats-Versammlung ausmachen, sich eigenmächtig erfrechet haben, in zwey Oertern, nemlich in einem etliche 60, und in dem anderen etliche 40 Personen die gefangen worden sind, gleich ohne weitere Untersuchung standrechtmässig hinrichten zu lassen.

misiunea, ce amă numit'o noi ca să facă cercetările ce sunt de lipsă în privința celor culpabili.

„Înainte de toate însă trebuie să vă dați silință, ca fiecare să se întorcă pe la satele sale, și celor care se află prin păduri să le fie permis a se întorce iarăși pe la locuințele lor, dacă promit, că vor rămâne liniștiți. Acesta este singurul mijloc și totu-o-dată cel mai sigur pentru a restabili iarăși ordinea și linisea, de oră-ce afară de devastarea curților nobilitari micșorarea populației și a culturii încă este o pagubă, prin care răul se face și mai mare, fiind-că țeranii români de frică a se întorce pe a casă, sau se vor decide să emigreze sau vor rămâne prin păduri și în modul acesta vor neglija cultura pământului. Dar lucrul cel mai rău este, că ați voit să provocați o insurecțiune generală a nobilimii, și cu toate că ați căzut în retăcirea acesta, credem însă că veți fi venit la judecată mai sănătoși. Ca să provocați o astu-fel de insurecțiune, voi nici nu sunteți îndreptățiți fără prea înaltul nostru ordin, sau fără învoirea noastră, și așa trebuie să considerăm această ca obrăznicia cea mai mare și care ar pute să aibă pentru viitorii urmările cele mai triste, fiind-că numai nouă ne aparține dreptul și noi avem în mână mijlocele. ca să restabilim ordinea și linisea ¹⁾, pe când în modul arătat mai sus se cauzează numai o iritațiune și mai mare, și în fine de sigur s'ar pute provoca un război intern național sau poate chiar și un război de religione,

¹⁾ Impăratul face aici aluziune la raportul br. Brukental din 13 Novembre, în care dicea: „Guvernul ca să nu întârzie nimic propuse în 9 Novembre comandantului general, că în casă dacă dânsul crede, că armata, care se află în țară, nu va fi suficientă, ca să suprimă revoluțiunea în toate părțile țerei, atunci guvernul să întrebuințeze singurul mijloc, ce mai era în puterea sa, anume să ordone insurecțiunea nobilimii și a comunităților libere în interesul siguranței lor proprie“.

alû căruî finitû și urmări nici nu se potû prevedé¹⁾. Dacă voi ați fi lăcomitû așa dar să ne faceți propunerea acésta, atunci am trata cu cea mai extremă severitate pe aceia, cari întru adevărû și ar fi permisû așa ceva. Dar ne place să sperămû contrariulû și totû ce e mai bine, anume că veți fi venitû la o judecată mai bună. Acésta este prea înalta nôstră voință, acesta este ordinulû nostru, care vi-lû aducemû la cunoscînță și vi-lû dămû în scire, că de aci înainte să suspendați orî-ce procedură mai departe a dreptulû statariû, și din contra publicândû o amnestiă generală și instruindû poporulû să faceți, ca fiă care să se întorcă pe la casele sale. Totû-o-dată suntemû siliți să desaprobamû chiar și numai ideea, ce ați avut'o, ca să ordonați o insurecțiune fără să ne întrebați pe noi mai înainte, fără de sciința și fără aprobarea nôstră prealabilă, și vă declarămû, că o astû-felû de propunere ar descepta numai nemulțămirea nôstră cea mai mare și ar cauza o pedepsă simțitoare.

„De altmintrelea nu putemû să vă ascundemû surprinderea nôstră, că voi de la începutul acestei ferberî a poporului ne-ați înaintatû numai unû singurû raportû. Vă ordonămû așa dar prea grațiosû, că despre tôte evenimentele, ce vorû urma să ne informați fără întârziere din timpû în timpû și de

¹⁾ Was aber noch das schlimmste ist, und worüber wir verhofen, das Ihr Euch, obwohl Ihr darauf verfallen seit, eines besseren werdet besonnen haben, ist; dass Ihr eine allgemeine Insurrection der Adelschaft habet veranlassen wollen; hiezuy seydt ihr ohne unseren allerhöchsten Befehl, oder Einwilligung nicht einmal berechtigt, und es müsste daher solche für die grösste Vermessenheit nicht nur angesehen werden, sondern sie würde auch für die Zukunft von den übelsten Folgen seyn können, da Uns allein obliegt, und wir die Mittel in Händen haben, Ordnung und Ruhe herzustellen; wohingegen auf obige Art nur mehrere Erbitterung hervorgebracht, und endlich ein innerlicher National, oder wohl gar Religionskrieg ganz sicher veranlassen würde, dessen Ende und Folgen gar nicht vorzusehen wären.

altmintrelea vă rămânem de bine-voitori cu grația și favoarea noastră regală și de mare principe“.

Nobilimea, ȳice împăratul, a executat în două locuri pe prizoneri fără nici o cercetare și fără să constituie vre-o adunare legală.

Raportul de care face aici amintire împăratul, era din partea armatei, și nu putem de loc presupune, că autoritățile militare să fi relatat suveranului lucruri neesacte ¹⁾.

Nobilimea din Deva scimă cu certitudine că executase 56 prizoneri în curs de două zile.

Dar unde se întâmplase execuția a două?

Documentele ne lipsesc.

Probabil, că sugrumarea acesta se întâmplase în Aiud, acolo unde într'o singură noapte au fost nădușiți într'o pivniță mai mulți țerani prizoneri. ȳicem probabil, fiindcă totu funcționarii din Aiud nu vor să raporteze nimic nici despre execuția întâmplată la Alba Iulia în zilele de 25-27 Novembre ²⁾.

În ce privesc însă amnestia, voința împăratului la început era, ca iertarea pedepselor să fie într'adevăr generală, pentru mulțimea țeranilor resculați și pentru căpitani lor.

Dar cancelariul Eszterházy se opuse.

Amnestia, ȳice dânsul, ar trebui să nu se estindă și asupra corifeilor, mai ales după ce s'a decretat un premiu de 300 galbeni pe capul primului căpitan.

¹⁾ Până în timpul acesta guvernul din Transilvania nu voi să raporteze nimic monarhului despre executarea țeranilor din Deva. În raportul din 13 Novembre secretariul guvernului voise să facă amintire și de cazul acesta, dar la parafare pasagiul întreg fu șters.

²⁾ Guvernul din Transilvania încă nu contestă într'un mod pozitiv, că afară de Deva nu se ar fi întâmplat vre-o execuție și în alt loc unde-va, ci se acopere numai cu o frasă de altmintrelea destul de suspectă: că despre alte execuții nu i-s'a făcut nici o arătare. Raportul guvernului către împ. 30 Novembre 1784.

Împăratulă aprobă și primii căpitani fură eschiși din amnestiă.

Dar principala dorință a împăratului era, să cunoscă cu esactitate adevăratele cauze ale acestei revoluțiunii, și să pună capetū regimului de abusuri și de violențe.

Dar dela nobilimea și autoritățile Transilvaniei nu putea să ascepte nimicū. Cu misiunea acésta trebuia însărcinată o comisiune mai calmă, mai neinteresată, și totū-o-dată cu mai multă compătimire pentru țărani.

Spre scopulă acesta împăratulă adresă în 19 Novembre contelū Antoniu Iankovits din Banatū următorilū biletū:

„Iosifū alū II-lea din grația lui Dumneđeū, etc. Ilustre și onorabile conte, iubite credinciosule. Ca să putemū afla cauza adevărată a turburărilor din comitatulū Aradulū și din Transilvania, amū cređutū, că mijloculū celū mai bunū este, ca cercetarea acestorū turburări atătū în Ungaria câtū și în Transilvania să se încredințeze unei singure comisiunii imparțiale, compuse din persóne civile și militare.

„Fiindū-că Domnia-ta, iubite credinciosule, în a căruī onestitate și cunoscințe avemū tótă încrederea, te affi și așa în Banatū, și prin urmare estī acolo la îndemână, așa voimū să-ți încredințamū Domieī-tale, iubite credinciosule, afacerea acésta dându-ți în ajutoriū pe generalulū maiorū Papilla, care se affă cu serviciulū în Banatū, și spre scopulū acesta Te numimū comisariū alū nostru regalū.

„În consecință, iubite credinciosule, îți ordonămū prea grațiosū, să pleci numai de câtū cu generalulū Papilla, pentru care se facū dispozițiunile necesari pe calea autorității, și să începeți acolo unde se aū întêmplatū turburările, anume la Mureșū și succesivū să mergeti mai departe în Transilvania, și să cercetați cauzele acestorū turburări în modulū celū mai esactū. Spre scopulū acesta veți avé să ascultați în detaiū pe resculații prinși și aduși în închisorī, și despre starea lucrurilor, ce o veți constata, să-mī înaintați de a

dreptul, îndată ce vă e posibil, un raport detaiat prin cancelaria ungaro-transilvană, dimpreună cu părerea voastră. Pe lângă aceea, iubiților credincioși, vă dăm instrucțiunea, că comisiunea acésta în cercetarea sa are să procedeze lăsându la o parte toate instanțele ordinare, și de altmintrelea vă rămănem de binevoitori cu favórea și grația voastră cesară regală.“

După ordinul acesta împératulă adresă contelui Iankovits în 27 Novembre următórea instrucțiune:

„În vederea misiunii importante cu care ești însărcinat, e de lipsă să ți se facă cunoscute și împrejurările, ce sunt necesari pentru a puté constata adevérul și a pune capetú acestorú disordini.

„În alăturare ți trimitú aici rapórtele unorú oficeri, sosite de la comanda generală din Transilvania. Din acelea vei afla în câtva cele de ântâiú cause ale acestei revoluțiunii.

„Aceea ce cunoscú eú este, că de mai multú ani iobagii din domeniulú Slatnei s'aú plânsú în mai multe rânduri cu insistență în contra asupririlorú și severității funcționariilorú, cum și în contra autoritățilorú domeniului, și cu toate, că eú am ordonatú în repetite rânduri să cerceteze plângerile aceste și să constate cu esactitate starea lucrului, dar din nefericire! până astăđi totú în zedarú! Ce e dreptú, se aú numitú comisiunii pentru scopulú acesta, însă, comisiunii, carí n'aú folositú nimicú alta, de câtú să facă a maltrata și mai multú pe țéraní și să acopere pe funcționari, dar reulú nu s'a sterpitú nici odată din rădăcină¹⁾. Se

¹⁾ Bekannt ist mir, dass seit mehreren Jahren die dringenden Beschwerden von den Unterthanen des Szalatner Dominii über Bedrückungen und Strenge der Beamten so wohl als der Grundobrigkeiten eingereicht worden sind, welche ich zu wiederholten malen zu untersuchen, und genau zu erheben befohlen habe, aber Leider! bis izt vergebens! Zwar wurden Commissionen hierzu ernennet, die aber nie etwas anders fruchteten als die Unterthanen noch mehr

înțelege, că pe unŭ timpŭ 6re-care lucrurile se potŭ suprima cu forța, dar când omenimea e maltratată prea multŭ, când în fine arculŭ se întinde prea tare, atunci de sigurŭ se și rumpe. De aceea Domnia-ta în cursul cercetării, pentru care vei pleca câtŭ mai în grabă, să constatezi cu esactitate adevăratele fântâni ale acestorŭ turburări, să examinezi tôte împrejurările și apoi atingă pe ori-cine, fiă funcționari de ai comitatului, fiă de ai fiscului, fiă de ai oficiilor montane, să faci să înceteze numai de câtŭ tôte abuzurile, ce există, și să schimbi pe funcționarii, cari i vei afla, că aŭ lucratŭ în contra datorii lorŭ. P6te că procedura ac6sta va fi unŭ mijlocŭ și unŭ exemplu multŭ mai eficace pentru a restabili și a conserva cu mai mare siguranța liniscea, de câtŭ prin alte mijloce violente.

„Același focŭ și aceleași plângeri există și în alte domenii, cu deosebire în domeniile montane și fiscale din Maramureșŭ, și unde pe lângă tôte ordinele mele cele mai energice, nu am pututŭ nici odată să ajungŭ la adevărŭ, din contra Tesaurariatulŭ mi-a ascunsŭ totŭ de una lucrurile ¹⁾.

„În cestiunea ac6sta, eŭ mă încredŭ pe deplinŭ în onestitatea cunoscută a Domniei-tale, că Domnia-ta vei examina lucrurile aceste cu totŭ zelulŭ și cu t6tă activitatea, și fără să mă întrebŭ multŭ vei pune numai de câtŭ capetŭ abuzurilorŭ și vei depărta pe funcționarii culpabili. Spre scopulŭ acesta Domnia-ta vei av6 așa dar să-ți estinzi cercetarea Domniei-tale și prin cele-l-alte ținuturi munt6se și comitate, unde există astŭ-felŭ de plângeri. Totŭ-o-dată ordonŭ cancelariei, ca să-ți trimită pentru întrebuițare tôte actele, c6te

mishandeln zu machen, und die Beamte zu besch6nigen, nie aber wurde das Uebel aus seiner Wurzel gehoben.

¹⁾ Das n6hmliche Feuer, und die n6hmliche Beschwerden bestehen noch bey anderen besonders Bergwerks- und Kammeral-Dominien, welche der Marmoros zuliegen, und habe Ich auch bey den nachdr6cklichsten Befehlen nie auf den Grund kommen k6nnen, vielmehr wurde die Sache immer durch das Thesaurariat verbl6melt.

se rapórtă la plângerile din domeniul Slatnei, și fiindcă până acum de loc nu s'a început în Transilvania cu regularea urbarială, care a fost promisă de un timp așa de îndelungat și de óră-ce la cancelariă se află un elaborat prealabil în privința acésta, așa și se va trimite și elabóratul acesta, ca să poți apreția, dacá ar fi bine să se începă chiar acum punerea în aplicare a acestei regulări, și cum ar trebui să se facă. Cu deosebire însă trebuie să se delătore numai de câtú iobagionatulú, în câtú se estinde asupra persónelorú, și care mai există încă acolo după după tóte aparențele, trebuie deláturatú întocma cum s'a întemplatú cu sclavia personală din cele-l-alte țeri ereditare, dacá până acum pe lângă tóte ordinele mele atâtú de energice, ce le am datú în acéstă privință, nu se va fi pusú unú capétú apésării, ce desonoréză așa de multú omenimea¹⁾.

Contele Eszterházy însă nu era înțelesú cu multe dispozițiuni ale împératulú în privința revoluțiunii române.

În timpul acesta cancelaria aulică ungaro-transilvană reprezenta principiile conservátore față cu tendințele de reforme ale împératulú Iosifú. Dênsa apéra la tóte ocasiunile prerogativele nobilimii, și constituțiunea feudală a Ungariei și a Transilvaniei²⁾.

1) vorzüglich aber muss das allem Ansehen nach noch immer bestehende Iobbagiat soweit es sich auf die Personen erstreckt, wenn hierin Meiner so nachdrücklichen Befehle ungeachtet die Abstellung eines die Menschheit so sehr entehrenden Druckes gleichwohl nicht erfolgt wäre, unverzüglich beseitiget werden, so wie es mit der Leibeigenschaft in allen übrigen Erblanden geschehen ist.

2) În fruntea Cancelariei ungaro-transilvană se afla pe timpul acesta contele Franciscú Eszterhazy de Galantha în calitate de cancelariú. Procancelari erau: contele Carolú Pálffy de Erdöd și br. George Bánffí de Losoncz. Iar cu rangulú de consiliari aflămú pe contele Nadásdy, contele Zichy, episcopulú Okolicsány, Alexandru Horvath, Neuhold, Izdenczy, Nagy, Scultety, Iosifú Donath, Szentiványi, Bachó și Brunswik.

În 28 Novembre contele Eszterházy supuse împăratului o lungă seriă de propunerî, în privința revoluțiunii române, propunerî diametralū opuse cu vederile împăratului.

Documentulū e destulū de interesantū ca să-lū comunicămū aici :

„Revoluțiunea, ȃice contele Eszterházy, saū se micșoréză peste iernă și se liniscece, saū ceea ce nu putemū crede cresce și mai multū.

„În casulū de ântâiū trebuie să avemū în vedere :

„Că nobiliū și-aū perdutū tótă averea, mai multū dênșii, nu aū pentru timpulū de iernă nici chiar case de adăpostū, și mulți din ei și-aū perdutū copii, părințiū și rudele. În privința acésta ar trebui așa dar luată o măsură de precauțiune.

La propunerea acésta împăratulū observă :

„Perdere a ce aū suferit' o nobiliū este o nefericire, care a cădūtū asupra dênșilorū, și în privința acésta nu se póte face nimicū pentru dênșii, cum nu se póte face nici pentru aceia, cari prin o întemplantē ore-care aū suferitū o pagubă în averea lorū.

Contele Eszterházy :

„De óră ce în ținuturile de acolo, tóte bucatele aū fostū arse, totū vinulū și tóte bēturile vērșate și prin urmare va fi lipsă în tóte, ar trebui luate mēsurî să se aducă bucate din Banatū pentru nobiliū și pentru publicū.

Împăratulū observă :

„De óră ce aū fostū arse cu deosebire numai curți nobilitariū, iar sate întregi puține¹⁾, așa nici nu se póte face altă dispozițiune, de câtū să se permită liberulū transportū alū victualelorū din Banatū și din cele-l-alte părți ale Transilvaniei . . .

„În privința amnestiei, ȃice cancelariulū Eszterházy, ar mai

¹⁾ Împăratulū se afla aici în eróre. Sate întregi nu aū fostū arse nici unulū, de óră ce în ținuturile revoltate nu esistaū comune curatū unguresci.

trebui să se adauge, că amnestia acésta nu estinde și asupra căpitanilor revoluțiunii, și că amnestia va avé locū numai în casulū, dacā ómenii se vorū întorce până la unū terminū anumitū pe la casele lorū, și vorū restitui lucrurile, ce le aū răpitū. Daca acésta nu se întemplă, atunci tâlharii sunt recompensați pentru tâlhăriile lorū, iar funcționarii și nobilii persecutați vorū fi pedepsiți de dóue orī și nu vorū mai puté să fiă siguri în casele lorū.

Asupra acestei propunerī împératulū decide :

„Afară de cei doi inși, carī aū fostū prezenți la convorbirea, ce aū avut' o cu vice-colonelul Schultz, deosebirea între capii revoluțiunii și între aceia, carī aū alergatū numai după ei este așa de dificilă, în câtū pentru a restabili linccea și a face pe ómenī să se întorcă pe la casele lorū e de lipsă, ca amnestia să fiă generală, și apoi sub altū pretextū să fiă trași la respundere numai căpitanii, carī se vorū constata prin investigațiunea, ce se va face ¹⁾, fiindū-că altū cum prin svaturile lorū mulțimea va rămâne totū-de-una împreună și nu se va împrăscia.

„Ar trebui să se ordóne contelū Iankovits, díce cancelariulū Eszterházy, că dēnsulū să vorbescă cu ómenii acestia întru unū tonū seriosū și energicū fiindū-că dacā contele Iankovits se presintă înaintea lorū cu promisiuni și cuvinte frumoșe, atunci i întăresce și mai multū în credința și în rătăcirea lorū, că bine aū făcutū.

„Tonulū contelū Iankovits, observă împératulū, trebuie să fiă tonulū omulū imparțialū și ecuitabilū, a omulū trimisū din partea regelū, adecă severū cu aceia, carī nu-și recunoscū și nici nu le pare rău de greșéla lorū, convingătoriū ca să-ī smulgă din rătăcirea în care se afla, zelosū ca să descopere adevérulū fără respectū pentru orī cine, și în fine

¹⁾ dass um die Ruhe herzustellen . . . . es nothwendig ist die Amnestie allgemein zu machen, und erst die sich bey der vornehmenden Untersuchung zeigende Rädelsführer nach der Hand unter anderm Vorwande zur Verantwortung zu ziehen.

compătimatoriū, ca să pună capătū abuzurilorū și asupririlorū de mai înainte, și să arate țeranilorū prin fapte, că ce-î ecuitabilū să face pentru dênșii, de asemenea să cêră și din partea lorū linisce și supunere fără nici o indulgență.

Sub altū punctū contele Eszterházy propune:

Casele împrăsciate de prin munți, ar trebui concentrate și formate din ele comune la pôlele munțilorū.

La acêsta împăratulū observă:

„Concentrarea caselorū, cu deosebire în ținuturile muntose, unde pămênturile de cultură sunt așa de împărțite, și a depărta pe ómenii așa tare de la ocupațiunile lorū, ar fi unū lucru fôrte îngreunătoriū. Trebuie așa dar ca esecutarea acesteii propunerii să rêmână încă suspendată.

Cancelariulū Eszterházy :

„Trebuie să se înființeze câtū mai curêndū școlii românescei în ținuturile de acolo, ca să putemū face cetățenii ai statulū din ómenii acestia, ce sunt asemenea ferelorū sêlbaticce.

La partea ântâiū împăratulū observă :

„Ce e dreptū școlcele sunt de lipsă, dar chiar situațiunea împrăsciată a caselorū face, ca introducerea lorū să fiă deficilă și neeficace.

Iar injuria asupra românilorū împăratulū respinge dicêndū:

„Pôte că totū cu același succesū se ar poté transforma ferele acesteia sêlbaticce, dacă celū puținū domniū pămêntescii ai acestorū români arū căpêta prin școlă nisce principii mai bune ¹⁾.

În privința regulării urbariali contele Eszterházy propune :

„Întroducerea regulării urbariali, dice dênsulū, și anume chiar în timpulū acesta va avé urmările cele mai rele. Însă mai târđiū, după ce o dată liniscea și ordinea se va fi restabilitū peste totū loculū, în câtū să putemū spera într'o durată stabilă a eii, atunci pôte că va fi timpulū pentru lucrarea

¹⁾ vielleicht wäre es ebenso ausgiebig... dass einstweilen die Grundherrn dieser Wallachen durch Schulen bessere Grundsätze überkämen.

rea acésta. Fiindă-că altă cum, dacă regularea acésta se va păre bună poporului atunci voră crede, că tóte le potă obține cu focă și cu sabia, iar dacă nu le va plăcé atunci voră începe să facă turburări și mai mari. Și fiindă-că turburările aceste se aă începută în domeniulă fiscală, și cui-bulă loră și astăđi este totă acolo, iar de altă parte, după cum se constată din rapórtele autorităților montane, ale oficeriloră și ale altoră ómenă imparțială, cu canală acésta s'aă unită chiar și băiași și ómenă liberi numai ca să potă prada, și spre scopulă acesta poporulă a alergată la dênșii din Banată, din Ungaria, cu ună cuvântă din tóte părțile, și fiindă-că iobagiă din domeniulă Slatnei aă trimisă peste totă loculă emisari cu amenințări de aprinderă, ca să facă pe ómenă a se uni cu dênșii, așa se pare, că e lămurită de ajunsă și într'ună modă sigură, că adevărata causă a tâlhăriiloră acestora nu a fostă severitatea nobililoră, și prin urmare regularea urbarială nu va ajuta nimică de astă-dată, de câtă că va produce influențele rele, ce le am amintită mai susă.

„Mai departe acúsarea ce se face nobilimă, că motivulă acestoră turburări ar fi fostă asprimea domniloră pămêntescă este în contradicere chiar și cu esperiența, fiindă-că atunci se ar fi unită cu românii și iobagiă ungurescă, iobagiă secucescă și săsescă, cari totă întră asemenea sunt tratați de domniă loră ca și cei alalți români, dar acésta nu s'a întêmplată, din contră multă din iobagiă acestia aă fostă uciși de români

La acésta împêratulă observă cu indignare :

„Tótă lumea scie, că de 10 ani de đile toți iobagiă din Transilvania și cu deosebire românii se aă plânsă cu insistență în contra roboteloră, e constatată din acte, că încă Maiestatea Sa împêrătésă de prea fericită memoriă dase cele mai energice ordine pentru regularea serviciiloră urbarială, și că tóte ordinele aceste aă fostă zăđarnicite în continu, 1) și

1) Dass schon 10 Jahre lang die dringendsten Beschwerden gesammter Unterthanen in Siebenbürgen besonders der Wallachen gegen die Roboten bestehen, ist weltkun-

consecința naturală este, că acolo unde există asupriri și unde dispăre orî-ce posibilitate de îndreptare, acolo nici li-nisce nu pôte să domnéscă; în fine sunt lucruri cunoscute, carî nu se potŭ nega, că în domeniulŭ Slatnei aŭ esistatŭ o mulțime de asupriri escesive și prin urmare și plângerî în contra lorŭ, și că Tesaurariatulŭ dimpreună cu departamentulŭ monetarŭ și montanisticŭ de aici, care se află cu totulŭ pe sub pămēntŭ, nici o dată n'aŭ făcutŭ, ca asupririle aceste să înceteze, ci din contra autoritățile aceste orbite de funcționariî lorŭ voiescŭ încă să-î escuse. sunt fapte mai departe, că astŭ-felŭ de plângerî se află aici încă din luna lui Aprile nere-solvate, și că totŭ astŭ-felŭ se procedză și în celelalte orașe montane, cu deosebire în Baia-mare, unde unŭ frate alŭ con-siliariulŭ aulicŭ Mitis represintă acolo pe tiranulŭ, iar fra-te-so aici 'lŭ acopere. Fără îndoielă așa dar contele Ianko-vits are să facă cercetare în domeniulŭ Slatnei, să pună capetŭ plângerilorŭ acestora și să pedepsescă pe cei culpabilî. Dar totŭ odată trebue să o introducă și urbariulŭ, care după atâtea prelucrări a fostŭ în fine aflatŭ ecuitabilŭ atătŭ din partea guvernului câtŭ și din partea cancelariei, și în mo-dulŭ acesta să se facă dreptate acestorŭ ómenî, anume, că întocma precum românulŭ rebelŭ a fostŭ spânduratŭ, deca-pitatŭ și pușcatŭ saŭ condamnatŭ la alte pedepse grele, totŭ asemenea se pune capetŭ și plângerilorŭ sale, și se introduce unŭ urbariŭ convenabilŭ¹⁾, urbariŭ, care prin puterea regelŭ se impune să-lŭ observeze într'o formă atătŭ domnulŭ câtŭ și iobagiulŭ. În modulŭ acesta regularea acésta nu va face de locŭ acea falsă impresiune, pe care o presupunî Domnia-ta.

dig; dass schon von Ihro Majestät der höchstseeligen Kaiserin die nachdrücklichsten Befehle zu einer diessfälligen Regulirung erlassen, solche aber immer vereitelt wurden, ist actenmässig; etc.

¹⁾ dass nämlich, so wie der aufrührische Wallach gehenkt, geköpft, und todtgeschossen, dann zu anderen schweren Strafen verurtheilt worden; also auch seine Beschwerden behoben, und ein angemessenes Urbarium eingeführt werde.

Contele Eszterházy :

„Pentru presentă, conscripțiunea (caselor și a populațiunii) ar trebui amânată, până când focul se va stinge cu totul, și acésta cu atât mai mult, de óre-că chiar conscripțiunea unor comune a dat ocaziune la nascerea acestor turburări. Totu asemenea ar trebui suspendată și conscripțiunea pentru separarea iobagilor de către grăniceri, fiind-că și așa poporul din țera Hațegului s'a împrăsciat prea tare și prin urmare conscripțiunea nu pôte să corespundă scopului propusă.

Împăratul :

„Conscripțiunea sufletelor nu are absolut nici o legătură cu turburările acestea și chiar pentru a da o probă, că nu este în legătură cu turburările aceste, trebuie urmată cu ea mai departe, și cu deosebire în ținuturile acele unde nu a fost nici o turburare, și prin urmare nu are loc escusa-rea, că ómenii nu sunt pe acasă. Iar separarea iobagilor de grăniceri, pôte să rămână de o camdată suspendată, fiind-că este chiar în țera Hațegului.

Contele Eszterházy propune a se restrînge puterile contelui Iankovits în Transilvania :

„În conformitate cu cel de ântâi biletă prea înaltă, dice dânsul, contele Iankovits a fost trimis în Transilvania numai pentru liniscirea și cercetarea turburărilor, dar prea înaltul biletă, care a sosită eră, estinde puterile lui Iankovits în atât, că dânsul pôte să destitue pe funcționari și să numése alții în locul lor după bunul său placă, și afară de aceea mai are să-și dee părerea și în privința urbariului. În urma acestei dispozițiuni trebuie, ca toate comitatele să fiă puse sub ordinile contelui Iankovits, iar guvernului să i-se iee tótă activitatea, și de óră-ce cestiunea acésta stă în legătură cu toate instituțiunile politice, economice și în parte cu cele juridice, așa este aprópe imposibil să nu se nască o confusiune și să nu se nimicése tótă veda guvernului, care mai ales în momentele acestea tre-

bue susţinută. Iar punerea funcţionarilor noi se pare a fi pentru contele Iankovits o cestiune cu totul imposibilă, fiindă-că dânsul nu cunoşce persoanele din Transilvania. De asemenea nu putem spera de la dânsul nici apreţierea în fondul a urbariului, fiindă-că spre scopul acesta e de lipsă cunoaşterea ţerei după toate relaţiunile sale politice şi fizice şi dânsul n'a vădit nici o dată Transilvania, şi cu atât mai puţin o cunoşce. Ar trebui aşadar, ca misiunea contelui Iankovits să se restrângă numai la cercetarea cauzelor revoluţiunii în înţelesul primei propunerii, şi totu-o-dată să fiă invitat, ca să procedeze în înţelegere cu guvernul.

Împăratul decide :

„În totu casul trebuie să i se lase contelui Iankovits autoritatea, ca să pôta destitui pe funcţionarii comitatelor şi ai fiscului, pe cari i va afla culpabili, şi să se pună alţii în locul lor. Iar modul cum se va introduce urbariul trebuie să i se comunice numai singur pentru scopul, că dânsul în cursul misiunii sale să instrueze poporul şi pe funcţionarii domeniului în privinţa acesta, iar punerea în aplicare a urbariului trebuie fără îndoielă, să se încredinţeze guvernului şi comitatelor, şi numai în casul, când autorităţile aceste nu vor proceda cu serioşitate şi după datorinţă, atunci vor trebui numiţi câţi-va comisari şi în privinţa acesta cum s'a întâmplat în Ungaria.

Contele Eszterházy :

„Fiindă-că misiunea contelui Iankovits în Transilvania, va ţine timp mai mult şi dânsul afară de misiunea acesta mai este însărcinat şi cu afacerile din Banat, trebuie să rugăm pe Maiestatea Vostră pentru înaltul ordin, că ce fel de dispoziţiuni să se iee în privinţa afacerilor din Banat în lipsa contelui Iankovits. Iar dacă răul acesta în contra aşeptării va cresce, atunci singurul mijloc este numai armata şi pedepsirea esemplară, fiindă-că blândeţa ar fi numai o atrocitate pentru cei nevinovaţi.

Împăratul :

„Contele Iankovits, trebuie să facă singur în Banat dispozițiunile, ce le va afla de cuviință, de oră-ce misiunea dânsului probabil, că nu va ține mult, ne-avându să esecute dânsul regularea urbarială. Dacă însă s'ar întâmpla, ca misiunea sa să țină timp mai îndelungat, atunci să mERGă la Timișóra contele Haller, comitele Cărașului, și să conducă acolo provisoriu afacerile în locul lui Iankovits“.

Aceste erau părerile și propunerile cancelariei aulice în privința revoluțiunii române.

Dela ultimul sub-prefect și până la autoritatea comitatului, dela comitat până la guvern și cancelaria, nefericitul iobagi nu avea nici un protector afară de împăratul. Dar și împăratul contrariat, împedecat, contra-balanțat la toate ocașiunile și de multe ori silit să-și modifice decisiunile sale.

„Cât de rea este constituțiunea Ungariei, dice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy, cât de rele sunt instituțiunile, ce există acum în comitate, nimic nu pôte să convingă mai bine nici chiar și pe omul cu prejuciele cele mai înrădăcinate, de cât aceea ce se întâmplă astăzi“.

Dar în zadar, în Ungaria și Transilvania opozițiune continuă, și nici o autoritate, care se esecute ordinele împăratului, în ce privia ușurarea pozițiunii iobagului.

XXVII. ESECUTĂRILE DIN ALBA.

Legea statară se proclamă în totă Transilvania și oribila justiția a nobilimii se începu de nou asupra țeranelor.

În zilele de 25—27 Novembre comitatul Albei, care de

frica revoluțiunii și strămutase reședința din Aiudă la Alba, execută fără multă cercetare, fără scrupule pe 11 țărani ¹⁾.

Între cei executați se afla și căprariul Ursă Uibară din Vidra, care sub numele căpitanului său Ionă Horia luase parte la tratările dela Tibru ²⁾.

Prinderea lui Uibară se întâmplase în modulă următoriu:

În ziua de 19 Novembre, protopopulă din Abrudă Iosifă Adamovică călători în ținutulă Cămpeniloră să publice și aici țăraneloră patenta, ce o adresase guvernulă pentru linsicirea turburăriloră. La Cămpeni protopopulă Adamovică se întâlne cu o trupă mai mare de țărani și începu îndată să citescă și esplce țăraneloră conținutulă patentei.

Cu această ocașiune țărani adunați, în semnă de respectă către protopopulă Adamovică, și descoperiră cu toți capetele. Singurulă numai Ursă Uibară nu voi s'o facă. Întrebată de protopopulă pentru ce nu-și descopere capulă, Uibară respunse resolută și cu ună felă de energiă „că dănsulă e căpitană“ ³⁾. Atunci protopopulă se plânse numai de cătă către țărani, și ceru, că aceia, cari sunt de partea dănsului, să pună mâna pe Uibară și să-lă lege. Mai mulți țărani din Lupșa ascultară, prinseră și legară pe Uibară, apoi protopopulă i trimise să-lă predee în mâna comandantului militară celui mai de aproape, și așa încă în ziua aceea Ursă Uibară fu predată vice-colonelului Schultz, care sosise toama atunci la Abrudă.

Cari erau însă cei-l-alți țărani executați în Alba Iulia? De unde erau dănsii și ce felă de acte comisese?

¹⁾ Primăria din Alba Iulia către guvernulă transilvană, 26 Aug. 1785.

²⁾ Gub. Commissarius, Mühlenbach 29. Ujbar Ursz ist exequirt. Aus dem Verhøre ergibt sich dass Popen und beurlaubte Soldaten grossen Antheil am Aufruhr haben. Ms. *Analecta ad Historiam seditionis*.

³⁾ Ună martură cu numele Adamă Mirciă din comuna Ompoiță, și care văduse pe Ursă Uibară când mergea cu Ionă Horia asupra Cricăului ne spune, că dănsulă avea numai titlulă de căprariă.

În această privință nobilimea din Alba nu voi să raporteze nimic.

Într'o scrisoare cu data Aiudă 28 Novembre cetimă următoarele despre esecutările acestea :

„Tabla din Aiudă ține ședință în Alba și omoră pe români cu țepa și cu róta. Joi în 25 Novembre traseră în țepă pe căpitanii lui Horia, pe doi i uciseră cu róta, la trei le tăiară capul, Vineri omorîră din nou nu sciū câți, iar Sâmbătă adecă erî uciseră pe 5 inși cu țepa și cu róta. De aci înainte încă voră esecuta în fiă-care ți, fiindă-că procesul sumarū e seurtă“¹⁾.

Iar jurnalulū ungurescū de atunci Magyar Hirmondó într'o corespondență din 6 Decembre 1784 ne spune următoarele.

„În 25 Novembre aū esecutatū în Alba Iulia pe Ursū Uibarū fiulū adoptivū alū lui Horia²⁾, pe care l'aū trasū de viu în țepă, iar lui Toma Singheteanū, Vasile Munteanū și Savu Munteanū le tăiară capul, capetele lorū fură puse în țepă și trupurile pe rôtă, pe Iacobū

1). Teleki, A Hóra-tamadás, 49. 50. — Scrisoarea această se află reproduasă și în raportulū lui Antonī Szentléleki, care fusese trimisū de comitatulū Satmarulū în Transilvania, ca să-i procure informațiunī despre revoluțiunea țeranilorū români.

2) Ursū Uibarū, încă din timpulū când participase la tratările de la Tibru sub numele lui Ionū Horia, figurază în documentele oficiali mai întâiū ca fiulū, și apoi ca fiulū adoptivū alū lui Horia. Adevărulū însă este, că între Horia și dēnsulū n'a existatū nici o legătură de sange sau de adopțiune. Horia avea singurū doi feciori, iar avere, după cum scimū, nimicū, așa că dēnsulū nu avea nici unū motivū să adopteze sau să iee de sufletū și pe alții. De altă parte Ursū Uibarū înainte de revoluțiune fusese gornicū alū domeniulū de susū și omū încređutū alū spanulū Alexe Intze, și când țeranii ocupară Cămpeniū, Uibarū din ordinulū lui Horia fu prinsū și dusū în comuna Vidra „la Pētră“, ca din vârfulū stāncii să fiă aruncatū josū. Aici iasă Horia 'lū agrațiā, 'lū numi căprariū și-lū trimise cu fiulū seū asupra castelulū din Galda.

Muntean ũ și Irimie Martin ũ, i alungară cu rŃta din lume, adecă i frânseră, iar pe unul ũ cu numele Mihoc ũ 'l ũ despicară de vi ũ în patru bucă ũ și bucă ũle le spândurară în patru locuri anumite. Afară de aceștia cine ar mai puté spune câ ũi a ũ fost ũ prăpădi ũi cu pușca, iar prinș i încă se afla o mul ũime mare.“

Întru adevăr ũ nobilimea în cru ũimile sale întrecea pe țerani.

În comitatul ũ Clujul ũi încă se ridicară furci în tŃte comunele revoltate. Dar daca se a ũ întemplat ũ și aici esecutări sa ũ nu? RapŃrte nu se a ũ făcut ũ, și în archiva comitatul ũi acte din timpul ũ acesta nu esistă. Un ũ singur ũ lucru însă scim ũ, că în comuna Bercheș ũ furcile fură aședate chiar în pŃrta cimeteriul ũi ¹⁾ și nu fură depărtate de acolo, pînă când episcopia Blajul ũi trebui să intervină prin guvern ũ ²⁾.

XXVIII. ACTIVITATEA C. IANKOVITS PÂNĂ LA PRINDEREA CĂPITANILOR ũ.

În 26 Novembre contele Iankovits primi ordinul ũ împăratul ũi să plece la Arad ũ și de la Arad ũ în Transilvania.

Încă în aceea ũi contele Iankovits scrisse generalul ũi Pappilla, care se afla în Petrovaradin ũ, să vină cât ũ mai în grabă la TimișŃra, ca să pŃtă începe în misiunea cu care sunt în-sărcina ũi.

În timpul ũ acesta nobilimea din comitatul ũ Aradul ũi se pregătia și dēnsa, ca să începă cu prisioner ũi de acolo ace-

¹⁾ Consistoriul ũ din Blaj ũ către guvernul ũ transilvan ũ, Blaj ũ 10 Decembre 1784.

²⁾ Generalul ũ din Ungaria br Sturm încă ceru în 22 Novembre de la comitatul ũ Bihorul ũi să-i trimiță câ ũi-va func ũionari, ca să osândescă după legea statară pe țerani ũi rebel ũi, ce-i va prinde.

leași crâncene pedepse, aceleași scene sângeroase, cari se întemplase la Deva în zilele de 8 și de 9 Novembre.

Anume vice-comitele Aradului Andreiū Forrai scrisese în 25 Novembre contelui Iankovits la Timișóra, că dênșii au prinsu din fiă-care comună câte 2—3 țeranî, și fiindu-că ómenii aceștia sunt cu toții corifei, dênșii în basa autorizării date de împératulú (a legei staturé) trebuie să-i condamne pe toți la mórte și să-i esecutive.

Totú în aceea zi, în 25 Novembre, nobilimea și funcționarii din comitatulú Aradului se întruniră în ședința și condamnară la diferite pedepse de mórte pe 42 de țeranî.

Resumatulú acestei sentențe demne întru adevéru de timpurile celei mai înfiorátore barbarii era următorilú :

În anulú 1784 ziua de 25 Novembre tribunalulú criminalulú de revisiune, constituitú sub președința Magnificulú Domnú Andreiū Forrai, consiliariulú alú prea sfintei sale Maiestăți, cavalerulú alú ordinului sf. Stefanú și vice-comite alú Aradului și în prezența onorabilului Domnú Andreiū Kászoni de Totvărădiă, vice-comite substitutú, și a lui Ignatú Forrai notariulú ordinariulú etc. luândú în cercetare în modú sumarú cauza locuitorilorú amintiți mai josú din districtulú Totvărădiă, acușati pentru revoluțiune publică, aprinderi, despoiarî și resistență în contra autorității publice, au hotărítú să-i intimideze printr'unú esemplu oribilú.

1. Ionú Lupenciú din Petrișú, fostú servitoriulú domnescú în timpú de 33 ani, care a estinsú mai ántáiú revoluțiunea în Ungaria, și din Zamú a adusú pe Ardeleni la Petrișú, și care a avutú rolulú de căpitanú cu ocașiunea aprinderii mai multorú curți nobilitari, să fiă trasú de viú în țépă în fața comunei Petrișú.

2. Rusanú Ardeleanú din Petrișú, care de asemenea a fostú mai mulți ani servitoriulú domnescú, unulú din amăgitorii locuitorilorú din Petrișú să fiă frântú cu róta la loculú delietului, dar să i se dee lovitura de grațιά.

3. Ursu Ribiță sau Stăniju din Cerbi, unul din căpeteniile revoluțiunii transilvane, care a adus mai întâiu revoluțiunea și pe țeranii resculați în Ungaria și care a avut titlul de căpitanu să fiă trasu în țepă la frontiera Ungariei lângă comitatul Hinedorei în locul numitu la Păclisa, pe unde a trecut cu trupa resculaților în Ungaria, iar soțulu său Toma Micula, care de asemenea a fostu căpitanu să fiă estermintu cu róta.

4. Alexe Tănase din Petrișu, care a participat și la revoluțiunea țeranilor din Transilvania, care în calitate de căprariu, s'a îmbrăcatu cu hainele domnului Samuilu Vajda, și a condus aprinderile din Zamu, din Petrișu, din Tocu, Ilteu, Soborșinu, Vama și Totvărădiă, care a comis acte de tiraniă asupra miserilor locuitoru unguru și asupra populațiunii catolice și a frântu tabernaculul (cortul) din biserica Soborșinulu, ca unu rebelu aprindătoriu și profanătoriu al lucrurilor sfinte, să i se taie mai întâiu mânilu, și în fine capul, iar corpul să i se pună pe rogu.

5. Avramu Aranyos unu vagabundu, care de asemenea a participat și în revoluțiunea transilvană și de acolo a trecut în Ungaria ca să comită și aici asemenea fapte, care s'a îmbrăcatu în hainele bisericesci ale preotulu catolicu și în piața publică a început să urle, să salte și să bea din potiră în batjocura catolicilor, să i se taie mai întâiu mânilu apoi capul și corpul să i se arde la locul delictulu comis.

6. Țiganulu Ioja Crișanu din Petrișu, care a profanat mai întâiu biserica din comuna Petrișu apoi i-a pus focu, și care a luat parte la aprinderile curților nobilitari până la Soborșinu, să fiă spândurată în fața comunei Petrișu.

7. Ianoșu Manu primariulu comunei Ilteu, căpitanulu aprinderilor și alu prădărilor întemplate în Ilteu și care cu autoritatea sa de primariu a aștitat pe locuitoru la revoluțiune, dimpreună cu Marcu Micula și George Hotărîșu de asemenea culpabil pentru mai multe aprinderi,

se condamnă a li se tăia capul cu paloșul, iar cadavrele lor să se împletescă pe rôte.

8. Popa George din Corbesci, care în mod ilicit a luat în posesiune vasele sfinte din biserica Soborșinului, să i se taie mai întâiu mâna și apoi capul.

9. Crăciun Păcureanu, Toma Budișan, și Tóderu Șandru din Vinesci, cari au prădat biserica din Vama și au dus la preotul lor potirul din biserica Soborșinului să fiă sugrumați cu stréngul.

10. Iovanu Iancu primariul comunei Temeșesci, care în numele împératului a ordonat locuitorilor, ca să estermineze pe nobili și pe orî care ungaru, dimpreună cu soțul său George Cirtu, se condamnă să li se taie capul cu paloșul și cadavrele să li se pună pe rôte. Iar Ionu Cirtu și Simeonu Blaju, cari au încercat averile domnilor pe trei care și se au dus cu ele, să fiă spânzurați în fața comunei Temeșesci.

11. George Branișcanu primariul orașului Soborșinu, care a lovit mai întâiu cu bastonul porța castelului și în modul acesta a dat signalul pentru începerea revoluțiunii, care a publicat porunca aceea mincinosă a împératului pentru stingerea nobilimii, și împreună cu servitoriul domnescu Ionu Lăpédatu și cu juratul Tripa Grozavu au participat la devastările de aici în calitate de căpitani, și a treia di după arderea castelului au aprins și casa de sticlă, să fiă frânți cu róta toți trei, și anume George Branișcanu fără să capete lovitura de grațiă, apoi cei-l-alți doi dânduli-se lovitura de grațiă. Iar Ionu Tămașu fostul primariu al orașului Soborșinu din anul trecut, care în calitate de căpitan și încinsu cu sabiă a condus poporul din Totvărădiă până la Govășdiă, să fiă frântu cu róta în fața orașului Soborșinu, dar fără să i se de lovitura de grațiă.

12. Ionu Vancu primariul comunei Halalișu, care a participat în revoluțiune în calitate de căprariu armat

cu pușcă și cu sabie și care a publicat și porunca aceea mincinosă a împăratului, dânsul împreună cu Mihaiu Miru, pe care l-a trimis administratorul curții din Soborșin să meargă până la Tocu să se informeze despre numărul resculților, și apoi s'a unit cu dânsii, amândoi să fiă frânți cu róta fără să capete lovitura de grație. Iar servitoriul domnescu George Ocheșu din Halalișu, care cu amenințări și bătăi a silit pe locuitorii ca să participe la revoluțiune și a înduplecat pe pădătorii castelului să devină apărindătorii și prădătorii cei mai periculoși, de asemenea și locuitorii Iova Stoianu, care s'a distins atâtu la devastarea bisericeii din Vama cum și cu ocaziunea persecuțiunii întreprinse asupra catolicilor, cari fugise în păduri, să fiă frânți cu róta, dându-li-se lovitura de grație.

13. Primarii, George Despotu din Bătuța, Iovanu Hălălișanu din Ghiulița, Antone Medre din Baia, Toma Ususanu din Căpruța, Stăniju Munteanu din Berzava, Iancu Celmăganu din Conopu și Pascu Spătanu din Otvoșu, fiindu că au publicat și porunca aceea presupusă a împăratului pentru estermizarea nobilimii și a ungarilor și au participat la revoluțiune în calitate de căpitani să li-se taie capul cu paloșul în fața comunelor respective, iar cadavrele lor să se împletescă pe rôte.

14. Anghelū Vancu și Petru Cnezū din Ghiulița, Anghelū Rusū din Baiă, Crăciunū Căpruțanu și Gavrilă Abrudeanu din Căpruța, Gruia Dobosteanu și Tóderū Crișanu din Otvoșu, cari se au distins prin atrocitățile lor în contra nobilimii și a ungarilor să fiă pedepsiți cu tăierea capului.

15. George Berariū din Berzava, care peste totu locul a fostu complice cu cei-l-alti și care a datu focu la mōra domnescă din Conopu și a asemenatō eu pământul, să i-se taie capul și cadavrul să i-se pună pe rōtă.

16. În fine Jucu Celmăganu din Conopu, care a condus sub comanda sa pe locuitorii din Conopu până la Șoi-

mușu și care cu instigațiunile sale ar fi espusă la revoluțiune și cea-l-altă parte a comitatului, dacă nu venia armata, să fiă esterminată cu róta în fața comunei Conopă.

„Iar cei alalți locuitori din comunele, cari se țină de districtul Mureșului și cari au luat parte la astu-felă de prădări și aprinderi, bărbați, femei și copii, pentru ca memoria acestei crime atroce și neauđite să se transmită și la sfânta posteritate și ca să nu rămână neresbunați pentru faptele ce le-au comisă, afară de rebonificarea daunei, care se va constata în modă dreptă și consciințiosă, și pe care comunele voră avé să o rebonifice succesivă, se condamnă cu toții la ună numără corespuńđătoriă de bastone și lovituri cu sbiciulă, iar copii la vergi, care pedepsă se va esecuta fiindă fața chirurgulă comitatului, ca să nu devină necapabilă de lucru, și voră rămână scutiți de pedepsa acésta numai aceia, cari voră proba, că în timpulă acela nu au fostă acasă, sau că nu s'au unită nici decum cu resculații“ 1).

Acésta era oribila sentința din Aradă, cum o numescu chiar autoriă ei.

Patru decă și două de persóne condemnate la țepă, la róta, tăierea mâniloră, tăierea capului, ardere și furei, și întreaga populațiunea unui districtă, bărbați, femei și copii, mai multe miă de ómeni, condamnați la ună numără nefixată de bastone, de sbice și de vėrgă.

Dar ceea ce era mai înfiorătoriă, că sentința acésta, care

1) Caeteros autem Possessionum Districtus Marusiani incolae, qui eiusmodi Depraedationibus et incinerationibus impliciti erant, tam viros, foeminas, eorumque Proles, ut atrocis hujus et incredibilis sceleris memoria ad sacram posteritatem permaneat neve id patrans inulti relinquuntur omnes exceptis iis, qui se tunc domi non fuisse, aut nulatenus semet associasse legitimaverint, praeter refusionem damni juste ac conscientiose erudiendi, perque possessiones successive bonificandi pro poena Magistratuali justis, Bacculorum, scuticarum, non secus quoad pueros virgarum ictibus.... plectendos decerni.

venise la Aradū numai în revisiune, afară în districtū se și pusese în execuțiune.

„În părțile de peste Mureșū persecuțiunea e continuă. Domnul Forrai celū tinerū dimpreună cu pandurii comitatului bate în modū crâncenū pe toți locuitorii, și așa fugū cu toți prin păduri vinovați și nevinovați fără de osebire“¹⁾, — scrie sub-prefectulū din Lipova Adamū Descō către contele Iankovits.

Încă în 26 Novembre contele Iankovits îndată ce primi scirea că nobilimea din Aradū voese să esecute după legea statară pe mai mulți țeranī invită în „numele Regelui“ pe vice-comitele Forrai și întregū comitatulū, că până la sosirea sa acolo dênșii sub gravă responsabilitate să se rețină dela orī-ce pedepse de mórte asupra țeranilorū.

În 2 Decembre contele Iankovits sosi cu generalulū Papilla în Aradū²⁾, și începu numai de câtū să esamineze de nou pe țeranii condemnați la mórte³⁾.

¹⁾ In Partibus transmarusianis nunc continua persecutio est, et Dominus Forrai Junior qui peraeque cum persecutoribus constituitur . . . . omnes crudeliter verberari curat, ideo partim nocentes partim innocentes indiscriminatim profugiunt. De asemenea scrie contele Iankovits către împăratulū în raportulū sēu din 13 Decembre 1784: că a ordonatū comitatulū Aradū să interdică pandurilorū de a mai supune la pedepse corporali pe bărbați, pe femei și pe copii.

²⁾ Szilágyi afirmă, că baronulū Paulū Papilla era „de nas cere românū“ (pap. 125). Din actele revoluțiunii însă se constată numai, că br. Papilla cunosea bine limba română. Anume într'unū raportū către împăratulū Iosifū din 26 Dec. 1784, contele Iankovits scrie: Captivos autem 42 in carceribus comitatus (Aradiensis) . . . . contra quos summario processu sententiae sunt latae . . . . Interprete ipso Domino Generale Papilla Linguae valachicae gnaro examinavi

³⁾ Contele Antoniū Iankovits cu predicatulū de Daruvár era născutū în orașulū Cinci-biserici din Ungaria la an. 1728. Cariera publică o începu în Croația. În anulū 1767 dênșulū fu numitū consiliariū la locotenența Croației, în 1774 comite alū comitatulū Poșega, în 1782 jude la Tabla septemvirală (tribunalulū supremū) din Ungaria, și înainte de începerea revoluțiunii se afla în districtulū Timișorei în calitate de

În raportul s^{eu} către împ^{er}atul^u, contele Iankovits ar^ătă, că ț^{er}anii condemnați la m^{or}te n^{eg}ă cu toți faptele ce li se imputa, că d^{en}șii nu au fost^u confrontați nici cu locuitorii, cari au v^{ed}ut^u faptele lor^u, nici ei între ei, și nu e deplin^u constatat^u, dac^ă au fost^u cu toți căpitanii. De aceea părerea d^{en}sului este, să se încep^ă cu ț^{er}anii aceștia un^u proces^u nou^u regulat^u, să se fac^ă nou^e investigațiuni, apoi să fi^ă condemnați la o pedepsă amesurată cu delictul^u sau erima, ce vor^u fi comis^o, iar nou^a sentență să fi^ă supusă Maiestății Sale pentru aprobare. În cât^u se atinge de pedepse, d^{en}sul^u crede, că ar fi bine, că un^u căpitan^u sau doi să fi^ă condemnați la m^{or}te, iar cei alaltii să fi^ă supuși în calea grației la o pedepsă esemplară de închisore. În ce privesce însă partea aceea a sentenței, că locuitorii să fi^ă obligați a rebonifica pagubele cauzate, d^{en}sul^u este de părere, că comitatul^u să pregăt^ăscă un^u plan^u prealabil^u, așa ca un^u locuitoriu să nu fi^ă îngreuiat^u mai mult^u de cât^u altul^u și omenii să nu fi^ă siliți la lucrări ce trec^u peste puterile lor^u. În fine în ce se atinge de partea ultimă a sentenței, că toți locuitorii comunelor^u, cari au participat^u la revoluțiune, să fi^ă supuși la o pedepsă de bastone, de sbice și copii la v^{er}gii, d^{en}sul^u crede, că resbunarea publică are să fi^ă satisfăcută prin pedepsele de m^{or}te și de închisore, la cari vor^u fi condemnați ț^{er}anii prinși până acuma, și din această cauză a

comisariu regesc^u. Iar titlul^u de conte 'l^u căp^{et}ă pe timpul^u împ^{er}ătesei Maria Theresia în 1772. Statul^u personal^u al^u comisiunii Iancoviciane era următoriu^l: 1. Comisariul^u regesc^u contele Antoniu Iankovits. 2. Generalul^u maior^u br. Paul^u de Papilla cu un^u căpitan^u adiutant^u. 3. Conții Francisc^u Barkoczy și Stefan^u Illesházy, omeni tineri, cari însoțiră de bună-voia pe contele Iankovits în călătoria ac^{es}ta. 4. Secretariul^u aulic^u Adam^u Treiesik de Melynados ca secretariu al^u comisiunii. 5. Un^u secretariu privat^u al^u contelui Iankovits și trei pers^one pentru cancelaria. 6. Francisc^u Eckhardt comptabil^u (magister rationum) în serviciul^u administrațiunii fiscal^u din Temișora, în calitate de interprete pentru limba română. 7. În fine un^u prefect^u al^u curții lui Iankovits, mai mulți bucătari și servitori.

și ordonat comitatului să interdică pandurilor săi, ca să nu mai aresteze și nici să mai supună la pedepse corporali pe bărbați, pe femei și pe copii.

Dar monarhul decise cu totul altmintrelea.

Fără să mai trimită pe țărani de nou înaintea aceluiași tribunal, împăratul Iosif schimbă pedepsa de mörte în privința tuturor condamnaților în pedepsa de lucrări publice de la 1 — 3 ani și câte 60 sau mai puține bastöne după natura delictului.

Iar despăgubirea fu casată cu totul. „Voimă, ȳice împăratul, că ori-ce rebonificare pentru cei păgubiți are să înceteze pură și simplu, afară numai, dacă lucrurile se voru afla în natură“.

A döua cestiune, de care avea să se ocupe contele Iankovits în comitatul Aradului era, ca locuitorii persecutați și fugiți cu mulțimea prin păduri să se întörcă iarăși pe la locuințele lorü.

Din relatările oficerilor din armata imperială—ȳice contele Iankovits către comitatul Aradului—am aflatü, că mai mulți locuitori au fugitü și rötăcescü prin păduri din causă, ca să nu fiă prinși și duși în închisorile comitatului cum și din cauza persecuțiunilor severe, la cari sunt espuși fără nici o deosebire din partea servitorilor comitatului, din această causă comitatul să interdică numai de câtü pandurilor săi ori-ce escese și persecutări ale poporului contribuabilü și să desemneze pe unü judecătöriü, care împreună cu unü oficerü din armata imperială și cu protopopolü ortodoxü din Aradü să călötörescă numai de câtü în părțile pe unde rötăcescü ömenii aceștia, și în numele Maies-tății Sale să-i înduplece a se întörcö iarăși linisciți pe la casele lorü.

Comisiunea propusă de contele Iankovits se compuse îndată din asesorul comitatului Pavelü Stanislovics, baronulü Stetten locotenentü în regimentulü Württemberg, și protopopolü Petru Geresity din Aradü.

Aceste trei persoane pleacă numai de câtă pe la începutul lunii Decembre în părțile comitatului unde se întemplantase revoluțiunea, publicară prin toate comunele, că locuitorii se potă întorce pe la casele loră fără nici o frică, dojeniră pe țerană pentru faptele ce le comisese, i întrebără și examinară asupra împrejurărilor, cum s'a începută și cum s'a estinsă revoluțiunea în părțile de acolo. Toți locuitorii districtului, ȳice comisiunea, după ce fură dojeniti și recunoscură greșela și declarară unanimă, că dênșii voeseu să reedifice și să rebonifice toate pagubele, că dênșii așa au fostă înfricați de Ardeleni în câtă partea cea mai mare a consimțită la revoluțiune numai din causă ca să nu fiă uciși, că după cum s'a constatată din declarațiunile mai multoră omeni, revoluțiunea a fostă estinsă în Ungaria de țeranulă Mihaiă Fareu din comuna Obersia lângă frontiera Transilvaniei, care luase parte și mai înainte la aprinderile și devastările din Transilvania, și acesta a scosă pe omeni din minte, că porunca împăratului este să stingă ginta ungereseă, că locuitorii cari fugise cu mulțimea prin păduri, de frică să nu-și perdă viața, bărbați, femei și copii s'au întorsă acum iarăși pe la casele loră, și cultivă pământurile, plătescă contribuțiunea și rebonifică pagubele cu ȳile de lucru. Între altele, ȳice comisiunea, le-amă propusă și aceea, că toți câți au vr'o plângere să ne-o arete nouă, și totă-o-dată le-amă făcută cunoscută, că au câmpă destulă de vastă să se plângă și înaintea Excelenției Vostre, dar toți iobagi, cu deosebire supuși familiei Kászony și ai familiei Forrai ne-au declarată unanimă, că nici unulă din ei nu are vre-o plângere în contra domniloră seă, că dênșii s'au abătută de la calea cea adevărată nu din pasiune sau mânia și cu atâtă mai puțină din răsbunare, ei numai amăgiți și de frica țeraniloră resculați.

Raportulă acesta fu înaintată cancelariei iar cancelaria lă supuse monarhului.

Dar împăratulă nu aprobă rebonificarea.

„Despre rebonificarea pagubelor, ȱice monarchulŭ, cu excepŭiune de lucrurile, cari se află în natură, nu pŭte fi de locŭ vorba, de űră ce locuitorii űi aűa nu aű nici o avere űi pe lângă aceea mai suferŭ űi pedepse corporali. Cu atătŭ mai puŭinŭ potŭ dēnűii să rebonifice paguba cu ȱile de lucru, cari astŭ-felŭ sunt mēsurate, în cātŭ după împlinirea servicieloŭ domnesci, abia i remâne iobagiului atăta timpŭ, cātŭ e de lipsă pentru economia sa propriă űi prin astŭ-felŭ de sarcini iobagii arŭ ajunge totŭ-o-dată în stare să nu pŭtă plăti nici contribuŭiunea“.

Aceste lucrări terminate, contele Iankovits plecă din Aradŭ în Transilvania űi în 15 Decembre ajunse la Deva în comitatulŭ Hinedűrei.

Îndată după sosirea contelui Iankovits în Transilvania, iobagii din comitatulŭ Hinedűrei űi alŭ Albei nu încetară să-i presinte o mulŭime de plāngerī, plāngerī contra robotelorŭ űi a taxelorŭ escesive, plāngerī în contra tirānii domnilorŭ sēi.

Nobilii pāgubiŭi în revoluŭiune, ȱiceaŭ țeraniī, alērgă prin comune ca să adune lucrurile, ce li se aű luatŭ, űi în diferite moduri silescŭ pe iobagi, să le rebonifice pagubele saŭ în natură saŭ în bani gata, iaŭ cu forŭa de la dēnűii vinŭ, vite űi alte alimente, storeŭ de pe țeranī preŭuri îndoite, se facŭ judecātori în cauzele lorŭ proprii, űi iriteză pe romāni bātāndu-i űi rānindu-i ¹⁾.

Femeile să plāngeaŭ, cā nobilii űi funcŭionarii le aű luatŭ boii, vacile űi porcii, pe bărbaŭi i aű dusŭ în închisorī űi dēnsele aű remasŭ pe strade cu cāte doi trei űi mai mulŭi copii mici.

Iobagii unguri, mai ȱiceaŭ țeraniī, nu sunt supuűi la sarcinile publice ca romāniī, din contră în împrejurările actuali sunt scutiŭi cu totulŭ, űi romānilorŭ le este imposibilŭ să mai locuēscă împreună cu unguriī, din care causă cerŭ să fiă despărŭiŭi de ei, űi să li se deē funcŭionari germani.

¹⁾ Teleki, A Hűra-Tāmadās, 64 et seq.

Funcționarii publici asupra poporului, storeu de pe țărani mâncare și beutură și facu presiune asupra loră să le mai dee și bani.

În multe locuri iobagiū sunt siliți să petrécă săptămâna întregă în lucrul domnului și să le facă serviciū chiar și în zile de dumineci și de sèrbători.

De multe ori moșia iobagiului se împărțese în 8 și în 10 părți, și nobiliū ceru pentru fiă-care parte totu atâtea serviciū ca pentru o moșia întregă.

Femeile și fetele sunt silite să mèrgă în curtea domnèscă la lucrările femeiesci, fără ca lucrurile loră să se țină în socotela iobagiului.

Alți iobagi sunt siliți să transpòrte cu câte 70 și 80 de care bucatele domnului în Țera unгурèscă și dacă vitele iobagiului moru din cauza drumului celui lungu, dènsulū totu nu capèta nici o despăgubire.

Dacă domniū și arendașii loră au vinu rèu, atunci lu daū iobagiloru să-lu cârcimărescă, și dacă vinulū să strică sau nu-lu potū vinde dènșii totu trebuie să-lu plătescă.

În ziua de Crăciunū fiă-care iobagiū trebuie să dee domnului sèu câte o găină, la Pasci o còstă de porcū sau să o plătescă cu bani, și unū la Sân-Georgiū câte unū mielū grasū.

Iar iobagiū din satele mai apropiate, ca să fiă scutiți de dările iobăgesci dintre Crăciunū și Pasci, sunt siliți la Crăciunū și la Pasci să-și mâne vitele în curtea domnului sèu, care apoi alege din vitele iobagiului, la Crăciunū unū boū grasū și la Pasci altulū, și iobagiulū trebuie să se mulțămescă cu prețulū, ce i-lu fixèză domnulū sèu.

Iobagiū mai depărtați de curtea domnèscă trebuie să facă pentru domnulū lorū câte 1000 pari de viă și să-i transpòrte la loculū unde cere dènsulū.

Fiă-care doi sau trei iobagi trebuie să dee domnului lorū pe fiă-care anū câte unū purcelū grasū sau să-lu plătescă cu bani.

Maî de multû nobiliî luaă din porcî numai pe alû 10-lea, iar acum iaă totû pe alû cincilea.

Din fiă-care 10 oi domnulû ia una, și de o-dată cu oia ia și mielulû.

Pentru pășunitulû caprelorû, și anume pentru fiă-care două capre, iobagiulû trebuie să facă domnulû seă câte o ți de lucru.

La grăpatulû câmpulû prindû pe ômenî în jugû ca pe vite.

Dacă móre iobagiulû, domnulû i ia îndată tótă averea, iar pe copii iobagiulû i dă la miliția saă i pune slugî la boî.

Pescăritulû numai arare ori e permisû și dacă iobagiulû prinde doi pesci unulû este alû domnulû seă.

Nobiliî iaă de la iobagî în modû arbitrariû pămênturile, fênațele și pădurile, și iobagiulû e silitû să cumpere lemne de la domnulû seă, de multe ori făcêndu-i câte 30 ți de lucru pentru unû stânjinû de lemne.

Pe româniî, carî sunt ômenî liberi saă nobili, domniî se sileseă cu tôte mijlôcele oculte să-i facă iobagî, și-i supunû la serviciî iobăgesci.

La petițiunile, ce le aă înaintatû împêratulû, dênșii nu aă primitû încă nici o rezoluțiune, că sunt aduși la ultima miseria și maî bine suferû mórtea de câtû să se întôrcă sub tirănia de maî înainte ¹⁾.

Maî mulți țêranî sunt aduși și aruncați în închisorî de câte 2—3 ani fără să fiă cercetați și fără să fiă judecați. În închisorî suferû miseria și persecuțiunea cea maî extremă. Păđitorî închisorilorû i despôia de haine și de bani, ți întregî sunt lipsiți de pâne, și apa încă trebuie s'o cumpere cu bani.

Nobilimea inculpă pe români, că dênșii sunt necredincioși împêratulû, dar nobilimea e necredincioasă, fiindû-că în maî

¹⁾ Wir erwählen lieber den Tod, als die vorrige Tyranny länger zu gedulden. Petițiunea comunității române din Vințulû-de-josû. Archiva c. Iankovits No. 298.

multe locuri nobilii au strigat în public, că-și pun altă împărat, și dacă împăratul lasă pe iobagi ca să trateze astă-fel cu dênșii, atunci voru chiama în țără pe Turci sau pe Pruși¹⁾.

Aceste erau o mică parte din lunga seriă de suferințe, despre cari se plângeau țeranii la contele Iankovits, dar chiar și numai o parte din abuzurile aceste erau de ajuns să aducă pe miserul țeran la ultima desperare.

Din Deva contele Iankovits înaintă împăratului primul său raport în 6 Ianuarie 1785.

Înainte de a sosi aici, dice contele Iankovits, grija mea principală a fost, ca să nu fiă condamnați la mörte și esecutați prisionerii, cari se află în închisorile de aici. Am aflat aici aproape la 200 de prisioneri. I examinez fără încetare, și pe aceia, cari au alergat numai și ei cu poporul scos din fire i lasă liberi din închisori, i dojenesc să rămână linisciți și să asculte de superiori lor. I instruez în privința plângerilor, cari sunt în legătură cu urbariul și-i asigură, că Maiestatea Vóstră veți îngriji să se pună o regulă și o ordine. Iar alte plângeri ale lor, după ce voi constata adevărata stare a lucrurilor, le voi decide numai de cât. Se înfățișază în continu la mine locuitori de prin comunele de lângă Mureș, și dacă au preot și chiamă să vină dimpreună cu preotul lor, le aretă marea rătăcire în care au cădută, apoi le spun să mērgă acasă, și să rămână linisciți. Aceste cu poporul rătăcit, dar cu nobilimea și cu magnații, lucru acum la început e foarte greu. Un număr însemnat de văduve plângă aici în Deva mörtea violentă a bărbaților și a copiilor săi. Magnații și nobilii, au ajuns cu toții, în urma arderilor și a prădărilor, la ultima extremitate, toți se află în cea mai mare suferință, se plângă cu jale și alergă în continu la mine rugându-mă să le hotăresc despăgubirea și să dau un exemplu de

1) Archiva contelui Iancovits No. 298, 329, 330.

aspră pedepsire. Mă silescă în continu să-î aducă la principii mai sănătose și le spună, că esemplulă nu se pôte face cu măcelulă acelora, cari aũ pęcătuită, că o pedepsire de natura acęsta va avę urmări triste atătă pentru publică cătă și pentru nobili, dar se va stabili cătă mai curęndă ună esemplu convenabilă de îngrijirea Maiestății Vostre, se va restabili siguranța, care acum lipsesce și se va confirma pentru viitoriă. Rana este încă próspectă și nu întrebuinteză mijloce violente, speră însă, că succesivă i voiă convinge cu măsură în interesulă publiculă și ală privațiloră, că există și altă modă mai bună pentru a-și dobândi siguranța și voră începe să cugete mai umană.

De la Deva contele Iancovits plecă la Alba Iulia și în 2 Februarie înainte de aici împęratulă următorilă raportă:

În comitatulă Hinedorei se aflaă ca prisioneri vre-o 200 de țęrani români, iar în comitatulă Albei mai mulți de 400 de inși. I-am examinată pe toți în particulară, și pe cei mai puțină culpabili, cari înmulțise numai și ei numărulă rescuțiloră i-am trecută în clasa a treia a prisioneriloră și din acestia am liberată în Deva 94 de inși, iar în Alba Iulia 266, considerându-le ca pedepsă miseria, ce aũ suferită până acum în închisoră. I-am dojenită seriosă să fiă onestă, să asculte de autoritățile loră bisericesci și civile și de domniă loră pămęntescă. Totă asemenea dispozițiună am făcută și în privința prisioneriloră din comitatulă Clujului și ală Sibiuluiă. În închisorile din Clujă se află astă-đi 50 de prisioneri, iar în comitatulă Sibiuluiă 8, și causa, pentru care se află aici mai puțină țęrani captivi, este, că rēulă acesta a străbătută aici numai în câte-va comune vecine cu comitatulă Hinedorei și ală Albei. Iobagiă din Transilvania, cu deosebire cei din comitatulă Hinedorei și ală Albei se presintă în continu cu o mulțime de petițiună, din cari am culesă multe plângeră. Unele sunt a se considera ca escese în contra puncteloră urbarială din 1769, altele sunt abuseră și altele injuriă adresate iobagiloră. Am estrasă plângerile aceste și le-am trimesă co-

mitateloră dimpreună cu petițiunile, ca să le cerceteze și să pună capătă esceseloră, de óră-ee voința espresă a Maiestății Vóstre este, că atâtă iobagiulă câtă și domnulă pământescă să observe cu esactitate dispozițiunile urbarială, iar abuserile, cară nu se puteau împăca nici cu grațiosele ordine urbarială, nici cu legea, și cară erau constatate din plânsorile iobagiloră le am declarată de șterse și le am adusă în specială la cunoscința comitateloră. Totă-o-dată am dispusă, că în viitoriă ordinele urbarială, să fiă observate cu esactitate sub urmările acțiunii fiscală. În modulă acesta corigându-se escesele, suprimându-se abuserile și aplanându-se injuriile, iobagiă voră îndeplini mai cu plăcere oblegamintele loră față cu Maiestatea Vóstră, și se voră întorce iarășă la liniscea cea vechiă. Despre rezultatulă petițiuniloră amintite mai susă, anume cum s'aă constată și cum s'aă aplanată, am ordonată comitateloră să raporteze prea umilită prea sfinteă Vóstre Maiestăți pe calea sa regulată.

XXIX. PETIȚIUNILE NOBILIMIĂ.

În Francia la 1789 nobilimea propuse mai ântăiă stergerea drepturiloră feudali, ea renunță de bună-voiă la privilegiile sale și recunoscă numai de câtă egalitatea tuturoră cetățeniloră înaintea dreptului și a sarcineloră ¹⁾).

În Transilvania însă lucrurile erau din contra.

Nobilimea singură prin abuserile sale preparase de multă timpă catastrofa, și totă dânsa inculpa pe țerană prin o mulține de petițiuni, că dênșii, țerană sunt cauza rēului, dênșii turbură fericirea publică a țerei, și propuse ună sistemă de teróre ne mai așită în contra loră.

¹⁾ Thiers, Histoire de la Révolution française. Paris, 1857. I. 123.

Pentru nobilimea transilvană țeranii nu meritaū nici o atențiune, nici o ușurare. Nobilimea acēsta nu voia sǎ scie nimicū de drepturi egali, de sarcini egali și cǎ țeranulū românū fusese seculi întregi clasa cea mai muncitoare și mai utilă a acestei țeri.

Pentru a caracteriza pe deplinū acēstă epocă turburată, merită sǎ cunoșcemū mai în detaliū petițiunile acestea, triste și curioșe momente ale feudalității transilvane.

În 30 Novembre, comitatulū Hinedorei supuse contelui Iancovits unū lungū memoriū asupra revoluțiunii, în fondū unū actū de acusare asupra națiunii române, plinū de pasiune, plinū de neadevăruri.

„Împregiurările în cari ne aflămū, ȳce comitatulū Hinedorei, cerū ca sǎ vǎ descoperimū cauzele acestorū fǎrǎ-delegi, cu tótǎ sinceritatea și cu tótǎ credința omagială, ce suntemū datorī cǎtre Principele țerei...”

„Poporulū românū de mai mulți seculi, atātū sub regii Ungariei și sub principii Transilvaniei, cātū și sub blândulū guvernū alū casei austriace, a fostū supusū parte fiscului regescū din Transilvania, parte nobilimiī unguresei, dar nici o datǎ în cursū de atâția seculi, nu i-a trecutū prin minte sǎ facǎ o rescolǎ generală, precum a făcut’o acuma. Și cu tóte acestea, țera asta s’a aflatū de multe ori în împregiurări fórte grele, încureată în resbele interne, adese ori lovitǎ de fómete, lipsitǎ de armată regulatǎ; iar sub principii austriaci, óstea se scotea afarǎ din țerǎ pentru alungarea inimicului esternū, precum se întēmplǎ nu de multū în resbelulū celū de șapte ani cu Prușii, și cu tóte acestea nici prin gândū nu i-a trecutū poporulū românū o asemenea cutzare. Cum s’a pututū dar întēmpla acum nisece lucruri atātū de oribile și scelerate, ce n’au făcutū în țera acēsta nici Turcii nici Tătarii, și încă acum, când în țerǎ se aflǎ vre-o câte-va regimente regulate și atâți grǎniceri, și încă chiar sub guvernulū celū mai puternicū, mai bunū și mai înțe-

leptu principe, care nu are altă grijă afară de fericirea popului său. Suntemu datoru a descoperi consciențiosu cauzele acestorū lucruri, cari sunt următorele :

„Plebea română nu are consciință de ce e dreptu și echiabilu. Crescerea românilorū e perversă, principiile religiunii creștine necum să le cunoscă ei, dar nici popii lorū nu le cunoscū...

„Părinții nostri cunoscându natura acestei plebe aū judecatū, că numai prin pedepsele cele mai severe o potū aduce la ascultare și la împlinirea datorințelorū sale, și astū-felū instituiră în adunările țerei nu numai în contra singuraticilorū făcători de rele, dar și în contra comunelorū culpabile pedepsele, ce sunt cuprinse în partea III art. 43 și în alte locuri ale Constituțiunilorū Aprobate.

„Nu negămū, Excelenția, că atătū în seculii trecuți, câtū și în timpulū nostru se aflaū prin codrii, ce încungiură țera noastră de tôte părțile, cete de hoți în numărū de câte 400 indiviđi și mai bine, cari năvăliaū și prădaū casele nobililorū ba și ale românilorū mai avuți, dar îndată, ce unii ca acestia se prindeaū, se și pedepsiaū de către deregătoria civilă, care pe atunci se bucura de cea mai mare autoritate, după tótă rigorea legēi, chiar cu pedepse înasprite după gravitatea crimei, ca sa fiă de exemplu și pentru alții. Domnii pământesci încă aveaū atunci o mare autoritate înaintea supușilorū săi, pentru că ei se bucuraū de dreptulū săbiei, ei cercetaū și pedepsiaū pe culpabili în forurile lorū dominale.

„Și întru adevărū cu multă înțelepciune făcuse lucrurile aceste părinții nostrii, pentru că mai înainte unū domnū pământescū avea atăta putere întru unū cercū, câtū are astăđi unū oficerū subalternū întru unū regimentū, deliectele cele mai mici le pedepsia dēnsulū, iar despre cele mai mari numai de raporta comitatulū.

„Numai cu astū-feliū de legi și numai cu unū astū-felū de metodū a fostū posibilū să ne bucurămū în cursū de mai mulți seculi de cea mai dulce pace în acēstă patriă a

noastră atât de iubită, și nici că-i trecea cuiva prin minte în Transilvania să se témă de supușii săi.

„Grija strămoșilor noștri era cum să alunge pe inamiculă esternă, numai de acésta purta frică, ba mai multă persecuta unгурulă pe unгурă și celă persecutată se apăra cu ajutoriulă românulă, a supusulă săi. În timpurile cele mai turburate, când Turcii și Tătarii năvăliau în Transilvania, lucrurile se îngropaă și se ascundeaă în pământă înaintea românulă credinciosă, iar după ce se restabilia pacea, elă le da înapoi domnulă săi; iar astăđi domnulă fu perdută și ucisă de acela, pe care-lă crescuse din copilăria sa.

„Și cum s'aă întâmplată tóte aceste? De unde atâta schimbare? După ce mijlócele, prin cară s'a conservată pacea acestei țeri astăđi nu se mai întrebuintăză, atunci de ce se ne mai mirămă, că a urmată o schimbare așa de mare în tóte relațiunile. Mijlócele, prin cară poporulă mai înainte se ținea în supunere eraă autoritatea funcționariloră și a domniloră, iar astăđi respectulă și ală unora și ală altora, atâta a căđută înaintea poporulă în cătă țeranulă acasă pe funcționariă și pe domnulă pământescă după voia sa și fără nici o frică de pedepsă, și apoi în urma acestoră acasări ale țeraniloră se rënduescă și se facă investigațiuni fără să se mai decidă vre o dată: așa de esemplu cercetarea ce s'a făcută în comitatulă acesta în contra funcționariloră din districtulă Zarandulă stă și astăđi suspendată, totă asemenea n'a mai urmată nici până astăđi vre o decisiune nici în cercetarea, care s'a făcută în contra aceloră, cară turburără pe arendașii din domeniulă Slatnei. Astă-feliă onórea ofensată a funcționariloră nu s'a restituită nici o dată, și nici cei ce aă acusată pe nedreptă n'aă fostă pedepsiți. . . Iată cum s'a slăbită autoritatea domniloră pământesci și a funcționariloră comitatulă. . . Slăbindă astă-feliă încetulă cu încetulă autoritatea deregătorii politice, numai rămase altă modă de a ține pe țerană în supunere de cătă frica și rigórea legiloră; dar după ce observără, că omoritorii cu

precugetare, tăciunarii și jăfuitorii de case deși au fostu prinși și constatați, totuși nu se mai pedepsesc după severitatea legilor, ci din contra pedepsa cu mörte, care a fostu instituită de strămoșii și părinții noștri în legile fundamentale ale patriei după temperamentul națiunilor, a fostu schimbată în închisore pe timpü mărginitü;

„Atunci cutezarea lorü crescu și mai multü prin impunitate și prin ușurarea pedepselor. Închisorile se împluse cu unü numărü așa mare de făcători de rele, și ne mai fiindü nici unü locü unde să încapă, criminalii mai mici fură liberați, ca să nu se întempe nisce rele și mai mari, căci förte adese ori s'a întemplatü atâtü în districtulü acesta, câtü și în alte comitate, că mulțimea celorü arestați au spartü ușile închisorilorü și au luat'o la fugă, și fiindü-că nu cutezaü a se întörce pe acasă se ascundeaü pe la casele din păduri și comiteaü totü felulü de hoții. Și nu numai că ordinațiunile mai nöue au împlânditü legile criminali în privința particularilorü, însă cu pericolulü siguranței publice, dar au schimbatü legile criminali și în privința comunelorü, căci prin legea vechiä din Constituțiunile Aprobate partea III tit. 41 art. 10 se prevedeaü casurile, cum să se pedepsescă comuna pentru crimele comune, și când să se tragă în țepă primariulü și doi jurați.

„Iată cum suna această lege vechiä: Dacă öre cari sătenü sau örașeni primescä în gazdă lotrii, cari se ținü pe câmpuri și prin păduri, sau și dacă nu se scölă să mergică în gönă asupra lorü și nu dau de scire la dece ori la mai multe comune, atunci satulü să se pedepsescă cu 500 fl. iar primariulü și jurați, dacă sunt culpabili, să se tragă în țepă. Însă acestü vechiü și salutariü modü de a pedepsi comunitatea se abrogă prin ordinațiunile mai nöue și se înlocui prin aceea, că nu comunitatea, ci corifeii să se pedepsescă cu o pedepsă corporală.

„Dar fiindü-că ginta Romänilorü este ingeniosă de a inventa mișelii spre a fraudä intențiunea legii, de aceea cu

greu se p^ote descoperi câte o-dată vre-unu corifeu și astu-felu delietele comune mai tot-de-una r^em^ân^u nepedepsite, și acum ț^eraniⁱ, ca să r^em^ân^u nepedepsiți nimic^u nu le place mai bine se dⁱcă, de cât^u că delictul^u l'a comis^u mulțimea.

„Dar fiind^u-că în înțelesul^u ordinațiunilor^u mai noue mulțimea nu se p^ote pedepsi, astu-felu ori-ce faptă, care se atribute mulțimii r^em^âne nepedepsită. .

„Cu slăbirea legilor^u criminali slăbi autoritatea funcționarilor^u, care se conservase numai în puterea acestor^u legi, ba chiar și respectul^u față de domniⁱ pământesci scădu așa de mult^u, în cât^u de un^u timp^u înc^oce ț^eraniⁱ români, cari ușor^u cred^u t^ote lucrurile neiertate, și cari âmb^lă cu o lăcomiă nesp^usă după minciuni, încep^ură mai cu toți să vorbescă într'un^u mod^u impiu și sacrileg^u în contra bunătății moșcenite și înnăscute a Maiestății Sale: că Maiestatea Sa nu ar put^e suferi Nobilimea unгурescă, o invențiune de cât^u care nici nu se p^ote eugeta alta mai mare.

„De aici și luă ocașiune amăgitoriul^u acel^u de Horia să facă pe ț^erani să credă, că Maiestatea Sa l'ar fi autorisat^u pe d^ensul^u să stingă pe Ungurⁱ cu Româniⁱ, în cât^u nici p^etră pe p^etră să nu mai r^em^ână.

„Aceste amintite până aici sunt cauzele mai depărtate ale turburărilor^u.

„Iar cauza mai de aproape a turburărilor^u actuali fu a-renda căreimăritul^u din domeniul^u fiscal^u al^u Slatnei, de aici s'a născut^u resc^ola. . .

„Primitivii și imediații autori ai turburărilor^u sunt ț^eraniⁱ din domeniul^u fiscal^u al^u Slatnei, iar nu iobagiⁱ vre-unui domn^u privat^u, și Româniⁱ jurară m^orte nu numai nobilimii ci peste tot^u tuturor^u ungurilor^u, precum resultă din următoarele cuvinte ale subprefectului^u din cercul^u Slatnei: „Româniⁱ făcură jurământ^u, că în calea în care a^u plecat^u din porunca prea înaltului^u nostru împ^erat^u, să nu lase în vi^eț^uă nici un^u picior^u de ungur^u sau funcționari^u“ . . .

„Mai de mult^u plângerile în contra robotelor^u nici de

nume nu erau cunoscute. Atunci iubirea supușilor către domni pământesci era așa dîcîndu unû lucru firesc, și domni pământesci încă 'și da tótă silința să conserveze pe iobagii sîi, ca o moșcenire viă, da mâna de ajutoriû la cãsătoriile iobagilor, cereau ca fii iobagilor să-și capete soții bune, când veniau în satû funcționarîi i primiau ei singurî cu tótă liberalitatea, ca să nu fiă spre greutatea iobagilor, când era fomete în țeră ajuta pe iobagi cu bucate, și în alte modurî susțineau domni pe iobagi, spre binele lor, alû domnilor și alû Principelui. Iar prin ordinațiunile, ce urmară succesivû una după alta, se acordă Românilor libertatea să acuse pe domni sîi, și româniî îndată ce vedură, că pe domni i confronteză aspru cu dênșii și-i pedepsesc pentru escesele comise perdură iubirea și respectul, cu care erau legați mai înainte de domni lor. Iobagii însă, cari acusaû pe nedreptul nu numai că nu se pedepsiau, dar încă se da ordinele cele mai severe, ca să nu li se facă vre-o nedreptate pentru plîngerile ce le înaintase. Nici o ordinațiune nu se repetă așa de multû către administrațiunea politică, ca aceea, că țeraniî ca unû viû erariû alû statului să fiă aperați în contra orî cărei asupra. Și sub titlulû acesta de erariû viû, dările țeranilor către domni ajunseră astădi la atâta critică și censură și domni pământesci ajunseră la atâta neîncredere înaintea țeranilor, în câtû astădi iobagii se îndoiesc, dacă mai sunt obligați să facă robote și să plătescă domnului dările iobăgesci? ...

„Dar orî de unde să fi purcesû turburările românilor și orî de unde să se fi începutû și continuatû, destulû că căpitanii și corifeii revoluțiunii făcură pe poporû să credă aceea minciună blestemată, spre cea mai mare injuriă a Augustului nume, și cu cea mai mare nepietate în contra sfințeniî Maiestății Sale, că din porunca împăratului trebue să stingă pe Ungurî, cari precum s'aû distinsû totû-de-una prin credința lorû către augusta casă, totû asemenea și regele s'a arătatû către dênșii cu o deosebită și distinsă grațiă ...

„Dacă s'ar pute concentra rigórea tuturor legiloró crimale, totuși nu ar fi de ajunsú spre a-í pedepsi dupá cum meritá. Findú-cá noi suntemú obligáți prin credința și legátura nóstrá omagialá a descoperi ca supuși credincioși totú ce vedemú, cá e spre stricáciunea domnií Maestáții Sale prea sfinte, de aceea descoperimú Excelenției Vóstre ca comisariú regescú cu consciința curatá, cá dacá turburá- rile românilorú născute din urá naționalá și urá de religiune nu se vorú desrádácina câtú mai repede și din fundamentú, dar nu numai sá se potoléscá, atunci ele potú sá strice multú d'a dreptulú chiar domnií Majestáții Sale. Cáci dacá vorú ținé turburările acestea până la primávéra viitoare, atunci vorú lua parte pe întrecute și românií din cele-l-alte părți ale principatului, carí ascultá cu cea mai mare supunere, tóte cáte li se spunú în numele religiunii și alú naționalității.

„Apoi afará de Românií din Transilvania câtú e de mare încă numérulú lorú în Banatú, în Țera Românescá, Moldova și mai în totú Iliriculú? De altá parte nu se póte spera o îndreptare radicalá, dacá nu se vorú pedepsi în conformitate cu legile fundamentale ale patriei și comunitá- țile de unde s'au începutú turburările, și daca nu se va pro- ceda dupá tótá rigórea legilorú în contra corifeilorú, sacri- legilorú, ucigașilorú, în contra violátorilorú și rápitórilorú virginelorú și ai matrónelorú.

„Pentru cá atâtú este de durá ginteá românilorú în câtú numai prin pedépsa cu mórte se póte înspáimênta, și prea puținú prin închisóre și prin alte genurií mai ușóre de pe- depse...

„Astú-felú rugámú cu tótá supunerea pe Excelenția Vóstrá, cá dupá zelulú, ce-lú aveți pentru binele comunú și care fați probatú prin atâtea exemple cu ocasiunea acestorú tur- burári, sá bine-voiți în virtutea puterii ce vi s'a incredin- țatú de Maiestatea Sa în acéstá provincia, sá îndreptați activitatea Excelenției Vóstre astú-feliú, cá corifeii și cei mai de frunte culpabili, carí se vorú prinde, sá se pedep-

séscă fără întârziere în cursul acestorū zile de iernă și în diverse părți a țerei, și încă cu o pedepsă demnă și de împrejurările actuali, cu o pedepsă de mörte, pentru ca să fiă de exemplu publicū în tötă țera.

„Asemenea să se pedepséscă într'unū modū esemplarū și preoții românilorū; cari sub pretextulū religiunii învęțară plebea ca să estermineze pe unguri. Iar în locurile de unde s'aū începutū turburările să se pedepséscă nu numai corifeii dar și primarii și jurații cu pedepsele stabilite prin legile patriei (partea III art. 43 din Constituțiunile Aprobate), fiindū-că dênșii arū fi fostū datorī să însciințeze îndată pe funcționari despre începuturile acestei conspirațiunii secrete. Asemenea să se strîngă de la români töte armele și în fine să se aplice și în Transilvania sistemulū pentru regularea satelorū risipite, după cum l'ați aplicatū Excelenția Vöstră cu atâta înțelepciune în Banatulū Timișianū.

„Excelenția, domniī pămëntesci nu se opunū ca să se aducă o uniformitate în robotele țeranilorū, dar cu töte acestea, ca nu cumva țeraniī dacā s'ar face acum regularea urbarială să cređă, că regularea acésta aū stors'o numai prin turburările lorū de acuma, și de aici să-și iee îndemnū să facă turburări și de altă dată pentru ca să ajungă la o schimbare a pozițiunii lorū, după cum 'și închipuescū ei în ideile lorū confuze. De aceea cu supunere vę rugămū Excelenția, că din motivulū acesta să obțineți de la Maiestatea Sa regală, ca regularea urbarială să se introducă după unū timpū mai îndelungatū și după ce turburările de astăzi se vorū stinge cu totul.“

Altă petițiune din comitatulū Hinedórei fu înaintată monarhului sub titlulū de *Lacrymarum nostrarum libellus*. În acestū libelū de lacrimi magnații și nobiliī din comitatulū Hinedórei facū următórea curiósă propunere:

„Pentru conservarea liniscei publice, đicū dênșii, ar fi bine să se pedepséscă în comunū cu unū felū de pedepsă óre-

care și comunele, cari au fostu mai turburate în cursul acestei revoluțiunii, și anume ar merita, ca astu-felū de comune să fiă pustiite cu totulū, după cum s'a întemplatū cu mai multe comune din Banatulū Timișorei sub domnia moșului Maiestății Vostre a împăratului Carolū alū VI-lea de gloriōsă memoriă. Iar daca Maiestatea Sa nu ar voi să permită acēsta, atunci locuitoriū unorū astu-felū de comune în locū de pedepsă să fiă transferați din comitatulū acesta în Bucovina, pe care și așa Maiestatea Sa a voitū s'o impopuleze, și acolo să fiă încorporați în armata de grāniceri, după cum e voința lorū. iar în loculū lorū domniū pāmētesci să aducă alți iobagi svevi saū din alte națiuni mai blānde, făcēndū cu ei unū contractū ecuitabilū după stānjinii de pāmēntū ce-i vorū primi.“

Nobilimea din comitatulū Albei înaintă și dēnsa contelui Iankovits o petițiune, totū cu aceleași idei și cu aceleași cereri. În resumatū conținutulū acestei petițiuni era următoriuilū :

Causele acestei revoluțiuni ne mai auđite a țēranilorū romāni, ȃice nobilimea din Alba, nu au fostū serviciile peste mēsură, nici cruđimile domnilorū feudali, fiindū-că principalulū autorū alū acestei revoluțiuni nu a fostū iobagiulū vre unū nobilū particularū, ci a fostū Horia saū Ursū Nicula iobagiū din domeniulū fiscalū alū Slatnei, care a revoltatū și de altă dată satele din domeniulū de acolo, anume cānd au spartū butōiele arendașilorū fiscali, faptū care se probēză prin procesulū, ce se află în archiva administrațiunii din Slatna. Și de altmintrelea revoluțiunea acēsta nici nu a isbuenitū acolo, unde iobagiū facū robote regulate, ci s'a începutū în ținuturile muntōse, în domeniulū Slatnei, în locurile unde țēraniū plătescū taxe după usulū rēmasū de la părinții lorū, și nu facū robote regulate pe fiă-care sēptēmānă.

De altmintrelea nici sērācia saū imposibilitatea de a suporta sarcinele încă nu i-au silitū ca să comită pustiirile, prādările și vērsările aceste de sānge, pentru că ori-cine va

esamina starea patriei noastre se va convinge pe deplin, că circulațiunea cea mai mare de bani este în comunele din munți unde s'a început revoluțiunea acésta.

În Abrudă, în Câmpeni, în Ofenbaiă și Roșia nu există altă domnă pământescă afară de Maiestatea Sa, și totuși câte pagube nu au comisă dênșii și aici, au prădată aurul și pivnițele împărătesci, au ruinat edificiele împărătesci și au ucis pe băiașii din Abrudă și Roșia, cari n'au voit să se boteze în religiunea română, fiindcă țeranii resculți așa ținea, că numai religiunea română e religiune creștinăscă.

Dacă întru adevărul cauza acestei revoluțiunii ar fi fostă cruđimile domnilor pământesci, atunci pentru ce au luat dênșii rolul de apostoli, pentru ce au mestecat lucruri religioase în revoluțiunea acésta, pentru ce au silit pe sêracii unguri cu amenințări de morțe, ca să primăscă religiunea grecăscă, de ce i-au botezat, de ce au ruinat bisericile și le au despoiat de lucrurile sfinte, și ceea ce e mai însemnat, de ce au desfăcut vechile morminte și de ce au tăiat pe morți în bucăți, de ce au căleat în picioare cuminicătura și de ce strigau atunci „aici e Dumneđeul ungurilor, acum să le ajute dacă pôte“, și în fine pentru ce au ucis și au bătut pe preoții tuturor religiunilor legale din țără.

Din toate aceste este așa dar evident, că scopul lor mai înalt a fostă stêrpirea națiunii noastre și a religiunilor recunoscute în țără, și în modul acesta dênșii voiau să aducă țera în mâna altei puteri.

Este așa dar un adevăr incontestabil, că motivele acestor pustiiri, prădări și vêrsări de sânge, nu au fost de loc cruđimea domnilor feudali, nici greutatea peste măsură a serviciilor iobăgesci. Faptul acesta este cu atât mai evident, căci adevăratul început al revoluțiunii românilor s'a întâmplat în comitatul Aradului, acolo unde s'a introdus un urbariu nou, și din comitatul Aradului a trecut pe la începutul lunei trecute în acésta miseră și tristă patriă.

Natura acestei națiuni ilegale, ce locuiesc în această patriă este astû-felû, în câtû ea numai prin o frică mare pôte fi guvernată.

Cunoscându defectele naționali ale acestei ginți, vechiî guvernatori ai acestei țeri au avutû o deosebită atențiune, ca să înfrâneze această națiune tolerată, și adese orî au fostû siliți să aducă în contra ei legi, după cum se vedû din Constituțiunile nôstre Aprobate și Compilate.

Dar cele de ântâiû rele urmară din indulgența cea mare, care fu arêtată față de români în timpulû din urmă prin diferite ordinațiuni; urmară din ura, în care aduseră pe domniî pămêntesci inimizii neîmpăcați ai nobilimiî. Așa că româniî observară, că dacă greșesce mulțimea atunci nici unulû din ei nu e pedepsitû. De aici apoi urmă (în 1773), că pe br. Intzedi 'lû prinseră iobagiî proprii în casa sa într'unû modû tâlhărescû, lû luară cu dênșii și-lû duseră desbrăcatû, mai fără nici o haină pe elû, și-lû chinuiră, și cu tôte aceste ei rêmaseră nepedepsiți. De aici urmă și aceea, că pe Adamû Ribiczei 'lû atacară iobagiî sêi proprii chiar în casa sa, 'lû omorîră și-î luară totû ce avea mai scumpû. Dar și iobagiî aceștia în locû de mórte căpêtară grațiă. Țêranii vedûră actele aceste purcesc dintr'o indulgență peste mësura și din simplă grațiă, iar de altă parte preoții români și alți inimizii ai nobilimiî împlură pe sub ascunsû mintea țêranilorû cu nisce principii atâtû de scelerate, ca și cum magnații și nobiliî ar fi spre greutatea Maiestății Sale a gloriosului domnitoriû, și că Maiestatea Sa uresce nobilimea, și dênșii începură numai de câtû să se ocupe cu idei și mai periculose.

Și natura românului este astû-felû, în câtû dênșulû crede și în cuvintele celui mai de josû amăgitoriû, dacă potû să-lû ajute la scopurile sale, iar de altă parte dênșulû nu voesce să credă nici la cele mai înalte ordine ale Maiestății Sale și ale guvernului, dacă 'lû împedecă în scopulû sêu. Și în modulû acesta i seduse și-î conjură amăgitoriulû Horia saû Ursû Nicula pentru stêrpirea nobilimiî și a națiuniî unguresci.

Deși nu ne îndoim, că comisiunea, pe care ați însărcinat-o Maiestatea Văstră cu liniscirea acestei țări ajunse într-o stare atât de deplorabilă, va afla de sine în înțelepciunea sa mijlocele ce sivesc pentru scopul acesta, cu toate aceste însă noi cunoscându mai bine starea patriei noastre, sentimentul țeranilor și geniul diferitelor națiuni, îndrăsnim a supune dimpreună cu cererile noastre și mijlocele, cari pot servi pentru scopul acesta.

1. Iertarea și indulgența în starea actuală a împrejurărilor ar fi oleiul vărsat pe foc. Să se liniscască odată revoluțiunea și rebelii să se pedepsască după legile patriei fără nici o indulgență, anume corifeii, primarii satelor și jurații să fiă trași în țepă, iar cei-lalți locuitori ai satelor revoltate să fiă decimați, căci dacă nu se va da un astfel de exemplu, atunci e sigur, că pustiirile, vărsările de sânge și rescótele nu se vor linisci, din contra numărul resculațiilor se va înmulți din toate părțile, și la primăveră nefericirea și pericolul se va estinde și peste cele alalte părți ale țerei.

2. Armata să capete ordin, că în cazul când se ar mai începe undeva o revoluțiune, atunci fără să mai ascepte ordinele mai înalte, ci după simpla cerere a funcționarilor comitatului să dea imediat ajutoriul suficient.

3. În astfel de împrejurări armata să nu se mai țină numai în defensivă, ci din contra în casu dacă țerani revoltați nu ar voi să se liniscască, atunci să-i omóre, să-i taie, să-i pustiască și să-i împrăscie fără nici o indulgență, ca pe cei mai crânceni inimici ai patriei.

4. Resculații prinși până acum, anume aprindătorii, omorătorii, prădătorii și aceia, cari au despoiat bisericele să fiă pedepsiți imediat cu mórte, ca să fiă un exemplu oribil pentru rebeli.

5. Casele, cari se află prin munți, fiindu prea depărtate unele de altele și imposibilu de a se regula să se pustiască cât

mai în grabă, și țăranii aceștia să fiă așezați într'ună locu mai acomodată la o margine 6re-care.

6. Să se adune t6te armele și t6te instrumentele periculoase de la români și să li se interdică sub pedeapsă de m6rte, cã nime din ei să nu mai cuteze a ține arme.

7. De 6re-ce preoții români sunt aceia, cari ațită mai cu sēmă poporul la revoluțiune, din acēstă causă să se publice, cã în oricare sată va erumpe o revoluțiune acolo preoții români, primarii și jurații cu trei inși lângă dēnșii se voră pedepsi cu m6rte în conformitate cu legile patriei.

8. Români resculați să fiă siliți a restitui t6te lucrurile luate, iar pagubele cauate să se pretuiēscă peste totă loculă în țeră, și suma acēsta să se reparteze pe comunele resculate, cari să fiă dat6re a o plăti în timpă de 5 ani fără nică o indulgență.

Aici e loculă să amintimă și de memoriulă nobilimii din Clujiu.

În luna lui Martie 1785 comitatulă Clujului învitată să se justifice pentru ce a ordonată insurecțiunea nobilimii, pentru ce nobilimea armată și-a făcută uniforme, pentru ce împedea pe cãlători pe drumuri și maltrata pe români, comitatulă supuse monarhului următ6rele motive:

Cu o nespūsă consternare a sufleteloră n6stre și cu adâncă durere amă înțelesă, cã espedițiunea n6stră întreprinsă de curēndă în contra româniloră resculați ne-a adusă în gravă suspițiune înaintea Maiestății V6stre, din cauza rēutăci6seloră interpretări ale unora.

Calamitatea atătă de funestă întēplată în t6mna trecută, când din cauza furiei țăraniloră au cădută o mulțime de victime din sînulă nobilimii, a produsă o rană adâncă în sufletele n6stre și ale urmașiloră n6ștrii. Dar nefericirea acēsta este cu multă mai mică de cătă durerea, ce o suferimă, din cauza gravei indignațiunii a prea înduratului nostru Principe.

Deși fidelitatea ginții ungurești din Transilvania către casa austriacă este de ajunsă cunoscută încă din timpul împăratului Leopold, totuși ca să aflăm o ușurare în contra durerii atât de mari, ce a cuprins sufletele noastre, și ca să arătam nestrămutata noastră credință către tronul Maiestății Văstre suntem siliți să supunem Maiestății Văstre cu umilință motivele sincere și adevărate ale acestui fapt al nostru.

Masacrul, ce l'a comis plebea furioasă asupra nobilimii nearmate și devastarea tuturor averilor de la marginea Zarandului și până în mijlocul acestui comitat, a trebuit să ne iriteze, și în momente așa de critice să ne silască, ca să îngrijim de capetele noastre și să ne opunem furiei țărânilor, cari însetoșau singur numai după sângele nobilimii. Simțind noi apropierea pericolului am cercetat mai înainte de toate să căpătăm ajutoriu militar, dar cât de deșerte și lipsite de rezultat au fost rugările noastre, probază răspunsul guvernului, prin care ni se face cunoscut, că comanda militară nu poate să ne ajute.

Astă-fel în lipsa unui ajutoriu militar și ca să nu fim espuși și de aci înainte furiei acestei plebi, am trebuit să apucăm armele în contra voinței noastre și să eșim la rebel, și acesta ne-a permis însuși guvernul regesc prin textul decretului în care se dice anume, că funcționarii comitatelor unde vor afla de lipsă, pot să chiame în arme pe nobili și pe posesori.

Dar afară de permisiunea guvernului mai aveam înaintea noastră art. 6. P. III. tit. 76 din Constituțiunile noastre Aprobate, articol, prin care se dispune, că în casuri neașteptate, nobilimea chiar și fără ordinul principelui, trebuie să iee armele și să iasă la rebel.

Și faptul acesta al nostru nu era un cas cu totul unic, despre care să nu aflăm urme în seculii trecuți și chiar până în zilele noastre. Anume în a. 1735 sub domnia moșului Maiestății Văstre, a augustului Carol VI de glorioasă

reminiscentă, isbuenindă o revoluțiune în comitatul Becheșu, din cauza noulor imposit, cetățenii credincioși ai patriei, fără să mai ascepte ordinul regelui, apucară armele și suprimară tumultul, și nu numai, că dênșii, n'aũ fostũ inculpați pentru faptul acesta, dar însuși regele a aprobatũ purtarea lorũ, și pe aceia, cari se aũ distinsũ în suprimarea acestei revoluțiunii, i-a dăruitũ cu lanțuri de aurũ. Totũ așa s'a întẽmplatũ și în a. 1761, când se lăți faima despre nãvãlirea tãtarilor în Transilvania, atunci nobilimea fără să mai ascepte ordinul principelui, chiar pe basa Constituțiunilor Aprobate, apucã armele, cu cea mãi mare rapiditate, eși la resbelũ și să estinse peste totã Transilvania unde se lãțise faima acẽsta.

În fața acestorũ esemple atãtũ de clare, și în lipsa oricãrui ajutoriũ militarũ, noi nici nu puteamũ crede, cã vomũ lucra în contra legilor patriei, în contra voinței prea înaltului nostru principe, și în contra faptelor strãmoșilor noștri, dacã vomũ apuca armele pentru apërarea vieței nãstre și a iubitei nãstre patrie. Prin acestũ faptũ alũ nostru amũ ajunsũ la acelũ rezultatũ, cã dupã ce a fostũ devastatũ Sãngeorgiulũ-Trãscãului, lucru, ce va rãmãne în memoria acestui seculũ, noi fără să vërsãmũ o picãturã de sãnge, amũ înfrãntũ așa de multũ furia resculaților, în cãtũ, aũ remasũ scutite de revoluțiune, atãtũ partea cea alaltã a comitatului, cãtũ și ținuturile vecine, și este unũ faptũ constatatũ prin cercetãri demne de credință, cã dacã resculații nu se temeã de nobilimea armatã, atunci dênșii de sigurũ ar fi nãvãlitũ din locurile muntãse și ar fi devastatũ tãte ținuturile vecine.

Aflãndu-ne așa dar în astũ-felũ de împrejurãri și trebuindũ sã priveghiãmũ în continuũ o lunã de țile, e lucru evidentũ, cã hainele mãi lungi și prețioșe, ce le purtãmũ în timpũ de pace, eraũ necomode pentru expedițiune, și amũ trebuitũ sã ne îngrijimũ de o îmbrãcãminte mãi practicã. Mãi multũ, chiar și motivele de economiã ne aũ silitũ sã ne procurãmũ

o uniformă mai simplă și care costa mai puțin, și alegându noi uniforma acésta, am avut totu o dată în vedere, că și prin forma costumului să inspirăm ore-care terore țerani-lorū resculați, iar după ce ne am întorsu din resbelu acasă mai mulți inși, din motive economice, au aflatu o plăcere în uniforma acésta, și au începutu să o porțe de bună-voia și fără îndemnul nimeru. Iar rangurile militare, le am adoptatū din cauza disciplinei și a ordinea, căci fără ordine nici nu puteamū ascepta, ca să facemū ceva. De altmintrelea împrejurările și disciplina încă cereau, ca unii să fiă comandanți și alții să asculte, și acestora, amū trebuitū să le dămū ranguri și semne de distincțiune. În fine chiar și împrejurările cereau unū curajū militarū, și așa amū cugetatū, că e bine, ca prin ranguri militare să escitamū aceste spirite generose. Dar exemplele nu lipseseu nici în acéstă privință. Pe timpulū când se lățise faima despre năvălirea tatarilorū, nobilimea întrégă trebuindū să apuce armele, dēnsa, cu acéstă ocaziune, și-a distribuitū ranguri și ofeii militare, iar rangurile, cari le amū fostu adoptatū noi, singurū numai pentru actulū expedițiunii, nu le amū mai întrebuintatū îndată ce a sositū armata.

În ce privesce însă procurarea armelorū, la acésta ne a silitū nefericirea frațilorū noștri, a cărorū morțe neasceptatā nu pōte să ne iēsă dela inimă, ne a silitū grija, ca nu cum-va la primăveră revoluțiunea să începā de nou, căci în tōtā ziua auđiamū vorbindu-se și grānicerii romāni amenințau pe față, că la primăvera viitoare vorū stērpi din rădăcinā ginteā ungurēsă, în fine cereau chiar și gravele împrejurări, în cari ne aflamū, ca noi să nu stāmū nearmați și fără apērare, înaintea poporului resculatū. De altmintrelea nici nū ne amū procuratū atâtea arme, după cum s'a raportatū pōte Maiestății Vōstre. Arme noue și-au cumpēratū numai aceia, cari nu ayuse arme nici în cursulū acestui periculū și au trebuitū să iēsă la resbelū numai cu instrumente de economiā, iar cei alaiți nu mai de și-au curățitū de rugină, și au mai reparatū ar-

mele lorū cele vechi și lungi din timpulū păcii de 40 de ani. Dar nici prin acēsta n'amū făcutū nimicū, ce ar fi fostū neiertatū sau neusitatū, de oră-ce purtarea armelorū și mai înainte de revoluțiunea acēsta, atâtū era de solemnă nobilimiî din Transilvania, în câtū nici nu făcea cine-va vre o călătoriă câtū de mică, cu deosebire persónele mai de frunte, ca să nu iee cu dēnșii o suită de servitori armați.

De altă parte Maiestatea Vóstră, cumóseți prea bine, că nobilimea transilvană nu locuesce între zidurile orașelorū și a fortărețelorū, ci în sate și cătune, și așa totū-de una póte să ajungă în pozițiuni critice, ca să-și afe siguranța și apērarea numai în arme, și întru adevērū daca i s'ar lua armele, atunci de sigurū se ar isprăvi cu tótă nobilimea.

Ne tememū încă de acum, că țēraniî românî, cari nu dorescū nimicū alta, de câtū, ca nobilimea să rămână nearmată, îndată ce vorū aūdi faima, că nobilimiî i s'aū interđisū armele, să începă a comite orî-ce violențe în contra nóstră, să interpreteze și acēstă mēsură, așa cum nu e intențiunea Maiestățiî Vóstre, ca unū felū de ură în contra nobilimiî și a gințiî unguresci, și să vină la credință, că nobilimea căđută acum în disprețulū Maiestățiî Vóstre, dēnșii potū să începă orî-ce în contra nóstră.

Descoperindū Maiestățiî Vóstre aceste motive cu cea mai umilită credință și sinceritate, rugămū pe Maiestatea Vóstră să bine-voiți a lua spre sciință, că faptulū acesta alū nostru n'a pureesū din vre o temeritate, și cu atâtū mai puținū din infidelitate, din contră este numai o probă mai multū despre loialitatea nóstră față cu Maiestatea Vóstră și de credință față cu patria. Maiestatea Vóstră să bine-voiți a lua în considerare câte serviciî credincióse a adusū nobilimea transilvană casei austriace, de când dēnsa a scuturatū jugulū otomanū și s'a supusū blāndeî domniî a acesteî case, că nobilimea transilvană în împrejurări critice în cursulū mai multorū resbóe a datū cu bucuriă recruți

și banii, mulți vânzându-și chiar și lucrurile cele mai prețioase, și ca dânsa mai bine e gata să-și pierdă toate averile și viața, de cât să sufere a se arunca vre o pătă asupra fidelității sale, și Maiestatea Voastră convinsă despre credința neviolată a nobilimii să bine-voită a dispune, că aceia, cari au adus reputațiunea nobilimii în o suspiciune așa de infamă, să fiă pedepsiți în conformitate cu legile patriei noastre, și nouă să ne fiă permisă ca să îmbrăcăm iarăși uniforma aceea nepericulosă, care amă trebuit s'o lepădăm, să ne fiă permisă a ne procura arme, cari ne sunt concesse prin cărțile noastre nobilitari, și cari constitue una din prerogativele cele mai de frunte ale nobilimii, prerogativă, care până în timpurile de astăzi a rămas neatacată.

Magnații din Transilvania prezentară și dênșii contelui Iankovits un lungă memoriu politică în privința sistemului de administrațiune a Transilvaniei, sistem, care dâcea dênșii, a fost singura cauză a acestei revoluțiuni

Memoriul magnaților conținea următoarele plângeri :

Orî cât de mare este amăriciunea, în care ne-amă aflat și ne aflăm și astăzi, față cu ruina atât de înfiorătoare a patriei, față cu arderea și prădarea domeniilor și averilor noastre, față cu vârsarea sângelui nevinovat a atâtor rude iubite ale noastre, lucruri, ce le-au executat asupra noastră cu un exemplu așa de rar, țărani români conjurați și reseculați pentru nimicirea definitivă a națiunii și a nobilimii ungurești, fapte de cari asemenea nu se mai pot citi în analele ungarilor, atâta mângâiere avem însă, că prea puternicul Dumnezeu, în mâna cărui se află inima regilor și a principilor, a condus inima grațiosului nostru domn și principe, ca să dorască a se cerceta adevăratele cauze ale furiei și rescôlei românilor asupra nobilimii și a domnilor săi pământesci, și au bine-voit spre scopul acesta a te trimite pe Excelența Ta în mijlocul nostru. Din parte-ne dorim de la bunul Dumnezeu, ca sfințenia Ma-

iestății Sale să-și ajungă scopul, ce și l'a propus, și Excepenția Ta să fii în toate aceste mai de folos și mai fericit de câtu toți aceia, cari au muncit până acum pe astu-feliu de terenuri, dar spre mai puțină mângâierea noastră.

Ca să cunoșcem adevăratele cause ale acestei revoluțiuni, cause despre cari puținii au cunoscință și nici nu le pot vedea cu toții, e de lipsă să ne întorcem cu câți-va ani înapoi, în timpul când s'a schimbat forma cea vechiă a administrațiunii din Ardél, și din asemănarea celor două administrațiuni va fi ușor să cunoșcem adevăratele cause ale acestei revoluțiuni.

Părinții noștri venind din Scithia au cucerit cu arme victorioase și cu sângele lor această scumpă patriă, și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor, cari s'au revoltat astăzi asupra noastră, densii au domnit liniștiți peste ei ținându-i totu-de-una într'o aspră disciplină, lăsându-le însă neatins modul lor de viață. Și din timpul domniei regelui Uladislav, când s'a întemplat la a. 1514 revoluțiunea generală a țăranilor, nicăiri nu mai citim despre o revoluțiune în contra nobilimii din Ardél asemenea acesteia. Astăzi însă ar curge pâră de sânge în toate ținuturile acestei patrie, dacă nobilimea, de altmintrelea puțină la număr, nu s'ar fi adunat pe câtu i-a concesut urgența împrejurărilor, ca în conformitate cu legea naturei să se îngrijescă de apărarea sa proprie.

Dar ceea ce ne-a durat mai mult este, că țăranimea, care s'a resculat astăzi asupra noastră, nu s'a genat și nu s'a genă nici chiar astăzi să strige câtu o ține gura, că toate, câte le-a comis asupra noastră, le-a făcut din porunca Maiestății Sale.

Până la a. 1761 țera avea un sistem bun de impozite stabilit din partea camerelor, și fiă-care putea să plătească contribuțiunile fără nici o greutate. Dar de la 1761 încoco s'a desființat sistemul acesta, și de atunci a urmat o administrațiune arbitrară, care și astăzi se mai continuă.

Ómenii aceia, cari au voitú numai să-și facă merite și să-și urce fericirea lorú din ce în ce mai multú, aruncară de o dată partea cea mai mare a contribuțiunii asupra comitatelorú și a națiunii secuescú, dicemú asupra comitatelorú lipsite de orí-ce industriá ¹⁾, și atunci când poporulú începu să strige, atunci autorii acestei sistemé atribuiră cauza nemulțumirii nu greutății peste măsură a impozitelorú, ci greutății servicielorú iobăgescú.

În anulú 1762 se desființă vechia administrațiune politică a comitatelorú și cu ea se desființă și respectulú poporului resculatú față de domnii și de magistrații sêi, și încetú cu încetulú se plântă în inima românului, aplecatú de la natură și așa spre turburări, unú felú de nesupunere față cu domnulú sêú. Românulú fu admisú să stee înaintea judecății față cu domnulú și cu magistratulú sêú, și n'a esistatú vre o plângere a țeranilorú, care să nu fi fostú primită cu amêndoue mânilé orí câtú de neîntemeiată să fi fostú. A dispărutú așa dar administrațiunea cea vechiă și bună, a scăđutú puterea magistrațilorú, și acum autoritățile comitatelorú a-veaú numai să esecute poruncile mai înalte, dar nu mai eraú instituțiunile pentru apêrarea legilorú patriei și a consvetudinilorú vechi și bune. Adese orí funcționarii comitatelorú ocupaú funcțiunii de advocați, și în locú ca dênșii, se pună frêú țeranilorú în cestiuile unde nobilulú avea dreptate, din contra țeranulú rămânea nepedepsitú chiar daca se dovedea, că plângerea sa a fostú neîntemeiată. În multe locuri funcționarii acestia, eí compuneaú și eí scieaú plânsorile țeranilorú și în ședință totú dênșii eraú judecători, și dacá domnulú mergea cu recursulú până la instanțele superióre, atunci aveaú dreptate totú numai autoritățile comitatelorú, autorități instituite pentru esecutarea ordinelorú, dar nu mai avea credință domnulú pământescú. Acésta a fostú prima sor-

¹⁾ Critică de altmintrelea fórte justă în privința sistemului de impozite elaboratú de br. Brukenthal și introdusú în Transilvania la anulú 1769.

ginte, din care a decursă ura țăranilor în contra domnilor feudali.

Chiar dacă plângerile țăranilor ar fi fost întemeiate, atunci după legile patriei ușor s'ar fi putut afla un mijloc de îndreptare, dar le-a plăcut ămenilor mai mult, ca să aprindă inima țăranului în contra domnilor săi, și pe aceea să-i discrediteze tot mai mult înaintea curții.

În anul 1771 se decretă un regulament pentru a înfrâna crușimile domnilor pământesci asupra țăranilor, crușimi, cari erau luate numai de pretext, și din această măsură urmă o ură și îndrăsnelă a țăranilor față cu domni săi. Și după ce plântară în inima țăranului idea despre crușimile domnilor și lățiră faima, că nobilimea din Ardelu tratăză cu iobagii ca Tătarul cu robul său, ca faima aceasta să pótă fi cređută și la curte, dênșii luară în ajutoriu armata granițărăscă, și miliția aceasta, cu tóte că era destinată numai pentru pađa și siguranța frontierelor și a țerei, dênșă, dimpreună cu armata regulată începu a se mesteca în afacerile iobagilor și ale domnilor, și lucrurile ajunseră acolo, că rapórtelile companiilor către regimente, ale regimentelor către brigade și ale brigadelor către comandele generală, se ocupaũ de regulă numai cu o singură cestiune, cum tratăză domni pământesci cu iobagii săi, și ce felu de crușimi comitũ asupra lor. Și acești oficeri de naționalitate străină nu cunosceaũ legile fundamentale ale patriei, nu sciaũ ce felu de obligaminte are țăranul față cu domnul său, ei nu cugetaũ, că totu ce are țăranul este din pământul domnului său, după cum ăice legea „Țăranul afară de prețul muncii sale nu are nimic” (*Rusticus paeter mercedem laboris nihil habet*). Tóte lucrurile aceste vėđendu-le poporul resculatũ căpėtă o îndrăsnelă și mai mare cu domnul său, fiindũ-că observă, că dênșul peste totu locul este pãrtinitũ.

Iar după ce ura aceasta în contra domnilor pământesci prinse rădăcină în inima țăranului, urmară apoi o mulțime de in-

vestigațiunii în contra nobilimii fără nici o cauză, investigațiunii, cari deși se au constatat, că nu aveau nici un fundament real, totuși țerani, cari se plânsese fără cauză, au rămas nepedepsiți.

Cu durere amă trebuit să auzim și aceea afirmare, ca și cum în Transilvania nu s'ar afla persoane capabile pentru administrațiunea publică, dar astu-fel de denunciări le făcuse aceia, cari așteptau înaintarea lor numai de la depărtarea altora.

Daca de vre-o 20 de ani și mai bine în cōce, țera acesta ar fi avut guvernatori din familiile cele vechi cu merite și cu avere ¹⁾, dacă Transilvania ar fi fost administrată după legile și principiile națiunii ungurești, precum a fost administrată mai înainte, atunci putem crede, că rēul acesta nu se ar fi întemplat.

Dar de la 1761 s'a schimbat vechia administrațiune a Transilvaniei și acesta o simți numai de cātū poporul român, care mai înainte era ținut în aspră disciplină, o simte astăzi și guvernul Transilvaniei, care când trimite patente și ordine, ca se le publice românilor, aceștia nici nu le ia în sēmă, și adese-orī se aud strigându: porunca acesta nu e de la împēratul, ci-i dela domni.

Iar mai târziu cu ocaziunea celor două călătorii ale Maiestății sale, când Maiestatea Sa și arētă nobilele sale sentimente față cu țerani și prin aceea, că asculta pe orī și cine, și aduna chiar cu sfințele sale mâni petițiunile de la orī și care, atunci țerani români molestară pe Maiestatea sa cu o mulțime imensă de plângeri lipsite de orī-ce fundament, și interpretară îndată pe dos și această grație a Maiestății Sale, căpētară curagiū și începură să molesteze cu astu-fel de

¹⁾ Alusiune la br. Adolfū Bucow, contele Andreiū Hadik, contele Carolū O-Donel, cari în calitate de comandanți generali ai Transilvaniei, dela 1762 încōce, au fost totu-o-dată și președinți ai guvernului din Sibiu. De asemenea se refere plângerea magnaților și la succesorii acestora, la contele Ios. Auersperg și la br. Samuilū Brukenthal.

petițiunii și instanțele inferioare, să inculpe pe magistrați și pe domnii pământesci, creștându că ceea-ce au putut să facă înaintea împăratului pot să facă în fiă-care și cu domnii și cu magistrații săi.

În anul 1778 se introduse o modifi cațiune bună în constituțiunea militară, ca domnii pământesci să dea singurii numărul necesar de recruți, dar și măsura acésta, servi numai, ca să escite ura țeranului asupra domnului său.

În anul 1783 urmă conferența comisiunii de expropriare, și se vorbea în toate părțile, că se vor lua unele posesiuni dela magnați și dela nobili și se vor da pe sēma armatei grănițaresci, și conferința acésta se continuă și în anul 1784; dar poporul interpretă și acésta măsură pe dos, făcându-și falsă credința, că acum se ia în totă țera pământurile ereditari dela domnii și se împărțesc între țerani.

Încă atunci, când s'a înființat armata de grăniceri, mulțimea cea mare și fără nici o trebuință a preoților români, a fost întrebuințată ca să îndemne pe popor să iee armele, și atunci apoi observară preoții români, că ei sunt aceea, cari domnesc în inima românului, și precum mai înainte, așa și după aceea tot ei, ca emisari, duseră la îndeplinire toate relele, dēnșii asigurară pe țerani, că daca vor lua armele nu vor mai domni nobili asupra lor, ei ei asupra nobililor, și vor împărți chiar și pământurile ereditari ale nobililor. Mai mult dēnșii vorbeau cu totă cutezanța, că Maiestatea Sa uresce pe magnați și pe nobili, fiindu-că țin numai la privilegiile lor și nu plătesc nici o contribuțiune, așa că împăratul nu are nici un folos de ei, ca și cum siguranța cea mai mare a principelui nu ar fi în nobilime. Adevărul însă este, că nobilimea și magistrații formeză veriga în lanțul ce unesce pe rege și popor, și dacă veriga acésta se rumpe, atunci se întâmplă lucruri cum este revoluțiunea de astăzi, și din acésta cauză Pettzhofen, ministrul împăratului Leopold scria, că nobilimea este inima regilor (Nobilitas est cor Regum).

Conscripțiunea militară, întemplată cu câte-va luni mai înainte la Alba Iulia și la Hațegü, s'a făcutü din ordinulü comandei generale, și din töte lucrurile aceste poporulü veni la credință :

1) că dênșulü din porunca împëratulü trebuie să capete arme ;

2) că nobilimea trebuie pustiită cu ferü și cu focü ;

3) că după ce vorü pustii pe nobili, proprietățile lorü se vorü împărți între dênșii, precum s'a și întemplatü în unele locuri, că iobağii se aședară pe pămênturile pustiite ale nobilimii.

La töte aceste se mai adaugă și alte cause, că românii locuescü împrăsciați prin munți, singuratici, departați unii de alții, și tötä economia lorü le este în jurulü casei, iar daca se ar forma sate din casele aceste, atunci s'ar puté aduce ușorü la ascultare cu armata, care să se încuartireze la dênșii.

În comitatulü Zarandulü înclisü în munți și locuitü de românii cei mai selbatici astăzi domnesce numai Horia cu tâlharii săi, și așa l'a separatü de Transilvania în câdü nime nu mai pöte să străbată acolo, și nici nu mai esistă acolo vre o administrațiune, ca și cum nu se ar mai ține de Transilvania. Până când ținutulü acesta avea unü comite alü său particularü și nu era unitü cu comitatulü Hinedórei, până atunci domnia liniscea aci, fiindü-că administrațiunea avea destulă putere cu ținutulü acesta, dar de când Zarandulü s'a unitü cu comitatulü Hinedórei, magistrații fiindü puținii la numărü, n'aü mai pututü fi cu priveghiere suficientă asupra țëranilorü, și de aici ușorü putemü să ajungemü la conclusiunea, că ori-ce țëră, cu atâtü va fi mai linisčită, cu câtü va fi administrată și guvernată în districte mai mici.

Din töte acestea resultă, că schimbarea formei de administrațiune în Ardélü este fântâna, din care aü urmatü töte relele aceste; și cauza cea mai apropiată a fostü conscripțiunea militară a celorü 81 comune, întemplată la Alba Iulia,

și a altorū mai multorū comune înscrise în țera Hațegului de către vice-colonelul Karp.

Dar și atunci românii se înscrișese ca soldați iramaî din cauză, ca să rămână fără domni, și fiindu-că se amăgise sau singurî, sau că-i amăgise alții, că atunci pământurile vorū fi ale lorū. Dar după ce vedură, că nu potū să scape de domniî lorū pământesci, că nu potū să pună mâna pe pământurile nobilimiî, atunci se conjurară și hotărîră, că la primăvera viitoare, în ziua de 1 Maiū, să ucidă pe toți domniî lorū pământesci. Dar se întâmplă prinderea agitatorului și a căpitanului de acum ¹⁾, și prea puternicul Dumneđeū, care pōrtă grijă de națiuni, aprinse foculū mai curēndū și scōse mai repede la lumină acestū planū mișelescū, de cum ar fi pututū dēnșii să stingă națiunea ungurēscă.

Daca nu se va da unū esemplu severū față cu poporulū rescultatū, daca nu vorū estrada pe Horia și pe cei alalți corifei, dacă nu se vorū aduna armele dela ei, foculū revoluțiunii nu se va stinge din inima lui Horia și a altorū corifei, de oră-ce: câte sate românescei, atâția Horia sunt în Ardélū, și nu-i vorū putē linisci orî-ce felū de regulamente urbariale, fiindu-că, dacă se ar concede acum regularea urbarială, atunci vorū dice, că aū câștigat'o prin faptele lorū de acum, și iarăși vorū începe de nou lucruri și mai mari.

Este așa dar de lipsă, să se aducă mai multă armată de cum se află astăzi în Ardélū, ca să pōtă fi întrebuițată în contra rescuțașilorū, de oră-ce cu 4—5000 de omeni, nici odată munții aceștia nu se potū încunjura, este de lipsă

¹⁾ După diferite versiuni, cari circulaū în timpulū revoluțiunii, nobilimea credea, că Horia a fostū prinsū în comuna Curechiū când s'a începutū revoluțiunea. Adevērulū însă constatatū prin marturî oculari și prin depōzițiunea lui Crișanū este, că Horia aici nu a fostū prezentū și subprefecțiî cercase să prindă, nu pe Horia, dar pe Crișanū, sub a căruî comandă plecase țeraniî dela biserica din Mestécănū către Alba Iulia.

să se aducă armată din țera unгурescă, fiindcă a lăsa revoluționea să se stingă de sine ar însemna, că ierna va trece și la primăveră poporul va isbucni de nou și atunci de sigur va comite pagube și mai mari.

E de lipsă așa dar, ca revoluționea să se liniscască astfel, ca răul acesta să nu se mai întorcă nici-o dată, și țera să fiă în deplină siguranță, și nici să nu sufere glorioasă domniă a Maiestății sale, ca poporul resculat să rămână numai cu esecutiunile întemplate până acum.

Mai multe alte informațiuni puteți Excelența Văstră să primiți din actele și corespondența guvernului, din informațiunile diferitelor localități, vă pot informa plângerile inimilor amărîte, cari se ridică la ceri, văduvele rămase fără bărbați, bărbații ajunși la văduvia, părinții lipsiți de copii, casele prădate, ale căror cenușă mai fumegă și astăzi. Prea puternicul Dumnezeu să conducă inima regelui nostru, ca să ne acorde totă apărarea, ce ne e de lipsă, și sub grația Maiestății Sale să putem ajunge, ca să trăim iarăși zile liniscite, precum am trăit mai nainte sub aripile glorioșilor seî predecesori.

Guvernul transilvană încă propuse monarchului destituirea tuturor preoților români din ținuturile revoltate și degradarea lor în clasa de rându a contribuabililor, adecă a iobagilor.

În fine mai trebuie să amintim aici de un curioș plan pentru stabilirea liniscii în viitoriu, plan în care aflăm următoarea propunere:

„Toți locuitorii din comunele revoltate din domeniul de mijloc, și de sus al Slatnei, din Ofenbaiă, Ponor, Mogoș, Remeți, Lupșa, Sălciva, Ocolișul-mare, de asemenea și locuitorii din întregu comitatul Hinedorei și al Zrandului, din comitatul Albei și din ținutul Hațegului să porțe cusut în spate pe țundră, semnul furcilor tăiat

din panură albă, sub pedepsă de câte 50 bastoane, de câte ori nu vorū voi să porțe semnulă acesta“ 1).

Aceste erau cuvintele cu cari saluta nobilimea ungerescă desceptarea națională a românilorū din Transilvania, lupta lorū în contra usurpațiunilor sociale și politice.

În tôte plângerile și petițiunile ce le înaintă nobilimea din Transilvania cu acestă ocasiune nu aflămū o singură idee mai umană, unū singurū principiū mai înaltū, nisce vederi politice mai demne de timpurile mai noue, mai fericite. Nobilimea disimula faptele, năsecoea neadevăruri, apēra până la escesū prejudiciile, abusurile și usurpațiunile, și nu afla destule mijloce de terore în contra poporului, care lupta pentru libertate, pentru pământulū, patria, limba, tradițiunile și instituțiunile sale.

Și cine era nobilimea acēsta?

Unū poporū, o națiune?

Nu.

O mână mică de ómeni, 46 mĩ de indiviđi 2), cari nu formaū nici chiar populațiunea unū districtū, ómenii reslățiți prin tótă țera, fără teritorii etnicū, fără limbă viă în comitate, o clasă, care sub titlulū fictivū de națiune, domni seculi întregi asupra acesteī nefericite țeri și care acum cu țepa și cu róta voia să prelungescă și mai departe exploatarea materială și domnia politică asupra unū poporū întregū. Nobilimea transilvană nu cugeta, că țepa și róta nu potū nici-o-dată să omóre o națiune, că unū poporū, care a trecutū prin atâtea calamități, eum a trecutū poporulū românū, nu póte să móră decâtū prin elū însuși.

Din fericire însă tôte pretextele și tôte inculpările nobilimĩ nu aflară la nime credință.

1) Colecțiunea c. Ios. Kemény Tom. I. Cercetări oficiali despre rebelulū țărănescū alū lui Horia, pag. 635-636

2) Numărulū totalū alū nobilimĩ din Transilvania după tablourile publicate în anulū 1837, era în timpulū acesta de 46,819 nobili. Gerando, La Transylvanie. Paris 1850. I. 54.

„Mă silesc în continuă, dice contele Iankovits, să-i aduc la principii mai sănătose.... și sper, că succesiv, prin măsurile în interesul publicului și al privaților, i voi convinge, că există și alt mijloc mai bun pentru a-și dobândi siguranța și vor începe să cugete mai uman¹⁾).

Iar ce cugeta împăratul, acesta ne o spune singur într'un bilet către br. Brunkenthal :

„Tote petițiunile, scrisorile și cererile comitatelor, ale adunărilor de nobili și actele lor dovedesc, că dâșii și-a pierdut cu totul cumpătul, și cred, că-și vor afla siguranța numai trăgându în țepă și omorându cu róta fără respect pe cine și pe câți²⁾).

XXX. REVOLUȚIUNEA SE ÎNCEPE DE NOÛ.

1. Ordinele lui Horia. Inceperea ostilităților.

Armistițiul de la Tibru espiră fără nici un rezultat și Horia dede ordin poporului să se ridice de noÛ.

Patru țărani armați cu pistole fură trimiși în partea de jos a Mureșului să citescă din comună în comună următorul ordin :

„Eu George Crișan, căpitanul militar, trimet această po-

¹⁾ Contendo eos (magnates et nobiles) ad sana Principia reducere, ac . . . spero successive rationibus, et Publicum et privatos respicientibus edocti, et de meliori modo procurandae suae securitatis capacitati, humanius cogitabunt. Raportul către împăratul Iosif din 23 Decembre 1784.

²⁾ Ja wohl beweisen die sämtlichen Eingaben, Schreiben und Begehren der Comitatstafel und versammelten Edelleuten und auch deren Handlungen, dass sie ausser aller Fassung sind und im Spiessen und Rädern allein, ohne Rücksicht wen und wie viele es treffe, ihre Sicherheit zu finden glauben. 13 Dec. 1784.

runcă din mânilor lui Horia prin acești patru ómenii¹⁾, cari sunt, trimiși ca să citescă porunca acésta din satú în satú, de la preotú la preotú, câtú ține dela Prisaca și până la Homorodú, ca toți țeranii să vină armați la Homorodú, și acela, care nu va veni, să fiá legatú cu toți copii sêi, și casa să se aprindă pe ei, și să vină armați cu puscii, cu bâte și cu furci de ferú.“

Acești patru țeranii călătoriră prin tóte comunele dela Alba până la frontiera Ungariei și peste totú locul siliră pe primari și pe preoți să publice țeranilorú ordinulú acesta.

În comuna Zamú țeranii aceștia sosiră Duminecă în 28 Novembre, acceptară pe preotú până termină serviciulú divinú, apoi lú siliră, să publice și aici porunca acésta ²⁾.

Altú ordinú fu trimisú în ținutulú Geoagiulú-de-josú, ca pe ziua de 22 Novembre să se înfățișeze la Geoagiú câte unú omú din fiá-care casă, la casú din contra țeranii, când se vorú întorce înapoi, să arđă casele acelora, cari nu vorú veni ³⁾.

¹⁾ Exordium publicarum Literarum ita sonnerit: Ego Georgius Krisan Capitaneus militaris mitto hoc Mandatum e manibus Hora medio horum quatuor virorum, etc. Interogatoriulú lui Constantinú Popa, preotú în comuna Zamú, 4 Dec. 1784.

²⁾ Der Richter und Popa von Szám haben denen Bauern in diesen und benachbarten Dörfern dieses Rebellen (des Hora) Befehle mitgetheilt, worauf sich auch die meisten aus Szám weggeben. Căpitanulú B. Verner către contele 'ankovits. Radna 1 Dec. 1784.

³⁾ Ordinulú acesta scrisú cu litere cirile se află în archiva e. Iancovits. Textulú e următorilú: „Totú bine rugândú pe Dumneđeú de ajutorú, acum mureșenií staú qua nóptea străjuescú și un)gurií staú pe țermurii mureșulní numai potú, ci acum daú însciuñare câtú erașulú (districtulú) acesta să fiá gata în Noemvrie 11 zile (adecă 22 stilú nou) în Geoagiú se se adune să mérégă de or trebui Homorodú, Mermeszú, Bacăia, Ardeú Cibú, Nădusti, Galda, Almașul mare, Almașulú din mijlocú, Almașul din josú, Tecăreú, Poiana, Porcura, Voea, Balșa, Mada, Rëndethiú, Bozeșú, acésta se poruncesce, care satú s'ar ispiti a nu veni saú din care casă n'arú veni la acésta poruncă întor(cân)du-se i-se aprinde casa, acésta

Preotul unită din Bretea, cu numele Popa Zachariă dede și dânsul ordină țăranilor de prin satele vecine, că din fiă-care casă să vină câte un om armat la dânsul, la din contra casele lor se voru preface în flacări.

În urma acestor ordine iobagii de pe Mureșu se pusără de nou în mișcare.

În 29 Novembre o trupă de țăranii în număr de 400 de oameni ocupă de nou Ilia și învitară pe țăranii din comunele vecine să-și iee merinde pe 8 zile, ca să atace Dobra și Gura-sada, apoi să plece de nou asupra Deveii.

Atacul asupra Deveii se fixă pe ziua de 30 Novembre, și anume o trupă avea să înainteze spre Deva din partea de sus a Mureșului și alta din partea de jos.

În același timp se ridicară și țăranii din munții Abrudului. Dânsii se împărțiră în patru trupe.

O trupă se afla în munții Mogoșului sub comanda lui Ionu Horia, compusă din țăranii de la Mogoșu, din Ponoru și Remeți.

Altă trupă se afla la Ofenbaiă sub comanda lui Ionu Cloșca, compusă din țăranii dela Lupșa, Ofenbaiă, Ciora, Brezesci și din alte comune ale domeniului Ofenbaiă.

A treia trupă se afla la Albacă, sub comanda lui Horia, și era compusă din țăranii domeniului de sus.

În fine, trupa a patra se afla în Zarandă sub comanda lui Crișanu.

În timpul acesta Horia mai numi câți-va căpitani subalterni și le dede ordină să înarmeze poporul, scris vameșului de la Huiedină să lase liber transportul bucatelor pentru munții Abrudului, iar faurii din Albacă, din Lupșa, După-petra și Geoagiul-de-jos începură ziua și noptea să fabrică lănci pentru popor.

carte să mērgă ȧua nōptea glumă nu vē pae de nu iți veni alții or veni la voi." Circulariul acesta se află publicat și la Szilághy în traducere germană (p. 270), conține însă mai multe erori.

Acum intențiunea căpitanilor era să plece de nou asupra orașelor ungurești.

Țăranii din munții Abrudului declarară, că dârșii voru pleca de nou asupra Abrudului, ca să-lu prefacă în praf și cenușă, că voru tăia și copii din pânțele mamelor și voru trece prin ascuțitul sabiei pe toți cetățenii și totă armata, ce voru afla-o acolo, că nu voru cruța nici chiar casele românilor, de oră-ce dârșii la cea de ântâiu revoluțiune au ascunsu pe unguri și le-au datu în secretu mijloce de subsistență.

Apoi căpitanul Crișană dede ordinu țăranilor din Zarandă, că pe Dumineca viitoare în 28 Novembre să se adune cu toții între Michăleni și Buceșu, ca să mērgă de nou asupra Abrudului și să-lu ardă din fundamentu.

După ce voru arde apoi Abrudul, intențiunea căpitanilor era să ocupe orașul Slatna, să atace cu toate puterile castelul din Galda, să ruineze din fundamentu Aiudul, să năvălescă pe două părți în comitatul Clujului pe la Feneșu și la Gilău, să atace Sân-Craiul și Zamul și să le pustiescă cu totul.

Planul era așa dar, că țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarandă și din munții Abrudului să înainteze cu toții spre inima Transilvaniei, făcendă o liniă de resbelu dela Deva până la Huiedină.

Ostilitățile se și începură numai de câtă.

Mai multe patrulă de soldați, trimise prin munți ca să facă recunoscări sau să ducă patentele guvernului fură prinse, bătute și nimicite.

În Remeți, în Ponoră, în Lupșa, Stănija, Blăjeni, După-pétră, Buceșu, Bradă, Burueni și aproape în fiă-care comună din munții Abrudului se găsiră soldați morți, cai, puscă, săbii și alte obiecte de armatură, ce le luase țăranii de la patrulăle aceste.

2. Țăranii resculați respingă amnestia.

În 30 Novembre guvernul transilvanu publică țăraniloru amnestia generală.

Textulū acesteia patente era următoriułū :

„Prea sfânta sa Maiestate cesaro-regală și apostolică înformându-se despre violențele atâtu de crâncene, cari le comite poporulū românū resculatū, și despre împrejurările acestorū violențe, cu tôte că ómenii acestia, dacā se ar avé în vedere numai singurū dispozițiunile legiū, ar trebui să fiā pedepsiți cu pedepsele cele mai severe, totuși Maiestatea Sa, condusā de innāscuta sa indulgență a bine-voitū prin rescriptulū regescū din 22 ale lunei acesteia, să acorde o amnestiā generală tuturorū acelora, cari se vorū întóree în pace pe la casele lorū și vorū rămâné linisciți. De órā-ce guvernulū regalū, încā mai înainte, prin patenta sa din 11 Novembre nu a lipsitū să dojenescā pe fiā-care din acestia, ca să se întórcā la o cale mai bună, mai multū, le a oferitū totū-o-datā și speranța, că vorū căștiga grația și amnestia Maiestății Sale prea sfinte¹⁾, așa guvernulū și de astā datā publicā în numele Maiestății sale o amnestiā generală, și ordónā fiā-cărui să-și dee silință a se face demnū de acéstā grația cesaro-regală, să se întórcā iarāși la linisce și pace, să iésā de prin locurile lorū de retragere, să se întórcā linisciți pe la locuințele lorū, să depunā armele și alte instrumente de feliulū acesta, să rămână linisciți pe acasă, să se abștinā de la orī-ce felū de adunări secrete, și în modulū acesta să evite pedépsa, care va cadé fără îndoiélā asupra acestora, cari vor rămâné și de aci înainte în stare de revoluțiune.“

¹⁾ Guvernulū transilvanū înfățișezā aici lucrurile, ca și cum amnestia generalā s'ar fi acordatū în urma intervențiunii sale. Cunóscemū însă tôte rapórtelē guvernului către împératulū, și în nici unulū din acestea nu se propune amnestia saū vre o altā ușurare pentru țărani. Din contra guvernulū în tôte adresele sale cerea suprimarea revoluțiunii prin forță armată.

Patenta acésta se publică țeraniloră cu oca iunea tērguriloră de săptămână.

Comandanții trupeloră imperiale primiră și dēnșii câte unū anumitū numărū de esemplăre, ca să le publice țeraniloră cu ajutoriulū preoțiloră, și numai în casulū, când țeranii nu se vorū împrăscia nici în urma acestei publicării, atunci se procedeze cu armele asupra lorū.

Țeranii însă aprópe peste totū loculū declarară, că dēnșilorū nu le trebuie pardonū, că-și vorū face ei singuri pardonū, că mai bine sunt în stare să piēră cu toții de paloșū sau pe rôtă, de câtū să se mai întórecă iarăși la starea de mai înainte, că în fine, tóte patentele aceste, câte li se publică dēnșilorū, sunt date de nobilime, dar nu de împēratulū. Preoții fură amenințați să nu le mai citescă¹⁾, iar țeranii dojeniți sub perderea capulū, ca să nu mai umble cu patentele guvernulū.

Amnestia se propuse în particularū și lui Horia prin nobilulū Alesandru Chendi, dacă dēnsulū va face ca poporulū să se liniscescă iarăși.

Horia însă răspunse, că dēnsulū n'are lipsă de grația împērătescă²⁾, că va linisci poporulū numai în casulū, dacă vor fi liberați ómenii, cari se află închiși la Galda și la Slatna, și se va acorda poporulū o ușurare de contribuțiuni, de taxe și de alte dări.

¹⁾ In 17 Novembre protopopolū Iosifū Sânziana din Trestia, scrie episcopulū Nichitici: „Numai sciū ce să mă facū și vē rogū cu umilință, că pe câtū vē e posibilū să-mi acordați ajutoriulū Ilustrității. Vóstre, fiindū-că nu mai am unde să-mi plecū capulū, de câtū să fugū, că mă ucidū ómenii în casă, fiindū-că revoluțiunea cresce din ȓi în ȓi“ — Totū asemenea scrie și protopopolū Ionū Popovicī din Hondolū în 24 Novembre — „Nu numai că nu cutezū să iesū din casă în vre o parte óre-care, dar cu ajutoriulū lui Dumneȓeū de abia 'mī mai potū păȓi și viēta.“

²⁾ Hora zur Antwort gegeben habe: Ich brauche die königliche Gnade nicht; Er werde die Menschen zur Ruhe bringen. wenn die verurtheilten Gefangenen von Gald und Zalathna befreyet und eine Erleichterung an Contribution, Taxen und andere Accrescentien erfolgt sein würde. Interogatoriulū lui Horia, 72.

3. Convențiunea de la Ofenbaiă

În 29 Novembre țeranii din domeniul Ofenbăii închiăiară cu funcționarii de aici o convențiune de protectorat, convențiune, ală cărei conținut era următorul :

1. Cele cinci sate din domeniul Ofenbăii aliate și conjurate cu următoarele sate, Ponor, Sălciva, Mogoșu, Remet, Lupșa, Valea-Vinții, Valea-Șază, acórdă protecțiunea loră tuturor funcționarilor, lucrătorilor și stabilimentelor de mine din Ofenbaiă, se obligă, că-î voră apăra în contra tuturor celor alalți țerană resculați și staă bună pentru averea, vieța loră și a familielor loră, cu ună cuvântă pentru tôte.

2. În schimbă pentru acéstă protecțiune, funcționarii minelor din Ofenbaiă, să nu cėră, ca să vină vre o trupă de soldați în ținutul acesta, și în casă dacă voră afla, că vine armata, dēnșii să fiă obligați a da numai de cātă de seire românilor.

3. Pentru siguranța acestei condițiunii, funcționarii minelor voră avé să rămână în Ofenbaiă și să nu se depărteze de acolo ¹⁾.

4. Ună judecătoreă germană, pe care-lă voră alege români dintre funcționarii minelor de aici, va avé să împăciuească și să judece în viitoriă tôte cesiunile, cari se voră ivi între români.

4. Pe viitoriă nici ună individă de naționalitate ungară să nu se mai pótă aședă în domeniul Ofenbăii ²⁾.

Despre convențiunea acésta se făcu și ună actă înscrisă și funcționarii din Ofenbaiă comunicară îndată actulă acesta cu

1) Punctulă acesta, după cum se vede din corespondența oficială, a fostă unulă din cele mai esențiale la facerea acestei convențiunii. dar în contractulă scrisă în limba germană de către funcționarii din Ofenbaiă (și care se vede a fi o traducere unilaterală) punctulă acesta nu este precisată anume.

2) În copia germană punctulă acesta s'a scrisă neesactă astă-felă : „și în viitoriă nici ună ungară să nu se mai trimită aici ca spană“.

oficiul minelor din Slatna cu rugarea, ca să mijlocéscă aprobarea convențiunii.

În această privință oficiul minelor din Slatna scrie în 1 Decembre Tesaurariatului :

„Funcționarii din Ofenbaiă . . . . ne au trimisă erî contractul ce-lu anexămă aici, și din cari veți bine-voi a vedé, că rebelii aceștia au făcută contractul acesta, mai cu sémă din causă, ca să țină pe funcționarii aceștia acolo ca ostați¹⁾. Despre împrejurarea acésta noi n'amă întârziat să informămă numai de câtă pe căpitanul Richard rugându-lă totă-o-dată să însciințeze atătă comanda, care forméază cordonulă militară în contra resculațiilor, câtă și pe domnulă vice-colonelă, pe br. Petrasch, care merge în domeniulă de susă, ca nu cumva până va urma decisiunea mai înaltă asupra acéstei convențiunii, satele, cari au făcută contractulă acesta să fiă atacate din altă parte, și din acéastă causă personalulă întregă ală funcționariloră din Ofenbaiă cu tóte familiile loră să cadă jertfă acestoră neómenî.

„Din acéastă causă rugămă pe înalta autoritate să bine-voiéscă a lua în considerare împrejurările fórte grave de acum . . . și a interveni la onorabilulă guvernă, ca de astă dată, din necesitate, să se aprobe în totă casulă contractulă acesta ală funcționariloră din Ofenbaiă cu satele menționate, prin o comisiune, care va veni aici.“

În contra acéstei convențiunii însă protestă la guvernă comitele Albei, br. Simeonă Kemény :

„Din o relatare sigură ajunsă la noi în momentulă acesta, amă înțelesă cu cea mai mare durere a inimii, că domeniulă mineloră din Ofenbaiă (români), au trimisă deputați la domnulă Michaiă Brukenthal, consiliariulă guvernulă, în ces-

¹⁾ Woraus hohen Orts zu erschen ist, dass diese Rebellen selben (Vertrag) nur hauptsächlich gemacht haben, um die dasige Beamte gleichsam als Geisseln rückbehalten zu können.

tiunea acestei nefericite răscole, și anume dênșii au declarat, că voru asculta și de aci înainte ca și până acum de mandatele și ordinele mai înalte, și voru apêra domeniul acesta de invasiunile altor răscolăți, dar sub condițiune, că în sînul acestui domeniu nici unu ungurî să nu aibă domiciliu sau locuința admisă ¹⁾, afară de unu individ de națiune germană, pe lângă contractu, care-lu va face cu dênșii. Acéstă intențiune a locuitorilor din domeniul amintit mai susu fiindu în contradicere directă cu sancțiunea legilor patriei și anume cu Partea I, tit. 8, art. 1, și tit. 9, art. 1, din Constituțiunile Aprobate . . . amu cređutū, că e de lipsă, ca să aducū la cunoscința Excelenței Vostre și a înaltului guvernū acéstă cerere temerară a numiților locuitorî, rugându-vē să priviți cu ochi grațioși . . . acéstă nedemnă clasă a cetățenilor patriei și a desfința aceste cereri temerare ale poporului românū, care nu constituie națiune legală în acéstă patriă, cereri făcute în prejudiciul manifestū alū legilorū, și la cari națiunea ungurēscă nu va consimți.

Tesaurariatulū însă îngrijatū de viēța funcționarilor din Ofenbaiă comunică convențiunea acéstă cu br. Preisz în speranța, că dênșulū va afla unu mijlocū ôre-care ca armata să nu trecă prin domeniulū Ofenbăii.

Br. Preisz însă respunse Tesaurariatulū :

„În privința convențiunii dela Ofenbaiă trebuie să vă descoperimū în modū amicalū, că ar fi foarte periculosū să se aprobe convențiunea acéstă închiată cu tôte satele aliate cu cele 5, fiindū-că în modulū acesta amū fi directū împedicați la restabilirea liniscii generale în țeră, de ôră-ce ca să putemū merge pe capulū celorū alalți răscolăți este indispen-

¹⁾ Ut in gremio suo (fiscalis Domini Montani Offumbanya) nullus Hungaræ Nationis amplius præter unum Germanum Nationis penes Contractuales invicem stipulatus ab Incolis præfati Domini, receptum domicilium aut mansionem habeat.

sabilă, ca armata să treacă prin teritoriul acestor comune, și în acțiunea aceasta amă să fi împedeceți îndată ce amă aproba convențiunea, și ne-amă învoi ca armata să nu treacă pe acolo. De altmintrelea chiar în momentele aceste se iau măsurile cele mai serioase în contra resculațiilor, și funcționarii au să capete ajutoriul cel mai efectiv din partea armatei, care înainteză de toate părțile, și așa sunt de părere a se respinge convențiunea acesta“.

Din aceste motive convențiunea fu respinsă și din partea guvernului transilvană.

4. Luptele dela Remetși, Bradă, Lupșa și Michăleni.

Pe când țeranii făceau pregătiri ca să începă de nou ofensiva, armata se puse în mișcare din toate părțile către munții Abrudului.

Planul armatei era să încunjure trupa principală a țăranilor și dacă nu se va împrăscia s'o atace și estermine cu totul ¹⁾.

În partea despre Ungaria generalul Sturm ocupă pasul dela Lacul-negru și diferite alte trupe fură aședate pe sub patele munților în comitatul Bihorul și ală Aradului.

În Transilvania, partea de josă a Mureșului încă fu de asemenea ocupată cu trupe. În Dobra, în Ilia, în Deva, Orășcia și Vințu până la Alba Iulia se stabiliră peste tot locul diferite corpuri mai mici de armată.

Alte trupe încinseră munții în partea despre răsărită cu

¹⁾ War das Hauptaugenmerk des General-Commando auch vorzüglich dahin gerichtet . . . dem Hauptschwarm der Tumultuanten von allen Seiten mit vereinbarten Kräften auf den Leib zu gehen und das äusserste anzuwenden um selben zu zertrennen, oder bei einem etwa leistenden Widerstande so weit möglich gänzlich zu vertilgen. Raportul comună ală br. Brukenthal și ală generalului Fabris din 21 Dec. 1784

misiunea să străbată în centrul munților pe la Slatna, Mogoșu și Ofenbaiă.

În fine o divisiune de grăniceri secuși plecă din Têrgul Mureșului către Cluj ca să ocupe pozițiunile la Gilău și Huiedină.

Situațiunea era critică.

Țăranii din munți vedându-se acum încunjurați de toate părțile trebuiră să renunțe la orî-de mișcare ofensivă și se puseră numai de cătă în stare de apărare.

La Mogoșu, la Remeți, la Buceșu și Vulcanu făcură repede tăiături colosali de păduri, baricadară comunele mărginașe și închiseră toate drumurile și trecătorile.

În acéstă privință oficiul minelor din Slatna serie Tesaurariatului în 1 Decembre: Unu gornicu trimisă alaltăeri la Ofenbaiă, ne aduce scirea, că resculații au făcută tăiături mari de păduri peste totu locul în ținutul Negrileşei.

Într'unu raportu militară aflămă iarășî următoarele:

„Patrula dela Trimpoiele se întorce înapoi și raportéză, că la comuna După-petra se află tăiături de păduri, prin dóue au trecută cu caii, dar prin tăiătura a treia n'au mai pututu trece, și Buceșulu este încunjurată cu o tăiătură de pădure.

„Vine patrula dela Mogoșu și spune, că acolo se află trei tăiături de păduri, cea de ântâiu mai mică, cea de a dóua mai mare și cea de a treia fórte mare.“

Totu în acéstă privință, Tesaurariatulu scrie guvernulu în 2 Decembre:

„Cătă de periculósă începe să fiă revoluțiunea acésta se vede din raportulu oficiulu de mine, trimisă prin unu curieră, și anexată aici, din care resultă, că țăranii resculați au închisă comunicațiunea pentru trupe prin tăiăturile cele multe de păduri, ce le au făcută, și cari trădeză, că la dênșii se află unu comandantă străimă.“

În același timpă căpitanulu Horia dede ordine severe în

tôte comunele, că în casă dacă se voră apropia trupe imperiale, să dee numai decâtă alarmă cu tragerea clopotelor, să însciințeze comunele vecine, să se pună cu constanță în apărare, să nu lase ca să intre în comune nici ună soldatū, căci dacă voră asculta de ordinele sale, națiunea română din Transilvania nu va mai fi supusă domnilorū pământesci ¹⁾.

În 27 Novembre br. Preisz informă pe guvernulū transilvanū, că acum se începū operațiunile militare în contra resculațiilor.

Pe lângă fiă-care trupă, care plecă asupra țeranilorū, fu alăturatū câte ună preotū sau doi cu misiunca, ca dênșii înainte de începerea luptii, să dojenescă încă o dată pe țeranī, ca să depună armele și să se întorcă pe la casele lorū.

În această privință Episcopulū Nichitici comunică preoțilorū următorea instrucțiune ²⁾:

„Acești preoți datorī vorū fi a se lipi sau a se lega de comandele milităresci, și când aceștia vorū nemeri pe adunate turme a rebelișilorū și se vorū pune în rëndū de apărare, atunci preotulū . . . să se pue înaintea oștii milităresci, și să dee înaintea rebelișilorū primejdia cea netrecută întru care se află. . . și cu totū chipulū, care se pôte, să-ī îndemneze spre plecăciune și să-ī aducă la pace. Elū n'are putere să făgăduescă ceva lorū. Fără numai aceste: că dacă ar urma ei la tôte acelea, care le va spune lorū oficerulū dela comandă, precum ei milă și iertăciune să nădăjduiescă, într'altū chipū prea grea compliciune vorū simți. Din acesta pôte, că rebelișii vorū arêta plecăciune, atunci oficerulū dela comandă să facă, ce s'aū rënduitū de slăvitulū Generalatū. Dară de cumva rebelișii vorū arêta împotrivire atunci pre-

¹⁾ Denique (Hora) affidebat plebem per Judices, quod si nutum et mandatum ejusdem secuta fuerit, in futurum Dominis Terrestribus, subjecta hand foret natio valachica. Extractus Benignorum Examinum, p. 11

²⁾ Comunicămū instrucțiunea acesta după însuși textulū originalū românescū.

otulă cu glasă deschisă și pe înțelesă să spue, precum ar fi ei ómenă de nu se potă îndrepta, care aă trecută cu vederea multe sfatură și îndreptără, și aă lăpedată iertarea și bunătatea, ce s'aă fostă dăruită loră, și nenorocirea, care ar veni peste ei, pe copii loră și pe muierere loră, singură ei fiindă pricina loră-și să o socotescă, și înaintea feței lui Dumnezeu voră da grea samă și răspunsă pentru tótă picătura de sânge, care se va fi vărsată pentru împotrivirea și neascultarea loră, și după ce și acésta se va face și totă nu se voră căi, și nu se voră pleca, atuncia preotulă să se dee în dreptulă ostașiloră și să lase tréba sa“.

În 27 Novembre operațiunile armatei se începură pe tótă linia, în Zarandă, la Mogoșă și la Ofenbaiă. Însă cele de ântâiă lupte fură cu totulă nefavorabile pentru armată.

În 29 Decembre se întéplă la R e m e ț i o luptă înversunată între țerană și între armată, luptă, în care țerană rêmaseră învingători.

Despre lupta acésta serie guvernulă comisariulă Michaiă Brukenthal :

„În momentulă acesta sosese ună raportă dela vice-colonelulă Schultz cu diferite anexe, din care se vede, că dânsulă, în 29 Noembre, a voită să mérgă la Remeți cu 143 soldați de infanteriă și cu 68 husari secuă, ca să ocupe Ponorulă și Remeți, dar a fostă întîmpinată pe vîrfurile și la strîmtorile munțiloră de o trupă de țerană resculăți în numără la 1000 de ómenă, și cu tóte că le-a vorbită cu blândetéă să se lini-sească, findă-că n'are să li se întéple nimică, totuși n'a folosită nimică, țerană resculăți începură să tragă cu pușcile, soldați să se apere, până când într'o încâierătură de 4 óre, 15 soldați fură răniți, unulă rêmase mortă, 17 tâlhari fură tăiați, iar alți trei prinși și trimiși la Aiudă. În fine vice-colonelulă s'a retrasă cu trupa sa, și dânsulă se află acum la Cacova. La retragerea sa resculăți pușcară din tufe asupra soldațiloră, și cu acésta ocașiune fu rănită în picioră și co-

misariul comitatului alăturat pe lângă trupa acesta și alu cărui nume încă nu-lu știu, de asemenea fu rănit în mână cu o furcă de feru și locotenentulu Lendvai. Vice-colonelulu Schultz se pare, că acum cugetă cu totul altmintrelea despre rescuții aceștia de cum vorbea mai înainte, de oră ce serie, că nu e de a se încrede nici în țărani aceia, cari se arăta bun și ascultători“.

Tot în privința acestei lupte serie oficiulu minelor din Slatna către Tesaurariatu:

„Ieri (în 30 Novembre) a sositu aici locotenentulu Probst cu 40 husari secuși și ne comunică verbalu, că dânsulu primise ordinu, ca să alerge cu trupa sa în ajutoriulu vice-colonelulu Schultz, care plecase din Cricău către Ponoru cu 60 de husari (despre infanteriă Probst nu amintese nimic¹⁾, dar n'a pututu să-și continue drumulu din cauză, că rescuții tăcuse în grabă mare tăiături de păduri, ca să împedee retragerea lui Schultz și așa dânsulu a fostu silitu să se retragă aici.“

Tot despre lupta acesta serie și consiliariulu Michaiu Hermann:

„O parte din trupa, care se afla sub ordinele lui Schultz trebuia să vină după dânsulu. Dar țărani rescuții (dela Remetși) fură îndată în urma lui Schultz, și-i tăiară drumulu pentru trupa, care avea să-lu urmeze (pentru ariergarda). . . Schultz scăpă din această dificilă situațiune numai astu-feliu, că țărani rescuții, în urma porunci lui Horia, se retraseră din tôte părțile către Blăjeni“²⁾.

În lupta dela Remetși, după cum ne spun raporturile oficiale țărani români strigău: „O dată cu capulu ficiori, că vine Horia cu țera.“

¹⁾ După cum ne-am convinsu din mai multe casuri, comandantii trupelor imperiale, ce fură trimiși în contra țărănilor, ascundă peste totu locul numărulu adevăratu alu armatei, atât acolo unde au suferitu vre o înfrângere, cât și acolo unde au învinsu.

²⁾ *Horraische Unruhe*, în manuscrisulu *Das alte und neue Kronstadt I.* 101.

Iar alții în bătaia de jocu diceau către secuî: „F. î. s. cu împăratul vostru împreună, avem noi împăratul, nici nu sunteți voi cătane, ei sunteți unguri, și nemeși, și numai v'ați îmbrăcatu în haine cătănesce“ ¹⁾.

Iar unu țeranu din Mușca învita pe altul dîcîndu: „Haidă Mariene, acum e vremea să stăm în calea cătanelor la Remeți, că noi ne bizuim în voi Buciumanilor.“

Totu asemenea o păți armata imperială și în Zarandă.

În 27 Novembre, maiorul Stoianich, plecă din Deva cu o trupă de 320 soldați, ca să ocupe Zarandul. În aceeași noaptea dînsul ajunsese la Bradu chiar în momentul pe cînd trupa țeranilor plecase de aici la Criscioru, ca să mîergă asupra Abrudului.

În dimineața următoare însă căpitanul Crișanu îndată ce află, că armata a intrat în Zarandă, se întorse înapoi cu trupa sa, alungă pe Stoianich din Bradu, i tăia linia de retragere către Deva, și după o luptă înverșunată ce o avu cu dînsul lângă Bradu, îl aruncă spre țera ungerescă.

Despre lupta acêsta scrie locotenentul Simény, care se afla în trupa lui Stoianich:

„Pe unu drumu foarte rău, am ajuns aici (în Bradu) în 27 Novembre, după miezul nopții, dar am aflat aici numai puțin resculați, din cauză, că trupa țeranilor în număr la 4,000 de oameni plecase către Criscioru cu câte-va ore mai înainte sub comanda căpitanului Giurgiș Todoru (Crișanu?). Dar după ce aușiră, că noi suntem aici, veniră de noiu în dorii de diuă cu o mulțime așa mare în cîtu n'o potu descrie, și noi cercarăm să ne retragem repede către Halmagi. Întru aceea ne ciocnirăm cu trupa acêsta imensă, și cu tôte că pușcarăm asupra lor, i tăiarăm cu săbiile și-i uciserăm, dar tôte fură în zadar, căci ei se adunară sub comanda lui Horia într'o mulțime ce nu se pôte spune. Vom vedé ce

¹⁾ Depozițiunea soldatului Lászlo Josi. Slatna, 8 Ian. 1785.

vomă puté face în viitoriú, destulú că aici este oribilú pentru soldați, fiindú-că ziua și nóptea nu avemú odihnă de ei.“

Totú în acéstă privință br. Brukenenthal raportéză împératulú în 3 Decembre:

„Maiorulú Stoianich a fostú trimisú la Bradú cu 320 soldați, infanteriá și cavaleriá. După raportulú s'ú d'ensulú a a și ajunsú întrú adevéru acolo în 29 Novembre nóptea târdíú, și îndată ce a sositú a și liberatú din mánile rescu-laților pe unú căpráriú din regimentulú Orosz, pe patru husari și alte 12 persóne, dar cu trupa sa cea mică n'a cutezatú să începá nimicú în contra rescu-laților, cari după cum i raportase trei prisioneri, erau în numéru de 9,000 de ómení sub comanda lui George Crișanú, — de și numéru-lú acestéi trupe era prea esageratú — și așa s'a retrasú către Halmagi, și fiindú-că în Halmagi n'a aflatú nici o trupă din regimentulú Devins, ci numai o companiá din regimentulú Orosz, așa a cerutú ajutoriú din Ungaria.“

Crișanú însá nu se mulțami numai cu respingerea armatei dela Bradú. D'ensulú urmári în continu pe Stoianich până la Halmagi, trimise repede ordinú țăranilorú de pe valea Mureșului și din cele-l-alte comune ale Zarandului, ca să înainteze spre Halmagi, și din tóte părțile țéranii plecará într'acolo 1).

1) În 3 Decembre, br. Brukenenthal raportéză împératulú: Ein neuer von der Hunyader Tafel eingegangener Bericht vom 2. dieses, enthält die Nachricht: dass ein Trupp Aufrührer . . . nach Illye gekommen . . . und alle übrige Inwohner unter Bedrohung mit Feuer und Schwert zur Hauptversammlung der Aufrührer (în realitate la atacú) auf den 1. Dezemb. nach Halmagy vorbeschieden. Sie melden weiter, die mehresten der umliegenden Dörfer hätten sich dem Vernehmen nach entschlossen, sich in Halmagy einzufinden. --Protopopulú Iosifú Sánziana din Trestia încă scrie episcopulú Nichitiei în 21 Novembre (2 Dec. st. n.): Reliqui autem pagi sunt perturbati circiter 20 insurrexerunt secunda vice, et abiverunt versus Halmagy ad Coriphaeos seductores et rebelles.

Acum pozițiunea armatei în Zarandă era desperată.

Din această critică situațiune însă, Stoianich scăpă cu o tactică puțin demnă de o armată, înșelându pe țeranii cu o împăciuire.

Anume Stoianich închiă o convențiune cu trupa lui Crișană, că țeranii de aci înainte să fiă militari și să numai fiă supuși nobililor, ci numai împăratului, convențiune, în care réua credință se vede de la început.

Despre împăciuirea acesta generalul Koppenzoller scrie contelui Iankovits :

„În 29 Novembre o trupă de rebeli în număr de vre o 7,000 de ómenii ocupară pozițiunii pe délurile din jurul Halmagiului cu intențiune, ca să atace orașul și să libereze pe prizonerii, ce-i făcuse husarii cu o di mai înainte. Maiorul (Stoianich) înaintă cu trupa sa către dênșii până la o distanța de 1,000 de pași, dar împedecată de ună șanț (2) ca să-i pótă ataca, se duse călare înaintea lor, însoțit de căpitanul Czigán din regimentul Toscana, până la jumătate drumul, unde și rebelii trimiseră de asemenea câți-va deputați pentru o convorbire, și se împăcară astú-felú, că dênșii țeranii, se vorú supune, la tóte ocasiunile, ordinelor Maiestății Sale, dar să nu-i mai siléscă ca să priméscă iarași înapoi pe nobilii de mai înainte ca domni pământesci. Dênșii voescú să fiă supuși numai Maiestății Sale, și la casú din contra să li se dee domni feudali germani, dar nici unú unгурú mai multú. După convorbirea acesta dênșii se retraseră, descărcându-și armele în continu“ 1).

1) Despre împăciuirea acesta amintesc și Crișană în interogatoriul său preliminar făcutú la Abrudú, și ne spune, că dênșul se afla cu trupa țeranilor pe délú, iar oficerul (Stoianich) cu armata imperială în partea de josú, și s'a făcutú o împăciuire (conventio facta est). Comisiunea însă, care făcuse interogatoriul, și în care se afla din partea armatei maiorul Pükler și sub-locotenentul Neustädter, nu amintesc

Totū în timpulū acesta, altă luptă cu țeranii se întemplă la comuna Lupșa¹⁾. Maiorulū Dolcinengo cu o trupă de 70 soldați — după cum ne spune dēnsulū — ajunse în 29 Novembre la comuna Lupșa și de aici voia să strabată către Bistra. Îndată însă ce eși din comuna Lupșa, fu atacatū pe deluri de o trupă de țeranī și respinsū cu perderi însemnate. În urma acestui atacū nefavorabilū, locotenentulū Mesterházy din Slatna alergă repede cu o trupă mai mică de soldați în ajutoriulū maiorulū Dolcinengo la Lupșa. Dar țeranii din Lupșa i ținură drumulū la Valea Vinții, pușcară pe Mesterházy și 8 soldați, doi fură răniți, iar cei a-lalți împrăsciați²⁾.

Atătū este ce scimū despre acēstă luptă, dar observămū, că după încetarea revoluțiunii se găsiră în ținutulū Lupșii mai mulți soldați morți și neîngropați³⁾.

în procesele-verbali nimicū despre condițiunile acesteī împăciuirī. — Totū în privința acēsta aflămū următorele în M-s. Analecta ad Hist. seditionis: Den 6. Dec. Gubernial-Commissarius. Mühlenbach, 3. Dec. Nach einem Rapport des Majors Stojanics, Halmagy 30 Nov. sollte er durch eine starke Rotte der Tumultuanten aus etlichen und vierzig Dörfern angegriffen werden. Als er ihnen entgegen ging, hielten sie in einiger Entfernung stille und schickten, auf Verlangen des Majors, 6 Deputirt; diese sagten sie seien auf Befehl des Hora zusammengekommen, etc.

1) 18-ten (Dec.) Kommt ein Schreiben Majors Dolcenengo, ohne Datum und Orthe... habe er in Lupsa eine halbe Comp. formirt, mit dieser und 1 Officier sammt 25 Hussaren gedachte er Pistra zu erreichen, allein gleich hinter Lupsa über den Berg sei seine vorausmarschierende Patrouille von den Rebellen angefallen worden... er habe Pistra nicht mehr erreichen können (Extract des Anfanges der Unruhen).

2) Wiener Zeitung No. 103 din 1784: „Cu o ți mai înainte (29 Nov.) atacară rebelii 20 soldați (?) dela Ofenbaia, în ajutoriulū căroro voia să mērgă locotenentulū Mesterházy cu 10 soldați, dar pe drumū fu incunjuratū și ucisū cu 8 soldați.“ — Broșura „Horja und Klotska“: Am 29-ten November, ward ein Lieutenant von Orosz, Namers Meszterhazi, welcher einigen zu Offenbanye geängstigten Truppen zu Hülfe gehen wolte, auf dem Wege angefallen und nebst 8 Mann todt geschossen.

3) Jurnalulū Magyar Hirmondó, scrisorea a 7 din 1785.

Pe totă linia succesele erau ale țeranilor, și onorea lăncilor era satisfăcută pentru aceia, cari într'unu momentu de entusiasm dăceau cu fericire „noi suntemu militari¹⁾).

Desastrelle armatei provocară o nouă consternațiune în sînul nobilimii.

Comitatul Hinedórei lăasă la o parte competența coman-dei generale din Transilvania, și scrise de a dreptul generalului Koppenzoller în Ungaria, să între cu două regimente în Transilvania²⁾.

De altă parte guvernul transilvanu înfațișă monarchului lucrurile în colorile cele mai desperate, și făcu apelu la grația părintescă a suveranului să trimită câtu mai în grabă mai multă armată în Transilvania.

Br. Preisz însă parte ascundea înfrângerile armatei, parte le escusa cu lipse de provisiuni³⁾, saū le înfațișă dreptu învingeri⁴⁾.

1) Cloșca la Abrudū către locotenentul Vernicourt: „noi suntemu soldați împărătesci.“

2) *Anallecta ad Historiam seditionis*. Den 9. Dec. General-Commando den 7. Es beschwert sich dass die Hunyader Comitatsofficianten mittelst einer an General Koppenzoller abgeschickten Estaffete die Einrückung der Regimenter Würtemberg und de Vins nach Siebenbürgen verlngt, worauf die am nächsten gelegenen Commandi estaffetaliter beordert wurden, rechts und links dem Maroschfluss in Siebenbürgen einzumarschiren; das General-Commando, dem keine solche Gefahr, wie der Hunyader Comitatus vorgibt, bekannt ist, hat... sich bemüssigt gesehen, den General Koppenzoller anzugehen, dass er die in Marsch gesetzten Truppen zurückbeordern möchte.

3) Așa în 14 Decembrie br. Preisz, între altele scrie Tesaurariatul următoarele: „Singura pedecă la expedițiunea acésta este lipsa de provisiuni pentru soldați și cai... și din acésta causă o parte din trupe au fostu silite să se retragă de sine din pozițiunile ce le avuse.“

4) Proba despre rapórtelre aceste false ale br. Preisz este comunicatul publicatū în diariul oficialū „Wiener Zeitung“ No. 103 din 1784, în care tóte luptelre, chiar și cea de la Remeti se înfațișeză ca o învingere pentru armată. Textulū acestui comunicatū e următorilul: „Cu trupele distribuite în mai multe părți se au și întemplatū diferite

În urma acestor raporte, cari fiă-care înfațisau lucrurile cu totul în altă formă, împăratul scrisse în 13 Decembre baronului Brukenenthal:

„Iubite br. Brukenenthal! Turburările din Transilvania, cari încă nu se-au linisicită până acum, mă întristeză și mă su-pără foarte multă, și acesta cu atât mai tare, fiindă-că, din raporte cu totul în contradicere, nu potă să-mi facă o jude-cată sigură și nu potă să cunoscă adevărata stare a lu-crurilor... Eu îndată după cea de întâiă scire am dată or-dinele necesare atât comandei generale din Transilvania, câtă și celei din Ungaria, dar ordinele mele, parte nu au fostă urmate, parte au procedată cu mijloce prea slabe. Este așa dar de lipsă, ca raportele, ce le va înainta de aci înainte guvernul, să fiă lucrute dimpreună cu comandantul generală, așa ca să fiă numai o limbă, și în astă-feliu de ca-suri să înceteze tôte ceremoniile și tôte formalitățile pentru oră-cine, care mai are ună sentimentă de datoriă și iubire către patriă, și oră-ce oră, oră-ce locă și oră-ce mijlocă să fiă egale ziua și noptea, dacă în modulă acesta se pôte face bine și se pôte împedeca răulă. În consecință Domnia-ta vei comunica ordinulă acesta comandantului generală și totă-o-dată lam însărcinată și pe dănsulă, ca să-ți comunice și Domniei-tale ordinele, ce i le voiă trimite eu“.

În ziua de 17 Decembre însă, se întâmplă nefericita luptă de la Michăleni, care puse numai de câtă capătă acestei revoluțiuni. Armata ca să potă opera în munții Abrudului tre-buia necondiționată să ocupe Zarandulă, care se află încă în mâna căpitanului Crișană.

Maiorulă Stoianich cu trupa sa se afla, ce e dreptă, în

incăierătură. În 30 Novembre resculați atacă cu o mare superio-ritate numerică și în repețite rânduri, trupele, cari se află la Remeti sub comanda vice-colonelului Schultz și erau compuse din companiile Obrist și Bekesi, doi oficeră cu 26 soldați de cavaleriă din regimentulă Toscana și 70 husari secuă, — dar fără respinși totă-de-una“.

Zarandă, dar dânsul nu putea să încépă nimic în contra țeranilor. În 4 Decembre o nouă trupă plecă în ajutoriul maiorului Stoianich, anume vice-colonelul Kray cu 400 grăniceri secuși și însoțit totu-o-dată de episcopul Nichitică.

Episcopul Nichitică, încă mai înainte de a intra cu armata în Zarandă, convocă o adunare de preoți și de popor în comuna Tebea, singura comună din totu Zarandulă, care nu luase parte la revoluțiune.

În aceea zi, în 4 Decembre, episcopul și armata sosiră în comuna Tebea și mai ântâiu se începu activitatea bisericăscă. Episcopul dojeni cu serioșitate pe preoți și pe țerană a-tâtu în biserică cum și acasă la cuartirulă seă, ca să remână linisciți, să nu se opună armatei, și după cum raportéză dânsul preoții și țerană declarară, că se voru supune.¹⁾

Așa partea de apusă a Zarandulă se linise fără nici o luptă.

De la Tebea episcopul Nichitică se întorse cu armata la comuna Bradă²⁾. Aici convocă o nouă adunare de preoți și de țerană din 25 comune, le puse în vedere datoriile lor, uriciunea faptelor, cari le comitu, tristele urmări ale revoluțiunii, îndemnă pe preoții și pe țerană, cari erau de față, ca să înduplece și pe sătenă lor să se supună ordinelor împăratulă, să se linisească, să depună armele, să asculte de superioră lor, după cum le este datorința, să se facă demni de grația prea înaltă, ce le-a acordat-o împăratulă cu

¹⁾ Hinc (Deva) per Soljmos trans Marusium profectus inde ulterius progrediens usque Czebe... convocatis sacerdotibus in Czebe et eorundm auditoribus debitam admonitionem constantem tranquillitatem non tantum in meo quarterio: sed etiam in Ecclesia praedicavi... quibus auditis responderunt se in Pace permansuros... Hoc ipsum in Brad et Kristor promulgavi. Episcopulă Nichitică către c. Iankovits, Deva 28 Dec. 1784.

²⁾ Nikitich de dato Czebe d. 5 December... den folgenden Tag will er von Sekler begleitet nach Brad gehen, wohin er die Geistlichen und Abgeordneten von 25 Dörfern bestellt hat, dann will er in die Gegend von Abrudbanya gehen. Ms. Analecta ad historiam seditionis.

amnestia, că dacă se voră linisci și voră depune armele atunci guvernul le va face dreptate, iar până atunci plângerile loră nu potă fi cercetate și nici nu li se pôte face dreptate din cauza răscolei ce o facă.

Dela Bradă episcopulă și armata trecură la Crișcioră, și aici se repetară aceleași convocări de preoți, aceleași dojeniri, aceleași promisiuni.

Așa se linisciră și satele din jurul Bradului și ală Crișciorului fără nici o vărsare de sânge, nu mai cu simpla autoritate a episcopului.

Trupa lui Crișană era acum disolvată, și mai rămaseră în stare de revoluțiune numai câte-va comune din partea de către Blăjeni.

În 7 Decembre după amădi episcopulă și armata plecară către Blăjeni, ca să liniscască și pe țeranii din părțile aceste, și apoi de aici să trecă în munții Abrudului.

În avangardă se afla locotenentulă Vajda cu o trupă de 50 de soldați.

Armata și episcopulă trecură prin două comune, Sdrapți și Michăleni fără nici o împedecare

La marginea hotarului însă dintre Michăleni și Blăjeni, unde se strimtoréză valea Crișului, avangarda lui Vajda fu întâmpinată de o trupă de țeranii în numără de 600 de ómeni, armați cu pusei, cu pistóle, cu lănci și furci de feră, și țeranii acestia declarară, că dênșii nici într'ună modă nu potă permite, ca să trecă armata pe acolo 1).

1) După rapórtelă vice-colonelului Kray trupa țeraniloră dela Michăleni era în numără de 2,000 de ómeni. Faptulă pozitivă însă este, că trupa acesta era compusă numai din 6 sate (Raportulă comisariului, Brukenthal din 10 Decembre). Dacă vom admite acum, că după eum era ordinulă căpitaniloră, aă participată la lupta acesta câte ună omă din fiecare casă, și dacă vomă socoti câte 100 de case pe fiă-care comună, atunci trupa țeraniloră de la Michăleni în casulă celă mai estremă nu putea să fiă mai mare de 600 de ómeni.

Episcopul trimise îndată doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i dojenescă și să-i invite, ca să depună armele ¹⁾.

Dar țăranii cereau să li se împlinescă cererile, carii le comunicase prin oculistul Molnar, dicându, că până atunci dênșii nu se potû supune.

Pe când preoții acestia consiliau pe țăranii, să nu se opună, și le promiteau amnestia generală și dreptate din partea guvernului, pe atunci vice-colonelul Kray făcu toate dispozițiunile de atac asupra țăranilor, care de astă-dată i-se părea inevitabil. Anume vice-colonelul Kray împărți trupa sa de infanteria în două colone, și pe când țăranii discuteau cu preoții, dênșul trimise divisiunile aceste prin nisce părăe, ca să ocupe cóstele delurilor din partea stângă și din partea dreptă a țăranilor, iar dênșul rămase cu cavaleria la mijloc ²⁾.

După ce toate dispozițiunile erau făcute, preoții se retraseră și declarară, că țăranii nu voiesc să depună armele.

Atunci vice-colonelul Kray dede îndată signalul de atac. Focul se deschise asupra țăranilor de amândouă părțile, încă înainte de ce dênșii se ar fi putut reculege, iar Kray

¹⁾ Tandem 7-a hujus (Decembris) pacifice per pagos Zdraptza et Michelenj transeundo, inter confinia Michelenj et Blesenj, catervam hominum rusticorum armis instructorum ex Blesenj adventantium viderim, expediti duos sacerdotes admonentes ut deponere arma teneantur, qui nolentes deponere. . . . aggressi sunt per eosdem milites, ex quibus 48 circiter mortui, aliquot vulnerati et capti sunt. Episcopul Nichitiei către guvernul transilvanii, Michăleni 8 Decembre 1784.

²⁾ Genersich, Biographie des GFZM. Baron Paul v. Kray. Obristlieutenant Kray. . . schickte die in Abtheilungen nachgerückte Infanterie durch eine Vertiefung, unbemerkt, gegen 2 grosse ravins, woher selbe in die rechte Flanke der. . . Tumultuanten Rotte fallen könnte.— Benkő (Oláh nemzet képe, cola a 2-a) încă descrie începutul atacului astă-fel: „Kray împărți repede. . . infanteria în două divisiuni egale și . . . le trimise pe lângă români pe cóstele delurilor în partea dreptă și în partea stânga a lor, iar dênșul rămase cu cavaleria la mijloc“.

năvăli din centru cu cavaleria asupra lor. O luptă înverșunată se încinse acum între armată și țărani, luptă care ținu până séra târziu. O parte din țărani se retraseră în o casă, care se afla la spatele lor, și de aici, din pod și de pe ferestre, începură să pusee asupra armatei. Dar soldații lui Kray aprinseră casa și mulți din țărani arseră aici.

În fine armata învinse.

În cursul acestei lupte cădură 85 de țărani, între cari se aflău 48 numai din comuna Blăjeni, mai mulți fură răniți și 15 făcuți prizoneri.

Câți aũ cădutu însă din armată, rapórtetele nu ne spun.

Între țărani căduți se afla și căpitanul acestei trupe Micula Bibartu din Blăjeni.

În memoria acestei învingeri, vice-colonelul Kray, luă ca trofee bastonul căpitanului Bibartu, ferecatu cu aramă galbenă și traista sa de piele, ornată de asemenea cu nasturi galbeni ¹⁾.

Acum întregu districtul Zarandului se afla în mâna armatei.

Nu suferă nici o îndoieală, trupele țărănilor în totu casulũ aveau să fiã învinse, fiindu-cã le lipseau orĩ-ce elemente de apărare.

Cu tóte aceste însă lupta dela Michăleni în locu de o victoriã putea fórte ușorũ să fiã unũ desastru pentru armată.

A forța trecerea prin Termopilele Blăjenilorũ, a lupta cu țărani de pe deluri și din tufe, era o problemă fórte dificilă pentru armată.

¹⁾ În expedițiunea acésta Stoianich și Kray liberarã 103 femeĩ nobile din captivitatea romãnilorũ din Zarandũ și le espediarã pe 29 de care la Deva. La începutu femeile aceste îmbrãcate în haine țărănescĩ, și multe din ele, cari aũ fostu cãsătorite dupã țărani, se genarã să mergã la Deva. Dar br. Bornemisza le asigurã, cã comitatulũ va îngriji de îmbrãcãmintea și de existența lorũ. Dupã lupta de la Michăleni veni la trãsura episcopului și veduva Caterina Csizsár, îmbrãcatã în haine romãnescĩ, și-i spuse cine este; iar episcopulũ o predede maiorului Stoianich, care o espediã dimpreunã cu cele-lalte la Deva.

Așa, că înfrângerea țăranilor dela Michăleni în linia primă este a se atribui numai preoților, ce fură trămiși de episcopul Nichiticăi.

Pe când vice-colonelul Kray făcea toate dispozițiunile pentru reușita învingerii, pe atunci atențiunea țăranilor era distrasă cu predicile preoților, mai mult, putem dice, că armata a abusat aicei de intervențiunea preoților, și i-a folosit mai mult să încerce pe țăranii, de oră-ce vice-colonelul Kray, ca bun soldat, scia și trebuia să scie încă de la Crișcioru, că țăranii se opun la Michăleni.

După învingerea acésta, vice-colonelul Kray remase peste noapte cu trupa sa pe câmpul de luptă, iar în ziua următoare deschise tăiăturile ce le făcuse țăranii la Vulcanu, și apoi trecu în munții Abrudului.

Înfrângerea țăranilor dela Michăleni schimbă numai de câtă situațiunea și în munții Abrudului. Țăranii dela Remeși și Mogoșu trimiseră îndată deputați la comisariul guvernului și se supuseră, iar cei din domeniul Ofenbăii și țăranii din domeniul de susu, dela Rîlul-mare și Vidra, se retraseră cu toții la Câmpeni, și aicei formară o singură trupă sub comanda primului căpitanu Horia.

Acum Zarandul, Slatna, Mogoșul și Abrudul ajunseră în mâna armatei, mai rămăsese țăranilor punctele Ofenbaia, Câmpeni și Albacă.

Despre starea revoluțiunii în timpul acesta, br. Bruken-thal scrie monarhului în 16 Decembre următoarele:

„Resultatul de până acum al tuturor dispozițiunilor făcute în contra resculațiilor este, că în districtul Zarandului și în comunele mai apropiate de Slatna și de Abrud, partea cea mai mare din locuitori se lăsă de revoluțiune, după cum înaintază și trupele, se arătă în aparență linisciți, și trimit deputați la comisariul guvernului și la episcopul Nichiticăi chiar și din comunele unde se află rebelii cei mai înverșunați. Deputații acestia promit, că vor îndupleca și pe sătenii lor să se supună cu totul și să predea armele.

Dar cu tôte aceste multe din promisiunile loră rămân neîmplinite . . . Din arme n'au predatū până acum de câtū câte-va armături și cai, ce-î luase de la soldați. Mai persistenți în revoluțiune sunt o parte din locuitorii domeniului Ofenbaiă și satele fiscale Mușca, Rîulū-mare și Vidra. Acestia se au retrasū cu femei și copii pe teritoriul Cămpenilor sub comanda primului căpitanū Horia, și după cum ne raportéză episcopulū Nichitici, se au legatū cu jurământū, să nu se despărțescă unii de alții. S'a trimisū și la dênșii unū preotū ca să-î dojenescă, dar până în ziua de 15 ale lunēi acesteia, încercarea acēsta a rămasū fără nici unū rezultatū, și până în termenulū acesta n'au pututū fi înduplecați nici să se supună, și cu atātū mai puținū să depună armele“.

În 8 Decembre vice-colonelulū Kray sosi cu trupa sa la Abrudū.

Episcopulū Nichitici convocă aici pe preoți și câte 6 țeranī din tôte comunele vecine, din Cernița, Cărpenișū, Roșia, Lupșa, Muntari, Corna, Buciumū, Baiă-Albă, Cămpeni, i dojeni și svătui să renunțe la revoluțiune, și apoi dimpreună cu comisariulū guvernulū publică aici țeranilorū patenta pentru amnestia generală, cu ocasiunea unū tērgū de sēptēmână. ¹⁾

Mai resista încă trupa țeranilorū dela Cămpeni.

Asupra acesteī trupe plecă în 11 Decembre vice-colonelulū Schultz cu unū corpū de 750 soldați.

De alungulū drumulū, pe valea ce merge dela Abrudū la

¹⁾ Comuna Crângulū Sohodolulū dede următorea declarațiune în scrisū . . . „Noi Crângulū Sohodolulū . . . vedēndū porunca inaltulū împēratū citindu-ni-o, domnulū Vlădică în casa lui Stanū George sigartăulū în Abrudū, iarăși ne plecămū, și cu carī nu se vorū pleca poruncilorū împērătesci noi nu suntemū soți, și mâne la 12 cēsuri domnulū Vlădică va fi în Cămpeni. În dosū adresa: Cu cinste să se dee la domnișorulū solgabrăū la Cămpeni sau la mai marele catanelorū la Cămpeni“.

Câmpeni, ne spune Schultz, dânsulă întâlni pe deluri mai multe trupe de țărani în numără ca la 20.000 de ómeni, trase cu tunurile asupra loră și țăraniă se retraseră cu toții spre partea de către Riulă-mare.

În drumulă acesta vice-colonelulă Schultz se opri și la casa lui Cloșca din Cărpenișă, dar nu află nimică în lăđile lui, de cătă nisece diplome de ale comuneloră Câmpeni, Bistra, Abrudă-sată, Cărpenișă, Buciumă și Vidra.

În aceea đi séra vice-colonelulă Schultz intră cu trupa sa în Câmpeni.

Peste nópte însă, țăraniă lă încunjurară de tóte părțile, i tăiară linia de retragere către Abrudă, și-ı priuseră ună cară cu provisiuni.

În acéstă situațione desperată, Schultz scrise încă în nóptea aceea vice-colonelulă Kray la Abrudă, că țăraniă faă încunjurată de tóte părțile și să alerge repede cu Ott în ajutoriulă lui¹⁾.

În điaa următóre diminéța, și plecară în ajutoriulă lui Schultz, vice-colonelulă Kray din Abrudă, Ott din Buciumă, după dênșii urmară maiorulă Stoianich din Zarandă, maiorulă Dolcenengo din Remeș. Tunurile începură să bubue de noă pe valea Câmpeniloră și vice-colonelulă Schultz fu scăpată²⁾.

¹⁾ 15-ten, kommt nachstehendes Billet von Obristlieutenant Krey: Obristlieutenant Schultz ist heute früh von hier nach Toppanfalva (Câmpeni) . . . um Mitternacht bittet er mich ohngesamt nebst Ott mit allen Kräften zu unterstützen, weil er fast aller Orten umgeben, und gestern Nachmittag in einer attaque ihnen 7 Mann getódtet welches aus Canons geschehen seyn muss, ich gehe mit Anbruch des Tages selbst mit Ott dahin. 15-ten December, schreibte Major Dolcenengo, da er vernohmen, dass Obristlieutenant Schultz in Toppanfalva von den Rebellen umrungen seye, eyle er diesen Augenblick demselben zu Helf (Extract des Anfanges der Unruhen. În biblioteca gimn. lut. Brașovă).

²⁾ Gubernial-Commissarius d. 18 December. — Oberstlieutenant Schultz und Major Adorjan stehen mit einem Corps von 750 Mann und 2 Kanonen bei Toppanfalva umrungen von beiläufig

Acum căduse și Câmpeni, mai rămase Albacul și puține comune din domeniul Ofenbăii.

Dela Câmpeni vice-colonelul Schultz plecă în 16 Decembrie asupra Albacului cu o trupă de 700 de soldați, și totu în acea zi dânsul scris generalului Pfefferkorn în Albaulia :

„Astăzi plec către comuna Rîul-mare, la biserica din Gura-négra, ca mâne în ziua de Sfântul Nicolae românesc să operez mai departe. . . . După cum 'mî raporteză spionii, o parte din țeranii resculați s'au trasu spre Ofenbăia, iar partea cea mai mare pe teritoriul comunei Riu-mare (Albaeu). Vice-colonelul Kray a lăsat o trupă puternică la Abrud și la Cărpensiș și cu restul a venit la Câmpeni, de asemenea a venit și Ott cu artileria sa. Vice-colonel Ott plecă spre Ofenbăia, ca să ocupe Lupșa și Bistra și să persecute pe resculați, cari s'au retras în părțile acele . . . Archiva scrisorilor se dice, că se află la Cristea Nicula, și eu voi cerea în cursul acestei expedițiuni să punu mâna pe archiva acêsta, dacă nu voru fi dusu cumva, totu ce au avut, prin păduri. Și de oră-ce . . . . ne amenință o neună mare și din cauza acêsta comunicațiunea cu ținutul comunei Rîul-mare este impracticabilă, așa raportez cu supunere, că după expedițiunea acêsta voi fi silit să mă retrag iarăși la Câmpeni.“

Totu în acêstă privință br. Brukenthal și generalul Fabris raporteză monarhului următoarele :

„După raportul vice-colonelului Kray, partea cea mai mare din trupa principală, despre care am amintit mai în urmă, s'a liniscit și s'a dus pe acasă. Satele Vidra și Câmpeni

6000 Tumultuanten und von Abrudbanya ganz abgeschnitten. Oberstlieutenant Kray aus Abrudbanya, Ott aus Butsum, Major Stojanits aus dem Zarander Comitate und Major Oleinego aus Ponor, Remete und Mogos sind ihm zu Hilfe geeilt. Ms. Analecta ad Hist. seditionis.

aŭ predată o parte din armele loră. . . puscă. . . lăncă. . . pistole și. . . furcă de feră. . . și după cum declară doi ómenă de ai lui Horia, cari aŭ fugitŭ dela elŭ, pe lângă dânsulŭ a mai rămasă numai unŭ numărŭ micŭ de vre-o 100 de resculați în satele Albacŭ și Arada, din susŭ de Râulŭ-mare. În contra acestei trupe a plecatŭ vice-colonelulŭ Schultz cu unŭ corpŭ de 700 soldați, ca dacă e posibilŭ să-ă prindă și pe aceștia și astŭ-felŭ să restabilească liniseea pe deplină“.

Pe când o parte din trupele imperiale operaă în munțiŭ Abrudului, pe atunci funcționarii din comitatulŭ Hinedórei forțaa comunele românesce de pe Valea Mureșului și de pe Valea Streiului să dee declarațiuni în scrisŭ, că se lapedă de Horia și de partida lui.

Declarațiunile acestea conțineaa următóarele obligaminte:

1. Că locuitorii nu vorŭ mai ține cu Horia și cu partida lui.
2. Că vorŭ rămâne pentru totŭ-de-una supuși credincioși ai Maiestății sale.
3. Că vorŭ asculta de guvernŭ, de autoritățile comitatului, de domni pământesci și de primarii puși de autoritățile acestea.
4. Că vorŭ rebonifica domnilorŭ sâi tóte pagubele, ce li s'au causatŭ.
5. Că se vorŭ sili să prindă pe Horia și pe corifeii lui, și să-ă dee în mâna tribunalelorŭ, în fine,
6. Că vorŭ aduna tóte armele de la sâteni și le vorŭ preda autorităților.

5. Horia disolvă trupa dela Câmpeni.

Despre disolvarea trupeă dela Câmpeni căpitanulŭ Vasile Sgârciŭ ne spune următóarele:

„În 14 Decembre îndată ce sosiră trupele la Câmpeni Horia dede poruncă tuturorŭ partisanilorŭ sâi, că sub pedepsă de mórte să se întórcă fiă-care pe acasă, fiindŭ-că aŭ venitŭ

trupele Maiestății Sale împăratului, dar pe dânsul să-lu pe-trecă încă până la Albacū și peste munți, ca să-și potă continua drumul către Crișul-negru și de acolo către Viena, ca ast-felū să potă dobândi unū rezultatū fericitū la întreprinderea sa¹⁾.

Era așa dar ultima onōre ce să făcea căpitanului.

Totū în timpulū acesta sosi la Sibiū unū noū comandantū generalū.

Br. Preisz, inculpatū de guvernū, inculpatū de nobilime, că dânsulū a fostū causa acesteī periculōse revoluțiunii, fiindū-că a ordonatū înscrierea iobagilorū, și nu a luatū numai decătū mēsuri energice în contra revoluțiunii, fu pensionatū, și în loculū dânsulū, împăratulū trimise pe generalulū Fabris ca comandantū alū Transilvaniei²⁾.

Despre încetarea revoluțiunii guvernulū și generalulū Fabris supuseră împăratulū următorilū raportū comunū:

„Repetitele rapōrte, ce aū sositū dela generalulū Pfefferkorn dela 21 Decembre încōce . . . confirmă, că liniscea s'a restabilitū pretutindenea și resculați se aū împrăsciatū eu totulū, și ne asigură, că în momentele aceste nu mai există nici o trupă de țeranī resculați. De oră ce în zilele din urmă se vorbia, că ar mai exista încă o trupă de țeranī în numărū de vre 100 de omeni, astū-felū armata a cutri-eratū tōte satele până departe în munții cei mai neumblați și acoperiți cu nēuă fōrte mare, anume vice-colonelulū Șultz a încunjuratū cu trupa sa amēndouē satele Albacū și Arada, unde se credea, că se află primulū căpitanū cu ceialalți căpitani și partisanī ai sēi mai de frunte, a visitatū satele

1) ihme (H o r a) aber sollen sie, noch bis Albak, und über das Gebürg begleiten, damit er gegen den Fekete Körös bis nacher Wien seynen Weg fortsetzend könne, um seinem Vornehmen einen glücklichen Ausgang zu erhalten. Interrogatoriulū făcutū în Buceșū 19 Dec. 1874 de către Ludovicū de Pop locotenentū în regimentulū Orosz.

2) Dominicū Tornioti conte de Fabris, locotenentū generalū, de naștere din Mantua, † 1789.

aceste cu cea mai mare îngrijire, dar s'a constatat, că nu mai există nicăiri nici o trupă de țeranî și n'a întîlnitū nici pe Horia saū pe vre unulū din soții sēi. De oră-ce astū-felū s'a împrăsciatū și trupa acēsta mică, care se presupunea, și s'a retrasū prin comune, așa Horia vedēndu-se părăsitū de toți va fi trebuitū încă la timpū să fugă cu puținiī sēi partizanî prin munții ceî înalți, pe căi numai lui ctnoscute, saū după cum se aude se va fi dusū peste Crișū în Ungaria. Se aū trimisū prin munți patrule puternice de soldați ca să-i prindă, dacā e posibilū, și afară de aceea s'a datū ordinū tuturorū trupelorū să fiă cu cea mai mare atențiune asupra tuturorū locuitorilorū, carî lipsescū acum din comune și să aresteze pe toți aceia, carî se întorecū mai târđiū acasă, saū în altū modū li se vorū păre cātū de puținū suspecti, orî se întorecū pe acasă într'ascunsū, cu deosebire să fiă cu priveghiere asupra lui Horia și a partizanilorū sēi mai de frunte și asupra actelorū lorū. Totū-o-datā amū cerutū și descrierea lorū personală și amū comunicat'o comandelorū militare din cordonulū despre Ungaria, ca să cerceteze de urma lorū, dacā se vorū fi retrasū peste Crișū, și saū să-i prindă saū în altū modū ore-care să-i nimicēscă, și sperămū în totū casulū, că va fi posibilū să-lū prindă și să-lū nimicēscă dimpreună cu puținiī soți, ce-i va ave pōte pe lāngă dēnsulū¹⁾. În astū-felū de împejurări favorabile trupele se ocupă de astā datā mai cu sēmă, cu adunarea armelorū de prin satele, carî se aū liniscitū, și încetulū cu încetulū, locuitorii le restituē, și în parte le aduce chiar dēnsii. Totū-o-datā armata adună și lucrurile, ce aū fostū luate de pe la nobili, ca să pōtă fi restituite proprietarilorū lorū. Și de ore ce în cointelegere cu administrațiunea civilă, se stabilescē chiar acum planulū pentru dislocarea armatei, ca să pōtă fi

¹⁾ damit. . . selbe entweder handhaft gemacht, oder sonsten aus dem Wege geräumt werden, auf welche Art man allerdings erhoffet, dass man seiner habhaft werde, oder ihn (Horia) mit seiner etwa bei sich habenden wenig Geförden zu vertilgen thunlich sein dürfte.

ocupate bine cu armată toate ținuturile, câte au fost revoluționate, și astă-fel, prin o inspecțiune continuă, țărani să fie ținuți în frâu și să li se taie definitiv orî-ce ocasiune, ca să mai începă astă-fel de întreprinderi, nu numai pentru acum, dar chiar și pentru viitoriu, astă-fel cu ocasiunea acésta când trupele voră pleca în comunele; ce trebuie să le ocupe, se voră trimite și grănicerii pe la regimentele loră“.

Pe când revoluțiunea se liniscise acum în toate părțile, generalul Sturm din Ungaria însciință pe comandantul generală, că dēnsulă în urma ordineloră mai înalte va intra în 26 Decembre cu mai multe trupe în Transilvania ca să dea mână de ajutoriă la suprimarea revoluțiunii.

Dar situațiunea se schimbă, și trupele aceste fură oprite la frontierele Transilvaniei.

Împăratulă, îndată ce primi scirea că revoluțiunea a încetată, trimise din cancelaria sa propriă ună comunicată contelă Eszterházy, ca să-lă publice în diarulă Wiener Zeitung.

Textulă acestui comunicată era următorilă :

„Din ultimele raporte sosite din Transilvania se constată, că români, cari se au resculat în o parte din comitatulă Hinedorei și ală Zarandului, după ce se au făcută dispozițiuni bune militare, și au fostă convinși parte prin episcopi loră, parte prin autoritățile politice despre retăcirea în care căduse, dēnșii se au întorsă cu toții iarăși pe la comunele loră, fără să se întrebuinteze în contra loră nici forță, nici versare de sânge, au depusă puținele arme, ce le au avută la dēnșii, și au recunoscută cu părere de rău greșela, și acum dauă mâna de ajutoriă pentru căutarea și prinderea sceleratului de Horia și a soțului seă, cari i au dusă pe căi așa de retăcite, și cari au fugită acum singuri prin munți și prin păduri.“

Comunicatulă împăratului însă conține mai multe neesacități, și cea mai mare era, că țărani se au liniștită fără de a întrebuinta în contra loră nici forță, nici versare de sânge.

Forța se întrebuițase ce e dreptu, forța morală și efectivă, sânge se versase destulă din partea nobilimii și din partea armatei.

Pe la mijlocul lunii lui Decembre așa dar, revoluțiunea încetase.

A cădutu ore revoluțiunea acésta fiindu-că i lipsia idea morală, pentru că nu era populară, iobagiă româniă nu voiau să fiă liberi și națiunea română nu voia să fiă dēnsa națiune dominantă în Transilvania ?

Nu.

Entusiasmulă generală în clasa țeraniloră români n'a lipsitu, și rapiditatea cu care se estinse revoluțiunea ne arēta câtu de populare erau ideile ei. Dar revoluțiunea a cădutu fiindu-că avea să se lupte cu nisce forțe prea mari, în contra armateloră unui vastu imperiū monarhicu, în contra unui regimū feudală puternicū printotu feliulă de influențe, regimū, care sute de ani distrusese tōte forțele poporuluiă romānu, și preparase tōte, ca să-i facă imposibilă liberarea din jugulă sclaviei, a cădutu, fiindu-că dimpreuna cu armatele și cu nobilimea se ridicară asupra revoluțiunii și înalți demnitarī bisericesci, a cădutu fiindu-că i lipsiau tōte elementele indispensabile pentru continuarea luptii, arme, munițiune și tōte câte sunt necesare pentru asigurarea succesului.

Dar cu tōte, că țeranii afară de unū viū entusiasmū nu aveaū nimicū, revoluțiunea acésta putea să țină mai multū, dacā nu se închia armistițiulă dela Tibru, și dacā nu se da signalulă de ridicare într'unū timpū așa de nefavorabilū, chiar la începutulă iernei.

Căderea revoluțiunii causă o durerosă impresiune la țeranii din cele-l-alte părți ale Transilvaniei. În două ținuturi, în comitatulă Cetății-de-baltă și alū Făgărașului, preoții romāni începură numai de câtu o colectă de bani pentru Horia, ca să pōtă călători la Viena, și trebui să intervină guvernulă.

ca să interdică colecta, comitatele să aresteze pe preoți și armata să ocupe comunele aceste ¹⁾).

În această privință observă consiliul de rebelu :

„Prin acesta iese la lumină o nouă probă, câtă de mult s'a estinsu spiritul de revoluțiune și cu deosebire, că preoții încă lucră pentru scopul acesta. Trebuie așa dar, să se ordoneze peste totu locul în țără inspecțiunea cea mai constantă, cu deosebire asupra preoților, și îndată ce se va observa cea mai mică urmă de nemulțumire, sau vre unu evenimentu, ce pôte să inspire grijă, guvernul și comanda generală să ne relateze imediatu.“

„Revoluțiunea acesta, — serie unu contimporanu sasū din Mediașu — a fostu în sine mare, dar putea să aibă consecințe ne asemenatu mai mari pentru întręga țără și pentru tôte poporele ei, fiindu-că întregu poporul românū din Transilvania, chiar și celū din fundul regescū (Săsime) era împregnatu cu această idee de revoluțiune²⁾. Și dacă revoluțiunea se ar fi pututu estinde și din cōce de Mureșu, atunci românii, cari locuescū în mijlocul sașilor ar fi prefăcutu în flacări și orașele, tēgurile și satele sāsesci, și ar fi estermintu pe locuitorii sași, în speranță, că atunci voru pune mâna pe pământurile lorū. Pentru conservarea liniscii, eū aveamū sub ordinele mele, unu batalionu întregu din regimentulū de in-

¹⁾ Den 24 Dec. Generalcommando 22, übergibt eine ihm vom Savoyischen Regimente zugekommene Originalanzeige des Kükülöer Comitates, nach welcher verschiedene Dörfer dieses und 2 Ortschaften des Fogaräischer Comitates Abgeordnete an Hora geschickt, dass ferner in ebendenselben mittelst der Poppen ein Reisegeld für Hora gesammelt werde, und das diese Ortschaften zu Schässburg Gewehr einkaufen versucht. Es sind einige von Savoyen in diese Dörfer commandirt worden. Analecta ad Hist. seditionis.

²⁾ Heydendorf Selbstbiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde XVIII. 113. Denn das ganze Wallachische Volk in Siebenbürgen, auch das auf dem Fundo Regio; war mit diesem Empörungsgedanken geschwängert.

fanterii Gyulai. . . pe care-l puteam trimite acolo, unde aflam de lipsă. Sub astu-fel de periculoase împrejurări am trebuit să călătoresc în continuu încôce și încolo prin districtul meu, și mai cu sémă prin satele românești, cari erau supuse nobililor, de o parte, ca să rețin pe nobili să nu încépă acte de resbunare în contra românilor, de altă parte pe aceștia, ca să nu se rescôle, căci toți erau cuprinși de credința absurdă, că e voința împăratului să estermineze nobilimea și că revoluțiunea în contra nobilimii s'a făcut din ordinele împăratului.“

XXXI. ÎMP. IOSIFŪ ȘI CESTIUNEA DE NAȚIONALITATE ÎN TRANSILVANIA.

Înainte de a trece la ideile împăratului Iosifū în privința cestiunii de naționalitate din Transilvania, idei cari voia să le pună în aplicare de o dată cu încetarea revoluțiunii, merită să facem aici amintire de o scrisore familiară a împăratului.

În 3 Decembre împăratul Iosifū scrie fratelui său Leopoldū de Toscana următoarele:

„În ce privesce afacerile din Transilvania, despre cari vă am vorbit numai foarte pe scurt în scrisorile mele, vă trimet aici cele două raporte ale comandantului generalū, din cari veți vedé în câtu-va, ce s'a întâmplat. Escesele de totu-feliulū, comise de mai mulți ani din partea posesorilor, au causat plângerī generale din partea tuturor locuitorilor Transilvaniei și cu deosebire din partea națiunii române. Dar nici o dată nu s'a putut face, să se pună un capăt acestor escese nici să se introducă un regulament urbarialū. Maiestatea Sa, de fericită memoriă (Maria Theresia) făcuse toate, ce-și pôte închipui un omū. În fine eu am ajuns ca să le reduc în câtu-va prin guvernū și prin cancelariă, dar încă nu s'a expediat nimicū. Func-

ționarii domeniului din Slatna, care se află sub direcțiunea departamentului de mine, s'aũ distinsũ cu deosebire prin totũ feliulũ de extorsiumi. Cu tũte plãngerile repetite ale țeranelorũ și pe lãngã tũte comisiunile cãte aũ fostũ trimise, nu amũ pututũ ajunge sã facemũ, ca sã înceteze plãngerile aceste. În fine aflãndu-mẽ chiar eũ însamĩ în anulũ trecutũ în țera acẽsta, am facutũ atãtũ, cã a fostũ delegatã o nouã comisiune, ale cãrei rapõrte trebuiaũ fãcute d'a dreptulũ la Viena. Unũ raportũ de aceste a și sositũ aici, încã din luna Martie, dar departamentul minelorũ l'a lãsatũ sã zacã pãnã în luna lui Novembre. Afarã de aceea, țeraniĩ aũ mai trimesũ aici și deputați, și deputații aceștia aũ primitũ dela cancelaria Ungariei o asigurare în scrisũ, cã n'aũ de cãtũ sã se întõrcã a casã și sã ascepte linisceți decisiunea, care va urma, fãrã sã se tẽmã de nimicũ. Dar deputații aceștia, abia aũ ajunsũ la Slatna, și aũ fostũ arestați și maltratați de nou. Îndatã dupã aceea unũ anumitũ Horia a adunãtũ pe țerani și i-a așitãtũ în contra posesorilorũ și a funcționarilorũ, dicẽndũ, cã e în contra ordinelorũ împãratulũ, ca sã trateze astũ-feliũ cu dẽnșii, în fine ei cereaũ sã fiã încorporați în districtele militare. În locũ de a linisei lucrurile aceste și a capacita pe õmeni, comandantul generalũ a însãrcinatũ pe unũ comisariũ ca sã i înserie ¹⁾, și comisariulũ acesta a fãcutũ pe fiã-care țeranũ sã-i plãtescã o micã retribuțiune²⁾, și dẽnsulũ a însãrcinatũ cu misiunea acẽsta pe preoți.

„În urma acẽsta, guvernulũ a fãcutũ cunoscutũ acestorũ õmeni, cari diceaũ, cã dẽnșii sunt militari, și nu mai voiaũ sã lucreze pentru domniĩ lorũ, cã conscripțiunea acẽsta nu a fostũ de locũ valabilã, dar ei se opuserã dicẽndũ, cã bine vedũ dẽnșii, cã domniĩ cẽrcã numai sã-i asuprẽscã în contra

¹⁾ Ortmayer.

²⁾ Cu ocașiunea conscripțiunii comisariulũ Ortmayer luase dela țeraniĩ, cari se înseriaũ ca militari cãte 14 cr. dela fiã-care casã și afarã de aceea cãte 1 cr. dela individũ

voinții mele. De aici ei și-au format planul, ca să ardă casele posesorilor și să-î alunge, ferindu-se totu-o-dată, ca să atingă satele și ori-ce lucruri, cari aparțineau de a dreptul suveranului. Focul s'a estins din ce în ce mai mult, și românii nemulțumiți cu totul trimiseră din sat în sat ordine, ca venite din partea mea, să nimicéscă pe nobili, lucru ce țeranii nu întârziară, ca să-lă esecute.

La începutul acestor disordini, guvernul și comanda generală parlamentară cincî zile, ce se facă. Prin amênarea acésta lucrurile căpétară picióre și de aci urmară o mulțime de disordini. În fine armata a trebuit să supprime turburările . . . și mai multe persóne aũ fostu ucise ¹⁾. Întré altele guvernul avu nefericita idee, că nobili și cu servitorii lor unguresci, să facă insurecțiune, să se ridice în contra românilor, în contra supușilor lor. Eũ lasu să vè închipuiți câte escese aũ comisú ei. Întré altele, nobili aũ arestatú 37 de țerani, căroră le tăiară capul într'o singură zi, fără nici o formă de procedură. Eũ am schimbatú pe comandantul generalú și am trimisú în locul sèu pe generalul Fabris. Afară de aceea doi comisari, unul civilú și altul militarú vorú cerceta chiar acum în fondú cestiunea acésta și vorú pune capétú cu temeiú acestor plângerî. Urbariulú încă se va publica câtú de curéndú, și acordându-le unú pardonú generalú, vorú trebui să se întórcă fiă-care pe la vetrele lorú ²⁾.

Aceste le scria împératulú încă înainte de a primi scirea despre ultimele evenimente.

Îndată însă ce fu înformatú, că țeranii se aũ revoltatú de a dóua óră, împératulú adresă contelui Iankovits, în 13 Decembrie, următoriulú biletú :

¹⁾ Împératulú înțelege aici luptele dela Deva și alte atacuri mai mici asupra țeranilor, întemplate în comitatulú Hinedórei în zilele dela 6—12 Novembre.

²⁾ Arneth, Ioseph II. und Leopold von Toscana. Ihr Briefwechsel, I. 240—243.

„Turburările, cari totu se mai continuă în Transilvania, mă atingu foarte multu, și din nefericire ómenii, încă dela înec-putu, nu au lucratu așa după cum ar fi trebuitu, ca să le împedece cu totă serioșitatea. Dar acum lucrurile se au întâmplatú și réulu nu se póte curma, fără unú atacú sânge-rosú, care póte s'a și întâmplatú sau se va întâmpla cátu mai curéndu.

În cercetarea acésta, cu care te-amú însărcinatú cu deplină încredere, lucrulú principalú este, să se examineze bine, cum se ar puté linisci de améndoue părțile spiritele iritate în gradulú celú mai mare, și anume ale românilorú în contra întregéi națiunii unguresci, cu deosebire în contra domnilorú sêi și a funcționarilorú comitatulú, cum și spiritele tuturorú acestora în contra românilorú. Ceí de ántáiú, românií, au fostú tratați aspru o lungă seriá de ani, și nici ódatá nu au pututú să ajungá la unú mijlocú de îndreptare, sau să li se facá dreptate plângerilorú lorú. Ceí din urmă, au fostú atacați într'unú modú foarte gravú, și dênșii credú, că-și vorú puté apéra viéța și averea, dacá vorú trata și întâmpina cu cea mai mare severitate întrega națiune română ¹⁾. Trebuie așa dar, fără ándoiélá, ca în casulú acesta, să fiá priveghiați cu esactitate și judecátorií tribunalelorú, cari sunt chiámați să cerceteze și să judece, fiindú-cá dênșii și-au perdutú cumpétulú. Și fiindú-cá deosebirea, care esista mai înainte între națiunile din Transilvania s'a desființatú astáđi cu totulú, și tóte națiunile sunt egale, așa ar fi bine

¹⁾ Wie die beiderseits aufs äusserste aufgebrachte Gemüther; sowohl der Walachen gegen die ganze Hungarische Nasion, besonders gegen ihre Grundherrn und Comitatsbeamte, als sämtlich diese wider die Walachen zu beruhigen wären. Erstere sind durch lange Jahre hart behandelt worden, und konnten nie weder Anskunft noch Abstellung ihrer Beschwerden erhalten; Letztere sind auf das höchste beleidigt, und glauben die Erhaltung ihres Lebens und Vermögens nur in der strengen Behandlung und Begegnung gegen die ganze Walacbische Nasion zu finden.

ca în comitatul Hinedórei și al Zarándului, cum și în comitatul Albei, să fiă numiți, în posturile de vice-comiți și subprefecți, funcționari cu deosebire din comitatele săsese, și cari cunosc bine limba țerei. Ocasiunea spre scopul acesta, se va pute prezenta devenind vacante unele locuri, sau făcându-se ore-cari schimbări și strămutări, așa că prin mestecarea acésta să se evite de o parte frica exagerată și severitatea funcționarilor, ce au fost maltratați în comitate, și cari au fost numai unguri, iar de altă parte să se linișcească în câtă-va și prejudiciile naționale ale românilor, și aversiunea lor în contra acestora.

„Cu deosebire trebuie lucrat, ca revoluțiunea să înceteze odată, și fiă-care să se întorcă pe acasă linișcitu. Amă ajunsă odată la atât, atunci va fi ușor de a prinde pe căpitanii unului câte unului, fiind că a-i cere de la trupele țeranilor iritați, este o adevărată nebunie, și ordinul, ce s'a dat lui Schultz, ca să-i cêră dela țeranii, a stricat tôte și a aprins de nou focul, care era aproape să se stingă. Totă asemenea e de lipsă, ca Domnia-ta să consiliezi, și să îndupleci cu probele cele mai convingătoare, pe posesorii și pe funcționarii comitatelor, cari formeză nobilimea ungerescă propriu șiă, că ori câtă de greu le va veni, totuși dênșii, în interesul binelui și ală conservării lor proprie, să nu se arête față cu iobagiul român nici cu neîncredere exagerată, nici cu frică, nici cu severitate escesivă, fiind că acésta ar fi numai o probă despre ura lor neîmpăcată și despre sentimentul lor de răsunare, de oră-ce altă-cum linișcea adevărată nici odată nu se va putea restabili, și dênșii, pe lângă totă ajutoriul armatei, nu vor pute să spere nici o siguranță, în ce privește persoanele și averile lor, siguranță, care se pôte dobândi numai cu uitarea definitivă a trecutului, fiind că este imposibil, ca eu să pună o gardă înaintea fiă-cărei curți nobilitare. Ori-câtă de greu le va veni acésta, totuși convicțiunea proprieă, trebuie să-i îndemne la o astă-fel de purtare.

„Fii sănătos și aseptă cu dor și mai departe raportele Domniei-tale, dela cari speră rezultatele cele mai bune“.

Totă în aceea și împăratulă adresă și baronului Bruken-thal următorulă biletă :

„Aici îți aneză în copă ordinez, ce le amă adresatū con-telul Iankovits. Din conținutulă acestora Domnia-ta vei vedē cum creșū eă, că se va putē restabili liniscea definitivă. Dacă nu se va pune capetū unoră asuprirī, ce ezistă de mai multū timpū în țeră, cu deosebire în cestiunea robotelorū, și a mai multorū taxe diferite, atunci nici nu e posibilū, ca să putemă ascepta o linisce sigură, fiă chiar de la forțele cele mai mari, fiindă-că nime nu pōte să țină armata gata de resbelū în contră supușiloră sēi proprii. Acestū tristū exem-ple ar trebui să convingă pe nobili și pe posesori, că viața și averile lorū sunt în mână mulțimii mari, adecă a popō-rului, și poporulă numai tratându-lū cu ecuitate, cu iubire și încredere, pōte să fiă ținutū în frēū într'unū modū stabilū. Escesulă de severitate pōte să supună pe unū timpū ore-care, dar ómenii, cari n'aū nimicū, ce să piérđă, cari nu sunt legați de casă și de curte, fiindă-că și așa de abia mai potū trăi după ele, aceștia vorū folosi cea de ântâiu ocaziune, ca să comită escesele cele mai mari. Eă recunoscū pe deplinū, că e forțe greū de a putē afla unū mijlocū în contra urei naționale și de religiune, care a ajunsū la extremă, și care se ma-nifestă la tōte ocaziunile între români și unguri, anume unū mijlocū, cum să pōtă trăi împreună amēndouē națiunile a-cesce într'unū modū linisecitū și ecuitabilū și spre binele co-munū, fiindă-că și așa unū fără de alții nici nu potū să e-siste ¹⁾, adecă domnii pământesci fără supuși și aceștia iarăși

¹⁾ Ich erkenne in voller Mass, dass es unendlich berschwerlich sein wird, für die auf das äusserste gebrachte Nation und Reli-gionshass, welcher sich in allen Gelegenheiten zwischen Hungarn und Walachen zeigt, ein Mittel zu ersinnen, durch welches da be-

fără autoritățî și fără guvernă. Dar singurul mijloc ce există, este, și Domnia-ta trebuie să faci totă până la extremă, că în ținuturile revoltate să depărtezi din administrațiunea publică pe toți oamenii aceia, a căroră ură, neîncredere și resbunare ți se va pără, că e neîmpăcabilă, și în locul loră trebuie să te ajuți cu transferarea altoră funcționari din alte comitate, fiindă-că altă-cum voră cădă de nouă în pericolă, și cu dênșii voră trage și țera. Totă-o-dată e de lipsă, ca puterea suveranului să apară în deplina sa forță, și fiă-care, fără indulgență, să fiă silită a-și împlini datoriile sale în conformitate cu urbariulă echitabilă, care s'a stabilită odată, și să nu se cêră mai multă de ia iobagiă de câtă ceea ce e permisă. Asupra acesteî cestiuni trebuie să veghieze guvernulă și funcționariî urbariali cu cea mai mare severitate și să fiă obligați a veghia. Neîncrederea esagerată încă trebuie cumpătată, însă acolo, unde se ivesce o resistență, acolo celă culpabilă să fiă pedepsită numai de câtă în modă severă, dar severitatea acêsta să înceteze îndată, ce adevărații culpabili aă fostă pedepsiți, căci altă-cum nici o linisce nu se pôte și nu se va puté stabili.

„Speră că în momentele pe când scriă șirurile aceste, trupa țeraniloră resculați va fi fostă împrăsciată cu ajutoriulă noueloră trupe, ce voră fi sosită. Dacă însă acêsta nu s'a întemplată, atunci e de lipsă, ca liniscea să fiă restabilită cu ajutoriulă trupeloră din Ungaria.

„Din aceste motive importante nu se pôte, ca prisioneriî să fiă tratați acum după legea statară, și anume, ântăiă fundă-că cei arestați aă să fiă ascultați despre adevăratele cause ale revoluțiunii, și ea să descopere pe adevărații agitatori, a doua, fiindă-că în ce privesce pedepsirea, trebuie deosebiți și constatați cei întru adevără culpabili, de către aceia, cari, de

sonders erstere ohne die andern nicht bestehen können... beide zu einer ruhigen, billigen und dem allgemeinen Besten angemessenen Haushaltung zu vermögen.

frică ori de silă s'aũ din nepricepere, se aũ luatũ și ei dupã mulțimea resculatã, și în fine, pentru cã, în împrejurãrile actuale, lucru de alt-mintrelea fõrte naturalũ, spiritele tuturorũ judecãtorilorũ sunt iritate în gradulũ celũ mai mare, și nu se põte spera de la ei, și nici nu se põte presupune, același sentimentũ de ecuitate, care e de lipsã atunci, cãnd e vorba sã ieĩ omulũ corpulũ și viẽta, din contra tõte petițiunile, tõte scrisorile, tõte cererile comitatelorũ și ale adunãrilorũ de nobili probẽzã, cã ei și-aũ perdutũ cu totulũ cumpẽtulũ, și credũ, cã-și vorũ afla siguranța numai trãgẽndũ în țepã și omorõndũ cu rõta, fãrã respectũ pe cine și pe cãți.

„Aceste sunt cestiunile, cu cari, aflu fõrte de lipsã sã te însãrcinezũ de astã datã. Dacă nu me-ar împedeca chiar acum alte grijĩ importante, ca eũ sã mẽ depãrtezũ de aici, atunci într'unũ momentũ așã importantũ aș veni chiar eũ singurũ în țerã, fiindũ-cã eũ considerũ momentulũ acesta de cea mai mare importanță pentru întrẽgã monarchia, și încã mai multũ pentru viitorũ de cãtũ pentru prezentũ.“

O singurã cestiune principalã este, la care se rapõrtã biletele împẽratulũ cãtre contele Iankovits și cãtre br. Bruckenthal, și acẽsta era, numirea funcționarilorũ germani (sași) în comitatulũ Hinedõrei, alũ Zarandulũ și alũ Albei.

Aici se reducũ tõte planurile politice ale împẽratulũ Iosifũ cu Transilvania.

În ce privesce cestiunea de națonalitate din Transilvania, împẽratulũ Iosifũ avea idei cu totulũ radicale.

Încã de la începutulũ domniei sale, împẽratulũ și propusese, sã delãtureze în Transilvania tõte constituțiunile particulare ale ungurilorũ, sașilorũ și secuilorũ, sã introducã o egalitate de drepturi a tuturorũ națonalitãțilorũ, eu altẽ cuvinte o concivilitate generalã, cum numia curtea din Viena cestiunea acẽsta.

Pãnã aici ideile împẽratulũ erau bune, frumoșe, juste și logice.

Împăratul însă voia să mîergă și mai departe.

Din toate națiunile Transilvaniei, din români, din unguri, din sași și secuî, Iosif al II-lea voia să formeze o singură națiune etnică, și acesta prin conubiul, și prin totu feliul de amestecări în toate ramurile vieții publice și private.

În repețite rînduri împăratul declarase către diferite persoane, că nu pôte suferi când aude, că în Transilvania, o săsăică nu se pôte căsători cu unu unguru, o ungurőică cu unu romănu, și că e de lipsă, ca toate națiunile aceste să se căsătorească împreună și să contopască într'o singură națiune ¹⁾.

Întru adevărū, încă pe la finele anulu 1783, împăratul desfință, prin unu simplu ordinu autocraticu, individualitatea politică a tuturorū națiunilorū din Transilvania, dăcendū, că în totă Transilvania trebuie să existe numai o singură națiune ²⁾.

În modulū acesta credea împăratul, că stabilindu-se odată o comuniune de drepturi, va fi posibilū, ca în comitate și în secuime să fiă numiți funcționari sași, și în districtele săsesci funcționari unguri, că nobilimea ungurască să pôtă căștiga posesiuni în ținuturile săsesci și sași în comitate și în secuime, că naționalitățile să se căsătorească împreună, diferiții locuitori să se moscenască unii pe alții, să se începă astūfeliū unu procesū de asimilare între națiunile Transilvaniei, și procesulū acesta să-lū desvölte în sensū germanicū.

Acesta era planulū de germanisare alū împăratulu cu Transilvania.

Întru adevărū împăratul, îndată ce distruse individuali-

¹⁾ dass die verschiedenen Nationen zusammen heirathen und sich in eine vereinen sollten. Heydendorf, Selbstbiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVIII. 80.

²⁾ Gegen Ende des Jahres (1783) erliess der Kaiser eine Verordnung, welche ganz Siebenbürgen in Erstaunen setzte: dass auch der Adel Contribution geben, die Nationalität der bisherigen Nationen aufhören, und nur eine Nation in Siebenbürgen sein... sollte. Ibid. 94.

tățile politice ale celor trei națiuni din Transilvania, decretă în 11 Maiu 1784 limba germană ca limba oficială la toate autoritățile din Ungaria și Transilvania ¹⁾. Mai mult, împăratul decise, că de aci înainte nimeni nu va pute să ajungă la nici un felu de funcțiuni, la cancelaria, la locotenență, la guvern, în comitate, nici chiar în statul bisericesc, care nu va sci limba germană, că limba germană are să fiă de aci înainte limba oficială și în cameră, și nici un deputat nu va mai pute fi ales pentru cameră, care nu va sci limba germană ²⁾.

Așa dar în special în ce privesce Transilvania împăratul voia: o singură constituțiune, o singură națiune, o singură limbă și acēsta germană ³⁾.

Totū la acestū idealū politicū tindea și ordinul, ce-lu adresase contelui Iankovits, ca să numescă funcționari sași în comitatele, ce au fostū teatrulū revoluțiunii.

¹⁾ În particularū dispozițiunile patentei din 11 Maiu 1785 erau următoarele: De la 1 Novembre 1784 începēndū, cancelaria, consiliulū de locotenență și guvernulū din Transilvania, vorū avē să trateze în oficiū toate afacerile lorū în limba germană și totū în limba acēsta vorū avē să-și înainteze și rapōrtele lorū. Corespondența locotenenței și a guvernului cu autoritățile subalterne va pute încă unū anū de zile să fiă în limba latină. De la 1 Novembre 1785 însă începēndū, vorū fi obligate și comitatele, districtele și orașele libere să trateze în oficiū toate afacerile în limba germană.

²⁾ Ebenfalls soll a 1-a Novembris a. c. kein Memorial (la Cancelaria) als in deutscher Sprache mehr angenommen werden, und wird hinführo auch dies als die allgemeine Geschäften-Sprache in Landtügen gebraucht, und also nach den 3 Jahren kein Deputirter dahin abgeschickt werden, der dieser Sprache nicht mächtig wäre. Împăratulū Iosifū către c. Eszterházy. Szilágyi, A Germanizálás . . . . II József alatt. Budapest, 1876. 15

³⁾ „Limba germană, serie împăratulū unū magnatū ungurescū, este limba universală a imperiului meu, pentru ce legile și afacerile publice să se trateze în o singură provinciă, după limba națională a ac-stei provincii. Eū sunt împăratulū imperiului germanū și în consecință cele l'alte state, care le stăpānescū eū, sunt provincii, cari împreună cu întregū statulū formēză unū corpū, alū cărui capū sunt eū.“

Și aci trebuie să amintim, că funcționarii germani, cari i ceruse români din Zarandă prin Molnară, domni feudală germană, cari i ceruse totă dênșii la Stoianich, se vedă, fără îndoielă, a fi idei importate din Viena.

Dar despre ideile iosefine pe teatrul revoluțiunii vomă vorbi mai târziu.

Br. Brukenthal însă era cu totul în contra acestei concivilități sau înfrățiri a locuitorilor din Transilvania ¹⁾.

În concivilitatea împăratului Iosifă, dênșulă vedea ună pericolă imensă pentru naționalitatea săsescă, și anume, dacă români din districtele săsesei voră căpeta aceleași drepturi politice cu sasi. Căci trebuie să amintimă aici, națiunea săsescă consideră în districtele sale numai pe sasi ca cetățeni, iar pe români, deși erau omeni liberi, i considera ca necapabili de oră-ce drepturi politice, necetățeni.

Între altele, br. Brukenthal aducea în contra concivilității următoarele motive: că prin contopirea, la care va duce acéstă egalitate de drepturi, caracterulă morală și socială nu va căștiga nimic. Individulă va ajunge o mixtură din tôte, fără virtuțile poporului din care se trage, de ore-ce viciile și defectele se mosceneccă mai repede de câtă virtuțile. Probă este, că mai multe sate săsesei au degenerat în sate românesci, și locuitorii acestia unescă defectele și slăbiciunile părinților săi cu defectele și slăbiciunile românilor, și ajungă astă-felă mai puțină folositori societății de câtă însuși români. Prin concivilitate poporele Transilvaniei se voră mesteca ce e dreptă, dar nu se voră cultiva și nu se voră face mai bune ²⁾.

1) Schaser, Denkwürdigkeiten, 55: mit der Lieblingsidee desselben (Iosephs): eine allgemeine Concivilität der siebenbürg. Einwohner, wobei die Verfassung der drei Landstände und die sechshundertjährigen Eigenthumsrechte der sächs. Nation angegriffen wurden, konnte sich B. Brukenthal nicht befreunden.

2) Cestiunea concivilității în Transilvania se tratase la curtea din Viena încă pe timpulă împărătesei Maria Theresia. A se vedă în acéstă

Totŭ din aceste motive naționale sășesci, și ca să nu deshidă drumŭ concivilității în Transilvania, br. Brukenthal fu și în contra numirii funcționarilor sași în comitate.

În 5 Ianuarie 1785 dēnsulŭ serise contelui Iankovits, cā a ținutŭ de datoria sa ca să arete împēratului dificultățile, cari se presintă cu numirea funcționarilor sași în comitate.

Înainte de a închia acestŭ capitulŭ, e de lipsă să mai amintimŭ aici încă de unŭ ordinŭ alŭ împēratului Iosifŭ cu privire la linisirea turburărilorŭ.

În 7 Februarie 1785 împēratulŭ serie contelui Iankovits :

„Aseptŭ de la Domnia-ta să-mi raportezi cātŭ mai în grabă, cā fără să mă întrebați multŭ, comisiunea regală a cercetatŭ și a pusŭ capetŭ plāngerilorŭ din domeniulŭ Slatnei. De asemenea mă interesēză forțe multŭ, cā regulamentulŭ urbarialŭ, care l'amŭ stabilitŭ, să se publice și introducā numai de cātŭ în comitatulŭ Hinedorei și alŭ Zarandului, de asemenea în Țēra Hațegului, care se ține de comitatulŭ acesta, cum și în comitatulŭ Albei. Lucrarea acēsta să se facă încă până se află comisiunea în activitate, fiindŭ-cā acēsta va convinge mai multŭ pe posesori și pe iobagi despre voința mea firmă, cā regularea acēsta să fiă observată cu esactitate.

„În privința acēsta amŭ adresatŭ și guvernului unŭ ordinŭ prin cancelaria, și cu acēstă ocaziune i mai repeșescŭ încă o dată acēstă voință a mea

„O altă împrejurare importantă, asupra căreia trebuie să-ți îndreptezi mai cu sēmă grija Domniei-tale, este, cā locuitorii, și ómenii, cari după cum spunŭ Domnia-ta se află încă prin munți și păduri, depărtați de pe la casele lorŭ, să se întóreā numai de cātŭ iarăși pe la locuințele sale, și fiindŭ-cā motivulŭ acēstei depărtați numai e nici de cum spiritulŭ de revoluțiune, ci e frica, așa mijloculŭ celŭ mai bunŭ în pri-

privința memoriile contelui Kornis și ale Br. Brukenthal în Schaser, Denkwürdigkeiten. Anhang. 38—64.

vința acésta va fi, să se facă, ca să le dispară frica, și acésta se va puté ajunge, dacă li se va da promisiune prin vecinii lor, prin țărani, cari se voru lăsa din închisori, prin armată, prin autoritățile lor și prin funcționarii comitatului, că se potú întórece fără nici o grijă pe acasă.....

„Eú recunoscú pe deplinú greutatea întreprinderii de a împăca iarăși pe domnulú pământescú cu iobagiulú seú și a stinge din inimile lorú iritate, din spiritele lorú ațitate ura națională și religioară, care a ațitatú mai multú revoluțiunile acestea Dar fiă-care patriotú onestú trebuie să tindă cu o activitate infatigabilă, ca să ajungemú la acestú resultatú finalú, din acestú motivú voiú proceda și trebuie să procedezú cu severitate în contra fiă-cărui, fiă iobagiú, domnú saú funcționariú, fără escepțiune, care va negligia acésta, saú va lucra din contra. Domnia-ta trebuie să te silescí așa dar pe tóte căile și cu tóte mijlócele, ca fiă-care să lucre astú-felú și dacă e posibilú să-și imprime aceleași sentimente.

„Numirea unorú funcționari buni cu deosebire în cele dóue comitate și punerea altorú funcționari administrativi în domeniulú fiscalú alú Slatnei, este o cestiune fórte importantă, pe care o lasú în grija Domniei-tale, și de la care depinde liniscea și prosperarea acestuí ținutú întregú.“

XXXII. PRINDEREA CĂPITANILORÚ.

Pentru prinderea căpitanilorú se făcuse diferite încercări încă în timpulú revoluțiunii,—dar tóte rămaseră fără succesú.

O nouă încercare se făcu în primele zile ale lunei lui Decembre.

Armata sosise la Abrudú și locotenentulú Hoffmann din regimentulú I românú de graniță scrisé lui Horia sub numele unui locotenentú românú, alú lui Petru Lupu, ca să vină până la Câmpeni și să trateze de pace.

La scrisoarea acésta Horia rěspunse în terminii următóri :

„Onorabile Domnŭ, Domnule Locotenentŭ și bunulŭ nostru Domnŭ.

„Scrisoarea Domniei-tale cu data de astăđi, scrisă în limba română, am primit'o cu multŭ respectŭ și cu mare bucuriă, la care rěspundemŭ aceste : că Dumneđeu prea sfântulŭ să se îndure de poporulŭ sěu și să dăruéscă pace peste țera noastră, pace, pe care domniŭ fórte ușorŭ ar puté s'o ajungă, dacă ar voi, fiindŭ-că noi nu ceremŭ nimicŭ imposibilŭ, ci numai dóue lucruri, ântâiŭ să ne lase iarăși în libertate pe prisionerii noștri, a dóua să ne deé grațioasa resoluțiune, care amŭ câștigat'o cu multe instanții dela curtea Maiestății sale, așa după cum e porunea împératului. Iar în ce privesce ea noi să ne întâlnimŭ la Câmpeni și să vorbimŭ de pace, bine ar fi, dar nu mai putemŭ umbla atâtŭ în susŭ și în josŭ, fiindŭ-că ómenilorŭ le e frigŭ și flămândescŭ. Primarii cei vechi sunt acolo cu domniŭ și cu armata, să-î trimită aici în domeniŭ, ca să pună socotéla, fiindŭ-că multŭ au trasŭ și despoiatŭ, anume primariulŭ Macaveiŭ Bota, Ionŭ Onghețŭ, Ionŭ Cocosŭ, Petalicŭ Bodea, George Boborŭ, Achimŭ Coțetŭ și Simocŭ Cojocelŭ, care despre 5.000 fl. încă n'a datŭ nici o socotélă.

„Cu aceste rěmânŭ alŭ Domniei-Vóstre

„Supusŭ servitoriŭ

„U r s ŭ N i c o l a,

„Riulŭ-Mare, 8 Decembre.

„din Riulŭ-Mare 1)“

În 14 Decembre însă revoluțiunea încetase și acum aměndoŭ căpitaniŭ Horia și Cloșca se retraseră în munții cei mari ai Albacului, într'o pădure colosală numită Scorăcetŭ, nu de parte de riulŭ Someșului.

Nefericiții căpitaniŭ și făcură aici o colibă acoperită cu crengi și cu pământŭ, și după cum ne spunŭ dênșii, asceptău

1) Rěspunsulŭ acesta e în limba ungarésă, scrisŭ de nobilulŭ Alesandru Chendi pe când se afla la Horia în Albacŭ.

să le vină bani dela comune, ca să pôtă călători la Viena, în realitate însă, să védă ce cursu iaú evenimentele, dacă mai sunt urmăriți sau nu, dacă e bine să mérgă la Viena, sau să începă la primăveră de nou revoluțiunea.

În toate părțile însă se făcură cele mai severe dispozițiuni pentru prinderea lorú.

Vice-comitele din Orade Ionú Beöthy scrie în acéstă privința comitelui supremú:

„Este sigurú, că Horia, capulú resculațiilor, dimpreună cu unú soțú alú seú au fugitú și voiescu să apuce drumulú spre Ungaria prin pasulú dela Laculú negru. Am făcutú toate dispozițiunile, ce le póte eugeta unú omú, și nu credú, dacă va veni în comitatulú acesta, ca să pôtă scăpa de aici, de nu va fi cum-va unú spiritú necuratú. După cum mi se comunică pe căi laterale, dênslú simuléză cauza fugirii sale astú-felú, că ar voi să călătoréscă la Maiestatea Sa în Viena . . . Dar ar fi tristú, să pôtă trece liberú prin atâtea comitate până la tronulú Regelú. Din acéstă causă, am scrisú la Solnocú și în comitatulú Heves am scrisú la Füred, unde e trecétorea peste Tisa . . . și la alte trecétori vecine . . . am scrisú vice-comitelui din Pesta, să pună străji la portulú corăbiilorú de acolo, am scrisú înaltulú consiliú de locotenență, și în alte diferite locuri, ca să dee ordine în privința acésta. Și dacă cu toate aceste le va succede să ajungă la Viena, credú, că ar fi bine să se trimită domnilorú cancelari și descrierea lorú personală, ce o anexează aici cu supunere, ca să pună pe cine-va . . . să veghieze asupra acestorú ómeni, dacă vorú veni acolo, căci se póte întâmpla, ca dênșii să mérgă la Viena cu o petițiune, și îndată ce vorú auđi, că s'a lăfitú faima rea în privința lorú, să fugă de acolo.“

În Viena încă se făcură toate dispozițiunile pentru prinderea lorú. Împératulú Iosifú ordonă cancelariei să comunice

poliției din Viena descrierea personală a lui Horia și Cloșca, ca să vegheze asupra lor, dacă s'ar întâmpla să vină acolo.

Cancelaria aulică ordonă de asemenea guvernului din Transilvania, să facă dispozițiuni la pasurile despre Țera românească și de către Moldova, ca să nu fugă cumva în părțile acestea.

Tot-o-dată guvernul din Viena interveni și la Pórta otomană, să nu acorde nici unŷ asilŷ supușilorŷ din Transilvania și Ungaria, cari s'au revoltatŷ în contra curții imperiale ¹⁾.

În timpulŷ acesta însă, vice-colonelulŷ Kray informatŷ, că Horia și Cloșca se află încă totŷ prin munți, chiamă la dên-sulŷ pe pădurariulŷ Antoniŷ Melzer din Abrudŷ, i puse înainte planulŷ munțilorŷ, și lŷ întrebă, pe ce căi și pe ce poteci ar puté să-i încunjure și să-i prindă în munți.

Pădurariulŷ Melzer i respunse, că pe unŷ terenŷ așa vastŷ, unde fiă-care tufă, fiă-care scorbură, pescere orŷ desišŷ, potŷ fórte bine să deé sălaşŷ pentru unŷ omŷ fugitŷ, e cu totulŷ imposibilŷ, ca să-i încunjure și prindă cu armata, care nu cunoșce locurile, și mai alesŷ într'unŷ timpŷ, când munțiŷ sunt acoperiți cu néuă așa mare.

Din aceste motive Melzer propuse lui Kray unŷ altŷ planŷ, multŷ mai ușorŷ și mai sigurŷ, să-i prindă cu ómenŷ încreduți, cu gornici, căroră să le promită, că vorŷ fi remunere-

¹⁾ Harmuzaăchi, Documente. VII 439. In 25 Februarie marele Vizirŷ scrie către voievozii din Muntenia și Moldova: *L'Internonce Imperial et Royal résident auprès de la sublime Porte ayant . . . demandé, que dans les circonstances présentes des troubles en Hongrie et Transylvanie, il ne soit accordé aucune retraite à ceux qui s'élèvent contre la cour Imperiale, demanderoit refuge à la sublime Porte; L'on a consulté en consequence de cette demande les conventions gardées au Divan Imperial, et y ayant trouvé expressément stipulé et nommément par l'article XVIII. du traité de Belgrade: Il sera défendu de donner asyle et retraite aux mechans, aux sujets rebelles et mécontents; . . . il a été écrite et envoyée en conformité de ceci la presente lettre, afin que les traités soient strictement et fidelement observés.*

rați, și Melzer adause cu această ocaziune, că „trebuie făcută, ca cióra să scóțá ochii la ciórá“.

Pentru siguranța acestui planú Melzer propuse totú-o-datá lui Kray, ca să trimitá în părțile acele și o trupă de soldați, cari să patruleze încóce și încolo prin munți, și în casú de lipsă să deé mána de ajutoriú gornicilorú.

Kray aprobá planulú și Melzer chiámá la dênsulú pe 7 țéraní din comuna Rîulú-mare, partea cea mái mare gornici, le puse în vedere premiulú de 300 galbení acordatú de împératulú pentru prinderea fiá-curuí căpitanú, și-í trimise prin munți, ca să-í caute și să-í prindá.

Totú-o-datá vice-colonelulú Kray trimise și dênsulú la Arada o trupă de soldați sub comanda locotenențilorú Vajda și Ieney, ca în casú de lipsă, să deé máná de ajutoriú gornicilorú.

Cei șépte țéraní se întrunirá Sâmbátá în 25 Decembre la Arada, se consultará cum să esecute planulú, și apoi plecará prin munți. Dóuě ȓile întregí căutará prin munți în diferite părți, dar fără nici unú rezultatú. A treia ȓi însá, Luní diminéța, în 27 Decembre dederá de nisce urme próspete pe néuá, care căduse nóptea, se luará în direcțiunea aceea, și la o micá depártare prinserá pe unú păđitoriú de alú lui Horia cu nume Cristea Nicula. Pe acesta-lú silirá îndatá, să le descopere loculú unde se aflá căpitanii, și apoi totú în ȓiua aceea i prinserá pe amêndoí.

În această privință vice-colonelulú Kray raportézá urmátórele:

„Prinderea lorú s'a întêmplatú în ȓiua de 27 a luneí trecute (Decembre), sub unú bradú de jumétate găunosú, în jurulú căruia pusese nisce crengí de lemne și făcuse unú focú mare, ca să se încáldéscá. ȓéranii, de cari mă am folositú eú, aú datú de urma lorú pe néua próspétá, ce căduse de curêndú, și dênșii, prinserá mái ântáiú, la o depártare mái micá, pe unú păđitoriú, ce-lú pusese eí, pe care 'lú silirá să le descopere loculú unde se aflá căpitanii. ȓéranii,

carī se înțeleșese să-i prindă, erau 7 inși la număr, dintre carī numai 4 mai aveau puscī, și acestia patru plecară înainte și când se apropiară de colibă, Horia i primi ca pe amici și-i întrebă, dacă umblă cum-va după vânat, la care ei respuseră că da, sunt siliți să caute venat pentru armată, dar nu pot să capete nimic și de jumătate sunt mai înghiățați. Atunci Horia i invită să ședă la foc. Doi din țeranii acestia se aședară lângă Horia și alți doi lângă Cloșca, și acestu din urmă i întrebă numai de cât, ce noutăți mai sunt prin comune, iar ei respuseră, că ómenii în general se plâng de mulțimea cea mare de soldați, și poporul trebuie să fugă. La cuvintele aceste Cloșca disci înjurându: Acuși i scótemu noi și pe ei de aici, și-i alungăm la dracul. În timpul acesta, se apropiară de foc și cei alalți trei țeranii, și în momentul acesta amendoi țeranii credincioși, carī aveau certificate din partea mea, a-nume Stefanu Trifu și Nuțulu Mătieșu se aruncară asupra lui Horia și Cloșca, i prinseră de gât, i trântiră la pământ și cu ajutoriul celor alalți doi inși, și cu cei trei soși, carī încă alergară la dênșii, i prinseră și-i legară. În timpul acesta Horia scóse din sîn unu volum de chârții, câtu ții într'o mână, și le aruncă în flacările cele mari ale focului, dar ocupați cu legarea lor, dênșii n'au putut să le scape din foc ¹⁾. În urmă temându-se, ca nu cum-va să năvălesca asupra lor nisce ómeni de ai lui Horia, se retraseră în graba mare cu ei într'o poieta de oi, ceva mai depărtată, și de aici dederă îndată scire trupei de soldați, care încunjurase și dênșii pădurea și ținutul acesta, și era ocupată cu căutarea lor. Soldații acestia sosiră numai de cât și gornicii i predară pe amendoi. Horia și Cloșca erau armați cu puscī și cu lănci. Cloșca mai avea

¹⁾ während deme Hora ein Handvoll Papier aus dem Busen zog, und in die grossen Feuerflammen warfte, welche wegen ihrer Beschäftigung zu retten unvermögich waren.

și două pistole, pe cari încă nu mi le au adus. Alte lucruri la dênșii nu se au aflat, nici cai, nici bani, nici chârții, afară de 6 fl. la Cloșca. Probabil, că toate lucrurile aceste le-au ascuns pe la amicii lor, sau le au îngropat în pădure pe sub neua.

„Că prinderea lor s'a întâmplat într-o adevăr astu-fel, acesta o confirmă unanim Horia și Cloșca aici în prezența mea și mai multor oficeri, și dênșii adaugă, că de aceea au stat timpu așa mult ascunși prin păduri, fiindu-că voiau să călătorască la Viena, îndată ce le sosiau banii, ce-î ceruse de la comune.

„Abrud, 1 Ianuarie 1785.

„Kray,
„vice-colonel“.

Așa dar Horia și Cloșca erau prinși.

Încă înainte de a sosi dênșii la Abrud, vice-colonelul Kray comunică generalului Pfefferkorn scirea despre prinderea lor cu următoarele cuvinte:

„Simțu o nespasă bucuria putându-vă comunica plăcuta scire, că Horia și Cloșca, capii țăranilor resculați au fost încunjurați și prinși în pădurea Scorăcetă în 27 ale lunei acesteia, și anume mai întâiu cu înșelăciune de către doi țărani înreduți, anume de Nuțu Mătieșu și Stefanu Trifu și de soții lor¹⁾, cărora le am fost dat pasporțe și instrucțiuni, apoi cu ajutorul unei trupe ale mele, care a fost trimisă acolo în 25 ale lunei acesteia totu pentru scopul acesta.

„Sunt încântat de bucuria, că aproape la retragerea mea de aici, pot să dedic această prezentă de anul nou pentru liniscirea acestei țeri, pentru terminarea atâtor fără-de-

¹⁾ Numele celor alai țărani, după cum i declară singur Horia în interogatoriul și în testamentul său era: Ioan Mătieșu, George Mătieșu, doi feciori ai lui Andreu Neagu, Simeon cu frate-său și George Nicola. Așa dar între aceia, cari au prins pe Horia, se afla și unul din familia Niculescilor.

legi, și cu deosebire în fine, îndeplinindŭ serviciulŭ prea înaltŭ alŭ Maiestății Sale și ordinulŭ ce mi s'a datŭ.

„Astăzi după amăzi, amendoi acești arestanți vorŭ sosi aici în Abrudŭ, escortați cu cea mai mare îngrijire de o trupă a mea, și mâne nu voiŭ întârzi să-î trimitŭ la Alba-Julia însoțiți de o escortă sigură“.

În 31 Decembre, după trei zile dela prinderea lorŭ, Horia și Cloșca sosiră la Abrudŭ.

O mulțime mare de poporŭ, români și unguri asceptau aici în piața orașului, să vedă, când armata aduce pe cei doi căpitanî.

Cu această ocasiune, unŭ omŭ bătrânŭ, cu numele Ionŭ Popa Hagi Crisănuțŭ, în momentul când vedŭ, că armata aduce pe Horia și Cloșca legați, nu-și putu stăpâni durerea și exclamă întristatŭ: „Iată acum lŭ aŭ în mânilorŭ pe bietulŭ Horia, și acum potŭ să-lŭ mânânce viŭ!“.

La cuvintele acestea o ungaroică din Abrudŭ cu numele Szappanosi Rebeka, care se afla în apropiere, respunse Popii Crisanuțŭ: „Mai bine mâncați-lŭ voi pe Horia, căci voi l'ați numitŭ Craiŭ, și voi i-ați dișu așa“.

În fine Popa Crisănuțŭ mai adause: „Aveți grijă ungarilorŭ, că acuși veți vedé voi, ce veți păți pentru asta!“

În urma acestui incidentŭ, soldații lui Kray arestară numai de câtŭ și pe Popa Crisănuțŭ.

În ziua următoare în 1 Ianuarie, Horia și Cloșca fură trimiși la Alba Iulia, escortați de o trupă de 70 de grăniceri secuî.

Pe drumŭ soldații acestia, după cum ne spune „Diariulŭ revoluțiunii“ i puseră lui Horia pe capŭ, în bătaia de jocŭ, o corónă de nuiele în forma unei rôte, strigândŭ: „Așa-î trebue regelui“.

Despre acestŭ actŭ intru adevărŭ brutalŭ și deplorabilŭ, de a insulta pe unŭ nefericitŭ chiar și în lanțuri, ne relatéză și autorulŭ broșurei „Horia și Cloșca“, cu o singură deosebire nu-

mai, că soldații i ar fi pusă pe cap o corónă de chârtiă, pe care erau depinse furcile și róta.

În 2 Ianuarie amândoi căpitani, Horia și Cloșca, sosiră la Alba Iulia, unde de asemenea i accepta o mulțime mare de popor.

Cloșca fu închisă într'o cameră mică de sub statua lui Carolă ală VI-lea, în partea de mēdă-đi a fortăreței, iar Horia sub pórtă cea nouă în partea de mēdă-nópte, amēndoi căpitani erau păđiți în lăuntruľu închisorilor de câte doi soldați și afară la ușă altul.

O cestiune importantă ni se presintă acum aici, anume, ce felu de chârtii au fostu acele, pe cari le aruncase Horia în focu, atunci când a fostu prinsu.

Aprópe toți scriitorii revoluțiunii de până astăđi au fostu de părere, că chârțiile aceste n'au pututú fi altú ce-va, de câtú corespondența secretă a lui Horia, și prin nimicirea acestorú chârții, dēnsulú a voitú să scape din periculú pe adevērații autori ai revoluțiunii ¹⁾.

Presupunere imaginară, fiindú-că e lipsită de orí-ce basă reală.

Cu tóte că chârțiile aceste se au prefăcutú în fumú și în cenușă, și lumea nicí o dată nu va mai puté să cunóscă adevēratulú lorú textú, unú lucru însă scimú cu siguranța, natura acestorú chârții.

Scrisorile, cari jucuă unú rolú importantú în cursulú acesteí revoluțiunii, chârțiile secrete ale lui Horia, erau așa numitele porunci împērătescí.

¹⁾ Așa de esemplu Szilágyi crede, că documentele aceste „ar fi fūcutú lumină asupra originēi și adevēraților autori ai revoluțiunii“ (pag 211). Totú asemenea susține și autorulú broșureí *Horja und Klotska*: *Horja . . . besass . . . noch die Gengenwart des Geistes und warf ein Paket Schriften (vermuthlich wichtige Nachrichten und strafbare, geheime Correspondenzen) das er unter der Weste hervorzog, ins Feuer worin auch alles . . . im Rauch aufging*

A-nume :

Porunca împăratului, că țărani să capete arme din Alba Iulia și să nu mai facă servicii nobililor ci numai împăratului, chârțiă care a esistat într'adevăr, și pe care Crișanū o arăta poporului la adunarea din Mestécănū ¹⁾.

A doua poruncă era actulă acela, prin care, țicea Horia, că l'a autorisatū împăratul, ca să revolteze pe români, și cu dênșii să alunge saū să estermineze gintea unгурescă din Transilvania ²⁾, poruncă în forma unei patente, despre care scrie împăratul Iosifū fratelul său Leopoldū, că „are o patentă, ca și cum ar fi trimisū din partea mea“ ³⁾.

Chârțiile aceste, declară însuși Horia înaintea țeranilor din Buciumū,—să nu se îndoiescă de locū, că le are la dênșulū ⁴⁾, iar în ziua următoare le arăta țeranilor din comuna Mușca ⁵⁾.

¹⁾ Der Horre unser Capitain . . . hat eine Schrift von Kayser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle. George Marculū către oculistulū Molnarū. Bradū 17 Novembre 1784.

²⁾ das Volk . . . zu bethören sich unterstanden hat: dass er vor allerhöchsten Orten zur Ausführung seines Vorhabens mit schriftlichen Urkunden versehen seye, kraft welcher, die durch ihn kundgemachten Befehle ausgeführet werden müssen. Sentența în contra lui Horia.—Iar Ursū Uibarū în interogatoriulū său din 22 Novembre 1784 ne spune: Adveniens Hora dicebat, quod habeat mandatum ab Imperatore ut contra dominos . . . insurgant.

³⁾ Arneht, Ioseph II. und Leopold v. Toscana. Ihr Briefwechsel, I.230: et a une patente comme s'il était envoyé de ma part.—La Mestécănū încă a fostū vorba de două porunci, una le-a publicat'o Crișanū acolo [a-nume ordinulū ca să primescă arme din Alba Iulia], iar ceea alaltă, țicea dênșulū, că li se va publica la Alba Iulia.

⁴⁾ Interogare coepimus, ubinam mandata habere Regia, quidve in posterum pro suppositi haberet objecto: ille (Hora) autem respondebat: Mandata Regia sibi a Sacratissima sua Majestate data, et nunc etiam apud se existentia, esse longe sanctora quam ut rusticis ostendi possent . . . neque amplius illi dubitare pergerent, illa enim apud illum extarent certissime. Interogatoriulū lui Toma Bugarū din Buciumū, 1 Februarie, 1785.

⁵⁾ Ostentabat nobis mandata Regia, quae sibi ab Imperatore

Numai chârțiile acestea se presintă pe teatrul revoluțiunii ca chârții de o importanță deosebită, numai chârțiile acestea erau acte grave pentru inculparea dînsului, și e foarte ușor de priceput, că în momentul când se vedu prins, dînsul să le fi aruncat în foc.

Corespondența secretă, dînsul n'a avut, autori secreți n'aū esistat, și chiar să fi fost, e sigur, că dînsii n'aū tratat cu Horia cestiunea revoluțiunii în scris.

După prinderea lui Horia se făcură întru adevăr mai multe diferite încercări atât din partea armatei cât și din partea funcționarilor domeniului, ca să pună mâna pe chârțiile sale secrete.

Se aū și aflat, ce e drept, mai multe rezoluțiuni de ale cancelariei, dar nici o poruncă împărătescă mai mult¹⁾. Ele erau arse.

Cu o lună mai târziu, în 30 Ianuarie, fu prins și ală treilea căpitan, George Crișan.

Ca să nu fiă cunoscut, Crișan se îmbrăcase în haine de

dicebat esse data, et adhuc alia iterum decreta Imperatoria referebat expectare, quae statim ipsemet Valachis publicaret. Interrogatoriul căpitanului Toma Petruță din comuna Mușca. 11 Februarie 1785.

¹⁾ În o traistă de piele a lui Horia, care i-se luase atunci, când a fost prins, se află 7 chârții, copii de pe rezoluțiuni date din partea cancelariei aulice. Curînd după aceea în 6 Ianuarie vice-colonelul Kray trimise pe Nuțu Mătieș și pe Stefan Trif să prindă și pe Cristea Nicula, la care, dice dînsul, se presupune, că se află chârții de a le lui Horia. În același timp spanul Alexe Intze din Câmpeni, liberă din închisore pe un tîner cu numele Ion Nicula, ca să pună mâna pe scrisorile, cari se află la Cristea Nicula. Tînerul acesta veni la Albac, se familiarisă cu o fată a lui Cristea Nicula, i ceru să-i arete chârțiile lui Horia, apoi le luă cu dînsul și le predede spanului. Între chârțiile aceste, 12 bucăți la număr fără deosebită importanță, se afla și o carte tipărită în trei limbi, privilegiul ce-l dase împăratul Iosif comercianților de religione grecă din Viena, ca să pôtă celebra serviciul divin în biserica Sf. George din Steyerhof. În 14 Aprile 1785 apoi, cancelaria scrise guvernului să-i trimită chârțiile acestea dimpreună cu privilegiul ortodoxilor, de oră-ce împăratul doresce să le vedă mai de aproape.

cerșitorii¹⁾ și rătăcea prin munți dintr'o comună în alta, îndată ce vedea, că armata este pe urma dînsului.

Despre prinderea lui Crișanŭ maiorulŭ Pükler scrie următoarele :

„Raportezŭ cu supunere, că trupa de soldați, ce am trimis'o, ca să prindă pe Crișanŭ a avutŭ unŭ succesŭ fericitŭ. Crișanŭ se află de o jumătate de oră aici în Abrudŭ în mîmile mele, se înțelege, bine păditŭ. Prinderea lui s'a întemplatŭ în modulŭ următoriu: Pe cînd trupa de soldați ajunsese ieri după amezii în comuna Șaza-Lupșa, totŭ satulŭ eșise pe deluri, fiindŭ-că li se denunțase sosirea soldaților. Oficerii, cari aveau instrucțiunile lorŭ, și cari aŭ lucratŭ cu tătă înțelepciunea, se apropiară de țeranii acestia, ca să-i asigure, că se potŭ întorce liniștiți pe acasă, de oră ce n'are să li se întemple nici unŭ rău. După ce linișciră în modulŭ acesta spiritele, soldații plecară mai departe cercetîndŭ despre locul unde se află Crișanŭ. Din spusele unorŭ țeranii, dênșii aflară, că Crișanŭ în urma sgomotului, care se făcuse despre apropierea soldaților, apucase drumulŭ mai departe. Soldații se luară și dênșii pe urma lui, după instrucțiunile, ce le dase omenii acestia. Anume 9 țeranii, pe cari i voiŭ numi mai la vale, puseră unŭ jurămîntŭ de totŭ înfricoșatŭ, că nu se vorŭ liniși, pînă nu vorŭ pune mîna pe Crișanŭ. Se scia adecă, că dênșulŭ apucase drumulŭ către Penorŭ, dar nu trebuia persecutatŭ cu soldați, chiar din cauza amintită mai susŭ. Acești 9 țeranii sub conducerea popii din Cărpeneșŭ merșeră totŭ pe urma lui Crișanŭ pînă le succese, ca să-lŭ prindă și să-lŭ aducă aici. Mîne lŭ voiŭ trimite la Slatna cu o escortă de 50 de soldați și 10 husari sub comanda locotenentului Neustädter.

„Totŭ-o-dată voiŭ trimite la Slatna și pe fiulŭ lui Crișanŭ, care e prinsŭ și dênșulŭ, de asemenea și pe soția sa și pe servitoriulŭ seŭ.

¹⁾ Crișanŭ, după cum scimŭ, se înfățișase și la adunarea din Mes-técănŭ totŭ în haine sdrențose (laceris vestibus).

„Numele celor, cari au luat parte la prinderea lui Crișan sunt :

„Popa Moise, preot din Cărpeneșu, acesta a contribuit mai mult la prinderea lui.

„Ionu Clisară din Abrudă, care de asemenea a făcut mult.

„Ionu Saitu,)
„Todoru Saitu,) din Cărpeneșu.

„Popa Moise celu tineru, fiulu preotulu.

„Lazaru Lace,)
„Irimie Saitu gornicu,) din Cărpeneșu.
„Todoru Toitu,

„Todoru Holobutu,) din Șaza-Lupșa, aceștia au trebuit să
„Ionu Holobutu,) pună astăzi de nou jurământulu a-
mintitu mai sus.

„Todoru Momenu din Lupșa.

„Popa Simeonu din Șaza-Lupșa, căruia i s'a promis grație pentru abilulu concursu, ce l'a datu la prinderea lui Crișanu.

„Din partea armatei au fost trimiși pentru scopulu acesta locotenentulu primariu Noszdroviczky din regimentulu de infanteria Devins, sublocotenentulu Neustädter din regimentulu de infanteria secuiescu, o trupă de 10 soldați din regimentulu de husari Toscana, 4 subcăprari și 50 soldați din regimentulu de infanteria Devins.

„Abrudă, 30 Ianuarie 1785.

„Contele Pükler

„majoru“.

În ziua următoare în 1 Februarie, Crișanu sosi la Alba Iulia și fu închis totu în fortăreța, în temnițele, cari se aflau sub edificiulu celu vechiu alu gârșii ¹⁾.

¹⁾ Edificiulu celu vechiu alu gârșii astăzi nu mai există. După informațiunile, ce le-am primitu în 1879 dela generalulu Dobler, pe atunci comandantulu alu fortăreței Alba, edificiulu acesta, sub care se aflau și închisorii, a fost demolat de mai multu timp, și era aședat în localu, unde se află astăzi chiosculu din parculu fortăreței.

Scirea despre prinderea lui Horia și Cloșca sosi la Viena în ziua de 10 Ianuarie, și împăratul adresă imediată contelui Pálffy următoriuilū biletū :

„Chiar în momentulū acesta primescū scirea printr'unū curierū trimesū de contele Iankovits, că faimosulū Horia și soșulū sēū Cloșca aū fostū prinși în Transilvania, ceea ce o aducū la cunoștința cancelariei.“

Iar în 7 Februarie împăratulū scrisse contelui Iankovits :

„Am primitū cu multă bucuriă dōne scrisorī ale Domniitale. Cu deosebire mă am bucuratū, când am aușitū, că a fostū prinsū și alū 3-lea căpitanū, Crișanū. Acum sunt curiosū să aflu, ce va eși din interogatoriile acestorū scelerati. Mi vine aprōpe să credū, că în tōtă afacerea acēsta nu există nici o conexitate deosebită, și că nu sunt mestecați în cestiunea acēsta nici străinī nici indigenī. Totuși Domnia-ta nu trebuie să te grăbesci cu pedepsirea lorū, până nu vei descoperi lămuritū tōte lucrurile, și nu măi rămāne nici o urmă necercetată. Spre scopulū acesta vorū trebui să fiā confrontați“ ¹⁾.

Rēmāne acum, ca să măi amintimū și de încercarea, care se făcuse pentru prinderea soșiei lui Horia.

În acēstă privință comisariulū Michaiū Brukenthalū scrisse în 24 Novembre guvernului, că după informațiunile, ce le a primitū dēnsulū, soșia lui Horia, încă de la începutulū revoluțiunii, s'a dusū la Călata în ținutulū Beiușului.

¹⁾ În 5 Ianuarie 1785 contele Iankovits trimise împăratului și portretele lui Horia și Cloșca (*Effigiem quoque praedictorum tumultuantium rudi calamo eformatam demisse advolvo*). Împăratulū de asemenea comunică în 13 Ianuarie fratelui sēū Leopoldū, silhuetele acestorū doi căpitanī. Arneth, Ioseph II. u. Leopold v. Toscana I. 261.—O dare de sēmă măi detaiată în privința portretelorū lui Horia, Cloșca și Crișanū, a se vedē înscrierea mea: Cercetări istorice pag. 76—89 și Analele Academiei romāne, Seria II Tom. II.

Guvernul a scris îndată comitatului Bihor, ca s'o aresteze și trimită în Transilvania.

Încercarea însă rămase fără succes.

Subprefectul Michai Popu raportează, că dânsul a făcut totu feliul de cercetări în ținutul Beiușului, dar n'a putut o afla, și se vorbește, adauge dânsul, că femeia acésta încă de 7 ani nu mai trăește cu bărbatul său.

Ce s'a întâmplat mai târziu cu soția lui Horia, dacă a fost prinsă și ce declarațiuni a făcut dânsa?

Despre acésta, alte urme n'am putut afla, de cât, că până la începutul lunii lui Februarie 1785, dânsa încă nu era prinsă ¹⁾.

¹⁾ Generalul Fabris către contele Iankovits, 11 Februarie 1785.

PARTEA III. .

EPILOGULŢ REVOLUŢIUNII.

XXXIII. INTEROGATORIULŪ LUI HORIA, CLOȘCA ȘI CRIȘANŪ.

InterogatoriulŪ cu cei trei căpitani lŪ făcu comisiunea au-lică, cu alte cuvinte contele Iankovits.

De dreptŪ însă judecătoria competentă era tribuualulŪ din comitatulŪ Albei.

Îndată ce Horia și Cloșca fură prinși și aduși la Alba Iulia, br. Kemeny, comitele Albei, nu întârziă să-i cêră de la comandantulŪ fortăreței, în urmă de la contele Iankovits, ca să pôtă începe procesulŪ cu dênșii. Mai multŪ, br. Kemeny propuse contelui Iankovits, că după ce-i va asculta comitatulŪ, i va preda comisiunii, ca să-i asculte și dênșa.

Dar cererea baronului Kemeny fu respinsă din amêndouê părțile, de comandantulŪ fortăreței și din partea contelui Iankovits.

Urmă apoi conflictulŪ cu guvernulŪ transilvanŪ.

ComisariulŪ guvernului MichaiŪ Brukenthal ceru să fiă și dênșulŪ presentŪ la interogatoriulŪ, care se va face cu cei trei căpitani.

Contele Iankovits însă nu se învoi nici la acêsta.

În contra acestei eschideri a comisariului sêu de la procesulŪ cu cei trei căpitani, guvernulŪ se plânse la împêratulŪ. MonarchulŪ însă decise, că bine a lucratŪ contele Iankovits, că a eschisŪ pe numitulŪ Brukenthal de la acêstă cercetare, și în casŪ, dacă contele Iancovits, din cauza sănă-

tății sale, nu va pute s'o continue, atunci s'o termine generalul Papilla ¹⁾).

Așa dar procesul cu cei trei căpitani se făcu în celū mai mare secretū.

Interogatoriul formalū însă nu se începu de câtū pe la finele lunei lui Ianuarie, adecă după trei săptămâni de când Horia și Cloșca fusese aduși la Alba Iulia.

Causa acestei lungi întârșierī fu, că în timpulū acesta se bolnăviră aprōpe toți membrii comisiunii.

Contele Iankovits, după cum serie dēnsulū, două săptămâni întregi nu se putu ridica din patū. Generalulū Papilla se bolnăvi și dēnsulū fōrte greū, iar cei doi secretari ai comisiunii, Adamū Treicsik de Melynados și căpitantulū Knabe, adiutantulū lui Papilla, și plătiră în Alba Iulia ultimulū tributū omenescū, muriră în cursulū investigațiunii.

În 26 Ianuarie se începu interogatoriulū.

Horia fu ascultatū de 6 orī. Cloșca de asemenea în 6 rēnduri. Crișanū numai de două orī. Lui Horia i se adresară 118 întrebări, lui Cloșca 134, iar lui Crișanū 47, și toți trei căpitanii confrontați cu mai mulți marturi.

Horia, negă dela începutū și până în fine, cu perseverență, orī-ce participare la revoluțiune. Dēnsulū nu spuse nici cauzele acestei mișcări, nici scopulū ce l'a urmăritū, și nici nu acusă pe nime.

Interogatoriulū său se resumă în următōrele :

Dēnsulū nu scie cauza, pentru care e arestatū, scie însă că de 4 ani de țile, umblă după dēnsulū ca să-lū prinșă, fiindū că a fostū la împēratulū. Amēndoi, dēnsulū și Cloșca, aū fostū prinși de 6 gornici anume de Nuțū Mătieșū, Stefanū Trifū, Ionū Mătieșū și fratele acestuia și de George Nicula, dar

¹⁾ haben Se Majestät allergnädigst zu entschlieszen geruhet, dasz die Anschliessung des gedachten Brukenthals von dieser Untersuchung recht geschehen seye, und im Fall Graf Iankovics solche wegen seiner Gesundheit nicht fortsetzen könnte, solche General Papilla zu endigen hätte. Cancelaria aulică către guvernū, 21 Februarie 1785.

celū din urmă nu e gornicū, anume aū fostū prinsī în pădurea comunei Rîulū-mare, pe unū delū, în loculū ce se numește Chusdie, aici i-aū legatū pe amēdoī, pe dēnsulū numai la o mână, iar pe Cloșca la amēdouē mânilē. Apoi cei șapte gornici i-aū dusū în casa lui Ionū Mătieșū, și acolo i-aū predatū în mâna soldaților, iar soldații i-aū transportatū la Slatna și de la Slatna la Alba Iulia.

Când a fostū prinsū, dēnsulū a avutū la sine, în traista sa de piele, câte-va rezoluțiuni împērătesci, dar rezoluțiunile aceste i le-aū luatū gorniciū.

De 5 ani de zile se silește în continu, că să potă face a se esecuta rezoluțiunile aceste, a rămasū însă totū-dēuna liniscitū.

Nu scie nimicū de nici o revoluțiune, pe care s'o fi ațitātū dēnsulū.

În viēța sa n'a fostū în Mestécănū. Nu scie, că în Mestécănū a fostū o adunare și consultare și nici ce s'a hotărītū acolo.

Pe George Crișanū nu-lū cunōsee, și nu scie cum s'a începutū revoluțiunea.

În timpulū revoluțiunii, dēnsulū n'a datū nimenuī nici unū ordinū, nici verbalū, nici în scrisū, n'a vorbitū cu nime altū ceva, de câtū despre călētoria sa la Viena și peste totū n'a avutū nici o influență asupra revoluțiunii.

În comuna Mușca, unde este inculpatū, că a pusū căpitanī, n'a fostū de 4 ani, și nici n'a declaratū poporului, că are porunci dela împēratulū, ca să pună alți primari saū căpitanī.

În comuna Buciumū a fostū, ce e dreptū, în timpulū revoluțiunii și anume, ca să ice unū privilegiū dela locuitoriū de acolo, care era proprietatea comunei sale. Aici dēnsulū a fostū prinsū și închisū în casa lui Macaveiū Baiășanū. Dar nu scie nici din ce causă a fostū prinsū, nici pentru ce a fostū liberatū, nici cine l'a prinsū și cine l'a liberatū.

De asemenea nu scie, cine a fostū omulū acela cu chivera roșiă pe capū, cu pistole și cu sabiă, și care se dice, că a fostū împreuna cu dēnsulū în comunele Buciumū și Mușca.

De asemenea n'a fostă nici în comuna Roșia, și nici nu a dată vre unū ordinū locuitorilor din Buciumū să vină la Roșia, ca să umple cu paie gurile băilorū, și să nădușescă cu fumū pe ungurii, cari se retrasese acolo.

Dênsulū nu scie să serie nici să citescă, și în timpulū revoluțiunii nici nu a trimesū și nici nu a primitū vre o scrisore.

Către nobilulū Alesandru Chendi n'a declaratū, că-î pare rău, că a începutū revoluțiunea într'unū timpū așa înaintatū și rău, și că n'are lipsă de grația împăratescă.

De asemenea nu scie nimicū, că locuitorii din Ofenbaiă, din Ponorū, din Remeți și Mogoșū să-lū fi onoratū ca pe căpitanulū lorū.

Căpitani dênsulū n'a pusū nici o dată pe nime.

De asemenea nu scie nimicū despre crucea de aurū, și nici n'a avutū la dênsulū vre o cruce.

Intre țeranii resculați nu scie să fi fostū ómenī străini, nici nu scie ceva despre revoluțiunea din comitatulū Aradulū.

Vice-colonelulū Schultz a cerutū, ce e dreptū, dela ómenī ca să-lū estradee, pe dênsulū și pe Cloșca, dar mulțimea n'a voitū să-î dee ȃicândū, că ómenī aceștia le aū făcutū bune serviciū, și de 4 ani umblă după dênsii, ca să-î prindă.

Dênsulū nu scie să fi publicatū poporulū, că are poruncă dela împăratulū, ca româniū să estermineze pe ungurī. Astūfelū de lucrurī n'a publicatū nici o dată.

Când a fostū prinsū n'a aruncatū în focū nici o chărtiă și nie n'a avutū alte scrisorī la sine de cătū acele, carī se aū aflatū.

Cu româniū din Țera românească n'a avutū nici o înțelegere și nici n'a cunoscutū pe cine-va din țera asta.

Totū numai la simple negațiunī se mărgini și Cloșca. În resumatū respunsurile sale sunt următorele.

Dênsulū și Horia aū fostū prinși în pădurea comuneī Rîlulū-mare de nisce gornici ai domeniulū. Gorniciū aceștia i-aū aflatū ședândū la focū și le-aū ȃisū, voi trebuie să veniț cu noi la Slatna, fiindū-că așa e porunca. Iar dênsii aū res-

punsă: Noi voiamă să mergem la Viena, dar dacă voiți, mergem la Slatna. Apoi ómenii aceștia i-au legat și i-au dus în casa unui gornic, iar de aici i-au luat soldații și i-au dus la Slatna și dela Slatna la Alba Iulia.

Când au fost prinși, au avut fiă-care la sine câte o pușcă, fiind-că de doi ani âmbă după ei, ca să-i prindă și să-i spânzure.

Anume âmbă după dênșii ca să-i prindă primarii și gornicii, din causă, că au fost la Viena, și gornicii le dîsese înă înainte de acesta: „Noi scim, că voi sunteți nevino-vați, dar păđiți-vă, fiind-că avem poruncă să vă prindem.

Când au fost la Viena au predat Maiestății Sale o petițiune, și totu acolo au primit răspunsul, că se va da ordin guvernului, ca să certeze plângerile lor și să le facă dreptate.

Cu tóte, că au fost în mai multe rënduri la guvern în Sibii, și de aci la comitele din Galda, și acestu din urmă le a spus, că din tótă afacerea lor nu resultă nimic, totuși dênșii au rămas linisciți și revoluțiunea au început-o alți ómenii, cari au venit la dênșii (Aici Cloșca înțelege pe Crișeni).

La adunarea din Mestécănă n'a fost presentu.

N'a luat parte la revoluțiune și n'a avut nici o funcțiune în cursul acestei turburări.

Dênsul a mers cu trupa țeranilor numai la Ofenbaia și la Cricău, dar și aici l'a luat și l'a dus ómenii, de óră-ce casa dênsului se află lângă drum și mulțimea trecêndu pe acolo a dîs, aici șede omul, care a fost la împêratul și l'a luat cu dênșii. În timpul revoluțiunii n'a fost căpitan și nici n'a amenințat pe ómenii cu țepă și cu aprinderi, ca să începă revoluțiunea.

În comuna Curechiu n'a fost și nici nu scie unde se află comuna acêsta.

Peste totu nu scie cu ce scop s'a început revoluțiunea acêsta.

Dênsul împreună cu Horia aveau intențiune să călăto-

réscă la Viena, ca să céră de la împăratū împlinirea grației (resoluțiunii) ce le-a fostū acordat'o, și să arete nefericirea, ce a căđutū pe dênșii cu revoluțiunea acésta.

Causa, pentru care s'aũ retrasū în pădure a fostū, că aici i-aũ trimisū comunele să se ascundă, ca să nu-ı prindă fiindū-că voiaũ să mérgă la Viena.

Dênsulū cunósce pe unū omū cu numele George Crișanū din comuna sa, dar pe acesta nu l'a vėđutū de doi anī până în timpulū când a tratatū cu vice-colonelulū Schultz la Tibru.

Dênsulū nu a fostū căpitanulū lui Horia și nici nu a pusū alți căpitanī subalternī.

Intre țėraniī resculatī n'a vėđutū alți ómenī de cātū numai români.

Nu scie nimicū despre nici o înțelegere, ce ar fi avut'o dênsulū cu cine-va, și anume cum să estindă și cum să termineze revoluțiunea, și nici n'a đisū, că revoluțiunea se face din porunca împăratulū.

Dênsulū n'a vėđutū, ce scrisori a aruncatū Horia în focū, atuncī când i-aũ prinsū gorniciī.

Nu scie să fi đisū, că are poruncă de la împăratulū să ducă pe ómenī la Alba Iulia, ca să priméscă arme, și că pe viitoriū nu vorū mai avé să servéscă nimenuī de cātū împăratulū cu armele

Aceste erau în scurtū declarațiunile, ce le făcuse Horia și Cloșca în cursulū procesulū lorū.

Deși interogatoriile căpitanilorū aũ fostū secrete, cu tóte aceste nu rămâne nici o îndoiélă, că Horia și Cloșca n'aũ voitū să declare nimicū.

Vice-colonelulū Kray cercase încă la Abrudū, în 31 Decembre, să facă unū interogatoriū preliminarū cu Horia și cu Cloșca.

Despre cercetarea acésta dênsulū raportéză generalulū Pfefferkorn următóarele:

„Credeamŭ, cŭ voiŭ face totŭ felulŭ de descoperiri prin diferite întrebări, ce le amŭ adresatŭ, dar ómenii aceștia sunt nise sceleratŭ așa de încăpăținatŭ, în cŭtŭ negă și probele cele mai evidente și vorbescŭ numai de inocența lorŭ.“

Se presintă acum cestiunea: Carŭ erau motivele acestei reserve atătŭ de seriose, atătŭ de constante?

Unŭ scopŭ anumitŭ, unŭ planŭ trebuia să aibă dênșii în vedere.

O mulțime de relatări particulari din timpulŭ acela, ne spunŭ cu unanimitate, cŭ Horia în cursulŭ procesului seŭ ar fi cerutŭ cu insistență să fiă dusŭ la împăratulŭ în Viena¹⁾.

Despre acésta, ce e dreptŭ, în actele procesului nu se face nici o amintire, dar lucrulŭ e de cređutŭ, și numai astŭ-feliŭ ne putemŭ esplica reserva lui atătŭ de firmă,, chiar și în cestiunile cele mai mici.

Și aici trebuie să mărturisimŭ, cŭ, întru adevărŭ, ne surprindŭ fôrte multe lucruri în cursulŭ acestei revoluțiunii.

Deși revoluțiunea nu era opera împăratului Iosifŭ, cum susținea în secretŭ nobilimea transilvană, dar ne surprindŭ unele idei iosefine, carŭ le vedemŭ, cŭ aparŭ pe teatrulŭ revoluțiunii.

Ne surprinde cererea funcționarilorŭ germani, ce o făcuse românii din Zarandŭ prin oculistulŭ Molnarŭ.

Ne surprinde cererea domnilorŭ feudali germani, făcută către maiorulŭ Stoianich; încercările românilorŭ de a contopi cu forță naționalitățile prin căsătorii, și ce e mai multŭ, căsătorii de țeranŭ cu dame nobile.

¹⁾ Ajoutons, pour achever, ce qui concerne cette révolte, qu' Horia persiste à demander une entrevue avec l'empereur. *Tesaurŭ de monumente*, III. 363.—In Broșura Horja u. Klotska încă aflămŭ următoarele: Horja drang fast in allen Verhören derauf, dass er mit dem Monarchen selbst sprechen müsse. De asemenea într'o scrisóre din Viena a lui I. Pochlin către Emericŭ Daniel în Roma, cu data 14 Februarie, citimŭ: eorumque Primipilum manifestare nihil velle, nisi soli Caesari.

Ideî, cari nu erau românesce, cari nu mai figurază în totă istoria românilor, cari nu erau luate din viața lor propriă națională, și cari nu prinseră de câtă numai în jurul căpitanilor, fiindă-că în districtul Hinedorei și în comitatul Aradului țerani nici nu mai botează și nici nu mai căsătoriau.

Ne surprinde mai departe cunoștința, ce o avea Horia, că împăratul voesce să militarizeze pe toți iobagi din Transilvania, că monarhul a decisă cestiunea lor și cancelaria nu voesce să le espedeze rezoluțiunea¹⁾.

În fine ne apare cu totul singulară modulă cum s'a tratat procesul căpitanilor.

Întru adevăr, nu aflăm motive suficiente pentru trimiterea unei comisiuni speciale, ca dânsa să facă interogatoriul, și dânsa să judece pe cei trei căpitani. Acesta ne o spune însuși contele Iankovits. Căci dacă era vorba să nu se facă o nedreptate cu ômenii acestia, atunci la mörte, cum i-a condamnat contele Iankovits, i condema și tribunalul Albei și nu mai era de lipsă de un tribunal eșecțional.

Ne surprinde mai departe instrucțiunea atât de secretă și ordinul monarhului, că nici comisariul guvernului să nu fiă presentă la interogatoriul. În fine, reținerea con-

¹⁾ Acesta o recunoșce însuși împăratul în scrisoarea sa cătră Leopoldu de Toscana din 3 Decembre 1784: Les excès commis en tout genre par les possesseurs depuis nombre d'années ont donné sujet aux plaintes générales de toute la nation et surtout de la Valaque. Jamais il n'y a eu moyen d'y remédier, pas même d'y introduire un règlement d'Urbanium. Feue Sa Majesté y a fait l'imaginable. Enfin je suis parvenu à le faire minuter par le gouvernement et la chancellerie, mais rien n'était encore expédié (Araeth Ioseph II. u. Leopold von Toscana. I. 240). — Iar Ursu Uibară în interogatoriul său din 22 Novembre declară: Adveniens Hora dicebat, quod habeat Mandatum ab Imperatore, ut contra Dominos, usque ad extraditionem Aulicæ Resolutionis insurgant. — Totu asemenea Crișană interogatoriul său (punct. 32) dice, că aș trebuită să încépă revoluțiunea: Weillen die Edelleuthe und Comitatsbeamten die Ihnen schon zu Handen gekommene allerhöchste Entschliessungen, dem armen Volck nicht haben bekant machen wollen. Apoi adange: Der Hora selbst habe ihm dieses gesagt.

stantă a lui Horiă, să facă vre-o declarațiune înaintea comisiunii.

Tóte aceste împrejurări ne forméză o convinețiune destulă de reală, în ce privesce adevărul istoric, și anume, că împăratul discutate cu Horia prea adâncu cestiunea reformelor sale cu privire la Transilvania.

A susține mai mult, că revoluțiunea se ar fi făcută cu aprobarea împăratului Iosif, ar fi o pură fantasiă, de óre-ce în casul acesta, Horia de sigură nu ar fi scosă la lumină devisa: „Cu voia și porunca împăratului.“

Cu multă mai importantă pentru istoria revoluțiunii ni se presintă interogatoriul lui Crișan.

În cursul celor două ascultări ale sale căpitanul Crișan ne făcu prețioase descoperiri, anume în ce privesce adunarea din Mestécănă și începutul revoluțiunii în Curechiu.

Evenimentele acestea, așa după cum le enareză și Crișan, le cunoșcem din expunerile precedente, și rămâne să mai amintim aici din interogatoriul său încă următoarele:

Dênsul, ne spune Crișan, a fostă prinsă într'o casă din comuna Mogoșu de doi ómeni și de ună preotă din Lupșa, care e orbă de ună ochi.

În ce privesce adunarea din Zarandă, dênsul a dată poruncă poporului să se adune la biserica din Mestécănă, iar la biserica din Mestécănă le a poruncit să-și iee fiă-care merinde pe câte 4 dila și în ziua următoare să fiă cu toți prezenți la Curechiu, și dela Curechiu să mergică la Alba Iulia, ca să primescă arme și acolo să asculte o nouă poruncă împăratescă. La Curechiu doi subprefecți însoțiți de 4 soldați și 12 gornici au voită să-i împedece, ca să nu mergică la Alba Iulia. Poporul însă s'a opusă și a ucisă pe amendo subprefecți.

În ziua următoare, Marți dimineta, dênsul a chiămată poporul la adunare, afară de sată, în locul numit la Cruce, dela Cruce a dusă pe ómeni la biserică și aici le a disă, că după ce în nóptea trecută au fostă atacați, acum popo-

rulă să-lă urmeze, să stingă pe toți magnații, nobilii și ungurii, și se le devasteze toate averile.

Causele, cari i-au silită să începă revoluțiunea au fost greutatarea serviciilor iobăgesci.

Anume în timpă de vără iobagii trebuiaă să luere pentru nobili dintr'o Duminecă până în ceea alaltă, iar în cele alalte timpuri ale anului pe fiă-care săptămână câte 4 ȝile, și afară de aceea să le mai dee și dișme.

Contribuțiunea încă era mare, fiindă-că iobagii fără pământă trebuiaă să plătescă câte 4—5 fl. pe ană, iar cei, cari aveaă pământă câte 15—20 fl.

Afară de dișma mieiloră, iobagii mai trebuiaă să dee domniloră seă a ȝecea parte din oi și din porci.

În fine, adauge Crișană, dênșii au trebuită să începă revoluțiunea, fiindă-că nobilii și funcționarii comitateloră nu voiaă să comunice poporului rezoluțiunile date de împăratulă.

Dar încă înainte de a se termina interogatoriulă seă, Crișană fu aflată mortă în închisore, în ȝiua de 13 Februarie 1).

Despre mórtea sa contele Iankovits raportéză împăratului următorele :

„Crișană, ală treilea corifeă, a prevenită sentenția făcându-și singură o mórte violentă, anume dênsulă și-a desfăcută o legătură de la opincă și s'a sugrumată cu legătura acésta, iar ca să pótă muri mai în grabă a scosă o pétră din zidă, a legat'ă de sfóră și atâta a sucit'ă până și-a împedecată respirarea, apoi s'a culcată pe pétră cu fața la pământă, ca să nu i se desfacă legătura“²⁾.

Mórtea lui Crișană dede locă la mai multe investigări.

Comandantulă generală din Sibiiă scris generalului Pfefferkorn în Alba Iulia, că scirea despre mórtea lui Crișană

1) Crișană, după cum ne spună scrisorile particulare din timpulă acesta, se afla număi singură în închisore, pe când Horia și Cloșci erau păȝiți de soldați și în lăuntrulă închisoriloră.

2) Raportulă din 3 Martie 1785.

l'a atinsu în modu neplăcutu, că la Sibiiu scirea acésta, că Crișanū s'a sinucisū în închisóre, sosise de mai multe ȓile și cu tóte aceste dēnsulū nu i-a raportatū nimicū. Din acésta causă i ordonă să făcă numai de câtū o investigațiune în privința morții lui Crișanū, de óre-ce dēnsulū s'a aflatū sub paza armatei.

Împēratulū Iosifū încă 'și esprimă dorința, să scie cum s'a sinucisū Crișanū, și ordonă de asemenea, să se facă o investigațiune, să se asculte oficerulū și soldații, cari l-au păditū, dacă dēnșii au fostū cu priveghiere asupra lui Crișanū, dacă l-au cercetatū mai adese ori în închisóre, lucru prin care s'ar fi pututū împedeca sinuciderea sa.

Cercetarea, ce o făcu generalulū Pfefferkorn, în privința morții lui Crișanū, avu de rezultatū, că dēnsulū s'a sugrumatū cu tivitura cămeșei și cu o pétră.

În privința acestei cercetări, observă consiliulū de resbelū, că esistă o contradicere între cercetarea acésta și între raportulū generalulū Papilla, care susține, că Crișanū s'ă sinucisū cu o legătură de la opincă și cu o pétră; din acésta causă consiliul ordonă să se lămuréscă și acésta împrejurare ca să pótă raporta monarhulū.

Atátū este totū, ce am pututū afla despre mórtea lui Crișan în archiva militară dela Alba Iulia.

Cu tóte că sinuciderile sunt lucruri neusitate în clasa țēranilorū români, nu suferē însă îndoiélă, Crișanū și-a luatū singurū viéta.

În cursulū procesulū seū, Crișană recunoscuse, că dēnsulū convocase adunarea dela Mestécănū, dēnsulū trimisese emisari în tóte părțile, dēnsulū proclamase revoluțiunea în Zarandū, sub comanda dēnsulū se întēplase scenele sângeróse din Curechiū, Crișciorū, Bradū și Ribița. De altă parte Crișanū scia bine, că alți țērani, mai puținū culpabili ca dēnsulū, au fostū trași de vii în țépă, tăiați cu paloșulū, despicați de vii, sau frânți cu róta. Așa că fostulū soldatū

din regimentul Gyulai¹⁾, foarte ușor a putut să vină la idea, să-și alégă singur o mörte mai liniscită, mai puțin crâncenă.

Mörtea sa prea timpuriă însă, nu se pöte de ajuns regreta pentru istoria acestor evenimente. Crișanü, care nu se mărginea numai la simple negațiuui, putea să ne facă, în cursul procesului sëü, încă multe descoperiri importante, anume în ce privesce conjurațiuinea și planurile căpitanilor, lucruri, cari astăđi nu se mai potü constata în altü modü.

Încă mai înainte de a se termina interogatoriulü luî Horia și Cloșca se lățiră despre dênșii diferite faime între țeranî, cu deosebire despre Horia.

Unî vorbiaü, că Horia și Cloșca nu sunt prinși, iar alți asiguraü pe țeranî, că Horia, ce e dreptü, se află în Alba Iulia, dar nu e închisü, din contra e tratatü cu multă onöre.

Anume Popa Niculae din Mihalțü și Popa din Țermure, cari umblase chiar în timpulü acesta la Alba Iulia, întorcându-se acasă comunicară sătenilorü, că dênșii aü vëđutü pe Horia în Alba Iulia, și aü vorbitü cu elü, și Horia le a đisü: Nu vë temeți copii mei, eü am să fiü încă Domnulü vostru, Craiulü vostru încă trăesce, și Horia a intratü jucându în fortăreța Albei, că dênșulü nu este închisü, din contra e tratatü cu multă onöre și de abia i-aü pututü afla cuartirü în Alba Iulia, că Horia capëtă pe fiă-care đi câte cincî mîncări și șede la masă cu unü oficerü împërătescü, afară de aceea mai primesce pe fiă care đi încă o diurnă de o jumătate de zlotü nemțescü (30 cr.), și e legatü numai cu lanțuri de argintü. La acésta observă comisariulü guvernului Michaiü Brukenthal: „Și chiar dacă ar fi de aurü, pare că n'ar fi totü lanțuri“.

În urma acestorü faime contele Iankovits, decise să-î transporte pe amêndoî legați, în partea de josü a Mureșului, ca

¹⁾ Astăđi regimentulü de infanteriă Archiducele Henricü, No. 51. districtulü de completare Clujü.

astă-felū să convingă pe poporū că dênșii întru adevărū sunt prinși.

În această privință dênșulū serie împăratulū în 2 Februarie :

„Și fiindū-că poporulū de pe lângă Mureșū se îndoiesce, dacă acești doi corifei sunt prinși, așa ca să facū, să le dis-pară orī ce motivū de îndoielă, am decisū, că amēndoi corifeii aceștia, însoțiți de o escortă militară suficientă, să fiă transportați prin ținutulū de josū alū Mureșulū până la Deva, dela Deva să trecă în partea cea alaltă a Mureșulū pe la Șoimușū, așa ca poporulū să-ī vedă și să-ī cunoscă, iar de altă parte ducēndū-ī și pe ei prin locurile aceste arse, să vedă și dênșii cenușa și tristele ruine ale edificielorū, urmele rēutății lorū, și ei vorū pleca de aici în 5 ale lunei acesteia, și apoi dela Șoimușū se vorū întorce prin ținutulū de dincōce alū Mureșulū iar la Alba Iulia“.

În contra acestei transportări a celorū doi căpitanī protestă numai de cātū comisariulū guvernulū Michaiū Brukenthal :

„Persōnele lui Horia și Cloșca—dice dênșulū către contele Iankovits — nu sunt de locū cunoscute în tōte ținuturile pe unde aū să fiă transportați, și prin urmare locuitorii vorū vedē, ce e dreptū, doi prisioneri, dar nu vorū putē să fiă convinși, dacă ōmenii acestia sunt într'adevărū Horia și Cloșca. . . transportarea lorū este numai o sarcină pentru erariū. . . și e periculū, ca dênșii să nu afe cum-va vre unū mijlocū de scāpare, sau să strige numai cāte-va cuvinte către poporulū, care i va privi“.

Contele Iankovits însă rēmase firmū pe lângă decisiunea sa și respunse comisariulū Brukenthal, că nu pōte să-ī accepteze consilielē, iar despre cheltuelile erariulū se va îngriji dênșulū.

Astū-felū în 5 Februarie și în zilele următoare, Horia și

Cloșca, însoțiți de o escorta puternică, fură transportați prin comunele Vințulu-de-jos, Șibot, Bințințu, Orasciă, Deva, Șoimuș, Bobâlna, Geoagi, Inuri și Vulperu, și în cursu de două săptămâni espuși peste totu loculă la vederea publiculu.

Lucrul s'a întemplat, dar unu motivu-seriosu pentru transportarea acêsta n'a esistat.

Faimela, cari se lățise în poporu, nu erau așa de grave, ca să înspire o grijă întemeiată de o nouă revoluțiune. În timpulă acesta armata ocupase tôte ținuturile revoltate, și afară de aceea guvernulu transilvanu mai aranjă la Slatna în 5 Februarie o festivitate publică pentru prinderea căpitanilor iar peste puține zile fură aduși la Alba Iulia 2,515 țărani din 419 sate, ca să asiste la esecutarea lor. Așa că poporulă avu ocașiune de ajunsu să se convingă, că Horia și Cloșca erau întru adevêru prinși.

Era numai unu actă de cea mai deplorabilă neumanitate, de a nu respecta nefericirea acestorū omeni, de a face din capii unei revoluțiunii naționale obiectu de spectaculă, mai multu de rîsu și de insulte publice.

Nu mai fanaticulu Tamerlanu, se dice, că după ce învinse la Ancyra pe sultanulu Baiazetă, lă închise într'o cușcă de feră și-lă transportă după sine, ca să fiă de spectaculă și de rîsu armatei sale.

Dar astădi chiar și lui Tamerlanu i se contestă acêsta barbariă. În Transilvania însă se întemplă la 1785.

Dar să ne întorcemă la procesulu căpitanilor.

În 24 Februarie contele Iankovits încheiă interogatoriulu cu Horia și Cloșca, și le comunică amêndororū, că de astă dată i ascultă pentru ultima oră, că e timpulă supremă să eugete bine ce facă, să mărturisescă sinceru, ce parte a avută dênșii în turburările aceste, că prin negațiunile lorū obstinate aă abusată de grația împêratulu, care după ce aă fostu prinși, nu i-a lăsată pe mâna tribunalulu competentu, ca să-i judece, ci Maiestatea Sa a ordonată să fiă predați

unei comisii anume trimise ¹⁾, ca dênșii să nu aibă nici celū mai micū scrupulū, ca să descopere adevăratele motive, și scopulū ce l'au avutū ei cu începerea acestei revoluțiunii.

Amendoi căpitaniū însă, Horia și Cloșca, respunseră în aceeași formă, că dênșii sunt nevinovați, că nu sciū nimicū despre tôte și nu au luatū nici o partē la revoluțiune.

În urma acestorū declarațiunii, contele Iankovits le comunică apoi, că dênșii au să fiă judecați și pedepsiți ca turburători crânceni ai liniscei publice, dacă nu vorū aduce obiecțiunii legale în contra mărturilorū, ce au fostū înfățișați în cursulū acestui procesū.

Amendoi declarară în aceeași formă, că dênșii nu potū să facă nici o obiecțiune în contra mărturilorū, nu sciū de tôte nimicū, nu sunt vinovați și nu potū de câtū să remână pe lângă cele ce au declaratū.

Așa se termină interogatoriulū căpitanilorū.

Despre rezultatulū finalū alū investigațiunii, și anume în ce privese complicitatea altorū persōne în revoluțiunea acēstă, contele Iankovits scrie împēratului următoarele :

„Amū cercetatū cu tōtă grija, atențiunea și precauțiunea dela toți captivii și chiar dela corifecii revoluțiunii, dacă cineva, fiă din străini sau pōte din fii patriei, să fi luatū parte la revoluțiunea acēsta prin ațîțări și propagări, dar n'am aflatū să fi avutū vre o influență, nici străini, nici altcineva din fii patriei“ ²⁾.

¹⁾ Inquisit (Horia) hat . . . die allerhöchste Gnad . . . missbraucht, welche er dadurch hätte erkennen sollen, dass er nach seiner Gefangennahme nicht seiner ordentlichen Gerichtsbarkeit zur Aburtheilung überlassen worden; sondern auf allerhöchsten Befehl, einer eigends herabgesannten Hofcommission übergeben wurde. Interogatoriulū lui Horia, p. 115.

²⁾ Ut cum omni solertia, attentione et circumspectione ex omnibus captivis, sed et ipsis coriphæis sollicitè indagatum fuerit: Utrum aliquis ex extraneis, aut fors etiam ex patriae filiis ad excitandum et propagandum hunc tumultum concurrerit? nullus tamen vel extra-

XXXIV. SENTENȚELE ȘI ESECUTAREA.

În 14 Februarie contele Iankovits pronunță următoarea sentență peste corpul mortu alu lui Crișanū:

Sentență,

„În urma ordinului onorabilei comisiuni cesaro-regale instituite din partea Maiestății Sale pentru cercetarea și înfrînarea turburărilor ivite între țeranii din marele Principatū alu Transilvaniei, s'a pronunțatū la datā mai josū însemnatā următoarea sentență, în contra unui făcătoriū de rele, care a fostū supusū cercetării dimpreună cu alți capi ai revoluțiunii, anume în contra lui George Crișanū, din comuna Cărpenișū, în comitatulū Albei, în etate de 52 de ani, de religiunea vechiā și iobagiū alū fiscului, ale cărui crime s'aū constatatū prin depozițiunile marturilorū jurați, dar care încă mai înainte de a i se pronunța sentența s'a sinucisū singurū în închisore.

„George Crișanū cu ocasiunea unui tērgū de țerā din comuna Bradū, a avutū înțelegeri secrete cu poporulū, care se adunase acolo, apoi a învitatū pe ómenī, să se adune la biserica din Mestécănū, ca să iee o decisiune definitivā, spunēndu-le să comunice acēsta și acelora, cari n'aū fostū prezenți în tērgū. Și ca să pótā înșela pe ómenī cu mai multā siguranță, ca să dobēndescā încrederea lorū nebunā și să câștige între ei o partidā mai puternicā, s'a dusū și dēnsulū la Mestécănū, cu o cruce în mână, și acolo s'aū înțelesū, că crucea acēsta să le servescā în viitoriū ca semnū, după care să mērgā trupele lorū, apoi sub pretextulū, că la Alba Iulia iobagiū se vorū face militari, a amăgitū poporulū să-și

nens vel domesticus influxum habuisse compertus est.
Raportulū din 3 Martie 1785.

iee merinde suficientă și să-lă urmeze pe căi laterale și prin munți. În noptea de ântâiū dênsulū a rămasū cu poporulū la Curechiū, și aici a permisū ômenilorū să ucidă pe doi funcționari și pe doi gornici, dintre magistrații și servitorii comitatului, cari, după cum le a fostū datorința și oficiulū, voiaū să-î împedece în drumulū lorū ¹⁾. Iar în ziua următoare, după ce aū săvârșitū acestū faptū criminalū, a datū ordinū să ucidă în modū crâncenū pe iobagiulū credinciosū Petru Cara din Curechiū, care, după cum i-a fostū datorință, denunțase autorității comitatului turburarea, care se începuse. Apoi a înduplecatū poporulū să pătrundă cu dênsulū totū mai adâncū în țeră, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii și pe toți iobagii ungrū, să le prădeze și devasteze tôte averilē. Decisiunile aceste le-a executatū dênsulū în persônă, în modulū celū mai crâncenū și neumanū, în comunele Crisciorū, Bradū, Ribița, Câmpeni și în alte locuri. Astū-felū, aū urmatū, apoi, după cum se scie, devastări și aprinderi înfiorătoare și diferite omoruri, și aceste în înțelegere totū odată cu căpitanii și corifeii, anume cu Horia numitū altmintrelea și Ursū Nicula și cu Ionū Cloșca. Și cu această ocasiune dênsulū n'a cruțatū nici chiar trupele cesaro-regale, ce aū fostū trimise, ca să restabilēscă liniscea publică, din contră a ordonatū să le atace, să le maltrateze și nimicēscă. Prin faptele aceste George Crișanū, ca unulū, care a turburatū liniscea publică cu intențiune și într'unū modū malițiosū, ca agitatorū și amăgitorū alū poporului de josū, ca aprindătorū sceleratū și omoritorū crudelū, dênsulū s'a făcutū culpabilū de crimele cele mai grave și neiertate, atâtū în ce-î privesce persônă propriă, câtū și pentru crimele, ce le-a comisū poporulū, pe care dênsulū l'a revoltatū; și în fine ca să pôtă scăpa de severitatea meritată a justiției s'a făcutū omoritorulū sēū propriū.

¹⁾ Sentența lui Crișanū conține mai multe neesactități, între cari una este, că țeraniū ar fi ucisū la Curechiū încă pe doi gornici afară de Petru Cara.

„Cu toate că asupra sa, dacă nu se subtrăgea de la pedepsă prin sinucidere, se ar fi aplicată o penalitate multă mai severă și mai evidentă, totuși pentru a da o ieonă și un exemplu de órórea acestei pedepse, corpul mortu alu acestu criminalu principalu să fiă tãritu la locul de supliciú, și acolo în conformitate cu codulú criminalu Carolinú și Theresianú, articolulú despre ofensarea Maiestãții civile, despre revoluțiune, și articolulú despre pedepse în generalú, gãdele sã-i taie capulú și sã-i despice corpulú în patru bucãți, capulú sã i se punã în tãpã la loculú domiciliulu sãu în Cãrpenișú, iar cele alalte patru bucãți sã se punã pe róte, anume, o parte de susú a corpulu la Abrudú, o parte de josú la Buciumú, în comitatulú Albei de josú, a dóua parte de susú la Bradú și a dóua parte de josú la Michãleni, în comitatulú Hinedórei¹⁾.

„Acéstã sentență s'a pronunțatú la Alba Iulia în 14 Februarie 1785, pentru dënsulú ca o pedepsã în câtú-va bine meritată, iar pentru alți asemenea lui, ca sã le fiã de exemplu și de óóre.

„L. S.

Contele Antoniu Iankovitsch“.

Peste dóue zile în 16 Februarie, acéstã curiósã și neumanã sentență se și csecutã peste corpulú lui Crișanú.

În 26 Februarie apoi contele Iankovits pronunță sentența de mórte și asupra lui Horia și Cloșca. Publicarea li se făcu înaintea edificiulu de gardã și a corpulu de armatã, care se afla în Alba Iulia.

Textulú era urmãtorilú:

„S e n t e n ț ă .

„Comisiunea aulicã cesaro-regalã ordinatã prea grațiosú

¹⁾ Într'unú comunicatú publicatú în diariulú oficialú Wiener Zeitung No. 16 din 23 Fevrnarie, citimú, că o parte din corpulú lui Crișanú a fostú țintuitã pe pórtã fortãreței. În sentență însã nu se face nici o amintire de pre acésta.

din partea Maiestății sale, ca să cerceteze turburările și să aducă iarăși pe țeranii la calea legalității, a pronunțat în conformitate cu ordinele mai înalte următoarea sentență în procesul criminală intentat în contra lui Horia, numit în altmintrelea și Ursu Nicola din comuna Rîul-mare, din marele principat al Transilvaniei, în etate de vre o 54 de ani, de religiune neunită, căsătorit și iobagi al fiscului, apoi în contra lui Ionu Cloșca din Cărpeneșu, totu din acestu mare principat, în etate de vre o 30 de ani, de religiune neunită, căsătorit, și de asemenea iobagi al fiscului.

„Cu tôte că Horia, numit în altmintrelea și Ursu Nicola, a negat în mod constant tôte faptele, ce se aduc în contra sa, totuși prin depozițiunile unanime ale marturilor, marturi jurați mai pe susu de ori-ce obiecțiune, dênșul este constatat de tôte crimele, câte i se impută în generalu, și anume, că dênșul a ațîțat turburările, cari au isbucit în acestu mare principat pe la finele anului 1784, cu deosebire în comitatul Hinedorei, al Zarandului și al Albei, că dênșul s'a pus în fruntea poporului rescultat, pe care singuru l'a adunat, le-a pus căpitanii mai mici, sau în faptă capi de bande, și parte dênșul în persoană, parte prin ómenii sêi încreduți, a dat ordine, că din fiă-care casă iobăgescă să vină câte unu omu armat la dênșul și să-lu urmeze, ca astu-feliu cu puteri unite să estermineze pe toți magnații, nobilii, cetățenii și iobagii unguri, să le prădeze tôte averile, să le prefacă în cenușă sau ruină tôte edificiele și posesiunile, și în modul acesta să pótă face cu forța, ca iobagii de naționalitate română să plătescă contribuțiuni mai puține.

„Spre a puté executa cu mai mare siguranță acéstă intențiune a sa atăt de criminală și temerară, sceleratul acestu de Horia, s'a folosit, după cum e constatat, de mijlocele cele mai periculoase, făcêndu pe diferiți ómeni să-i depună jurământul de credință, apoi spre ofensa Maiestății Sale a principelui țerei, a cutezat să amăgescă popo-

rulă cu aceea criminală declarațiune, că dânsul are acte în scrisă din partea Maiestății Sale, ca să esecute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele, ce le va da dânsul, trebuie să fiă esecutate, și în fine le-a arătat o cruce de aur, ca astă-fel cu simbolul cel mai sfânt al religiunii să acopere intențiunile sale malițioase și oribile și să câștige încrederea deplină a poporului. Totă-o dată a amenințat pe aceia, cari nu-l voră urma, sau altmintrelea nu voră asculta de dânsul, că au să fiă trași în țepă înaintea ușii lor, și casele lor se voră preface în cenușă.

„După ce astă-fel malițiosul acesta de înșelătoriu, a adusă poporul în deplină furiă și revoluțiune, a cutezată totă-o dată să deă ordină țeranilor resculați, că în casă, dacă se voră apropia trupe cesaro-regale, cari ară voi să-lă împedece în esecutarea planului său, atunci dânsul să deă îndată signalul de alarmă cu tragerea clopotelor, să însciințeze comunele vecine, să se pună cu constanță în aperse, și să nu lase nici un soldat, ca să intre în comune, în fine să nu mai plătescă nimeră nici imposit și nici taxe dominale.

„Prin ostilitățile aceste îndrăznețe și prin ordinul, ce l'a dată dânsul, ca să stingă pe toți ungurii, a făcută după cum se scie, pe poporul de josă, ca să comită crușimi înfiorătoare și neumane. De altă parte Horia, acestă autoră principală ală turburărilor, chiar, și în ce-lă privesce pe dânsul personal, este constatată prin marturii jurați și legali, că dânsul a dată ordină severă la marginea hotarului comunei Roșia, ca să împlă cu fână și cu paie gurile băilor, unde se retrăsese nobilii și cetățenii unguri cu o parte din averile lor, apoi să le deă foc, și astă-fel să-i silăscă, sau să iasă din băi, sau să fiă sufocați acolo în modul cel mai deplorabil, și așa să nu pôtă scăpa de crușimile lui.

„În ce privesce pe Ionă Cloșea, care întru asemenea negă cu perseveranță crimele ce le a comis, dânsul e constatată prin depozițiunile marturilor jurați, marturii legali și mai pe susă de oră-ce obiecțiune, că dânsul a luată întru

tóte parte la turburările, ce le a atîtatú Horia în comitatulú Hinedórei, alú Zarandulú și alú Albei-de-josú din acestú mare principatú alú Transilvaniei. De asemenea e constatú prin depostiúunile fostulú rebelú, ale căpitanulú George Crișanú, implicatú și elú în turburările acestea, că dênsulú, Ionú Cloșca, a avutú întrevederi cu George Crișanú și cu Horia, și dênsulú a executatú prădările și devastările, ce le aú hotărítú cu înțelegere comună, anume în Cămpeni, în Lupsa, Ofenbaiă, Mușca, Mogoșú, Cricăú, Roșia, Abrudú și în mai multe locuri, că dênsulú a publicatú ordinele lui Horia și a amenințatú cu țépă și cu aprinderi pe aceia, cari nu vorú voi să-lú urmeze, că a numitú căpitaní mai mici peste țéranií resculatí, și astú-felú ca autorú principalú și corifeú, s'a făcutú culpabilú de tóte omorurile crâncene, de aprinderile, prădările și devastările înfiorátore, ce le a comisú poporulú revoltatú și înșelatú într'unú modú atátú de infamú. Cu deosebire dênsulú, Cloșca, a silitú pe preotulú neunitú Petru Iancu din Lupșa, să iee cu sine sfânta cuminecătura din biserica comunei și s'o ducă până la Cricăú, după mulțimea desfrenatá și talhăréscă, și acésta din caúsă, ca să póta executa cu mai mare siguranță intențiunile sale malițiose, neumane și oribile, și să înșele poporulú în modulú celú mai detestabilú. Prin faptulú acesta dênsulú, Ionú Cloșca, a desonoratú și profanatú sfânta cuminecătura într'unú modú sacrilegú.

„Peste totú așa dar, Horia și Cloșca aú meritatú o pedepsă criminală, ca unii, cari aú turburatú cu rêutate și cu intențiune liniscea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii, cari aú fostú căpitaní la omorurile și aprinderile cele măi scelerate, și cari aú comisú chiar dênșii tâlhării și prădări violente, aú meritatú să fiă pedepsiți, atátú pentru fără-de-legile și crimele, ce le aú comisú dênșii, câtú și pentru acele, cari le a comisú poporulú.

„În consecință, Horia, numitú altmintrelea și Ursú Nicola, și Ionú Cloșca, constatați fiindú ca nisece scelerați crânceni, cari aú comisú omoruri și prădări, ca turburători îndrăsneți

aî liniseei și siguranței publice, în conformitate cu codul criminală Theresiană, articolul 62 despre turburări și tumulte, și articolul 90 despre tâlhării, aș să fiă duși pentru crimele acestea la locul îndatinat de supliciu, și acolo să li se frângă cu róta tôte membrele corpului, începându de jos în sus, anume mai întâi lui Ion Cloșca, apoi lui Horia, numit altmintrelea și Ursu Nicola, și în modul acesta să fiă trecuți din viață la mörte, iar corpurile lor să se despice și taie în 4 bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe rôte pe lângă diferite drumuri, și anume în comunele unde aș comisă crăđimile cele mai seclerate, iar inimele și intestinele lor să se îngrópe aici la locul supliciului.

„Acéstă sentență s'a pronunțat în 26 Februarie 1785, pentru dênșii, ca o pedépsă bine-meritată, iar pentru alții asemenea lor, ca să le fiă de exemplu și oróre.

„L. S.

Contele Antoniu Iankovitsch.“

Đina pentru esecutarea acestei neumane și înfiorătoare sentențe se fixă pe 28 Februarie diminéta ¹⁾.

Totú-o-dată contele Iankovits, ca să imprime ororile acestui supliciu și în inimele celor alalți țerani, scris comitatelor Hinedóra, Alba, Cluj și Sibii, să trimită pe đina de 28 Februarie la Alba Iulia câte 6 locuitori din fiă-care comună, 3 mai bătrâni și 3 mai tineri; și locuitorii aceștia să se înfățișeze la Alba în nóptea din 27 Februarie.

Apoi Lună, în 28 Februarie diminéta, căpitani Horia și Cloșca, după ce fură împărtășiți cu sântele taine de preotul Nicolae Rațu din Maerii Albei Iulie, fură duși la locul de supliciu, pe colina, care se înălță de asupra viilor, în partea de méđă-đi a fortăreței.

O mulțime mare de popor, peste 6,000 de ómeni, — și

¹⁾ După codul Theresiană sentențele de mörte, afară de casurile procedurii sumare, trebuiau să se esecute a treia saú a patra đi după publicare.

între aceștia 2,515 țeranî din 419 comune, aduși la Alba Iulia sub pretextu, ca să le publice o patentă în cestiunea robotelor, — trebuiră să asiste la acestu înfiorătoriu spectaculū.

Mai ântâiū frânseră cu rōta pe Cloșca, începēndū de la piciorē către capū, și după cum ne spune unū marturū ocularū, i dederă celū puținū 20 de lovituri până-și dede sufletulū.

În timpul acesta Horia, primulū căpitanū, trebui să priverseă cu ochii sēi oribila mōrte a devotatului sēu amicu, care până în ultimulū momentū i rēmase în tōte credinciosū.

După Cloșca fu aședatū Horia pe șafotū.

„Horia, ne spune unū altū marturū, merse fără nici o schimbare, cu inima îndrăsnēță, la loculū destinatū pentru ora cea amară a viețiū sale... Dar cu dēnsulū tratară cu mai multă grațiă, după o lovitură, care i frânse fluerulū dreptū, i dederă numai de câtu o lovitură de grațiă asupra pieptului“ ¹⁾.

Așa se fini vieța aceluī țeranū estraordinariū, a tribunului dela 1779—1784, care-și propuse să seuture miseria de patru secole a iobagilorū din Transilvania, și s'o rumpă cu trecutulū nefericitū, care inspiratū de suvenirea drepturilorū perdute începuse gigantica operă, să expulsesse gintea ungu-rēscă din Transilvania, să facă din iobagiū sclavi și torturați unū poporū liberū, poporū de legionari, din Transilvania o țēră română, elū, care fu destinatū de istoriă să fiă Nemesa nobilimiī, resbunătoriulū iobagilorū din Transilvania.

Asupra lui erau țintiți la 1784 ochii tuturorū țeranilorū. Căđutū în planurile sale, părăsitū de împēratulū Iosifū, sti-ma lui publică nu încetă; în lanțuri, în nefericire, elū fu iubitū de poporū. Cu o firmitate antică, elū nu ceru grațiă împēratului, nu tremură dinaintea ororilorū supliciuului, din contra cu același nobilū devotamentū precum luptase în vieță, cu aceeași convicțiune puternică de sfințenia causei, elū merse

¹⁾ Magyar Hirmondó. Scrisōrea a 21-a din 16 Martie 1785.

pe Golgota despotismului, și făcu, că și în ultimele sale momente, să fiă admirat și de adversari ¹⁾.

Alătura cu Petru și Asan, cu Michai și Galu Românul, el și câștigă un loc neperitoriu în pleiada acelor inime nobile, cari au luptat pentru liberarea românilor subjugati.

Pe lângă Horia, acest neobosit apostol al ideilor de libertate, figura cea mai energică și mai marcantă în revoluțiune ne apare Crișan.

Cu un curaj extraordinar și o practică admirabilă populară, dânsul călătorește pe la târguri, se ascunde pe sub poduri, comunică și lățește între țărani planul cum să scape de iobăgia, și entusiasmă pentru ideea libertății, convoca în secret adunarea dela Mestecan, și îmbrăcat în haine sdrențose, cu crucea în mână, se duce și dânsul acolo. Se pune apoi în fruntea țeranilor și pleacă cu mulțimea la Alba Iulia, proclamă revoluțiunea în Curechiu, invită pe țărani, ca să-l urmeze, trimite emisari din comună în comună cu ordin să silască pe preoți și primari ca să publice țeranilor porunca împăratului, estinde revoluțiunea cu o rapiditate uimitoare pe valea Mureșului și în Țera Hațegului, apoi trece cu trupa sa în munții Abrudului, ca să dea mână de ajutoriu lui Horia și Cloșca.

Se impută însă lui Crișan atrocitățile comise în Zarand.

Însă trebuie să observăm aici, că dacă în cursul acestei revoluțiuni se au întâmplat numeroase vărsări de sânge, nu era de vină Crișan, nici țeranii români. Erau de vină ori-

¹⁾ Merită să facem aici amintire și de părerea autorului Szilágyi [p. 234]: „Istoricul imparțial trebuie să mărturisască, că dânsul [Horia] a purtat pe inima sa sorțea poporului său apăsător și eliberarea lui, și cu toate că pentru acest nobil scop s'a folosit de mijloacele cele mai condamnabile, dar cauza, pentru care și-a consacrat totă activitatea și totă viața, și pentru care a și sacrificat-o, n'a trădat-o nici odată, ci i a rămas până în fine credincios, chiar și pe șafot în fața morții celei mai crâncene.”

bilele împrejurări, în cari se află românii, fatalitatea prin care avea să treacă nobilimea transilvană, era de vină secolul al XVIII-lea, secolul plin de sânge în Transilvania.

Dar cu toate aceste adevărul incontestabil este, că în revoluțiunea de la 1784, mai mult sânge a vărsat nobilimea de cât țărani rescuți, cari în lupta lor de existență, aveau pentru dînșii, cel puțin dreptul naturei.

Nu mijlocele, de cari se au folosit căpitanii, nu vărsările de sânge și aprinderile, cele au executat ei, constitue partea esențială a acestei revoluțiuni, ci ideea pentru care au luptat, scopul la care au tins dînșii.

Deși Cloșca era primul căpitan al lui Horia, dar jucă un rol mai puțin important ca Crișan.

Mai puțin abil de cât Crișan, Cloșca se mărgini a duce singur revoluțiunea din comună în comună, pe când înaintea lui Crișan revoluțiunea mergea singură. De aceea revoluțiunea din comitatul Albei nici nu se estinse cu atâta rapiditate, nu făcu atâta progres, cum se estinse din districtul Zarandului. Mai puțin radical, Cloșca se mărgini mai mult, să boteze pe inimicii țărănilor, să romanizeze cu preoții pe cetățenii unguri din Abrud, Roșia și Ofenbai; Crișan însă cercă să-i distrugă cu totul. Cloșca părăsi terenul ocupat îndată ce închiăia armistițiul dela Tiberu, Crișan însă, nu lasă Zarandul din mână până în ultimul moment.

Toți trei însă fură victimele sentimentului național, toți trei și sacrificară viața pentru fericirea poporului. Crima lor fu crima libertății, la care tindea poporul român¹⁾.

¹⁾ Preotul Nicolae Rațu din Alba Iulia, care însoți pe Horia și Cloșca până la locul de supliciu, luă în scris și ultima lor voință Testamentul acesta scris în limba română fu înaintat contelui Iankovits și conținutul său e următorul: „Hora, Vasilie, poliera Nicula Ursu. Anii vieții sale 54. Muerea lui Iliana, feciori Ionu 14, Luca 6 ani. La alte cele nu seie nimic. Omenii cari lau prinsu: Ma-

Dar depésa cu mórte asupra căpitanilor era o nedreptate. Era nedreptú a arunca responsabilitatea revoluțiunii asupra lui Horia, când nu era densusul responsabilú pentru această stare de lucruri.

Când însuși monarchulú recunósce, că nici densusulú nici împărátésa, predecesora sa, n'au pututú pune vre o dată ca-

tiesú Nuțú, Matiea Onú, frate seu Gheorghie, Trifú Stefanú, a lui Négú Andrei 2 feciori Simeonú cu frate seu; i iértă cu toată inima. Nicula Ionú a némțului meșterulú, care a facutú biserică in Țăzeri 44 de florinți am fostú chizaș, și eu am plătitú lui fibirău din Zamú, numele lui Zambo Danilú. La Șteu Toaderú din Ciucea și șade in Țizeri 10 florinți și mi au datú 10 horgoși și au mai remas 6 și 2 marieși. Satulú Ciucea am fostú datorú 170 florinți, pe mine au căzutú banii groșilorú 22 florinți, și iamú datú in mâna lui Petrișorú Luca fiindú birău, și intra lui Brudașcă Michai fiindú față Ciuceanú Toaderú in casa mea iamú datú banii pe de plinú, iară din banii cosirii au fostú pe mine și pe Florea 10 florinți, și au luatú de pe mine 14 florinți Petrișorú Luca, acei 10 florinți amú fostú pe cosire, iară cei 4 florinți să mérgă pe cei 18 groși, și 2 cărți, care amú dați 6 florinți, și acele să mérgă acolo, cu alta nu mai sânt datorú nici la groși nici la cosire. Cartea care iaste dela înălțatú împéra(tú) să află la Nicula Petru și la Nicula Cârstea tipărită pe 7 coale pentru Bisericii nemțesce, greceasce și serbesce.—

„Orgă Ionú Cloșca din Cărpinișú. Anii vieții 37. Muérea lui numele Mărincea, frate seu Orgă Todorú, sora Achimie. Au umblatú la Mușca, Ofenbae, la Abrudú, Lupșa, Cricău. Moși zălogite: La Miera Simeon din Cărpinișú pe locul dela fântână, numeraturí 28. La Miera Iacov pe locul de lă(n)gă Benea Precupú 10.17 x. Pe loculú dela Miera Mărieianú 10. Totú la o laltă se țin aceste 3 dăraburi de locú. Pe locul de la Popa Avram, mirisce din cósta 5. Pe loculú dela Șoitășú Irimie din față 6. Loculú de a casă luatú de moșie 24. Loculú din vale dela feciorii lui Galdă Văsăi. La Birăulú satulú Miera Onulú banú dați in prumut 18.18 x. Iară la birău pe fên de anú 6. La Heteoan Antonie caprari pe fênul din estan 14. La Miera Dumitru pe fên de anú 5 măriași 7 x. La Bogdan Pétru din Mogoșú amú 6 clăi de grău la el in șură, 16 oi la el in păstorie, 7 miei, 2 ferdele de prânză, 4 cupe de untú. La Boeanú Luca 5 pătrare de grău pentru birul boilorú car amú dat de au aratú. Amú a casă 3 clidituri de fênú. La Vădan Savu de pe moșie 35 florinți. și din aceea să deae lui Vădan Irimie 18 florinți. Ce am la Bărluțú

pētū abuserilorū din Transilvania, când țeranii aceștia de 5 ani de zile se plânsese în continuu la guvernū, la cancelariă și la monarchū, și în locū să câștige dreptate asupra supririle și maltratările creșeaū.

Cine era ore de vină, dacă monarchulū prevenitū despre tōte aceste, nu făcuse să înceteze acestă insuportabilă stare de lucruri.

Peste totū ordinele date din Viena, de a îndrepta tunulū asupra țeranulū, care era în dreptū, de a suprima revoluțiunea cu forța și cu vĕrsări de sânge, când ea putea fi suprimată făcĕndu-se dreptate acestorū ómenī, de a frânge cu rōta pe căpitaniī revoluțiunii, cari ceruse în continuu dreptate, este unū contrastū de totū singularū cu politica țeranofilă a împĕratulū Iosifū și cu ideile sale umanitare.

Pedĕpsa cu mōrte asupra căpitaniilor era în totū casulū o greșĕlă, mai multū, o adeverată cruđime ¹⁾.

În fine vomū aminti aici încă unū episodū, la care dede locū mōrtea lui Horia.

Esecutarea sa prea repede, lovitura de grațiă, ce i se aplică asupra pieptulū, respāndi numai de cātū faima în

Sāntion din Mogoș las la popa Vasilie să me pomenĕscă. Locul delul Albii las la frate mieu. Locul de Șoat-șu Irimie las la frate mieu.

„Aceste mai în susū scrise amū priimitū din gura lorū Eu

Popa Nicolae Rațu parochū,

Maerii Belgradulū neunit.

În dosū: Praes. 2-a Mart. 1785 No. 33. Testamentum, Tumultus Transilvanici circa finem anni 1784 exorti authoris Hora, et principalis ejusdem Capitanei Klosska Iuon. Valachico idiomate concinatum cum adnexa transpositione in germanicum

¹⁾ În Cărpenișū familiă cu numele Órgă astăđi nu mai există. Casa lui Cloșca se află în posesiunea țeranulū Iosifū Găldău, care susține a fi unū strănepotū directū alū lui Cloșca. Linia bărbătĕscă a lui Crișanū s'a stinsū cu Simionū Crișanū, căđutū la Mestecanū în revoluțiunea dela 1848—49. Dela acestū Simionū a rĕmasū o singură fică, Ilina, măritată George Cāmpenariū, în Cărpenișū, și care în 1879 mi a comunicatū datele aceste cu privire la familia lui Crișanū.

Transilvania, că Horia după cea de ântâiü lovitură asupra piciórelorü, ar fi strigatü, că dënsulü voesce acum să mărturisescă, dar atunci comisariulü de esecuțiune, dede ordinü să-lü lovescă asupra pieptulü, și astü-felü vocea lü fu sufocată.

În privință acéstă se esprimă astü-feliü comitatulü Hinedórei într'unü apelü către Țëra unгурescă din anulü 1790:

„Sentența lüi Horia a fostü astü-felü, ca să-lü frângă cu róta de josü în susü. Cu tóte aceste însă, după lovitura cea de ântâiü . . . când dënsulü a voitü să vorbescă, și póte când a voitü să descopere cauzele faptelorü sale, oficeriulü de esecuțiune dede ordinü gâdelüi, și acesta astü-felü l'a lovitü în pieptü, ca să nu mai póttă vorbi. Cu acéstă ocasiune funcționariulü comitatulü Alba, care se afla presentü acolo, făcu imputări oficeriulüi, că a lucratü în contra dispozițiunilorü legiü, dar pentru acésta imputare comisiunea aulică lü destitui din funcțiune și de abia aü pututü să mijlocească la comisiune ómeni cu merite ca să rămână iarăși în funcțiunea sa de mai înainte“ ¹⁾.

¹⁾ Constatămü aici împrejurarea, că tradițiunea acésta esistă și astüđi în Transilvania, în ce privescë protestulü funcționariulü din Alba. Bëtránulü Ursü Coroiü din Cârpenișü mi-a enaratü la 1879, că la esecuțiunea lüi Horia și Cloșca a fostü presentü și unü nemeșü unгурü, și acesta ar fi strigatü, că pe Horia lü ucidü prea repede, iar comisariulü de esecuțiune ar fi ordonatü, să-lü aresteze, și nemeșulü a fostü pedepsitü. Totü asemenea mi-a comunicatü și preotulü Nicolae Munteanovicü din Alba Iulia: „Când aü dusü la mórte pe Horia și Cloșca, i-a însofitü preotulü de atunci din Alba Iulia, Niculae Rațü. Dënsulü până a frântü cu róta pe unulü, a ținutü pe celü alaltü cu mâna pe după capü, dar când aü începutü să frângă cu róta și pe celü de alü doilea, Popa Niculae Rațü a căđutü josü leșinatü, și a trebuitü să-lü aducă cu carulü a casă. Cu acéstă ocasiune se afla de față la esecuțiune și unü tistü (funcționariü) de unгурü, și acesta vedëndü, că pe Horia lü frângü prea repede, a strigatü să-lü omóre mai încetü . . . dar pe tistulü celü de unгурü l'aü luatü apoi între baionete și l'aü dusü să-lü închidă în cetate“ Tra-

Totă asemenea serie și contele Teleki:

„Secretariul... comisariului Michaiu Brukenthal a confirmat și dânsul faimele, ce se lățise în publică despre purtarea lui Horia în închisore și în cursul cercetării. După faimele aceste, Horia... după lovitura cea de atâtăiu cu róta asupra piciorilor, vedându că nu mai pôte scăpa de pedepsa cu mörte, a strigatü, că acum voesce să mărturisescă, dar atunci o lovitură îndreptată asupra pieptului i sufocă cu totul cuvintele“ 1).

XXXV. HORIA CA REGE ȘI ÎMPERATÜ.

Unü țeranü cu titlulü de rege și împëratü, iată cestiunea istorică, cu care trebuie să ne ocupămü aici.

În 3 Decembre comitatulü Hinedórei serie vice-cancelariulü din Viena :

„Româniî doritori de turburări în gradulü supremü, în-

dițiunea acêsta, adause preotulü Nicolae Munteanovicî, a aadit'o dela pârintele sëü, care în etate de 15 aniî fusese presentü la actulü execuțiunii.

1) Grancia Rokoczy, gâdele, care avu crâncena misiune să execute pe capiî revoluțiunii, se plânse în 22 Iulie 1785, la magistratulü din Alba Iulia, că dânsulü mai înainte se afla la execuțiunile oficiale din Sebeșü, dar spunându-i-se din partea autoritățiî, că la Alba Iulia vorü fi mai multe execuțiunii și-a lăsatü câștigulü, care lü avea în Sebeșü și a venitü la Alba Iulia, unde între alțiî a executatü cu calfele sale, pe cei mai mari corifei, și le a transportatü părțile corpurilorü în patru locuri; cu toate acestea însă dânsulü n'a primitü nici o plată pentru munca sa. Comitatulü Albei i refusă plătirea taxelorü din causă, că execuțiunile aceste nu se aü făcutü numai pentru comitatulü Albei, ci în interesulü țerei întregi. Cestiunea veni înaintea guvernulü și târđiü i se plăti lui Rokoczy din casa publică a țerei 51 fl, câte 6 fl. pentru capiî revoluțiunii și câte 3 fl. pentru cei alaltî executați.

drăsnescă să numească pe Horia regele lor și alergă cu mulțimea la dânsul, ca să primescă ordine¹⁾.

Contele Ludovică Kalnoky, comitele Turdii, serie cancelariului Eszterházy în 12 Decembre :

„Horia, căpitanulă ămeniloră de nimică, după cum se aude, nu se teme, ca să se publice de rege ală Daciei în ascunsele munților și în pădurile comitatului Zarandă²⁾).

Cancelariulă Eszterházy în 11 Decembre raportăză împăratului : că după seiri private, cari, ce e dreptă, încă nu potă fi raportate ca lucruri sigure, dar pentru importanța loră merită să le aducă la cunoscința Maiestății Sale, româniă resculați începă să considere pe Horia ca principele loră³⁾.

Consiliariulă Michaiă Hermann serie la anulă 1802 pe basa documenteloră oficiale :

„Elă (Horia) merse cu îndrăsnela așa departe, încătă făcu pe poporă să credă, că Transilvania e dată româniloră încă de regele celă vechiă romană ală Daciei cu cuvintele „Dauio-ție“, adecă țără dăruită, și că prin urmare conjurațiunea acesta în contra nobilimii, este o cestiune, care interesăză pe toți româniă din țără“⁴⁾.

¹⁾ *advent turbulentiaram appententissimi Valachi Impostorem Hora impiè, et sacrilege Regem suum nominare, ad eumque pro recipiendis mandatis concurrunt. Comitatulă Hinedorei către vice-cancelariulă aulică. Deva 3 Decembre.*

²⁾ *Dux malefactorum Hora, non reformidat in latebris montium et sylvarum Comitatus Zarandiensis, Regem se Daciae (uti nobis fama perhibetur) praedicere. Comitele comitatului Turda, contele Ludovică Kalnoky, către cancelariulă Eszterházy, 12 Decembre 1784.*

³⁾ *Privat-Nachrichten zufolge, die man zwar für keine Gewissheit angeben will, jedoch ihrer Wichtigkeit wegen, nicht umhin gehen kann Euer Majestät bekannt zu machen: Die Aufrührer den bekannten Anführer Horia als ihren Fürsten zu betrachten anfangen wollen. Cancelariulă Esterházy către împăratulă 11 Decembre 1784.*

⁴⁾ *Das alte und neue Kronstadt Ms. I. 74 — După Szilágyi (p. 148)*

Aceleași afirmațiuni, că Horia s'a numitŭ rege, le întâlnimŭ aprŭpe în tŭte scrierile, ce aŭ apărutŭ despre revoluțiunea acęsta în secululŭ trecutŭ, cătŭ și la începutulŭ seculului presentŭ. Unele din scrierile aceste mai susținŭ, că Horia s'a numitŭ ântâiŭ căpitanŭ, apoi căpitanŭ mai mare, după aceea rege alŭ Daciei și în fine împăratŭ alŭ Daciei.

Tŭte relatările aceste însă, ni se presintă mai multŭ ca faime, saŭ ca simple afirmări, și în istoriă avemŭ de a face cu date sigure, cu fapte positive.

Noi vomŭ înfățișa aici lucrurile așa, după cum ni se presintă pe teatrulŭ revoluțiunii.

Unŭ materialŭ întinsŭ de documente ne permite să putemŭ lămurii până la unŭ punctŭ ōre-care și cestiunea acęsta.

Încă în 10 Novembre, la o sęptemână după începerea revoluțiunii, Cloșca și Crișanŭ declară înaintea poporului din comuna Mogoșŭ, că după ce vorŭ estermiona pe toți unгурii, întregŭ principatulŭ acesta are să fiă administratŭ numai de funcționari de națiune română, pe cari i vorŭ numi căpitanii Horia și Cloșca ¹⁾.

Așa dar încă a opta și după începerea revoluțiunii, se ivescŭ aspirațiunile lui Horia și Cloșca la o domniă, domniă politică asupra românilorŭ.

Lucru e curiosŭ, dar ni se presintă astŭ-felŭ.

Nobilulŭ Alexandru Chendi din Cămpeni, care pe la începutulŭ lunei lui Decembre 1784, petrecu 8 zile la Horia în Albacă, și-i făcu serviciŭ de secretariŭ, se exprimă astŭ-

scirea, că Horia a esplicatŭ astŭ-felŭ țeranilorŭ numele Daciei, a raportatŭ guvernului comisariulŭ Michaiŭ Brukenthal.

¹⁾ Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possessione Mogos praesentiaque totius Plebis... dictum est nobis, interfectis omnibus Hungaris totus hic Principatus ab officialibus duntaxat Valachicae Nationis per Ducees Hora et Kloska denominandis administraretur. Interrogatoriulŭ preotului Gavrilă Sularŭ și alŭ lui Ionŭ Sularŭ din Mogoșŭ. A-brudŭ 26 Decembre.

felu, în declarațiunea ce o dede înscrisu vice-colonelului Kray: „Singurul scopu principalu, ce l'aŭ avutu (căpitanii), a fostu, să scotă pe unguri din Transilvania și să domnescă ei“¹⁾.

Țăranulu Iosifū Nistorū Soca în interogatoriulu său ne spune, că Horia ar fi declaratū, că dēnsulū nu se va linisei, până nu va alunga pe unguri din țără, chiar dacă lupta acēsta va ține 7 ani, și apoi atunci va fi dēnsulū mai marele și regele românilorū²⁾.

Maiorulū Stoianich, pe la finele lunei lui Novembre, mergēndū cu trupa sa dela Bradū către Baia-de-Crișū, întâlnește pe drumū o trupă de țărani comandați de unū căpitanū și întrebāndu-i cine sunt și ce vreaū, dēnsii răspundū: „Ce a poruncitū împēratulū nostru aceea facemū.“ Și întrebāndu-i de noū: cine e împēratulū vostru. Țăranii răspunseră: Horia“³⁾.

În 29 Novembre Schultz are o luptă cu țărani în munții de la Remeți, și în lupta acēsta țărani înjură astū-felū pe grānicerii secui: „F. î. s. cu împēratulū vostru împreună, avem ū noi Impēratū, nici nu sunteți voi cātane, ci sunteți unguri și nemeși numai vē ați îmbrăcatū în haine cātănesci“⁴⁾.

Br. Simeonū Kemeny, comitele Albei, scrie în 12 Ianuarie

¹⁾ unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transylvaniae eliminarent, et ipsi dominarentur. Declarațiunea lui Ales. Chendi, scrisă cu mâna sa propriă și dată vice-colonelului Kray. Abrudū, 5 Ianuarie 1785.

²⁾ und nachdem wird er ihr vorgesetzter und König seyn. Archivă c. Iankovits.

³⁾ Raportulū comisariulu Michaiū Brukenthal din 3 Decembre cu scrisoarea br. Bornemisza în care se face amintire de întēmplarea acēsta. Cuvintele sunt astū-felū comunicate de br. Bornemisza: az mit Imperatoru nostru parancsolt azt fogjuk cselekedni, ismét kérdezte ki a ti Imperatorotok, felelt Hore.

⁴⁾ Deposițiunea soldatulu Laszlo Iosi din regimentulū Gyulai din 8 Ianuarie 1785. Cuvintele sunt scrise în limba romānă.

contelui Iankovits: „Este adevărat că, țeranii pe ici și colea numesc pe Horia Domnă în gradul supremă“ ¹⁾.

Cu ocasiunea revoluțiunii întâmplată în orașele Vulperu și Vintul-de-jos, căpitaniii țeranilor strigau în public pe stradă: că împăratul a înșelat și pe români, fiindcă le a promis arme și nu le a dat, și dacă vor fi înșelați și în intențiunea lor de acum, ca să nu pôtă extermina din țără ginta ungrurecă, atunci și vor a afla ei altă împărată sau și vor alege altul ²⁾.

În 31 Decembre Horia și Cloșca sunt aduși la Abrud. Cu această ocașiune, Ionă Popa Crișanuț esclamă înaintea poporului: „Iată acum lă au în mânilor pe bietul Horia, acum potă să-lă mânânce viu“. La cuvintele aceste ungrureca Rebeka Szappanosi raspunde: „Mai bine mâncați-lă voi pe Horia, că voi l'ați numită Rege și voi i-ați ăisă așa“ ³⁾.

În luna lui Ianuarie Popa din Țermure se întorce dela Alba Iulia acasă și comuncă sătenilor, că dănsul a vorbită cu Horia, și Horia i a ăisă: Nu vă temeți nimic,

¹⁾ clarum est nefandissimum . . . Ducem Horiā quoque Dominum per eminentiam passim nominari. Comitatulă Albei către contele Iankovits 12 Ianuarie 1785. In manuscriptulă Analecta ad Hist. seditionis încă aflăm următorulă estrasă dintr'ună raportă ală Oficiului de mine din Slatna: Salathnaer Oberbergamt. Zalathna 16 November. Der alte Hora halte sich in der oberen Salathnaer Herschaft zu Albak auf, setzte andere Richter und Geschwornen ein, und sagte: „Er sey nun da Grundherr.“

²⁾ inveniunt illi alium regem vel eligent illi sibimet ipsis alium. Investigațiunea din Vințul-de-jos 30 Novembre 1784. Totă în aceea ăi br. Kemeny înaintă împăratulă investigațiunea această și în raportulă său adause: quod iidem non tantum in Patriam, sed sacram quoque Majestatis Vestrae personam rebelles . . . dum Majestatem Vestram Sacratissimam calumniose proscindentes, de transferendo etiam imperio, etsi non capaces, malitiose tamen palam clamitare non reformidarunt (Szilágyi, 248).

³⁾ imo vos devoratis, et comedatis ipsum Hora, vester enim est nominatus Rex, vos ipsum ita nominastis. Sentența de mörte în contra lui Ionă Popa Hagi Crișanuț. Alba Iulia, 19 Februarie 1785.

Regele vostru încă trăește și Horia a intrat în jocându în fortăreța Albei ¹⁾.

După esecutarea lui Horia și Cloșca guvernul transilvan traduce în limba latină sentența pronunțată în contra lor, și o trimite comitatelor. În acest act oficial guvernul traduce un pasagiū din sentența astū-felū: „Anume dēnsulū (Horia) a făcutū pe mai mulți ómenī să-ī depună jurământulū de credință omagială, și astū-felū luându-și demnitate de Principe, a cutezatū să amăgēscă poporulū cu aceea declarațiune temerară, că dēnsulū are acte în scrisū din partea prea înaltulū tronū, ea să esecute planulū sēū“ ²⁾.

Traducerea latină, ce e dreptū, nu e conformă cu originalulū germanū, dar faptulū singurū, că guvernulū transilvanū, înalta autoritate a țerei a tradus-o așa, și a reslățit-o astū-felū în țeră, ne probēză, că pentru dēnsulū cestiunea acēsta nu era de locū o surprindere.

În fine vomū aminti aici unū faptū, pe care din punctulū de vedere istoricū alū acesteī epoce, nu-lū putemū ineunjura.

Unū șirū de poesii saū cāntece populare din epoca a-

¹⁾ În privința acēsta subprefectulū George Antos din Mihaltū are dōne rapōrte. Într'unū raportū din 9 Ianuarie 1785 dēnsulū comunică, că Popa Nicolae și Popa din Țermure întorcēndu-se de la Alba Iulia aū adusū și aū lățitū scirea, că Horia ar fi dīsū: nu vē temeți copii mei, eū amū să fiū încă domnulū vostru, etc. Iar în altū raportū din 15 Ianuarie, George Antos face cunoscutū, că a cercetatū în privința acesteī faime, și preoții din Mihaltū i-aū declaratū; că Popa din Țermure le a comunicatū, că Horia ar fi dīsū: nu vē temeți nimicū, „Regele vostru încă trăește,“ etc.

²⁾ siquidem ille sibi Homagium fidelitatis a multis hominibus deponi, taliterque Principalem celsitudinem sibi vindicare, procaci declaratione populum abducere et dementare praesumsit. assecurando: se ab Altissimo Throno ad exequendum suum propositum litterariis documentis provisum. — În textulū originalū germanū cuvintele acesteia sunt astū-felū: Alsdann mit zunachetretung der Landes Fürstlichen Hocheit (adecă: cu ofensarea Maiestății princiare a țerii), das Volk auch mit den freventlichsten Angabe zu behören sich unterstanden hat, etc.

césta numescă pe Horia în confinu Craiă și împărată și vorbeseă de împăărățirea saă de domnia lui¹⁾.

Nu sufere așa dar îndoiélă, poporulă țerană dela 1784, în diferite locuri și la diferite ocasiună numia pe Horia Domnă, Craiă și Împărată. De altă parte nici Horia,

¹⁾ Din poesiele aceste vomă cita aici următorele fragmente. Așa de esemplu :

Pân'a fostă Horia împărată
Domniă nu s'aă descultă,
Nici în pată nu s'aă culcată
Prândă la masă n'aă mâncată...

Craiu finu Niculescu.
Pe car' Horea lă numescă...

(Audițe în Cârpenișă dela bătrânii George Gligoră și Ursă Coroiă la anulă 1879).

Până Horia a împărată
Domniă n'aă mâncată din blidă.

(Comunicată de preotulă Petru Nicola din Albaclă).

De asemenea estragemă următorele din „Carmina valachica Horae et Kloskae“, manuscriptă în biblioteca universității din Clujă, ce a fostă comunicată Academiei în copiă, de d-lă N. Ionescu

Că acum dintre tôte
Sunt cu voi până la mórte,
Să stricămă tótă Domniă,
Că i a noastră împărăția

Și la prunciă voști în lume
Să rămăe a Horiă nume.

Că voiă pune tistură mari
Căpitană și cu căprari.

Că și spană și odoi birăă
Să facă ce poruncescă eă.

Stați acum toți dinpreună
Să căpătămă și cunună,
Așa cum n'aă mai fostă nime
Să mă încoronați pe mine

după cum se constată din depozițiunile marturilor, nu era liberă de această slăbiciune, orî virtute omenescă. Avea și dînsul nise aspirațiuni personale „mai înalte“.

Trebuie însă să observăm aici, în ce privește cuvîntul „Craiu“, că în limba populară română unî cuvîntu ecuivalentu pentru demnitatea feudatară de Principe nu există.

Românii de peste Carpați numiau pe Principii Transilvaniei în secolul al XVII-lea „Craii“, și acesta din cauză, că nu aveau altu sinonim pentru demnitatea princiară ¹⁾.

De aici se esplică și împrejurarea, că țeraniî din Transilvania la 1784 în locu de principe, care era demnitatea istorică a țerei, numiau pe Horia Craiî.

Cu corónă împărătescă
 În veci să se pomenescă
 C'am fost Craiî iar nu căplarî
 Și aî fostu Cloșca generarî.
 . . . . .
 Poți Cloșca să te fălescî
 Precum vrei și cum gîndescî
 C'ai fostu domnî și stăpânî
 Și generarî de românî.

Poesia acésta ironică, ce e populară, dar este din timpul de atunci. — Mitropolitul Șulufu încă serie următoarele: „Trupul lui (Horia) și a Cloșcii, după barbarul obicei de atunci, să taie în patru părți și se trimise în patru părți a țerei, purtându-le în corfe pe cai din sat în sat și espunîndu-le spre vedere întru înfricoșarea și batjocura românilor, căroră când le arăta dicea: *i é t â î m p e r a t u l ū v o s t r u !*“

¹⁾ Așa de exemplu pe titlul Psaltirei, tipărită la Alba Iulia în anul 1658 citim: Isvodită cu mare socotință den izvod zidovescă, pre limba românescă, cu ajutorul lui Dumneđeș și cu îndemnarea și porunca, denpreună cu totă chelueła a mării sale Georgie Racoți craiulă Ardealului. — Totu asemenea e numit craiî și Apafi II în dedicațiunea cărții intitulată „Cărare pre senrt“ și tipărită la Alba Iulia în 1685: „Prodoslovie către Măriea sa Craiulă (iară din Craiî) a țerii Ardealului, Domn. Domn. Apafi Michai tînerului din mila lui Dumneđeș Craiî alesu a țerii Ardealului, Domnului părților țerii unguresci și Șpanului Secuilor (Ciparin, Crestomatia, 100. 128).

Cum se esplică însă această tendință surprindătoare a țeranilor de a atribui lui Horia titlul de crai și împărat?

Am vădit din cele expuse până aici, că în cursul acestei memorabile revoluțiuni, întâmpinăm mai la tot pasul ideile istorice.

Încă în luna lui Septembrie 1784 țeranii din Transilvania declară în general: „Că țera asta, e țera românilor, că dacă voru căpeta arme în mână voru alunga de pe pământurile lor pe unguri și pe domni feudali“¹⁾.

Iar țeranul Florea Cosma din Gârbău se exprimă astfel către nobilul Szent-Pali: „Țera asta e a noastră, a voastră e țera ungurească, și în scurtă vreme ve și scotem noi de aici“²⁾.

În fine totă tendința revoluțiunii dela 1784, și anume, espulsunea elementului unguresc din Transilvania și împărțirea moșilor nobilitare se reduc în mod evident la cesțiunea istorică, că Transilvania e țera poporului român.

Și nu e nimic de mirat.

Ideile daco-romane, sau ideile dreptului istoric, se propagase în Transilvania încă pe timpul episcopului Inocente Clain, când românii cerură să fiă recunoscuți, ca națiune politică în Transilvania, și acesta pe baza vechimii.

Deosebirea între acești doi bărbați naționali ai secolului al XVIII-lea, între Clain și Horia, era numai, că cel de întâiu voia să revindece drepturile naționale ale poporului român pe cale politică legală cu petițiuni, rescripte și articuli de legi, Horia însă pe calea dreptului natural.

Să ne întorcem însă acum la cesțiunea dela 1784.

Așa dar țeranii doriau să aibă pe Horia Crai.

¹⁾ Quod publico e rumore audiverimus eo ex Principio et motivo Valachos Albam Carolinam ivisse, et arma violenter petiisse, quod Regnum non Hungarorum sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e propriis suis Possessionibus, etc. Certificatulă assessoriloră I. Veress, St. Bessenyei și Lad. Isak. 13 Septembrie 1784.

²⁾ Archiva contelui Iankovits No. 337.

Cum rămâne însă cu domnia casei Habsburgo-lotharinge, după ideile țăranilor?

În această privință merită să amintim aici explicațiile, ce ni le dase la anul 1879 cei mai bătrâni țăranii din comuna Cârpenișu:

„P o p o r u l ă , ȕiceau ȕeșșii, a p u s ă p e H o r i a C r a i ă , și după cum e vorba din bătrâni, a d u n a r e a l ' a p u s ă C r a i ă , și închipuirea a fostă aceea, că Horia să fiă craiă peste toți românii din Ardeală, românii să fiă domni în Ardeală și în Banată, Horia să numescă tisturi (funcționari), și elă să fiă supusă împăratului din Viena“.

Așa dar totul se reducea la o schimbare de egemoniă națională în Transilvania, și o reîntorcere la epoca voievoȕiloră și a principiloră transilvani, vasali acum la regiă Ungariei, acum la Pórta otomană¹⁾.

În legătură cu titlulă de regé și de împăratulă ală lui Horia, ni se presintă aici e noua cestiune, așa numitele monete sau medalie ale lui Horia.

Încă în cele de ântăiă ȕile ale anulăi 1785 (în 5 și 6 Ianuarie), până Horia se află încă viéta, se ivescă în Transilvania nisce medalie cu numele lui Horia și lângă nume titlulă de Rege ală Daciei (Rex Daciae²⁾).

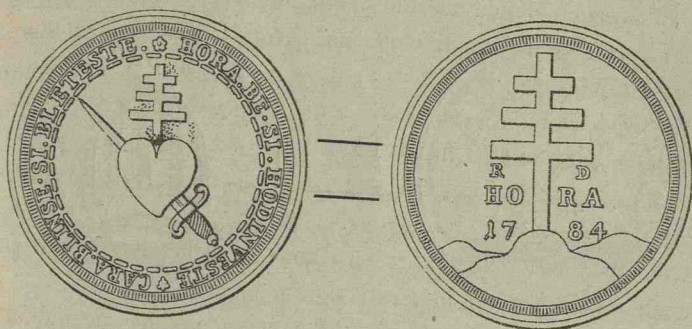
În corespondența oficială și privată din timpulă acesta se face amintire numai de două feliiuri de medalie. Astăȕi ne sunt amândouă cunoscute.

1) Împăratulă Iosifă la anulă 1789 încă avea idea să restabilescă vechia demnitate a voievoȕiloră transilvani. Decisiunea e următoreă: Dagegen will ich die Würde eines siebenbürgischen Vojevoden, so wie sie vor der ersten Trennung Siebenbürgens vom Königreich Ungarn daselbst bestanden ist, wieder einführen und mit dem Amte des Gouverneurs verbinden, welcher nach Weisung des Decreti P. I. tit. 94 unter den hungarischen Baronibus Regni den vierten Platz einzunehmen hat. Transilvania, 1869 p. 283.

2) Anume se face amintire despre medaliele lui Horia în următorele scrisori: Scrisórea lui Gregoriu Daniel din Elisabetapole, cu data 5 Ianuarie 1785, către ună preotă catolică în Roma, în care i face cunoscută, că Horia a bătută bană (pecuniam curavit cudı) și vorbesce despre medalia

O medaliă din aceste, autentică, compozițiune din plumb și zinc, se află astăzi în posesiunea domnului Ignatiu Dobtzki din Pesta și ne prezintă următoarea efigia:

Legenda :

În avers: *HORA. BE. SI. HODINVEST* CARA. BLINSE. SI. BLETESTE. Sau în transcriptiune mai exactă: Horia bea și hodinesce, țera plânge și plătesce.

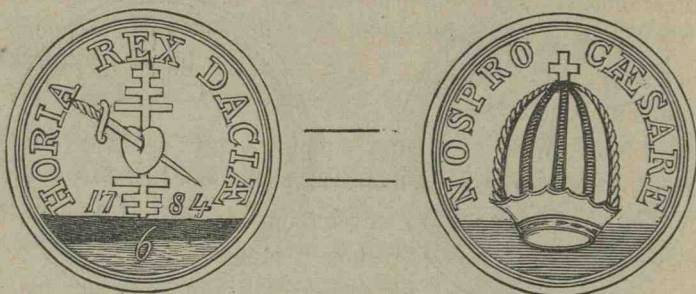
În revers: R. D. (Rex Daciae) HORA. 1784¹⁾.

cu inscripțiunea „Horia bea și hodinesce“. Scrisoarea unui Iosif Mikklosvári, cu data Cluj 6 Ianuarie, către un „Clarissimus Dominus“ în care, între alte i comunică, că Horia a bătut bani, și vorbește despre aceeași medaliă. Scrisoarea lui Sigismund Kovács avocat al comitatului Alba, cu data Aiud 6 Ianuarie, către o persoană necunoscută, în care i comunică următoarele: „Acest Horia s'a numit Rege al Daciei, și ce fel de bani a bătut, taleri, bucăți de 20 cr. și galbeni, și trinită aici efigia lor... forma banilor am desemnat'o frumos de pe un galbin, și ast-fel de bani se află aici destul la soldați“. Desemnul anexat se raportă la medalia „Horia bea și hodinesce“. Scrisoarea unui Adam Böloni cu data Zălau 15 Ianuarie, către un cumnat al său, că Horia a bătut și alți bani și vorbește despre medalia a doua, cu inscripțiunea: Nos pro Caesare. Scrisoarea vice-comitelui din Satmar Ladisla Szuhányi, către vice-comitele din Beregu, cu data Caroinl-mare 16 Ianuarie, în care i face cunoscut, că Horia a bătut bani, și vorbește despre medalia „Horia bea, etc“.

¹⁾ Totu ast-fel se află desemnată medalia acesta în catalogul colecțiunii numismatice al contelui Leopold Andrásy din 1820 (Delineatio rariorum numorum hungaricorum). Manuscript în cabinetul de anticități al muzeului din Pesta.

De pe cea alaltă medaliă se află numai o copią de metalů în colecȚiunea numismatică a museului transilvanů din Clujů.

Efigia e următórea :

Legenda :

În aversů : HORIA REX DACIAE (Horia regele Daciei).

În reversů : NOS PRO CAESARE (Noi pentru împăratulů).

În câtů privesce medalia de ântâiů, inscripȚiunea singură : „Horia bea și hodinesce, țera plânce și plătesce“ ne arėtă, că acėstă imagine falsă a revoluȚiunii este opera nobilimii.

„Țera plânce“. Dar faptulů e, că adevărata țeră, majoritatea enormă a populaȚiunii nu plâncea. Lamenta ce e dreptů nobilimea, și nobilimea avea datina, să se identifice totů-de-una cu țera, după principiile eronate ale feudalitătii.

„Țera plânce și plătesce“. În comitate, pe teritoriulů nobilimii orĩ alů naȚiunii ungurescĩ, cum se numia dēnsa, plătiaů esklusivů iobagii (misera plebs contribuens): Însă de altă parte iarășĩ faptulů este, că nobilimea pretindea și susȚinea în tóte actele sale, că totů ce plătesce iobagiulů, plătesce din averea domnului sėů.

Așa dar „Țera plânce și plătesce“ ne represintă ideile, cântarea lugubră a nobilimii.

Dar ce represintă emblemele acestorů dóně medalie ?

Crucea triplicată și inscripȚiunea „Horia Regele Daciei“ de asupra unorů munȚi, ne înfătășeză în modů evidentů, religiunea română, regatulů daciců peste Transilvania.

O inimă înflăcărată străpunsă cu sabia și de asupra ei crucea românească, ne represintă victimele revoluțiunii, nobilimea devotată monarhului, cum susținea dânsa, nobilimea sângerândă și forțată să primescă religionea română.

Cu unŭ cuvântŭ inscripțiunile și emblemele de pe amândouă medaliele ne esprimă una și aceeași idee: suferințele nobilimii de la 1784.

Și lucru curios. Tocma în timpulŭ acesta magnații din Transilvania înaintară contelui Iankovits unŭ memoriu politicŭ în privința causerŭ revoluțiunii, în care aflămŭ întreaga explicațiunea acestorŭ două medalie.

„Ori-ce are țeranulŭ, ȳiceaŭ magnații, totŭ este din pământulŭ domnului sĕu, și contribuțiunea încă totŭ de acolo o plătesce, după cum ȳice legea, că țeranulŭ afară de plata muncii sale nu are nimica (*Rusticus nihil habet praeter mercedem laboris*)“.

Așa dar „țera plânge, țera plătesce“, era incontestabilŭ nobilimea.

Magnații continuă:

Întru adevĕrŭ, prin nobilime, prin funcționari și prin domni pământesci se susține legătura dintre rege și poporŭ, și dacă veriga acĕsta se rumpe, atunci se ivescŭ lucruri cum este revoluțiunea de acum, și din acĕstă cauză a scrisŭ Pettzhofer ministrulŭ împĕratului Leopoldŭ, că nobilimea este inima regilorŭ (*Nobilitas est cor Regum*¹⁾“.

Iată dar întregă explicațiunea acestorŭ două medalie. Și de sigurŭ nime nu pōte ȳice, că Horia ar fi sciutŭ, ce a scrisŭ ministrulŭ împĕratului Leopoldŭ.

Amĕndouă medaliele sunt așa dar operele nobilimii, ca să înfățișeze înaintea monarhului și înaintea țerei, într'o formă mai palpabilă, aspirațiunile românilorŭ la o domniă națională.

¹⁾ Memoriulŭ acesta s'a publicatŭ în estrasŭ la Teleki p. 75—82, la Szilágyi p. 253—261. La noi p. 356—364.

Natura acestor medalie se vede, că a cunoscut'o forțe bine și contele Iankovits, de oră-ce în interogatoriul lui Horia nu se face nici o amintire despre ele.

Prin faptul însă, că medaliele aceste au fost scose la lumină și divulgate în Transilvania și Ungaria din partea nobilimii, ca armă în contra revoluțiunii române, elă face parte din istoria acestei epoci.

XXXVI. FESTIVITATEA DIN SLATNA.

Împăratul Iosifă decretase ună premiū de 300 galbină pentru prinderea fiă-cărui căpitanū, și țeranii, cari i prinsese, trebuiaū remunerați.

În acéastă privință împăratulă adresă în 14 Ianuarie conțelulă Palffy următorulă biletū :

„Iubite conte Palffy! Din rapórtele comune sosite din Transilvania, și cari mi se au înaintatū prin consiliulă de resbelū resultă, că prinderea lui Horia și Cloșca s'a efectuatū în realitate de către 7 țeranii. Pe lângă suma de 600 galbenii, pe care o va asigna cancelaria din cassa fiscului, eū voescū să mai acordū acestorū țeranii încă o deosebită bine-facere, care să se estindă și asupra urmașilororū lorū, anume, acești 7 țeranii să fiă declarați de țeranii liberi. Spre scopulă acesta, ei au să fiă liberați de tóte oblegamintele iobăgesei, și voința mea este, că oblegamintele aceste ale lorū să fiă rescumpărate din partea eraiului. În privința acésta cancelaria va face dispozițiunile necesare și despre resultatū mi va raporta la timpulă sēu.

„Totū asemenea am decisū să acordū și pădurariului Melzer, amintitū în raportulă vice-colonelului Kray, o recom-

pensă de 100 de galbeni, pe care cancelaria va avea de asemenea s'o asigneze.

„Iosifū“.

Totū în luna lui Ianuarie, împăratul Iosifū decise, să se premieze și persoanele, cari au prinsū pe căprariul Ursū Uibarū esecutatū la Alba Iulia în 25 Novembre.

În această privință cancelaria fu de părere, că de ore-ce Uibarū n'a fostū căpitanū principalū, astū-felū să se dee personelorū, cari l'au prinsū, o recompensă celū multū de 100 galbinī, anume 30 galbinī și o medaliă de grațiă protopopulū Iosifū Adamovicī, care îndemnase pe țeranī, să-lū prindă, iar restulū de 70 galbinī țeranilorū, cari l'au prinsū.

Pe raportulū cancelariei împăratul puse rezoluțiunea : „Placet și anexezū aici medalia“.

Ordinele împăratulū sosiră în Transilvania și guvernulū din Sibiū decise, că distribuirea acestorū premie să se facă cu unū felū de solenitate, așa ca să convingă într'unū modū visibilū pe țeranī despre falsele speranțe, ce le făcuse Horia, și despre rătăcirile, în cari căduse dênșii. Solenitatea să se țină la Abrudū sau la Slatna, anume într'o ȃi, și când si așa se aduna acolo o mulțime mare de poporū, iar cu distribuirea fu însărcinatū comisariulū Michaiū Brukenthal.

Pentru ținerea acestei solenități comisariulū Brukenthal alege orasulū Slatna, și acesta din cauză, după cum ne spune dênșulū, ca scirea despre distribuirea acestorū premie să se respândescă și în ținutulū Slatnei.

Cum s'a întemplatū solenitatea acesta, o raporteză comisariulū Brukenthal în modulū următorilū :

„Pe ȃiua destinată pentru distribuirea premiilor am chematū mai ântâilū pe indiviȃii, ce aveau să fiă premiați, și a-fără de aceea am făcutū cunoscută solenitatea acesta, în totū ținutulū, și la acesta am invitatū mai cu sémă pe protopopi, pe preoȃi și pe locuitorii din comunele, cari participase la

revoluțiune și fusese implicată în ea. În urma acestei publicări se au și înfățișat o mulțime mare de locuitori din cele trei domenii ale Slatnei, cum și din cele-alalte părți ale comitatului Albei, de asemenea din comitatul Hinedórei și al Zarándului și chiar din comitatul Cetății-de-baltă. În piața Slatnei se afla chiar în timpul acesta un pavilion pentru artilerie, deschis de toate părțile, și în ziua de 5 Februarie, și, în care se făcea târg de săptămână în orașul Slatna, am închis pavilionul acesta pe de o parte cu crengi de brad și peste ele am întins un tapet, iar pe tapet am pus portretul Maiestății Sale imperiale și regale, am așezat în pavilion o masă, acoperită cu un covor prețios, am pus pe masă trei fârfurii de argint, în care am așezat galbini, ce erau destinați a se împărți, cum și medalia de grație conferită protopopului Iosif Adamovici și diplomele de manumisiune lucrate cu decorațiuni pentru cei 7 locuitori ¹⁾. Lucrurile aceste se întem-

¹⁾ Diplomele aceste sunt în limba latină. Aici reproducem în traducțiune textul din diploma dată lui Nuțu Mătieșu și care e următorul: „Prin acesta facem cunoscut tuturor și fiă-cărui, cărora se cuvine, că Maiestatea Sa prea sfânta cesaro-regală și apostolică în puterea rescriptului înaltei cancelării ungaro-transilvane din 17 Ianuarie a. c. a decisă prea grațios și respectiv a ordonat, că supusul fiscal prudent (numire feudală dată iobagilor) Nuțu Mătieșu din satul Albac, comuna Riul-Mare din domeniul de sus al fiscoi, pentru abilitatea și particulara fidelitate, ce a arătat-o dânsul cu prinderea lui Ursu Nicula numit și Horia și a lui Ion Cloșca, căpitanii revoluțiunii întemplate în anul de curându expirat 1784 în acest mare principat al Transilvaniei, dânsul cât și următorii săi să fiă pentru totu-d'una liberi de condițiunea de iobagi și transpuși în starea de libertini, ne-supuși nici unei jurisdicțiuni dominale, la care sunt obligați după lege persoanele iobagilor vecinici. Astu-fel în conformitate cu această prea înaltă și prea grațiosă ordinațiune, prudentul Nuțu Mătieșu, amintit mai sus, dânsul și următorii săi se declară de ómeni liberi scutiți în perpetu de toate sarcinile iobăgesci de orice natură, sarcini, ce sunt inerente iobăgiei personale, nereservându-și fiscoi regesc nici un drept asupra persoanei lui și ale urmașilor săi de ambele sexe. Despre acesta,

plară diminéța pe la 9 ore. În pavilonu masa fu ocupată de amêndoue părțile de unû numărû suficientû de soldați sub comanda căpitanului Richard. Afară de aceea am mai trimisû lângă masă doi funcționari, unul de alû fiscului și altul de alû comitatului, ca să aibă grijă necesară și totû-o-dată să deef informațiunii poporului despre acéstă grațiă prea înaltă și despre motivele, pentru cari se întâmplă. Pe de o parte poporul, fu lăsatû să intre în pavilonû și pe cea-alaltă să iesă afară, așa că partea cea mai mare a plebei adunate aci a vêdutu tôte de ajunsû și a pututu să-și câștîge informațiunile de cari avea trebuință. Acéstă a ținutu până pe la 12 ore înainte de amêdi. Întru aceea veni acolo și armata ca să asiste la solenitate, afară de aceea se mai procură și unû corû de musicanți cu țimbale și cu trâmbețe. Pe la orele 11^{1/2} se înfățișară acolo amêndoi comisarii, Michaiû Bruken-thalû consiliariulû guvernului și comisariû regesei și br. Gerliczy magistru supremû alû munților. Înaintea dênșilorû mergeau preoții, cari se adunase în numărû însemnatû, iar în

în conformitate cu ordinulû Tesaurariatului din 29 Ianuarie, i-se dă lui Nuțû Mătieșû, din partea oficiului supremû de mine, acéstă diplomă de manumisiune, atâtu pentru siguranța lui câtû și a următorilorû săi. Slatna în 5 Februarie, anulû 1785. Dată din partea oficiului supremû de mine cesaro-regescû (Urměză sub-semnăturile). Același conținutû lû au și diplomele date celorû-l'alți țeranî. — Mitropolitulû Șuluțû, în manuscriptulû său asupra acestei revoluțiuni, ne spune, că pe la 1816-19, Forulû producționalû din Clujû (tribunalû excepționalû pentru recăștigarea domeniilorû coronei înstrăinate ilegalû din partea principelui) a chiămatû în judecată pe țeranii din Albacû, cari prinsese pe Horia și Cloșca și a decisû, că dênșii pentru moșiile, ce le au în posesiune, sunt datorî să facă fiscului tôte serviciile iobăgesci și să plăscă taxele, din cauză, că domeniile fiscale după lege neputêndu-se înstrăina, împêratulû Iosifû n'a pututu să le dăruiescă și moșiile. Aceste, adauge mitropolitulû, le-a auđitû de la patru ômenî din familiile aceste, între cari se află unul în etate de vre o 70 de ani, care luase parte în personă la prinderea lui Horia, și acesta în durerea sa dîse către fostulû mitropolitû: „Așa ne trebuie, între smeii în ei de domni, dacă ne vëndurămû sângele, și nu-i lăsarămû să-i facă Horia totû macû.“

urma comisariloră veniaă câți-va soldați și funcționari de ai fiscului. Comisarii ocupară locă în pavilonă și mai ântâiă fură cetite înaintea poporului prea înaltele rescripte, traduse în limba românească. Apoi comisariulă Michaiă Brukenthal aduse la cunoscința poporului numele tuturoră indivișiloră, cariă aă să fiă premiați, și după acésta rosti către româniă adunați următorulă discursă în limba română :

„Aici puteți vedé ună esemplu convingetoriă, cu câtă abundanță și în ce modă regescă se remuneră credința către capulă țerei, ascultarea față cu superiorii și purtarea liniscită. Din remunerările acéste, cari se distribue aici în publică în sume așa mari și cu liberarea de iobăgiă, pentru prindearea aceloră scelerați malișioși, pe cari toți i cunosecți, voi puteți să vedeți limpede și lămurită, că Maiestatea Sa împăratulă uresce păcatulă și crima, și nu lasă nepedepsiți pe ômenii scelerați și pe făcătorii de rele, pe amăgitorii și pe înșelătorii poporului, din contra, întocma ca pe o cangrenă, care cuprinde ună singură membru ală corpului și se estinde ca să nimicéscă întregă corpulă; așa și pe aceștia, ca pe nisce membre periculose din corpulă poporului, i separă cu o singură tăiatură de corpulă celă sănătosă, și astă-felă din iubire părintească previne ruina și perirea întreguluiă corpă. Totă-o-dată din acéste și din cele întemplate în șilele trecute în șinuturile acéste, puteți să vă convingeți, că Maiestatea Sa dispune de o putere și de o forță multă mai mare, de câtă e de lipsă, ca să pedepséscă pe nisce agitatoriă așa de obrasnici, și să înfrêneze pe nisce glôte înfuriate și nebune. Imprimați-vă adâncă în inimile vóstre, iubițiă mei, șia acésta și grația, care se distribue aici din ordinulă Maiestății Sale ômeniloră acelora, cari după cum e datorința ună supusă credinciosă, aă dată mână de ajutoriă pentru restabilirea liniscii publice și pentru depărtarea răului, care plutia peste capetele vóstre, nu vă uitați de acésta nici o dată și faceți, ca să vă fiă ună îndemnă constantă pentru fapte bune, comunicați lucrurile acéste veciniloră, femeiloră, copiiloră și nepo-

țiloră voștrii și spuneți orî și cui, ce felă de binefaceri câștigă omulă prin purtarea liniscită și supusă, că prin fapte rele orî-cine se face neplăcută lui Dumneșeu și ômeniloră, iar prin fapte bune pôte să câștige grația lui Dumneșeu, bună-tatea principelui și o consciință liniscită.

„După cuvântarea acésta fu chiămată protopopolă din A-brudă, și acestuia i se adresară următorele cuvinte :

„Tu Iosifă Adamovică, tu ți-ai îndeplinită datoria în revoluțiunea aceea nefericită, care a petată cu sânge omenescuș ținuturile aceste în ultimele șile ale anului 1784, când furia atătă de culpabilă a mai multoră ômeni a turburată liniscea publică cu răpiri și prădări, și a adusă poporulă română aprôpe de marginea peririi sale totale. Tu în momentele acele, șică, ai ascultată de ordinele și instrucțiunile, ce le ai primită dela superiorii tei, ai luminată poporulă înșelată și amăgită, l-ai dojenită să se întoră iarăși la linisce și ordine, și prin acésta ai scăpată pe mulți de perire, serviciile tale aș ajunsă până la cunoșcința marelui nostru monarchă, și același prea înaltă monarchă, care nu lasă nici o faptă bună neresplătită și confere șie acéșta medaliă de mare preță, fiindă-că e grea de aură, dar valôrea ei este neprețuită, fiindă-că o capeți, ca semnă ală grației împêrătesci, primesci-o și păstréz-o ca celă mai prețiosă lucru, ce ai putută să dorești vre o dată, și aduți totă-de-una aminte, că numai credința către monarchă, credința către patriă, numai purtarea ta bună și stăruința ta activă pentru liniscea publică te aș putută face demnă de ea.

„În timpulă acesta cancelistulă guvernului Devai, i acată medalia pe peptă, și cu acéșta ocașione se dederă salve și se dispuse totă-o-dată să sune șimbalele și trîmbișele. În urma acésta protopopolă ținu și dênșulă ună mică discursă de mulțămire, promise și mai departe credință Maiestății Sale, și supunere față cu funcționarii împêratului Apoi fură chiămați pe rëndă toți cei alăți premianți, fiă-care cu nu-

mele seǔ, li se numerară banii din fǎrfurii la vederea publicului, li se dederǎ diplomele de manumisiune, și la înfǎțișarea fiǎ-cǎrui sunǎu țimbalele și trompetele.

„Dupǎ ce în modulǔ acesta se terminǎ distribuirea premiilor, comisariulǔ guvernului adresǎ premianțilorǔ încǎ unǔ micǔ discursǔ alǔ cǎrui finitǔ era, cǎ dênșii acum dimpreunǎ cu celǔ alaltǔ poporǔ sǎ mǎrgǎ la bisericǎ, — unde se făcuse dispozițiunii pentru unǔ serviciǔ divinǔ solemnǔ, — și acolo sǎ mulțumescǎ lui Dumneșeu pentru restabilirea liniscii și sǎ rǔge pe Dumneșeu pentru îndelunga viêtǎ a marelui, bunului și bine-fǎcătorului monarchǔ, apoi sub bubuitulǔ salvelorǔ, sub sunetulǔ țimbalelorǔ și alǔ trompetelorǔ, urmǎ unǔ sgomotosǔ: *Vivat Josephus secundus!* și cu toți rǐmaserǎ mișcați de recunoscințǎ și respectulǔ omagialǔ. Clopotele sunǎu la bisericǎ, iar preoții, și protopopii, doi cǎte doi, se duserǎ la bisericǎ, unde se afla și o trupǎ mai micǎ de husari pentru împedicarea orǐ-cǎrei disordini. Îndatǎ dupǎ aceea urmarǎ acolo și amêdoii comisarii și asistarǎ cǎtǔ-va timpǔ la rugăciunile bisericesci dimpreunǎ cu personalulǔ fiscalǔ și militarǔ. Dupǎ bisericǎ protopopii și preoții se adunarǎ la cuartirulǔ consiliariului și fiindǔ-cǎ erau cu totulǔ vre o sutǎ de persóne și nu aveau cu toții locǔ în camere, făcurǎ un cercǔ în curte și aici consiliarulǔ guvernului le aduse cu deosebire aminte, cǎ dênșii sǎ nu se mǎrginescǎ cu datoriile lorǔ numai la serviciulǔ indatinatǔ de bisericǎ, din contra trebuie sǎ scie, cǎ sunt obligați sǎ mǎrgǎ cu esemplu bunǔ înaintea turmei încredințate pǎstoriei lorǔ, și prin catechisare continuǎ și prin instrucțiuni private sǎ învețe pe ascultătorii și pe fiii bisericei lorǔ, cari sunt datorințele lorǔ cǎtre Dumneșeu, cǎtre autorități, cǎtre domnii lorǔ pǎmêntesci, cǎtre deaprópele lorǔ, și sǎ-i conducǎ dupǎ învêțaturile cele blânde ale religiunii, sǎ dojenescǎ cu blândețe pe cei neascultători și renitenți, și dacǎ le respingǔ învêțatura, saǔ o negligézǎ, orǐ dacǎ comitǔ fapte rele, sǎ le

descopere încă la timp autorității civile, căci numai astă-feliu pot să fiă plăcuți lui Dumneșeu și demni de grația monarhului lor. Iar la casă din contra dênșii vor să avé să ascepte o responsabilitate multă mai mare de câtă comunele, ce sunt încredințate grijei lor sufletesci.

„Preoții și protopopii mulțămira cu semne de adevărată mișcare pentru această aducere aminte, promisera deplină ascultare și credință, și astă-feliu se terminară festivitățile acestei zile, cari vor rămâne neuitate în inimele celor ce au fost prezenți“.

Festivitatea din Slatna ne înfățișeză întră tôte caracterul seculului său.

Nu era lipsă de morală, care făcuse pe nefericiții țărani și pe preoți să se ridice, era lipsa de moderațiune, lipsa principiilor de umanitate în sînul nobilimii și la guvern.

Înaintea lui Dumneșeu și a ómenilor este cu multă mai imorală și neumană de a lánceși în ferele sclaviei și a face din legea moralei legea servituzii.

Dar să ne întórcem la seria remunerărilor.

Cu ocasiunea festivității din Slatna premiul pentru prinderea lui Crișană nu se putu distribui.

Prinderea lui Crișană se întêmplase în ultimele zile ale lui Ianuarie și în timpul acesta raportul încă nu sosise la Viena.

În 7 Februarie însă urmă ordinul împăratului și în privința acésta:

„Lui Popa Moise din Cărpensiș, și împăratul, către br. Brukenthal, și celor alaltă țărani, cari au prinsă pe ală treilea agitator, pe George Crișană, le asignează același premiū de 300 galbină, după cum s'a dat pentru Horia și Cloșca, și Domnia-ta veș dispune, să li se plătescă numai decătă“.

Dar remunerările nu încetară aici.

Vice-colonelul Kray fu înaintat la rangul de colonel

pentru serviciile făcute casei imperiale cu liniscirea revoluțiunii și cu deosebire cu prinderea căpitanilor¹⁾.

Oficerii trupeii cari dase mână de ajutoriū gornicilorū pentru prinderea lui Horia și Cloșca primiră fiă-care câte 50 galbinī. Sub-oficerii câte 3 galbinī și fiă-care soldatū câte 2 galbinī. Locotenentulū Vajda afară de aceea fu făcutū căpitanū.

Mai multū, împăratulū ordonă, că de óră-ce se pôte întempla, că și alții să fi datū mână de ajutoriū la prinderea căpitanilorū, astū-felū comandantulū generalū să se informeze în acéstă privință dela colonelulū Kray, așa ca meritele fiă-cărui să pótă fi recompensate.

Episcopulū Nichitici primī o remunerare de 1,000 fl. pentru cheltueele avute în cursulū revoluțiunii; iar episcopulū Petrovici din Aradū 800 fl.

Comuna Țebea, care singură din totū Zarandulū, nu luase

¹⁾ Paulū de Kray era născutū la anulū 1735 în orașulū Kásmark din comitatulū Zips în Ungaria. În anulū 1783 dēnsulū fu trimisū ca vice-colonelū în regimentulū alū II-lea de secuī din Transilvania. În 29 Iulie 1785 fu numitū comandantū alū regimentulū I românū de graniță cu cuartirulū generalū în Orlatū. După trei ani se începu resbelulū Austriei cu Turcia. Kray primī comanda unei trupe de grāniceri în Țera Hațegului, respinse pe turci dela pasulū Vulcanulū, dela Tērgulū-Jiululū, și la Craiova bātu o trupă de 2000 turci și ocupă orașulū. Pentru bravurile aceste impăratulū i conferi ordinulū împărătesei Marii Theresia. În anulū 1790 dēnsulū înaintă la rangulū de generalū și în același anulū primī și titlulū de baronū cu predicatulū de Craiova. Insemnele sale de baronū represintă amēndoue expedițiunile, în cari s'a distinsū, revoluțiunea transilvană și resbelulū cu Turcii. Din o coronă aședată de asupra scutulū se ridică unū românū transilvanū cu căciulă nēgră pe capū, și cu o lance în mână dreptă, din altă coronă unū tureū cu turbanū verde și cu unū stēgū turcescū în mână. În timpulū dela 1793—1800 generalū Kray luă parte la resbelulū cu Francia, în care avu și comanda peste nū corpū de operațiune. Dēnsulū muri la Pesta în anulū 1804 și fu înmormētatū în biserica catolică din orașū. (Melzer, Biographien berühmter Zipser 192. — Genersich, Biographie de GFZM. Br. Paul v. Kray — Nagy Iván, Magyar orsz. családai, VI. 458).

parte la revoluțiune, și care dincontra dase asilū mai multorū nobilī persecutați, fu liberată de imosite pe timpū de unū anū, iar preotulū de aici Ionū Marișū primi o medaliă de aurū, și unū adausū la salariū de 200 fl. pe anū.

O particulară mulțămire fu adresată și principelui din Țera românească.

Prin o scrisore autografă împăratulū Iosifū mulțumi principelui pentru serviciile de bună vecinătate, fiindū-că n'a permisū să trecă țeranī resculați aici. Scrisorea împăratului fu predată în 10 Martie de agentulū Raicevich, și cu această ocasiune principele Michaiū Suțu primi pe Raicevich cu o deosebită onore, înenjuratū de întrēga sa casă și de 90 de boierī.

XXXVII. ALTE CONDEMNĂRI.

Seria condemnărilorū nu se încheiă cu Horia și Cloșca.

Toți cei alalți prisioneri fură predați comitatelorū să-ī judece dēnsele, dar cu ordinulū ca sentințele înainte de publicare să le supună monarhului.

Comitatulū Albei singurū primi 120 de captivi și din acestia condamnă numai decătū la mōrte pe 36 de inși.

Resumatulū acestorū sentențe era următorilū :

1. Lupu Lucaciū, din comuna Sulighetū, care a participatū la revoluțiunea din comitatulū Hinedōrei, să fiă pedepsitū cu mōrte, capulū să i se pună în țēpă și cadavrulū pe rōtă.

2. Michaiū Lupașū, din comuna Căiănelū, care a participatū și la devastarea castelului baronului Josica din Brănisca, — condamnatū la mōrte și capulū să i-se pună în țēpă.

3. Michaiū Lupașū, din comuna Vaidei, care a luatū

parte la mai multe devastări din comitatul Hinedórei, condamnat la moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

4. Serafim ă Gónță, din Vințul-de-jos, fost ă căpitan ă al ă revoluțiunii din Vinț, din Vulper ă și Inuri, și care în timpul ă acesta purta pe cap ă o casehetă militară și în mână o lance, să fiă frânt ă cu rotă, capul ă în țepă și cadavrul pe rotă.

5. Popa Constantin ă Turciu, din Crișcior ă, care a publicat ă țeranilor ă, că de aci înainte n'ău să mai fiă iobagi, care a cununat ă pe fca unui subprefect ă cu un tiner ă român ă, și a ațîțat ă de no ă poporul ă, după ce-l ă liniseise în căt ă-va oculistul ă Molnar ă, dicend ă, că Molnar ă nu e om ă de bună credință, ci numai spion ă al ă ungarilor ă, se condamnă la moarte, capul ă să i se pună în țepă, spre terorea altora, iar cadavrul ă pe rotă.

6. Ionel ă Săcărean ă, din Vulper ă, care dimpreună cu alți complici ă s ăi a strigat ă în public ă cu ocasiunea revoluțiunii din Vințul de jos : „Audiți ómenilor ă, dați, tăiați, ucideți și stingeți pe unguri până la unul ă, nu v ă fiă frică, fiind ă-că e porunca împăratului, și dacă împăratul ă ne va pedepsi cum-va, atunci fiind ă-că ne a înșelat ă de dóue ori ne vom ă afla no ă alt ă împărat ă“, — să fiă pedepsit ă cu moarte, capul ă să i se pună în țepă, iar cadavrul ă pe rotă.

7. Ion ă Muntean ă, din orașul ă Vulper ă, care dimpreună cu alți soți ă s ăi a strigat ă în public ă cuvintele amintite în sentința lui Ionel ă Săcărean ă, să fiă frânt ă cu rotă, capul ă să i se pună în țepă și cadavrul ă pe rotă.

8. Drăgoi ă Rotea, din comuna Cârna, fost ă căpitan ă al ă locuitorilor ă din comuna Cârna, și care cu ocasiunea devastării întemplate în orașele Vințul-de-jos și Vulper ă a rostit ă în public ă cuvintele menționate în sentințele lui Ionel ă Săcărean ă, să fiă tras ă de viu în țepă.

9. Ili e Dăneț ă, din comuna Oci ă, care în timpul ă revoluțiunii a fost ă căpitan ă încins ă cu sabiă, și care a atacat ă și de-

vastată cu o furiă vehementă curtea domnului său, a vice-comitelui Stefanu Hollaki din Ociu, să fiă pedepsit cu moarte, capul să i se pună în țepă, iar cadavrul pe rotă.

10. Simeon Ferențu din comuna Vale, cel mai răutăcios cu ocaziunea devastărilor întâmplăte în Sân-Georgiul Trăscăului, și care s'a adresat către un martur cu cuvintele: „Acum s'a isprăvit cu toți, domni numai poruncesc“, să fiă pedepsit cu moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

11. Ion Popa Crisănuțu, numit și Hagi, din comuna Bistra, în etate de 56 ani, care a âmblatu pustiul din comună în comună prin diferite ținuturi ale Transilvaniei, care a călătorit prin Moldova și Bucovina, și după cum se spune până la Ierusalim, și care atunci, când armata a adus pe Horia și Cloșca la Abrud, a strigat înaintea poporului: „Iată acum lău au în mânilor pe bietul Horia, acum pot să-l mănânce viu“, și după aceea a amenințat dîcîndu: „Aveți grijă ungurilor, că acuși veți vedé voi, ce aveți să pățiți pentru lucrurile aceste“, și apoi în fine a început să lăcremeze, dînsul ca unu turburătoriu al linisei publice se condamnă la moarte și capul să i se pună în țepă spre terorea altora.

12. Ion Jărai cel tîneru, din Sân-Georgiul Trăscăului, de naționalitate ungară și de religiune reformată, care a căutat să prindă și să ucidă pe preotul reformat, dîcîndu, că s'a legat înaintea românilor, ca să-l deé în mânilor, și care s'a dus cu românii resculați până la mănastirea Franciscanilor, se condamnă la moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

13. David Avram, din comuna Vidra, complice cu aceia, cari au ucis pe (primariul) Vasile Goia din Vidra, se condamnă la moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

14. Vasile Sgârceiu, din comuna Abrudu-sat, care a fost căpitan în revoluțiune pus de George Crișanu, și

care a fost prezent la atacurile din Curechiu, Ribița și Bradu, să i se taie capul cu paloșul, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

15. Iacob Zafu, din comuna Rîul-mare, care a strigat în continuu prin munți și a ațîțat poporul la revoluțiune, se condamnă la moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

16. Ispas Găldău, din comuna Rîul-mare, fost căpitan al căpitanului Horia și care a ațîțat pe oameni la revoluțiune cu porunca împăratului, se condamnă la moarte, capul să i se pună în țepă spre teroarea altora și cadavrul pe rotă.

17. Iacob Todea, din comuna Vidra, fost căpitan mare și renumit al lui Horia, și prezent peste tot locul cu trupa lui Horia, se condamnă la moarte, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

18. Toma Gligor din comuna Vidra care a fost căpitan în timpul turburărilor și a invitat poporul la revoluțiune sub pedepsă de 500 fl. să fiă frânt cu rota, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

19. Vasile Todoru, din orașul Ofenbaiă, fost căpitan pe timpul revoluțiunii, să i se taie capul cu paloșul, capul să i se pună în țepă și cadavrul pe rotă.

20. Petru Goia, din comuna Vidra, care a fost căpitan jurat de Horia, să fiă pedepsit cu moarte, capul în țepă și cadavrul pe rotă.

21. Ionu Ispas, din comuna Lupșa, care dimpreună cu Stefanu Ispas și cu alți complici ai săi, au atacat noaptea în Valea-Vinții pe locotenentul Mesterházy și trupa sa, și au pușcat pe locotenentul Mesterházy, se condamnă să i se taie mai întâi mîna în locul supliciului, apoi capul, care să i se înfigă în țepă și corpul să i se pună pe rotă.

22. Stefanu Ispas, din comuna Lupșa, care dimpreună cu alți complici ai săi, au atacat în Valea-Vinții trupa locotenentului Mesterházy și a pușcat chiar dînsul pe

Mesterházy, se condamnă la mörte, dar mai ântâiü să i se taie mâna dréptă, apoi capulü să i se pună în țépä și cadavrulü pe rötă.

23. Todorü Michailă, din comuna Rînlü-mare, care, din ordinulü căpitanulü Horia, a bucinatü pe drumurî și pe văi, și a convocatü poporulü la revoluțiune, amenințândü cu țépa și cu pedépsă de 500 fl., se condamnă la mörte, capulü să i se pună în țépä și cadavrulü pe rötă.

24. Ilie Nuțü, din comuna Roșia, care, din ordinulü căpitanulü Horia, a convocatü poporulü la Câmpeni, ca să auđă porunca, ce a primit'o Horia de la împératulü, să i se taie capulü cu sabia, capulü să i se pună în țépä și cadavrulü pe rötă.

25. Mateiü Pratea, din comuna Lupșa, care a participatü la ataculü asupra trupeî lui Mesterházy, să i se taie capulü cu paloșulü, capulü să i se pună în țépä și cadavrulü pe rötă.

Afară de acestia, comitatul Albei condamnă la mörte încă următorii:

26. Petru Adamü, din Almașulü-mare, inculpatü că a luatü parte la devastările întemplate în Câmpeni.

27. Todorü Faurü, din Ofenbaiă, fostü căpitanü în timpulü revoluțiunii.

28. Davidü Onu Surdu, din comuna Mușca, fostü căpitanü.

29. Petru Oida Țică, din Bistra, căpitanü.

30. Ursü Șoldeșü, din Câmpeni, fostü căpitanü.

31. Todorü Lazărü Ignățoiü, din Rînlü-mare, fostü căpitanü.

31. Petru Vesa Deheleanü, fostü căprariü.

33. Avramü Vesa Deheleanü, din Câmpeni.

34. Pavelü Bocü, din Vidra, fostü căpitanü, să fiă frântü cu rötă. Acesta însă muri în închisöre.

35. Todorü Berindeiü din Câmpeni fostü căpitanü, să fiă frântü cu rötă.

36. Ionu Țintariu Murariul, din Câmpeni, să i se taie mâna dreaptă și apoi capul.

37. În fine comitatul Albei condamnă și pe tinărul căpitanu Ionu Nicola alu Horiu, dar numai la unu an închisore, și acêsta de siguru în considerarea morții severe, la care a fostu supusă părintele sêu.

Cum s'a urmatu însă cu instrucțiunea acestorū procese, e destulū să amintimū aici unū singurū casu, pe care-lu relatează însuși br. Kémeny.

În 21 Martie 1785 dênsul serie comisariulu Brukenthal: „În ce privesce pe captivulū de sub No. 26 cu numele Petru Adamu, care de asemenea a fostu condamnatu la mórte, dênsulū a fostu judecatu pe basa declarațiunilorū, ce le făcuse doi soldați, și cari lu veduse când condusesese poporulū la devastarea casei spanulu din Câmpeni. Acum însă de curêndu Petru Adamu a adusū depozițiunile mai multorū marturī, și prin acestia probéză, că dênsulū încă dela începutulū revoluțiunii și până în fine a fostu totu acasă și s'a ocupatū cu lucrarea minelorū. Din acêstă causă amū trebuitū să suspendămū sentența acêsta până la autenticarea depozițiunilorū marturilorū, și anume atâtu în ce privesce la timpulū de la începutulū, câtū și de la finele revoluțiunii.

Împêratulū Iosifū se temea, că nobilimea din Transilvania va face de nou escese cu pedepsele de mórte, și din acêstă causă ordonă încă în luna lui Martie, că în privința tuturorū celorū laltī corifei, să se aplice sentența reformată din Aradū, adecă 1 anū până la 3 ani de închisore.

Țêranii condemnați la mórte în comitatulū Albei, partea cea mai mare erau judecați încă din luna lui Februarie, dar sentențele lorū nu fură revisuite până în luna lui Augustū.

În timpulū acesta 5 dintre țêranii acestia muriră în miseria închisorilorū. Cei-alaltī sub frica continuă a pedepsei de mórte, luară decisiunea să scape din închisore. Doi inși în desperarea lorū se urcară pe coșulū închisorii în susū

și eșiră afară, iar cei-alaltți 30 de inși, sfredeliră mai multă timp zidul cel gros al închisorii, fără să fiă observați, făcură o gaură în perete, și pe la finele lunei lui Iunie, eșiră afară unul câte unul, apoi se coborîră în șanțul cel mare al cetății și fugiră cu toții prin păduri.

Spaima cuprinse acum de nouă nobilimea din comitatul Albei. Armata și guvernul cerură îndată intervențiunea protopopului Iosif Adamovici din Abrud. Acesta trimise numai decât oameni încreduți la țărani, cari scăpase, și în numele guvernului le primise agrățiare, dacă se voru întorce iarăși la Alba Iulia. Dece țărani se întorseră numai decât și după dênșii urmară și cei alaltți.

Abia acum, în urma acestei desperată întreprinderi comisariul guvernului le revisui sentențele și le schimbă pedepsa de mörte în pedepsă de câte 3 ani închisore. Iar protopopul Adamovici, pentru serviciile, ce le făcu țerei cu acéstă ocaziune, primi din ordinul monarhului o nouă recompensă de 100 de galbini.

Comitatul Clujului încă condamnă la mörte pe un preot și pe 8 țărani.

Aceștia erau:

1. Mafteiu Tolan, din comuna Buru, — condamnat la mörte cu țepă.
2. Teodoru Mule, din Vale, — la țepă.
3. Nicula Dondoșu, din Sân-Georgiul Trăscăului, — la țepă.
4. Petru Dondoșu, din Sân-Georgiul Trăscăului, — la țepă.
5. Nicula Meria, din Măgură, — la țepă.
6. Michaiu Rațu, din Sân-Georgiul Trăscăului, — rebel și profanator al lucrurilor sfinte, să i-se taie măiântăiu drépta, și apoi capul.
7. George Cătană, din comuna Vale, — la țepă.
8. Popa Ionu, din Bedeleu, — la țepă.

9. George Nicula sau Kerekcs, din Vale, — la țepă.

Sentențele aceste încă au fost reformate.

Cei de ântâiu 5 inși fură condamnați numai la câte 60 de bastoane, — pedépsă în timpul acesta de adevărată inocență, — iar cei alalți la câte 2 și 3 ani de închisóre.

În comitatul Hinedórei se urmă aceeași justițiă.

Tribunalul său Tabla de aici condamnă la mórte pe 16 țeranî și preoți. La trei din aceștia, pedépsa li se schimbă în calea grației la câte 10 ani de închisóre, iar cei alalți fură condamnați să tragă corăbiile la Petrovaradinu.

Pe la începutul lunei lui Martie armata prinse și pe unú așa numitú Ilie Stefú sau Fêrțală, care și propusese să începă de noú revoluțiunea.

Născutú în orașul Săcarimbú din părinți băiași, Fêrțală era unú omú de o statură înaltă, dar bine făcutú, cu ochi mari, sprâncene negre, pèrulú lungú castaniú, energicú la vorbă, în etate de 27—28 ani, luase parte la revoluțiunea din comitatul Hinedórei, avea o casă în Hondolú și era părinte la trei copii.

Despre intențiunile sale de a începe de noú revoluțiunea, Popa Mateiú din Sântú-Andreșú ne spune următoarele:

În luna lui Decembre, după Sântulú Niculae, am venitú cu dènsulú dela Hondolú până la comuna Buruienî, și pe drumú Fêrțală díse către mine, scii ce am eú de gândú? Eú voiescú să începú de noú revoluțiunea, care a început'o Horia și n'a dus'o la sfêrșitú, dar s'o începú mai bine și cu puterî mai mari de cum a făcutú elú, anume, nu în timpú de tómnă către ièrnă, cum a făcutú Horia, ci la primăvéră, când înfrunđescú pădurile, așa cam pe la Pasci, iar eú să mă obligú să fiú secretariulú lui pentru espedarea scrisorilorú, fiindú-că voiesce să trimită de noú scrisori la Crișeni, ca să facă o adunare, căci între Crișeni are ómenii, cei mai încređuți, și despre acésta voiesce să însciințeze și pe frații din Banatú, ca de o dată cu Crișeni să se ridice și ei. Eú cunoscè-

du-lă, că e omă răă, ăice Popa Mateiă, me am temută de elă și așa i am promisă, că voiă fi cancelistulă lăi pentru espedarea scrisoriloră. Ajungăndă în comuna Buruienă am petrecută cu elă aici trei ăile la o rudă a dănsului. Fărțală a rămasă aici până în 6 sau 7 Februarie stilulă vechiă și apoi simțindă, că armata voiesce să-lă prinăă a fugită de aci. În timpulă acesta protopopolă din Trestia,—primindă o scrisore dela comandantulă din Abrudă, prin care i făcea cunoscută, că armata voiesce să prinăă pe Fărțală, și a pusă ună premiă pe capulă lăi, — m'a chiămată să mă ducă la dănsulă, dar sub altă pretextă, și mergăndă eă la protopopolă, m'a chiămată într'o cameră particulară, a luată crucea și me a jurată, că la tôte întrebările, ce mi le va face, să-i descoperă adevărulă, de óră-ce, chiar dacă voiă fi comisă mórte de omă, dănsulă 'mă va căștiga agrățiarea, apoi după ce m'a jurată mi-a citită scrisorea domnului comandantă și me a întreată să-i descoperă unde se află Ilie Fărțală. Eă i am răspunsă, că în momentulă acela nu potă să sciă unde se află Fărțală, dar voiă cerca să affu dela rudele sale din comuna Buruienă, apoi amă venită în comuna Buruienă și aici am aflată, că dănsulă fugise în comuna Tisa, unde petrecea în casa lăi Iosifă Furduiă din portulă Muresului, și așa eă me am dusă cu husariă până lângă comuna Tisa și după informațiunile, ce le dasemă eă, husariă l'aă și prinsă în casa lăi Iosifă Furduiă.

Fărțală fu dusă mai ântăiă la Slatna, apoi la Alba Iulia și în urmă fu predată comitatului Hinedóra. Tribunalulă sauă Tabla de aici 'lă condamnă să fiă frântă cu róta. Cancelaria însă propuse împăratului să i-se schimbe pedépsa în închisore pe tótă vieăta, pe de asupra câte 50 de bastóne pe fiă-care ană; și totă-o-dată să i-se imprime ferulă arsă pe faăă. Pe acestă raportă împăratulă puse următórea resoluțiune: „Aprobă părerea cancelariei“.

Încă în cele de ântăiă luni ale anului 1785 frica de o

nouă revoluțiune se răspândi în toate comitatele ce fusese teatrul revoluțiunii.

Anume țeranii din comitatul Zarandului amenințau pe față: „Că mai bine să le taie capul, de cât să servescă mai mult la domni, că dacă se va desprimăvera voru vedé ei la ce domni voru servi de aci înainte, că și aceia, cari au servit până acuma, au servit numai de cinste, dar ei nu sunt obligați să servescă.“

În comitatul Clujului se răspândi faima, că grănicerii români din regimentul al II-lea, și anume grănicerii din districtul Rodnei, se ar fi înțelesu, că la unu terminu anumitu să-și ucidă mai întâiu oficerii, și apoi să începă cu estermizarea ungurilor.

Scirea acésta o comunică adunării comitatului contele Ionu Csaky în 26 Februarie, și adunarea decise să raporteze numai decâtu guvernului.

Aceeași frică de o nouă revoluțiune se lăfise și în comitatul Cetății-de-baltă.

Într'o scrisóre din 12 Augustu, adresată unui preotú catolicú cu numele Emericú Danielú în Roma, citimú urmátóarele :

„Este adevăratú, că românii din comitatul Cetății-de-baltă au începutú de nou să facă turburări. Anume românii din comuna Adămușú aveaú intențiune, ca într'o Duminecă anumită, când se voru aduna mai mulți unguni în biserica reformată, să năvălescă asupra ungurilor în biserică și să-ı ucidă, dar n'au fostú fericiți în planulú lorú, fiindú-că tocmai în Dumineca aceea s'a bolnăvitú preotulú reformatú și ungunii nu se au adunatu la biserică, apoi descoperindu-se intențiunile românilorú, preotulú, primariulú și doi jurați au fostú prinși numai de câtú și duși în închisóre.“

Albăcenii amenințau și dênșii.

Pe la finele lunei lui Iunie 1785, cincí locuitorí din Albaeú, în frunte cu Petru Nicola, consângenú, vechiú amicú și fostú soțú de călétoria alú lui Horia, plecară de nou ca

deputați la Viena. Dênșii trecură pe la Beiușu și peste nópte rêmaseră în comuna așa numită Pod-Mezö. Aici între altele Petru Nicola se exprimă astü-felü către țeraniü de acolo : „Acum pe noi ne a scăpatü Dumneđeü. De aici om probă-lui să meremü la împëratulü. De n'om puté merge, om mai face una, batar atunci de om și peri. Până acum am ridicatü lucrurile numai ședëndü, dar de aci înainte o să le ridicămü din picioäre.“

Și cuvintele lui Petru Nicola fură aduse și la cunoscința monarhului.

Deși amenințările acestea erau numai ultimele flacări ale iritațiunii, ce mai esistaü în poporü, și nu presentaü absolutü nici unü pericolü de o nouă turburare a siguranței publice, nobilimea însä pățită odată, considera luerurile în seriosü.

În comitatulü Turđiü și în comitatulü Cetății-de-baltă se interdise preoților în mai multe comune, ca să mai umble cu crucea pe la poporenü.

Magistratulü din Abrudü, cuprinsü de aceeași nelinisee, decise să siléscă pe toți românii de acolo, ca să depună unü jurămentü de credință față cu principele și față cu orașulü.

Românii cerură să fiă jurați și ungurii. Magistratulü le admise cererea. Apoi în ziua de 12 Aprile și cele următore, funcționarii magistratulü jurară întregă populațiunea Abrudului.

Jurămentulü românescü era următorilü.

Textulü lü reproducemü aici, așa cum era în originalü, schimbândü numai caracterele ortografiei unguresei :

„Io N. N. pe legea mea, pe sufletulü meü, jorü pe Dumneđeulü celü viü și veșnicü și sfânta Troiță, Maica prea cură, toți sfințiü lui Dumneđeü, patru posturi într'unü anü și cuminecătura de la mörte, cum că, până oi trăi, și până mï-osta capulü în susü, tóte poruncile și cele împëratesci a nălțatulü împëratü al doilea Iosivü și cele, cari s'ar da prin Diregătorii rânduiți de înalta împërațiä și scaunele a Țerii,

a orașului Abrudului le oî asculta și le oî plini încâtă mi-o fi puterea mea, în potriua acelora n'oî face nimica, nici n'oî ține sfatū în aleanulū acelora cu nime, ci încă de oî auđi, aū de oî pricepe pe cine-va, că or să facă ceva în scăderea și în aleanulū orașului, o măcar a căruia nēmului și legilorū dintr'acestū orașū, o au în aleanulū privileghiumulū, aū asupra orașului, mintonas oî da de scire saū Birēului saū Per-mesterulū saū la totū șcaunulū orașului, și de s'ar măi tēmpla să se ridice cine-va ocar nēmū Rumānescū, aū măcar fiășce carele nēmū, aū măcar ce ómenī blestemați cu porunci mincinóse, pe cum s'aū făcutū și acuma în Rebelia asta asupra orașului și asupra ungurilorū, peste poruncile și voia nălțatului împēratului, până o fi o picătură de sânge în mine oî sta lângă orașū și lângă Derēgători și pe lângă dereptatea orașului, și pe lângă cămara împēratului (Administrațiunea domeniilor corónei), așa să ne ajute Dumneđeū și așa să-mī dee ispășenia sufletului meū.“

Pe la finele lunei lui Ianuarie fu prinsū și unū așa numitū Popa Niculae din Orășciă. Acesta, după cum se vorbia, trecuse în Țēra romānescă, ca să formeze aici unū corpū de 600 de ómenī și să vină în ajutorulū revoluțiunii din Transilvania.

Guvernulū făcu numai de câtū pași în Țēra romānescă și Popa Nicolae fu prinsū în Bucuresci. Agenția austriacă ceru estradarea dēnsului și principele o concesse, dar cu rugarea, că Popa Niculae să nu fiă pedepsitū cu mórte¹⁾.

Adusū în Transilvania, acestū Popa Nicolae, declară în interogatoriulū sēū, că dēnsulū este din Orășcia și în timpulū revoluțiunii a trecutū în Țēra romānescă la Cāmpulū-Lungū. Din Cāmpulū-Lungū s'a dusū la culesulū viilorū, ce sunt proprietatea mitropolitului, unde se afla și mitropolitulū, și de

¹⁾ nur habe der Herr Fürst ersuchet, womit der Popp Nicolai nicht am Leben gestrafet werden mögte. Generalulū Fabris către contele Ian-kovits, 8 Februarie 1785.

acolo a venit apoi la București. Din București s'a dus la episcopul din Râmnicu, câștigându-și peste tot locul pânea cu munca mânilor. De la Râmnicu s'a întors iarăși la București și apoi aici a fost prins și trimis în Transilvania. Dar dânsul nu e Popa Nicolae, ei-lu chiamă Nicolae Cârste, și n'a fost posta lui Horia, pe care nici nu l'a cunoscut. Atât este, ce scim despre acest pretins emisariu al iobagilor din Transilvania.

Un singur indice există numai, că românii din Transilvania ar fi aseptat un ajutoriu străin, anume scrisoarea nobilului Franciscu Badea, din Dobra, cu data 27 Novembre :

Dânsul serie :

„Din anumite împrejurări și din cuvintele rebelilor am aflat, că dânsii aseptă ajutoriu, ca să ducă la îndeplinire intențiunile lor malițiose. Anume popa românesc din Lăpușnicu, cu ocasiunea unui prasnicu, cum i dice poporul, șopti unei ungróice la urechiă, că românii de aceea nu se lasă acum în bătaia, fiindu-că le vine ajutoriu, numai să se róge ca Dumneđu să țină în viță pe suveranii de legea lor, de aceea să vedă și ungrii să se róge și dânsii pentru împăratul lor“.

După încetarea revoluțiunii se făcură ore-carî schimbări și în administrațiunea comitatelor din Transilvania.

Br. Ionu Bornemisza, comitele Hinedórei, fu strămutat în pedépsă ca asesoru la Tabla regală, de ore-ce, dice împăratul: „Dânsul n'a avut nici o dată capacitatea, ca să ocupe o funcțiune așa înaltă, nici în timp de pace și cu atât mai puțin în împrejurările actuale“.

În locul dânsului fu trimis ca administratoru consiliariul Michaiu Brukenthal¹⁾, și împăratul l'u autorisă, ca în

¹⁾ Michaiu Brukenthal, nepot al guvernătorului Samuilu Brukenthal, fu numit în același an (Decembre 1785) comisariu regal peste comitatele, Fogărașu, Haromsecu și Odorhei. iar în 1790 fu alesu comite națiunii al săsesci, și reposă la anul 1813.

locul vechilor funcționari „speriați peste măsură și cari vedă toate lucrurile în colorii false,” dânsul să propună guvernului alți funcționari noi și guvernul să-i numească fără să mai întrebe cancelaria. Această măsură, adaugă împăratul, trebuie s'o iee din cauza dispozițiunii spiritelor acestor funcționari, dispozițiune agitată, ce au arătat'o dênșii cu ocaziunea numeróselor eșecutări întâmplăte în Deva. Așa, că fără schimbări și fără inspecțiune nu le pôte încredința administrațiunea justiției și cu atâtú mai puținú procesele criminale.

De asemenea fu depărtatú din oficiú și comitele Clujului, contele Ionú Csaky, celú mai zelosú magnatú în timpul insurecțiunii, care și sacrificase aprópe tótá averea pentru inarmarea nobilimii, și singurú luase titlulú de supremú beliduce.

Căđutú în disgrația monarhului, că a cutezatú să însurecționeze nobilimea fără permisiune mai înaltă, dânsul se retrase în viața privată, nu mai putu să-și recâștige oficiulú, și după cum serie unú contimporanú muri fără gloriă la anulú 1807¹⁾.

XXXVIII. ÎMP. IOSIFÚ DESFIINȚĂZĂ SERVITUTEA PERSONALA A ȚĂRANILORÚ.

În 27 Novembre 1784 împăratulú Iosifú scriea contelui Iankovits:

„Cu deosebire trebue desființatú iobagionatulú în câtú se estinde și asupra persónelorú . . . dacá pe lângă tóte ordinele mele atâtú de energice nu s'a pututú pune capétú unei asupriri, ce desonoréză așa multú omenimea“.

¹⁾ Szirmay, *Horaianae Seditiois Historia*.

Acésta umană intențiune, împăratulū o realisă îndată, ce revoluțiunea se linisci.

În 22 Augustū împăratulū Iosifū alū II-lea, desființă servitutea personală a iobagilorū din Transilvania și Ungaria.

Textulū acesteī memorabile patente în istoria țēranilorū este următorilū :

„Noī Iosifū alū II-lea, din grația lui Dumneḃeu Împăratū alesū alū Romanilorū totū-de-una Augustū, Rege alū Germaniei, Ierusalimulū, Ungariei etc. Mare Principe alū Transilvaniei.

„Prin acésta facemū cunosentū tuturorū, cărorā se cuvine : Încă de la începutulū domniei nōstre, intențiunea nōstră binevoitōre, sollicitudinea nōstră părintēscă, grija nōstră neobosită și tōte stăruințele nōstre aū fostū îndreptate, că pe câtū ne permitū puterile să promovămū și să stabilimū fericirea popōrelorū supuse domniei nōstre, fără osebire de statū și de condițiune, și fără nici o distincțiune între națiunī și religiunī. Și ca să putemū ajunge la acestū scopū recunōscemū, că în privința acésta mai multū contribue îmbunătățirea agriculturēi și desceptarea industriei, și lucrurile acestea nu se potū dobāndi altmintrelea, de câtū dacā se va stabili și pentru țēranī într'unū modū generalū libertatea personală, ce-ī compete fiă-cārū omū de la natură, și care trebuie să i-odee și statulū, și dacā se va asigura și stabili într'unū modū durabilū și pentru dēnșīi proprietatea averiī, în câtū compete după lege. Spre scopulū acesta voimū, ca următōrele dispozițiunī să facā parte din dreptulū publicū și ordonāmū să fiā publicate peste totū loculū, ca astū-felū să servēscā de cunosință și direcțiune generală pentru toți.

„1. Condițiunea de iobagiū, în câtū acésta supunea până acum pe țēranī la obligațiunī vecīnice, și-ī făcea legați de gliă, o desființāmū pentru viitorīū purū și simplu, și voimū, ca de aci înainte numirea de iobagiū nici să nu se mai întrebuinteze în sensulū acesta, și în consecință

deklarăm pentru viitori pe toți și pe fiă-care țeran de orice națiune sau religione, de ómenii cu dreptul de liberă migrațiune, în cât le privesce persoanele lor, și ordonăm, ca astú-fel să fiă tratați și considerați peste tot locul, îndemuându-ne la acésta și reclamând'o dreptul naturei și chiar interesul binelui public¹⁾; de unde urmază, că tóte procesele pentru revindicarea libertății au să înceteze de sine.

„2. Voim ca fiă-care țeran să fiă liber a încheia căsătorii după bunul său plac, și chiar fără consensul domnului pământesc, să se pótă aplica la studii și la științe, să învețe artele și meseriile, și să le pótă esereita ori și unde.

„3. Nică un țeran, nică fiul, nică fca, nică alt individ, care se ține de familia sa, să nu pótă fi siliți, fără voia lor, ca să facă servicii de curte la domnul pământesc, ei i-se lasă fiă-cărui în voia liberă, dacă voesce să primescă asupra sa astú-fel, de servicii și despre acésta să facă contract cu domnul pământesc, după cum i place, și dacă póte să se înțelegă de bună voia.

„4. Fiă-care țeran póte după voia sa liberă să dăruiască să schimbe, să zalogescă, să testeze copiilor săi, sau altei rude ale sale, sau să lase ca legatú ori-cui va voi, ori-ce fel de avere a sa mobilă și câștigată, adecă prețul corespundător al pământurilor de arătură, al fânațelor, al morilor sau al viilor, și în fine să dispună despre ele

¹⁾ *Conditionem Iobbagionalem, in quantum illa Colonos hactenus perpetuae obligationis, et glebae adscriptos efficiebat, pro futuro simpliciter tollimus, et neque in hoc sensu Nomenclaturam Iobbagy in posterum usuari volumus, consequenter omnes et singulos Colonos, enjuscunque Nationis, au Religionis sint, pro futuro quoad suas personas liberae migrationis homines esse pronunciamus, et pro talibus ubique haberi, et reputari iubemus, Iure naturae, et ipsa etiam publici Boni ratione id ipsum suadente, et exigente.*

liberū după voia sa, rămânendū însă neatinsū dreptul legalū de perpetuitate alū domnilorū pământesci, se înțelege însă aici, că sarcinile, la cari e supusū vîndătorulū său testatoriulū cu privire la pămînturile acestea, și în cîtū sarcinele acestea nu se iertă din partea domnului, ele trecū la cumpărătorulū său legatariulū, cari urmază în posesiunea lorū actuală.

„5. Pentru ca să putemū stabili într'unū modū durabilū siguranța în privința lucrurilor, ce le posedū țeraniī, amū decisu grațiosū, ca dînșii, sau orī-ce felū de succesori ai lorū, să nu fiă depărtați din moșia lorū țărănescă sau din orī-ce felū de pămînturi ale lorū, nici să fiă turburați în posesiunea acēsta fără causă legală și suficientă și fără decisiunea prealabilă a comitatului competentū, ei pămînturile aceste să rămână totū-de-una în posesiunea lorū liniscită și neturburată, și nici să fiă strămutați dintr'unū locū într'altulū, sau dintr'unū comitatū într'altulū fără de voia lorū.

„6. În ce privesce cele-alalte cestiuni, cari nu sunt cuprinse în punctele aceste, țeraniī se vorū conforma ordinațiunilorū, ce există, până cînd cu introducerea succesivă a urbariului va urma o regulare și în privința acēsta, și de se va întempla, ca țeraniī să sufere ore-cari maltratări, comitatulū le va asigna asistența fiscalului (a avocatului comitatului) și va fi obligatū să pedepsēscă nedreptățirile, ce li se facū.

„Aceste stabilindu-se și publicându-se astū-felū în privința țeranilorū, ne încredemū prea grațiosū, că și dînșii vorū corespunde intențiunii nōstre părintesci, și se vorū sili, ca prin lucrările lorū domestice și prin cultivarea activă a economiei rurale să promoveze după puteri binele publicū, fericirea lorū propriă și a urmașilorū sēi. Dată în cetatea nōstră archiducală, în Viena Austriei, în ziua de 22 a lunei Augustū, anulū domnului 1785 alū imperiului nostru romanū alū doue-zeci și unulea și alū regatelorū nōstre alū cincilea.

„Iosifū“.

Așa se rupseră lanțele servituții personale de pe miliónele de iobagi din tótă Ungaria și Transilvania, de pe români, unguri, slovaci, ruteni, sêrbi și germani.

Servitutea personală, legarea iobagiului de gliă, interdicțiunea de a se strămuta de la unŭ domnŭ la altulŭ, ce fu decretată de camera Ungariei asupra țăranilorŭ în urma revoluțiunii de la 1514¹⁾, fu ștersă după 270 de ani, cu sângele poporului românŭ din Transilvania.

A fostŭ grea acéstă epocă asupra țăranilorŭ. A fostŭ nefericitŭ acestŭ articolŭ, care condamnă la selavia perpetuă tóte generațiunile iobagilorŭ, care stabilia, că miseria să fiă sórtea țăranului și a familiei sale, și-lŭ aruncă pentru totŭ-de-una pradă în arbitriulŭ domnului sêŭ.

Deșființarea legării de gliă, fu cea mai mare și cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împêratulŭ Iosifŭ poporului românŭ.

În același anŭ se începură și lucrările pentru introducerea regulării urbariale saŭ pentru stabilirea obligațiunilorŭ din țăranii și domni, și astŭ-felŭ pozițiunea țăranului se ușură în modŭ considerabilŭ²⁾.

1) Textulŭ acestuŭ funestŭ articolŭ era următoriuilŭ: Attamen, ut huius modi proditionis eorum (rusticorum) memoria atque temporalis poena etiam ad posteros eorum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit in dominos insurgere, omne seculum agnoscat; a modo deinceps universi rustici, in hoc regno ubilibet residentes... per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, qua de loco in locum recedendi habebant facultatem, dominis ipsorum terrestribus mera et perpetua rusticitate sint subiecti: neque de cetero, contra voluntatem et consensum dominorum suorum de loco in locum recedendi et sese moraturos conferendi habeant facultatem. Decretulŭ VII alŭ regelui Uladislan, art. XIV, din 1514. Katona, Historia critica, T XVIII. 759.

2) Încă în luna lui Februarie 1785 împêratulŭ ordonă cancelariei să se publice și pună în esecutare regulamentulŭ urbarialŭ: und wird sie (die Kanzley) gemessen dem Gubernio unter schwester Verantwortung auftragen, die so oft anbefohlene Urbarial Regulation, so wie sie verfasst worden ist, hinauszugeben und in Vollzug zu bringen. Biletulŭ din 28 Februarie 1785.

Nu e locul aici sǎ urmǎrimŭ mai departe cestiunea țĒranilor dĒn Transilvania.

Nobilimea, ce e dreptŭ, ĩn multe, nu se putu desbrǎca de vechile sale prejudicii, de vechile sale licențe.

Dar din partea monarchului servitutea personalǎ era desființatǎ. Camera de la 1791 trebui s'o recunoscǎ și dĒnsa. Condițiunea țĒranilorŭ dupǎ 1785 fu cu multŭ mai ușorǎ, ca sub imperiulŭ iobăgiei lui Uladislau.

Cea mai puternicǎ armǎ a feudalitǎții fu distrusǎ.

Selavulŭ agricolŭ era liberatŭ.

XXXIX. EXPATRIAREA MAI MULTORŪ ȚĒRANŪ.

Ēn Octobree 1785 ĩmpĒratulŭ Iosifŭ decretǎ o mĒsurǎ en totulŭ severǎ asupra romȒnilorŭ, cari luase parte ĩn revoluțiune, — expatriarea mai multorŭ țĒraniŭ.

Nobilimea din Transilvania cerea cu insistențǎ, din tȒte pǎrțile, sǎ se depǎrteze din ochii sĒi țĒraniŭ, cari aŭ maltratǎo și sĒracit'o, cari n'o mai potŭ despǎgubi și cari mare parte aŭ rĒmasŭ nepedepsiți.

Cererea nobilimii, ĩn parte fu ĩmplinitǎ.

Anume ĩn anulŭ 1785, unŭ așǎ numitŭ Grigore Keszey se plȒnse la cancelariǎ, cǎ dĒnsulŭ a fostŭ mai ĩnainte funcționariŭ de alŭ comitatului, dar ĩn timpulŭ revoluțiunii l'aŭ maltratatu și mutilatu țĒraniŭ romȒni, ĩn cȒtŭ nu mai e capabilŭ de oficiu, și din acĒstǎ causǎ se rȒgǎ, sǎ i-se dee o funcțiune ca mĒsurǎtoriŭ de sare la Alba Iulia, sau o pensiune ca sǎ pȒtǎ trǎi.

Cancelaria propuse ĩmpĒratului, cǎ Grigore Keszey sǎ fiǎ recomandatŭ guvernului din Transilvania pentru o funcțiune mai micǎ, iar țĒraniŭ, cari l'aŭ maltratatu, și cari, dupǎ cum susține dĒnsulŭ, aŭ rĒmasŭ nepedepsiți sǎ fiǎ strǎmutați ĩn Banatŭ sau ĩn altŭ locŭ.

Pe raportul cancelariei împăratului puse următoarea, dureroasă rezoluțiune :

„Să se însărcineze guvernul, ca la cea de întâiu ocasiune să-i dee o funcțiune convenabilă . . . Iar în ce privesce pe românii aceia, cari voru fi personalu cunoscuți, că au comisă maltratări, și despre cari nu există nici o îndoielă și oricine i cunoșce ca astu-felū de ómenī, aceia dimpreună cu vitele și instrumentele lorū de economiă să fiă transportați la regimentulū româno-iliricū din Banatū, așa ca să nu sufere nici o pagubă, și despre acēsta să fiă informatū și consiliulū de resbelū“.

Acēsta era așa dar sentența de expatriare

Unū lucru trebuie să observămū aici, că ordinulū împăratului nu se mărginea numai la țeranii, cari mutilase pe Keszey, nu făcea deosebire între aceia, cari rămăsese nepedepsiți și între aceia, cari suferise tóte rigorile și tóte miseriile justiției nobilitare, cari și luase pedépsa, saū se aflaū încă sub férele închisorilorū.

Pedepsiți ori nepedepsiți guvernulū i-se lăsă mâna liberă.

Ordinulū împăratului sosi în Transilvania și comitatele fură numai de câtū invitate să pregătéscă listele țeranilorū, cari au să fiă expatriați.

În privința acestorū țeranī generalulū Fabris adresă guvernului în 11 Ianuarie 1786 următoarele întrebări :

Cum să se facă transferarea țeranilorū, cari au familii? Să fiă dēnșii ridicati și transferati dimpreună cu familiile lorū, cu vitele, cu carele și averea ce o au, saū aceste să rămână înapoi și să le trimită mai în urmă? Cu ce felū de cheltueli să se facă transportarea lorū? Ce dispozițiunii să se iee pentru nutrețulū vitelorū, dacā le vorū lua cu dēnșii, fiindū-cā în timpulū acesta de iernă nu există pășune? În fine ce mēsurī, pentru bucatele, ce le au de lipsă ómenii aceștia, ca să le semene în locurile unde vorū fi colonisati.

Guvernul ă răspune:

„Țăranii, cari au mijloce proprii, lucru, care se va pute constata mai bine cu ocasiunea esecutiunii, aceia să călătorească pe cheltuelile lor proprii, aceia însă, cari n'au mijloce, nici care, acelora să le dea comunele pe unde trecu pâne, nutrețu și care de transportu, până la frontiera Transilvaniei, și prestațiunile aceste să se rebonifice comunelor după prețulu regulamentalu. Pentru esecutarea acestei măsuri să îngrijescă oficerii, cari voru însoți pe omenii aceștia în drumulu lor. Iar după ce voru trece peste frontiera Transilvaniei să fiă rugată administrațiunea din Banat să îngrijescă dânsa de subsistența lor. Și ca nu cum-va transportarea acêsta să provoce o răscolă în popor, guvernulu a scris consiliariulu Michaiu Brukenthal și prin dânsulu comiților din Alba și Cluj, să trimită comisari în ținuturile aceste, ca să instrueze pe țărani, că așa este voința prea înaltă a Maiestății Sale, și totu-o-dată să iee măsuri, ca iobagi să rămână linisiți pe acasă fără de nici o frică... În ce privesce în fine provisionarea țăranilor cu sêmênța, de oră-ce e lucru cunoscutu, că în Banat bucatele sunt multu mai effine ca în Transilvania, de aceea e mai bine, ca țărani să-și vândă aici bucatele, ce le au, și acolo și voru cumpăra altele cu unu prețu multu mai effin, și cu modul acêsta va fi mai ușoră chiar și transportarea lor“.

Prinderea acestor țărani se esecută cu măsuri secrete.

În 31 Ianuarie 1786 generalulu Fabris serie comandantulu din Alba Iulia:

„Comanda generală s'a înțelesu cu comisariulu guvernulu Michaiu Brukenthal, ca transferarea acestor omeni să se esecute în modul următoriu: Locuitorii din comitatulu Albei ce sunt destinați la transferare, au să fiă adunați la Alba Iulia, și cei din ținutul Trascăulu la Sântu-Georgiu. Adunarea lor să se facă în modul următoriu: Vre o câți-va

funcționarii din comitatul Albei voru primi ordinu, să convoce cu blândețe la Alba Iulia pe iobagi, cari sunt destinați la transferare și pe lângă dênșii să chiame la Alba Iulia și pe primari, pe preoți și câți-va locuitori credincioși din comunele de unde sunt țeranii, cari au să fiă transferați. Convocarea loră să se facă sub pretextul, ca să le publice aici nisee porunci mai înalte, și funcționarii să se îngrijescă ca ómenii aceștia să se înfățișeze la Alba Iulia pe ziua de 10 Februarie 1786. Aici funcționarii voru comunica celor destinați la transferare acestu ordinu nestrămutabilu alu Maiestății Sale“, și țeraniloră acestora să le fiă liberu, ca în timpu de 3 zile să-și iee cu sine oră ce voiescu din familiile și averea loră, și ce voru pute transporta. Primarii și jurații voru fi obligați să le aducă tóte aceste la Alba Iulia în terminulu de trei zile, iar până atunci ómenii aceștia să fiă ținuti sub pađa armatei, și în 13 Februarie să plece cu dênșii în Banatu, ducendu cu ei familiile și averea, ce le voru fi adusu primarii și jurații.

În fine pentru țeranii din comitatul Hinedórei locurile de adunare se fixară la Bradu și la Deva.

Acéstă severă măsură se și esecută fără compătımire cu nefericitii țeranii.

Maí mulți părinți de familiă, ómeni bėtrani și bolnavi de câte 65 și 70 de ani, cari abia scăpase de miseria închisoriloră fură prinși și porniți pe drumu în timpu de iernă. La cei mai mulți femeile și copii le rėmaseră pe acasă. Unu căpitanu, cu numele Ursu Șoldeșu, bėtranu de 70 de ani, care mai atâtaiu fusese condamnatu la mórte, apoi la închisóre, abia ce scăpase din ferele carceriloră fu prinsu și transportat și dênșulu. În lista, cu care fu trimisú în Banatu, vedemú însemnatu, că soția sa bolnavă de unu anu de zile, jace în patu și astu-felú nu e transportabilă. Nefericitulu omú trebui să-și părăsescă soția fără speranță, ca să se mai pótă întorce, și fără speranță, ca soția să mai pótă veni la dênșulu. Cu alte familii se întemplă, că pe bărbați

şi femeii i transportase, iar copii mici rămăsesse înapoi pe la vecini, fiindă-că bieţii părinţi nu-î putuse lua cu dênşii în timpul iernei. Alţii luară totu ce avură, copii mici în etate de câte 2, 5, şi 7 ani, vite şi plecară.

Despre expatriarea acestorŭ ŢĒrani, consiliulŭ aulicŭ de resbelŭ, scrie cancelariei următorele :

„Comanda generală din Transilvania raporteză, că în zilele de 17, 18 şi 19 Februarie aŭ fostŭ trimişi în Banatŭ cu escortă militară suficientă 122 de astŭ-felŭ de ómenii.... Administraţiunea civilă a luatŭ asupra sa, să le trimită mai în urmă familiile, averea, vitele, şi să le rebonifice construcţiunile şi instrumentele de economiă..... Totŭ-o-dată am datŭ de nou ordinŭ comandei generale slavone din Banatŭ, ca să alégă pentru ómenii aceştia locurile cele mai convenabile de aşedare, aşa mai în fundulŭ ţĒrei, şi să îngrijĒscă ca îndată ce dênşii vorŭ sosi în Banatŭ, să capete adăpostulŭ necesarŭ şi terenulŭ, ce li s'a destinatŭ, ca astŭ-felŭ să aibă ocupaţiune şi prin cultura câmpulŭ să-şi câştige mijlócele de existenţă, până li se vorŭ trimite familiile şi vitele“¹⁾.

Între cei espatriati aflămŭ pe următorii :

1. George Marculŭ din Crisciorŭ, alŭ doilea căpitanŭ alŭ Zarandulŭi.

2. Popa Michaiŭ din Lăpuşnicŭ.

¹⁾ ŢĒranii condamnaţi la expatriare erau din următorele comune : Baiă-de-Crişŭ, Bradŭ, Crisciorŭ, Lunca, Luncoiŭ, MestĒcănŭ, Michăleni, Ribiţa, Ruda, Sdraptŭ, ŢĒreţelŭ. Vaca, Valea-mare din comitatulŭ Zarandulŭi; Almaşelŭ, Băcia, Boiulŭ-de-josŭ, Bozŭ, BraşĒ, Bretea romănescă, Clopotiva, Fizesci, Geoagiulŭ-de-josŭ, Gotiata, Grădisce, Gura-Sada, Lăpuşnicŭ, Linjina, Nucşóra, Ohaba-Ponorŭ, Păucinesci, Pesciulŭ-de-josŭ, Poiana, Popesci, Rădulesci, Săn-Georgiŭ, Şerelŭ, Simeria, Slivaşulŭ-de-josŭ. Stretea, Tărnăviţă, Vălcelele bune, Vălcelele rele, Visca din comitatulŭ Hinedórei; Abrudŭ, Bistra, Brezesci, Cămpeni, Cărpensişŭ, Cetea, Geoagiulŭ-de-susŭ, Lupşa, Mogoşŭ, Muncelŭ, Muşca, Ofenbaiă, Ponorŭ, Remetŭ, Riulŭ-mare, Roşia, Vinţulŭ-de-josŭ, Vulperŭ din comitatulŭ Albei. Lista celorŭ expatriati din comitatulŭ Clujulŭi nu am putŭ-o afla nici în archiva guvernulŭi, nici în archiva cancelariei.

3. Ionu Munteanu din Vulperu, capitanu.
4. Popa Ionu din Bistra (Ionu Popa Crișanuțu).
5. Vasile Todoru, capitanu din Ofenbaia.
6. Todoru Fauru " " "
7. Vasile Sgarciu din Salisce, capitanu.
8. Todoru Lazaru, capitanu din Riulu-mare.
9. Ispasu Galdau, " " "
10. Ursu Soldesu din Secaturu, capitanu.
11. Nicolae Pleșa din Scarișora, capitanu.
12. Todoru Berindeiu din Campeni, capitanu.
13. Petru Goia, capitanu din Vidra.
14. Toma Gligoru " " "
15. Iacobu Todea " " "
16. Davidu Onu Surdu din Musca, capitanu.
17. Dragoiu Rotea, capitanu din Cârna
18. Ionelu Secareanu, capitanu din Cârna.
19. Serafim Gontă, capitanu din Cârna.
20. Petru Oida Tica din Bistra, capitanu.
21. Ionu Bironu din Ribita, capitanu.
22. Ionu Iarai din San-Georgiulu Trascaului, capitanu.
23. Lupu Roncea, caprariu din Brezesci.
24. Ursu Roncea, " " "
25. Petru Vesa Deheleanu, caprariu din Campeni.

Gubernulu din Transilvania insa nu se margini numai la ordinulu impăratulu.

Intre țerani trimiși în Banatu se afla și omeni, cari personalu nu comisesse nici unu actu de violența.

Anume între alți, guvernulu scose afară din țera și pe capitanulu Ionu Nicola, fiulu lui Horia, dicendu că se a rugatu comuna, ca să-lu expatrieze și pe densulu. Ionu Nicola plecă în Banatu cu soția sa, ducendu cu densu totă averea lor, în două perechi de desagi ¹⁾.

¹⁾ Ce s'a alesu mai departe cu Ionu Horia, și dacă mai trăiesce astăzi cineva din familia acesta nu am pututu afla. Celu alaltu fiu alu

În timpul acesta împăratul se afla în Ungaria la Segedină, și informându-se aici despre procedura neumană a guvernului din Transilvania, scrise cu indignare cancelariului Palfy:

„Iubite conte Palfy! Aceea ce am prevădută, că dacă se va concede Transilvanenilor, ca să trimită afară din țără pe românii cari, se au făcută culpabili de atrocități și delictes în contra siguranței personale, în cursul revoluțiunii din urmă, atunci de sigură permisiunea această are să degenereze în escese, vedă, că acum întru adevăr începe să se confirme, căci pe lângă toate restricțiunile, ce le am pusă eu, se află acum în Banat peste 160 de familii din națiunea această, și transferarea loră curge în continu, unii câte unii, de aceea Domnia-ta vei ordona de nou guvernului din Transilvania, sub cea mai gravă responsabilitate, că de aci înainte sunt terminate definitivă toate incușiunile de natura această și prin urmare e suspendată trimiterea româniloră afară din țără. Aceia, cari se află pôte în arestă, să fiă lăsați numai de câtă în libertate, și pentru trecută nime sub nici ună felă de pretextă să nu-i mai supere.

„Segedină, în 10 Iulie 1786.

„Iosifă“.

Toți țărani aceștia expatriați fură colonisați în ținutul Panciovei pe teritoriul regimentului germană de frontieră ¹⁾.

În Horia cu numele Luca, a fostă luată în armată și după împlinirea anilor de serviciu dănsul se retrase în Maierii Sibiului. Aici se căsătorii în anul 1817 cu o veduvă română numită Paraschiva și reposă totă aici în anul 1839 fără copii, în etate de 71 ani. În testamentul său, care se află înscrisă în registrele Magistratului din Sibiū, dănsul testă totă averea sa soției sale Paraschiva, de oră-ce „în patria sa în Albaclul dela Arada nu are nici ună frate și nici o soră.“

¹⁾ Încă în 29 Aprilie consiliulă aulică de resbelă serie cancelariei: sind von denen aus Siebenbürgen bekanntermassen in die Banatische Gränze zu übersetzenden Sieb. Unterthanen bereits 137 Familien in besagt deutscher Gränze eingetrofen und angesiedelt worden.

Maî mulți dintre ei fugiră încă în anul de ântâi înapoi în Transilvania. Dar în ierna următoare i prinseră de nou, i pedepsiră și-i trimiseră iarăși în Banat.

Cu averea acestor ămenî se făcură cele maî mari abuseri în Transilvania.

Casele, vitele și obiectele lor de economiă se vënduse, dar banii rămăsese uitați pe la comitate.

Unii primiră din averea lor, abia după doi și trei ani, un ă preț întru adevăr înspăimântătoriu de câte 20, 42 și 50 cr.

La alții sumele aceste nu se putură distribui nici în anul 1790, de ă ră-ce nu se maî scia din a căror ă avere s'ă în-casat ă¹⁾.

XL. IMP. IOSIF ă SUPRIMĂ ABUSURILE DIN MUNȚII ABRUDULUI.

Îdată la începutul revoluțiunii împăratul Iosif ă și propuse următoarele lucrări :

1. Să se trimiță în Transilvania o comisiune specială, ca să cerceteze cauzele revoluțiunii, și din cauzele aceste să afe mijlocele, cum se ar pute preveni în viitoriu ast ă-fel de evenimente.

2. Să se cerceteze plângerile țăranilor din munții Abrudului. Să se pună capăt abuserilor de acolo.

3. Să se desființeze iobăgia personală din Transilvania și Ungaria.

4 Să se introducă în Transilvania un ă regulament ă ur-barial ă, și maî ântâi în comitatele Hinedorei, Zarandului și al ă Albei, vetrele revoluțiunii.

¹⁾ Exactoratul ă Transilvaniei către guvern ă. Sibi ă, 31 August ă 1790.

5. În fine să se introducă ore cari îmbunătățiri în administrațiunea comitatelor și a domeniilor, depărtându-se funcționarii culpabili de extorsiuni și de alte abuzuri.

Cu cele de întâiu două lucrări fusese însărcinată contele Iankovits.

Dar starea sănătății sale nu era de loc favorabilă și împăratul lă autorisă, să predee lucrările comisariului Brukenthal și dânsul, din cauza sănătății, să se pôtă depărta din Transilvania.

„Lucrările, dice împăratul, le vei preda administratorului Michaiū Brukenthal și arătându-î scrisoarea acesta, lă vei însărcina totă-o-dată în numele meu, ca dânsul să primeseă lucrările și să le continue după instrucțiunile, ce i le vei da Domnia-ta, și fără să se abată de la ele. Despre acesta dânsul va avé să-ți raporteze Domniei-tale din timpă în timpă acolo, unde te vei afla, și să cêră de la Domnia-ta instrucțiunile mai departe, ce va avé de lipsă“.

Pe la începutul lunei lui Martie 1785 contele Iankovits părăsi Transilvania și se întorse la Viena. Raportă verbală monarchului despre întregă cursulă activității sale, și depuse actele revoluțiunii în archiva cancelariei în două lădi sigilate. Împăratul aprobă tôte dispozițiunile, ce le făcuse contele Iankovits în interesulă siguranței publice, și pentru meritele, ce le câștigă cu această ocasiune lă numi comandorū alū ordinulū Sft. Stefanū.

Dar să ne întorcemū acum la activitatea comisariului Michaiū Brukenthal.

După ordinulă monarchului comisariulū Brukenthal avea să cerceteze tôte plângerile țeranilorū din munții Abrudului, de asemenea și cestiunea cărcimăritului, care provocase tumultulă din 1782.

Spre scopulă acesta Michaiū Brukenthal călători în munții Abrudului, cercetă în detaiū tôte petițiunile, ce le înaintase țeranii la Viena de la 1780 până la 1783 și despre resul-

tatulă investigațiunii sale supuse monarhului mai multe diferite raporte.

În generală comisariul Michaiū Brukenthal constată, că toate plângerile, ce le făcuse țeranii aceștia de la 1780 în coce erau întemeiate.

Funcționarii domeniului, mici tirani, susținuți pe față și în secret de autoritățile Transilvaniei, după ce despoiasc mai întâi pe munteni de vechile lor libertăți, acum i despoiau și de avere, aruncase asupra lor o mulțime de sarcini și taxe ilegale și pedepsiau cu severitate pe aceia, cari alergau să se plângă la împăratul în Viena.

În cursul anilor 1785 și 1786 împăratul Iosif decise toate investigațiunile aceste, toate în favorul românilor din munții Abrudului.

Ușurările, ce le câștigă muntenii în urma acestor investigațiuni erau următoarele:

1. Pășunitul vitelor, în totu domeniul de sus al Slatnei, rămâne liberu țeranilor, precum a fostu și mai înainte. Pentru pășunitul caprelor, pe care lă interdisese funcționarii, oficiul silvanalū va asigna țeranilor locuri anumite în pădurile de acolo, cari și așa sunt destul de estinse și nu aducū nici unū folosū domeniului, și acesta din cauză, că există în munți mulți omeni sēraci, cari nu potū să țină vaci.

2. În considerare, că pământurile de cultură în domeniul de sus sunt forte restrînse, țeranilor să le fiă liberu a face extirpațiunii în locurile de unde nu se potū aduce lemne și pământulū extirpatū să-lū cultive pentru dēnși.

3. Taxa deosebită, numită acrescență, care se impusesc țeranilor din munții Abrudului pentru plătirea servitorilor domnesci fu ștersă definitivū, de oră-ce fiă-care domnū are să-și plătescă pe servitorii sēi.

4. Lucrătorii minelor să fiă scutiți pe viitorū de toate sarcinele publice ordinare și extraordinare.

5. Locuitorii din domeniul Slatnei, cari până aci fusese

obligați să taie pe fiă-care anū câte 13,180 stânjină de lemne pentru domeniū și să-î transporteze la Slatna, să nu mai fiă supuși la acēstă lucrare, și oficiul silvanalū să pacteze cu țeranii în privința acēsta, după cum se va putē înțelege, fără să întrebuinteze vre o silă asupra lorū.

6. Țeranii din munții Abrudului să nu mai fiă obligați, ca să cosēscă fēnațele domeniului, să adune și transporteze fēnulū, lucru, pentru care erau de lipsă câte 7,000 de ómenī pe anū.

7. Să nu mai fiă obligați a transporta ferū de la Hincdóra pentru stabilimentele minelorū, și să aducă vinulū și vinarsulū statului la Slatna, de multe ori din o depărtare de câte 4 dīle.

Pentru tóte lucrările acestea funcționarii domeniului să pacteze cu țeranii, după cum se vorū putē înțelege, și prețulū lucrărilorū și alū transportului să-lū plătescă esactū și imediatū.

8. Arenda cārcimăritului de vinū să se dee țeranilorū pe trei ani cu condițiuni ușóre, sau să se iee mēsurī ca pe viitorii țeranii să nu mai fiă asuprași în privința acēsta.

9. Să se pedepsēscă arendașiī armeni, cari pórta culpa cea mai mare pentru tumultulū din 1782, din causă, că dēnșii se aū mestecatū în dreptulū de cārcimăritū alū țeranilorū, iar pretențiunea lorū de despăgubire, care a fostū licuidată în modū esageratū să se evalueze de nouă.

10. Când móre vre-unū țeranū fără descendenți, rudele mai de aprópe să nu mai fiă obligate, ca să plătescă domeniului întregū prețulū averiī, ce li se transmite. Din contra să se observe în privința acēsta usulū de mai înainte, anume, dacā averea rēmasă este considerabilă, să plătescă câte 12 fl. și dacā averea e mai puținū însemnată 6 fl.

11. Să se trimiță comisariī în tóte comunele din domeniulū Slatnei, și în fiă-care comună foștiī primariī să fiă datorī, să depună socotelile înaintea locuitorilorū despre toți banii, ce i-aū încasatū sub titlu de acrescențe; să rebonifice

țeraniloră în duplu ce aă luată mai multă, și totă-o-dată să fiă supuși și la o pedepsă corporală. Subprefectulă Komaromi și comisariulă de esecutiune Erdélyi să rebonifice în duplu diferite sume, ce le aă încesată pe nedreptulă de la țerană.

12. Să se restituie țeraniloră totă ce aă plătită mai multă peste taxa dominală. Să li se plătescă pentru trecută în deplină măsură tôte prestațiunile, ce le aă făcută, anume, tăierea și transportarea lemmeloră, cositulă fênuluiă, transportulă feruluiă și ală vinuluiă.

Cu tôte că suferințele țeraniloră în cursulă revoluțiunii, aă fostă multiple și grele, dar căpitanulă esecutată la Alba lasă pe poporulă seă munteană liberă de abusurile funcționariiloră, pe țerană din Transilvania emancipați de jugulă serviții personale, i lasă eu o nobilime mai puțină tirană și o administrațiune mai puțină violentă. Doue lucruri principale : vieța și averea iobagiloră nu mai erau în bunulă placă ală domniloră seă.

Peste puțină timpă, pe la începutulă lunei lui Ianuarie 1787 fu depărtată și br. Brukenthal de la conducerea afaceriloră transilvane.

Evenimentele întemplate în timpulă guvernului seă sunt cea mai bună caracteristică a adimistrațiunii sale ¹⁾. În timpulă de 13 ană ală guvernului seă, țeranulă română ajunsese la ultimulă gradă de opresiune. Așa că în privința dênșului se potă aplica cuvintele lui Cicero despre ună contimporană ală seă :

Că sub consulatulă seă n'a fostă nici primăveră, nici veră, nici tómnă,—pentru țerană română din Transilvania.

¹⁾ Heidendorf, Selbstbiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVIII. 125. Im Grunde war es doch nichts anders, als dass der Kaiser mit seiner (Br. Brukenthals von einiger Zeit her nicht nach seinem Willen thätig genug geführten Administration nicht zufrieden war und der Br. Brukenthal dagegen wider die neuen Einrichtungen des Kaisers Vorstellungen machte

XLI. REVOLUȚIUNEA LUÎ HORIA LA 1790-91.

Revoluțiunea din 1784 mai avu unū ultimū epilogū la anii 1790-91.

Frica de o nouă revoluțiune se răspândi de noū, la anulū 1790, în comitatulū Hinedórei și alū Zarandulū și chiar în comitatele vecine din Ungaria

Anume în 6 Aprile 1790 comitatulū Hinedórei adresă următorulū circulariū subprefecților săi :

„Din însciințări sigure și din unele indicii s'a răspânditū faima, că țeranii români ar avé intențiuni rele, ca să facă o revoluțiune. De aceea pentru a preveni rēlū acesta se ordonă domnului subprefectū următoarele :

„1. Să informezi cu prudență și blândețe pe domniū nobili despre împrejurările aceste, pe fiă-care în particularū, și să-i îndemnī, ca să-și procure fiă-care arme, munițiune și cai, așa ca să fiă preparați și gata, că dacā se vorū agrava împrejurările

„2. să se adune numai de câtū la stațiunile, ce se vorū fixa, și cari se împărțescū după districte, așa pentru districtulū dincóce de Mureșū stațiunea de adunare va fi la Deva. pentru districtulū dincolo de Mureșū la Șoimușū, în Țera Hațegulū la Pescéna și în Zarandū la Baiă-de-Crișū.

„3. Până nu se va da de aici unū ordinū anumitū nobililorū, ca să se adune în stațiunile ce sunt destinate, până atunci să nu cuteze a se aduna nici în numărū mai mare nici în numărū mai micū, ca nu cum-va prin adunările aceste să deo ocașiune țeranilorū să cugete la planuri rele, ce póte trecū peste intențiunea lorū“.

„4. De óră-ce în fața acestorū împrejurări aseptămū aici pe fiă-care oră trupe de cavaleriā în numărū mai mare, de aceea domulū subprefectū să îngrijescā, ca în fiă-care satū,

unde nu se află adunat fână și ovăsă, acolo să se strângă după proporțiune, câte 20, 30 sau mai multe porțiuni de fână și de ovăsă“.

Măsura acésta, lucru ușor de prevădută, excită o spaimă și mai exagerată în comitatul Hinedórei și al Zarándului. Nobilimea începu să-și goléscă casele, să iee cu sine ce putea duce, și să fugă fiă-care încotr'o putea; așa, că trebui să intervină de nou comitatul și să publice nobilimii, că să lase în pace strămutările, căci la din contră o pedépsă inevitabilă va cădé asupra acelora, cari se voră depărta.

Nobilimea din comitatul Zarándului se puse numai de câtă în arme.

În 9 Aprile sub-prefectulă din Halmagă serie următóarele:

„Nobilimea din ținutulă Baié-de-Crișă și ală Bradului s'a retrasă întrégă în reședința mănăstirii din Baiă-de-Crișă, partea cea mai mare este în arme și totă nobilulă în uniformă.“

Același sgomotă, aceeași nelinisee se respândi și în comitatele vecine ale Ungariei.

În 14 Aprile vice-comitele din Aradă serie judelă Curiei, contelă Carolă Zichy:

„Pe când terminasemă serisórea acésta primeseă ună raportă, că și români din comitatulă acesta, și anume cei din plasa Ermelek, districtulă Papfalva țină nóptea adunări secrete în biserică și aici citeseă scrisoră, ce respândescă revoluțiunea în poporă“.

În urma acestoră sciri, contele Zichy adresă vice-comitelă din Bihoră următóriulă ordină:

„Dintr'ună raportă, ce l'am primită astăđi dela vice-comitele.... comitatulă Aradă, am aflată, că țărani Ardeleni din comitatulă Hinedórei și ală Zarándului, aă intențiună și planură

rele în contra domnilorū sēi pămēntesci și a nobilimiī. Din acēstă causă, am cređutū de lipsă, să vē facū atentū și din partea mea asupra acesteī împrejurări, și iarăși și iarăși să vē recomandū, că atâtū Staturile și Ordinele, cum și domniī pămēntesci din comitatulū acesta, să fiă cu priveghiare continuă și ne-obosită în cestiunea acēsta, și să-ī îndemnați, ca să trateze cu tōtă blāndețea pe supuși lorū . . . . să prindeți pe vagabunđi . . . . să publicați poporalū în modulū prescrișū, tōte cāte a decisū Maiestatea Sa suveranulū de acum pentru ușurarea țēranilorū, cum este scāderea prețului sării, desființarea fundului de misiuni și drumuri, că li-se va socoti în contribuțiune prețulū productelorū date pentru armată, cu unū euventū să bine-voiți a dispune . . . . tōte ce veți cugeta de lipsă și cātū mai în grabă, pentru a preveni unū pericolū atâtū de mare, ce amenință prea iubită nōstră patriă“.

Dar în tōtă acēstă nelinisee, în tōtă alarmă acēstă nu exista nimicū realū.

Împēratulū Iosifū murise mai înainte, cu 6 sēptēmāni și restabilise, încă în ultimele sale ȃile, de nouū constituțiunea Ungariei. De altă parte în țēră se vorbea peste totū loculū de convocarea camerilorū, de încoronarea împēratului Leopoldū ca rege alū Ungariei, și romāniī, poporū eschisū din constituțiunea Ungariei, se înțelege, că erau nemulțāmiți cu acēstă schimbare a evenimentelorū.

Atāta era totū.

În 12 Aprile se făcu o investigațiune în comuna Bosai, în privința acestorū faime, și totū ce s'a constatatū a fostū, că țēranii de aici s'ar fi esprimatū: „Bat'o Dumneđeu de Tēră unгурescă, să pună craiū unгурescū, asta n'o suferimū, și dacā punū ne resculāmū îndată“.

Așa dar totulū era numai reflexiunile evenimentelorū din 1784, cari lāsase întru adevērū fiori adānci în inimele nobilimiī.

Revoluțiunea dela 1784 se presentă și în camera Transilvaniei dela 1791.

În luna lui Februarie 1791 se afla la ordinea zilei proiectul de lege în contra falsilor denunțatori și vândători ai patriei; cestiune, care interesa într'o formă pe toate națiunile politice din Transilvania.

Disgrația, în care căduse nobilimea înaintea împăratului Iosif, ordinele sale, prin cari desființase națiunile politice din Transilvania, revoluțiunea dela 1784, erau adevăratele motive ale acestei legi.

Iată cum se exprimă raportul camerei asupra acestui proiect:

„Constatat fiind, că binele țerei și al regelui zace numai în stricta observare a legilor, în iubirea și încrederea principelui către țeră, a țerei către principe și a cetățenilor unii către alții, că aceia, cari lucră în contra legilor, cari cu înculpări false tind să înegrească pe patrioți înaintea principelui și să-i păgubească, aceia lucră în contra fericirii principelui și a țerei, și într'o formă sunt necredincioși către principe și țeră, și tind să slăbescă și să rumpă veriga de aur a iubirii și încrederii reciproce, care legă țera de principe și pe cetățeni unii de alții. În contra unoror astufeliu de ómenii, cari împrăscie într'unu modu așa infam, sciri false și vénéză interese proprie, glorioșii nostri strămoși au stabilitu încă îndată la începutul monarchiei unguresci legi forte severe, după cum se vede din Decretul II. art. 52 alu Sft. Stefanu, care dice, că dacă se va afla vre unu mișel, care să semene discordii între rege și între cetățeni, acela să péră.

Din aceste motive „Staturile au decisu în unanimitate să se cêră de la guvernă și de la curtea imperială toate proiectele prejudiciabile și fabricate în detrimentul țerei, toate denunțările, chârțiile de trădare și numele acestoror denunțatori, anume:

„1. Denunțările și investigațiunile relative la revoluțiunea începută de Horia, și în particularu investigațiune

nea Iankoviciană și actele acestor investigațiuni, prin cari apărarea nobilimii a fost interpretată ca revoluțiune....

„2. Denunțările funcționarilor din domeniul Slatnei în contra funcționarilor din comitatul Albei, dimpreună cu investigațiunea și toate actele, cari se raportă la investigațiunea acésta.

Aceste se întemplase în ședința de la 8 Februarie.

În ședința de la 28 Februarie guvernul transilvană respunse: că în ce priveste denunțările și investigațiunea asupra revoluțiunii lui Horia, pe la guvern n'a trecut nici o lucrare de a comisiunii Iankoviciane, iar în ce se atinge de alte châtii, și cari se raportă la cestiunea acésta, guvernul va da ordină administrațiunii archivelor, ca să le predee camerei, observă însă în ce priveste consecințele rele, cari pot să urmeze de aici, că prin acésta să nu se facă nici ună prejudiciu amnestii, ce a fost acordată de Maiestatea Sa, și care s'a publicat peste totu locul.

În aceea ședință se presintă și petițiunea comitatului Hinedóra.

Comitatul cerea următoarele:

1. Să se ordoneze o nouă investigațiune asupra revoluțiunii lui Horia, de oră-ce în cursul investigațiunii făcute de contele Iankovits, nobilimea n'a fost ascultată.

2. Că aceia, cari au fost cauzele adevărate ale acestei revoluțiunii, cari au împedită acțiunea armatei, ca să deparțeze pericolul și nobilimea să se apere, cari au schimbat și au falsificat investigațiunea făcută de oculistul Molnar, cari prin denunțări false au susținut, că nobilimea a fost cauza acestei periculoase revoluțiunii, aceia să fiă descoperiți și urmăriți din partea fiscului regescă pentru crima de infidelitate (ad Notam perpetuae infidelitatis). Cu acésta ocașiune, comitatul adauge, că sërmanii țărani, dênșii n'au fost cauza, ci numai instrumentul acestei revoluțiunii, de oră-ce ei au fost înșelați, ca să asculte în numele poruncii împărătesci, și afară de aceea mulți din ei și-au luat pedepsă pentru participarea loră la revoluțiunea acésta, și astu-fel pe țărani i iérta.

3. Să li se rebonifice pagubele cauzate, sau din averea țăranilor, sau din cassa statului.

4. Aceia, cari au avut cărți de privilegiu și cărțile aceste li s'au arsă, sau li s'au perdită în timpul revoluțiunii începute de Horia, sau cu ocaziunea invasiunii turcilor întâmplăte de curând, —aceia să capete privilegiu noue din partea principelui.

Asupra acestor cereri, camera decise:

„Staturile reamintindu-și în inima lor înfiorătoarele pagube, ce le au suferit suplicanții, și patimele lor, ce nu se pot uita, cum și împrejurarea, că cenușa fostului nostru Principe Iosif al II-lea este insultată prin aceea, că această revoluțiune și vărsare de sânge ne mai aușită se ar fi făcută din porunca Maiestății Sale, astă-fel spre a da o satisfacțiune suplicanților și totă-o-dată pentru a spăla și cenușa fostului principe de această păta înfiorătoare numai de a o eugeta, și a înfățișa înaintea lumii, nevinovăția nobililor cetățeni câtă și a Maiestății Sale, Staturile au decis, că e de lipsă să se caute în archiva guvernului și în archivele nobilelor comitate, ale Hinedorei și Albei, toate chârțile câte se raporta la cestiunea acăsta, și cari nu se vor afla aici, să se ceară de la Maiestatea Sa, și căutându-se, să se cerceteze adevărata stare a lucrurilor, să se facă destulă cercetare dorințelor și plângerilor comitatelor, cari se rogă acum, cum și a celor alalte comitate, asupra căroră s'a estins focul revoluțiunii, iar autorii revoluțiunii, sau aceia, cari n'au împedicat'o, atunci când ar fi putut, aceia ca vândători falsi ai nobilimii să fiă trași la răspundere¹⁾.“

Așa dar camera transilvană de la 1791, decise o nouă investigațiune și o nouă justițiă asupra revoluțiunii din 1784.

Dar camera se disolvă în 9 Augustă 1791 și altă investigațiune nu mai urmă.

¹⁾ Az Erdélyi három nemzetekből álló Rendeknek . . . Jegyzőkönyve. Kolosváratt, 1791. Şedința a 24-a

XLII. CONCLUSIUNE.

Aşa se termină această revoluţiune, care agită aşa de mult spiritele în Transilvania, epocă, care scose la lumină lupta latentă, ce exista de mai mulţi seculi şi sub diferite forme între cele două naţiuni de peste Carpaţi.

Începută în munţii Abrudului în numele unor puţine comune la anul 1782, ea ajunge în numele tuturor iobagilor din munţii Abrudului, apoi în numele tuturor românilor din Transilvania.

Din liberarea de abuzuri ajunge la liberarea poporului român de iobăgiă, la liberarea Transilvaniei de domnia elementului unguresc.

Iobagi, preoţi, plutaşi, băiaşi, oameni liberi, sătui cu toţi într'o formă de amarele suferinţe ale trecutului, se fac cu toţi emisari, căpitani, soldaţi şi cu toţi primesc dictatura unui ţeran.

Epocă plină de învăţătură.

Ea ne probază, că nici înfiorătoarele decrete ale lui Ula-disla (1514), nici uniunea celor trei naţiuni din Transilvania (1437—38), nici Aprobatele şi Compilatele (1653. 1669), cari declară pe români fără patriă, nu au putut să întemeieze fericirea nobilimii şi cu atât mai puţin fericirea Ungariei şi a Transilvaniei.

Dacă Ungaria nu se ar fi abătută dela primele instituţiuni ale regilor săi; dacă nu ar fi părăsit sistemul, care în seculi de ântâiu respecta libertatea naţională în Ungaria; dacă ar fi lăsat neatins instituţiunile vechi ale poporului român, organisaţiunea sa militară, districtele sale românesce; dacă nu ar fi luat din mâna acestor ţerani militari proprietatea de pământ; dacă naţiunea română, singură în număr considerabil şi cu teritorii naţionale estinse în Transilvania şi în părţile Ungariei, ar fi fost lăsată şi de

aci înainte ca națiune cu drepturi politice, precum fusese până la finele secolului al III-lea ;

Maî multă, dacă nu se ar fi desființatū la anulū 1653 chiar și drepturile de simplu cetățenū ale românului, — tristă rēsplatā pentru șirōele de sānge, ce le vērșase odatā romāniū în interesulū Ungariei ; —

Atunci desastrulū nu se întēpla.

Dar încetū cu încetulū din poporulū militarū se făcurā selavī agricolī, și în locū de o armatā numerōsā, care apēra Carpații și Dunārea, se creā o cētā numerōsā de selavī, supūș unū micū numērū de privilegiați incapabilī să se apere pe sine și incapabilī să apere țēra.

Elementulū celū vechiū de apērare alū statulū dispāru. În loculū clasei de arme se ridicā nobilimea de nascere. În loculū resbelelorū victoriōse esterne se începūrā resbelele nefericite interne, luptele cu selavīi, și în loculū castrelorū dela frontiere, nobilimea și construi castre în contra supūșilorū sēi.

Din timpulū acesta datēzā fatalele consecințe ale noulū sistemū, lunga și tiista seriā de revoluțiuni, epoca de decadentā a regatului.

Cū desființarea instituțiunilorū naționale, ce esistaū în Ungaria, cu desființarea legiunilorū, cari se bātuse sub Ionū Corvinulū, cădu și puterea internā și esternā a regatului.

Așa urmă sdrobitōrea catastrofā dela Mohaciū (1526), când regatulū Sf. Stefanū și perdu independența sa, luptā, în care Ungaria nu putu să adune maî multā armatā de 20,000 de ómenī¹⁾, căci nu maî esistaū vechiī legionari, și maî înainte cu 12 ani camera Ungariei decretā pedēpse oribile asupra țēranilorū, și-ī aruncase pe toți în lanțele servitūții vecinice.

Așa se întēplā în secolulū trecutū, în epoca anilorū 1780—1790, când împēratulū Iosifū resturnā constituțiunea

¹⁾ Katona, Historia critică. XIX. 678

Ungariei. Atunci poporul român, desbrăcat de toate, care de altă dată își vărsase cu glorie sângerile în resbelele Ungariei, de astă dată nu mai putu să-și întindă mâna de ajutoriu, din contra se ridică asupra nobilimii și a elementului unguresc.

Aceleași evenimente, aceleași experiențe se repetară la 1848—49 în ultima luptă de libertate a Ungariei. Atunci se ridicară în contra tendințelor unguresci nu numai românii, dar și croații, sârbii și sașii, — și Ungaria succumbă.

Astă-felă revoluțiunea dela 1784 și toate desastrese urmate asupra regatului din secolul ală XIV-lea în cöce ne probează, câtă de fatală a fostă pentru Ungaria noulă sistemă de distrucțiune a naționalităților.

Istoria este implacabilă față cu greșelele popórelor.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
Prefață	V

INTRODUȚIUNE.

I. Caracterul revoluțiunii din 1784	3
II. Literatura revoluțiunii	6
III. Fântânile istorice ale revoluțiunii	25
IV. Românii în epoca militară	28
V. Feudalitatea ungară în Transilvania	57

PARTEA I.

PRELUDIUL REVOLUȚIUNII.

VI. Asupririle Românilor din munții Abrudului	81
VII. Tumultul din Câmpeni de la 1782	88
VIII. Călătoriile împăratului Iosif în Transilvania, 1773 și 1783	96
IX. Călătoria lui Horia la Viena în 1783	105
X. Conscripțiunea militară	114

PARTEA II.

REVOLUȚIUNEA LUÎ HORIA ÎN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA.

	<u>Pag.</u>
XI. Căpitanii revoluțiunii	137
XII. Conspirațiunea și scopul revoluțiunii	144
XIII. Adunarea țăranilor la Mestécănu	152
XIV. Revoluțiunea în comitatul Hinedórei și al Zarándului	159
1. Crișanu proclamă revoluțiunea la biserica din Cu-	
rechiu	159
2. Ocuparea Zarándului	161
3. Revoluțiunea se estinde în comitatul Hinedórei	172
4. Țăranii atacă orașul Deva	181
5. Esecutarea prizonerilor din Deva	185
6. Ultimatul lui Horia	196
XV. Revoluțiunea în comitatul Albei și al Clujului	199
1. Câmpeni, Abrud și Rosia	199
2. Primul căpitan în pericol	207
3. Căpitanii Cloșca și Horia tinerul plécă asupra cas-	
telului din Galda	209
4. Trupa țăranilor de pe Mureș atacă Vulperul și	
Vințulu-de-jos	213
5. Revoluțiunea străbate în comitatul Clujului	217
XVI. Revoluțiunea în comitatul Sibiuului	218
XVII. Revoluțiunea în comitatul Aradului	223
XVIII. Organizarea mișcării	229
XIX. Baronul Brukenthal și baronul Preisz	237
XX. Guvernul transilvan și revoluțiunea	250
XXI. Armistițiul de la Tibru	254
XXII. Misiunea lui Molnar în Zaránd	268
XXIII. Episcopii Nichitici, Petrovici și Popovici	277

	<u>Pag.</u>
XXIV. Schultz la Câmpeni	280
XXV. Insurecțiunea nobilimii.	290
XXVI. Împ. Iosif și revoluțiunea	299
XXVII. Esecutările din Alba	320
XXVIII. Activitatea c. Iankovits până la prinderea căpitanilor	323
XXIX. Petițiunile nobilimii	338
XXX. Revoluțiunea se începe de nou.	366
1. Ordinele lui Horia. Începerea ostilităților	366
2. Țăranii resculați respingă amnestia	370
3. Convențiunea dela Ofenbaiă	372
4. Luptele de la Remeți, Bradu, Lupșa și Michăleni.	375
5. Horia disolvă trupa de la Câmpeni.	394
XXXI. Împ. Iosif și cestiunea de naționalitate în Transilvania.	400
XXXII. Prinderea căpitanilor.	412

PARTEA III.

EPILOGUL REVOLUȚIUNII.

XXXIII. Interogatoriul lui Horia, Cloșca și Crișanu	431
XXXIV. Sentențele și esecutarea	446
XXXV. Horia ca „rege“ și „împăratu“.	459
XXXVI. Festivitatea din Slatna	472
XXXVII. Alte condamnări.	481
XXXVIII. Împ. Iosif desființează servitutea personală a țăranilor	494
XXXIX. Expatrierea mai multor țărani.	499
XL. Împ. Iosif suprimă abuzurile din munții Abrudului	506
XLI. Revoluțiunea lui Horia la 1790—91	511
XLII. Concluziune	517

VERIFICAT
1987